# COLLECTIO

SELECTA

# SS. ECCLESIÆ PATRUM.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SAECULI.

S. GREGORIUS THEOLOGUS.

II.

PROSTAT INSUPER VENALE

*MONTIS PESSULANI.*

Apud **VIRENQUE**, bibliopolam,

*PARISIIS*,

Apud **BIBLIOPOLAM**, cui nomen gallice ;

**SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES,**

Rue des Saints-Pères, 16.

PARISIIS, E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,

VIA VULGO DICTA DU COLOMBIER, N° 30.

# COLLECTIO

SELECTA

# SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

## EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

EPISCOPO MAROCHIENSI, IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:

*BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.*

**OPUS REGI DICATUM.**

TOMUS QUINQUAGESIMUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXVI.

# S. P. N. GREGORII

## THEOLOGI

## ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

## OPERUM

PARS I.

## ORATIONES.

# S. P. N. GREGORII

## THEOLOGI

## ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI.

# ORATIONES.

## ORATIO XXV[1].

### *In laudem Heronis philosophi.*

### ARGUMENTUM.

I. *Philosophiæ laus. — Philosophiæ munus, de vita humana præclare mereri.* II. *Præsentem maximum honorificentissime compellat.* III. *Maximus Christi athleta. — Christiana nobilitate decoratus. — Martyr ipse, parentes martyres habuit.* IV. *Vitæ genus, quo nihil est maximi momenti, sibi proponendum instituit. — Christianam philosophiam amplectitur. — Duplex Christianorum vivendi genus.* V. *Vita solitaria. — Vita communis. — Maximus philosophi habitum, Christiani veritatem profitetur.* VI. *Philosophorum impietatem habitu, quorumdam Christianorum ineptiam vestis novitate confutat. — Viri sapientis est, inter malos vivere, et ipsorum vitiis non infici.* VII. *Primarium*

[1] Alias XXII, quæ autem XXV erat, nunc est XXXIII. Habita Constantinopoli, exeunte anno 379.

*Maximi studium. — Vitæ humanæ nihil prodest ethnicorum philosophia.* VIII. *Antiquæ hæreses. — Graphica Arii imago. — Ariana hæresis magnam orbis partem invadit.* IX. *Hæresi favet Constantius. — Juliani persecutio. — Cruciantur episcopi, monachi, viri et mulieres.* X. *Valentis persecutio acerbior Juliani persecutione. — Presbyteri cujusdam martyrium describitur.* XI. *Maximus laudatur ob sua pro fide certamina. — Athanasii laus. — Lucius Alexandrinam sedem flagitiis invadit.* XII. *Palladii in Orthodoxos immanitas. — Lucius, Alexandrinæ sedis usurpator, impia perpetrat. — Mulieres et virgines miserabiliter cruciantur. — Sacra profanis pedibus conculcata. — Altaria fœdata.* XIII. *Orientis calamitatem deflet Occidens. — Hujus calamitatis particeps ipse Maximus. — Virgis laceratur.* XIV. *In exilium mittitur. — Maximus post quadriennium ab exilio redux.* XV. *Gregorius Maximum hortatur, ut gentilium superstitionem, et hæreticorum impietatem confutet. — Insurgentes hæreses frangat. — Veram circa Trinitatem doctrinam astruat. — Doceat Patrem principii expertem, Filium et Spiritum sanctum ad Patrem, tanquam ad causam, referendos.* XVI. *Tria principia non sunt in Deo constituenda. — Unus est Ingenitus, unus Unigenitus, unus Procedens. — Pater vere pater. — Filius vere filius. — Spiritus sanctus vere sanctus.* XVII. *Trinitas in Unitate, et unitas in Trinitate adoranda.* XVIII. *Nec tres, nec duo Dii, sed unus Deus agnoscendus.* XIX. *Maximi auxilium pro grege efflagitat Gregorius.*

I. Philosophum laudabo [1], tametsi corpore æger : id enim philosophicum est ; laudabo autem admodum merito.

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 390-396.

Ille enim philosophus est, ego vero sapientiæ cultor. Ac proinde non incongrue hoc laudis munus suscipio, ut, si nihil aliud, hoc certe nomine philosopher, quod philosophum laudem atque admirer. Aut enim philosophiæ operam dare oportet, ut ego censeo, aut philosophiam honore complecti; ne alioqui a recto atque honesto prorsus excidamus, ac brutæ cujusdam vecordiæ damnemur, qui rationis participes creati sumus, ac per rationem ad Verbum properamus. Philosophice quoque, ut alia, vir hic ferat se laudari, ac virtutum suarum prædicationem æquo animo accipiat. Non enim ut ab ipso gratiam ineamus, cum laudabimus; (neque nos fugit, quam ab honoris cupiditate philosophi hujus animus abhorreat, ac præterea ne cumulum quidem ullum rebus oratio afferet, imo etiam, ob imbecillitatem suam aliquid de dignitate detrahet;) verum ut nobis ipsis prosimus. Hoc enim philosophia non jam contemnet, ac pro nihilo putabit, quippe cujus hoc munus et studium sit, ut de vita humana præclare mereatur. Prima porro bene merendi ratio est, rerum honestarum commendatio. Laus enim zelum parit: zelus autem virtutem: virtus porro beatitudinem: hæc vero rerum expetendarum culmen est, ad quod omnis probi viri agitatio tendit.

II. Adesdum igitur, philosophorum, addam etiam, veritatis Martyrum, optime ac præstantissime. Adesdum confutator adulterinæ illius sapientiæ, quæ in verbis sita est, ac per linguæ lenocinia velut præstigias offundit, supra hoc autem attolli, nec vult, nec potest. Adesdum virtute dexter, tam quæ in contemplatione, quam quæ in actione versatur, qui in alieno habitu nostra profiteris; ac ne in alieno quidem fortasse, siquidem angelicum est, vestitus candor et splendor, cum corporea forma pinguntur; ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum pu-

ritatem. Adesdum philosophe et sapiens : quousque enim ille sapientiæ amor jactabitur, si nusquam sit sapientia? Adesdum canis, non impudentia, sed oris libertate : non ingluvie, sed quia in diem vivis; non latratu, sed boni custodia, ac vigiliis pro animarum salute susceptis, atque etiam, quia virtutis quidem familiares ac domesticos mulces, alienis autem oblatras. Adesdum, ad sacra hæc, et mensam hanc mysticam, atque ad me, qui per hæc sacrum deificationis munus obeo, propius accede, ad quæ sermo, et vita, et purgatio ea, quæ per cruciatus comparatur, te adducunt. Adesdum, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et Angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo; ut qui, non pancratio, aut cæstu, aut cursu, aut alio quodam parvo, atque ob parva præmia inito, certaminis genere dimicaris, nec ad heroum cujuspiam aut dæmonum honorem, quibus calamitates tantum et fabulæ nominis celebritatem pepererunt; (hujusmodi enim sunt, quæ de illis honorifice prædicantur, posteaquam in stultitiæ patrocinium, tempus, et pro re legitima consuetudinem assumpserunt;) verum hæresum mendacium deviceris, in honorem Dei viventis, qui nos quoque per suos cruciatus ad subeundos cruciatus erudit, quorum etiam certaminum præmium, cœli regnum est, ac Deum effici, omni doloris sensu sublimiorem.

III. Quodnam autem hoc præconium est? Siquidem brevius et notius quæritis, erit hujusmodi : Hic est veritatis athleta verissimus, et Trinitatis ad sanguinem usque propugnator, atque eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persequebantur, per patiendi alacritatem persecutor. Nihil enim persecutorem ita superat, ut patientis alacritas. Si vero perfectius et latius postulatis, tale erit :

Hic ex optimis optimus, et ex nobilibus nobilissimus. Nobilitatem autem dico, non quam plerique existimant: absit. Non enim nostrum est, nec philosophicum, eam admirari, quæ a fabulis et sepulcris, ac supercilio jampridem putrefacto manat: nec eam, quæ ex sanguinibus et litteris oritur, quam noctes largiuntur, ac regum ignobilium quoque fortasse manus, nobilitatem, velut quiddam aliud, jubentium: sed quam pietas et mores notant atque indicant, et ad primum illud bonum, ex quo originem traximus, ascensus. Hujus nobilitatis hoc unum argumentum est. Etenim non tantum Martyr ipse generosus extitit, sed etiam ex Martyribus. Itaque virtutis exemplum ipse domi habuit. Jam, quod ad civitatem attinet, siquidem sapientiæ ratio habeatur, totius orbis terrarum est civis: nec enim Cynicismus exiguis finibus circumscribi sustinet; si vero corpus spectemus, Alexandria ortus est, ex ea nimirum civitate, quæ vel cum vestra, vel certe statim post eam numeratur: quæ, cum omnibus rebus urbes omnes antecellat, nihil tamen tam proprium habet, quam animorum fervorem, et, quod in eo præclarissimum est, acerrimum erga christianam religionem studium, a voluntate quidem atque animi proposito principium ducens, cæterum a natura postea confirmatum. Animi enim fervor, cum ad pietatem accesserit, zelum parit: zelus autem fidei præsidium est.

IV. Enimvero cum ita, ut eum decebat, qui talibus ortus, ac talis futurus erat, educatus institutusque fuisset, jamque tempus postulare videretur, ut certum sibi vitæ genus constitueret, (quod ego tanti momenti esse duco, ut totius vitæ, vel recte, vel male traducendæ fundamentum in eo positum esse putem,) majus quiddam atque excelsius, quam vulgus soleat, animo agitare cœpit. Delicias enim, et opes, et potentiam magis aspernatur, quam alios

aspernari solent ii, qui his rebus excellunt. Ac delicias quidem, ut primam ærumnam et afflictionem, opes autem, ut extremam paupertatem, potentiam vero, ut summam imbecillitatem despicit, atque amolitur. Neque enim quidquam boni nomen obtinere posse statuebat, quod dominos suos haudquaquam meliores, imo etiam persæpe deteriores efficeret, nec constanter cum his, a quibus possidetur, maneret. Philosophiam autem perturbationum animi dominam sibi præficit, strenueque ad virtutem contendit, atque, antequam a corporis mole disjungatur, a corporis mole sese abscindit, ac supra ea, quæ oculis cernuntur, assurgit, totum sese, indolis magnitudine, ac voluntatis generositate, rebus firmis et stabilibus addicens. Posteaquam ita animo constituit, id ne quidem in deliberationem admisit, utram potius philosophiam sequeretur, externam-ne ac profanam, atque in philosophiæ habitu et obtentu veritatis umbras assimulantem, an vero nostram, humilem illam quidem in specie et abjectam, cæterum in occulto sublimem, atque ad Deum ducentem; verum nostram omnibus, ut ita dicam, suffragiis statim eligit, nequaquam passus mentem suam ad deteriora transversam agi, aut comptæ orationis elegantia distrahi, ob quam ii, qui gentilium placita profitentur, animos attollunt. Hoc autem primum philosophatur, ut, ex duobus nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, atque, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi animi esse judicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque enim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

V. Cum autem privatam vitam et solitariam, atque a vulgi commercio semotam et alienam, magnam quidem et

præclaram, atque humanis rebus sublimiorem esse videret, cæterum intra eos, qui hoc vitæ genere cum laude fungerentur, defixam esse, atque charitatis communionem et humanitatem repudiare, quam in præstantissimarum virtutum numero esse sciebat; idque præterea incommodi habere, quod eorum virtus, qui sic viverent, explorari non posset, quippe quæ nec in rebus gerendis exerceretur, nec cum aliis in comparationem veniret: eam contra, quæ hominum societate et frequentia gaudet, præterquam quod multa quotidie occurrunt, in quibus virtutis suæ periculum facere queat, ad multorum utilitatem etiam esse diffusam, atque ad divinam dispensationem prope accedere, quæ universam rerum molem condidit, amicitiæque vinculis constrinxit, genusque nostrum propter vitii accessum a bono deturbatum atque dejectum, per familiaritatem illam vitæque consuetudinem, quam nobiscum habuit, ad pristinam dignitatem revocavit: hæc, inquam, cum animo volveret ac perpenderet, simulque Græcorum, qui pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se ferunt, fastum atque insolentiam reprimere operæpretium esse censeret: quidnam facit, et quonam pacto philosophiam tractat? Medius quodammodo inter illorum vanitatem, et nostram sapientiam incedit, atque illorum quidem habitum et larvam, nostrorum autem veritatem et sublimitatem profitetur.

VI. Quamobrem Peripateticorum scholas, et Academias, et venerandam Stoam, et Epicuri casum ac temeritatem una cum atomis et voluptate, corona lanea cingens, (quemadmodum quidam ipsorum poëtam ornavit,) quam longissime ablegat et repellit. Cynicæ autem sectæ, impietatem quidem et Numinis contemptum execratus, frugalitatem autem laudibus prosecutus, hoc est quod cernitis, canis adversus veros canes, et philosophus adversus insipientes,

et Christianus ad bene de omnibus merendum paratus, atque illorum quidem arrogantiam per habitus similitudinem, nonnullorum autem ex nostris ineptiam per vestis novitatem refutans : illud scilicet ostendens, nec pietatem in exiguis rebus, nec philosophiam in vultus tristitia, verum in animi firmitate ac mentis puritate, sinceraque ad bonum propensione consistere : nihil referre, quo habitu simus, et cum quibus consuetudinem habeamus, modo nos ita comparemus, ut sive soli simus, mentem a sensibus contrahamus, sive cum aliis versemur, in communi hominum cœtu tanquam in secreto vivamus, atque inter eos, qui minime philosophantur, philosophiæ studia colamus. Et quemadmodum « Arca illa Noë [1], » quæ in diluvio vim diluvii evasit ; atque ingens illud Moysis spectaculum, hoc est, ille « Montis rubus [2], » quem ignis urens non perurebat, eodem modo nos quoque, nec ex vulgi contagione detrimentum ullum contrahamus, quemadmodum nec adamas ab iis, a quibus percutitur, et pro virili nostra curemus, ut alii per nos meliores efficiantur. Hujus philosophiæ fructus, non sermone fictæ civitates (scindapsi quidam, ut ipsi aiunt, et tragelaphi, quæ lingua sola construit,) nec categoriæ quædam et analyses, ac mixtiones, nec symbamata et parasymbamata, et argutatrix sapientia, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus et figuræ adversus Dei providentiam excogitatæ. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profitentur, illudi atque exagitari posset.

VII. Quodnam autem fuit primarium et antiquissimum ipsius studium? Pro jure et æquo cum ipsius studium? Pro jure et æquo cum præsidibus expostulare, apud reges

[1] Gen. VI, 14. — [2] Exod. III, 2.

sermonis libertatem adhibere quemadmodum eximius ille David, qui « Loquebatur in conspectu regum, et non confundebatur[1], » popularis turbæ fluctuum instar agitatæ stoliditatem compescere, ferocientium procerum licentiam, domorum inter se dissidentium morbum, indoctorum rusticitatem, doctorum arrogantiam, divitias insolenter sese efferentes, saturitatem petulanter et contumeliose se gerentem, paupertatem ad maleficia proclivem, iracundiam præcipitem, ac rationem secum efferentem, voluptatem modum excedentem, risum petulantem, mœroris anxietatem coërcere, juventutis inconstantiam, senectutis ignaviam animique imbecillitatem, viduitatis solitudinem, orbitatis desperationem comprimere. Hæc vero nonne syllogismis, et lineis, et hianti in stellis obtutui multum anteponet, quisquis mente sana fuerit? Illud secum reputans, quod si ad syllogismorum conclusionem, vel ad geometriam, aut astronomiam, omnes studium suum atque operam contulerint, nihil ea res vitæ humanæ profutura sit, quin potius omnia dissolvi ac labefactari necesse erit : contra si ea officia, quæ a me commemorata sunt, de medio sublata fuerint, summa omnium rerum perturbatio et confusio sit. Hæc quanto Anthisthenis vanitate, et Diogenis ingluvie, et communi Cratetis matrimonio, sublimiora et præstantiora sint, quid dicere attinet? Verum ob nominis eorum reverentiam his quoque parcamus, ut nonnullum ipsi quoque fructum ex hujus viri philosophia capiant. Nos autem, ut media incidamus, pudicitiam nempe, continentiam, modestiam, morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes superat, ad id, quod ordine quidem postremum, dignitate autem et facultate principem locum obtinet, orationem convertamus.

[1] Psal. CXVIII, 46.

VIII. Fuit quondam illud tempus, cum ab hæresum procellis tranquilla omnia habebamus, cum videlicet Simones, et Marciones, et Valentiniani, et Basilidæ, et Cerdones, Cerinthi etiam, et Carpocrates, atque omnes illorum nugæ ac præstigiæ, posteaquam rerum omnium Deum perdiuturno tempore secuissent, bellumque pro Bono adversus Creatorem gessissent, suomet tandem, ut æquum erat, profundo absorptæ, ac silentio traditæ fuerunt. Nam Montani quoque malus spiritus, et Manis tenebræ, et Novati temeritas, aut puritas, et Sabellii mala monarchiæ assertio, cesserant, seseque subduxerant, altera nimirum in contrariam partem secreta, altera prorsus etiam ob ipsius imbecillitatem contempta atque projecta. Nec vero quidquam aliud Ecclesiæ molestiam exhibebat. Nam persecutiones illustriorem quoque ipsam splendidioremque per supplicia reddebant. Non multum autem temporis intercessit, cum altera tempestas adversus Ecclesiam excitatur, id est, ille injustitiæ turbo, illud impietatis complementum, illa « Spirituum legio[1], » illa Christi adversaria lingua, illa « Iniquitatem in excelsum locuta[2] » mens, ille Divinitatis sector, cujus gravis quidem et horrendus conatus, gravior autem magisque horrenda mors, et Judæ proditione digna, quam ille adversus nostræ salutis auctorem moliri ac perpetrare non dubitavit, Arius, inquam, a furore pulchre nomen habens. His cum ab Alexandrina civitate initium duxisset, illicque pestiferum dogma in se concepisset, ac deinde, immitis cujusdam et rapidæ flammæ instar, ab exigua scintilla magnam orbis terrarum partem percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus ac verbis Divinitatis doctrinam circumscripsit, oppressus et extinctus est.

IX. Rursus malum imperium, et rursus malum revi-

[1] Luc. VIII, 30. — [2] Psal. LXXII, 8.

viscit, ac velut subputridum maleque obductum vulnus aperitur, et erumpit : gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur ; Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit ; iique præterea, qui nec in virorum, nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna erat apud eum potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat ? Exilia, bonorum proscriptiones, ignominiæ notas, infinitam hominum multitudinem, atque adeo integras civitates, quæ in disertis locis conventus habebant, et sub dio ærumnis premebantur, ac pluviis et frigore conflictabantur, atque etiam illinc pedem efferre cogebantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cruciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova tormenta excogitabant, modo ad ea, quæ excogitata fuerant, acerbitatis aliquid addebant, seseque impietatis administros præbebant, quibus hoc unum plerumque ad gloriam nominisque splendorem abunde fuit, quod Imperatoris voluntatem sua crudelitate superassent ?

X. Sed jam interim splendida persecutio finem accepit, recteque Persia causam nostram disceptavit, oppresso nimirum et extincto impio illo et execrando, ac multorum sanguinum pœnis ab uno sanguine repetitis. Nunc autem turpis et indecora persecutio cooritur, quæ, Christianorum patrocinium ad defensionem impietatis suæ prætexens, viros christianos aggreditur : hoc utique nomine superiore persecutione acerbior, quod tum quidem minime dubia et obscura erat Martyrum decertatio, nunc vero res eo rediit, ut cruciatus quoque ipsi laude careant, saltem

apud iniquos cruciatuum judices. Vultis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse, quamlibet insigni animi robore ac tolerantia prædito, perturbationibusque animi sublimiori, unius duntaxat ex his, quæ tum perpetrata sunt, narratione, lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultes habeo. Nam ad multos hujus supplicii tragœdia dimanavit: illiusque etiam temporis historiam, nisi me opinio fallit, omnium sæculorum posteritas exceptura est. Navis, presbyterum unum portans, eumque non sceleris ullius, sed fidei causa periclitantem, mari committitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui vehebatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alacri. Comes autem illi ignis adjungitur: ac novitate pœnæ majorem in modum lætatur persecutor. Proh spectaculum grave! Proh gravem tragœdiam! Navis mari fertur: spectantium multitudo ad littus effunditur; alii quidem lætantur, alii autem lugent. Quonam pacto rem tantam paucis exprimam atque in aspectu collocabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aquæ miscetur, resque inter se contrariæ ad pii viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum partiuntur, et novo atque inaudito more fax super mare attollitur: ad quam, ut benignam et humanam, fortasse quispiam accessit; propior autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum reperit, navigationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter cinis efficitur, imo ne cinis quidem, utpote in aquis sparsus. Nec vero sacerdotii dignitas tanti fuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur; aut si non mortem, at certe sepulturam, quæ impiis etiam et sacrilegis hominibus debetur. Hæc impii hominis marina expeditio fuit: hic pii viri finis. Nec usquam de cœlo descendit sacer ignis, nec ab eo,

qui hujusmodi facem navigantibus præferebat, pœnas sumpsit!

XI. Sed quid externa colligo? Ad dimicationem tuam jam accedendum est, atque ad tua pietatis causa tolerata certamina, quæ pristinis tuis virtutibus, tanquam præclarum quoddam sigillum, imposuisti. Vigebat hæresis malum in tua civitate, a qua etiam ortum duxerat. Postquam autem sanctissimum illum orbis oculum, et sacerdotum antistitem, illum tuæ confessionis, per ea pericula, quæ pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, ducem et magistrum, illam sublimem vocem, illud fidei columen, secundam illam Christi lucernam, et præcursorem, si ita loqui fas est, in bona senectute mortuum, ac dierum eorum, qui secundum Deum sunt, plenum, post calumnias, post certamina, post illam omnium ore celebratam manum, post viventes mortuos, Trinitas, quam per omne vitæ tempus coluerat, et pro qua periculis sese objecerat, ad se transtulit: (non est apud me dubium, quin ex his verbis Athanasium agnoscatis;) tum secunda quædam Ægypti plaga et flagellum, ille, inquam, veritatis proditor, ille luporum pastor, ille per caulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uberior fluvius, se ipsum in Ecclesiam introduxit. Piget equidem flagitia ea, quæ tunc designata sunt, et nefarias cædes, cum quibus fera illa sacro-sanctum solium invasit, ac pestiferi ingressus prœludia referre: ex multis tamen pauca deploro, quæ vos quoque mecum deploratis, et jam ante deplorastis, divini Davidis verbis utens: « Deus, » venerunt gentes in hæreditatem tuam: polluerunt tem- » plum sanctum tuum, » et quæ sequuntur: « Posuerunt » morticinia servorum tuorum escam volatilibus, et feris » in lacerationem [1]. » Quin illud insuper adjiciam, quod

[1] Psal. LXXVIII, 1, 2.

idem Propheta in altera lamentatione, alioque Psalmo cecinit : « Quanta malignatus est inimicus in sancto tuo, et » gloriati sunt qui oderunt te, in medio solemnitatis tuæ [1]. » Quid enim? Annon gloriati sunt? Quid autem? Annon sanctum templum tuum variis calamitatibus, atque omni malorum genere contaminarunt?

XII. Ducis munere fungebatur vir impius et consceleratus, ne Christiani quidem nomen gerens, (hoc enim totius contumeliæ indignissimum est,) verum ab idolis ad Dei templum, ab impuris cruoribus ad execrabiliores et detestabiliores properans; ac fortasse hujusmodi adversus nos contumelia, quasi victima quadam, dæmonibus litans. Prodibant in aciem copiæ, furore ardentes, immanis et ferus exercitus adversus inermes homines, ac rei bellicæ ignaros. Expellebatur sacerdos, viri sancti successor, legitime, atque, ut Spiritus ordo postulabat, inunctus, ac canitie et prudentia ornatus. Regnabat autem Tabeel, alienæ sedis hæres. Adversus sanctos arma, adversus res eas, quas diripi nefas erat, impuræ manus, adversus Psalmos tubarum clangor. Jam quæ sequuntur considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus protritas mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onere, præmaturos partus, vel, ut aptius dicam, non partus; virgines miserabilem in modum distractas, fœdius etiam cruciatas; (nam et ob fœminas, et ob viros, pudore impedior, quominus crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam;) alias in interiores templi puteos sese dejicientes, alias ex editiore loco se in præceps dantes, propter earum rerum, quas cernebant, indignitatem, alias denique super eas, quæ jacebant, acervatim collabentes; adde cædes cædibus, casus casibus succedentes, sancta profanis

[1] Psal. LXXIII, 3, 4.

pedibus calcata, altaria probro habita per obscœnos gestus et impudicas cantiones, atque, ut audio, (hoccine lingua audax proferet?) super ea saltationes et tripudia; adde blasphemas linguas in sacro-sanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silentio compressas, gemitus in earum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim obductos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Jerosolymam populati sunt; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; ita ut alter Jeremias ad eam calamitatem pro dignitate complorandam adhibendus sit; qui etiam lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis mœnibus ob easdem calamitates ad luctum homines hortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod nullos, a quibus festa celebrentur, adducant.

XIII. Hanc tragœdiam Oriens quidem vidit, at Occidens quoque deflevit, cui immanitatis hujusce signa fugitivus Antistes publice spectanda proposuit. Quo pacto? Pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesiæ romanæ protulit, ac per tacitam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu defigeret, atque auxilium nancisceretur, quemadmodum etiam nactum esse scimus. Fit enim fere, ut qui opibus ac potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime inflectatur, ac spontaneo benevolentiæ affectu, ad eum, qui dignitate imminutus est, se adjungat. Hoc quidem omnes pii viri gravissime tulerunt; tu vero, tanto magis commotus es, quanto et dicendi facultate atque doctrina, et zeli fervore cæteris antecellebas. Quocirca ut pro Verbo bellum geris, ita etiam ab impietate bellum tibi infertur: ac præter alia multa certamina, quæ honesti causa, opere et sermone subiisti, dum privatos et

principes, privatim et publice, quovis denique tempore et loco doces, admones, arguis, increpas, confundis; ad extremum impiæ potestatis furore comprehensus, o nobilem calamitatem! o sacra tua vulnera! virgis quidem eleganti ac decoro corpore laceraris, sed ita, ac si vapulantem alterum spectares: et quanquam ea tui parte, quæ in aspectum cadit, inflectaris, ea tamen, quæ mente percipitur, haudquaquam dejiceris: quin potius fortitudinem ob omnium oculos tanquam in columna sculpis; atque etiam tacens, (neque enim munus jam suum exequi lingua poterat,) constantiæ magistrum te præbes.

XIV. Quid postea? E patriæ finibus exterminaris, qui nec propriam ullam, nec alienam agnoscis, ut alii, mea quidem sententia, per te ad pietatis studium erudiantur. Oasis, inhumana, inquam, illa solitudo, sed jam propter te sancta sedes, ad exulandum tibi decernitur. Age igitur, quando reditus tui bona erogasti, fac exilii quoque tui bona nobis impertiaris. Reditum tuum in theatrum nobis converte. Quosnam illic philosophari docuisti? Quosnam ab impiis opinionibus repurgasti? Quosnam ad pietatem adduxisti? Videre mihi equidem videor scholam illam, et cæremoniam, maximamque circa te hominum frequentiam. Illud etiam dicas mihi velim: præsto-ne tibi erant, qui corporis tui reliquiis solatii aliquid afferrent? An etiam paupertatem colebas? Utrum certaminis socios habebas? An hujus quoque rei penuriam æquo animo ferebas? Utrum sororum, quas, et castitatis et fortitudinis atque constantiæ socias habebas, desiderio tenebaris? An contra sublimiore animo eras, quam ut earum consuetudinem atque convictum requireres? Utrum te matris ætate confectæ solitudo flectebat? An potius firmum ac præfidentem animum gerebas, ut qui pietatem, tanquam maximum vitæ præsidium, illi reliquisses? Enimvero, quando

te, ut par erat, ad nos recepisti, atque ille, qui « Glorifi-»cantes se glorificat[1], » et « Irritantes se irritat[2], » et « Voluntatem timentium se facit[3], » et mortuis rursus vitam inspirat; qui, ut Lazarum, « Quatriduo postquam e »vita migraverat[4] » sic te post quadriennium præter omnium spem ad vitam revocavit, qui, juxta Ezechielis, Prophetarum omnium maxime admirabilis et excelsi, visionem, « Ossa cum ossibus[5], » et compagem cum compage connectit, desiderantibus nobis desiderantem te reddidit: fac in iisdem vitæ studiis, et eadem oris libertate perseveres, ne alioqui calamitatibus fractus ac debilitatus esse, ac philosophiam ob ignaviam prodidisse videaris.

XV. Gentilium superstitionem, et eorum, qui plures Deos colunt, impietatem, ut prius, confuta, et veteres ac novos Deos, et obscœnas fabulas, et obscœniora sacrificia eorum, qui luto lutum purgant, ut ex quodam illorum audivi, brutorum instar animantium corporibus corpora sua purgantium, et veneranda figmenta, et indecoras præstigias; quibus, si Divinitatem definiunt, o miseros et perditos homines! si autem eam designant, o infelicitatis cumulum! si autem indicant, o singularem stultitiam! Doceant enim, quæ ratio, quod turpitudinis illius, qua in hujusmodi rebus utuntur, arcanum? Debent enim ipsæ quoque rerum honestarum significationes et species turpitudine vacare. Quod si aliud quiddam præterea esse contendunt, quid hoc sit probent, quibusque ex libris et theologis hauserint, ostendant? Jam insurgentium etiam hæresum impetus frange, idque eo etiam acrius, quod jam antehac in cruciatibus versatus es. Philosophicus enim animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur, atque, ut candens ferrum aqua frigida, ita periculis ob-

[1] 1 Reg. xi, 30. — [2] Deut. xxxii, 21. — [3] Psal. cxliv, 19. — [4] Joan. xi, 39. — [5] Ezech. xxxvii, 4.

durescit. Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos instituens, ut Deum unum ingenitum agnoscamus, hoc est, Patrem : unum item genitum Dominum, Filium videlicet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatim sermo est, Dominus autem, quando cum Patre nominatur; illud propter naturam, hoc propter unicum Divinitatis principatum : unum denique Spiritum sanctum, a Patre procedentem, aut etiam prodeuntem, Deum quoque ipsum, apud eos, qui ea, quæ propinqua sunt, apprime intelligunt, qui ab impiis quidem etiam oppugnatur, ab iis autem, qui supra eos assurgunt, animo et mente concipitur, ab iis vero, qui magis spiritales sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, ut nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo etiam id, quod primum est, perire necesse sit; nec Filium et Spiritum sanctum principii expertes esse astruamus, ne Patri, id quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo carent : quod sane dictu mirum est. Non enim, quantum ad causam, principio carent, ex Deo enim sunt, licet non post ipsum, quemadmodum ex sole lumen : sed quantum ap tempus, principii sunt expertes. Nec enim tempori subjecti sunt, ne quod fluxum est, iis, quæ stabilia sunt, et quod non est, iis, quæ sunt, prius atque antiquius sit.

XVI. Nec item tria principia constituamus, ne in gentilem deorum multitudinem incidamus : nec rursus unum quidem, sed judaïcum quoddam, et angustum, atque invidum et imbecillum; nempe vel deitatem in se ipsam absumendo, quemadmodum iis placuit, qui Filium quidem ex Patre producunt, eumdem autem rursum in Patrem resolvunt; vel naturas dejiciendo, atque a Divinitate alienando, ut sapientibus hujus temporis videtur, perinde atque ipsa hoc metuat, ne ipsæ adversum se insurgant,

aut supra res conditas nihil possit. Nec rursum ingenitum Filium, unus enim Pater ingenitus : nec Spiritum sanctum Filium, unus enim est Unigenitus; ut hoc quoque divinum habeant, singularitatem nimirum, ille filiationis, hic processionis, non autem filiationis. Patrem vere patrem, ac multo quidem verius, quam qui apud nos id nomen obtinent, tum quia proprio et singulari modo pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe Unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse prius quam pater esset, filius fuit; tum quia in totum et totius pater, quod de nobis certo affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filium vere filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex consilii mutatione est deitas, neque ex progressu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum : neque enim alius talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa Divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit : Filii, quod genitus : Spiritus sancti, quod procedat. Quod si modum quæris, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se « Cognoscere, atque a se mutuo cognosci[1] » Scriptura testatur; « Aut iis etiam nostrum[2], » qui postea divinitus illuminabuntur?

[1] Joan. XVII, 25. — [2] 1 Cor. XIII, 12.

XVII. Fac sic prius quiddam eorum, quæ commoravimus, aut certe talis : ac tum tantum cognosces, quantum hæc mutuo a se ipsis cognoscuntur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus, nempe Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate adorandam, cujus et divisio, et conjunctio, plane admirabilis sit. Ne passiones metuas, dum generationem confiteris. Deus enim ab omni passione liber est, etiamsi genuit. Hoc tibi spondeo, eum divino, non autem humano modo genuisse : nec mirum, cum etiam ipsius esse minime humanum sit. Verum illud demum metue, ne tempus illi tribuas, eumque creatum contendas. Non enim profecto Deus erit, si creatus fuerit, ac ne Dei patrocinium incassum suscipiens, Deum tollas, conservum tuum eum faciens. qui simul Deus est, et qui te quoque ex servitute in libertatem vindicat, si modo vere et sincere dominium confitearis. Processionem ne timeas; nec enim Deo necesse est non producere, aut simili ratione producere, utpote qui in omnibus dives est; verum alienationem metue, ac comminationem eam, quæ eos manet, non qui Spiritum sanctum Deum esse profitentur, sed qui eum contumeliis afficiunt.

XVIII. Cave, ne unius imperium male colas, divinitatem contrahens, aut circumcidens; nec tritheiæ crimen tibi pudorem moveat, quandiu alius quoque eadem ratione in ditheiæ periculo versatur. Aut enim cum illo crimen objectum dilues : aut cum illo hærebis : aut ille quidem simul cum rationibus suis Divinitatis naufragium faciet, tibi vero incolumis Divinitas permanebit. Ac si ratio ipsa imbecillitate laborarit, satius est in rationibus laborare, dum Spiritum ducem sequamur, quam impiis dogmatibus facile assentiri, dum otio nostro et desidiæ consulimus. Instantias et oppositiones, novamque pietatem, et jejunam ac minutam sapientiam contemne, et quidem magis,

quam aranearum telas, quæ muscas quidem retinent, a vespis autem perrumpuntur, ne dicam a digitis, aut alio quopiam graviori corpore. Hoc unum nos timere doce, nimirum ne in argutiis et captionibus fidem solvamus. Sermone victum esse minime grave atque acerbum est, non enim omnium est sermo : at vero grave et acerbum est Deitatis jacturam fecisse, omnium enim est spes. Verum hæc ipse per te, sat scio, promptius et perfectius philosophaberis; id mihi vulnera tua spondent, corpusque istud, quod pro pietate permultos labores exantlavit; nosque etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

XIX. At tu, cum egregiam peregrinationem obieris, Trinitatis, in tabernaculis habitantis, si tamen Deus omnino in manufactis habitat, memor esto, messisque hujus exiguæ, non ex parvis quidem pietatis seminibus, parvæ tamen adhuc et exilis, et quæ paulatim colligatur. « Facti » enim sumus sicut qui stipulam in messe colligunt, ut » cum Propheta opportune loquar, et racemulos in vinde» mia, cum nulli sint botri[1]. » Vides quanta sit hæc collectio : ac proinde in eam curam incumbe, ut area nobis copiosior fiat, torcularque plenius. Narra, tum vocationem nostram, tum incredibilem nostram peregrinationem, quam, non ut luxus et deliciarum, sed ut ærumnarum socii essemus, inivimus; ut periculorum et acerbitatum participes facti, in gloriæ quoque partem aliquando veniamus. Hanc plebem habes votis faventem, hanc peregrinationis comitem; hunc, inquam, gregem, numero quidem angustum, at pietate nequaquam angustum : cujus ipse angustiam magis, quam aliorum amplitudinem et latitudinem, revereor. Hæc dicit Spiritus sanctus : cum hoc, et « Ignem » pertransibis[2], » et « Ferarum rabiem[3], » consopies et proceres mites ac mansuetos reddes. Ita excede, ita na-

[1] Mich. VII, 1. — [2] Psal. LXV, 12. — [3] Luc. X, 19.

viga, atque ad nos rursum redi, eximie dives, secundo laureatus, ac nobiscum triumphale carmen cantaturus, et nunc, et in posterum in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

## ORATIO XXVI[1].

*In se ipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a Maximo perpetrata fuerant.*

### ARGUMENTUM.

I. *Quorum communis est Spiritus, bonorum affectus communis. — Qui mutuos affectus experiuntur, ii ad assentiendum faciliores se præbent.* II. *Absens Gregorius, alacri animo ad gregem redit. — Ea, quibus facile frui licet, segnius appetuntur.* III. *Luporum voracitatem, furum insidias et canum rabiem metuit. — Disperdere, quam servare, facilius est.* IV. *Gregorius pastor timidus ac circumspectus. — Non gregis opes, sed ipsum gregem quærit.* V. *A grege de fide et doctrina rationem exigit. — Cavendum ne quis inanibus verbis seducatur.* VI. *Abundantes fructus a grege postulat. — Evangelii munus gratis obeundum.* VII. *Gregorius ipse rationem reddit de iis, quæ absens secum philosophatus est.* VIII. *Elegans ac perutilis descriptio maris. — Maris fluctus vento valido excitati et infrementes.* IX. *Maris turgidi spectaculum multum utilitatis ad doctrinam confert. —*

[1] Alias XXVIII, quæ autem XXVI erat, nunc est XXXII. Habita circa medium annum 380.

*Res humanæ mari turgido comparatæ. — Turpe philosopho, adversa, cum absunt, contemnere, et cum adsunt, succumbere.* X. *Fabula arboris, quæ secta floret, et morte vivit. — Imago veri philosophi. — Ærumnis clarescit. — Rebus adversis ornatur. — Prosperis non extollitur. — Generis splendorem vincit morum nobilitate. — Triplex nobilitatis genus. — Nobilitas a Deo. — A sanguine. — A virtute aut vitio. — Nobilitas ab edictis aut diplomatibus principum.* XI. *Vitiosi animi affectus a philosopho juvene refrenantur. — Philosophus animo nunquam senescit. — Illius animæ pulchritudo, corporis pulchritudine præstantior. — Sanus, ad optima quæque valetudine utetur. — Morbo laborans, pugnabit. — Dives, egentes ditabit.* XII. *Fame vexatus, Providentiæ adhærebit. — Sitiens, aquam bibet. — Nudus, petra inducetur. — Maledictis, calumniis, probis lacessitus, Christum imitabitur.* XIII. *Nihil philosophia fortius. — Tria vinci nequeunt; Deus, Angelus et philosophus.* XIV. *Gregorius omni ex parte ab adversariis tentatus. — In Dei timore perseverans. — In paupertate dives. — In exilio totius terræ civis. — In senectute et infirmitate potens.* XV. *Ab episcopali sede alienus. — Ambitio, omnium malorum origo.* XVI. *Parum curat Gregorius ab altaribus arceri. — E civitate ejici. — Pecuniis spoliari.* XVII. *Domo excludi et amicis privari.* XVIII. *Gregorius adversa constanter tolerat. — Christi ac veritatis proditores luget, et ad unitatem revocat.* XIX. *Pro dissidentibus adorandam Trinitatem invocat.*

1. Desiderabam vos [1], filii, et pari a vobis desiderio expetebar. Persuasum enim id habeo; ac si ad eam rem

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 291-306.

jusjurandum interponendum est, « Juro, fratres, per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro [1]. » Hanc enim jusjurandi formam mihi condidit Spiritus sanctus, cujus numine atque afflatu ad vos venimus, ut Domino « Populum eximium et peculiarem [2] » comparemus. Ac fidei magnitudinem, quæso, perspicite. Nam et animi mei affectum vobis persuasum reddo, et de vestro erga me animo affirmo et assevero. Nec id sane mirum videri debet. Quorum enim communis est Spiritus, horum affectus quoque communis : quibus autem idem affectus est, idem etiam ad credendum æque propensi sunt. Nam quod in se ipso aliquis minime sensit, is nec alteri id de se affirmanti unquam crediderit : qui autem ita aliquando se affectum sensit, is profecto ad assentiendum faciliorem se præbebit, utpote invisibilis affectionis invisibilis testis, formæque alienæ proprium speculum. Quamobrem a vobis diutius abesse minime sustinui, quanquam alioqui res hasce ægre ac molesto animo ferens; non solum quas civitates ferunt, (popularem scilicet multitudinem, tumultus, forum, spectacula, saturitates, contumelias, eos qui ducunt, et qui ducuntur, eos quidam, num inferunt, et qui patiuntur, eos qui lugent, et qui lugentur, eos qui plorant, gaudent, matrimonium ineunt, sepeliunt, laudantur, vituperantur, hanc, inquam, vitii sylvam, mundi fervorem, subitas et repentinas, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes; (verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

[1] 1 Cor. xv, 31. — [2] Deut. vii, 6.

II. Cæterum ad vos redii, et qui a vobis invitus discesseram, idem non invitus, sed animo perquam alacri, sponte neisque, ut dici solet, pedibus accurri, Spiritu scilicet me, fluvii cujusdam in modum, agente, qui per acclivia quidem nonnisi coactus fertur, per prona autem et declivia celerrime labitur. Ac profecto vel unicus dies totius vitæ humanæ instar est desiderio laborantibus. Nam illud patriarchæ Jacob mihi alio modo se habere videtur, qui pro duabus virginibus quatuordecim annis Laban Syro serviens, haudquaquam labore frangebatur. « Erant enim, » inquit, omnes illi dies, quasi dies unus, quod earum » amore flagraret [1]. » Cujus rei hæc fortase causa erat, quia rei expetitæ conspectu fruebatur : vel etiam, quia levis est amori labor, tametsi dilatio ipsa molestiam afferat. Sic videlicet natura comparatum est, ut ea segnius appetamus, quibus facile libereque frui licet, quemadmodum veterum quidam affirmavit. Equidem ipse, qui, cum adessem, vim hujus affectus parum admodum sentiebam, posteaquam a vobis disjunctus sum, cupiditatem, amoremque, dulcem tyrannum, agnoscere cœpi; quod quidem non est cur novum videatur. Etenim si vel bubulcus ob vitulum unum ab armento aberrantem, vel pastor ob pecudem ex denario numero deficientem, vel avis ob nidulum, quem ad breve tempus reliquit, usque adeo discruciari solent, ut et illi, arreptis fistulis, in speculam quamdam evecti, mœstos inflent calamos, et palantia animalia, quasi ratione prædita, evocent; ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectationem percipiant; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque pennis foveat. Quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves ratione præditas, et

[1] Gen. XXVII, 26.

pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammas excitet?

III. Equidem ipse graves et atroces lupos timeo, ne, caligine nostra observata, rapaci ac violenta doctrina gregem dilacerent. Intempestam enim noctem captant, quod palam aperteque nihil efficere possint. Fures etiam ac latrones metuo, ne per caulam transilientes, aut impudenti atque aperto impetu oves diripiant, aut furtim intercipiant, «Ut mactent, et jugulent, ac perdant, rapientes rapinas, »et animas comedentes [1], » ut Propheta quispiam cecinit. Quinetiam illud vereor, ne quis eorum, qui heri et nudiustertius a nobis stabant, angustius ostium haud clausum nactus, ac per familiaritatis speciem ingressus, jam ut alienus insidias moliatur. Multæ enim variæque ejus, qui hujusmodi res in hominum animos immittit, artes et insidiæ sunt : nec quisquam tam solers est rerum variarum architectus, quam peritus vitii artifex est noster adversarius. Jam mihi quoque timorem injiciunt canes, per vim in pastorum classem irrumpentes, idque, quod absurdum valde est, cum ad pastoralis muneris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui ornandæ et alendæ turpiter studuerant, raserunt; qui nec in canum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut lanient et dispergant, atque aliorum labores infringant. Quandoquidem facilius semper est labefactare ac perdere, quam conservare : « Et labori quidem homo nascitur [2], » quemadmodum ait Job, et navis extruitur, et domus ædificatur; interficere autem, aut evertere, aut incendere quivis facile potest. Ac proinde ne nunc quidem insolentius sese efferant, qui canes adversus gregem concitarunt, qui ne oviculam quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint. Nec enim recte facere didice-

[1] Joan. x, 10, et Ezech XXII, 25. — [2] Job. V, 7.

runt, cum improbitatem studiose coluerunt. Quod si gregem perturbant, idem et parva tempestas efficere potest, idem et exiguus morbus, idem et bestia una repente irruens. Cohibeant ergo se, qui ex ignominia sua gloriandi ansam arripiunt; atque improbitati suæ, siquidem possint, finem imponentes, « Adorent, et procidant, et plorent co-» ram Domino qui fecit eos [1], » gregique adjungantur, quotquot non sunt omnino insanabiles.

IV. Hoc ego ille timidus pastor et circumspectus, eamque ob causam cautionis tanquam ignaviæ, notam subiens. Non enim pastor sum ex eorum numero quispiam, qui » lac comedunt, et lanis operiuntur, et quod crassum est » jugulant [2], » ac labore conficiunt, aut vendunt, et dicunt : » Benedictus Dominus, quia divites facti sumus [3]; » qui se ipsos pascunt, et non oves, si Prophetarum voces recordamini, quibus illi in malos pastores invehuntur; verum ex illis potius, qui cum Paulo dicere possunt : « Quis in-» firmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego » non uror, et cura discrucior [3]? Non enim, quæ vestra » sunt, quæro, sed vos [4]. Et perustus sum æstu diei, et » nocturna glacie vexatus [5], inquit Patriarcha Jacob, cu-» jus sunt oves illæ signatæ [6], » et quæ in cœlestibus canalibus concipere didicerunt. Sic igitur, atque his de causis, ad vos, ad hunc modum affectos, accessi. Posteaquam autem accessi, age, inter nos ea subducamus, quæ interea recte et cum virtute gessimus. Præclarum enim est nos in hac opinione versari, ut non modo sermonis, aut actionis, sed totius etiam temporis, atque adeo tenuissimi et brevissimi cujusque horæ momenti rationem a nobis reposci existimemus. Facite igitur, ut mihi operam vestram et

[1] Psal. XCIV, 6. — [2] Ezech. XXXIV, 3. — [3] Zach. XI, 5. — [4] 2 Cor. XI, 29. — [5] Id. XII, 14. — [6] Gen. XXXI, 40. — [7] Id. XXXII, et seqq.

studium exponatis : et ipse vicissim in medium afferam, quæ mecum ipse, cum solus essem, philosophatus sum.

V. Ecquam rerum sublimium contemplationem, aut a me acceptam animis vestris retinuistis, aut a vobis ipsis contulistis, vel de Divinitatis doctrina, vel de aliis fidei capitibus, quæ ego permulta et persæpe vobis apposui? Neque enim « mutuum » duntaxat quæro, verumetiam « fœnus : » nec « talentum solum, » sed et « talenti quæstum [1] : » ne quis forte, cum in terra id, quod ipsi commissum est, occultarit, et defoderit, creditorem insuper falso, ut durum et acerbum, atque alienarum rerum cupiditate flagrantem criminetur. Quam honestam et laudabilem actionem protulistis, vel ita occulte, « Ut ne sinistra quidem manus » sciat [2], vel etiam aperte, ut lux vestra coram homini- » bus luceat [3], et arbor ex fructu agnoscatur [4], » et magister per discipulos innotescat, ac dicat quispiam eorum, qui vitæ nostræ rationes inspectant, (id quod multi faciunt, alii benigna voluntate ducti, alii curiositate impulsi,) « Quod vere Deus in vobis sit [5], » non modo sane ac sincere prædicatus, sed etiam cultus et adoratus. Ut enim actio sine fide non est accepta, (quandoquidem multi gloriæ studio, atque etiam a natura ita informati, virtutem colunt,) ita « Fides sine operibus mortua est [6]. » Ac videte, ne quis eorum vos inanibus verbis decipiat, qui omnia omnibus hac una de causa facile concedunt, ut impia dogmata homines complexentur, malamque rei malæ mercedem persolvunt. Ex operibus ergo fidem, terræque vestræ fœcunditatem ostendite, ut perspicuum fiat, an frustra sementem fecerimus, an manipulus quidam in vobis reperiatur, ex quo confici farina queat, dignusque qui in horreum inferatur, quo alacrioribus animis vos in pos-

1 Matth. xxv, 18, et seqq. — 2 Matth. vi, 3. — 3 Id. v, 16. — 4 Id. vii, 16. — 5 1 Cor. xiv, 25. — 6 Jacob. xi, 20.

terum excolamus. « Quis centesimum fructum edit ? » « Quis sexagesimum? Quis postremo trigesimum [1] ? » Aut converso ordine, quis a trigesimo ad sexagesimum progressus, (hunc quoque in Evangeliis ordinem habemus), in centesimum desiit, ut novos subinde progressus faciens, « velut Isaac, » magnus tandem fiat, « de virtute in virtu- » tem ambulans [2], » et cantica graduum canens, atque « as- » censiones in corde suo ponens [3] ? »

VI Quæro enim fructum abundantem in rationem vestram. Vestrum enim lucrum est, non meum : quanquam meum quoque, quoniam vestrum, cum utilitas a vobis ad nos, ut in radiorum solarium reflexione accidere videmus, sese reflectat. Num pauperes aluistis? « Num hospitio ex- » cepistis? Num sanctorum pedes abluistis [4] ? Num ven- » tris, qui destruitur, voluptatibus indulgentes [5], » (detur hoc enim,) id etiam egistis, ut in mandatis divinis delicias positas haberetis? Nam profecto nec deliciæ ullæ his meliores sunt, nec diuturniores et stabiliores iis, qui in deliciis vitam transigere volunt. Num quosdam ex his, qui altari ministrant, et pulchre inopes sunt, (liceat enim mihi hoc dicere,) pro viribus recreastis, ut, animis minus distractis, altari magis assideant, ac bonorum vestrorum participes facti, sua quoque vicissim vobis conferant? Turpe sane est, hæc, et nos exposcere, et vos non elargiri. Nec vero ideo hanc admonitionem habui, ut ita in me fiat; « (Melius enim est mihi mori, quam ut gloriatio mea eva- » cuetur [6], » ac mihi prædicati Evangelii merces pereat, si hic laborum messem fecero. Evangelii enim prædicatio necessitatis est : municentia autem et laus in eo sita est, « Ut gratis hoc munus obeamus [7] ; ) verum eo hæc oratio spectat, ut de Christo bene mereri discatis : quod quidem

[1] Matth. XIII, 8. — [2] Gen. XXVI, 13. — [3] Psal. LXXXIII, 6 et 8. — [4] 1 Tim. V, 10. — [5] 1 Cor. VI, 13. — [6] Id. IX, 15. — [7] Ibid. 18.

vobis continget, si vel in « unum ex parvis [1], » et abjectis hominibus benignitatis aliquid conferatis. Quemadmodum enim ille salutis meæ causa, omnia, quæcumque sum ego, peccato excepto, factus est, ita vel minima mea officia in se recipit; sive tecto pauperem donaveris, sive in vincula conjectum inviseris, sive ægrotantem adieris; sive denique, quod vilissimum est, hominis siti oppressi linguam solo frigidæ poculo refrigeraveris, quod a « paupere » Lazaro [2] » exposcebat dives ille, qui in flamma torquebatur, ac pro hujus vitæ voluptatibus et deliciis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illic Lazarum rogaret, nec tamen ejus opem impetraret.

VII. Hæc quidem sunt, quæ a vobis exigimus; ac pro certo habeo minime id vobis pudori esse, quod vitæ rationes a vobis reposcamus, nec etiam fore, cum eas extremo illo die referendas habebitis, ad quem omnia nostra colliguntur, quemadmodum his verbis Scriptura testatur: « Et ego venio, ut consilia vestra et actiones congregem. » Et ecce homo, et opus ejus, et merces ejus cum eo [3]. » Jam nostra exponamus, atque ea, quæ a solitudine vobis afferimus. Nam et Elias libenter in Carmelo philosophatur [4], et Joannes in deserto [5], et Jesus ipse [6], » ut actiones multitudini hominumque frequentiæ, ita preces quieti locisque ab hominum commercio semotis fere tribuebat. Quid hinc, velut lata lege, statuit? Nempe nobis quoque, ut opinor, nonnihil quiescendum esse, ut animo minime turbido cum Deo versemur, mentemque ab erroneis hisce rebus paululum reducamus. Neque enim ipsi secessione opus erat, (non enim habebat quo se contraheret, cum Deus esset, et omnia impleret;) verum ut, et

1 Matth. xxv, 40. — 2 Luc. xvi, 24. — 3 Isaï. lxvi, 18, et xl, 10. — 4 3 Reg. xviii, 19. — 5 Luc. i, 80. — 6 Id. v, 16.

actionis, et sublimioris occupationis tempus esse disceremus. Quis ergo solitudinis nostræ fructus extitit? Libet enim, instar boni negotiatoris et quæstum undecumque factitantis, ut hinc quoque vobis nonnihil mercium offeram.

VIII. Inambulabam ego solus, vergente jam in occasum sole. Locus porro in quo spatiabar, maris ripa erat. Semper enim soleo hujusmodi oblectamentis labores dissolvere et relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest, sed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, siquidem rursus intendendus sit, ac non sagittario inutilis tum futurus, cum eo utendum erit. Inambulabam igitur, atque ita pedibus ferebar, ut oculi maris aspectu fruerentur. Nec vero spectaculum illud lætum ac jucundum erat, quanquam alioqui jucundissimum esse soleat, cum tranquillitate purpurascit, ac littoribus blandum quiddam et suave alludit. Sed quid tum? « Mare, (libenter enim utor Scripturæ verbis,) vento magno flante, » excitabatur[1] » et infremebat; fluctus autem, ut in talibus rebus fieri consuevit, modo procul exurgentes, seseque paulatim in summam altitudinem efferentes, ac postea decrescentes ad ripam solvebantur; modo in propinquas petras incidentes, atque inde repulsi, in spumosam ac tenuem asperginem dilabebantur. Hic et lapilli, et algæ, et murices, et levissima ostrea extrudebantur et quasi expuebantur; nonnulla etiam unde recedente rursus abripiebantur. Petræ autem interim non minus immotæ et inconcussæ remanebant, quam si nulla omnino vis ipsis admoveretur, nisi quod fluctuum ictibus verberabantur.

IX. Ex hoc spectaculo nonnihil utilitatis ad philosophiam percepisse me sensi, et, (ut omnia ad me ipsum referre atque dirigere soleo, ac potissimum si ad aliquem

[1] Joan. vi, 18.

rerum eventum animus meus æstuet, et tanquam vertigine afficiatur, ut mihi nunc accidit, ) non obiter et negligenter id, quod oculis observabatur, accepi ; et in doctrinam mihi hoc spectaculum cessit. Annon enim, inquiebam, mare, vita hæc nostra est, et res humanæ? Nam hic quoque multum est amaritudinis et instabilitatis. Annon venti, tentationes ingruentes, et inopinati rerum eventus? Quod mihi animadvertisse videtur David, cum diceret : « Salvum » me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad ani» mam meam [1]. » Et, « Libera me de profundis aqua» rum [2]. » Et rursus, « Veni in altitudinem maris, et tem» pestas demersit me [3]. » Porro eorum, qui tentantur, alii mihi, velut levissima quædam corpora et spiritus expertia, abripi distrahique videbantur, ac ne tantillum quidem adversarum rerum impetum sustinere ; nec enim robur et firmitatem habent, neque pondus prudentis et cordatæ rationis, quæ fortuitis casibus obluctetur : alii autem petræ instar esse, ac « Petra illa [4], » supra quam stamus, et quam colimus, digni, quicumque nimirum philosophica ratione utuntur, ac supra vulgi humilitatem evecti, humana omnia immoto et firmo animo ferunt, atque eos quidem, qui talibus rebus quatiuntur, irrident, vel miserantur ; ( illud ob philosophi animi generositatem, hoc propter humanitatem et commiserationem ; ) ipsi autem turpe esse statuunt, res graves et acerbas, cum absunt, contemnere, ac ne graves quidem illas existimare, cum autem adsunt, succumbere, perinde scilicet atque eæ, non fluxæ, sed firmæ ac stabiles sint ; atque extra tempus quidem philosophari, cum autem opus est, philosophiæ expertes apparere : quemadmodum si quis athletarum omnium præstantissimum se esse censeret, ne in arenam quidem descendens ; aut probum et nobilem gubernatorem, in tranquillitate

[1] Psal. LXVIII, 2. — [2] Ibid. 15. — [3] Ibid. 3. — [4] 1 Cor. x, 4.

quidem artem suam magnifice jactans, coorta autem tempestate gubernacula de manibus ponens.

X. Quoniam porro in hos sermones semel incidi, alteram mihi quoque imaginem, præsentibus rebus admodum congruentem, proposui. Forsan me, velut delirantem senem ac fabulatorem habebitis, si hanc etiam vobis exposuero: exponam tamen, quandoquidem et Scriptura plerumque ad res dilucidius explicandas hujusmodi exemplis uti consuevit. Est quædam in fabulis arbor [1], quæ cum cæditur, viret, et adversus ferrum certat; ac, si de re nova novo more loquendum est, morte vivit, et sectione pullulat, atque, cum absumitur, crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confingentem. Mihi vero hujusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur. Floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias velut virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur: nec ob dextra justitiæ arma effertur, nec ob sinistra inflectitur; sed in diversis rebus idem semper suique similis permanet, atque adeo probatior, tanquam aurum in fornace, reperitur. Quod ut perspicuum fiat, ita rem expendamus. Nobili loco natus est? Probitatem morum generis splendori opponet, atque ex adverso spectandam producet. Ita duplici nomine clarus erit; nempe, et majorum imaginibus, et propria virtute inspectus. Obscuro et ignobili genere ortus est, quantum ad statuam et lutum attinet? (Si quid tamen magni inter lutum ac lutum interest.) At spiritualem nobilitatem illius loco afferet, et quam sibi quisque, vel in melius, vel in deterius effingit: reliquas autem nobilitates, quæ vel seruntur, vel principum diplomatibus comparantur, ut viles et adulterinas, nulloque in pretio habendas, procul submovebit. Est enim triplex genus. Unum, quod superne originem traxit, quod quidem si consideremus, omnes peræque no-

[1] Horat. lib. IV. ode. 3.

biles sumus, quippe « Ad imaginem Dei creati[1]. » Alterum, quod a sanguine proficiscitur; cujus ratione haud quidem scio, an quisquam nobilis dici possit, cum corruptione constet. Tertium a virtute aut vitio agnoscitur, cujus vel uberius vel exilius participes efficimur, prout, opinor, divinam imaginem vel integram servaverimus, vel corruperimus. Atque hanc demum nobilitatem amplectetur, quisquis vere sapiens ac philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis genus, quod in principum diplomatibus et edictis consistit, tum ullo loco ac pretio habebo, cum sitam in coloribus pulchritudinem amplexus fuero, simiamque ob id venerari cœpero, quod leo esse jussa sit.

XI. Juvenis est? Adversus vitiosos animi motus viriliter se geret, atque hoc commodi ex juvenili ætate percipiet, ut iis affectibus, quibus hæc ætas obnoxia est, non indulgeat, sed in vigenti corpore senilem prudentiam exhibeat, majoremque ex hac victoria voluptatis sensum capiet, quam qui coronam in Olympiis adipiscuntur. Victoriam enim feret in communi orbis terræ theatro, et quidem victoriam minime venalem. Ad senectutem vergit? At non animo quoque senescet: dissolutionem, ut præstitutum necessariæ libertatis tempus, accipiet: libens ad ea, quæ hanc vitam sequuntur, migrabit, ubi nemo est immaturus, nemo senex, sed omnes in spirituali ætate perfecti. Pulcher est? Id aget, ut pulchritudo animæ corporis pulchritudini ex adverso refulgeat. Inoffensus flos præteriit? In se ipsum vergit, ac ne spectari quidem se novit. Deformis est quantum ad id quod in aspectum cadit? At ea parte formosus et elegans, quæ oculorum aciem fugit; rosæ non absimilis quæ in bacca nec florida, nec odore grata, florida tamen ipsa est suavissimumque odorem efflat. « Speciosus forma præ filiis hominum[2]? » Ne spatium quidem,

[1] Gen. I, 27. — [2] Psal. XLIV, 3.

id, quod externum est, aspiciendi concedit, quippe qui spectatorem ad internum hominem convertit. Proba valetudine est? Ad optima quæque sanitate utetur: admonebit, increpabit, verborum aculeis punget, insomnes noctes ducet, in nuda humo domiet, corporis molem extenuabit, terrena et cœlestia speculabitur, summo studio mortem meditabitur. Morbo laborat? Pugnabit. Quod si victus fuerit, vincet, hoc scilicet assecutus, ut non jam amplius pugnet. Dives est? Id studio habebit, ut opibus minuatur: pauperem bonorum suorum participem faciet, tanquam alienorum dispensator, ut, et ille hac perceptione juvetur, et ipse ad Deum colligatur, nihil præter crucem et corpus habens. Pauper est? Pro divitiis Deum habebit, et divite irridebit, ut qui, licet facultates suas quotidie augeant semper tamen pauperes sint, quia pluribus indigent, bibuntque, ut majori siti inflammentur.

XII. Fame vexatur? Cum avibus aletur, quibus victus sationis et arationis expers est: cum Elia apud Sarephthanam vivet: « Lecythus olei non deficiet, et hydria farinæ » non minuetur [1]. » Ille, fontis instar, semper scaturiet; hæc fructum copiose proferet, ut vidua hospitum studiosa honoretur, ac nutrix nutriatur. Siti angitur? Fontes ei et flumina potum suppeditabunt, et quidem potum non inebriantem, nec dimensum. Quod si omnia propter nimiam siccitatem deficiant, torrentis aqua fortasse sitim sedabit. Algebit? Idem quoque Paulo accidit [2]: sed quandiu? Est et quoddam petræ indumentum; fidem tibi Job faciat, his verbis utens: « Eo quod veste carerent, petra induti sunt [3]. » Jam, quæ perfectiora sunt, considera. Maledictis lacerabitur? Vincet non regerendo maledicta. Persecutionem patietur? Sustinebit. Blasphemabitur? Obsecrabit. Calumniis premetur? Orabit. Percutietur in dextram maxil

[1] 3 Reg. xvii, 9 et 14. — [2] 2 Cor. xi, 27. — [3] Job. xxiv, 8.

lam? Præbebit et alteram; tertiam etiam, si haberet, objecturus, quo magis ad lenitatem percussorem erudiat, opere docens, quæ sermone non potest. Probris impetetur? Et Christus quoque: afflictionis societate ornabitur. Quamvis etiam Samaritanus vocetur [1], quamvis ei objiciatur, quod « Dæmonium habeat, » cum Deo omnia suscipiet. Et licet multa toleraverit, multa adhuc ipsi supererunt, quæ perferat, acetum nempe, fel, corona spinea, sceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux, clavi, latrones simul cruci affixi, prætereuntium contumeliæ [2]. Primas enim Deum habere par est, quod plus ignominiæ pertulerit.

XIII. Nihil philosophia fortius est, inexpugnabilius nihil. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus. « Onager est in deserto, ut cum Job loquar, solutus » et liber, urbis tumultus ridens, exactoris clamorem non » audiens. Unicornis est, animal suis legibus vivens. Num » tibi servire volet? Num ligabis eum ad præsepe? Num » sub jugum ducetur [3]? » Si omnibus terræ commodis prohibeatur, paratæ sunt ipsi alæ sicut aquilæ; ad patroni sui domum se conferet; ad Deum convolabit. Ut in summa dicam, duo hæc superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia materiæ expers, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, devincens eos, qui superiores sibi esse videntur. Quoniam autem philosophum nobis depinxit oratio, unde dixi, exorsa, age jam ad ejus normam res nostras expendamus; (nam « Ipse quoque Spiritum Dei habere videor [4], » etsi me cuipiam eorum, quæ dixi, ad vulnus patere, ab eoque

[1] Joan. VIII, 48. — [2] Matth. XXVI et XXVII. — [3] Job. XXXIX, 5, et seqq. — [4] I Cor. VII, 40.

superari non diffitear; ) ut si me quidem inferiorem inveniant, qui mihi infesti sunt, ac bellum inferunt, etsi non pravæ voluntatis, at certe conatus sui veniam consequantur : sin autem iis, qui me bello lacessendum duxerunt, præstantiorem ac sublimiorem ; aut ab improbitate sua discedant, aut novam certe, ( nam præsentem contemnimus, ) lædendi viam excogitent, ne alioqui præter improbitatem, amentiæ etiam et stoliditatis notam subeant, velut iniquitatem frustra perpetrantes, ac ne injuriam quidem inferre scientes, cum in id summo studio incumbant.

XIV. Quid enim me, obsecro, lædere queant, cum omnia tentarint? Singula, in quibus homo ab hominibus injuriam accipere potest, inspiciamus. Indoctum nominabunt? Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. Nam et « Principium sapientiæ, timor Domini : et finis » sermonis, omnia audi, Deum time [1]. » Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. Probent me timoris expertem esse, et vicerint. Reliquam autem sapientiam atque doctrinam, partim præterii, partim assumere opto, atque etiam, Spiritus sancti ope fretus, in spe habeo. Paupertatem objicient, meas scilicet opes, et copias? Atque utinam et pannos hosce exuere possem, ut hujus vitæ spinas nudus percurrerem : utinam et gravem hanc tunicam quam celerrime abjicerem, vel leviorem acciperem. Exulem vocabunt? Quam demisse de nobis sentiunt homines vere cotumeliosi, et peregrinorum inimici. Est-ne enim mihi, o viri, circumscripta patria, cui et omnis terra, et nulla terra patria est? Tu vero annon hospes es, et advena? Equidem habitationem tuam haud laudo, si ita animo afficeris, ne a vera patria excidas, ad quam omnis vitæ conversatio referenda est. Nonne senectutem et valetudinis infirmitatem mihi ut probrum objicies? Ut autem arcano-

[1] Prov. I, 7, et Eccle. XII, 13.

rum meorum quidpiam intelligas, non est hoc totum carneæ hujus molis et naturæ opus; quiddam etiam ratio absumpsit, libet enim paululum aliquid gloriari. Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque canitiei et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiæ colligeres.

XV. Quid prætcrea? Episcopatum abrogabunt, ac thronis dejicient? Et quos tandem, aut nunc, aut antea, prompto atque hilari animo conscendi? An vero eos, qui ascendunt, beatos prædicare soleo? Tu-ne mihi eos suaves et jucundos reddis, ita indigne conscendens? Quid? Ne hæc quidem quæ nuper acciderunt, animi mei sententiam vobis declararunt? An illa quoque deliciæ quædam et jocus erant, atque vestri erga me amoris et desiderii exploratio? Vafri homines facile adducuntur, ut vitia sua de aliis, partim suspicentur, partim loquantur. Quid vero illa oppressio? Quid illæ imprecationes, quas adversus nos ipsos publice concepimus? Quid illæ lacrymæ, quæ vos etiam ad misericordiam moverunt, quamvis alioqui propter obluctationem odio pene essemus? Primariæ sedis dignitatem nobis eripient? Quis unquam mente præditus hanc admiratus est? Nunc autem etiam, ut mihi quidem videtur, prudentissimus est, quisquis eam fugit. Propter hanc enim, res omnes nostræ jactantur ac concutiuntur: propter hanc, fines orbis terræ suspicione et bello flagrant, eoque obscuro et ignobili: propter hanc, periculum est, ne, qui a Deo creati sumus, hominibus subjiciamur, ac magnum illud, et novum nomen amittamus. Utinam potius ne ullus quidem sedis principatus esset, nec ulla loci prælatio, et tyrannica prærogativa, ut ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc, et sinistrum, ac medium latus, et sublimior atque inferior gradus, et præcedere, et simul

incedere, multas nobis collisiones incassum pepererunt, ac multos in foveam impulerunt, atque ad hircorum regionem abduxerunt, non plebeiorum tantum, sed etiam pastorum, qui « Cum magistri Israëlis essent [1], » hæc ignoraverunt.

XVI. Quid postea? Ab altaribus arcebunt? At altare aliud scio, cujus figuræ sunt ea, quæ nunc oculis cernimus: « Super quod nec ascia [2], » nec manus ascendit, nec ferrum, nec ullum artificum instrumentum auditum est, sed mentis totum hoc opus est, eoque per contemplationem subvehimur. Huic astabo, super illud grata immolabo, sacrificium nempe, et oblationem, et holocausta, tanto iis, quæ nunc offeruntur, excellentiora, quanto veritas umbræ antecellit. De quo mihi quoque David philosophari videtur, cum ait: « Et introibo ad altare Dei, qui » spiritualem meam juventutem lætificat [3]. » Ab hoc altari me non abstrahet, quisquis volet. E civitate ejicient? Verum non ita ex ea, quæ in cœlo sita est. Hoc si efficere possent ii, qui nos invisos habent vere bellum inferrent. Quandiu autem minime potuerint, guttulis aquæ me petunt, aut ventis feriunt, aut in somnis ludunt. Sic enim eorum bellum interpretor. Pecunias eripient? Quas tandem? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscindant. Si autem Ecclesiæ; illud quippe est, pro quo bellum omne geritur. Ob pecunias « Fur ille zelotypia erga crumenam æstuat, ac » Deum prodit, » et, quod gravissimum est, « Triginta ar» genteis vendit [4]. » Hoc enim pretio dignus erat, non qui prodebatur, sed qui prodebat.

XVII. At domo excludent? Delicias resecabunt? Amicorum animos a nobis avertent? Permultos videlicet gravavimus, quamvis ab ipsis invitati, (non enim ingrati

[1] Joan. III, 10. — [2] 3 Reg. VI, 7. — [3] Psal. XLII, 4. — [4] Joan. XII, 5, 6.

animi vitio laborabimus.) Quod si gravavimus, id parcendo potius, quam accipiendo fuit. Hujus rei si causam quæritis, domus quædam pia Deique amore flagrans, non secus atque « Elisæum Sunamitidis domus [1], » nos refocillavit, domus, inquam, hominum, qui tum corporis, tum spiritus cognatione mecum conjuncti sunt, ac singulari liberalitate præditi, apud quos hic quoque populus compactus est, cum exagitatam et vexatam fidei pietatem adhuc surriperet, nequaquam libere, nec sine periculo. Rependat illi Dominus in die retributionis. Delicias autem si consectamur, efferantur adversum nos, qui nobis inimicitias indixerunt : nec enim gravius aliud quidquam mihi imprecabor. Quod autem ad amicos attinet, alii, sat scio, ne læsi quidem, nos fugient; (nam ii demum doloris socios se præbent, qui injuria simul afficiuntur :) aliorum autem arrogantiam nostrique contemptum æquo animo ferre diuturno jam usu didicimus. Ex amicis enim et proximis meis, alii haud obscure « Adversum me appropinquaverunt et steterunt [2] : » alii, et quidem ii, qui humanissime mecum egerunt, « A longe steterunt, et in nocte hac » omnes scandalum passi sunt [3]. » Nihil propius factum est, quam ut Petrus etiam me abjuraret : ac nequaquam fortasse flet amare, ut peccato medeatur.

XVIII. Unus ego audax, ut apparet, ac temeritatis plenus, unus in rebus horrendis spe bona subnixus, unus constanter adversa tolerans, et publice propositus, et privatim contemptus, et ex bellis, quæ mihi inferuntur, Orienti et Occidenti notus. O insignem audaciam! « Si » consistant adversum me castra, non timebit cor meum. » Si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo [4]. » Ac tantum abest, ut quidquam humanarum et præsentium

[1] 4 Reg. IV, 8. — [2] Psal. XXXVII, 12. — [3] Matth. XXVI, 31. — [4] Psal. XXVI, 2, et seqq.

rerum acerbum et formidolosum existimem, ut me ipsum missum faciens, eos lugam, qui mihi molestiam exhibuerunt. O membra olim Christi, membra mihi chara, etsi nunc corrupta, membra hujus gregis, quem prius etiam fere, quam collecti essetis, prodidistis. Quomodo distracti estis, ac distraxistis, quasi tenelli boves vinculis soluti? Quomodo altare adversus altare erexistis? Quomodo repente « In » desolationem ac vastitatem facti estis [1]? » Quomodo et ipsi per hanc sectionem morte affecti estis, et nobis dolorem inussistis? Quomodo pastorum simplicitate ad gregis dissolutionem et exitium abusi estis? Non enim eos ob imperitiam reprehendam, sed vestram improbitatem accusabo. « Corruptelæ tuæ, Israël, quis succurret [2]? » Quod medicamentum nanciscar, cicatricis obducendæ vim habens? Qua fascia vulnus obligabo? Quomodo disjuncta connectam? Quibus lacrymis, quibus verbis, quibus precibus huic calamitati medebor? An hoc fortasse modo?

XIX. Trinitas sancta, et adoranda, et perfecta, et quæ recte a nobis conjungeris atque religiose coleris, tuum hoc opus est, tua conficiendi hujus negotii laus. Utinam tu hos nobis restituas, hactenus a nobis diremptos, ut per ipsam disjunctionem ad concordiam et pacis studium erudiantur: ac nobis pro hujus vitæ laboribus et ærumnis cœlestia bona, et ab omni dissidio immunia, rependas. Horum autem primarium illud est, et maximum, ut purius pleniusque a te illuminati, sciamus, quomodo eadem, et unitas intelligeris, et Trinitas reperiris; quomodo Ingenitus, Genitus, et Procedens, una sit natura, tres proprietates, « Unus Deus, qui es super omnia, et per omnia, et in » omnibus [3]: » qui nec superiori nec inferiori gradu collocaris, nec decrescis, nec sectionem admittis; ac partim quidem jam comprehenderis, partim inquireris, aliquando

[1] Psal. LXXII, 19. — [2] Osee. XIII, 9. — [3] Ephes. IV, 6.

autem fortasse, quantus es, percipieris, nimirum ab iis, qui per vitæ probitatem et contemplationem te in hoc sæculo recte quæsiverint: cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen.

## ORATIO XXVII [1]. THEOLOGICA I.

*Adversus Eunomianos prævia dissertatio.*

### ARGUMENTUM.

I. *In ornate dicendi cupidos invehitur Gregorius.* II. *Hæretici circulatoribus comparati.* III. *De Deo disserere, opus difficillimum. — Quando de Deo disserendum. — Apud quos. — De quibus, et quousque.* IV. *Deus perpetua memoria colendus est. — Non intempestive de Deo disputandum.* V. *Non apud quosvis homines de Deo loquendum. — Hæretici dogmatum suorum robur in nostra imbecillitate quærunt.* VI. *De fide non disputandum coram ethnicis.* VII. *Qualis debeat esse rei theologicæ magister.* VIII. *In cælo mansiones multæ, omnesque implebuntur. — Nihil frustra Deus facit. — Via ad vitam ducens, una est et angusta.* IX. *Vehemens in hæreticos objurgatio.* X. *Christianus ethnicorum fabulas refellere debet.*

I. Ad eos, qui ornate dicendi cupiditate flagrant [2], mihi sermo erit. Et ut Scripturæ verbis exordiar: «Ecce ego

[1] Alias XXVIII, quæ autem XXVII erat, nunc est XXVI. Habita anno 380. — [2] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 517-522.

» adversum te contumeliosam[1], » tam in docendo, quam in audiendo, et cogitando. Sunt enim, sunt quidam, quibus non « Aures[2] » duntaxat, sed etiam lingua, atque adeo manus quoque ipsæ, ut video, ad sermones nostros « Pru» riunt, quique inanibus verbis, et contentionibus » falso nominatæ scientiæ, ac « Disputationum pugnis[3], » quæ nullam utilitatem afferunt, oblectantur. Sic enim, quidquid in verbis, vel supervacaneum, vel curiosum est, vocat Paulus, ille « Breviati Verbi[4] » præco et assertor, ille piscatorum discipulus, ac præceptor. Hi vero de quibus orationem habemus, utinam, quemadmodum linguam volubilem habent, atque nobilioribus et probatioribus verbis insectandis acrem et vehementem, sic etiam in agendo eamdem operam collocarent. Parum igitur, et minus fortasse cavillatores essent, si id facerent, nec tam absurde atque insolenter in verbis, perinde atque in aleæ ludo, versarentur, ut ridicule de re ridicula loquar.

II. Quoniam autem, omni pietatis via sublata et deleta, hoc unum sibi proponunt, ut quæstiones vel stringant, vel solvant; (quemadmodum, qui in theatris vulgi oculis certamina ostentant, et quidem ejusmodi certaminum genera, quæ non juxta palæstræ leges victoriam comparant, sed imperitorum duntaxat oculos perstringunt, ac laudem a spectatoribus captant;) et res huc redit, ut horum disputationibus, et forum omne circumstrepat, et convivia omnia hujusmodi nugarum tædio obtundantur, et festum omne infestivum sit ac mœstitiæ plenum, et luctus omnis majori calamitate, hoc est, quæstionum argutiis, mitigetur, ac denique gynæcea omnia, simplicitatis alumna, turbentur, et pudoris flos præcipiti hac contendendi libidine compiletur; quoniam, inquam, hæc ita se habent, adeoque intoleranda est vis hujus mali, ut periculum sit, ne mag-

[1] Jerem. LI, 31. — [2] 2 Tim. IV, 3. — [3] Id. V, 4. — [4] Rom IX, 28.

num fidei nostræ mysterium exigua quædam articula esse videatur : age, nos paternis visceribus incitatos, atque, ut Jeremiæ verbis utar, « Sensoriis distortos[1] » et laniatos, exploratores isti hactenus perferant, ut, quæ de his rebus dicturi sumus, æquo animo excipiant; ac lingua, si modo queant, aliquandiu frenata, nobis aures præbeant. In qua re nihil profecto est, cur damni quidquid metuatis. Aut enim ego « In aures audientium loquar[2], » atque ita fructum aliquem, hoc est, utilitatem vestram, oratio allatura est; (quanquam enim is qui « Verbum Dei seminat[3], » in animos omnes seminat, tamen probi duntaxat atque fœcundi fructum ferunt;) aut ita discesseritis, ut hunc quoque sermonem nostrum explodatis, uberioremque contradicendi, nobisque conviciandi materiam nanciscamini, quo plenius etiam animos vestros pascatis. Nec vero mirum vobis videatur, si quid a vestra opinione, ac lege vestra alienum dixero, qui scire vos omnia et docere profitemini, perquam fortiter ac generose, non enim dicam stulte et temere, ne quid animos vestros offendam.

III. Non cujusvis est, o viri, de Deo disserere, non, inquam, cujusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum, qui humi adhuc reptant. Addam etiam non cujusvis temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis; sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquousque hoc faciendum est. Non cujuslibet quidem, quoniam hoc muneris his duntaxat incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt, priusque etiam, et corpus, et animum a vitiorum sordibus purgarunt, aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent. Impuro enim rem puram attingere, ne periculo quidem fortasse caret, quemadmodum nec ægris oculis solis radios intueri. Quando autem? Tum videlicet, cum

1 Jerem. IV, 19. — 2 Eccli. XXV, 12. — 3 Matth. XIII, 4.

ab externo luto ac tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur, dum velut deformibus litteris elegantes litteras, cœnoque unguentum admiscemus. Vacare enim haud dubie oportet, et Deum cognoscere : cumque tempus acceperimus, id agendum est, ut divinæ doctrinæ rectitudinem judicemus. Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quippiam aliud, sic hoc quoque inepta nugacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique quam ventri, et iis, quæ sub ventre sunt, indulserint; qui quidem ita perdite affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimirum de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri modulum, atque auditoris captum non excedunt : ne alioqui, ut nimia vocis intentio atque immodicus cibus, aures et corpora labefactat; aut, si mavis, sarcinæ viribus graviores bajulorum humeros, ac crebiores pluviæ terram opprimunt; ita etiam auditores quæstionibus gravioribus ac durioribus oppressi atque confecti, pristinas quoque vires amittant.

IV. Neque vero hæc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem, ne rursus adversum nos irruant, qui omnia facile ac statim in calumniam trahunt. Nec enim tam sæpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus : imo, si hoc etiam dici potest, nihil aliud quam hoc faciendum. Nam et ego inter eos nomen meum profiteor, qui verbum illud probant, quod nos « Die ac nocte jubet meditari[1], vespere, et mane, et » meridie narrare[2], » ac denique « Benedicere Dominum in » omni tempore[3]; » sive, ut verbis Moysis utar, « Dor-

[1] Psal. I, 1. — [2] Id. LIV, 18. — [3] Id. XXXIII, 2.

» miamus, sive consurgamus, sive iter faciamus[1], » sive quid aliud agamus, atque hac ipsa recordatione ad puritatem informari. Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, haud veto, sed ne de Deo disputet; imo nec hoc prohibeo, ne de Deo disputet, velut quid impium, sed ne intempestive: nec hoc ago, ut docendi munus explodam, sed ne mediocritatis fines transiliat. An vero, cum « Mellis[2] » quoque ipsius, quantumvis dulcis, satietas vomitum moveat, suumque « Cuique negotio destinatum sit » tempus[3], » ut ego cum Salomone censeo; cumque ea, quæ per se bona sunt, nisi bene tractentur, boni gratiam perdant, (non aliter atque hyeme intempestivi sunt flores, nec mulieribus virilis, nec viris muliebris ornatus convenit, nec luctui geometria (1), nec convivio lacrymæ,) hic solum nullam temporis rationem habebimus, ubi maxima ejus ratio habenda est?

V. Absit, o amici ac fratres; fratres enim adhuc vos appello, tametsi parum fraterno erga nos animo sitis; absit ut ita sentiamus, ac velut equi feroces et indomiti, ratione, quasi sessore, excussa, religiosaque gravitate, qua præclare compescimur, repudiata, procul extra metam curramus; verum finibus nostris disputationes nostras coërceamus, nec in Ægyptum præcipites feramur, nec ad Assyrios pertrahamur, nec « Canticum Domini in terra aliena cante» mus[4], » hoc est, apud quosvis auditores, tam nostrates quam extraneos, tam hostes quam amicos, tam benignos quam malignos ac præposteros, qui summo studio res nostras explorant, nihilque avidius expetunt, quam ut malorum nostrorum scintilla in flammam surgat, quam etiam furtim exsuscitant, atque accendunt, auræque suæ afflatu in cœlum attollunt, et « Babylonica flamma[5], » in orbem

[1] Deut. VI, 7. — [2] Prov. XXV, 27. — [3] Eccle. III, 1. — [4] Psal. CXXXVI, 4. — [5] Dan. III, 22.

omnia populante, sublimiorem reddunt. Quoniam enim in suis dogmatibus nihil sibi præsidii roborisque constitutum vident, hoc in nostrarum rerum imbecillitate venantur. Ac proinde, quemadmodum muscæ vulneribus, ita nostris calamitatibus, aut, si mavis, erratis imminent. At nos quidem nosmetipsos diutius ne ignoremus, nec moderationem, quæ in his rebus tenenda est, aspernemur. Quod si inimicitias atque odia extinguere non possumus, illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamur, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferri nefas est, projiciamus, nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant, et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur; quippe qui iis, qui non iisdem sacris initiati sunt, cruorem potius suum impertirentur, quam sermones, quibus mysteria sua detegerent. Agnoscamus, ut in vestitu, victu, risu, atque incessu, sic in sermone ac silentio modum quemdam ac decorum tenendum esse, præsertim cum inter tot Dei virtutes ac nomina Λόγον quoque, hoc est, Verbum colamus; atque contingat, ut ipsa etiam contentio nostra legitima sit.

VI. Cur Dei generationem et creationem (2), atque Deum ex nihilo ortum, cur sectiones, et divisiones, ac resolutiones ille audit, qui sævo atque infenso animo hujusmodi sermones expendit? Cur accusatores ipsos judices constituimus? Cur hostibus in perniciem nostram gladios porrigimus? Quo pacto, quove animo, eos hujusmodi sermonem accepturos censes, qui adulteria, et puerorum stupra laudibus efferunt, qui vitia adorant, nec quidquam supra corpus cogitare possunt, qui heri et nudiustertius deos sibi condiderunt, eosque turpissimis facinoribus claros et nobiles? Annon crasse? Non fœde? Non inepte? Non suo denique more? Nonne deorum suorum ac vitiorum patrocinium a theologia tua haurient? Nam cum his

vocibus ipsi per summam calumniam utamur, quo tandem modo illos adducere queamus, ut philosophiam nostram amplectantur? Cumque per se ipsi in commiscendis malis solertes sint, quando tandem ab oblatis abstinebunt? Hæc nobis bellum civile atque intestinum attulit. Hæc illi, qui pro Verbo acrius, quam Verbo ipsi gratum sit, depugnant: nec hominibus furore correptis dissimiles sunt, qui suas domos incendunt, vel liberos dilacerant, vel parentes protrudunt, utpote qui pro alienis eos habeant.

VII. Jamvero posteaquam eos, qui a nobis alieni sunt, a divinarum rerum auscultatione submovimus, atque « In » porcorum gregem numerosam legionem in profundum » ruentem[1] » ablegavimus, sequitur jam ut nosmetipsos inspiciamus, ac, statuæ cujusdam instar, theologum ad omnem elegantiam expoliamus. Illud vero prius expendendum est, quæ hæc tanta disputandi cupiditas, ac linguæ prurigo? Quis novus hic morbus, aviditasque inexplebilis? Cur manibus vinctis linguam armavimus? Non hospitalitatem, non fraternam charitatem, non mutuum conjugii amorem, non virginitatem laudamus? Non pauperum alendorum curam, non Psalmorum cantum, non nocturnam stationem, non lacrymas admiramur? Non corpus jejuniis premimus? Non per orationem ad Deum peregrinamur? Non, ut eos facere par est, qui justos se humano temperamento judices præbent, deteriorem partem præstantiori, hoc est, pulverem spiritui subjicimus? Non præsentem hanc vitam mortis meditationem facimus? Non, nobilitatis divinitus inditæ memores, imperium in animi perturbationes arripimus? Non iram intumescentem ac sævientem cicuramus, non dejicientem superbiam, non mœrorem inconsideratum, non stolidam voluptatem, non procacem et meretricium risum, non præcipitem aspectum, non inexplebilem

[1] Luc. VIII, 30, et seqq.

audiendi, non immodicam loquendi libidinem, non absurdas cogitationes, non denique quidquam eorum quæ a nobis contra nos perversus ille hostis accipit, «Per fenes-»tras[1],» ut Scriptura loquitur, hoc est, per sensuum organa, mortem introducens? Imo contra omnino facimus, atque aliorum vitiis libertatem damus, (non secus ac parta victoria reges militibus suis vacationes concedunt,) hac duntaxat lege et conditione, ut in nostras partes propendeant, atque adversus Deum majori cum audacia et impietate ruant; ac malam non bonæ rei mercedem ipsis pendimus, pro impietate nimirum peccandi licentiam ipsis persolventes.

VIII. Atqui, o dialectice et loquax, nonnihil «Te in-»terrogabo; tu vero responde[2],» ut inquiebat ille, qui ad Job per turbinem ac nubes oracula edebat. Multæ-ne «Apud Deum mansiones sunt[3],» quemadmodum Scriptura docet, an una tantum? Multæ, inquies, non una. Recte. Age vero, eas-ne omnes impleri, an quasdam quidem, cæteras autem minime, ut inanes et frustra paratas? Utique omnes. Neque enim a Deo quidquam temere atque incassum factum est. An porro hoc quoque dicere queas, quid tandem sit hæc mansio? Num requies et gloria, quæ beatis in cœlo recondita est, an quid aliud? Nihil aliud, quam hoc, inquies. De hoc igitur quando inter nos constat, illud insuper expendamus: Est-ne aliquid, quod nobis mansiones has conciliet, ut mea est sententia, an omnino nihil? Est sane, inquis. Quidnam hoc? Hoc nimirum, quod diversa sint vivendi genera et instituta, ita tamen ut omnia sint fidei consentanea, quodque nos «Vias» appellamus. Quid ergo? His-ne omnibus incedere necesse est, an quibusdam solum? Omnibus, siquidem unus atque idem hoc possit; sin minus, compluribus; aut certe

[1] Jerem. IX, 21. — [2] Job. XXXVIII, 3. — [3] Joan. XIV, 2.

quibusdam. Quod si ne hoc quidem concedatur, amplum tamen, ut mihi videtur, fuerit, vel unica duntaxat eximie incedere. Recte hoc existimas. Quid igitur? Cum audis « Viam unam esse, eamque perangustam[1], » quid iis verbis significari putas? Unam sane esse, si virtutem spectes; hæc enim unica est, licet in multas partes secetur; verum angustam propter sudores, et quia non a multis teritur, siquidem multitudinem eorum cogites, qui contrario itinere per vitium gradiuntur. Ita mihi quoque videtur. Quid ergo causæ est, vir optime, cum ita se res habeant, quod, cæteras omnes vias repudiantes, tanquam pauperiem, explosa nostra agendi ratione, ferimini ac protrudimini omnes ad hanc unam, quæ per disputationes ac speculationes, ut ipsi putatis, ut autem ego, nugas et præstigias, teritur? Objurget vos Paulus, post gratiarum enumerationem acriter his verbis invehens: « Num omnes Apostoli? » Num omnes Prophetæ[2]? Et quæ sequuntur.

IX. Esto autem: sis ipse altus et sublimis, et sublimibus sublimior, atque ipsis etiam nubibus, si ita lubet, altior, rerum, quæ oculorum aspectum superent, spectator, « Et arcanorum » verborum auditor[3], » post Eliam « In sublime raptus[4], » post Moysen « Dei conspectione[5] » donatus, post Paulum « In cœlum evectus[6]: » quid tandem est, quod alios quoque unius diei momento sanctos fingis, et theologos creas, eruditionemque ipsis velut inspiras, et multa imperite doctorum conciliabula facis? Cur aranearum telis infirmiores illaqueas, ex eoque tibi scitum aliquid ac præclarum facere videris? Cur adversus fidem crabrones excitas? Cur dialecticorum agmen nobis ex tempore producis, non aliter ac fabulæ olim, gigantes? Cur levissimos quosque viros, ac virorum nomine indignos, velut colluviem quam-

[1] Matth. VII, 13. — [2] 1 Cor. XII, 29. — [3] 2 Cor. XII, 4. — [4] 4 Reg. II, 11. — [5] Exod. XXXIII, 22. — [6] 2 Cor. XII, 4.

dam, in unam voraginem cogens, ac verborum illecebris magis ac magis effœminans, novam ex ipsis impietatis officinam condidisti, astute interim eorum amentia ad utilitatem tuam abutens, atque ex ea messem faciens? Num his refragaris? Num alia pro nihilo reputas? Num linguam tuam omnino dominari necesse est, nec tu parturientem sermonem reprimere potes? Habes etiam alia multa et honorifica disputationis argumenta. Morbum hunc ad hæc utiliter converte.

X. Pythagoræ silentium, et fabas illas Orphicas insectare, recentemque horum verborum arrogantiam : « Ipse » dixit. » Platonis Ideas impete (3), animorumque nostrorum in alia atque alia corpora migrationes et circuitiones, et reminiscentias, ac denique non pulchros amores per pulchra corpora in animum subeuntes. Epicuri impium numinis contemptum, et atomos, atque alienam philosopho voluptatem exagita; Aristotelis præparcam et angustis finibus circumscriptam Providentiam, et artificium, mortales de anima sermones, atque humana dogmata confuta. Stoicorum supercilium, Cynicorum ingluviem et circumforaneam levitatem incesse. Vacuum item, et plenum, ac quæcumque illi de diis, de sacrificiis, de simulacris, de dæmonibus, tum beneficis, tum maleficis, quæcumque de divinatione, de deorum, et animarum evocatione, ac postremo de vi et facultate siderum vanissime disputant. Quod si tu quidem de his rebus, ut parvis, ac sæpe confutatis, disputationem instituere recusas, in tuis vero versari gestis, iisque gloriam ac nominis celebritatem affectas; hic ego quoque latissimum tibi campum aperiam. De mundo, vel mundis philosophare, de materia, de anima, de naturis ratione præditis, tam bonis, quam malis, de resurrectione, de judicio, de præmiis ac pœnis, de Christi cruciatibus. In his enim argumentis, et scopum assequi

utile est, et aberrare minime periculosum(4). At vero cum Deo, in hac quidem vita parcius, aliquanto post autem fortasse plenius, commercium habebimus, in ipso Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in sæcula. Amen.

## ORATIO XXVIII [1]. THEOLOGICA II.

### *De Theologia.*

### ARGUMENTUM.

I. *Qui purus est, de Deo disserat. — Trinitatis invocatio.* II. *Allegoria ascensus Moysis ac seniorum in montem. — Moyses in montem ascendit. — Aaron in propinquo stat. — Seniores procul insistunt. — Vulgus purgatum infra subsistit, et fumo circumfusum montem cernit. — Mala bestia a monte recedit, aut lapidibus obruitur. — Hæretici belluis comparati.* III. *Gregorius, ut Moyses, Dei posteriora vidit. — Quid per Dei posteriora intelligatur. — Theologus, quamlibet perspicax et eruditus, Deum obscure cognoscit.* IV. *Dei natura, nec verbis explicari, nec mente comprehendi potest. — Angeli uberius quam nos Deum cognoscunt.* V. *Deus cognosci non potest, sicuti est. — Quod sit Deus, percipi potest; quid et quale sit, non percipi potest.* VI. *Oculi et lex naturalis Deum esse docent. — Deus per effectus cognoscitur. — Nemo, ne quidem cogitatione, Deum comprehendit.* VII. *Deus corpus non est. — Non circum-*

[1] Alias xxxiv, quæ autem xxviii erat, nunc est xxvi. Habita anno 380.

*scribitur.* VIII. *Quomodo Deus omnia penetrat et implet. — Deus, rerum creatarum more, non movetur.* IX. *Deus incorporeus est. — Quæ de Deo, vel circa Deum dicuntur, ipsius essentiam non indicant. — Exponendum quid sit Deus, ut ejus natura dignoscatur.* X. *Deus loco non continetur. — Ubi Deus ante mundum conditum.* XI. *Cur Deus nequit intellectu humano comprehendi.* XII. *Variæ causæ, cur Deus humano intellectu comprehendi nequeat. — Prima causa. — Secunda causa. — Tertia causa. — Sensibilibus rebus, mens ad intellectuales evehitur.* XIII. *Allegorica Dei nomina. — Languet humana mens, cum ad incorporea absque adminiculo sese efferre studet. — Natura omnis ratione prædita Deum appetit. — Idololatriæ origo.* XIV. *Alii coluerunt solem, lunam, stellas, cœlum ipsum. — Alii, terram, aquam, aërem, ignem. — Alii, pulcherrima quæque. — Alii, imagines propinquorum, aut etiam alienorum. — Alii, summam potestatem, corporis robur, ac formæ venustatem.* XV. *Vitia ipsa pro diis habita. — Fœda gentilium sacrificia.* XVI. *Deus, per ea quæ facta sunt, cognosci potest. — Deus cunctarum rerum artifex.* XVII. *Dei naturam et essentiam nemo novit. — Modus quo Patriarchæ Deum cognoverunt.* XVIII. *Enos. Enoch. Noë. Abraham. Jacob.* XIX. *Elias. — Manuë judex, Petrus apostolus. — Isaïas et Ezechiel.* XX. *Paulus.* XXI. *Dei natura, abyssus. — Quo perfectior de Deo disputatio, eo difficilior. — Inscrutabilia Dei judicia.* XXII. *Humana natura incomprehensibilis. — Quis novit corporis cum anima copulationem? — Varias mentis ac sensuum operationes et proprietates. — Species stabiles et notis inter se distinctas. — Membrorum functiones. — Vocis, auditus et oculorum proprietates.* XXIII. *Admirabilis animantium varietas.* XXIV. *Pisces. Aves.*

*Cicadæ. Cygni cantus. Pavonis elegantia.* XXV. *Avium in elaborandis nidis solertia. — Apum et aranearum labor et industria. — Euclides. Palamedes. Phidias. Zeuxis. Dædali chorus. Labyrinthus, formica.* XXVI. *Varia plantarum genera, utilitas, et pulchritudo. Fructus. Flores. — Deus beneficiis agnoscendus. — Terra, mare, fluvii, fontes, nemora. — Aquæ calidæ. — Terra, sola Dei voluntate, firma et immota.* XXVII. *Admiranda maris magnitudo. — Mare pro termino arenam habet. — Homo exiguo ligno ac vento mare peragrat. — Mare nunquam regurgitat.* XXVIII. *Aër. Venti, nix, ros, pluvia. — Fulgura et tonitrua. — Fides potius quam ratio sequenda.* XXIX. *Cælum et stellæ. — Unde et quomodo nata astronomia. — Luna. — Sol aliis sideribus præstantior.* XXX. *Sicut oculis sol, ita Deus menti lucem largitur. — Unde dierum et noctium incrementum, diminutio et æqualitas. — Luna nocti præsidet, ut sol diei.* XXXI. *Tabernaculum Moysis figura mundi. — De Angelis dissertatio. — Varia Angelorum ministeria. — Quidquid in hac oratione bonum est, id totum ad Trinitatem refertur.*

I. Quoniam sermone theologum repurgavimus[1], cum illud exposuimus, et qualem eum esse, et apud quos, et quando, et quatenus philosophari oporteat; nam et eum quam maxime purum esse necesse est, ut luce lucem percipiat, et apud studiosos, et diligentes auditores orationem habere, ne alioqui « In sterilem terram sermo inci» dens[2], » sterilis quoque ipse sit; et tum demum, cum ab externarum rerum jactatione tranquillum animum habuerimus, ne, quod singultientibus accidere solet, spiritus

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 302-321. — [2] Matth. xiii, 5, et seqq.

nobis interrumpatur; ac denique hactenus disserendum, quatenus vel ipsi concepimus, vel ab alienis concipimur. Quoniam, inquam, hæc ita se habent, ac, ne « Super » spinas seramus[1], nobis divina novalia novavimus[2], ter- » ræque superficiem complanavimus[3], » Scriptura videlicet sacra, tum ipsi informati, tum alios informantes : age, jam ad theologiæ sermones accedamus, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, de quibus dicere instituimus, orationi nostræ præficientes; ut et Pater propensa erga nos voluntate sit, et Filius adjutricem manum porrigat, et Spiritus vim suam afflet; vel, ut rectius loquar, unus ab una eademque Divinitate ortus fulgor nos illustret, conjunctim distinctus, ac distinctim conjunctus, id quod valde mirandum est.

II. Mihi porro « In montem alacriter ascendenti[4], » aut, ut verius dicam, ascendere proponenti simul ac trepidanti, illud propter spem, hoc propter imbecillitatem, ut nubem penetrem, ac cum Deo commercium habeam; Deus enim ita jubet : si quis Aaron est, comitem se ascensus præbeat, atque in propinquo stet, etiamsi extra nubem sibi manendum sit, æqui bonique consulens. Si autem Nadab quispiam, aut Abiud, aut ex seniorum ordine, ascendat ille quidem, verum procul insistat, pro purgationis suæ merito ac dignitate. Si vero quispiam e vulgo, atque hujusmodi sublimitate ac speculatione indignus, siquidem omnino impurus ac profanus sit, nullo modo accedat, neque enim ea res periculi expers est : si autem saltem ad horæ tempus purgatus, infra subsistat, ac solam vocem et buccinam, hoc est, nuda pietatis verba audiat. Montem etiam fumo circumfusum ac corruscantem cernat, terrore simul eos et admiratione afficientem, qui-

[1] Matth. XIII, 7. — [2] Jerem. IV, 3. — [3] Isaï. XXVIII, 25. — [4] Exod. XIX, 24.

bus ascendere minime licet. Quod si quis mala et sæva bestia est, nec speculationis et theologiæ ullo modo capax, ne, velut in sylvis, versute ac malitiose latitet, ut impetu repente facto verbum aliquod, vel dogma rapiat, atque obtrectationibus et calumniis saluberrimam doctrinam discerpat, verum longius adhuc consistat, atque a monte recedat: alioqui lapidibus opprimetur, et obteretur, « Ma-» lusque male perdetur[1]. » (Lapides enim sunt belluinis hominibus veri ac solidi sermones). Sive « Pardus sit, » simul cum variis suis notis et maculis[2] » moriatur : sive « Leo rapiens et rugiens[3], » ac quærens quamnam animarum aut dictionum nostrarum devoret : sive : « Porcus, » egregias et pellucidas veritatis margaritas conculcans[4]; » sive « Lupus arabicus[5] » et peregrinus, aut etiam his, quoad sophismata et captiosas disputationes, acutior; sive « Vulpes[6], » hoc est, versuta quædam anima, fideque ancipiti prædita, et pro temporum varietate alia atque alia, novamque subinde, ut id rebus suis conducere arbitratur, formam assumens, quam mortua et fœtida corpora nutriunt, aut humiles vineæ, cum ad altas aspirare nequeat; sive denique aliud quoddam crudivorum animal, legisque edicto rejectaneum, nec purum, ut iis et vesci et frui liceat. Vult enim nostra doctrina ab his abscedere, atque ita solidis et lapideis tabulis inscribi, idque utrinque, quod nimirum lex partim perspicua sit, partim abdita et abstrusa: illud quidem plerisque ad radices montis subsistentibus, hoc autem paucis in montem ascendentibus.

III. Verum quid mihi accidit, o amici, ac iisdem sacris initiati, ejusdemque veritatis studiosi? Currebam hoc animo, quasi Deum percepturus, sicque in montem as-

[1] Matth. XXI, 41. — [2] Jerem. XIII, 23. — [3] I Petr. V, 8. — [4] Matth. VII, 6. — [5] Habac. I, 8. — [6] Cant. XI, 15.

constantibus reductus, atque in me ipsum, quoad ejus fieri poterat, collectus. Ut autem oculorum aciem adjeci, vix hoc etiam sum consecutus, ut « Dei posteriora cernerem [1], » idque petra, hoc est, Verbo nostræ salutis causa incarnato, contectus. Atque aliquantum prospiciens, non primam illam et purissimam naturam, sibique ipsi, id est, Trinitati, notam, quæque primo velo obtecta manet, et a Cherubim obtegitur, conspicatus sum, verum postremam atque ad nos pertingentem. Ea autem est, ut quidem ipse cognitione assequor, majestas illa, vel, ut David appellat, « Magnificentia [2], » quæ in rebus ab eo creatis productisque et gubernatis elucet. Dei quippe posteriora sunt ea, quæ post eum extiterunt, nobisque ipsius Numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem repræsentant, quandoquidem eum obtueri non possumus, utpote qui lucis puritate sensum omnem superat. Ad hunc itaque modum theologi munus obibis, quamvis etiam Moyses sis, Deusque Pharaonis [3], quamvis ad tertium usque cœlum, instar Pauli [4], abreptus fueris, atque arcana verba audiveris; quamvis etiam supra illos evectus, angelicam quamdam aut archangelicam sedem et ordinem sis consecutus. Creatum enim omne, sive cœleste sive supercœleste, licet sublimiori quam nos natura præditum, Deoque vicinius, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quam quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humi vergentem massam superat.

IV. Esto igitur hoc alterum orationis exordium. Deum intellectu percipere difficile est; eloqui autem impossibile, ut, prophanorum theologorum quidam docuit (5), meo quidem judicio, non incallide, nempe ut ex eo quod intellectu difficilem affirmat, opinionem hominibus afferat,

[1] Exod. xxxiii, 23. — [2] Psal. viii, 2. — [3] Exod. vii, 1. — [4] 2 Cor. xii, 2.

cendi, ac nubem penetravi, a materia rebusque materia se eum cognitione percepisse; ex eo autem quod nullius verbis eum explicari posse ait, hoc agat, ne inscitia sua prodi atque convinci queat. Ego vero ita potius dicendum censeo, Dei naturam nullis quidem verbis explicari posse; animo autem atque intellectu comprehendi multo minus posse. Nam quod quis animo et ratione complexus fuerit, id quoque fortasse sermone declarare queat, si ne mediocriter quidem, at saltem obscure, modo auditorem nactus sit non omnino surdum, tardique et stupidi ingenii. At rem tantam animo comprehendere, omnino impossibile est, non modo ignavis et languidis, deorsumque vergentibus, sed magnis etiam et excelsis viris Deique amore præditis, ac mortalibus peræque omnibus, quibus ad veri cognitionem caligo hæc et carnis crassities tenebras offundit. Atque haud scio, an hoc quoque sublimioribus illis et intelligentibus naturis, negatum non sit (6); quæ quia Deo propius junctæ sunt, ac toto illo splendore collucent, cernere utique fortasse queant, si non prorsus, ac certe plenius quam nos et solidius, atque aliæ aliis, pro cujusque ordine, vel uberius, vel parcius.

V. Sed de hac re hic sit finis. Quod autem ad nos attinet, non « Pax tantummodo Dei exuperat omnem men» tem et cognitionem [1], » nec quæcumque iis, qui justitiam coluerint, in divinis pollicitationibus recondita sunt, « Quæ » nec oculis cerni, nec auribus excipi, nec animo cogitari » ac perspici [2], nisi tenuissime, possunt, » nec exacta et absoluta rerum creatarum cognitio; (nam harum quoque te solas umbras tenere haud dubites, cum Scripturam ad hunc modum loquentem audieris : « Videbo cœlos, opera » digitorum tuorum, lunam et stellas [3],» eamque, quæ ipsis inest, firmam et stabilem rationem, perinde scilicet atque

[1] Philip. IV, 7. — [2] 1 Cor. XI, 9. — [3] Psal. VIII, 4.

in hac vita ea minime videns, sed aliquando perspecturus;) sed multo magis natura illa his sublimior, et ex qua hæc originem traxerunt, captum omnem et comprehensionem superat. Nec vero hæc verba ita accipi velim, quasi percipi non posse dicam, quod sit Deus, sed quid, et quale sit. « Neque enim inanis est prædicatio nostra, nec vana fides » nostra [1]; » nec id est, quod astruimus; (ne rursus id quod probe, candideque diximus, in impietatis et calumniæ argumentum trahas, ac nobis, ut ignorantiam confitentibus, arroganter insultes.) Plurimum namque interest, certo tibi persuadeas aliquid esse, an, quid tandem illud sit, compertum habeas.

VI. Etenim quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procreavit, atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affigunt, easque et pulchre fixas et stabiles esse, et progredi, atque immote, ut ita dicam, moveri volvique perspiciunt; hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certo quidem ratiocinando assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consisteret, nisi Deus omnia in rerum naturam protulisset, atque conservaret? Quemadmodum enim quispiam citharam pulcherrime confectam et elaboratam conspiciens, ejusque concinnitatem et constitutionem, aut etiam ipsius citharæ cantum audiens, nihil aliud quam ipsum citharæ conditorem et citharœdum mente reputat, atque ad eum cogitatione fertur, etiamsi de facie ignotum: eodem quoque modo nobis, is, qui res effecit, effectasque movet atque conservat, manifestus est, etiamsi mente minime comprehendatur. Acnimis profecto hebes et stolidus est, quisquis non huc usque sponte sua progreditur, natura-

[1] 1 Cor. xv, 14.

liumque demonstrationum vestigiis insistit : atque adeo hoc sibi persuadet, ne id quidem Deum esse, quod vel imagine quadam animi concepimus, vel informavimus, vel orationis penicillo utcumque descripsimus. Quod si quis unquam cogitatione Deum quoquo modo comprehendit, quonam, obsecro, argumento id probabit? Ecquis enim eo sapientiæ pervenit? Ecquis unquam tantam gratiam divinitus consecutus est? Ecquis « Os mentis ita aperuit, » Spiritum attraxit, ut Spiritus, omnia perscrutantis, atque » etiam Dei profunda cognoscentis [1] » ope atque adjumento, Dei naturam comprehenderit, nec jam ulterius progredi necesse habeat, utpote qui extremum illud appetendum jam habeat, ad quod omnis sublimium virorum, et vita et cogitatio contendit?

VII. Quid enim tandem Deum esse censebis, si argumentis a ratione petitis fidem omnino habes? Aut quo tandem te subvehet hæc disputatio, si accuratius examinetur? Te, inquam, appello, qui philosophiæ ac theologiæ principatum tibi vindicas, atque in immensum gloriaris. An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, figuræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi, nec oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora cadunt? O licentiam? Non enim hæc corporum natura est. An corpus quidem esse statues, immensum vero, atque infinitum, cæteraque hujus generis esse negabis? O crassitiem! ut nulla re Deus nobis præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? Aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutionis : solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit. Quo-

1 Psal. CXVIII, 131. — 2 1 Cor. XI, 10.

circa nullum dissidium admittendum est, ne solutio consequatur : nec pugna, ne dissidium oriatur : nec compositio, ne pugna existat. Ac proinde ne corpus quidem est, ne alioqui compositum quidem eum necesse sic. Sit ab extremis ad prima recurrens oratio insistit.

VIII. Jamvero quomodo illud tueri poterimus, quod ait Scriptura, Deum omnia pervadere atque implere, juxta illud : « Nonne cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus[1] ? » Et, « Spiritus Domini replevit orbem terrarum[2] ; » si Deus partim circumscribat, partim circumscribatur? Aut enim per vacuam Universitatem grassabitur, et res omnes nobis peribunt, ut sic Deus contumelia afficiatur, nimirum et qui corpus sit, et iis, quæ procreavit, careat : aut corpus in corporibus erit, id quod fieri non potest : aut implicabitur, et opponetur, quemadmodum ea, quæ liquiditate prædita sunt, inter se miscentur ; atque alia secabit, et ab aliis rursus secabitur, quod ipsis etiam Epicuri atomis absurdius et anilius est ; sicque nobis collabetur, nec corpus, nec solidi quidquam habebit hæc disputatio, qua corpus Deo tribuere conamur. Quod si eum corpus materiæ expers esse contenderint, siquidem quintum illud, ut nonnulli censuerunt (7), et in orbem volubile? Sit sane corpus quoddam quintum, et a materia semotum, atque etiam, si ipsis ita collibuerit, incorporeum; quandoquidem ita sermone comparati sunt, ut pro arbitrio in omnem partem sese versent, ac quidvis effingant; nihil enim hac de re in præsentia cum illis altercabor. Cæterum quo tandem in genere erit earum rerum, quæ motu cientur et agitantur, ut interim taceam, quam gravis sit contumeliæ, asserere Creatorem eodem, quo res ab eo creatas, motu incitari, atque eum, cujus vi ac numine res conditæ volvuntur, si tamen hoc etiam daturi sunt, eodem

[1] Jere. XXIII, 24. — [2] Sap. I, 7.

modo cum iis volvi ac circumferri? Quæro etiam, quidnam sit quod Universum hoc moveat? Quidnam vero quod vicissim illud moveat, ac rursum a quo illud moveatur? Eodemque modo in infinitum progrediar. Quî etiam fieri potest, ut omnino non sit in loco, siquidem fertur, ac motu incitatur? Jam si aliud quoddam corpus, præter quintum illud, Deum esse statuant, siquidem angelicum, unde probabunt Angelos corpore constare, et quo tandem corpore? Quantum autem, si res ita se habeat, Deus Angelum, quo ministro utitur, antecellet? Si corpus quoddam his sublimius esse dixerint, rursus corporum examen rationis expers inducetur, ac nugarum gurges adeo profundus, ut nusquam pes figi possit.

IX. Atque hinc constat Deum corpus non esse. Neque enim adhuc quisquam eorum, qui divinitus afflati sunt, hoc vel dixit, vel ab aliis dictum comprobavit, nec nostri ovilis est hæc doctrina. Superest igitur, ut incorporeum esse Deum existimemus. Verum, utcumque incorporeum dicamus, nondum tamen hoc naturam illius essentiamque complectitur et declarat; quemadmodum nec ingenitum, nec anarchum, id est, « Principii expers, » nec immutabile, nec incorruptibile, cæteraque omnia, quæ de Deo, vel circa Deum prædicantur. Quid enim prodest ad indicandam ipsius naturam et subsistentiam, qua existit, si dicas eum initium non habere, nec a se unquam disciscere, nec ullis terminis includi? Verum totam ejus essentiam edisserendam et inquirendam huic relinquimus, qui vere Dei notitiam habet, atque in contemplando perfectior est. Ut enim non satis est corpus dicere, aut procreatum esse, ad hoc vel illud, cui hæc adjacent, exprimendum et indicandum, sed quid ipsa quoque res subjecta sit, dicendum est, si modo volumus, id quod cogitamus, plene atque abunde repræsentare; (potest enim vel homo, vel

bos, vel equus esse, hoc quod corporeum ac procreatum et corruptibile esse pronuntiamus;) ad eumdem modum qui Dei naturam curiosius inquirendam duxerit, non hic conquiescet, ut dicat, quid non sit Deus, sed hoc quoque ipsi adjiciendum erit, ut, quid sit, exponat; idque eo magis, quod minus difficile est unum quidpiam animo complecti, quam omnia sigillatim inficiando removere, ut rejectis iis, quæ non est, et constituto eo, quod sit, comprehendatur id quod cogitamus. Qui vero ita, quid res aliqua non sit, pronuntiat, ut interim, quid sit, taceat, non absimilis est ei qui rogatus: Bis quinque quot sint, respondeat quidem ea nec duo esse, nec tria, nec quatuor, nec quinque, nec viginti, nec triginta, nec, ut brevi complectar, ullum numerum citra vel ultra denarium: cæterum quod decem sint, non dicat, nec mentem ejus, a quo interrogatur, ad id quod quæsitum est, affigat. Multo enim facilius et compendiosius est, ex eo, quod, quid sit, dixeris, quidquid non sit declarare, quam ex eorum, quæ non est, ablatione atque inficiatione, quid sit, demonstrare; quemadmodum cuivis perspicuum esse arbitror.

X. Quoniam igitur Deum corpore vacare nobis est exploratum, aliquanto ulterius in inquirendo progrediamur. Nusquam-ne ille est, an alicubi? Si enim nusquam, quæret fortasse aliquis ex iis qui inquirendi ac disputandi subtilitate impensius gaudent, quomodo esse quoque possit. Nam si id quod non est, nusquam est: id quoque quod nusquam est, ne quidem fortasse est. Quod si alicubi esse dixeris, procul dubio, quandoquidem est, vel in Universo est, vel supra Universum. Si in Universo, vel in quadam ejus parte est, vel ubique. Si quadam in parte, ergo a minori hac parte circumscribetur. Sin ubique, ab ampliore alioque multo majore, id est, a continente contine-

bitur. Hæc si dederimus, futurum est, ut Universum Universi complexu teneatur, nec ullus a circumscriptione liber extet locus. In has absurditates incidant necesse est, qui eum in Universo esse dixerint. Ac præterea, ubinam erat, antequam universa hæc rerum machina extitisset? Nam hoc quoque non levem difficultatem affert. Quod si eum supra Universum esse dixerint, quid? Nihilne erat, quod eum ab Universo dirimeret? Ubinam porro erat, quod supra Universum erat? Aut quomodo internosci poterat id, quod sublimius erat, ab eo, quod inferius, cum nullus limes esset, qui hæc secerneret ac distingueret? Annon omnino necesse est medium quoddam esse, quo, velut termino, dirimatur Universum ab eo, quod supra Universum est? Quid autem aliud hoc fuerit, quam locus, quem jam ante exclusimus? Nondum enim commemoro, fieri omnino non posse, quin circumscriptus sit Deus, si animo et cogitatione comprehendi potest. Unum quippe circumscriptionis genus comprehensio quoque ipsa est.

XI. Quorsum autem hæc disserui, curiosiusque fortasse, quam vulgi aures ferant, ac pro ea, quæ hac tempestate viget, disputandi ratione, quæ, simplici atque ingenua rerum divinarum pertractatione contempta et pro nihilo habita, subdolum atque involutum dicendi genus invexit; ut nimirum « Ex fructibus arbor[1], » hoc est, ater ille ac tenebrosus spiritus, hujusmodi dogmatum afflator ex hac disputationis caligine agnoscatur? Non enim hoc eo a me factum est, ut ipse quoque nova et ab hominum sensibus aliena proferre, atque « Eximia quadam et excel- » lenti sapientia ornatus esse[2] » videar, nodos nectens, atque astricta dissolvens; quod quidem magnum Danielis miraculum fuit; verum ut illud ostendam, quod orationis

[1] Matth. VII, 20. — [2] Dan. V, 12, et seqq.

principio dicere instituebam, nimirum Deum extra humani ingenii captum esse, nec totum, quantus est, cogitari atque animo informari posse; idque non ob invidiam; longe enim abest a divina natura invidiæ livor, utpote quæ omni perturbatione vacat, solaque bona et domina est, ac præsertim erga id, quod ex omnibus rebus a se conditis maximo in pretio habet. Quid enim apud Verbum priore loco ac numero est, quam quæ rationem ac sermonis facultatem acceperunt? Quandoquidem hoc quoque ipsum, quod procreata sunt, summæ cujusdam divinæ bonitatis argumentum est; nec ut inde ipsius, qui plenus est, honori gloriæque quidquam accederet, ut videlicet ex eo quod ad ejus cognitionem mortales pervenire nequeunt, major ad ipsum honor ac veneratio redeat. Sophisticum enim plane, atque alienum est, non dicam a Deo, sed ab homine, mediocri saltem probitate candoreque prædito, atque ingenuæ cujusdam honestatis sibi conscio, prohibendis aliis principatum sibi arrogare.

XII. Verum alias-ne etiam quasdam ob causas, viderint ii, qui Deo propinquiores conjunctioresque sunt, atque « Impervestigabilium ipsius judiciorum[1] » inspectores et contemplatores, si qui tamen sunt ad eam virtutis magnitudinem evecti, atque « In abyssi vestigiis deambulantes[2], » ut proverbio dici solet. Quantum tamen nos, qui exiguis modulis ea, quæ ad contemplandum difficilia sunt, metimur, conjectura assequi possumus, tres hujus rei causæ afferri queant. Prima forsan, ne, ob adipiscendi facilitatem, facilis quoque rei quæsitæ jactura sit. Fit enim fere, ut quod non sine labore atque industria partum est, arctius quoque teneatur : quod autem nullo negotio comparatum est, citissime vilescat, et abjiciatur, utpote quod recuperari possit; atque ita in beneficium cedit non obvia

[1] Rom. XI, 58. — [2] Job. XXXVIII, 16.

illa beneficentia, apud eos saltem, qui prudentes sunt. Altera, ne idem nobis, quod « Lucifero illi prolapso[1], » accidat; hoc est, ne toto illo fulgore perfusi cervicem adversus Dominum omnipotentem attollamus, atque ob elationem corruamus, casu omnium miserrimo et calamitosissimo. Postrema, ut pro industriæ suæ illustrisque vitæ præmio uberius aliquid habeant, qui hic sese a vitiorum labe perpurgarint, ac rem adamatam et expetitam patientibus animis expectarint. Idcirco media inter nos ac Deum corporea hæc caligo interjecta est, non secus ac « Nubes » illa » olim inter Ægyptios et Hebræos[2]. Ac fortasse huc spectat illud Scripturæ, « Posuit tenebras latibulum sibi[3], » hoc est, crassitiem nostram, qua fit, ut pauci omnino, iique parum admodum transpiciant. Sed de hac re accuratius philosophentur, altissimeque consideratione provehantur, quibus id studio et curæ fuerit. Nobis utique, qui « Terræ vinculis astricti tenemur[4], » ut Jeremiæ verbis utar, crassaque hac carne obtegimur, hoc perspicuum est, quod quemadmodum nulla ratione fieri potest, ut quispiam, quamlibet gressum urgeat, umbram suam prætereat, (quantum enim eam assequeris, tantum etiam illa semper antevertit;) aut oculus rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aërem conjungatur, aut pisces extra aquas natent; ita etiam impossibile est iis, qui corporibus inclusi sunt, sine corporearum ac sensibilium rerum adminiculo, rebus iis, quæ animo ac ratione intelliguntur, omnino conjungi. Semper enim obiter sensibile aliquid rerum nostrarum incidit, quantumvis maxime nostra mens ab iis rebus, quæ in aspectum cadunt, abstracta, atque in se ipsam collecta, res cognatas, et oculorum aciem fugientes assequi ac percipere contenderit. Quod quidem ita tibi clarum ac dilucidum erit.

1 Isaï. XIV, 12. — 2 Exod. XIV, 20. — 3 Psal. XVII, 12. — 4 Thren. III, 34.

XIII. Nonne Spiritus, et Ignis, et Lux, et Charitas, et Sapientia, et Justitia, et Mens, et Verbum, atque similia, principis illius naturæ sunt nomina? Quid igitur? An spiritum animo concipies, qui motus ac diffusionis expers sit? An ignem, qui materia careat, sursumque non feratur, nec proprio colore ac figura præditus sit? An lucem nullo aëre permixtam, atque a suo quasi parente eamque effundente segregatam? Jam mentem, quam tandem intelliges? Annon eam, quæ in alio est, cujusque motus cogitationes sunt, vel tacitæ, vel sese proferentes? Quod item verbum? Annon illud, quod vel in nobis quiescit, vel diffunditur? Vereor enim dicere, solvitur. Quam porro sapientiam, præter eam, quæ habitus est, atque, vel in divinis, vel in humanis rebus contemplandis versatur? Quam porro justitiam et charitatem? Nonne præclaras et cum laude conjunctas affectiones, (quarum altera injustitiæ, altera odio adversetur,) nunc sese intendentes, nunc remittentes, nunc accedentes; nunc decedentes, ac certa omnino qualitate nos afficientes, et immutantes, haud secus ac colores corpora? An potius nobis faciendum est, ut ab his abscedamus, ac Numen ipsum sejunctim, quoad ejus fieri potest, perspiciamus, particularem quamdam speciem ex simulacris colligentes? Quænam igitur est hæc molitio, quæ et ex his velut confletur, et tamen hæc non sit? Aut quomodo id, quod unum est, ac suapte natura compositionis expers, nec ullis rerum simulacris adumbrari potest, hæc omnia et horum unumquodque perfecte fuerit? Ita mens nostra languet ac fatiscit, dum e corporeis et sensibilibus rebus excedere, atque incorporeis citra ullius rei interventum jungi studet, quandiu cum sua infirmitate, ea, quæ ipsius vires superant, speculatur. Etenim Deum, ac principem illam causam, natura quidem omnis rationis particeps appetit; ut autem eam assequatur, ob eas, quas dixi,

causas, vires deficiunt. Languens autem desiderio, ac male omnino affecta, ægerrimeque hoc damnum ferens, secundam, ut dici solet, navigationem init, ut scilicet, vel ad res eas, quæ sub oculorum sensum cadunt, oculos flectat, ac quampiam earum pro Numine colat, pessimo utique consilio labens; (quid enim in omnibus rebus, quæ oculis cernuntur, eo, a quo cernuntur, excelsius et divinius est, ut illud adoretur, hoc vero adoret?) Vel per aspectabilium rerum pulchritudinem et ordinem, Dei cognitionem assequatur, atque ad ea percipienda, quæ oculorum obtutum fugiunt, ducibus oculis utatur, non autem per earum rerum, quæ oculis subjectæ sunt, magnificentiam, Dei jacturam faciat.

XIV. Hinc alii solem, alii lunam, alii siderum multitudinem, alii cœlum quoque ipsum una cum illis, quibus pro motus qualitate vel quantitate mundi gubernationem administrationemque tribuerunt; alii rursus propter necessarium usum, terram, aquam, aërem, ignem, quod his sublatis humanæ vitæ incolumitas constare non possit; alii denique quidquid ex rebus aspectabilibus temere ipsis occurrit, coluerunt, pulcherrima quæque eorum, quæ cernebant, pro diis sibi constituentes. Nec defuerunt, qui statuas ac figmenta divinis honoribus affecerint, primum quidem propinquorum et necessariorum, ii videlicet, qui vehementiori luctu afflictabantur, corporeisque rebus addictiores erant, atque homines vita functos monumentorum honore prosequebantur : post autem alienorum quoque, nempe ii, qui multis post eos sæculis extiterunt, ignoratione videlicet primæ illius naturæ, ac serie per manus ipsis a majoribus traditi cultus, quasi justi et necessarii. Consuetudo enim, temporis longinquitate confirmata, pro lege habita est. Nonnullos etiam fuisse arbitror, qui summam alicujus potestatem omni observantia colentes,

et corporis robur laudibus efferentes, ac formæ venustatem admirantes, eum tandem, quem honorabant, in deorum numerum ascripserint, ad hujusmodi imposturæ subsidium et patrocinium, fabulas quasdam assumentes.

XV. Jam vitiosissimi quique vitia ipsa fœdosque affectus deos esse censuerunt, aut certe sub deorum nomine coluerunt, iram nimirum, cædem, libidinem, temulentiam, et cætera ejus generis, non æquam, nec honestam hanc scelerum suorum excusationem nacti. Atque eos partim in terra reliquerunt, partim infra terram occultarunt, hoc unum satis consulte, partim in cœlum evexerunt: o ridiculam hæreditatis partitionem! Ac deinde pro erroris libertate et licentia, figmento cuique nomen aliquod, vel deorum, vel dæmonum indiderunt, statuasque insuper erexerunt, easque adeo magnificas et excellentes, ut pretio ipso vulgi animos inescarent. Ad hæc per cruores, et carnium nidores, quidam etiam per actiones imprimis fœdas, hoc est, furores ac cædes, hujusmodi numina rite coli existimarunt. Tales quippe talibus diis honores haberi conveniebat. Eo etiam amentiæ quidam proruperunt, ut « Colendis avibus, et quadrupedibus, et reptilibus[1], » atque horum turpissimis quibusque maximeque ridiculis, se ipsos contumelia afficerent, iisque Dei gloriam attribuerunt: ut non sit facile constituere, utri magis contemnendi sint, ii-ne qui adorabant, an qui adorabantur. Fortasse vero multo majori contemptu atque ignominia digni erant, qui res hujusmodi adorabant; quoniam, cum natura ratione prædita ornati essent, Deique gratiam accepissent deterius meliori prætulerunt. Atque hæc fuit pravi illius calliditas et impostura, re bona ad malum abutentis; qualia sunt pleraque illius versuta facinora. Nam cum eorum cupiditatem ad Dei conquisitionem oberrantem accepisset,

[1] Rom. I, 23.

ut principatum ad se transferret, ac desiderium eorum eluderet, quasi cæcum viæ cujusdam cupiditate flagrantem manuducens, alios alio præcipites egit, atque in unum quoddam mortis exitiique barathrum dispersit.

XVI. Atque hæc quidem illi. Nos autem Dei desiderio flagrantes, atque animis ita comparatos, ut universitatem hanc duce atque gubernatore carere nullo modo admittere queamus, ratio excipiens, ac deinde in res oculis subjectas intuens, atque adeo ea, quæ ab initio condita sunt, considerans, ne hic quidem gradum fixit. Neque enim rationis erat, iis, quæ, quantum ad sensum, pari nobiscum conditione sunt, principatum dare. Quin potius eorum ope atque adjumento nos ad id, quod his superius est, cujusque beneficio hæc sunt, ducit. Quid enim tandem illud est, quod cœlestia et terrestria, quæque, vel per aërem, vel per aquam feruntur, vel potius ea, quæ his priora sunt, cœlum, terram, aërem, aquam certo ordine collocavit? Quis hæc miscuit ac sejunxit? Quæ mutua horum societas naturæque cognatio et conspiratio? Hoc enim dictum, licet hominis a religione nostra alieni, mihi magnopere probatur: « Quis motum his attulit, ac perpetuo minimeque impedito cursu ea moderatur[1]? » Annon eorum artifex, et qui rebus omnibus rationem eam indidit, qua Universum fertur et gubernatur? Quis porro horum artifex? Annon is, qui hæc procreavit, atque in rerum naturam produxit? Neque enim procul dubio casui fortunæque hæc vis et facultas ascribenda est. Ut enim hoc demus, casu omnia extitisse, cui tandem eorum constitutio ac dispositio tribuenda erit? Atque ut hoc quoque ipsum, si ita lubet, casui concedamus, cujusnam, quæso, fuerit, hæc, juxta eas rationes, quibus primum creata sunt, tueri atque conservare? Alterius-ne cujuspiam, an

[1] Hæc ascribuntur Platoni.

casus? Alterius profecto, non casus. Hoc autem quid tandem aliud esse queat, quam Deus? Sic ratio, quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. Ac proinde hoc pacto rursus exordiamur.

XVII. Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest. An vero aliquando sit inventurus, quærat hoc qui volet, ac perscrutetur. Mea quidem sententia, tum demum hoc inveniet, cum deiforme hoc atque divinum, id est, mens nostra, et ratio cum natura cognata conjuncta fuerit, et imago ad exemplar illud suum, cujus nunc desiderio tangitur, ascenderit. Atque illud mihi esse videtur, quod primarium philosophiæ caput est, nempe nos aliquando « Tantum cognituros, quantum cogniti sumus[1]. » At in hac mortali vita quidquid ad nos usque pertingit, aliud nihil est, quam exiguus quidam rivulus, ac velut parvus magnæ lucis radius. Quamobrem si quis Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit, quam qui minus luminis divinitus accepit. Ita exuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.

XVIII. Quocirca Enos quidem spem habuit fore ut « Dominum invocaret[2] : » ubi vides spem duntaxat in eo laudari, eamque non cognitionis, sed invocationis. Enoch autem, quamvis « Translatus fuerit[3], » nondum tamen constat, an Dei naturam comprehenderit, aut comprehensurus sit. Jam Noë, cui « Orbis universi ab aquarum periculo conservandi cura[4] » credita est, vel potius orbis

[1] 1 Cor. XIII, 12. — [2] Gen. IV, 24. — [3] Id. V, 24. — [4] Id. VI, 8.

semina commissa, exiguo ligno diluvium fugientia, hinc solum laudem consecutus est, quod Deo gratus et acceptus fuisset. Magnus porro ille patriarcha Abraham, « Ex » fide quidem justificatus est[1], » ac novam et inauditam victimam, magnæque illius figuram gerentem, obtulit[2]: at Deum non ut Deum conspexit, sed ut hominem aluit; ac proinde laudatus est, quod, quantum percepit, tantum quoque veneratus est. Nam quid de Jacob dicam, qui licet « Sublimem quamdam scalam, et ascendentes Angelos » in somnis conspicatus sit[3], » ac columnam non sine mysterio quodam unxerit, (fortasse ut lapidem salutis nostræ causa unctum significaret,) atque in ejus, quem conspexerat, honorem, loco cuidam « Domus Dei » cognomentum imposuerit, ac cum Deo quasi cum homine luctam inierit, quæcumque tandem illa Dei cum homine lucta esse queat. His enim verbis fortasse nihil aliud indicatur, quam humanæ virtutis cum divina comparatio, luctæque signa, quæ creatam naturam victam esse ostenderent, in corpore tulerit, ac denique pro pietatis præmio nominis commutationem acceperit, pro Jacob nimirum, magno illo et eximio Israëlis nomine nuncupatus; hoc tamen nec ipse, nec quisquam eo sublimior, ad hunc usque diem in omnibus duodecim tribubus, quarum pater extitit, gloriari magnificeque prædicare potuit, se totam Dei naturam animo percepisse.

XIX. Nec vero Eliæ, vel « Spiritus vehemens, vel ignis, » vel terræ concussio, » ut historiæ sacræ monumentis proditum est, sed « Aura quædam tenuis[4] » Dei præsentiam, non autem naturam ipsam, adumbravit. Ipsum Eliam dico, quem « Igneus quoque currus[5] » in cœlum evexit, significans, ut opinor, singularem quamdam ho-

[1] Gen. xv, 6, et Rom. iv, 3. — [2] Gen. xviii, 2, et seqq. — [3] Gen. xxviii, 12. — [4] 3 Reg. xix, 11, et seqq. — [5] 4 Reg. ii, 11.

minis virtutem, atque humanum fastigium excedentem. Quid? Non te judex ille Manuë, ac Petrus apostolus, admiratione afficiunt? Quorum alter ne conspectum quidem Dei, per imaginem ipsi observantis, ferre poterat, ac proinde dicebat: « Periimus, uxor, Deum vidimus[1], » tanquam videlicet homines, ne divini quidem in imagine conspectus, nedum naturæ ipsius, capaces sint: alter conspicuum etiam Christum « In naviculam » admittere recusabat[2], atque ablegabat. Quod eo quoque mirabilius videri debet, quod idem ad Christi agnitionem animi ardore alios anteibat, eoque nomine « Beatus prædicatus » est[3], » resque maximas in fidem accepit. Quid Isaïam, et Ezechielem rerum maximarum spectatorem, reliquosque Prophetas commemorem? Quorum alter « Dominum » sabaoth[4] » in gloriæ throno sedentem vidit, eumque a Seraphim senis alis præditis in orbem cinctum ac laudatum et tectum, seque ipsum carbone perpurgatum, atque ad obeundum prophetiæ munus adornatum. Alter « Ve» hiculum quoque Dei[5], » hoc est, Cherubinos describit, thronumque ipsis excelsiorem, eoque sublimius firmamentum, atque insuper eum, qui in firmamento sese utcumque conspicandum præbebat, vocesque etiam quasdam, et impetus, atque actiones; idque, sive diuturnum quoddam hoc spectrum, solis sanctissimis viris spectabile, sive minime fallax noctis visio, sive prævia quædam mentis impressio, futura tanquam præsentia exhibens, sive arcanum quoddam aliud prophetiæ genus, dicere nequeo; novit hoc Prophetarum Deus, et qui hujusmodi afflatibus agitantur. Cæterum neque hi, de quibus loquor, neque quisquam alius ejusdem ordinis, « In substantia[6] » et essentia Domini, ut Scriptura loquitur (8), stetit, nec

[1] Judic. XIII, 22. — [2] Luc. V, 8. — [3] Matth. XVI, 17. — [4] Isaï. VI, 1. — [5] Ezech. I, 4, et seqq. — [6] Jerem. XXIII, 18.

Dei naturam, aut vidit, aut aliis prodidit et patefecit.

XX. Quod si Paulo ea, quæ « Tertium cœlum[1], » atque ad illud usque progressio, vel ascensio, vel assumptio, exibuit, mortalibus evulgare licuisset, amplius quiddam fortasse de Deo cognovissemus, si modo arcana hæc causa erat, cur in cœlum raperetur. Quoniam autem hæc ei in vulgus efferre nefas erat, faciamus nos quoque, ut ea silentio commendemus. Atque hoc duntaxat Paulum dicentem audiamus: « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus[2]. » Hæc, atque ejusmodi fateri non dubitat ille scientia nequaquam imperitus, ille experimentum se daturum minitans loquentis in se Christi, magnus, inquam, ille veritatis propugnator, et doctor. Eoque nomine omnem quoque humanam ac terrenam scientiam nihil supra « Specula et ænigmata[3] » esse statuit, utpote quæ ultra exigua veritatis simulacra minime sese porrigat. Quod nisi me quispiam in hujus generis rebus exquirendis nimis curiose et supervacanee versari existimet, dicere quoque non verear, nec alia quidem fortasse, quam hæc ea esse, quæ Christus ipse « Portari in hac vita posse » negavit[4], velut aliquando portanda, et declaranda; et quæ ille Verbi præcursor Joannes, et magna Veritatis vox (9), « Ne a mundo quidem capi posse[5] » pronuntiavit.

XXI. Verum enim vero cum veritas omnis et disputatio plurimum difficultatis atque obscuritatis habeat; ac nos velut parvo quodam instrumento res magnas efficere moliamur, humanæ videlicet sapientiæ adjumento rerum cognitionem aucupantes, ac res, quæ animi tantum intelligentia comprehenduntur, per sensus cognoscere aggredimur; aut certe non sine sensibus, quibus undique jactamur et in errorem pertrahimur, nec nuda mente cum nudis rebus versari, atque inde ad veritatem propius acce-

[1] 2 Cor. XII, 2 — [2] 1 Cor. XIII, 9.— [3] Ibid 12.—[4] Joan. XVI, 12.— [5] Id. XXI, 25.

dere, rebusque perceptis ac comprehensis mentem informare possumus. Tum vero disputatio ea, quæ de Deo suscipitur, quo perfectior, eo quoque difficilior est, pluribusque objectationibus patet, in iisque diluendis ac dissolvendis plus negotii facessit. Nihil enim tam levis exiguique ponderis nobis adversari potest, quod non disputationis cursum interrumpat atque comprimat, impediatque quominus ultra progrediamur. Quemadmodum qui equos ad cursum incitatos repente freno retrahunt, ac per inopinatam et repentinam excussionem retrorsum agunt. Sic nimirum Salomon, qui omnibus, cum suæ, tum superioris memoriæ hominibus « Sapientiæ laude[1] » præstitit, et cordis latitudinem Dei beneficio accepit, ac « Tantam contemplationis copiam et ubertatem[2], » ut arenæ numerum excederet, quo altius in has profunditates penetrat, hoc magis æstuat, ac finem quemdam sapientiæ constituit, nimirum « Quod invenisset, quantum ea a » se fugeret[3]. » Consimili quoque modo Paulus, non dicam Dei naturam, hoc enim prorsus supra humanas vires esse perspectum habebat, sed Dei solum judicia cognitione assequi conatur. Quoniam autem nec exitum ullum, nec quo ascensum figere ac stabilire posset, reperiebat, nec perspicuo ullo fine curiosa ipsius animi perscrutatio claudebatur, quod videlicet subinde semper aliquid reliqui esse perspiceret : o rem miram ac stupendam ! ( ut ipse quoque eodem affectu commovear, ) orationem admiratione circumscribit, idque « Dei opes ac profundum » appellat, ac Dei judicia[4] » nullius ingenio percipi et comprehendi posse ingenue fatetur, iisdem propemodum verbis cum Davide utens, qui nunc judicia Dei « Abyssum multam vocat[5], » cujus fundum, nec mensura, nec sensu capi

[1] 3 Reg. III, 12. — [2] 2 Paral. I, 12. — [3] Eccle. VII, 24, et VIII, 17. — [4] Rom. XI, 33. — [5] Psal. XXXV, 7.

queat; nunc « Mirabilem factam esse scientiam » ex se ipso[1] » suique ipsius constitutione pronuntiat, atque adeo robustam, ut viribus nostris eam capere et complecti nequeamus.

XXII. Ut enim missa alia faciens, inquit, me ipsum omnemque humanam naturam et compagem intuear, quæ hæc mixtio nostra est? Quis motus? Quomodo id, quod immortale est, cum mortali copulatum est? Quomodo deorsum fluo, et sursum feror? Quomodo anima circumscribitur? Quomodo vitam impertitur, et affectuum fit particeps? Quomodo mens simul et circumscripta est, et nullis terminis inclusa, in nobis manet, et motus fluxionisque celeritate omnia perlustrat? Quomodo sermonis opera percipitur vicissim, et communicatur, ac per aërem grassatur, et cum rebus ipsis ingreditur? Quomodo cum sensibus consuetudinem habet, ac rursus seorsim a sensibus sese colligit? Atque ut, quæ priora sunt, dicam, quæ prima nostri effictio et constitutio in naturæ officina? Quæ etiam postrema formatio ac perfectio? Quæ cibi appetitio ac distributio? Quis nos sponte ad primos illos fontes ac vitæ causas duxit? Quomodo corpus cibis, animus contra sermone ac doctrina pascitur? Quæ est illa naturæ vis mutuaque inter parentes et liberos affectio, ut quasi quodam philtro contineantur? Quomodo firmæ ac stabiles sunt species, et interim notis inter se distinctæ, quarum proprietates, cum tanto numero sint, assequi non possumus? Quomodo idem animal mortale simul et immortale est; mortale quidem ratione migrationis, immortale autem ratione procreationis (10)? Ut enim aliud morte subducitur, ita rursus ipsi aliud subrogatur, non secus atque in fluminis tractu, quod simul fluxum est et stabile. Multa de hominis membris et partibus adhuc commemorare possis, ac de mutua earum concinnitate; quippe quæ naturæ lege ac ratione, non minus ad elegantiam, quam ad utili-

[1] Psal. CXXXVIII, 6.

tatem, conjungantur simul et distinguantur, præcellant et dignitate inferiores sint, uniantur et distrahantur, contineant et contineantur. Multa etiam de vocibus et auditu : nimirum quomodo illæ per vocalia instrumenta deferantur, hic vero eas excipiat, ac per intermedii aëris percussionem atque impressionem inter se jungantur. Multa item de oculis, qui modo quodam ineffabili cum iis rebus, quas cernimus, commercium habent, ac sola voluntate, simul etiam cum ea moventur, eodemque modo cum mente afficiuntur. Pari enim celeritate, et hæc intellectilibus, et illi visibilibus rebus junguntur. Multa præterea de reliquis sensibus, qui velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in somnis fruimur, quiete atque insomniorum figmentis, de memoria et reminiscentia, de ratione, et ira, et cupiditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.

XXIII. Vis-ne aliorum quoque animantium discrimina, quibus, tum a nobis, tum inter se differunt, naturas etiam et ortus, et educationes, et regiones, et mores, ac velut in republica vitæ officia enumerem ? Quonam modo alia societate delectantur, alia solivaga sunt ? Alia herbis, alia carnibus nutriuntur ? Alia sæva et truculenta sunt, alia mansueta ? Alia cum hominibus versari atque ali solent, alia indomita et libera sunt ? Alia ad rationem et disciplinam propius accedunt, alia a ratione et disciplina prorsus abhorrent ? Alia pluribus sensibus, alia paucioribus prædita sunt ? Alia motu carent, alia gradiendi facultatem habent ? Alia celerrima, alia tardissima sunt ? Alia magnitudine, et pulchritudine, aut alterutro horum excellunt, alia autem perexigua sunt, aut deformissima, aut etiam utroque vitio laborant ? Alia strenua sunt, alia imbecilla ? Alia injuriam aperto impetu propulsant, alia suspecta et insi-

diosa sunt? Alia cauta, alia incauta? Alia industriæ reique familiaris administrandæ laude florent, alia prorsus inertia sunt et improvida? Quodque prius dicendum erat, quî fit, ut alia humi serpant, alia corpore recto sint? Alia certa sede acquiescant, alia in utroque elemento degant? Alia elegantiæ studiosa sint, alia cultum omnem respuant? Alia conjugata sint, alia a conjugio abhorreant? Alia pudica sint, alia libidini dedita? Alia fœcundissima, alia parum fœcunda? Alia diuturnæ vitæ, alia brevis? Deficiet me sermo, si sigillatim omnia persequi tentem.

XXIV. Age piscium quoque naturam mihi considera, per aquas labentium, et per liquidum elementum, ut ita dicam, volantium, ac proprium quidem aërem tuto haurientium, in nostro autem periclitantium, quemadmodum nos quoque in aquis solemus: mores etiam eorum, et affectus, et coïtus, et generationes, et magnitudines, et pulchritudines, certas item mansiones et oberrationes, congressus ac secessiones et proprietates terrestribus animantibus pene consimiles, nonnullorum etiam societates, et contrarias, tam in formis quam in nominibus, proprietates. Ad hæc greges avium tecum reputa, quamque varia et multiplici figura sint, variisque coloribus: quî fiat ut alia muta sint, alia canora; quæque horum suavissimi cantus sit ratio, et a quo hanc facultatem acceperint? Quis lyram cicadis in pectore dedit, et cantus illos atque garritus, quos, cum meridiano solis æstu ad musicam incitantur, in arborum ramis fundunt, ac nemora sono implent et viatorem vocibus prosequuntur? Quis cantum illum cum cygno contexit, quo tempore pennis in auram expansis ejusmodi sibilum edit, qui carminis instar sit? Mitto enim illas vi expressas voces, et quidquid artes adversus veritatem ingeniose comminiscuntur. Quî fit ut arrogans ille et Medicus pavo elegantiam gloriamque adeo affectet, ut quo-

ties aliquem propius accedentem viderit, aut etiam fœminis, ut aiunt, sese ostentare voluerit, ( nec enim pulchritudinis suæ ignarus est, ) confestim elata cervice, atque alis, quæ aureum quemdam fulgorem referunt, ac siderum splendorem imitantur, in orbem concinnatis, corporis sui pulchritudinem amasiis suis cum superbo quodam incessu, velut in theatro, spectandam proponat? Ac Scriptura quidem sacra mulierum in contexendis telis solertiam his verbis admiratur : « Quis dedit mulieribus texturæ sapien» tiam, rerumque variandarum scientiam[1] ? » Est enim hoc animantis ratione præditi, eximiaque sapientia instructi, atque ad cœlestia usque grassantis.

XXV. Tu vero mihi naturalem quoque animantium rationis expertium solertiam suspice, rationesque, si potes, declara. Quomodo volucres in petris, et arboribus, ac tectis, non minus elegantes, quam tutos, et alendis pullis accommodatos nidos elaborant? Unde apibus et araneis tantus laboris atque industriæ amor, ut illæ quidem favos construant, ac sexangularum fistularum, sibique invicem ex adverso respondentium, adjumento contineant, et per intermedium parietem, atque angulos rectis lateribus alternatim innexos domicilium suum ædificant, idque in tam caliginosis alvearibus obscurisque figmentis : istæ autem rursus per usque adeo tenuia et subtilia stamina multipliciter intensa sinuosas telas contexant, ( et quidem ex tam exiguis initiis, ut vix ulla oculorum acie pervideri possint, ) quæ ipsis et pro eximio quodam domicilio sint, et venandis alimoniæ causa imbecillioribus animantibus inserviant? Ecquis Euclides hoc artificium unquam imitando expressit, de lineis pertractans nusquam extantibus, atque in demonstrationibus anxio labore desudans? Ecquis Palamedes, qui etiam aciei instruendæ artem, ac motus et figu-

[1] Job. xxxviii, 36.

ras, nullis aliis præceptoribus quam gruibus, usus didicisse fertur, cum videlicet eas ordine ac multiplici volatus genere moveri perspexisset? Quinam Phidiæ, et Zeuxides, et Polygnoti, Pharrhasii etiam et Aglaophontes, qui incredibili quadam elegantium formarum pingendarum et sculpendarum peritia claruerunt? Quis Gnossius Dædali chorus ad musicos numeros sese movens, in puellæ gratiam ad omnem artis pulchritudinem confectus et expolitus? Qui Cretensis labyrinthus, ut poëtarum more loquar, difficiles exitus et ambages habens, identidemque in sese per artis industriam incurrens? Taceo formicarum penuaria, eorumque custodes, et alimenti aggestionem, tempori respondentem, ac cætera ea quæ, et de earum viis ac ducibus, et eo ordine, quem in operibus servant, historiarum monumentis consignata sunt.

XXVI. Quod si horum omnium rationes assequeris, ac prudentiam eam, qua gubernantur, cognitam et exploratam habes, confer jam animum ad varia stirpium genera, artificiumque etiam illud expende quod foliis ipsis inest, simulque et maximam oculis voluptatem, et fructibus utilitatem affert. Considera, quæso, et fructuum varietatem, et uberrimam copiam, ac præsertim eorum, quæ ad vitam degendam maxime necessaria sunt, summam pulchritudinem. Cogita etiam stirpium et succorum, et florum, atque odorum, non modo suavissimorum, verumetiam ad corporis sanitatem aptissimorum, vires et facultates, colorum etiam elegantiam et qualitates, atque insuper gemmarum eximia pretia et splendores; quandoquidem omnia, tam quæ ad necessarios vitæ usus, quam quæ ad delicias spectant, velut in communi convivio natura proposuit; ut, si nihil aliud, ex ipsis saltem beneficiis Deum cognoscas, atque ob penuriam quo laboras, te ipso prudentior efficiaris. Hinc mihi facito, ut terræ, communis

omnium parentis latitudinem longitudinemque percurras, et maris sinus, tum mutuo nexu, tum etiam cum terra velut vinculis quibusdam constrictos, et nemorum pulchritudines, et fluvios, et fontes uberes ac perennes, non modo gelidarum et potabilium aquarum, quæque in terra sunt, sed earum etiam, quæ infra terram fluentes, et specus quosdam subeuntes, ac deinde violento aliquo flatu impulsæ atque repercussæ, postea per conflictus hujusce atque obluctationis vehementiam inflammatæ, quaqua fors tulerit, paulatim erumpunt, hincque calidorum balneorum usum nobis plerisque terræ locis, et cum contraria facultate, suppeditant, gratuitam scilicet medicinam ac sponte promanantem. Dic obsecro quomodo et unde hæc? Quænam magna hæc atque artis expers textura? Nec enim ob mutuam eam affectionem, quam inter se habent, minus laudis merentur, quam si seorsim unumquodque consideretur. Quo pacto terra firma et immota constitit? Quidnam pro vehiculo habet? Cujus rei adminiculo fulcitur? Quidque rursus fulturam illam sustinet? Neque enim rationi quidquam, cui innitatur, occurrit, si divinam voluntatem exceperis. Quo pacto ea, partim in montium vertices assurgens, partim in campos subsidens, idque varie et multipliciter, ac denique paulatim alternando commutata, tum ad hominum usus uberior, tum varietate ipsa jucundior? Qui fit, ut partim in domicilia divisa sit, partim inculta et inhabitabilis relinquatur, quantum nimirum excelssimi quique montes ab ea abscindunt, atque alia ad alium quemdam orbis finem dissecta porrectaque divini opificii magnificentiam luculentissimo argumento declarat?

XXVII. Jamvero mare, si non magnitudine sua mirabile mihi occurreret, lenitatem utique et placiditatem admirarer, simulque quo pacto fiat, ut, quamvis liberum ac solutum, finibus tamen suis consistat: quod si non le-

nitatem, magnitudinem certe suspicerem. Quoniam autem utraque laude excellit, utramque vim et facultatem prædicabo. Quis tantam aquarum molem conjunxit? Quis quasi vinculis quibusdam astrinxit? Quî fit, ut attollatur, et tamen loco suo se contineat, perinde ac vicinam terram reverita? Quî fit, ut cum fluvios omnes excipiat, ob exuberantes tamen opes et copias, aut quo verbo id appellandum sit, nescio, nullam amplitudinis accessionem faciat, sed eadem semper suique similis maneat? Quî fit, ut tantum elementum « Arenam pro termino habeat [1]? » Possuntne hoc expedire physici, atque inanis eruditionis laude celebres, ac vere cyatho mare, hoc est, res tantas ingenio suo metientes? An faciam ipse, ut paucissimis verbis hoc ex Scriptura sacra explicem, idque probabilius ac verius, quam ipsi cum prolixis suis disputationibus? « Præceptum » circumdedit super faciem aquæ [2]. » Hoc humidæ naturæ vinculum est. Jam quomodo terrestrem nautilum exiguo ligno ac vento ducit? (Hoc tu cum cernis, non admiratione defigeris? Non mens extra se rapitur?) Idque ut mare ac terra commoditatibus et commerciis inter se vinciantur, ac ea, quæ natura adeo inter se dissident, ad hominis usum conjungantur? Qui porro fontium primi fontes, quæras velim, o homo, si quid horum investigare aut invenire potes: tum quis fluviis campos et montes dissecuit, ac liberum cursum eis concessit? Quo etiam pacto ex contrariis rebus miraculum existat, dum nec mare unquam regurgitat, nec fluvii subsistunt? Ad hæc quæ aquarum alimonia, quodque hujus discrimen, quippe res quædam sunt, quæ desuper rigantur, quædam rursus, quibus potus per radices suas suppeditatur, ut ipse quoque delicioso dicendi genere utar, dum Dei delicias oratione complector?

[1] Jerem. v, 22. — [2] Job. xxvi, 10.

XXVIII. Sed jam missa facta terra rebusque terrenis, indutis animi pennis in aërem convola, ut recto ordine progrediatur oratio : ac deinde te illinc ad cœlestia, cœlumque adeo ipsum, et quæ cœlo superiora sunt, eveham. Quanquam ad ea, quæ deinceps sequuntur, accedere refugit quidem ac reformidat oratio ; sed tamen quantum licebit, accedet. Quis aërem fudit, uberem, inquam, hunc et copiosum thesaurum, non pro cujusque dignitate atque fortunis varie dimensum, non finibus ullis inclusum ac circumscriptum, non pro ætatum ratione distributum, verum, quod olim « In manu contigit [1], » quantum cuique sat sit, impertitum, atque æquabilitatis honore decoratum? Quis, inquam, hoc avium vehiculum, hanc ventorum sedem, hoc elementum, quo et anni partes temperantur, et animantur animantia vel anima potius cum corpore conservatur, in quo corpora, et cujus ope atque adjumento loquimur, in quo lumen, et res lumine perfusæ, atque iose etiam aspectus per eum fluens ? Volve jam animo ea quæ sequuntur : nec enim mihi fas est aëri universum earum rerum imperium largiri, quæ aëris esse censentur. Quæ ventorum promptuaria ? Qui nivis thesauri ? « Quis » roris stillas, ut cum Scriptura loquar, peperit ? E cujus » utero glacies egressa est [2] ? Quis aquam in nubibus alli» gat [3], » eamque, ( o rem admirandam ! ) partim in nubibus figit verbo compressam, tametsi natura sua fluxam et labilem, partim in totius terræ faciem effundit, ac tempestive et æquali modo spargit : ac neque humidam omnem substantiam liberam et solutam relinquit ; ( sufficit enim purgatio illa, quæ tempore Noë contigit, « Pactique sui [4] » memoriam haudquaquam is abjecit, qui ab omni mendacio est alienissimus ; ) nec rursus omnino inhibet, ne ite-

[1] Exod. xvi, 18. — [2] Job. xxxviii, 28 et 29. — [3] Psal. cxxxiv, 7. — [4] Gen. ix, 12.

rum Elia quodam opus habeamus, qui « Siccitatem depel»lat [1] ? Si clauserit cœlum [2], » inquit Scriptura, quis aperiet? Si autem « Cataractas aperuerit [3], » quis continebit? Quis enim immodicam, vel pluviam, vel pluviæ retentionem ferret, nisi ille « Pluviæ parens [4] ) mensuris suis ac bilancibus omnia regeret ac gubernaret? Quam vero rationem afferes de fulgetris ac tonitruis, tu, inquam, qui e terra tonas, ac ne tenuissimis quidem veritatis igniculis fulges? In quos vapores a terra excitatos hujus rei causam conferes, eosque nebularum parentes et velut architectos esse contendes, aut etiam aëris condensationem quamdam, vel rarissimarum nubium compressionem et fragorem, ut compressio quidem illa fulgur, fragor autem tonitruum tibi pariat? Quemnam etiam flatum astrictum atque compressum, ac postea exitu carentem, ut et compressione ipsa fulgur, et perruptione tonitruum edat? Quod si aërem aëreaque omnia cogitatione peragrasti, mecum jam cœlum quoque ac cœlestia continge. Cæterum ducem potius fidem, quam rationem sequamur, si modo ingenii tui imbecillitatem in propinquioribus didicisti, rationisque id esse cognovisti, ut, quænam sunt ea, quæ rationis humanæ captum excedant, cognoscas; ne alioqui prorsus terrenus sis, rebusque terrenis immersus, ipsam quoque ignorantiam tuam ignorans.

XXIX. Quis cœlum circumegit ac tornavit? Quis stellas ordine collocavit? Imo vero, ut, quæ priora sunt, dicam, quid cœlum ipsum est? Quid stellæ? An dicere hoc potes, o sublimis disputator; qui, cum ea, quæ ante pedes tuos sunt, ignores, ac ne te ipsum quidem metiri queas, ea tamen, quæ naturam tuam superant, curiose perscrutaris, hiantique ore in ea, quæ mensuram omnem exce

[1] 3 Reg. XVIII, 44. — [2] Deut. XI, 17. — [3] Gen. XVII, 11. — [4] Job. XXXVIII, 28.

dunt, incumbis ? Ut enim tibi concedam, te orbes ac conversiones, accessiones etiam et recessiones, perceptas habere, solis etiam et siderum exortus, gradusque quosdam, et minutias, cæteraque omnia quibus tu eximiam tuam scientiam magnifice effers ; nondum tamen hoc certa rerum comprehensio est, sed motus cujusdam observatio, quæ diuturniori exercitatione confirmata, posteaquam ea, quæ a pluribus observata sunt, in unum collegit, ac deinde rationem eorum excogitavit, ita demum scientiæ nomen est consecuta ; quemadmodum lunæ affectiones, in multorum notitiam venere, qui scientiæ principium ab oculis acceperunt. At vero si insigni harum rerum cognitione instructus es, atque optimo jure in admiratione esse studes, dic quæ ordinis hujus motusque causa sit ? Unde hoc habeat sol, ut orbi universo, ac omnium oculis, tanquam chori cujusdam coryphæus, præluceat, sidera alia splendore suo magis obscurans, atque occultans, quam quædam illorum ab aliis obducantur ? Cujus rei hoc argumentum est, quod cum ea velut certatim fulgeant, ipse tamen splendidius fulget, nec, quod una cum eo oriantur, cognosci sinat, pulcher « Ut sponsus, » magnus ac celer « Ut gigas[1] ; » ( neque enim facere possum, ut aliunde, quam ex meis libris, eum coornem ac celebrem ; ) tantam vim et facultatem habens, ut ab aliis extremis alia extrema calore suo complectatur, nec res ulla ejus sensum effugiat: quin potius, et oculus omnis luce, et corporea natura calore compleatur ; ac leni quidem sua temperie, motuque ordinato calefaciens omnia, non urens, omnibus præsto est, et omnia æque comprehendit.

XXX. Illud autem quantum tibi videtur, siquidem animadvertisti ? « Idem in sensibilibus est sol, quod Deus in » intellectilibus[2], » inquit profanus quispiam. Ut enim hic

[1] Psal. XVIII, 6, et seqq. — [2] Hæc ascribuntur Platoni.

mentem, ita ille oculos illustrat: atque ut hic res eas omnes, quæ animo et ratione intelliguntur, pulchritudine vincit, ita etiam ille eas, quæ oculorum sensu percipiuntur. Sed quid tandem illi motum initio dedit? Quid eum perpetuo motu agitat ac circumducit, cum interim ratione stabilis sit et motus expers, vere infatigabilis, vitæ dator, animantium pater, et quibuscumque laudum titulis eum non immerito poëtæ prosequuntur, ac neque motui unquam suo, nec beneficiis finem constituens? Quomodo diem procreat, cum supra terram est, ac noctem, cum sub terra? Quibus verbis utendum sit, nescio, cum solem intueor. Quodnam hoc dierum ac noctium incrementum, et vicissim quæ diminutio? Quæ inæqualitatis æqualitas, ut novum aliquid et insolens dicam? Quomodo anni partes efficit, et ita dividit, ut certis et constitutis vicibus accedant, et recedant, ac veluti in chorea, complexu quodam inter se hæreant, simulque distinguantur, (illud amicitiæ lege, hoc ordinis præscripto,) sensimque intermisceantur, ac vicinitate ipsa, perinde atque in diebus ac noctibus fieri videmus, furtim quodam modo irrepant, ac se proripiant. Quod quidem idcirco fit, ne ob insuetudinem molestiam afferant. Sed cursum suum sane sol obeat. Quid? Num lunæ naturam et affectiones, et luminis mensuram ac cursus pernosti? Et quomodo, ut sol diei principatum tenet, sic luna quoque nocti præsideat? Atque, ut hæc feris audaciam affert, ita vicissim ille hominem ad laborem excitet, dum appositissime ad hominum utilitatem vel sese attollit, vel deprimit? An tu « Pleiadis vinculum, aut Orionis maceriam [1], » instar illius, qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat [2], » intelligis, ac cujusque gloriæ discrimen perspectum habes, motusque dinem, ut sit causa, cur tibi fidem habeam, qui, per

[1] Job. XXXVIII, 31. — [2] Psal. CXLVI, 4.

eas humana contexens, creaturam adversus Creatorem armas?

XXXI. Quid ais? Hic dicendi finem faciemus, nec ultra res eas, quæ materia constant, oculisque corporis cernuntur, orationem diffundemus? An potius, quoniam Mosaïcum illud tabernaculum, mundi totius « figuram et ima» ginem [1] » extitisse docet Scriptura, (mundus porro ex visibilibus et invisibilibus constat,) idcirco penetrato primo velo, transcensisque rebus illis, quæ sensum movent, in Sancta prospiciemus, hoc est, in supercœlestem naturam, quæque nonnisi ratione atque intelligentia percipitur? Sed ne hanc quidem, tametsi corporis expertem, incorporeo modo cernere possumus, quippe quæ ignis, et Spiritus appellctur, aut efficiatur. Deus enim, ut Litteris sacris proditum est, « Angelos suos Spiritus facit, et minis» tros suos flammam ignis [2]; » nisi forte hoc loco, « facere, » nihil aliud significet, quam eadem, qua primum procreati sunt, ratione tueri et conservare. Spiritus porro atque ignis Angelus appellatur : illud, quia intellectili natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur; quandoquidem primaria quoque illa essentia iisdem nominibus in Scriptura nuncupatur. Sed sint sane nobis illi incorporei, aut quam proxime ad hoc accedentes. Vides enim quomodo circa hujusmodi sermonem æstuemus, nec, quo progrediamur, habeamus; aut certe non ultra progredi possimus, quam quod Angelos quosdam et Archangelos scimus, Thronos, Potestates, Principatus, Dominationes, splendores, ascensus, intelligentes virtutes, vel mentes potius, puras naturas, minimeque adulterinas, ad malum immobiles, vel certe non facile mobiles (11), perpetuos choros circa principem illam causam agitantes; aut (si quid aptius quisquam earum laudibus decantandis af-

[1] Hebr. IX, 24. — [2] Psal. CIII, 4.

ferre queat,) purissimo splendore illinc perfusas, aut pro naturæ et ordinis cujusque proportione, alias alio modo collustratas; quæ a summa illa pulchritudine adeo informantur et imprimuntur, ut ipsæ alia quoque lumina efficiantur, ac per primi luminis influxiones et communicationes alios illuminare possint; quæ, cum « Divinæ voluntatis ministræ sint[1], » roboreque non modo naturali, sed etiam adventitio polleant, loca omnia peragrant, omnibus ubique impigre adsunt, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem; aliæ etiam aliam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe aliis quædam pars commissa est, ut novit, qui hæc ordinavit ac distinxit; ad unum rerum omnium Conditoris nutum omnia in unum jungunt; divinæ majestatis laudes canunt, ac sempiternam illam gloriam sempiterne intuentur, non ut inde gloriæ Dei aliquid accrescat; (nihil enim est, quod ei, qui plenus est, aliisque bonorum auctor, accrescere queat;) sed ne etiam primæ illæ post Deum naturæ beneficio affici desinant. Hæc si pro rei dignitate a nobis prædicata sunt, Trinitati, atque uni in tribus Personis Divinitati gratia habenda est; sin autem cupiditati minus satis factum est, sic quoque orationi palma parata est. In hoc enim, omni dicendi contentione, incubuimus, ut ostenderemus, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam hominis mente atque ingenio comprehendi posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere, omnibus rebus excelsiorem.

[1] Hebr. I, 14.

# ORATIO XXIX[1]. THEOLOGICA III.

## *De Filio.*

## ARGUMENTUM.

I. *Præceps in sacris disputationibus celeritas, perniciosa. — Duplex disputationis genus.* II. *Quænam fuere veterum de Deo sententiæ. — Catholica fides unum Deum credit et confitetur. — Pater genitor, Filius genitus, Spiritus procedens.* III. *Trium personarum in Deo æternitas. — Prima Eunomianorum objectio.* IV. *Secunda objectio.* V. *Tertia objectio. — Quarta objectio.* VI. *Quinta objectio, Eunomianorum dilemma. — Gregorii dilemma. — Alterum Gregorii dilemma. — Objectionis Eunomianorum solutio.* VII. *Urget Eunomianos.* VIII. *Filii generatio incomprehensibilis. — Hominis generatio ignota, quanto magis Dei generatio.* IX. *Sexta objectio. — Gregorii responsio.* X. *Septima Eunomianorum objectio. — Gregorii responsio.* XI. *Quod soli Deo proprie convenit, Dei essentia est. — Ingeniti significatio.* XII. *Octava objectio. — Ingenitum et genitum opponuntur, ut habitus et privatio.* XIII. *Nona objectio. — Rationalis anima cæpit esse, sed nunquam desinet esse.* XIV. *Filius, non æquivoce, sed realiter et proprie Deus est. — Eunomianorum fraudes.* XV. *Eunomianorum paralogismus.* XVI. *alia objectio. — Responsio. — Quid indicat nomen Patris.* XVII. *Filii Divinitas Scripturarum testimonio demonstratur.* XVIII. *Scripturæ testimonia ab*

[1] Alias xxxv, quæ autem xxix erat, nunc est xx. Habita anno 380.

*Eunomianis adversus Filium Dei prolata. — Filius Patri æqualis.* XIX. *Filius Dei quod erat permansit, quod non erat assumpsit. — Deus homo effectus est, ut nos dii efficeremur. — Pulsus in Ægyptum Jesus, errores Ægyptiorum fugavit.* XX. *Jesus baptizatus, tentatus, esuriens, sitiens, fatigatus, somno oppressus. — Samaritanus et dæmoniacus vocatus. — Christus vili pretio venditus, totum mundum magno pretio redemit.* XXI. *Crucis mysterium disputationibus evacuatur. — Pro Eunomianis orat Gregorius.*

I. HÆC quidem sunt [1], quæ quispiam, ad compescendam eorum disputandi promptitudinem, præcipitemque celeritatem, cum in omnibus rebus, tum maxime in iis disputationibus, quæ de Deo habentur, periculosam, afferre possit. Quoniam autem objurgare haud magnum est; perfacile quippe, et cujuslibet hominis: sententiam vero suam subrogare, pii viri est ac mente præditi; age, Spiritus sancti, quem nos quidem adoramus, illi vero contemnunt ac pro nihilo habent, Numine atque auxilio freti subnixique, nostram de Divinitate fidem, quæcumque tandem illa est, perinde ac generosum quemdam et maturum fœtum in lucem producamus. Non quod alias unquam tacuerimus, (hac enim una duntaxat in re fortes et magnanimi sumus,) sed quod nunc majori quoque libertate ac fiducia veritatem profiteamur: ne alioqui « Ob timiditatem, » ut Scripturæ verbo utar, hac pœna mulctemur, ut Deo » minime placeamus [2]. » Porro cum omnis sermo duplex sit, alter, quo dogmata nostra confirmamus, alter, quo adversaria subvertimus: nos quoque, posteaquam doctrinam nostram potius exposuerimus, ita demum adversario-

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 331-334. — [2] Hebr. X, 38.

rum placita, confutare ac profligare conabimur : et quidem utrumque, quam fieri poterit, brevissime, ut, quæ a nobis dicentur, quasi uno quodam obtutu perspici facile possint, (quemadmodum quem illi isagogicum libellum, ad simpliciorum, vel stolidiorum potius, fraudem excogitarunt,) ac non ob sermonis prolixitatem sensa dilabantur, haud secus atque aqua, quæ non canali coërcetur, sed per campos diffunditur, ac solvitur.

II. Ut igitur ad rem accedamus, tres antiquissimæ de Deo sententiæ sunt, anarchia, polyarchia, et monarchia. Ac duæ quidem priores ab ethnicis lusæ sunt, et sane ludantur. Nam, et quod nullius imperio gubernatur, confusum est ac perturbatum : et quod a pluribus dominis et principibus administratur, factionibus dissidiisque obnoxium est, ac proinde nec a quoquam gubernatur, nec ordine ullo et disciplina continetur. Ambo etiam ista eodem tendunt, nimirum ad ordinis perturbationem, hæc autem ad solutionem; perturbatio quippe solutionis meditatio est. At nos unius principatum colimus; unius autem principatum dico, non quem Persona una circumscribit; (fieri enim potest ut quod unum est, si a se ipso dissideat, secumque discordet, multa fiat,) sed quem æqualis naturæ dignitas constituit, et voluntatis consensio, motusque identitas, atque ad unum, eorum, quæ ex ipso sunt, conspiratio, (id quod in rebus procreatis fieri nequit,) ita ut, etiamsi numero differant, essentia tamen et natura minime distinguantur. Quocirca unitas, principio in binarium mota, in Trinitate constitit. Atque hoc nobis est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; Pater quidem genitor, et productor, citra tamen ullam passionem, ac tempus, atque incorporeo modo : horum autem, alter soboles, alter processio, aut quibus verbis hæc quispiam vocare queat, nescio, ab iis prorsus abstrahens, quæ sub aspectum ca-

dunt. Neque enim bonitatis superfusionem dicere audebimus, (tametsi quispiam eorum, qui apud ethnicos philosophiæ laude floruerunt, hoc vocabulo uti non dubitarit, cum de prima et secunda causa dissereret, perspicuis verbis ita loquens : « Velut poculum quoddam superfluxit [1] ;) ne coactam quamdam generationem, ac velut naturalem quamdam superfluitatem quæ retineri nequeat, minimeque Divinitati congruat, invehamus. Proinde finibus nostris nosmet continentes, Ingenitum et Genitum inducimus, et « ex Patre Procedentem [2], » ut quodam loco Deus ipse ac Verbum pronuntiavit.

III. Sed quando hæc, inquient? Nimirum hæc supra quando sunt. Quod si etiam audaciuscule aliquid dicendum est, tum hæc erant, cum Pater erat. Quando autem Pater? Nunquam non fuit. Idem de Filio, idem de Spiritu sancto promptum est dicere. Quod si rursus me interroges, rursus tibi respondebo. Quando Filius genitus est? Cum Pater genitus non est. Quando Spiritus processit? Tum cum Filius non processit, sed citra tempus ullum, ac supra omnem rationis humanæ captum genitus est : etiamsi id quod supra tempus est, declarare cupientes, temporalem speciem ac significationem fugere nequeamus. Etenim hæ voces, « quando, antehac, posthac, a » principio, » temporis neutiquam expertes sunt, quamcumque vim illis inferamus; nisi forte ævum accipiamus, hoc est, intervallum illud, quod simul cum rebus æternis extenditur, nec ullo motu, aut solis cursu, (quod quidem tempus est,) definitur. Quid ergo, inquies, si Filius et Spiritus sanctus Patri coæterni sunt, quid afferri potest, quin principii quoque, quemadmodum et ille, sint expertes? Quia ab ipso sunt, licet non post ipsum. Quod enim principio caret, æternum quoque est : quod autem æter-

[1] Ista ex Platone desumpta. — [2] Joan. xv, 26.

num est, non protinus quoque principio vacat, quandiu ad Patrem, velut ad principium et originem, refertur. Ergo illi, quantum ad causam, principio minime carent. Perspicuum autem est, causam non continuo antiquiorem esse iis, quorum causa est; neque enim sol lucem tempore antecedit. Quantum autem ad tempus, principii expertes sunt, licet tu verborum larvis simpliciores animos territes. Nec enim tempori subsunt ea, ex quibus tempus originem sumpsit.

IV. Quomodo ergo a passione immunis est hæc generatio? Quia incorporea. Si enim corporea generatio passionem conjunctam habet, expers utique passionis erit incorporea generandi ratio. Atque ego ex te vicissim quæram: Quomodo Deus erit, si creatura est? Non enim Deus esse potest, quod creatur; ne dicam, quod hic quoque passio sit, si corporeo modo id accipiatur, hoc est, tempus, cupiditas, informatio, cura, spes, mœror, periculum, spei frustratio, correctio: quæ omnia, atque his plura, circa creaturam accidere nemo est qui non facile perspiciat. Demiror autem, quin tu eo quoque audaciæ prorumpas, ut coïtus quosdam, et prægnationis tempora, et abortus pericula cogites, perinde ac non aliter gignere potuerit Pater, si non ita genuerit: aut rursus avium quarumdam, aliorumque animalium, quæ vel in terra, vel in aquis degunt, generationes enumeres, ac cuipiam harum generationum divinam illam, et ineffabilem subjicias, aut etiam Filium per hanc novam hypothesim de medio tollas. Ac ne illud quidem perspicere potes, cujus diversa sit carnalis generatio, (alicubi enim apud homines Deiparam Virginem nosti,) hujus diversam quoque atque ab aliis discrepantem esse spiritualem generationem: vel, ut rectius dicam, cujus esse ipsum minime idem sit, ejus diversam quoque esse generandi rationem.

V. Quisnam ergo est Pater ille principii expers? Is nempe, cujus ne ulla quidem ipsius essentiæ origo reperiri potest. Qui autem aliquando esse cœpit, hic quoque paternitatis suæ principium habuit. Non igitur Pater postea extitit, quandoquidem nec esse aliquando cœpit: et Pater proprie est, quia non etiam filius: quemadmodum vicissim Filius proprie filius, quia non etiam Pater. Nam quod ad nos attinet, neutro nomine proprie appellari possumus, quoniam utrumque sumus; neque hoc potius, quam illud; nec ex uno, sed ex utroque parente nascimur, ac proinde dividimur, paulatimque homines efficimur; imo ne homines quidem fortasse, et quales noluimus, tum dimittentes, tum dimissi, adeo ut solæ relationes rebus ipsis orbæ relinquantur. At, inquies, ipsum hoc, « Genuit, et genitus » est, » quid aliud quam generationis principium inducit? Ego vero ita respondeo: Quid si ne hoc quidem dixerimus, sed, a principio genitus erat, ut curiosas ipsas ac temporis amicas objectiones nullo negotio fugiamus? An tu crimen nobis inferes, quasi Scripturæ ac veritatis aliquid adulteremur? Nonne cuivis perspicuum est, ac præsertim in Scripturæ usu positum, ut pleraque ex his, quæ temporaliter dicuntur, inversa temporum ratione proferantur, nec ea solum, quæ præteriti temporis sunt, aut præsentis, sed etiam quæ futuri significationem habent? Quo in genere illud est: « Quare fremuerunt gentes [1] »? (Nondum enim fremuerant.) Et, « In flumine pertransi» bunt pede [2], id est, pertransierunt. » Nimis longum foret omnes hujusmodi voces recensere, quæ a studiosis observatæ sunt.

VI. Atque ad hunc modum se habet hæc illorum objectio. Jam quale illud eorum est, cujusque rixandi libidinis et impudentiæ? Vel volens, inquiunt, Filium genuit,

[1] Psal. II, 1. — [2] Id. LXV, 6.

vel nolens. Ac deinde nexibus, ut quidem ipsi putant, utrinque adversarios illigant, non tamen firmis, sed perquam etiam imbecillis. Si enim nolens, inquiunt, vis ergo ei allata est. Et quisnam est qui vim intulit? Et rursus, quomodo, cui vis allata est, Deus esse potest? Si autem volens, ergo Filius voluntatis est Filius. Quo igitur modo ex Patre progenitus est? Ita novam quamdam matrem, voluntatem, patris loco comminiscuntur. In hoc quidem argumento, primum hoc scitum ac lepidum est, quod a passione illa, quam tantopere urgebant, abscedentes, ad voluntatem confugiunt; non enim passio est voluntas. Deinde videamus, obsecro, quam vim habeat quod dicunt. Optimum autem fuerit, prius cum ipsis pedem propius conferre. Dic ergo ipse, quisquis es, qui temere, quidquid libido tua tulerit, effutis. Ex volente patre tuo procreatus es, an nolente? Si ex nolente, vis ergo ei allata est. O indignum facinus! Et quis tandem ei vim attulit? Non enim profecto naturam dixeris. Nam ei quoque sua constat castitas. Si autem ex volente patre, pater tibi propter paucas syllabas periit. Voluntatis siquidem filius, ac non patris extitisti. Sed ad Deum et creaturas transeo, ac tuammet quæstionem sapientiæ tuæ admoveo. Volens-ne Deus universam hanc rerum molem condidit, an nolens et coactus? Si coactus, hic quoque vis adhibita, et quidam qui vim adhibuit. Si autem volens, orbantur Deo, tum aliæ creaturæ, tum tu præ cæteris, qui tales ratiocinationes, talesque verborum captiones excogitas. Intermedia quippe voluntate a Creatore disjungentur. Verum aliud, ni fallor, est volens, aliud voluntas: aliud gignens, aliud generatio: aliud qui loquitur, aliud sermo, nisi forte temulenti simus. Horum enim alterum est, is qui movet, alterum velut motus ipse. Non ergo voluntatis est, volitum; (neque enim hoc prorsus sequitur;) nec generationis, quod genitum est,

nec locutionis, quod auditum est, sed volentis, et gignentis, et loquentis. At quæ in Deo considerantur, supra hæc quoque omnia sunt, utpote cui generatio fortasse sit ipsa gignendi voluntas; verum nihil est intermedium, si modo hoc quoque omnino admittimus, ac non potius statuimus generationem hanc voluntate sublimiorem et præstantiorem esse.

VII. Vis-ne in Patrem quoque ipsum cavillis nonnihil ludam? Tu mihi ansam talia audendi præbes. Pater itaque vel volens Deus est, vel nolens. Ac vide qua tandem ratione scitum illud tuum et acutum argumentum effugies. Si volens, quando velle cœpit? Non enim prius quam esset. Neque enim prius quidquam erat. An partim in eo quiddam fuit quod voluit, partim quiddam quod in voluntatem cecidit? Divisibilis igitur erit. Quid autem afferri poterit, quin juxta tuam argumentandi rationem, ipse quoque voluntatis fœtus sit? Quod si nolens, quis eum coëgit, ut esset? Quo etiam modo Deus, si coactus est; et coactus quidem non ad aliud quidquam, quam ad hoc, ut Deus esset? Quomodo, inquis, Filius genitus est? Verum, tu quoque responde, quomodo creatus est? Siquidem, ut ipse asseris, creatus est. Nam id quoque eadem difficultate laborat. Dices fortasse, voluntate et sermone. At nondum rem totam expedis. Quomodo enim operis vim voluntas et sermo habuerint? Hoc explicandum adhuc tibi superest. Neque enim homo ita fabricatur.

VIII. Quomodo ergo, inquies, genitus est? Haud magna esset hæc generatio, si a te percipi posset, quippe qui ne tuam quidem noris, aut certe exiguam quamdam partem percepisti, quantumque te dicere pudeat. Et postea eam plene tibi cognitam esse censes? Magnus tibi labor prius subeundus est, quam ut rationes eas invenias, quibus constitutus, formatus, ac manifestatus fueris, quibus etiam

anima cum corpore, mens cum anima, ratio cum mente quasi vinculis quibusdam astringatur: tum quomodo corpus moveatur, et augeatur, atque alimentum ipsi assimiletur: ad hæc quæ sit sensuum ratio, quæ memoriæ, quæ reminiscentiæ, rerumque cæterarum, ex quibus constas: ac præterea quæ conjunctim utriusque partis sint, quæ divisa et separata, quæ rursus a se invicem accipiant. Quæ enim temporis progressu perfectionem suam consequuntur, eorum certe rationes ipsæ simul cum generatione extiterunt. Dicas, velim, quæ sint hæ rationes; sed ne tum quidem de Dei generatione pertracta. Nec enim id periculo vacat. Si enim tuam cognoscis, non protinus sequitur, Dei quoque generationem tibi cognitam et exploratam esse. Si autem tua tibi ignota est, quo tandem modo Dei generatio tibi nota erit? Quanto enim difficilius est Dei naturam, quam hominis, indagare, tanto quoque difficilius percipi potest superna illa et divina generatio, quam tua. Quod si, quia eam cognitione assequi nequis, idcirco ne genitum quidem esse contendis, tempus jam tibi fuerit, multa, quæ tu minime percepisti, atque ante omnia Deum quoque ipsum, e rerum natura delere atque obliterare. Neque enim, quid tandem sit, explicare potes, quamlibet audax sis, atque in supervacaneis rebus strenuus, et magnanimus. Tuas illas fluxiones, et divisiones, et sectiones prius abjice, ac de incorporea illa natura, quasi de corporea, disputare desine; atque ita fortasse dignum aliquid generatione divina concipere animo queas. Quomodo genitus est? Idem enim indignabundus repeto. Dei generatio silentii honore decoretur. Abunde magnum tibi est scire eum genitum esse. Quo autem modo genitus sit, ne ipsis quidem Angelis, nedum tibi intelligere concesserim. Vis declarem quomodo? Ut scit Pater, qui genuit, et Filius qui genitus est. Quod

supra hæc est, nube obtegitur, animique tui hebetudinem fugit.

IX. Sed argutari pergunt. Existentem, vel non existentem genuit Pater. O futiles nugas! Hæc enim mihi ac tibi conveniunt, qui partim eramus, « Ut Levi ille, in lumbis » Abrahæ[1], » partim procreati sumus: ac proinde partim ex entibus, partim ex non entibus sumus: contra quam in primigena illa materia accidit, quæ haud dubie ex non ente procreata est, utcumque eam nonnulli æternam esse confingant. At hic generatio cum essentia ipsa concurrit, atque a principio extitit. Ubi ergo anceps illud tuum, atque utrinque præceps argumentum pones? Quid enim eo, quod a principio erat, antiquius esse potest, ut illic tempus collocemus, vel quo erat Filius, vel quo non erat? Utroque enim modo illud, « A principio, » dissolvetur et evertetur; nisi forte tibi quoque Pater, percunctantibus rursus nobis, ex entibus-ne, an ex non entibus sit, bis esse periclitetur, alter nimirum præexistens, alter existens; aut certe propter ludicras tuas interrogationes, atque ex arena constructas domos, quæ ne levibus quidem ventis resistere possunt, idem ei, quod Filio, accidat, hoc est, ex non ente sit. Ego quidem neutrum horum admitto, quæstionemque hanc tuam absurditatis multum, difficultatis nihil habere aio. Quod si tu juxta tuas dialecticas sententias in omni argumento alterutram disjunctionum veram esse oportere existimas, parvam quamdam interrogatiunculam a me accipe. Tempus est-ne in tempore, annon? Si in tempore, quo tandem? Quidque supra hoc existente? Ac quomodo hoc continente? Si autem non in tempore, quæ hæc eximia sapientia, tempus temporis expers inducere? Age, hujus sermonis, « Nunc ego mentior (12), » da alterum, aut duntaxat verum esse, aut falsum; non enim

[1] Hebr. VII, 9, et seqq.

utrumque dabimus. Atqui nullo modo hoc fieri potest. Vel enim mentiens verum dicet, vel mentietur verum dicens. Ita prorsus necesse est. Quid igitur mirum, si quemadmodum hic contraria concurrunt, ita etiam illic utraque pars a vero aberret, atque ita scitum illud et eruditum tuum argumentum stultum atque ineptum appareat? Ac velim mihi hoc etiam ænigma solvas. Aderas-ne tibi cum gignereris? Ades-ne etiam nunc tibi? An neutrum horum? Si enim aderas, et ades, quisnam tandem, et cui? Et quomodo unus duo effectus es? Si autem neutrum horum quæ diximus, quomodo a te ipso disjungeris? Et quæ disjunctionis hujusce causa? Sed ineptum est, inquies, cum de uno disputatur, adsit ne sibi, necne, curiosius inquirere. Hæc enim de aliis, non de se ipso dicuntur. Ineptius, mihi crede, est id, quod a principio erat, utrum ante generationem erat, necne, in quæstionem vocare. Hæc enim disputatio iis demum convenit, quæ tempore dividi possunt.

X. At enim, inquiunt, non idem sunt genitum et ingenitum; ac proinde, nec Filius cum Patre idem est. Quid opus est dicere, hoc argumento vel Patrem, vel Filium a Divinitate manifeste submoveri? Si enim ingenitum essentia Dei est, profecto genitum essentia non erit: aut si hoc, procul dubio non illud. Quis enim est qui contrarium disputando tueri queat? Quamobrem, utram e duabus impietatibus malis, elige, o nove theologe, siquidem impiam doctrinam omnino amplecti tibi propositum est. Deinde, quomodo ingenitum et genitum non idem esse dicis? Si per hæc verba nihil aliud intelligis, quam id quod increatum et quod creatum, in eadem ipse quoque sum sententia. Neque enim natura idem est quod principio caret, et quod procreatum est. Sin autem his verbis eum, qui genuit, et eum, qui genitus est, accipis, haudquaquam recte

id abs te dicitur. Idem enim omnino esse necesse est. Hæc quippe geniti natura est, ut idem, si naturam spectes, sit cum eo qui genuit. Vel ad hunc rursus modum agamus: Quid per ingenitum ac genitum intelligis? Si ipsam ingeniti et geniti proprietatem, non idem sunt. Sin autem ea, quibus hæc insunt, quid vetat quominus idem sint? Quandoquidem quod insipiens est, et sapiens, inter se quidem non idem sunt; verum circa eumdem hominem considerantur: nec substantias scindunt, sed circa eamdem substantiam scinduntur. Quid? An etiam immortalitas, et innocentia, et immutabilitas, essentia Dei sunt? At si ita est, multæ Dei essentiæ erunt, non una: aut certe compositus ex his Deus erit. Neque enim hæc citra compositionem esse queunt, si modo essentiæ sunt.

XI. Hæc quidem haud dicunt. Communia quippe aliorum quoque sunt. Quod autem solius Dei est, ipsique proprie convenit, hoc ipsi essentia est. Atqui solius Dei ingenitum esse, minime illi concesserint, qui materiam quoque et formam, ut ingenitas, induxerunt. Manichæorum enim tenebras longius adhuc projiciamus. Sed sit sane solius Dei ingenitum. Quid Adam? Nonne solus a Deo effictus est? Maxime, inquies. Utrum ergo solus quoque homo? Minime. Quare? Quia effictio humanitas non est. Nam is quoque, qui progenitus est, homo est. Eodem modo nec ingenitum solum Deus est, etsi solius Patris. Verum admitte etiam eum, qui genitus est, Deum esse. Ex Deo quippe est, quamlibet tu ingenito faveas. Ad hæc quomodo Dei essentiam dicis, non ejus, quod est, positionem, sed ejus, quod non est, detractionem? Vox enim, Ingeniti, significat eum quidem generationis expertem esse, non autem declarat quidnam natura sua sit id quod generatione caret. Quænam ergo est Dei essentia? Tuæ est dementiæ hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscrutaris:

nobis autem abunde magnum atque amplum fuerit, « Si in » posterum quoque discamus[1], » soluta videlicet hac caligine et crassitie, ut pollicitus est is, « Qui non mentitur[2]. » Ergo hoc ab his, qui ad eam rem sese perpurgant, cogitetur, ac speretur. Nos autem hoc duntaxat dicere non dubitabimus, si magnum Patri est a nullo profectum esse, non minus illustre Filio esse, ex tali Patre prodiisse. Nam præterquam quod gloriæ illius, qui causam a nullo habet, particeps est, quia ex eo est, accedit etiam generationis decus, res tanta, tamque veneranda, iis utique, qui non omnino humi provoluti sunt, crassoque animo præditi.

XII. Sed si Filius, inquiunt, essentiæ ratione idem cum Patre est, profecto, cum ingenitus sit Pater, ingenitus quoque Filius erit. Recte, si ingenitum essentia Dei esset, ut sic nova quædam mixtio esset genito ingenitum. Cum autem hoc discrimen circa essentiam consideretur, quid tu hoc quasi firmum quiddam profers? An tu quoque patris pater es, ut nulla re a patre tuo supereris, quandoquidem essentia idem cum eo es? Nonne perspicuum est, proprietate fixa et stabili permanente, quærendum nobis esse quæ sit Dei essentia, si tamen ea ullo modo quærenda est? Quod autem ingenitum et Deus idem non sint, hinc fere intelliges. Si enim idem essent, prorsus oporteret, quoniam Deus quorumdam Deus est, quorumdam quoque ingenitum esse: aut contra, quoniam ingenitum nullius est, nec Deum quoque quorumdam esse. Nam quæ omnino eadem sunt, similiter etiam efferuntur. At ingenitum non quorumdam est, (quorum enim?) Deus vero quorumdam Deus est, (omnium quippe.) Quo ergo modo idem erunt Deus et ingenitum? Ac rursus, quoniam ingenitum et genitum inter se opponuntur, ut habitus et privatio, substantias quoque inter se oppositas induci necesse est, quod nemo

[1] 1 Joan. III, 2. — [2] Tit. I, 2.

concesserit. Aut rursus, quoniam habitus privationibus priores sunt, ac privationes habitus ipsos extinguunt, non solum antiquior erit Filii essentia, quam Patris, sed etiam, juxta hypoteses tuas, a Patre extinguetur, ac de medio tolletur.

XIII. Quid adhuc superest ex ineluctabilibus ipsorum, ut putant, argumentis? Fortasse ad illud postremum confugient. Si Deus gignendi finem non fecit, imperfecta est generatio. Et quando finem facturus est? Si autem gignere cessavit, omnino quoque cœpit. Sic rursus crassi et corporis rebus affixi homines corporeas ratiocinationes afferunt. Ego vero sic respondeo : Sempiternum-ne sit Filio nasci, necne, nondum dico, quoadusque illud Scripturæ : « Ante omnes colles gignit me[1], » accuratius expendero. Illud autem non video, quam necessarium sit hoc eorum argumentum. Si enim, ut ipsi aiunt, aliquando id cœpit, quod finem habiturum est, profecto id non cœpit, quod finem non est habiturum. Quid ergo de anima vel de angelica natura pronuntiabunt? Si principium habuit, finem quoque habebit : si autem fine carebit, secundum eos utique principio quoque hanc caruisse constat. Atqui et principium habuit, nec unquam esse desinet. Falsum est itaque quod aiunt, id, quod finem habiturum est, principium quoque habuisse. Enimvero doctrina nostra hæc est : ut equi, et bovis, et hominis, ac denique uniuscujusque earum rerum, quæ sub idem genus cadunt, eadem est definitio; ac quidquid definitionis hujusce particeps est, hoc etiam proprie dicitur; quidquid autem particeps non est, hoc vel non dicitur, vel certe improprie dicitur : eodem modo unam quoque Dei essentiam, et naturam, et appellationem esse, tametsi per cogitationes quasdam distinctas, nomina quoque simul distinguantur : et quod quidem pro-

[1] Prov. VIII, 25.

prie dicitur, id etiam Deum esse; et rursus quod natura sua sit, hoc quoque proprie nuncupari : siquidem non in nudis nominibus, sed in rebus nobis veritas sita est. At isti perinde ac pertimescant, ne quid adversus veritatem immotum relinquant, Deum quidem Filium esse fatentur, cum Scripturæ ac auctoritatum testimoniis opprimantur; sed æquivoce Deum dici, ac nominis solius participem esse contendunt.

XIV. Cum autem hanc ipsis objectionem subjicimus : Quid ergo? Non proprie Deus est Filius, quemadmodum id quod pictum est, non est animal? Quomodo ergo Deus, si Deus proprie non est? Respondent : Quid prohibet quominus, et hæc æquivoca sint, et proprie utrumque dicatur? Ac nobis, et terrestrem, et marinum canem proferent, qui cum sub eodem nomine diversam significationem habeant, proprie tamen dicuntur (Est enim hujusmodi quoque species quædam inter æquivoca; et si quid aliud, quod eadem appellatione utatur, ejusque peræque particeps sit, cum interim naturæ ratione dissideat.) At, vir optime, cum illic duas naturas sub eadem appellatione collocas, neutram altera præstantiorem introducis; nec alteram priorem, alteram posteriorem; nec denique alteram quæ magis, alteram quæ minus sit id quod esse dicitur. Neque enim quidquam conjunctum est, quod hanc ipsis necessitatem afferat. Non enim hic canis magis canis est, quam ille canis, hoc est, marinus magis quam terrestris, vel contra, terrestris magis quam marinus; cur enim, aut qua ratione? Sed in rebus, diversis quidem illis, verum pari honore præditis communis est appellatio. Hic vero, cum Deo venerationem adjungas, eumque supra omnem essentiam et naturam esse dicas, (quod Dei solius est, et velut Divinitatis natura,) ac deinde Patri quidem hoc tribuas, Filium autem prives, atque subjicias, secundasque illi ho-

noris et adorationis partes assignes, quamvis verborum syllabis æqualitatem ipsi largiaris, re ipsa tamen Divinitatem ei amputas, ac veteratorie ab hoc homonymiæ genere, quod æqualitatem complectitur, ad genus illud transis, quod res æquales minime connectit. Ac proinde, ut quidem argumentari instituis, pictus ille ac vivus homo ad Divinitatem adumbrandam propius accedunt, quam canes, quos exempli causa proposuisti. Alioqui utrique, ut nomen commune, sic etiam parem naturæ dignitatem tribue, etiamsi diversas eas inducis; atque ita canes illos tuos deleveris, quos ad probandam Patris ac Filii inæqualitatem excogitasti. Quis enim homonymiæ fructus, si dignitate pares sint, qui a te dividuntur? Nec enim, ut eos honore æquales, sed ut dispares ostenderes, ad homonymiam illam, et canes confugisti. Quonam modo quispiam magis convinci queat, et secum ipse, et cum Divinitate pugnare?

XV. Jam si dicentibus nobis Patrem, quantum ad causam, Filio majorem esse, ipsi hanc propositionem assumant: At causa natura; posteaque conclusionem hanc subnectant: Ergo major natura; haud scio, se ipsos-ne potius, an eos, cum quibus disputant, captiosa hac argumentatione circumveniant. Neque enim simpliciter, quæcumque de aliquo dicuntur, etiam de eo, quod ipsi subjectum est, dicuntur; sed perspicuum est de quo, et quænam dicantur. Alioqui quid prohibet quominus ipse quoque allata hac propositione: Pater major natura est; ac deinde assumpta altera: Natura autem non omnino major, neque Pater; ita postremo concludam: Majus igitur non omnino majus; vel, Pater non omnino Pater. Aut si mavis, ad hunc modum agam: Deus est essentia: Essentia non omnino est Deus; quod sequitur ipse conclude: Ergo Deus non omnino Deus. Verum, ni fallor, ab eo, quod secundum rationem quamdam dicitur, ad id quod simpliciter dicitur,

captiose progreditur hæc argumentatio, quod artis hujus studiosis usitatum est et familiare. Nam cum nos hanc vocem, « Majus, » causæ naturæ tribuamus, inferunt ipsi causam natura majorem esse. Quod perinde est, ac si dicentibus nobis : Hic mortuus homo ; inferrent ipsi : Ergo homo.

XVI. Quomodo autem istud, quod certe non minori admiratione dignum est, quam quæ superius dicta sunt, prætermittemus? Pater, inquiunt, vel essentiæ, vel actionis nomen est : sic enim nos utrinque ita astrictos putant, ut nulla ratione ex eorum vinculis elabi possimus. Si enim essentiæ nomen esse dixerimus, assentiemur, ut existimant, Filium diversam a Patre essentiam habere : quandoquidem una sit Dei essentia, quam Pater, ut censent, jam ante occuparit. Sin autem actionis, creatum esse fatebimur, non genitum. Ubi enim est agens, illic quoque omnino id quod agitur esse necesse est. Ac mirari se dicent, quo pacto factum cum factore idem esse queat. Me quoque ipsum vehementer hæc distinctio vestra permoveret, si mihi duorum alterutrum necessario admittendum esset, ac non potius, utraque disjunctionis parte vitata, tertium aliquid verius dicere liceret. Nec enim essentiæ nomen est Pater, o viri acutissimi, nec actionis ; sed relationem eam indicat, quam Pater erga Filium habet, vel Filius erga Patrem. Ut enim apud nos hæc nomina germanam quamdam conjunctionem et necessitudinem declarant : ad eumdem modum illic quoque Genitorem ac Genitum eamdem naturam habere significant. Sed sit sane, in vestri gratiam, Pater essentiæ nomen : Filium utique simul introducet, non autem removebit, et alienabit, ut et communes notiones ferunt, et ipsa horum nominum vis ac facultas. Sit etiam actionis, si ita videtur : nec sic quidem causam obtinebitis. Eodem enim modo dicemus hoc

ipsum egisse Patrem, ut consubstantialis ipsi Filius esset; etsi alioqui absurditate non caret hujusmodi actionis opinio. Vides-ne quo pacto, quamlibet improbe ac maligne pugnare studeatis, captiones tamen vestras effugiamus? Quoniam autem invictum illud tuum in ratiocinationibus et argutiis robur cognovimus, videamus jam quam vim in divinis oraculis positam habeas, si modo hinc quoque nobis dogma tuum persuadere non grave ducas.

XVII. Nos quippe ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percepimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium: ut in his locis: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus » erat Verbum [1]: » Et, « Tecum principium [2]: » Et, « Qui » vocat eam a generationibus principium [3]. » Ad hæc Filius unigenitus dicitur: « Unigenitus Filius, qui est in sinu » Patris, ipse enarravit [4]. » Via, Veritas, Vita, Lux: « Ego » sum via, veritas et vita: » Et, « Ego sum lux mundi [5]. » Sapientia, Potentia: « Christus Dei potentia et Dei sa» pientia [6]. » Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis: « Qui cum sit splendor gloriæ [7]: » Et, « Cha» racter substantiæ ipsius [8]: » Et, « Imago bonitatis: » Et alio loco: « Quem Pater signavit Deus [9]: » Dominus, Rex, Ens, Omnipotens: « Pluit Dominus ignem a Domino [10]: » Et, « Virga directionis virga regni tui [11]: » Et, « Qui erat, » qui est, et qui venturus est, omnipotens ille [12]. » Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eamdem vim habent, quorum nihil ascititium est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec

[1] Joan. I, 1. — [2] Psal. CIX, 3. — [3] Isaï. XLI, 4. — [4] Joan. I, 18. — [5] Id. XIV, 4, et VIII, 12. — [6] I Cor. I. 24. — [7] Hebr. I, 3. — [8] Sap. VII, 26. — [9] Joan. VI, 27. — [10] Gen. XIX, 24. — [11] Psal. XLIV, 7. — [12] Apoc. I, 8.

Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit.

XVIII. Tu mihi contra, illas ingrati animi tui voces enumera, has videlicet: « Deus meus et Deus vester [1], Major [2], » Creavit, Fecit [3], Sanctificavit [4]. Servum etiam [5], » si ita lubet, « Et obedientem [6] » adjunge; atque hæc etiam, « Dedit [7], Didicit [8], Mandatum est [9], Missus est: » illud etiam, quod « A se ipso quidquam facere non possit, aut » loqui, aut judicare, aut donare, aut velle. » Huc adde ignorationem, subjectionem, precem, interrogationem, profectum, consummationem. Adde etiam, si ita placet, quæ his adhuc abjectiora sunt: « Dormire [10], Esurire [11], » Fatigari [12], Lacrymari [13], mortis pavore affici, ac dejecto » animo esset [14]. » Fortasse etiam probri causa crucem quoque ipsam et mortem objicies. Resurrectionem enim, ipsiusque in cœlum ascensionem, consulto mihi prætermissurus videris: quoniam in his quidpiam, quod causæ nostræ faveat, reperitur. Multa etiam alia congerere queas, si componere velis æquivocum illum de tua sententia et ascriptitium Deum, ut autem ipse statuimus, verum, Patrique honore æqualem. Horum enim unumquodque sigillatim persequi, pioque sensu explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in litteris existit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas. Ut autem rem summatim contraham, hoc tibi faciendum est, ut sublimiores voces Divinitati, ac

[1] Joan. xx, 17. — [2] Id. xiv, 28. — [3] Prov. viii, 22, et Act. ii, 1. — [4] Joan. x, 36. — [5] Isaï. xlii, 1. — [6] Philip. ii, 8. — [7] Joan. xviii, 9. — [8] Matth. xx, 23. — [9] 1 Cor. xv, 28. — [10] Matth. viii, 24. — [11] Id. iv, 2. — [12] Joan. iv, 6. — [13] Id. xi, 35. — [14] Marc. xiv, 33.

illi naturæ, passionibus et corpore præstantiori, attribuas : humiliores vero, composito, et tua causa inanito atque incarnato, imo etiam, ( non enim minus commode hoc a me dicetur, ) humanato, ac deinde exaltato, ut tu videlicet, abjecta hac dogmatum humilitate et crassitie, sublimior esse, simulque cum Divinitate ascendere, non autem rebus in aspectum cadentibus inhærescere, condiscas, imo potius cum intellectilibus rebus assurgas, atque intelligas, quæ naturæ ratio, quæ ratio Incarnationis.

XIX. Hic enim, quem nunc aspernaris, quondam erat, et supra te erat : qui nunc homo est, compositionis expers erat. Quod erat, permansit : quod non erat, assumpsit. In principio sine causa erat. Quæ enim Dei causa afferri queat? At postea quoque certa de causa natus est. Ea autem erat, ut tu, insolens ac proterve, salutem consequereris, qui Deitatem idcirco contemnis, quia crassitiem tuam suscepit, per intermediam mentem cum carne conjunctus, atque inferior hic homo Deus effectus, posteaquam cum Deo coaluit, præstantiorique parte superante, unus factus est, ut ipse quoque tantum Deus efficiar, quantum ille homo. Natus quidem est, sed etiam genitus erat : ex muliere quidem, sed etiam virgine. Illud humanum, hoc divinum. Patris expers hic, matris expers illic. Utrumque horum Divinitatis est. Materno quidem utero gestatus est, verum « A Propheta » cognitus est[1], et quidem in utero adhuc existente, atque coram Verbo, cujus causa procreatus fuerat, exultante. « Pannis quidem in» volutus est[2], » at sepulturæ fascias redivivus excussit. « In præsepio quidem reclinatus est, » cæterum ab Angelis celebratus est, et « A stella indicatus, et a Magis » adoratus[3]. » Cur tu ad id, quod oculis cernitur, offendis, dum non id spectas, quod animo et intelligentia percipi-

[1] Luc. I, 41. — [2] Id. II, 7. — [3] Matth. II, 2.

tur? « In Ægyptum » quidem pulsus est[1] : verum Ægyptiorum errores in fugam vertit. « Non erat illi species » neque decor[2] » apud Judæos : sed apud Davidem, « Speciosus erat forma præ filiis hominum[3], » atque etiam in monte, fulguris instar, lucet, ac sole clarior efficitur, futurum videlicet splendorem adumbrans.

XX. « Baptizatus[4] » quidem est ut homo : sed peccata sustulit ut Deus; non quod lustrationibus indigeret, sed ut aquis ipsis sanctitatem afferret. « Tentatus[5] » est ut homo : at victoriam adeptus est ut Deus; verum confidere nos jubet, ut qui mundum vicerit. « Fame affectus est[6] : » sed multa hominum millia aluit[7], ipseque panis est vivificus ac cœlestis[8]. Siti laboravit[9], » sed clamavit : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat[10] : » atque etiam facturum se pollicitus est, ut qui fide præditi sunt, fontis instar, scaturiant[11]. « Fatigatus est[12] : » sed eorum, qui fatigantur, atque oneranti sunt, est requies. « Somno depressus est[13] : sed in mari levis incedit, ac ventos increpat, Petrumque, cum jam mergeretur, sublevat[14]. » Vectigal pendit, sed « Ex pisce, » sed exigentium rex est[15]. « Samaritanus vocatur et dæmoniacus[16] : » at ei, qui « ab Jerusalem descendens[17], » in latrones inciderat, salutem affert, atque « A dæmonibus agnoscitur, et dæmones fugat, te spirituum legiones in mare præcipites agit, » principemque dæmonum, « Quasi fulgur, cadentem videt[18]. » Lapidibus petitur, sed non arripitur. « Orat, » sed alios orantes exaudit. « Collacrymat[19], » sed lacrymas sedat.

[1] Matth. II, 13. — [2] Isaï. LIII, 2. — [3] Psal. XLIV, 3. — [4] Matth. III, 16. — [5] Id. V, 1. — [6] Ibid. 2. — [7] Id. XIV, 21. — [8] Joan. V, 41. — [9] Id. XIX, 28. — [10] Id. VII, 37. — [11] Id. IV, 6. — [12] Matth. XI, 28. — [13] Id. VIII, 24. — [14] Id. XIV, 25, et seqq. — [15] Id. XVII, 23, et seqq. — [16] Joan. VIII, 48. — [17] Luc. X, 33. — [18] Id. X, 18. — [19] Joan. XI, 24, et seqq.

Quærit « Ubi positus sit Lazarus[1], » homo enim erat ; sed Lazarum a morte ad vitam excitat, Deus enim erat. « Ven» ditur, » et quidem vili pretio, nempe « Triginta argen» teis : » sed interim mundum « Pretio magno[2], » hoc est, cruore suo redemit. « Ut ovis ad occisionem ducitur[3] : » verum Israëlem pascit[4], nunc autem universum quoque terrarum orbem. « Ut agnus mutus est[5], » sed idem Verbum est, illius « In deserto clamantis voce[6] » annuntiatum. « Languore affectus ac vulneratus est[7], » verum morbum omnem et longu[illegible] pellit[8]. « In lignum » tollitur, illicque affigitur, s[illegible]es vitæ ligno restituit, sed « La» tronem etiam simul pe[illegible]dentem[9] salute afficit, » sed id omne, quod cernitur, obtenebrat. « Aceto potatur, ac » felle pascitur : » sed quis ? Is nempe, qui « Aquam in » vinum commutavit[10], » atque amarulentum illum gustum sustulit, ipsamet, inquam, « Dulcedo, totusque deside» rium[11]. Animam tradit : » sed ejus rursus « Accipiendæ » potestatem habet[12] ; sed velum rumpitur ; » (supera enim patefiunt;) « Sed petræ scinduntur ; sed mortui resurgunt[13]. » Moritur, » sed vitam impertitur, ac morte sua mortem extinguit. « Sepultura afficitur, » sed resurgit. « In infer» num descendit, » sed animas sursum ducit, atque « In » cœlos ascendit, » venturusque est ad judicandos vivos et mortuos, et expendendos hujusmodi sermones. Quod si illa tibi erroris ansam afferunt, hæc errorem tuum dicutiant.

XXI. Atque hæc ad ænigmatum studiosos a nobis dicta sint, non lubenter quidem (nec enim piis hominibus jucunda est inepta loquacitas verborumque contentio; satis

[1] Matth. xxvi, 15. — [2] 1 Cor. vi, 20. — [3] 1 Petr. i, 19. — [4] Isaï. liii, 7. — [5] Psal. lxxvii, 71. — [6] Joan. i, 23. — [7] Isaï. liii, 4, 5. — [8] Matth. ix, 35. — [9] Luc. xxiii, 33, et seqq. — [10] Joan. ii, 7. — [11] Cant. v, 16. — [12] Joan. x, 18. — [13] Matth. xxvii, 51, et seqq.

enim superque est unus adversarius;) cæterum necessario, propter eos, qui in hæc incidunt, (quandoquidem ob morbos quoque medicamenta comparantur,) ut intelligant se non usquequaque sapientes et acutos esse, nec in supervacaneis disputationibus atque Evangelium evacuantibus invicto quodam robore præstare. Cum enim relicta fide, vim facultatemque disserendi prætendimus, Spiritusque certam auctoritatem per quæstiones delemus, ac postea oratio rerum magnitudini cedit, (cedet autem omnino, utpote ab infimo organo, id est, animo nostro proficiscens,) quid efficitur? Orationis nimirum imbecillitas religioni nostræ ascribitur; atque ita sermonis ornatu et elegantia « Crucis evacuatio declaratur [1], » quemadmodum ipsi quoque Paulo videtur. Fides quippe, doctrinæ nostræ complementum est. Qui autem ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim, ut hos immutet, ac pro argutatoribus pios, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat. Hoc autem, rogamus, ac pro Christo obsecramus : Reconciliamini Deo, ac Spiritum nolite extinguere; vel potius, vobiscum Christus in gratiam redeat, et Spiritus aliquando tandem vobis illucescat. Quod si nimia contendendi libidine flagratis, at nos certe Trinitatem nobis ipsis servemus, atque a Trinitate servemur, manentes puri et inoffensi usque ad perfectiorem eorum, quæ cupimus, ostensionem, in ipso Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

[1] 1 Cor. 1, 7.

# ORATIO XXX [1]. THEOLOGICA IV.

## *De Filio.*

## ARGUMENTUM.

I. *Hæretici sacras Scripturas ad suum sensum detorquent.* II. *Prima objectio. — Prosopopœia Scripturæ familiaris. — Causa Dei nulla est, causa humanitatis assumptæ in Christo hominum salus.* III. *Filius Dei propter nos servus.* IV. *Secunda objectio.* V. *Christi subjectio, paternæ voluntatis adimpletio. — Christus in cruce, quomodo a Patre derelictus.* VI. *Christus supplicans, pro sua reverentia exauditus est. — affectio animi operibus declaratur. — Post judicium erit Deus omnia in omnibus.* VII. *Tertia et quarta objectio.* VIII. *Responsio ad quartam objectionem.* IX. *Quinta objectio.* X. *Sexta objectio.* XI. *Quæ facit Pater, facit Filius. — Quo sensu dicatur Filius facere quæ facit Pater.* XII. *Septima objectio.* XIII. *Octava objectio.* XIX. *Nona objectio.* XV. *Decima objectio.* XVI. *Urget iterum adversarios Gregorius.* XVII. *Deus nullo nomine exprimi potest.* XVIII. *Ens et Deus præcipua ac propriora essentiæ Dei nomina.* XIX. *Nomina Deitate communia. — Nomina unicuique Personæ propria.* XX. *Propria Filii nomina. — Cur Filius. — Cur unigenitus. Verbum. Sapientia. Potentia. Veritas. Patris sigillum, character et imago. Lux. Vita. Justitia. Sanctificatio. Redemptio.*

[1] Alias XXXVI, quæ autem XXX erat, nunc est XIII. Habita anno 380.

*Resurrectio.* XXI. *Propria Filii nomina, ut homo. Cur homo. Filius hominis. Via. Ostium. Pastor. Ovis. Agnus. Pontifex.*

I. Quoniam tibi ratiocinationum versutias nexusque vi Spiritus abunde discussimus [1], eas autem a divinis Scripturis petitas objectiones, quibus illi, Litteræ sacrilegi, ac Scripturæ sensum suffurantes, plerosque ad suas partes trahunt, ac veritatis viam turbant, summatim quidem, perspicueque, ut candidissimo cuique visum iri persuasum habeo, dissolvimus : (dum videlicet sublimiores voces, et quæ Deo magis conveniunt, Divinitati attribuimus, humiliores autem, et quæ hominis naturæ magis congruunt, novo illi nostra causa Adamo, ac Deo adversus peccatum patibili :) cæterum, festinante oratione, sigillatim eas haudquaquam prosecuti sumus : ac tu earum quoque solutiones breviter a nobis afferri postulas, ne speciosis et ad persuadendum accommodatis sermonibus in errorem abstraharis : idcirco nos has quoque brevi complectemur, atque, ut facilius memoriæ hæreant, numeris distinguemus.

II. Illud quidem unum ipsis fere in promptu est : « Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera sua [2]. » Cui argumento quo tandem modo occurremus? Num Salomonem accusabimus? Num pristina ipsius dicta ob postremum ipsius lapsum abrogabimus? Num ipsiusmet sapientiæ, ac velut scientiæ, artificisque rationis, secundum quam omnia condita sunt, hunc sermonem esse dicemus? Pleraque enim ex his, quæ anima carent, Scriptura per prosopopœiam loquentia inducere consuevit, juxta illud : « Mare hæc, atque illa dixit [3]. » Et, « Abyssus dixit : Non

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 334-337. — [2] Prov. VIII, 22. — [3] Job. XXVIII, 14.

» est in me. » Et, « Cœli enarrant gloriam Dei[1]. » Et rursus, « Frameæ[2] » aliquid imperatur, et « Montes ac colles » exultationis[3] » causam exposcuntur. Horum nihil proferre libet, etiamsi alioqui a nonnullis eorum, qui ante nos extiterunt, pro firmis et validis allata sunt. Sed demus hoc sane Salvatoris ipsius, hoc est, veræ sapientiæ, hæc verba esse. Illud vero aliquantisper una consideremus. Quid est ex omnibus rebus quod causæ sit expers? Divinitas. Nemo enim est, qui Dei causam dicere queat : alioqui id Deo antiquius esset. Quæ autem humanitatis a Deo propter nos susceptæ causa extitit? Profecto ut nobis salus pareretur. Quid enim aliud causæ afferri possit? Ergo quoniam hic aperte, « Et creavit, et gignit me, » reperimus, hoc simpliciter dictum censeamus. Quod enim cum causa conjunctum invenimus, id humanitati assignandum est; quod autem simplex causæque expers, Divinitati ascribendum. Age igitur, annon illud, « Creavit, » annexam causam habet? « Creavit enim me, inquit, principium viarum suarum ad opera sua[4]. » Opera autem ipsius, « Veritas et judicium[5], » quorum causa Divinitate delibutus est. Hæc enim humanitatis unctio est. At illud, « Gignit me, » causam non habet. Alioqui ostende quidnam ipsi adjunctum sit. Quis igitur inficias ibit, quin sapientia, secundum inferiorem quidem generationem, creata, secundum autem primam illam magisque incomprehensibilem, genita dicatur?

III. Huic velut consectarium est, quod etiam « Servus[6], » dicitur, et « Multis[7] » bene serviens; illudque item, quod magnum atque amplum ipsi sit « Filium Dei vocari[8]. » Haud dubie quippe carni, et generationi, et affectionibus nostris,

[1] Psal. XVIII, 2. — [2] Zach. XIII, 17. — [3] Psal. CXIII, 4. — [4] Prov. VIII, 17. — [5] Psal. CX 7. — [6] Isaï. XLIX, 6. — [7] Id. LIII, 11. — [8] Luc. I, 35.

libertatis nostræ causa servivit, ac denique omnibus illis, per quæ eos, qui a peccato detinebantur, in salutem asseruit. Quid autem majus et honorificentius hominis humilitati contingere queat, quam Deo copulari, atque ex illa mixtione Deum effici, tantumque « Ab Oriente ex alto visi» tari [1], » ut illud etiam « Sanctum, quod gignebatur, Altis» simi Filius[2] » vocaretur, eoque nomine donaretur, « Quod » est super omne nomen [3] ? » Quod porro aliud nomen illud est, quam Deus? Atque istud, « Omne genu ante eum » flectatur[4] », qui nostra causa exinanitus est, ac divinam imaginem servili formæ conjunxit, « Sciatque omnis domus » Israël, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus [5]. » Hæc enim factus est, opera quidem ejus, qui genitus est, bona autem voluntate genitoris.

IV. Quid secundo loco, tanquam maximi atque invicti cujusdam roboris, opponunt? « Oportet enim illum reg» nare [6] huc usque, et a cœlo suscipi usque ad restitutio» nis tempora [7], et a dextris sedere [8], » donec hostes in potestatem redegerit. Quid vero postea? Regnandi finem facere, aut e cœlis expelli? Et quisnam, obsecro, eum e regno ejiciet? Aut quam ob causam? Quam audax enarrator es, nimiumque a regio jugo abhorrens! « At regni illius » nullum finem fore [9] audis. » Verum hæc tibi erroris causa est, quod non intelligis hanc vocem, ἕως (id est, usque,) non semper futuro tempori opponi, sed ita interjectum tempus statuere, ut interim sequens tempus non excludat. Nam nisi ita res se habeat, quonam modo illud, ut alia prætercam, intelliges : « Ero vobiscum usque ad consummationem sæculi [10] ? » An quasi postea minime futurus sit? Et quæ hæc ratio esset? Nec vero hac solum de

[1] Luc. I, 78. — [2] Id. I, 32. — [3] Philip. II, 9. — [4] Ibid. 10. — [5] Act. II, 36. — [6] I Cor. XV, 25. — [7] Act. III, 21. — [8] Psal. CIX, I. — [9] Luc. I, 32. — [10] Matth. XXVIII, 20.

causa in errorem incidis, sed etiam quia significationes ipsas non distinguis. Regnare enim duplici modo dicitur, uno, ut Omnipotens, ac volentium nolentiumque rex : altero, ut subjectionem in nobis gignens, et sub imperium suum ac ditionem nos redigens, utpote qui lubenter ipsius regno colla submittimus. Quod ergo ad priorem significationem attinet, regni ipsius finis nullus erit. Quod autem ad secundam, quis erit finis? Ut nos subjectos teneat, servetque. Quid enim opus erit subjectionem in nobis moliri, cum jam ipsi subjecti fuerimus? Quod postquam effecerit, surrecturus est ad judicium de terra ferendum, et secernendos eos, qui salutem consequuntur, ab iis qui pereunt; « Stabitque Deus in medio Deorum [1], » hoc est, beatorum hominum, ut dijudicet ac distinguat, quo quisque honoris gradu, quaque mansione dignus sit.

V. Huic subjectionem quoque istam adjunge, qua Filium Patri subjicis. Quid ais, « Quasi jam nunc subjectus » non sit [2]? » Aut etiam omnino opus est, ut Deo subjiciatur, qui et ipse Deus est? Ergo quasi de latrone quodam, aut Dei hoste, verba facis. Verum ita rem expende. Quemadmodum salutis meæ causa maledictum [3] vocatus est, qui maledictionem meam solvit; et peccatum [4], qui mundi peccatum delet; ac pro veteri Adamo, novus Adamus efficitur [5] : ad eumdem quoque modum contumaciam et rebellionem meam sibi asciscit, ut totius corporis caput. Proinde quandiu inobediens ipse sum ac turbulentus, tum per Dei abnegationem, tum per vitiosas animi permotiones, tandiu inobediens quoque, quantum ad me attinet, Christus dicitur. Cum autem ei omnia subjecta fuerint, (subjicientur autem, et per agnitionem, et per immutationem), tum ipse quoque subjectionem impleverit, addu-

[1] Psal. LXXXI, 1. — [2] 1 Cor. XV, 28. — [3] Gal. III, 13. — [4] 2 Cor. V, 21. — [5] 1 Cor. XV, 45.

cens me, salutem consecutum. Nec enim quidquam aliud est, mea quidem sententia, Christi subjectio, quam paternæ voluntatis expletio. Subjicit autem, et Filius Patri, et vicissim Filio Pater: ille opera sua, hic beneplacito, quemadmodum ante a nobis dictum est. Atque ita eos, qui subjecti sunt, Deo sistit ac repræsentat is, qui subjecit, nostra videlicet sibi vindicans. Eodem in genere mihi illud quoque esse videtur: « Deus, Deus meus, respice in me, » quare me dereliquisti[1]?» Neque enim, quod quidam opinantur, ipse, vel a Patre, vel a sua Divinitate, quasi passionem extimuisset, ac propterea sese a perpetiente corpore collegisset, derelictus est. (Quis enim eum, vel primum humanitus gigni, vel in crucem ascendere coëgit?) Verum in se ipso, ut dictum est, nostra repræsentavit. Nos enim eramus derelicti illi prius atque contempti; nunc vero per impatibilis illius passiones, assumpti ac servati sumus; quemadmodum nostram quoque insipientiam ac peccatum sibi arrogavit, ut ea, quæ deinceps in Psalmo sequuntur, pronuntiant. Siquidem vigesimus primus Psalmus manifeste ad Christum refertur.

VI. Ejusdem speculationis illud etiam est, quod « Ex » his, quæ passus est, obedientiam didicit; quod cum cla- » more et lacrymis supplicarit; quod exauditus sit pro sua » reverentia[2]; » quæ omnia nomine nostro mirabiliter efficiuntur et contexuntur. Nam, ut Verbum, nec obediens erat, nec inobediens. Hæc namque iis, qui aliorum imperio tenentur, quique secundæ classis sunt, conveniunt; illud scilicet, probis atque honestis, istud vero, improbis ac supplicio dignis. Ut autem servi forma, ad conservos, imo ad servos sese demittit, atque alienam formam suscipit, totum me simul, cum iis quæ mea sunt, in se ipso ferens, ut, quod deterius est, in se ipso absumat, et con-

[1] Psal. XXI, 1. — [2] Hebr. V, 8, 7.

ficiat, non secus ac ceram ignis, aut terræ vaporem solis radius, atque ipse ob hujusmodi conjunctionem bonorum illius particeps fiam. Quocirca reipsa obedientiam honore afficit, eamque perpetiendis doloribus experitur. Neque enim sufficiebat animi affectio, quemadmodum nec nobis, nisi manum quoque operibus admoveamus. Opus enim, affectionis animi declaratio est. Nec forte pejus fuerit existimare, quod obedientiam nostram exploret, passionibusque suis omnia metiatur, arte quadam humanitatis et benevolentiæ erga genus nostrum : ita ut ex suis nostra æstimare queat, quantumque, et a nobis exigi, et condonari debeat, expensa nimirum cum passionibus virium nostrarum imbecillitate. Nam cum lucem illam, propter corporis tegumentum, in tenebris, hoc est, in hac vita, lucentem, tenebræ aliæ, hoc est, pravus ille ac tentator insectatus sit; quanto magis tenebras ipsas, utpote infirmiores? Et quid mirum, si cum ille hostiles laqueos omnino effugerit, nos quadantenus saltem comprehendamur? Majus quippe illi est, quod hostis eum persecutus sit, quam nobis, quod nos assequatur atque comprehendat, apud eos utique, qui hæc recta ratione perpendunt. Addam illud quoque iis quæ dicta sunt, locum hunc mecum reputans : « In quo enim » passus est, ipse tentatus, potest iis, qui tentantur, auxi» liari[1], » quod perspicue ad eumdem sensum tendit. Sicut etiam : « Erit autem Deus omnia in omnibus[2] » illo restitutionis tempore; non utique Pater, resoluto videlicet in ipsum Filio, non secus ac si fax aliqua ad aliquod tempus ab ingenti rogo abstracta, in eum rursus adjungatur, (neque enim Sabelliani his verbis abutantur,) sed totus Deus; tum nempe, cum jam non multi erimus, sicut nunc sumus ratione motuum et affectionum, nihil omnino Dei gestantes in nobis, aut saltem parum; sed toti deiformes,

[1] Hebr. II, 18. — [2] I Cor. XV, 28.

totiusque ac solius Dei capaces. Hæc enim ea perfectio est, ad quam omni celeritate properamus; quod quidem Paulus ipse maxime conjicit. Quod enim hic de Deo indefinite ait, alio loco apertissimis verbis Christo sigillatim attribuit. Quibus verbis? « Ubi non est Græcus, non Ju» dæus, circumcisio et præputium, barbarus et Scytha, » servus et liber : sed omnia et in omnibus Christus [1]. »

VII. Tertio loco vocem hanc, Major, numerant : quarto item, « Deum meum et Deum vestrum [2]. » Sane, si major quidem diceretur, non item æqualis [3], fortasse vim aliquam haberet quod afferunt. Cum autem utrumque inveniri liquido constet, quid tandem generosi homines dicent? Quid roboris habebunt? Quomodo convenient, quæ convenire nequeunt? Idem enim se ipso majus, pariterque sibi ipsi æquale, fieri non potest. Nonne ergo perspicuum est majoris vocem ad causam, æqualis autem ad naturam referendam esse? Ac nos istud ingenue admodum et candide confitemur. Fortasse autem dixerit alius quispiam, sermonem nostrum acriori animi contentione prosequens, inferius habendum non esse, ab hujusmodi causa, causæ omnis experte, proficisci. Nam et quia ab eo, qui principio caret, originem trahit, ejus quoque gloriæ partem sibi vindicat : et accedit insuper generationis prærogativa, res tanta, tamque veneranda, iis quidem certe, qui mente præditi sunt. Nam, quod ratione humanitatis Pater Filio major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. Quid enim mirum, Deum homine majorem esse? Atque hæc mihi dicta sint adversus eos, qui Majoris vocem insolentius jactant.

VIII. Quod autem ad alteram partem attinet, Deus dicitur, non ratione Verbi, sed partis quæ in oculorum sensum cadit; (quo enim modo illius, qui proprie Deus

[1] Gal. III, 28. — [2] Joan. XIV, 28. — [3] Id. XX, 17.

est, Deus dici queat ? ) Quemadmodum Pater, non humanitatis, sed Verbi respectu. Duplici quippe natura constabat ; quo fit, ut alterum de eo proprie dicatur, alterum improprie : contra quam in nobis se res habet. Deus enim proprie Deus noster est, non autem proprie Pater. Atque hoc est quod hæreticos in errorem inducit, nempe nominum horum conjunctio, permutatis videlicet inter se nominibus propter utriusque naturæ connexionem. Argumento est, quod cum naturæ animo et cogitatione distinguntur, simul quoque nomina dividuntur. Audi Paulum his verbis loquentem : « Ut Deus Domini nostri » Jesu Christi, Pater ille gloriæ [1]. » Vides quomodo Christi quidem Deus, gloriæ autem Pater dicatur. Quamvis enim hæc duo unum efficiant ; id tamen non natura fit, sed eorum coïtione. Quid his apertius et manifestius esse queat ?

IX. Quintum numeretur, quod « Vitam, aut judicium [2], » aut Gentium hæreditatem [3], aut carnis omnis potesta- » tem [4], aut gloriam [5], » aut Discipulos, cæteraque ejusdem generis, accipere dicitur ; hoc quoque ad humanitatem spectat. Quanquam ut hæc etiam Deo tribuamus, nulla inde absurditas consequetur. Non enim velut ascititia ei tribuemus, sed velut quæ a principio una cum ipso extiterint, non ratione gratiæ, sed naturæ.

X. Sexto loco ponatur, quod « Non potest Filius a se ipso » facere quidquam, nisi id quod viderit Patrem facientem [6]. » Quæ verba ejusmodi sensu explicanda sunt : « Posse, vel » non posse, » non uno modo dicitur ; variam enim ac multiplicem significationem habet. Nonnunquam enim secundum virium defectum dicitur, et certi temporis ac personæ ratione habita : ut quod puer luctari non possit,

[1] Ephes. I, 17. — [2] Joan. V, 21, et seqq. — [3] Psal. II, 8. — [4] Joan. XVII, 2. — [5] Apoc. V, 12. — [6] Joan. V, 19.

aut catulus cernere, aut cum aliquo dimicare. Luctabitur enim fortasse aliquando, et cernet, et cum hoc dimicabit, etiamsi cum altero nequeat. Interdum de eo dicitur, quod sæpenumero contingit, ut illud : « Non potest civitas abs-» condi supra montem posita [1]. » Fieri enim potest, ut quædam civitas abscondatur, majori nimirum aliquo monte ipsius aspectum impediente. Impossibile etiam dicitur, quod minime æquum est, rationique consentaneum ; cujus generis est illud : « Non possunt filii sponsi jejunare, » quandiu præsens est sponsus [2] ; » sive eum intelligas, qui corporeis oculis cernitur, ( neque enim ærumnæ atque afflictionis tempus erat illud tempus, quo Christus cum Discipulis versabatur, ) sive eum ut Verbum spectes. Quid enim eos corporeo modo jejunare necesse est, qui a Verbo purgantur? Quarta significatione hoc fieri non posse dicitur, a quo nostra voluntas abhorret; cujusmodi est illud : « Non poterat illic signa facere propter incredulitatem » eorum [3], » qui ea excipiebant. Quoniam enim ad morborum depulsiones utrumque accedere necesse est, nempe ut et ægroti fidem, et medici vim et facultatem medendi afferant, idcirco alterum, deficiente altero, minime contingebat. Haud scio autem, an hoc quoque non adjungendum sit, ad id quod rationi consentaneum est. Neque enim iis medicinam afferre conveniebat, quibus incredulitas detrimentum allatura erat. Quo etiam in ordine ponendum est illud : « Non potest mundus odisse vos [4]. » Et, « Quomodo » potestis bona loqui, cum sitis mali [5] ? » Quo enim pacto quidquam horum impossibile est, nisi quia voluntas repugnat? Jam illud quoque impossibile dicitur, quod natura quidem impossibile est, Deo autem volenti possibile. Quo in genere est illud : « Eumdem hominem bis nasci non

[1] Matth. v, 14. — [2] Id. ix, 15. — [3] Id. xiii, 58. — [4] Joan. vii, 4. — [5] Matth. xii, 34.

» posse [1], nec acu camelum admitti [2]. » Quid enim prohibeat quominus hæc fiant, si Dei voluntas ita tulerit?

XI. Præter hos omnes modos impossibile dicitur quod nulla omnino ratione fieri potest, ut quod nunc exquirimus. Ut enim impossibile esse dicimus Deum malum esse, aut omnino non esse; (hoc enim Dei impotentiam potius atque imbecillitatem, quam potentiam arguerit;) aut ut sit, quod non est, aut ut bis duo simul et quatuor sint et decem: ita nec fieri ullo modo potest, ut Filius aliquid faciat, quod Pater non faciat. « Omnia » enim quæ Pater habet, sunt Filii [3]: » quemadmodum rursus omnia, quæ Filius, Patris. Nihil ergo peculiare, quia communia omnia. Quandoquidem ipsum quoque esse, commune atque æquale est ipsi cum Patre, licet alioqui hoc a Patre Filius habeat. Quo etiam sensu dictum est: « Ego vivo propter Patrem [4]; » non quod ab illo ipsius vita atque essentia sustineatur, verum quod ex illo citra tempus ullum atque causam existat. Sed quomodo illud accipiendum, quod « Patrem facientem videre dicitur, at» que ita facere [5]? » An ut qui formas ac litteras pingunt, eo quod veritatem aliter assequi nequeant, nisi exemplar suum intueantur, atque inde velut manu ducantur? Quî vero quadrat, ut Sapientia magistro opus habeat? Nihil-ne efficiet, nisi edocta? Quid? Pater-ne aliquid facit, aut fecit? Utrum tandem alium mundum ante hunc coagmentavit, atque alium rursus in posterum coagmentabit, quos Filius sibi ante oculos proponens, alterum quidem jam procreaverit, alterum autem procreaturus sit? Quatuor ergo hac ratione mundi erunt, duo a Patre, duo a Filio effecti? O supinam vecordiam! Age, cum lepras purgat, dæmones et morbos profligat, mortuos ad vitam revocat,

[1] Joan. III, 4. — [2] Matth. XIX, 24. — [3] Joan. XVI, 15. — [4] Id. VI, 58. — [5] Id. V, 10.

mare pedibus peragrat, aliaque omnia facit, in quo tandem, aut quando Pater hæc ante fecit? Nonne perspicuum est, earumdem rerum formas a Patre quidem velut designari, a Filio autem peragi, non serviliter atque indocte, sed perite et heriliter, atque, ut aptius loquar, paterne? In hunc quippe sensum verba hæc accipio : « Quæcumque Pater » facit, eadem et Filius similiter facit[1]; » non quod similia sint utriusque opera, sed quod par sit utriusque potestas atque auctoritas. Atque hoc fortasse esse queat, quod et « Pater usque modo operari dicitur[2], et Filius; » non autem hoc duntaxat nomine, sed etiam ratione gubernationis et conservationis eorum, quæ facta sunt, ut indicat illud : « Qui facit Angelos suos spiritus. » Et, « Qui fundat » terram super stabilitatem[3] : » cum semel et hæc firmata atque stabilita sit, et illi procreati. Quo etiam pertinet : quod « Firmare tonitru[4] dicitur, et ventum creare[5] : » quorum ipsa quidem ratio semel condita est, cæterum nunc quoque perpetua vis est ac facultas.

XII. Septimum proferatur, quod « Filius e cœlo des- » cendisse dicitur, non ut voluntatem suam faciat, sed ejus » a quo missus est[6]. » Sane nisi ab illo ipso, qui descendit, hic sermo haberetur, dicere possemus hæc verba velut ab homine exprimi, non qui de Salvatore intelligatur; (illius enim voluntas, cum tota deificata sit, Deo procul dubio non adversatur;) sed qui nostræ conditionis sit. Humana quippe voluntas divinam non continuo sequitur, verum ut plurimum ei resistit atque obluctatur. Nam illud quoque eodem modo intelligimus : « Pater, si possibile est, transeat » a me calix iste; verumtamen non mea, sed tua voluntas » vincat[7]. » Neque enim, possibile esset, necne, ipsum ignorasse verisimile est, nec voluntati voluntatem oppo-

[1] Joan. v, 19. — [2] Ibid 17. — [3] Psal. CIII, et seqq. — [4] Job. XXXVIII, 25. — [5] Amos. IV, 13. — [6] Joan. VI, 38. — [7] Matth. XXVI, 39.

suisse. Sed quoniam partis illius, quæ assumpsit, (hoc enim est, quod descendit,) non autem partis assumptæ, hic sermo est, ad hunc modum respondebimus : hæc non ita dici, quasi propriam voluntatem Filius habeat, atque a Patris voluntate separatam, sed potius quod non habeat; ut, quod colligitur, sit hujusmodi : « Non ut faciam voluntatem meam[1] : » nec enim voluntas mea a tua disjuncta est, sed communis utriusque nostrum, quorum, ut una est Deitas, ita una quoque voluntas. Permulta enim ex his, quæ ita dicuntur, a communi dicuntur, nec affirmationis modo, sed inficiationis, ut illud : « Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum[2]. » Neque enim dat, nec mensura definitum : nec enim Deus Deum metitur. Ut item illud : « Neque iniquitas mea, neque peccatum meum[3]. » Non enim, quod in eo peccatum sit, hoc sermone utitur, sed quod non sit. Ac rursus : « Non propter justitias nostras, quas fecimus[4]. » Neque enim fecimus. Quod etiam perspicue colligi potest ex his quæ sequuntur. « Quæ est enim, inquit, voluntas Patris mei? Ut omnis qui credit in eum, salutem consequatur[5], » ac postremæ resurrectionis, compos fiat. An igitur Patris quidem hæc est voluntas, Filii autem minime? An invitus Evangelium prædicat, fidemque apud homines nanciscitur? Quis vero hoc credat? Quandoquidem illud quoque, quod ait Filius, « Sermonem, qui ab auditoribus excipiatur, suum non esse, sed Patris[6], » eamdem omnino vim habet. Quomodo enim hoc cujusquam proprium, aut solius esse queat, quod commune est, licet diu, multumque mecum considerem, perspicere nequeo, ac ne alius quidem quisquam, nisi mea me opinio fallit. Si hoc modo voluntatem intelligis, recte intelligis pieque admodum et orthodoxe,

[1] Joan. VI, 38. — [2] Id. III, 34. — [3] Psal. LVIII, 5. — [4] Dan. IX, 18. — [5] Joan. VI, 40. — [6] Id. XIV, 24.

ut quidem mea est sententia, imo etiam cujusvis, modo recto judicio prædítus sit.

XIII. Octavo illud afferunt: «Ut cognoscant te solum »Deum verum, et quem misisti Jesum Christum[1].» Et, «Nemo bonus, nisi solus Deus[2].» Cujus argumenti perfacilis mihi videtur esse solutio. Si enim hæc verba, «Solum »verum,» Patri duntaxat tribueris, ubi tandem Veritatem ipsam collocabis? Etenim si illud, «Soli sapienti Deo;» aut illud, «Soli immortalitatem habenti, lucemque inac»cessibilem habitanti[3];» aut illud denique, «Regi sæculo»rum immortali, invisibili, soli sapienti Deo[4],» ad hunc modum intellexeris, peribit utique tibi Filius, vel morte, vel tenebris mulctatus, vel in hoc condemnatus, ut nec sapiens sit, nec rex, nec invisibilis, imo nec omnino Deus, quod caput est eorum, quæ diximus. Quid autem afferri poterit, quin simul cum cæteris rebus, bonitatis quoque, quæ maxime solius Dei est, jacturam faciat? Verum hæc verba: «Ut cognoscant te solum verum Deum,» ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublationem dici existimo. Neque enim adjectum fuisset: «Et quem »misisti, Jesum Christum,» si, ad eum opposita distinctione submovendum, illa, «Solum verum,» pertinerent, ac non de communi utriusque Divinitate sermo esset. Illa autem Christi verba, «Nemo bonus,» eo spectabant, ut tentatori legisperito, qui bonitatem ipsi, tanquam homini, tribuebat, occurreret. «Summe enim bonum esse, inquit, solius »Dei est[5]:» tametsi hoc quoque nomine homo nuncupetur, ut illud: «Bonus homo de bono thesauro profert bo»num[6].» Et Deus, ad Saülem de Davide verba faciens: «Dabo regnum tuum meliori te[7].» Tum illud: «Benefac, »Domine, bonis[8];» ac denique ea id genus omnia, quæ

[1] Joan. XVII, 3. — [2] Luc. XVIII, 19. — [3] I Tim. VI, 16. — [4] Id. I, 17. — [5] Luc. XVIII, 19. — [6] Matth. XII, 36. — [7] I Reg. XV, 28. — [8] Psal. CXXIV, 4.

de his dicuntur, qui hominum laude ac prædicatione florent, ad quos primi illius boni rivus secundario cursu dimanavit. Hæc si tibi persuasimus, commodissime se res habet. Sin minus, quid dicturus es ad eos, qui ex altera parte, juxta id, quod pro causæ tuæ fundamento posuisti, Filium solum Deum dictum esse contendunt. In quibus autem verbis? In istis nimirum: « Hic Deus tuus, et non » æstimabitur alius præter eum[1]. » Et paucis interjectis: « Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversa- » tus est[2]. » Nam quod, non de Patre, sed de Filio, sermo habeatur, adjectio hæc aperte declarat. Hic enim est, qui corpoream nobiscum consuetudinem habuit, terrenisque rebus conjunctus est. Quod si illud obtineatur, hæc verba, « Et non æstimabitur alius, » adversus Patrem dici, non adversus eos, qui falsa mortalium opinione dii habentur, quod ad Patrem attinet, per ea utique victi sumus, quibus adversus Filium obnixe contendimus. Qua victoria quid calamitosius et perniciosius esse queat?

XIV. Nono illud producent: « Semper vivens ad inter- » pellandum pro nobis[3]. » Optime sane ac perquam mystice et benigne. Interpellatio namque non vulgi more id sonat, quod est vindictam quærere; (hoc enim humilitatis quodam modo esset;) sed idem significat, quod, pro nobis, mediationis ratione, supplicare; quemadmodum et Spiritus pro nobis intercedere dicitur. « Unus enim Deus, unus » etiam mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus[4]. » Intercedit enim nunc quoque, ut homo, pro mea salute; quoniam cum eo corpore est, quod assumpsit, donec me, assumptæ humanitatis virtute, Deum effecerit, tametsi non jam secundum carnem cognoscatur, hoc est, secundum carnales affectiones, ac, citra peccatum, nostras. Eodem

[1] Baruc. III, 36. — [2] Ibid. 38. — [3] Hebr. VII, 25. — [4] I Tim. II, 5.

modo « Advocatum quoque habemus Jesum Christum[1], » non ut nostra causa sese ad Patris pedes advolventem, servilique modo abjicientem. Procul sit ista servilis sane suspicio, Spirituque indigna. Neque enim Patris est hoc exposcere, aut Filii pati : nec de Deo hoc cogitare pium atque æquum est. Sed ex his, quæ humanitus perpessus est, ad tolerantiam me, ut Verbum et exhortator, inducit. Sic ego advocationem hanc intelligendam arbitror.

XV. Decimo loco ignorantiam ponunt, illudque, quod « Extremum diem atque horam nemo cognoscat, ac ne » Filius quidem ipse, sed solus Pater[2]. » At quî fieri potest, ut Sapientia quidquam eorum, quæ sunt, ignoret ille, inquam, sæculorum factor, ille consummator atque immutator, ille eorum, quæ facta sunt, finis? Quique ea, « Quæ » Dei sunt[3], » perinde novit, ac spiritus hominis ea, quæ in ipso sunt? Quid enim hac cognitione plenius ac perfectius? Quî vero constat ipsum ea quidem, quæ horam illam antecedunt, ac quæ velut in ipso finis articulo sunt, exactissime scire, ipsam autem horam ignorare? Ænigmati quippe res hæc similis est : perinde videlicet ac si quis ea, quæ ante murum sunt, certissime se nosse affirmet, murum autem ipsum ignorare se fateatur : aut diei finem probe sciens, noctis principium minime cognoscat : ubi alterius cognitio alterum necessario secum ducit. Eccui igitur dubium esse potest, quin horam quidem, ut Deus, cognitam habeat, ignoret autem ut homo, si quis partem aspectabilem ab ea disjungat, quæ mente sola perspici potest? Nam quia absolute hoc loco ac sine relatione, Filii nomen ponitur, nec adjungitur, cujus, idcirco hinc nobis ansa porrigitur ita existimandi, ut ignorantiam hanc sensu maxime pio interpretemur, eamque humanitati, non divinitati ascribamus.

[1] 1 Joan. II, 1. — [2] Marc. XIII, 32. — [3] 1 Cor. II, 11.

XVI. Si igitur hæc ratio adversariis satisfacit, hic pedem figemus, nec quidquam amplius a nobis inquiratur. Sin secus, hanc secundam expositionem afferemus; quod quemadmodum singula alia, ita rerum quoque maximarum cognitio in Genitoris honorem ad causam ipsam referenda est. Quin ne exiguum quidem mihi intellecturus videtur, qui sic legerit, ut nostræ memoriæ vir quidam litterarum studiosus, nempe Filium non aliter diem illum vel horam nosse, quam ut Pater. Quid enim hinc colligitur? Quoniam Pater cognoscit, ideo etiam Filius: tanquam videlicet nemo hoc cognoscere ac percipere queat, præter principem illam naturam. Supererat jam de hoc verbo: « Mandatum est, » de eo etiam, quod « Patris mandata servasse, et, quæ pla- » cita sunt ei, semper fecisse dicitur; ac insuper de con- » summatione et exaltatione[1], » ac de eo, quod « Ex his quæ » passus est, obedientiam didicisse » scribitur[2], « De sacer- » dotio[3] » item, « Et oblatione, et traditione, et oratione[4] » ad eum qui a morte salvum eum facere poterat; ad hæc de « Agonia, et sanguineo sudore, atque oratione[5], » etsi quid aliud ejusdem est generis, pertractare: nisi cuivis exploratum esset, hujusmodi nomina perpetienti humanitati attribuenda esse, non autem immutabili illi naturæ, atque omni dolore et cruciatu sublimiori. Hæc habui, quæ ad diluendas adversariorum objectiones afferrem, ut, velut radicis cujusdam, ac submonitionis instar, iis sint, qui majori inquirendi solertia præditi sunt, ad eamdem materiem plenius exactiusque pertractandam. Operæ-pretium autem fortasse, minimeque ab iis, quæ prius diximus, alienum fuerit, cum multa sint Filii nomina, et multis, quæ de eo intelligantur, imposita, hæc sine speculatione non

[1] Joan. x, 18; xv, 10, et viii, 29. — [2] Hebr. v, 9, et seqq. — [3] Rom. iv, 25. — [4] Galat. ii, 20. — [5] Luc. xxii, 44, et seqq.

præterire; verum quid quæque appellatio sibi velit, declarare, ac mysticam vim nominum explicare.

XVII. Hinc porro initium ducendum erit. Deus nullo nomine exprimi potest; idque declarant, non modo ratiocinationes, sed Hebræorum doctissimi atque antiquissimi quique, quantum quidem nobis conjiciendum dederunt. Nam qui propriis notis summum illud nomen honorandum duxerunt, ac ne iisdem quidem litteris aliud quiddam eorum, quæ post Deum sunt, ac Deum ipsum, scribi sustinuerunt, (tanquam scilicet Deum huc etiam usque a rerum nostrarum commercio distinctum esse oporteat,) ecquando tandem solutili voce naturam illam insolutilem, nec cum aliis communem explicari paterentur? Quemadmodum enim nemo est, qui aërem totum unquam hauserit; ita Dei naturam, nec mens unquam ulla prorsus concepit, nec vox ulla complexa est. Verum ipsum ex his, quæ in ipso sunt, adumbrantes, obscuram quamdam et imbecillem, atque aliam ex alio speciem colligimus. Ac præstantissimus hic apud nos theologus censetur, non qui in totum, quid Deus sit, invenerit; nec enim vinculum capere hoc totum potest; sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quocumque tandem alio vocabulo uti quis malit, in se ipso collegerit.

XVIII. Quantum ergo nobis assequi concessum est, «Ens, et Deus,» magis quodam modo essentiæ nomina sunt; ex iisque etiam vox, «Ens,» ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine, quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet, quæreretque ille, quo nomine vocaretur, ita se ipsum appellavit, edicens videlicet ei, ut ad populum his verbis uteretur: «Qui est, misit me[1];» sed etiam quia nomen illud magis proprium esse compe-

[1] Exod. III, 14.

rimus. Quamvis enim Dei vox, vel a verbo Θέειν, vel ab Αἴθειν, ut putant qui in hoc genere sibi sciti atque arguti videntur, hoc est, a, currendo, vel ab, urendo, rationem originis suæ ducat, propter motus perpetuitatem, et quod vitiosos habitus consumat, (nam hinc quoque « Ignis consu » mens » dicitur[1],) ex eorum tamen numero est, quæ ad aliquid referuntur, nec libera et absoluta est; quemadmodum nec vox ista, Dominus, quæ Dei quoque nomen esse dicitur[2]. « Ego enim, inquit, Dominus Deus tuus : hoc » meum nomen est[3]. » Et, « Dominus nomen ipsi[4]. » At nos naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore, (nec enim erat, aut erit,) definitum ac circumcisum.

XIX. Alia autem nomina partim potestatis esse constat, partim œconomiæ, et quidem duplicis; alterius nimirum corpore sublimioris, alterius cum corpore conjunctæ. Exempli causa, « Omnipotens[5], et rex, vel gloriæ, vel » sæculorum, vel virtutum[6], vel dilecti[7], vel regnantium. » Item Dominus, vel Sabaoth[8], hoc est, exercituum, vel » virtutum[9], vel dominantium[10]. » Hæc sine ulla dubitatione potentiam Dei ostendunt. « Deus rursus, vel salvos » faciendi, vel ultionum, vel pacis[11], vel justitiæ[12], vel » Abrahæ, Isaac, et Jacob[13], » universique spiritualis Israëlis, ac Deum videntis. Hæc utique œconomiæ sunt nomina. Quoniam enim tribus his rebus gubernamur, nempe et supplicii metu, et salutis gloriæque spe, et cultu virtutum, quibus hæc comparantur; ultionum quidem nomine,

[1] Deut. IV, 24. — [2] Isaï. XLII, 8. — [3] Amos. IX, 6. — [4] Psal. LXVII, 5. — [5] Exod. XV, 3. — [6] Psal. XXIII, 9, et 1 Tim. I, 17. — [7] Psal. LXVII, 13. — [8] Rom. IX, 29. — [9] Psal. XXIII, 10 — [10] Deut. X, 17. — [11] Psal. LXVII, 21, et XCIII, 1. — [12] Rom. XV, 33. — [13] Exod. III, 6.

metus procuratur; salutis autem, spes; virtutum denique, probitatis studium : ut qui aliquid horum assequitur. perinde ac Deum in se ipso gerens, ad perfectionem et familiaritatem eam atque cognationem, qua nos virtus ipsi conciliat, majori celeritate festinet. Atque hæc vocabula Deitati communia sunt. Proprium autem ejus, qui principii expers est, nomen, « Pater : » ejus autem, qui citra ullum principium genitus est, « Filius : » illius denique, qui citra generationem processit, aut progreditur, « Spi» ritus sanctus. » Verum ad Filii nomina, de quibus nobis dicere propositum erat, accedamus.

XX. Primum ergo « Filius[1] » mihi dici videtur, quia essentia idem est cum Patre : neque id solum, sed quia etiam ex illo est. « Unigenitus [2] » autem, non quia solus ex solo, et solum; sed etiam quia unico modo, ac non ut corpora. « Verbum [3] » porro quia ita se habet ad Patrem, ut sermo ad mentem, non modo propter generationem passionis omnis expertem, verumetiam propter conjunctionem ipsius cum Patre, vimque enuntiatricem. Fortasse etiam quis dixerit, eodem modo se ad Patrem habere, quo definitio ad definitum, quoniam definitio quoque Λόγος dicitur. « Qui enim Filium cognovit, » ait Christus, (hoc enim idem significat, ac, « Vidit,) Patrem quoque » cognovit[4] : » ac brevis, et compendiosa facilisque paternæ naturæ declaratio est Filius. Omne enim quod genitum est, genitorem suum tacita quadam voce definit. Quod si quis etiam, quia rebus omnibus insit, Λόγον vocari contendat, a ratione non aberrabit. Quid enim est, quod non Verbo conditum sit? « Sapientia » vero[5], ut rerum divinarum et humanarum scientia, Qui enim fieri potest, ut conditor rerum a se conditarum rationes ignoret? « Po-

[1] Matth. XVII, 5. — [2] Joan. I, 8. — [3] Ibid. I. — [4] Id. XIV, 7 et 9. — [5] I Cor. I, 30.

» tentia[1], » ut rerum creatarum conservator, vimque iis suppeditans ut contineantur. « Veritas[2], » ut natura unum, non multa. Verum quippe unum est; mendacium multiplex : atque etiam ut purum Patris sigillum, minimeque mendax caracter. « Imago, ut ejusdem cum Patre substan» tiæ[3], » et quia ex illo est, non autem ex hoc Pater. Hæc siquidem imaginis natura est, ut sit imitatio exemplaris, cujus imago dicitur; quanquam hic imago exemplar suum expressius refert. Illic enim rei vivæ ac motu præditæ mortua et motus expers imago est : hic autem vivi exemplaris viva quoque est effigies, multoque minus a Patre differens, quam « Seth ab Adamo[4], » filiusque omnis a parente suo. Hujusmodi namque simplicium rerum natura est, ut non partim inter se similes sint, partim dissimiles, sed totæ totas repræsentent, eædemque potius sint, quam similes. « Lux[5] » etiam dicitur, ut animorum splendor, qui et vita et sermone purgantur. Nam si ignorantia et peccatum tenebræ sunt, lux profecto erit scientia, et vita divina. « Vita[6], » quia lux, totiusque ratione præditæ naturæ coagmentatio, et procreatio. « In ipso enim vivimus, et » movemur, et sumus[7], » secundum duplicem illam « In» spirationis » facultatem[8]. Nam et illinc omnes vitalem spiritum accipimus, et Spiritum sanctum, quotquot ipsius capaces sumus, et quatenus os mentis aperuerimus. « Jus» titia[9], » quia pro merito præmia et pœnas distribuit, æquumque judicem se præbet his, qui sub lege sunt, et his, qui sub gratia; corporique item et animæ, ut illud pareat, hæc præsit atque imperet, præstantiorque pars principatum adversus inferiorem teneat, nec id quod deterius est, adversus id, quod melius est, insurgat. « Sanc-

[1] Ephes. v, 19. — [2] Joan. xiv, 6. — [3] Hebr. i, 3, et Coloss. i, 15. — [4] Gen. iv, 25. — [5] Joan. viii, 12. — [6] Id. xiv, 6. — [7] Act. xvii, 28. — [8] Gen. ii, 7. — [9] I Cor. i, 30.

» tificatio [1], » quia puritas, ut purum illud Numen per puritatem capiatur. « Redemptio [2], » quia nos a peccato detentos in libertatem asserit, seseque pro nobis, ut orbis terrarum expietur, liberationis pretium dat. «Resurrectio [3] » ut nos hinc abductos suscitans, et a peccato morte affectos ad vitam reducens.

XXI. Atque hæc adhuc communia sunt, tam ei qui supra nos est, quam qui propter nos. Nunc ad ea veniamus, quæ proprie nostra sunt, humanitatisque assumptæ. « Homo [4] » itaque dicitur, non solum ut per corpus a corporibus capiatur, qui alioqui ob incomprehensibilem naturam suam capi non poterat; sed etiam ut per se hominem sanctitate afficiat, fermentique instar universæ massæ sit, sibique uniens quod condemnatum fuerat, totum illud a condemnatione liberet, omnia pro nobis, quæ nos sumus, excepto peccato, factus, corpus, anima, mens, (per quæ videlicet mors pervaserat; ) et, quod ex his commune est, homo, visibilis Deus, propter id quod animo atque intellectu comprehendebatur. « Filius hominis [5], » propter Adamum, ac Virginem, ex quibus extitit, illo nimirum ut generis auctore, hac autem ut matre, juxta matris legem, et non juxta legem generationis. « Christus [6], » propter Divinitatem. Ea enim humanitatis unctio est, non operatione, ut in aliis Christis, sed totius ungentis præsentia sanctificans. Cujus hic effectus est, ut id, quod ungit, homo vocetur, et, quod ungitur, Deus fiat. « Via [7] » ut per se nos ducens. « Ostium [8]. » ut introductor. « Pas» tor [9], ut nos in loco pascuæ collocans, et aqua refectio» nis educans [10], » atque hinc nobis itineris ducem se præbens, necnon adversus belluas pro nobis dimicans : tum

[1] 1 Cor. I, 30. — [2] Ibid. — [3] Joan. XI, 25. — [4] Id. IX, 11. — [5] Matth. XXIV, 27, et 44. — [6] Matth. I, 16. — [7] Joan. XIV, 6. — [8] Id. X, 9. — [9] Id. X, 11. — [10] Psal. XXII, 2.

etiam, ut errantes revocans, et perditos reducens, et confractos obligans, et infirmos roborans, et firmos ac validos custodiens atque ad futuræ vitæ caulam, per pastoralis scientiæ rationes, colligens. « Ovis[1] » porro, ut victima. « Agnus[2], » ut perfectus. « Pontifex[3], » ut oblator. « Mel- » chisedech[4], » ut matris expers, quod ad naturam illam nostra excelsiorem attinet, patre autem carens, quantum ad nostram : tum etiam quia sublimitus absque genealogia est, « Generationem enim illius, inquit, quis enarrabit[5]. » ) Ac præterea, ut « Rex Salem, hoc est, pacis, et rex » justitiæ[6], » ac denique ut a Patriarchis adversus pestiferas potestates strenue rem gerentibus, decimas accipiens. Habes Filii appellationes. Per eas incede ; per eas, inquam, omnes, quæ sublimes sunt, divine, per corporeas autem, humane : imovero prorsus divine, ut ex imis hisce ascendens, fias Deus propter eum, qui propter nos de supernis descendit. Præter omnia, et ante omnia, illud serva : nec aut in sublimioribus, aut objectioribus nominibus errabis. Jesus Christus, heri et hodie corporaliter, idemque spiritualiter, et in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Isaï. LIII, 7. — [2] Joan. I, 29. — [3] Hebr. VI, 20. — [4] Id. VII, 1. — [5] Isaï. LIII, 8. — [6] Hebr. VII, 2.

# ORATIO XXXI[1]. THEOLOGICA V.

## *De Spiritu sancto.*

## ARGUMENTUM.

I. *Impia hæreticorum de Spiritu sancto assertio.* II. *Cur difficilis sit de Spiritu sancto disputatio.—Spiritus sancti invocatio.* III. *Spiritus sanctus, verus Deus. — Pater, Filius, et Paraclitus, lux vera, lux una, Deus unus.* IV. *Pater, Filius, et Spiritus sanctus, perfecta Deitas.* V. *Variæ de Spiritu sancto opiniones.* VI. *Spiritus sanctus sub diverso respectu consideratus.* VII. *Hæreticorum argumenta. — Gregorii responsio.* VIII. *Hæreticos urget Gregorius.—Ineffabilis Spiritus sancti processio.* IX. *Cur Spiritus sanctus non vocatur Filius.* X. *Spiritus sanctus, Deus consubstantialis.* XI. *Similitudo ex Adamo, Eva et Seth desumpta. — Nulla imago rei veritatem assequi potest.* XII. *Probatur ex Scripturis Spiritum sanctum adorandum esse et orandum.* XIII. *Præcipua hæreticorum objectio. — Gregorii responsio.* XIV. *Responsio ad Arianos et Macedonianos. — Deus in tribus personis unus est.* XV. *Apud sapientiores ethnicos Deitas una fuit.* XVI. *Ethnicorum dii fœdis affectionibus obnoxii.* XVII. *Objectio. — Responsio.* XVI I. *Numerus non rerum naturam, sed subjectorum quantitatem explicat. — Scripturis Arianos urget.* XIX. *Hæ-*

[1] Alias xxxvii, quæ autem xxxi erat, nunç est xxxvii. Habita anno 380.

*reticorum argumenta in ipsos hæreticos retorquet. — Essentia rerum non pendet ex numerorum ordine.* XX. *Ridiculum est res easdem, et ejusdem, et diversæ essentiæ esse.* XXI. *Spiritus sancti Divinitas Scripturarum ac theologorum testimonio comprobatur.* XXII. *Primum rerum genus, quæ non sunt, et dicuntur.* XXIII. *Secundum rerum genus, quæ, cum sint, minime dicuntur. — Tertium rerum genus, quæ nec sunt, nec dicuntur. — Quartum rerum genus, quæ et sunt et dicuntur.* XXIV. *Relictis rebus, syllabæ non sunt consectandæ.* XXV. *Vetus ac Novum Testamentum sunt veluti duo terræ motus, quibus et tertius additur. — Deus, non invitis, sed volentibus benefacit.* XXVI. *Pater, Filius, et Spiritus sanctus per gradus prædicati.* XXVII. *Theologiæ tractandæ ratio. — Spiritus sancti Divinitas post ascensionem Christi apertius edocta.* XXVIII. *Spiritus sanctus, utpote Deus, colendus et adorandus.* XXIX. *Scripturarum testimonia, quibus sancti Spiritus Divinitas probatur. Varia Spiritus sancti nomina et operationes.* XXX. *Nemo, nisi procul a Spiritu sancto remotus, ipsius Divinitatem negare potest.* XXXI. *Natura divina nulli creatæ rei comparari potest.* XXXII. *Trinitatis similitudo cum sole, radio et luce.* XXXIII. *Remotis imaginibus circa sanctissimam Trinitatem, sola fides retinenda est.*

I. Ac de Filio quidem, talis est nostra oratio[1] : atque ad hunc modum lapidantium impetum effugit, per medium ipsorum transiens. Oratio quippe non lapidatur : verum lapides ipsa, cum lubet, jacit, ac « Belluas, hoc est, » sermones, male ad montem ascendentes[2], » funda insec-

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 337-341. — [2] Exod. xix, 12.

tatur. Sed de Spiritu sancto, inquiunt, quid dixeris? Unde nobis peregrinum Deum, nulloque Scripturæ loco proditum introducis? Atque hoc illi quoque objiciunt, qui de Filio moderatius sentiunt. Nam quod in viis et fluviis reperire est, ut a se invicem secentur, ac rursus inter se coëant; idem hic quoque, (tanta est impietatis ubertas et copia,) usuvenit, ut, qui in aliis rebus inter se dissident, in quibusdam rursus consentiant, ita ut ne plane quidem intelligi ac perspici possit, vel qua in re consentiant, vel in qua contendant.

II. Et quidem in hac de Spiritu sancto disputatione, nonnihil inest difficultatis et molestiæ, non hoc solum nomine, quod homines in sermonibus de Filio fracti ac debilitati, acrioribus animis adversus Spiritum luctantur; (omnino enim eos aliqua in re impios se præbere necesse est, aut ne vitalis quidem, ut dici solet, ipsis vita est,) verumetiam quia nos quoque, quæstionum multitudine fatigati et enecti, similes sumus iis, qui ciborum fastidio laborant. Quemadmodum enim illi, postquam alicujus cibi fastidium contraxerunt, omnes quoque cibos aversantur, eodem quoque modo nos ex unius disputationis tædio ad omnes disputationes æque nauseamus. Det tamen Spiritus; et oratio curret, Deique gloria celebrabitur. Enimvero quot modis, vel « Spiritus, » vel « Sanctus, » apud Scripturam sacram intelligatur et dicatur, accurate excutere atque distinguere, commodumque cuique speculationi testimonium adhibere, quodque etiam peculiari quodam modo id, quod ex utroque connexum est, nimirum Spiritus sanctus, accipiatur, dicere supersedebimus, aliisque, qui hæc et sibi ipsis, et nobis, quemadmodum nos quoque ista ipsis, pertractarunt, hoc muneris relinquemus. Nos autem ad ea, quæ deinceps sequuntur, orationem convertemus.

III. Atque illi quidem, qui perinde ac si nos peregrinum quemdam et ascriptitium Deum invehamus, animo discruciantur, acriterque pro littera contendunt, sciant se illic timere, « Ubi non est timor [1], » studiumque erga litteram suum nihil aliud, quam impietatis obtentum esse aperte cognoscant, ut paulo post ostendetur, cum objectiones eorum pro virili nostra refutaverimus. Nos vero tanta Deitatis Spiritus sancti, quem colimus, fiducia nitimur, ut hinc etiam a Deitate orationis initium ducturi simus, easdem Trinitati voces accommodantes, etsi id audacius fortasse nonnullis videri queat. « Erat lux vera, quæ illu» minat omnem hominem venientem in mundum, » Pater. « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venien» tem in mundum, » Filius. « Erat lux vera, quæ illuminat » omnem hominem venientem in mundum [2], » alius Paracletus. Erat, et erat, et erat : sed unum erat. Lux, et lux, et lux : sed lux una, Deus unus. Atque hoc illud est, quod David quoque ipse ante animo informavit, cum diceret : « In lumine tuo videbimus lumen [3]. » Nunc autem nos, et perspeximus, et prædicamus, ex luce Patre, lucem Filium, in luce Spiritu sancto percipientes, quæ est compendiaria ac simplex divinæ Trinitatis confessio. Qui rejicit, rejiciat; « Qui inique agit, inique agat [4] ; » nos, quod intelleximus, prædicamus. « In montem excelsum ascen» demus [5], » et clamabimus, siquidem ex inferiori loco minus audiamur. Spiritum efferemus, non metuemus. Quod si etiam metuemus, id ita erit, ut quiescere, non prædicare, metuamus.

IV. Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque, cum non esset Filius. Si fuit tempus, cum non esset Filius, fuit quoque, cum ne Spiritus quidem esset. Si unum a

[1] Psal. XIII, 5. — [2] Joan. I, 9. — [3] Psal. XXXV, 10. — [4] Isaï. XXI, 2. — [5] Id. LX, 9.

principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloces. Quæ enim imperfectæ Deitatis utilitas? Imo quæ Deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat, ni Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda sit, dicat quispiam : aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum extitisse, ac Spiritus expertem. Si a principio non erat, meæ classis atque ordinis est, etiamsi me nonnihil antecedat. Temporis enim interstitio a Deo dirimimur. Porro si ejusdem mecum classis est, quo pacto me Deum efficit? Aut quo pacto cum Deitate conjungit?

V. Sed operæ-pretium facturum me puto, si de eo altius aliquanto disputationem repetam. Nam de Trinitate prius jam a nobis est pertractatum. Spiritum sanctum Sadducæi penitus non esse censuerunt; quemadmodum nec Angelos, nec resurrectionem : quibus haud scio quid acciderit, ut tot ac tanta de eo in instrumento veteri testimonia pro nihilo haberent. Qui autem apud ethnicos theologiæ laude magis excelluerunt, propiusque ad nos accesserunt, per imaginem quamdam ipsum, meo quidem judicio, conceperunt, tametsi in nomine dissenserint, Universitatis nempe mentem, et extrinsecam mentem, aliisque in genus nominibus eum appellantes. Nostrates vero sapientes, partim vim quamdam et facultatem ipsum existimarunt, partim creaturam, partim Deum, partim, utro potius nomine vocandus esset, minime certum et exploratum habuerunt, ea, ut aiunt, ratione ducti, quod Scriptura neutrum horum plane aperteque demonstrasset. Ac proinde

nec ipsum venerantur, nec contemnunt, sed medio quodam modo, vel potius misere perditeque erga eum afficiuntur. Ex his porro, qui Deum ipsum credunt, alii animo tenus pii atque orthodoxi sunt: alii labiis quoque ipsis pietatem profiteri non verentur. Alios etiam quosdam sapientiores audivi, qui Divinitatem metiuntur, ac tria quidem, perinde ac nos, intelligi confitentur, sed ea ita inter se disjungunt, ut unum eorum et essentia et potestate infinitum statuant, alterum potestate, non item essentia, postremum utroque circumscriptum. Sic alio quodam modo eos imitantur, qui opificem, et cooperarium, et ministrum nominant, atque ordinem et gratiam, quæ nominibus inest, rerum quoque seriem esse arbitrantur.

VI. Nos vero, nec cum iis, qui ne Spiritum quidem esse censent, nec cum nugatoribus ethnicis verba ulla commutabimus. Absit enim ut « Peccatorum oleo sermo» nem nostrum impinguemus [1]. » Cum cæteris autem ad hunc modum disputabimus : Spiritus sanctus, vel ex eorum numero, quæ per se subsistunt, omnino statuendus est, vel inter ea collocandus, quæ in alio considerantur ; quorum alterum substantiam, alterum accidens vocant, qui harum rerum scientiam callent. Ac siquidem accidens, vis utique et facultas quædam Dei fuerit. Quid enim aliud, aut cujus? Hoc profecto magis consentaneum, compositionisque expers. Si vis et facultas, agetur haud dubie, non aget : simulque, ut actus fuerit, desinet. Ejusmodi quippe est actus natura. Qui fit ergo, ut agat ipse, atque hæc et illa dicat, et « Segreget [2], » et « con» tristetur [3], » et ad iram incitetur, et quæcumque rei motu agitatæ perspicue sunt, non autem motionis ipsius? Sin autem substantia est, non accidens, vel creatura

[1] Psal. CXL, 5. — [2] Act. XIII, 2. — [3] Ephes. IV, 30.

censebitur, vel Deus. Medium enim aliquid inter hæc, aut quod neutrius particeps sit, aut ex utroque compositum atque conflatum, ne ii quidem, qui Tragelaphos confinxerunt, intelligere queant. Si creatura, quomodo in eum credimus, aut in eo perficimur? Neque enim idem est, credere in aliquid, et credere de aliquo. Illud enim Divinitati convenit, hoc cuilibet rei. Si autem Deus, certe nec creatura est, nec factura, nec conservus, nec denique ullum aliud humile atque abjectum nomen.

VII. Jam lingua tua ad disputandum prosiliat, fundæ jactentur, argumenta nectantur. Aut ingenitus omnino est, inquis, aut genitus. Si ingenitus, ergo duo erunt principii expertes. Si autem genitus, rursus subdividis; aut ex Patre genitus est, aut ex Filio. Si ex Patre, duo igitur sunt filii ac fratres. Gemellos etiam finge, si lubet, aut alterum natu majorem, alterum minorem; cum ita corporeis rebus immersus es. Si autem ex Filio, jam nobis, inquies, nepos Deus extitit. Quod quid absurdius fingi possit? Hæc homines « Ad malefaciendum sapientes[1] » et ingeniosi, bona autem scribere recusantes. Ego vero, si divisionem hanc necessariam viderem, res ipsas profecto excepissem, nomina nihil veritus. Non enim, quia secundum excelsiorem quamdam relationem Filius est Filius, (quod videlicet aliter, quam hoc modo, indicare nequeamus id quod ex Deo est, essentiaque idem cum ipso,) idcirco terrena quoque omnia cognationisque nostræ nomina ad Deum necessario transferenda esse putandum est. Alioqui, quid impedit, quominus eadem ratione masculum, Deum nostrum existimes, quoniam Deus et Pater nominatur? Ac fœmineum quiddam, Deitatem, quantum quidem ex vocis genere æstimari potest? Et denique Spiritum, neutrum, quoniam nihil gignit? Quod si juxta veteres fabulas et nugas hoc

[1] Jerem. IV, 22.

quoque modo luseris, ut dicas Deum cum voluntate sua congressum Filium genuisse, Marcionis quidem ac Valentini, qui novos Æonas commentus est, Hermaphroditum quemdam Deum induxeris.

VIII. Quomodo porro divisionem tuam primam, qua inter ingenitum et genitum nihil medium esse arbitraris, haudquaquam admittimus, protinus tibi cum præclara tua divisione fratres illi et nepotes peribunt, ut qui, primo illo disputationis tuæ capite, quasi multiplicis cujusdam nexus initio primo soluto, simul quoque soluti ac dilapsi sint, atque a Divinitatis doctrina sese subduxerint. Ubi enim, quæso, pones id, quod procedit, quod quidem inter duas divisionis tuæ partes interjectum esse constat, atque a theologo, multo te præstantiori, nimirum a Salvatore nostro, introducitur? Nisi forte, propter tertium tuum Testamentum, vocem illam ex Evangeliis sustuleris, « Spiritus » sanctus, qui a Patre procedit[1]; » qui, quatenus ab illo procedit, creatura non est: quatenus rursus genitus non est, Filius non est: quatenus autem inter ingenitum et genitum medius est, Deus est. Atque ita vitatis syllogismorum tuorum laqueis, Deus manifeste apparuit, divisionibus tuis firmior et valentior. Quæ ergo est hæc processio, inquies? Dic tu quæ Patris ingenitura sit, et ego Filii generationem, et Spiritus processionem explicare aggrediar, quo fiet ut ambo deliremus, in Dei mysteria oculos injicientes: idque qui tandem? Nempe qui ne ea quidem, quæ ante pedes sunt, scire, nec arenam maris, aut pluviæ guttas, et dies sæculi enumerare possumus, nedum in Dei profunda penetrare, naturæque adeo arcanæ, atque omnem orationis facultatem usque adeo superantis rationes reddere.

IX. Quid ergo est, inquiunt, quod Spiritui deest, ad hoc ut sit Filius? Nisi enim aliquid deest, Filius esset.

[1] Joan. xv, 26.

Deesse nihil dicimus. Non enim Deo quidquam deest. Verum manifestationis, ut ita dicam, mutuæque eorum relationis differentia, diversa quoque ipsis nomina procreavit. Neque enim Filio aliquid deest, ad hoc ut sit Pater, (nec enim defectus est filiatio,) nec propterea tamen Pater est. Alioqui eadem ratione Patri aliquid deerit, ad hoc ut sit Filius. Nec enim Pater Filius est. Sed hæc defectum procul dubio undequaque non arguunt, nec essentiæ summissionem : quin potius ex his verbis : « Quod genitus non sit, » et quod genitus, et quod procedat, » hoc effectum est, ut alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus appelletur, atque ita inconfusa trium Personarum distinctio in una Divinitatis natura et dignitate conservetur. Neque enim Filius est Pater, (unus enim est Pater,) sed est id quod Pater : nec Spiritus est Filius, quia ex Deo est, (unus enim Unigenitus,) sed est id quod Filius : tria hæc unum, si Divinitatem spectes, et unum tria, si proprietatum rationem habeas : ut nec Unum Sabellio faveat, nec Tria pestiferæ divisioni, quæ hac tempestate viget.

X. Quid ergo ? Spiritus sanctus est Deus ? Maxime. Consubstantialis igitur ? Prorsus, siquidem Deus. Da igitur mihi, inquis, ex eodem aliud esse Filium, aliud, quod Filius non sit, et tamen ejusdem cum illo substantiæ, ac Deum, et Deum admittam. Da tu quoque mihi Deum alium, Deique naturam, et tibi eamdem Trinitatem cum iisdem nominibus ac rebus dabo. Cum vero Deus unus, atque una suprema natura sit, unde tandem similitudinem tibi repræsentabo ? An rursus postulas ex terrenis et humanis rebus eam duci ? Valde profecto turpe est, nec turpe modo, sed etiam valde stultum et inane, ex humilibus rebus superarum cœlestiumque simulacrum sumere, rerumque certarum atque constantium ex fluxa fragilique natura,

quodque Isaïas ait, « Viventia in mortuis requirere[1]. » Et tamen annitar, quando ita vis, hinc quoque nonnullam orationi nostræ opem afferre. Atque alia quidem prætermittenda duco, etsi multa de animalium historia commemorare queam, partim nobis nota, partim paucis cognita, quæ circa animantium ortus ac generationes natura miro artificio edidit. Gigni etenim dicuntur, non modo ex iisdem eadem, atque ex diversis diversa ; sed etiam eadem ex diversis, ac diversa ex iisdem. Quod si etiam cuiquam fidem facit hic sermo, alius est generationis modus, ut idem animal a se ipso consumatur et procreetur. Sunt etiam quæ, velut quadam naturæ magnificentia, a se ipsis quodam modo desciscant, atque ex aliis animalibus in alia transeant atque immutentur. Quinetiam idem animal, partim non genitum, partim genitum, et tamen ejusdem substantiæ reperire est : quod quidem ad præsentis quæstionis similitudinem propius accedit. Unum quiddam ex nostris ubi commemoravero, quod etiam nemini ignotum est, alio postea transibit oratio.

XI. Quid tandem Adamus erat ? Dei figmentum. Quid Eva ? Figmenti segmentum. Quid Seth ? Utriusque soboles. Idem-ne porro tibi esse videntur, figmentum, segmentum, et soboles ? Quidni ? Age, ejusdem-ne hæc essentiæ inter se sunt, an diversæ ? Ejusdem. In confesso igitur est, ut, quæ variæ existunt, eamdem tamen essentiam habeant. Nec vero hæc eo a me dicuntur, quod fictionem, aut sectionem, aut aliquid aliud ex his, quæ corporis natura fert, in Divinitatem conferam, ( nec enim mihi rursus pugnax quispiam argutator insidiose immineat, ) sed ut in his rebus ea, velut in scena, spectem, quæ nonnisi intellectu percipiuntur. Neque enim fieri potest, ut imago ulla et similitudo, rei veritatem plane perfecteque assequatur. Sed

[1] Isaï. VIII, 19.

dicunt, quorsum hæc? Nec enim unius ejusdemque, alter Filius, alter aliud quidquam. Quid igitur? Eva et Seth, nonne ex eodem Adamo sunt? Ex quo enim alio? Utrum autem ambo ex eo geniti sunt? Minime. Quid ergo? Altera segmentum est, alter Filius: atqui ambo inter se idem sunt: homines enim: nemo est qui inficietur. Desines-ne igitur adversus Spiritum dimicare, quasi videlicet aut genitus omnino sit, aut consubstantialis non sit, nec Deus, præsertim cum ex humana quoque similitudine sententiam nostram haudquaquam impossibilem esse intellexeris? Equidem tibi jam belle esse existimo, nisi pervicaciter admodum contendere, manifestisque rebus obluctari decreveris.

XII. Sed quis, inquies, Spiritum adoravit? Quis, vel veterum, vel recentium? Quis eum oravit? Quo Scripturæ loco eum adorandum aut orandum esse proditum est? Unde hoc hausisti? Nos hujus rei pleniorem causam postea reddemus, cum de non scriptis dogmatibus disseremus. Nunc vero hoc dicere sufficiet. Spiritus est, in quo adoramus, et per quem oramus. « Spiritus enim, inquit, est » Deus: atque eos, qui ipsum adorant, in Spiritu et ve» ritate oportet adorare [1]. » Ac rursus, « Quid enim ore» mus, quemadmodum oportet, nescimus. Sed Spiritus ipse » interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus [2]. » Et alio loco: « Orabo Spiritu, orabo et mente [3], » id est, in mente et Spiritu. Ergo « Spiritu adorare, vel orare, » mihi nihil aliud esse videtur, quam ipsum sibi ipsi orationem vel adorationem offerre. Eamque sententiam quis est qui non comprobaturus sit, de magnis ac divinis viris loquor, quique probe norunt unius adorationem trium adorationem esse, propter æqualem trium Personarum dignitatem ac divinitatem? Sed ne illud quidem extimescam, quod « Om-

[1] Joan. IV, 24. — [2] Rom. VIII, 26. — [3] 1 Cor. XIV, 15.

» nia per Filium facta esse [1] » dicuntur, tanquam in rerum universitatem Spiritus quoque sanctus aggregandus sit. « Omnia enim, quæcumque facta sunt [2], » dicit Evangelista, non omnia simpliciter. Nam ne ipse quidem Pater, nec omnia ea, quæ facta non sunt. Proba ergo Spiritum factum ac procreatum esse, ac tum Filio eum da, et in creaturarum numero colloca. Quandiu autem id probare atque ostendere nequiveris, nihil tibi ad impietatem adjumenti complexio illa allatura est. Si enim factus est, per Christum utique : ne ipse quidem inficias ivero. Si autem factus non est, quomodo, aut rerum universarum numero includetur, aut per Christum factus erit? Proinde desine, et Patrem, in Filii contumeliam male honorare, (malus enim honor est, Patrem Filio privare, utcumque eum præstantiorem creaturam esse concesseris,) et Filium in Spiritus sancti ignominiam. Non enim conservi opifex est, sed cum eo, qui pari dignitate est, glorificatur. Nihil Trinitati ex te ipso tribue, ne a Trinitate excidas. Nullo modo unam illam naturam ac peræque venerandam trunca. Alioqui si quid ex tribus everteris, totum everteris, imo a toto excideris. Præstat exiguum quoddam unionis illius simulacrum capere, quam profligata quadam audacia in omnem impietatem prorumpere.

XIII. Venit jam ad præcipuum disputationis caput oratio ; ac quæstionem quidem, quæ jampridem oppressa est et extincta, atque fidei cessit, hoc tempore renovari doleo et ingemisco : adversus rabulas tamen stare necesse est, ac providere, ne velut deserta causa vincamur, qui Verbum habemus, Spiritusque patrocinium suscipimus. Si Deus, inquiunt, et Deus, et Deus, quid causæ esse potest, quin tres sint Dii, aut quin plurium Deorum principatum colamus? Quinam hæc? Ili nempe, qui perfectiores

[1] Joan. 1, 3. — [2] Ibid.

in impietate sunt, aut etiam qui secundas partes tenent, hoc est, qui de Filio rectius sentiunt. Sermo enim mihi, partim adversus ambos communis est, partim adversus hos proprius et peculiaris. Ac cum his quidem ad hunc modum agemus. Quid Trideitis nobis dicitis, qui Filium colitis, etsi a Spiritu descivistis? Vos autem non Bideitæ? Nam si Unigeniti quoque cultum et adorationem abjuratis, haud dubie ab adversariorum partibus statis : ac proinde quid est, quamobrem lenius humaniusque vobiscum agamus, tanquam non omnino mortuis et extinctis? Si autem colitis, atque hactenus saltem salubriter affecti estis, ex vobis quæremus, qua ratione a Bideitatis crimine vosmet vindicare queatis, si quis eam vobis objiciat? Si est vobis sermo prudentiæ, respondete, nobisque etiam respondendi ansam præbete. Illæ enim rationes, quibus Bideitatis crimen propulsabitis, eædem quoque nobis ad Trideitatis crimen propellendum sufficient. Atque ita causam obtinebimus, vos, qui accusatores estis, patronos habituri. Quo quid fortius et generosius?

XIV. At vero quodnam nobis est cum utrisque certamen, et quænam oratio? Nobis Deus unus est, quoniam una Deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres Personas credamus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus; nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, nec potentia dividuntur, nec denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. Sed individua in dividuis, ut uno verbo dicam, est Divinitas, ac velut in tribus solibus inter se cohærentibus una lucis commixtio et temperatio. Cum ergo ad Divinitatem, primamque illam causam, uniusque principatum et imperium respexerimus, unum est quod mentis nostræ oculis obversatur. Cum rursus ad ea, in quibus est Divinitas, et quæ ex prima illa causa, citra ul

lam temporis intercapedinem, ac pari gloria sunt, tria sunt quæ adorantur.

XV. Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque Deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen plures sunt Dii, et non unus, sicut etiam multi homines? At illic communitas unitatem habet, quæ cogitatione sola considerari possit: singularia autem, et tempore, et affectionibus, atque adeo potentia et facultate plurimum inter se divisa sunt. Nam nos, non solum compositi sumus, sed etiam, tum inter nos mutuo, tum nobis etiam ipsis oppositi; ut qui ne unius quidem diei spatio, nedum toto vitæ curriculo, plane iidem maneamus, verum, et corporibus, et animis, perpetuo diffluamus et immutemur. Atque haud scio, num idem quoque in Angelis locum habeat, ac in omni illa cœlesti natura, et Trinitati proxima; tametsi alioqui simplici quadam natura præditi sint, atque ob vicinitatem eam, quam ad summum bonum habent, in bonum firmius defixi.

XVI. Jam deos illos, quos ethnici colunt, ac dæmones, ut ipsimet vocant, nihil a nobis accusari necesse est, cum a suismet theologis convincantur, quam fœdis affectibus obnoxii, quam turbulenti sint, quot malis scateant, quot mutationes subeant, atque non mutuo solum inter se, sed etiam primis illis causis adversentur, quos Oceanos, et Tethidas, et Phanetas, et nescio quo alio nomine appellant; ac postremo Deum quemdam ob principatus amorem liberis suis infestum, atque alios omnes præ inexplebili cupiditate devorantem, ut et hominum omnium Pater sit, et deorum, quos misere comederit, et evomuerit. Quod si hæc ipsi, ut sermonis turpitudinem fugiant, fabulosa, atque allegorico sensu interpretanda esse contenderint, quid tandem ad illud dicent, « Trifariam omnia divisa

» esse [1], » aliumque alii cuipiam orbis parti præesse, atque, et materiis, et dignitatibus distinctos esse? At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; « Nec pars hæc Jacob [2], » ut inquit meus Theologus. Sed horum quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sui ipsius respectu, propter essentiæ et potentiæ identitatem. Atque hæc unionis hujus ratio est, quantum quidem ipsi percipimus. Ac siquidem firma est hæc ratio, Deo ob hujusmodi speculationem gratias ago : sin minus, firmiorem aliam conquiremus.

XVII. Tua porro argumenta, quibus nostram illam unionem evertere conaris, statuere nequeo, ludentis-ne potius, an serio agentis esse dicamus. Quodnam enim est hoc argumentum? Ea, quæ ejusdem essentiæ sunt, connumerantur, inquis (connumerationem videlicet appellans in numerum unum contractionem,) quæ autem disparem substantiam habent, minime connumerantur. Unde vos quidem ex eo elabi non potestis, quin juxta hanc rationem, tres Deos asseratis. Nobis autem nullum tale periculum imminet. Non enim ea consubstantialia esse profitemur. Respondeo : Unica voce te ipsum negotio ac molestia liberasti, malamque victoriam adeptus es : idemque tibi accidit, quod iis, qui mortis metu, sibi ipsis laqueo vitam adimunt. Etenim, ne in defendendo unius principatu desudes, Deitatem negasti, hostibusque id, quod quærebant, prodidisti. Ego vero, etiamsi quid laboris subeundum sit, non tamen prodam id quod adoratur. Quanquam ne hic quidem video, quis labor suscipiendus sit.

XVIII. Connumerantur, inquis, ea, quæ eamdem substantiam habent : quæ autem substantia inter se differunt, singularem indicationem habent. Unde hoc, et a quibus doctoribus aut fabulatoribus accepisti? Illud-ne te fugit,

[1] Homer. Iliad. XIV, vers. 189. — [2] Jerem. X, 16.

numerum omnem hanc vim habere, ut subjectorum quantitatem, non item rerum naturam, explicet? Ego vero ita simplex, vel imperitus potius sum, ut tria quidem ea nominem, quæ totidem numero sunt, etiamsi substantia differant : unum autem, et unum, et unum, totidem unitates, etiamsi substantia conjungantur, non magis videlicet res ipsas intuens, quam rerum quantitatem, juxta quam enumeratio ipsa sit. Quoniam autem mordicus litteram retines, etsi alioqui litteræ bellum inferens, illinc mihi probationes hasce accipe. « Tria in Proverbiis sunt, quæ recte incedunt, » leo, hircus, et gallus : et quarto loco, Rex apud populares suos concionem habens[1] ; » ut reliquas illas natura disinctas quaternitates, quæ illic recensentur, silentio præteream. Duos etiam Cherubim[2] apud Moysem invenio, qui separatim numerantur. Quomodo ergo, vel illa tria sunt, sicut ars tua præscribit, cum natura atque substantia adeo inter se discrepent : aut hæc singularia, quæ natura inter se adeo æqualia sunt, et copulata? Nam si dominos illos duos Deum et mammonam commemorare velim[3], qui numero uno efferuntur, cum usque adeo inter se disjuncti sint, magis quoque fortasse me ob hanc connumerationem ridendum propinarem.

XIX. At, inquis, ea connumerari dicuntur, ejusdemque essentiæ esse, quibus nomina ipsa respondent, cum efferuntur : ut homines tres, et Dii tres, non autem tria hæc, aut illa. Quæ enim est hæc relata responsio? Nimirum hoc jam hominis est legem nominibus præscribentis, non verum dicere instituentis. Alioqui mihi quoque pari eadem ratione Petrus, et Paulus, et Joannes non tres erunt, nec consubstantiales, quandiu non tres Petri, aut tres Pauli, aut totidem Joannes non dicentur. Quod enim tu in gene-

[1] Prov. xxx, 29, et seqq. — [2] Exod. xxxvii, 7, et seqq. — [3] Matth. vi, 24.

ralibus nominibus retinuisti, hoc nos quoque juxta commentum tuum in specialibus postulamus. Injuste enim feceris, nisi, quod accepisti, dederis. Quid Joannes? Cum in catholicis Epistolis suis « Tres esse ait, qui testimonium » dant, Spiritum, aquam, et sanguinem [1], » videtur-ne tibi delirare? Primum, quia res substantia diversas connumerare ausus est, quod tu consubstantialibus tantum tribuis. Quis enim hæc unius ejusdemque substantiæ esse dixerit? Alterum, quia modo minime congruenti voces sequentes subjunxerit; sed cum tres masculino genere proposuisset, tria neutro genere subjunxit, contra quam tuæ, atque ipsius etiam grammaticæ leges ferant. Verum quid interest, aut cum tres masculino genere præposueris, unum, et unum, et unum subjicere : aut cum unum, et unum, et unum dixeris, non tres, sed tria appellare? Id quod tu in Deitate admittere gravaris. Jam, quid tibi cancer, qui et animal est, et organum, et sidus? Quid canis, qui terrestris est, et marinus, et cœlestis? Nonne tres cancri, aut canes tibi dici videntur? Ita profecto. An ergo proinde quoque consubstantiales sunt? Quis sanus hoc dixerit? Vides-ne quomodo tibi hoc connumerationis argumentum, tot tantisque rationibus confutatum, corruerit? Nam cum nec consubstantialia semper connumerentur, et quæ disparis essentiæ sunt, interdum connumerentur, et tamen in utrisque nomina simul efferri perspiciamus, ex tuis dogmatibus quid tibi accessit?

XX. Quin illud etiam expendo, nec fortasse temere atque absurde. Unum et unum, nonne composita duo constituunt? Duo rursus, nonne in unum et unum resolvuntur? Ita sane. Si ergo consubstantialia quidem sunt, quæ componuntur, ut ipse argutaris, diversæ autem substantiæ sunt, quæ secantur, quid ex eo consequetur? Nimirum res

[1] 1 Joan. v, 8.

easdem, et ejusdem, et diversæ essentiæ esse. Nec vero facere possum, quin tuas prænumerationes ac subnumerationes rideam, quibus tu perinde gloriaris, ac si res ipsæ in vocabulorum ordine sitæ sint. Nam si ita est, quid impedit, quominus eadem ratione, quoniam eadem, propter æqualem naturæ præstantiam, in sacra Scriptura nunc priori, nunc posteriori loco numerantur, sint quoque ipsa se ipsis, tum excellentiora, tum abjectiora? Quod idem dicendum etiam habeo de his vocibus, « Deus et Dominus; » atque insuper de his præpositionibus, « Ex quo, Per quem, » et, In quo [1], » quibus tu divinum illud nomen ad artis præscriptum exigis, primam scilicet Patri, alteram Filio, tertiam Spiritui sancto assignans. Quid enim fecisses, si quælibet ex his præpositionibus unicuique Personæ constanter tribueretur; cum, tametsi omnes cum omnibus promiscue construantur, ut studiosis et accuratis lectoribus perspicuum est, tantam ipse per eas, et dignitatis, et naturæ diversitatem inducas? Sufficiunt hæc quidem hominibus non nimis iniquis ac præposteris. Sed quia tibi difficile est, cum semel in Spiritum sanctum insilieris, impetum comprimere, ac non potius, ferociorum aprorum instar, ad extremum usque pertinaciter contendere, teque in gladium ipsum impellere, quoad totum vulnus pectore exceperis : age, quæ tibi ratio supersit, videamus.

XXI. Identidem sæpiusque nobis inculcas, Spiritus sancti Divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductitius ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus, ac patefactus, quanquam a compluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis, nec ignave, nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, recondi-

[1] Rom. XI, 36.

tam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt: tamen nos quoque cursim, quantum res patitur, ostendemus; ne alioqui supervacaneam quamdam operam sumere, ac plus æquo ambitioni indulgere videamur, super fundamentum alienum ædificantes. Quod si, quia non admodum dilucide in Scriptura, nec sæpe nominatim Deus appelletur, quemadmodum Pater prius, et postea Filius, blasphemiæ, ac supervacaneæ hujus loquacitatis et impietatis ansam præbet; nos tibi hoc incommodum depellemus, posteaquam de rebus et nominibus, ac potissimum de Scripturæ more atque usu nonnihil dixerimus.

XXII. Rerum ergo aliæ non sunt, sed dicuntur: aliæ cum sint, minime dicuntur: aliæ nec sunt, nec dicuntur: aliæ denique et sunt et dicuntur. Horum probationes a me exposcis? Impiger exhibebo. « Dormit[1] » in Scriptura Deus, et « Vigilat[2], et irascitur[3], et proficiscitur[4], » et pro throno « Cherubinos habet[5]. » Quid audio? Fuit-ne unquam ille affectionibus obnoxius? Quando Deum esse corpus audisti? Ergo hoc, cum non sit, effictum est. Ex nostris enim rebus ea, quæ Dei sunt, ut potuimus, nominavimus. Cum seorsim quidem a nobis quiescit, ac velut nostri curam, ob eas, quas ipse perspectas habet, causas, abjicit, « Dormire » dicitur. Nam nos quoque, dum dormimus, omni agendi facultate caremus. Idem, cum repentina mutatione beneficiis nos afficit, « Vigilare » dicitur. Somni enim depulsio est vigilia, quemadmodum aversationis visitatio. Jam cum in aliquem animadvertit, « Irasci » eum finximus. Sic enim nos ira ad puniendum incitamur. Quod autem nunc hic, nunc illic operatur, « Incedere » dicitur. Ab alio enim ad aliud transitus, pro-

[1] Psal. LXXV, 65. — [2] Dan. IX, 14. — [3] Isaï. V, 25. — [4] Gen, XI, 5. — Isaï. XXXVII, 16.

fectio est. Quod vero in sanctis illis et cœlestibus mentibus conquiescat, ac velut libenter immoretur, « Sedere » atque in throno esse nuncupavimus; quod ipsum quoque nostrum est. Deus enim nulla in re perinde ut in Sanctis, acquiescit. Jam levitatem ejus motusque celeritatem, volatum appellat Scriptura; visitationem, vultum, largitionem etiam et acceptionem, manum; atque, ut in summa dicam, alia quædam Dei vis et facultas, aliud quidpiam rerum corporearum nobis depinxit.

XXIII. Rursum undenam tu arces illas tuas, « Ingenitum aut Anarchum, » (hoc est principii expers,) accepisti, aut nos etiam « Immortalis » vocem? Hæc nominatim et expresse ostende, ea vel rejiciemus, quia in Scriptura non extant, vel expungemus. Atque ita tuismet ipse principiis oppressus interibis, eversis nimirum tibi vocabilis illis, perfugiique mœnibus, in quibus confidebas. Nonne perspicuum est hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? Quibus tandem? « Ego sum » primus, et ego post hæc. » Et, « Ante me non est alius » Deus, et post me non erit[1]. » Totum enim illud « Est, » meum est; nec principium habens, nec finem habiturum, His a Scriptura acceptis, illud quidem, quod ante eum nihil sit, nec antiquiorem ullam ipse causam habeat, Anarchum et Ingenitum appellasti: quod autem nunquam esse desiturus sit, Immortale, atque interitus expers. Ac duo prima rerum genera ad hunc modum se habent. Quænam autem, nec sunt, nec dicuntur? Improbus Deus, quadrata sphæra, præteritum tempus præsens est, homo compositus non est. Ecquem enim unquam eo stuporis progressum cognovisti, ut aliquid tale, vel cogitare, vel pronuntiare ausus sit? Reliquum est ut ostendam quæ sint ea, quæ et sunt, et dicuntur. Deus, homo, Angelus,

[1] Isaï. XLI, 4, et XLIII, 10.

judicium, vanitas, qua hujusmodi argumenta conficiuntur, fideique subversio, et mysterii evacuatio.

XXIV. Cum ergo in nominibus et rebus tantum discrimen reperiatur, quid causæ est, cur litteræ tantopere servias, judaïcæque sapientiæ te ipsum adjungas, relictisque rebus syllabas consecteris? Quod si te bis quinque, aut bis septem dicente, decem aut quatuordecim ex verbis tuis colligerem; aut ex eo, quod animal ratione præditum et mortale diceres, hominem esse concluderem, an tibi nugari viderer? Et quo pacto id fieri posset, cum tua dicam? Neque enim verba magis sunt ejus qui loquitur, quam illius qui loquendi necessitatem affert. Quemadmodum igitur hic, non ea magis quæ dicuntur, quam quæ intelliguntur, respicerem; eodem modo nec, si quid aliud eorum, quæ vel nullo modo, vel certe non satis aperte dicuntur, ex Scriptura tamen intelligi colligique reperirem, adeo te vocabulorum sycophantam pertimescerem, ut ab enuntiatione ipsa refugerem. Atque ad hunc modum adversus eos stabimus, qui dimidia ex parte recte sentiunt. Tibi enim, qui Filio quoque bellum indicis, ne hoc quidem dicere liceat. Nam qui tot tamque perspicuas ipsius appellationes abnegas, ne his quidem procul dubio movereris, etiamsi multo plures apertioresque cognosceres. Sed jam altius aliquanto sermonem repetens, vobis, tametsi sapientibus et eruditis, omnis ænigmatici sermonis causam explicabo.

XXV. Duæ ex omni ævo illustres vitarum mutationes extiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque, ob rei celebritatem, « Terræ motus » appellantur : altera a simulacrorum cultu ad Legem, altera a Le[illegible] ad Evangelium. Ac tertium etiam « Terræ motum[1] » S[illegible]riptura nobis annuntiat, nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam

[1] Hebr. XII, 26.

motus omnis et jactationis expertem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud ? Non subito, nec ad primam aggressionis impulsionem commutata sunt. Quamobrem ? (Id enim scire operæ-pretium est.) Ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est; quemadmodum nec fluenta, aut stirpes, quæ per vim retinentur. Quod autem voluntarium est, tum diuturnius est, tum certius. Atque alterum ejus est, qui vim intulit : alterum nostrum. Alterum divinæ benignitatis : alterum tyrannicæ potestatis. Quocirca Deus minime faciendum sibi duxit, ut invitos beneficiis afficeret, sed ut de volentibus bene mereretur. Ac proinde pædagogi cujusdam et medici more patrios ritus, partim substrahit, partim concessit, nonnihil videlicet eorum voluptati indulgens, quemadmodum medici ægrotantibus, ut medicamentum, suavioribus rebus arte temperatum et edulcatum, admittant. Neque enim facile est ab iis, quæ longo usu et diuturno tempore in honore ac pretio fuerunt, ad alia transilire. Ergo prima Lex, sublatis idolis, sacrificia permisit. Secunda, submotis sacrificiis, circumcisionem minime prohibuit. Ac postea, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione, abstinuerunt, atque, ut ex ethnicis Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium perducti. Hujus rei tibi fidem faciat Paulus, qui ex eo quod « Circum» cidebat, ac purificabatur [1], » eo tandem progressus est, ut diceret : « Ego autem, fratres, si circumcisionem præ» dico, quid adhuc persecutionem patior [2] ? » Illud dispensationis erat; hoc perfectionis.

XXVI. Huic exemplo Divinitatis doctrina comparari

[1] Act. XVI, 3, et XXI, 26. — [2] Galat. V, 11.

potest, nisi quod contrario modo res procedit. Illic enim ex subtractione mutatione fiebat : hic autem ex accessione atque incremento ad perfectionem ventum est. Sic enim se res habet : Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus Divinitatem subobscure quodam modo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, seseque nobis apertius declarat. Neque enim tutum erat, Patris Divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari : nec, Filii Divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviorem quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri : ne alioqui, velut cibis ultra vires gravati, ac solis radiis hebetes oculos adjicientes, iis quoque, quibus præditi eramus, viribus periclitaremur : quin tacitis potius accessionibus, et, ut David loquitur, « Ascensionibus[1], » atque e claritate in claritatem progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret. Ob hanc causam, ut opinor, ad Discipulos quoque sigillatim se confert, ad excipientium videlicet captum modulumque sese impertiens ; nimirum in Evangelii principio virtutes perficiens[2], post Christi passionem insufflatus[3], post ascensum in igneis linguis apparens[4]. Quinetiam ab ipso Jesu paulatim declaratur, ut ipse quoque comperies, si animum diligentius adverteris. « Rogabo enim Patrem, inquit, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis[5]. » Quæ quidem verba eo dixit, ne adversarius quispiam Dei esse, aut quasi de alia quadam potestate sermonem facere videretur. Postea, «Mittet quidem, cæterum in nomine meo[6]. » Hic, omissa voce, « Rogabo, » vocem, « Mittet, » retinuit. Mox, « Mittam[7] : » ut propriam auctoritatem ostendat. Tum

[1] Psal. LXXXIII, 6. — [2] Luc. IX, 1. — [3] Joan. XX, 22. — [4] Act. II, 3. — [5] Joan. XIV, 16. — [6] Ibid. 26. — [7] Id. XVI,

denique, « Veniet[1] : » quo verbo Spiritus potestas indicatur.

XXVII. Vides illuminationes paulatim nobis affulgentes, theologiæque ordinem, quem nobis quoque tenere præstiterit, ut nec repente atque confertim omnia in lucem efferamus, nec in finem usque occultemus. Illud enim inconsultum atque ab arte alienum fuerit, hoc impium : illud alienos offendere ac vulnerare queat, hoc nostros a nobis abalienare. Enimvero id, quod quibusdam quoque aliis fortasse in mentem venit, ego tamen animi mei fœtum esse existimo, superioribus adjungam. Habebat quædam Salvator, quæ a Discipulis, licet alioqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen « Portari posse negabat[2], » ob eas fortasse, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rursus dicebat fore ut ab adveniente « Spiritu » omnia edocerentur[3]. » Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti Deitatem, in posterum apertius declarandam, tum videlicet, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsius cognitio, utpote cui ob tam insigne miraculum fides non jam abrogaretur. Quid enim hoc majus, vel ille polliceri, vel Spiritus docere potuisset? Si modo magnum aliquid existimandum est, Deique magnificentia dignum, quod promittebatur, vel quod docebatur.

XXVIII. Ac de his ita sentio, utinamque sentiam, et quisquis mihi amicus est, colamusque Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam Divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divisam, ut quispiam, divino Numine afflatus, non ita pridem philosophatus est. Nec « Luciferum exorientem » videat[4], » ut cum Scriptura loquar, nec cœlestis splendoris gloriam, quisquis aliter sentit, aut tempori obsequi-

1 Joan. XVI, 8. — 2 Ibid. 12. — 3 Id. XIV, 26. — 4 Job. XI, 17.

tur, aliam aliamque subinde formam assumens, putidumque de maximis rebus consilium capiens. Si enim Spiritus adorandus non est, quomodo me Deum « Per baptismum » effecit[1] ? » Si autem adorandus, annon colendus, et venerandus? Si porro venerandus, annon Deus? Unum uni cohæret, ac vere aurea quædam et salutaris est hæc catena. Et quidem a Spiritu regenerationem habemus, a regeneratione instaurationem, ab instauratione cognitionem dignitatis illius, a quo instaurati sumus.

XXIX. Hæc quidem sunt, quæ ab eo afferri queant, qui Spiritus Divinitatem nullo Scripturæ loco niti concesserit. Jamvero tibi auctoritatum examen prodibit, ex quibus Scripturæ testimonio admodum confirmatam esse Spiritus Divinitatem ostendetur, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. Sic autem expende: « Nascitur Christus[2] : præcurrit Spiritus[3]. » Baptizatur ille : hic testimonium affert[4]. Tentatur ille, » hic abducit[5]. Miracula edit ille, hic comitatur. Ascendit » ille : hic succedit[6]. » Quid enim adeo magnum et divinum est, quod non ipse possit? Quod tam divinum nomen est, quo non, excepto Ingeniti et Geniti nomine, appelletur? Patris enim et Filii proprietates incolumes atque integras ipsis manere conveniebat, ne alioqui apud Divinitatem, quæ alia quoque in ordinem et concinnitatem adducit, confusio existeret. Equidem ipse ad tantam nominum copiam, adversus quam frontem perfricant, qui Spiritui adversantur, totus cohorresco. « Spiritus Dei dicitur, » Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ac Do» minus ipse, Spiritus adoptionis, veritatis, libertatis; Spi» ritus sapientiæ, prudentiæ, consilii, fortitudinis, scientiæ, » pietatis, timoris Dei, utpote horum omnium efficiens,

[1] Matth. xxviii, 19. — [2] Luc. ii, 7. — [3] Id. i, 35. — [4] Id. iii, 21, et seqq. — [5] Ibid. iv, 1 et 18. — [6] Act. i, 9, et ii, 4.

» omnia essentia sua implens, omnia continens, mundum » quantum ad essentiam implens, interim ipse major quam » ut mundus vim illius et potentiam capere possit : bonus, » rectus, principalis, natura non gratia sanctificans, non » sanctificatus, metiens non dimensus, impertiens non » particeps, implens non impletus, continens non con- » tentus, hæreditate acceptus, glorificatus, Patri et Filio » connumeratus, minaciter denuntiatus, Dei digitus, ignis » tanquam Deus [1], ad ostendendum, ut opinor, quod ejus- » dem essentiæ sit : Spiritus qui condidit, qui per baptis- » mum et resurrectionem denuo creat [2] : Spiritus omnia » cognoscens, docens, ubi vult, et quantum vult spirans, » ducatum præbens, loquens, mittens, segregans [3] : Spiritus » qui ad iram incitatur, qui tentatur, qui revelat, qui lucem » ac vitam affert ; imo qui ipsamet lux et vita est : qui » templa efficit, deificat, perficit, ita ut, et baptismum » antevertat, et post baptismum requiratur [4] : qui omnia » efficit, quæcumque Deus ipse, qui in igneis linguis divi- » ditur, qui dona distribuit, qui Apostolos, Prophetas, » Evangelistas, Pastores et Doctores facit [5] : Spiritus intelli- » gens, multiplex, apertus, clarus, incontaminatus, mini- » meque impeditus [6], » (quod idem valet ac si dicerem, sapientissimus, agendique facultate varius ac multiplex, omnia explicans ac declarans, arbitrii libertate præditus, et immutabilis,) « Omnipotens, omnia lustrans, per om- » nes spiritus penetrans, intelligentes, puros, tenuissimos [7], » (hoc est, per angelicas, ut opinor, Virtutes,) quemadmo- dum et propheticos et apostolicos, eodem temporis mo- mento, nec tamen in iisdem locis, (alii enim eorum alibi

[1] 1 Cor. II, 11. Sap. I. 7. Rom. VIII, 9, et seqq. Isaï. XI, 2, et seqq. 1 Cor. II, 4, et seqq. Isaï. LXI, 1. Joan. XIV, 17. 2 Cor. III, 15. Psal. LXLII, 10. Id. I, 12, 14. Matth. XII, 30. — [2] Joan. III, 8. — [3] Act. XIII, 2. — [4] Id. II, 3. — [5] Id. XIX, 5, 6. — [6] Sap. VII, 22. — [7] 1 Cor. II, 10.

fusi ac sparsi erant, ) quod quidem perspicue ostendit, eum nullius loci circumscriptione coërceri.

XXX. Qui hæc dicunt, ac docent, atque insuper « Pa»racletum alium [1] . » velut alium Deum, nominant qui blasphemiam solam adversus eum prolatam inexpiabilem esse sciunt [2], qui denique « Ananiæ et Saphiræ, postquam »Spiritui sancto mentiti essent [3], » perinde ac Deo, non homini, mentiti essent, tam horribilem infamiæ notam inusserunt; quid tandem tibi videntur, Spiritum-ne Deum prædicare, an aliud quid? Quam crassi es ingenii, atque a Spiritu procul remoti, si de hac re dubitas, ac doctore opus habes! Ac tot nominibus, tam vivis, et expressis, in Scriptura Spiritus appellatur. Quid enim testimonia ipsa tibi ad verbum producere attinet? Quæcumque autem hic quoque humilius dicuntur, velut quod « Detur, mittatur, » distribuatur, charisma etiam, donum, insuflatio, pollici» tatio, intercessio [4], » ac si quid aliud hujusmodi, ne singula commemorem, ad primam causam referri debent, ut, ex quo sit, ostendatur, ac non tria principia divisa, proindeque plures Dii admittantur. Paris enim impietatis est, vel Sabellii more Personas connectere, vel Arii instar naturas distinguere ac separare.

XXXI. Enimvero cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, atque orationem undecumque explorassem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguam aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique me cum meo exemplo relinquit. Oculum quemdam, et fontem, et fluvium mihi proposui, quemadmodum

[1] Joan. xiv, 16. — [2] Matth. xii, 31. — [3] Act. v, 3. — [4] Luc. xi, 13. Joan. xvi, 7. Hebr. ii, 4. 1 Cor. xii, 30. Act. ii, 38. Joan. xx, 22. Galat. iii, 14. Rom. viii, 26.

alii quoque, ut viderem, num Pater cum oculo, Filius cum fonte, Spiritus cum fluvio proportione quadam conveniret. Hæc enim, nec tempore distinguuntur, nec ob continuitatem a se invicem abrumpuntur : ac tribus insuper proprietatibus quodam modo scindi videntur. Sed subiit me timor, primum ne fluxio quædam Divinitatis stabilitatis expers admittatur. Deinde ne per hanc similitudinem unum numero introducatur. Oculus enim, et fons, et fluvius unum sunt numero, varie efformata.

XXXII. Solem rursus, et radium, et lucem cogitavi. Verum hic quoque metuendum est ; primum, ne incompositæ naturæ compositio quædam excogitetur, quemadmodum solis, et eorum, quæ soli insunt ; deinde, ne Patri quidem essentiam tribuamus, reliquos autem subsistere negemus, sed facultates quasdam Dei constituamus, quæ ipsi quidem insint, non autem per se subsistent. Neque enim radius, aut lux, alii soles sunt, sed solis velut rivi quidam, et substantiales qualitates. Ac præterea, ne simul, et esse, et non esse, Deo in his demus, ( quantum ex hoc exemplo colligi potest,) id quod superioribus etiam absurdius fuerit. Quinetiam aliquem audivi hujusmodi similitudinem adumbrantem. Fingebat splendorem quemdam solarem parieti affulgentem, atque ex aquarum motu tremiscentem, quem, cum radius per intermedium aërem susceperit, postea solido ac renitente corpore repressus, mirabilis quædam subsultatio existit. Multis enim crebrisque agitationibus subsilit, ita ut non magis unum sit, quam multa, nec rursus magis multa, quam unum ; ac tanta celeritate coït vicissim, et dissociatur, ut prius quam oculis teneatur, fuga se proripiat.

XXXIII. Sed ne hoc quidem ipse constituere possum : primum quoniam, quid splendori illi motum afferat, admodum perspicuum est : at Deo nihil antiquius est, quod

ipsi motum dederit. Ipse quippe omnium causa est, nec antiquiorem causam habet. Deinde quod hic earumdem rerum suspicio occurrit, nimirum compositionis, diffusionis, incertæque et instabilis naturæ, quare nihil de Divinitate cogitandum est. In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero ; ni forte quispiam ea animi æquitate sit, ut, cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat. Postremo itaque hoc mihi consultissimum visum est, ut, missis factis imaginibus illis, atque umbris, ut fallacibus, plurimumque a veritate remotis, piam ipse cogitationem fidemque mordacius retineam, atque in paucis verbis insistens, duceque Spiritu sancto utens, quemque hic splendorem accepi, hunc ad extremum usque, tanquam fidum socium et congerronem, custodiens, ævum hoc trajiciam, aliosque pro viribus adducam, ut Patrem et Filium, et Spiritum sanctum adorent, unam Divinitatem ac potentiam : quoniam ipsi omnis gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

---

## ORATIO XXXII[1].

*De moderatione in disputationibus servanda, et quod non sit cujusvis hominis, nec cujusvis temporis de Deo disputare.*

### ARGUMENTUM.

I. *Festorum solemnitas, piæ negotiationis tempus.* II.

[1] Alias XXVI, quæ autem XXXII erat, nunc est XLII. Habita anno 380.

*Pax utilis, discordia turpis ac perniciosa.—Quid pacem arceat; quid discordiam inducat.* III. *Animorum petulantia, et temeritas, inscitiæ fœtus, schismata generant. —Elegans equi similitudo.* IV. *Amarulenti schismatum fructus.* V. *Schismata Ecclesiam in multos partes dilacerant.—Multos Christos ac Spiritus fingunt hæretici. —Vera Trinitatis confessio.* VI. *Nemo ignaviæ indulgeat, aut cæco impetu abripiatur.—Defectus steriles, excessus periculosi.* VII. *Ordinis excellentia.* VIII. *Creata omnia ordine servantur.—Pravi perturbationes ac confusionis effectus.* IX. *Creator ordinem præscripsit cunctis animantibus. Soli. Lunæ. Nocti. Diei. Homini.—Ordo hominem a mutis animantibus secernit.* X. *Ordo omnium rerum pater et præsidium.—Ordo in Ecclesia necessarius.* XI. *Corpus unum in Christo sunt Christiani.* XII. *Ordini in Ecclesia constituto magna debetur reverentia.—Non omnes Apostoli, nec Prophetæ, nec Interpretes.* XIII. *Docere in Ecclesia præclarum est, sed periculosum.* XIV. *Multum laboris et periculi pastoribus incumbit.—Quantum silentii donum.* XV. *Deus lux omnium sublimissima.—A paucis cernitur.* XVI. *Moyses hanc lucem vix per petram conspexit.* XVII. *Ordo sacerdotii in veteri lege.* XVIII. *Ordo sacerdotii in nova lege.—Apostolorum moderatio ordinisque disciplina.* XIX. *Vere humilis, qui de Deo parce loquitur.* XX. *Utrum de Deo tacendum.—Non omnino de Deo tacendum; sed a pertinaci contentione abstinendum.* XXI. *In tempore de divinis rebus loquendum.—Sermonis ac disputationis cura doctioribus relinquenda.—Se ipsum nosse, sapientia est.* XXII. *Sunt alii aliis doctiores ac sapientiores.—Deus ex æquo dona hominibus largitur.* XXIII. *Communia sunt omnibus Lex, Prophetæ, Testamenta, etc.* XXIV. *Alius triplici doctrinæ genere ins*

*tructus.* XXV. *Alius exiguo ingenio est, et lingua pauper. —Ille vere dives, qui corde credit, et ore confitetur.* XXVI. *Nihil fide iniquius, si tantum in eruditos caderet. — Omnes beneficiis afficere, id Deo maxime proprium est.* XXVII. *Non sapere plus quam oportet sapere. — Varia Creatoris dona. Mens. Visus. Memoria. Sermo. — Animæ et corporis affectiones. —Ratio omnium affectuum moderatrix.* XXVIII. *Sermonis contentiosi pericula.* XXIX. *Lingua freno coërcenda. — Præcipua charitatis officia. — Neminem præcipiti judicio condemnare, atque erga omnes humilem se præbere. —Delinquentes leniter et humane corrigere.* XXX. *Nec cito, nec temere membrum judicandum, aut secandum. — Erga delinquentes triplex medicinæ regula. — Publica confessio et correctio.* XXXI. *Fraternus fœtor spirituali odore curandus. —Fratrem lenitate ac benignitate lucrari.* XXXII. *Non quibuslibet, nec semper de fide disputandum.* XXXIII. *Variæ virtutes sunt varia viarum genera.*

I. Quoniam prompto animo convenistis [1], ac dies hic festus maxima hominum frequentia celebratur, ob idque potissimum negotiandi occasio se offert, age, merces quasdam vobis offeramus, si minus communi huic vestræ animorum alacritati pares, viribus certe nostris haudquaquam inferiores. Illa enim majora postulat, hæ autem mediocria solum præstant atque afferunt. Porro satius est, id, quod per facultates licet, afferre, quam officio prorsus deesse. Non enim qui hujusmodi res non potuit, in judicium vocandus est; sed qui noluit, in culpa hæret, sive de divinis, sive de humanis loquamur. Atque ipse quidem exiguus et

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 270-290.

pauper sum pastor, pastoribusque aliis, ut parce dicam, nondum gratus atque acceptus; quod recto-ne judicio ac ratione, an animi malevolentia et contentionis studio fiat, nescio: « Deus scit, inquit Apostolus, idque revelationis » dies perspicue declarabit, ignisque ille postremus [1], » quo nostra omnia expendentur, aut purgabuntur. Enitar tamen, quantum potero, daboque operam, ne gratiam divinitus acceptam premam atque occultem, ac « Lucernam sub » modio ponam, talentumque in terra defodiam [2], » (hæc enim a vobis sæpe audivi, cum mihi cessationem atque desidiam probro verteretis, ac silentium nostrum graviter et iniquo animo ferretis,) verum ut veritatis doctrina vos erudiam, ac per Spiritum concordes reddam.

II. Unde igitur vos instruere incipiam, fratres mei? Aut qua oratione Athletas, quorum est præsens hæc celebritas, ornabo? Quid primum dicam, aut quid maximum? Quid animabus vestris maxime profuturum? Aut quid huic tempori commodissimum? Id vero hac demum ratione perspiciemus. Quidnam in nostra doctrina præstantissimum est? Pax. Addam etiam, utilissimum. Contra, quid turpissimum ac perniciosissimum? Discordia. Quoniam autem hanc quæstionem proposui, eique respondi, quod secundum est, insuper sciscitabor. Quidnam præcipue illam sustulit, et hanc invexit? Ut, quemadmodum in corporum morbis, causis prius circumcisis, ac turbulentarum animi permotionum fontibus obstructis aut exsiccatis, ita demum profluentes hinc rivulos effectusque simul amputemus. Neque enim fieri potest, ut, principiis non recte consideratis, quidquam de fine præclare cognoscamus. Vultis igitur vos ipsi utriusque rei causam proferre ac declarare? An mihi potius, medici munere fungenti, eam indicandam et corrigendam relinquitis? Ego enim, et di-

[1] 2 Cor. XII, 2, et 1 Cor. III, 13. — [2] Matth. V, 15, et XXV, 18.

cere paratus sum, si ita voluntas vestra ferat, et dicentes audire paratior. Sed nihil dubito, quin dicendi munus mihi concedatis; quem non omnino imperitum et contemnendum morborum hujusmodi medicum, aut in curandis animis ignarum fortasse existimatis: sive id recte, sive secus arbitremini. Nec vero mirum vobis videatur, si novam, et ab animorum vestrorum sensibus alienam orationem attulero. Quanquam enim ab expectatione et opinione vestra, non tamen a veritate discrepabit, ut quidem ipse affirmo, ac vos assentiemini, si ad extremum usque audire sustinueritis, ac non ipsum, quod objicio, vobis usuveniat, nimirum ut præ animorum fervore, antequam ad calcem oratio pervenerit, exurgatis.

III. Ingenia magna et ferventia tumultus istos, in quibus versamur, excitarunt, non illa quidem simpliciter magna et ferventia; (nec enim ii sumus, qui animorum acrimoniam in vitio ponamus, sine qua nemo magnum aliquod pietatis aut cujusquam alius virtutis munus exequi potest;) sed quæ cum generositate imprudentiam, et inscitiam, et, qui malus ipsius fœtus est, temeritatem conjunctam habeant; siquidem inscitiæ fœtus, est temeritas. Infirmi enim et imbecilles animi, tam ad virtutem, quam ad vitium segnes et tardi sunt, neque in alterutram partem magnopere inclinantur: non secus scilicet atque hominum torpore laborantium incessus. At fortes et generosi, quemadmodum si ratione, gubernentur et coërceantur, magnum ad virtutem pondus afferunt; ita, si a scientia et ratione deserantur, non minus momenti ad vitium habituri sunt. Sic nimirum equum acris esse ac generosæ naturæ necesse est, qui quidem, sive in bellis atque acie, sive in ludicro cursu et certamine victor sit discessurus: at idem tamen nullum unquam egregium sui usum præ-

buerit, nisi freno eruditus, et accuratiori exercitatione domitus et cicuratus fuerit.

IV. Atque hoc, ut plurimum, est, quod membra laceravit et distraxit, fratres divulsit, urbes perturbavit, populos in furorem præcipites egit, gentes armavit, reges in mutuum exitium concitavit, sacerdotes cum plebe, et secum etiam ipsos, plebem rursus non minus ipsam secum, quam cum sacerdotibus commisit, parentes cum liberis, liberos cum parentibus, viros cum uxoribus, uxores cum viris. Hoc omnia benevolentiæ nomina permiscuit, atque confudit, servos et dominos, discipulos et præceptores, senes et juvenes : convulsaque et proculcata pudoris lege, quo nullum majus adjumentum ad virtutem excogitari potest, contumaciæ arrogantiæque legem induxit : factique sumus, non jam tribus ac tribus separatim, quod olim Israëli objectabatur; nec Israël et Juda, duo, inquam, illa unius ejusque perangustæ gentis segmenta; verum per domos et familias, et necessaria sodalitia, velutque in se quisque, divisi sumus, universus orbis terrarum, universum hominum genus, quod Dei verbum fideique doctrina peragravit; multorumque imperium in effrenem quamdam atque imperii expertem licentiam recidit, atque « Ossa nos» tra secus infernum dissipata sunt [1]; » quasi vero necessum esset, nos, exteris hostibus domitis, mutuo alios ab aliis opprimi, et furentium ritu in proprias carnes sævire, ac ne id quidem sentire, verum majorem ex hoc malo, quam alii ex pace et concordia, voluptatem capere, calamitatemque lucro ducere, atque existimare per eversionem nostram « Obsequium Deo præstari [2], » ac dividi et incendi, non recta et laudabili divisione, sed turpi et vituperanda, nec incendio illo, quo animæ labes expiantur, sed funesto et exitiali. « Non enim acutus ille sermo [3], » hoc est, Christi

[1] Psal. CXL, 7. — [2] Joan. XVI, 2. — [3] Hebr. IV, 12.

gladius, pios ab impiis dividit, nec « Ignis jacitur et accen» ditur [1], » hoc est, fides, et Spiritus fervor, id quod terrenum est absumens ac devorans : sed contrario plane, ac prius, modo, scindimur et consumimur.

V. Hoc nimirum est, quod Ecclesiam, quæ una est, in multas partes discidit, atque disjunxit, non in unum « Paul» lum, aut Cepham, aut Apollo [2], » aut aliquem plantatorem, vel rigatorem, sed in multos Paulos, et Cephas, et Apollones, a quibus jam ipsi, non ab eximio illo et novo Christi nomine, appellamur, et eorum esse dicimur. Atque utinam mihi hoc solum dicere liceret. Verum, et multos Christos, (horresco referens, ) pro uno produxit, genitum, creatum, a Maria incipientem, eo, unde in ortum prodiit, relabentem, hominem mentis expertem, revera existentem, et specie tenus adumbratum. Consimili modo multos quoque Spiritus, increatum, et creatum, et honore parem, et vim atque facultatem, et simplex ac nudum Spiritus nomen. At unum Deum Patrem agnoscere oportebat principii expertem et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, concedentem Patri Ingeniti proprietatem, Filio vero generationem ; de cætero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc confiteri, hic gradum figere, prolixas autem nugas ac profanas verborum novitates ad otiosos homines amandare. Quid hæc omnia excitavit? Animorum fervor, qui sine ratione ac scientia cohiberi nequit, fideique navigium gubernatore carens.

VI. Quod cum perspectum habeamus, fratres, demus operam, ut nec ad bonum pigri simus, sed Spiritu ferveamus, ne alioqui paulatim in mortem obdormiamus, aut, « Dormientibus nobis, prava zizania hostis superserat [3] ; »

[1] Luc. XII, 49. — [2] 1 Cor. III, 4. — [3] Matth. XIII, 25.

pigritia enim somno conjuncta est : nec rursus cum temeritate et cæco nostri amore acres ac fervidi, ne alioqui in transversum abripiamur, viaque regia excidamus; atque in horum alterum necessario incidamus, ut vel calcaribus propter tarditatem opus habeamus, vel propter animorum fervorem in præceps ruamus. Quin potius, cum ex utroque, id, quod utile ac fructuosum est, collegerimus, hoc est, ex illa mansuetudinem, ex hoc autem zelum ; quod in utroque noxium ac perniciosum est, fugiamus, illius nempe pigritiam, hujus vero temeritatem; ut nec ob defectum steriles et infrugiferi simus, nec ob excessum periclitemur. Æque enim inutiles sunt, iners ac supina segnities, et imperitus fervor : illa ad bonum minime accedens, hic autem ulterius cadens, ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens divinus Salomon : « Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad » sinistram [1] : » nec per contraria in æquale malum, hoc est, in peccatum, incidas. Quanquam alioqui, quod natura dextrum est, his verbis laudat : « Vias enim, quæ a » dextris sunt, novit Deus; perversæ autem sunt, quæ a » sinistris sunt [2]. » Quî fit igitur, ut qui dextrum laudat, idem rursum a dextro nos abducat? Intelligit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit : « Ne magnopere justus » sis, nec supra modum sapiens [3]. » Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris, tam in actione, quam in sermone, animi impetus, a bono nempe et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus, et excessus, peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio.

VII. Nemo igitur sapientior sit, quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior,

[1] Prov. IV, 27. — [2] Ibid. — [3] Eccle. VII, 17.

nec præcepto sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si ordinem noverimus, et naturæ leges comprobemus, et rationem ducem sequamur, et disciplinam non aspernemur. « Respicite in cœlum sursum, et in » terram deorsum [1], » atque animadvertite, quo pacto tota hæc rerum moles constructa et coagmentata fuerit, unde originem habuerit, quid ante earum concinnitatem erat, et quo jam nomine Universum appelletur. Ordine omnia concinnata et distincta sunt, et quidem concinnatore Verbo : non quod, ut una res, ita omnes simul produci non possent; (nam qui ea, quæ non erant, in ortum produxit, productisque formam et speciem dedit, idem profecto nequaquam infirmitate prohibebatur, quominus omnia simul in lucem ederet et exornaret;) verum ob hanc causam, aliud primum, aliud secundum, aliud tertium numeratur, ac sic deinceps, ut simul cum rebus creatis ordo statim ingrediatur.

VIII. Ordo itaque omnia constituit, et colligavit. Ordo cœlestia et terrestria continet. Ordo in iis, quæ ratione et animo intelliguntur, locum habet : ordo in iis, quæ sensibus percipiuntur : ordo in Angelis; ordo in astrorum motu, magnitudine, mutua relatione, et splendore. « Alia » enim solis claritas est, alia lunæ, alia stellarum. Stella » enim a stella claritate differt [2]. » Ordo in anni partibus et temporibus, apte et distincte, tum progredientibus, et recedentibus, ac per mediocritatem asperitatem mitiganti bus. Ordo in diei et noctis mensuris et intervallis. Ordo in elementis, ex quibus corpora constant. Ordo cœlum in orbem duxit, aërem exporrexit, terram supposuit, aut etiam superposuit, humidam naturam fudit, atque in unum locum contraxit, ventos emisit, sed non ad hominum perniciem immisit, aquas in nubibus astrinxit, sed non retinuit,

1 Isaï. LI, 6. — 2 1 Cor. XV, 41.

verum in totius terræ faciem apte et æquabiliter sparsit : idque non ad exiguum tempus, vel unum aliquem temporis articulum, verum ab ipsis mundi primordiis in finem usque, eamdem viam recto cursu tenentia, et circumeuntia, fixaque simul et motu agitata; illud vi Verbi et facultate, hoc rei fluxæ et caducæ natura. « Statuit ea » in æternum, et in sæculum sæculi : præceptum po» suit, et non præteribit [1]. » Illud fixionis et soliditatis : at si quid ortum habuit, aut habiturum est, hoc fluxionis. Atque vigente quidem ordine, stat mundus, id est, universum hoc; ac ejus pulchritudo, certa et stabilis est. Contra autem, perturbatio et confusio, in aëre procellas, in terra motus, in mari exundationes, in urbibus domibusque bella et dissidia, in corporibus morbos, in animis peccata, procreavit. Hæc enim omnia, non pacis nec ordinis, sed confusionis et perturbationis nomina sunt. Quin celebrem quoque illam, atque omnium sermone tritam, et in expectatione positam labem et corruptionem, haud quidquam, fratres, aliud esse existimemus, quam profusam quamdam et redundantem omnium rerum confusionem; ut enim ordo constringit, ita perturbatio solvit, ac dissipat; cum videlicet, totam hanc rerum machinam dissolvere, aut in præstantiorem statum commutare, ei visum fuerit, a quo conjuncta, et tanquam vinculis quibusdam constricta est.

IX. Ordo cunctis animantibus ortum, et alimentum, ac sedes unicuique aptas et congruentes indixit, et quasi lata lege præscripsit. Ac nec delphinum quisquam arva sulcantem vidit, nec bovem per aquas lubricum iter carpentem; quemadmodum nec solem noctu decrescentem vel augescentem, nec rursus lunam mortalibus interdiu prælucentem. « Montes excelsi cervis : petra refugium he-

[1] Psal. CXLVIII, 6.

»rinaciis. Fecit lunam in tempora : sol cognovit occasum »suum [1]. » Simul atque nox terram caligine obduxit, statim homo somno contrahitur, feræ autem libere vagantur, ac pabulum a Creatore concessum quærunt : simul atque dies illuxit, statim bestiæ congregantur, atque homo ad opus properat. Ita ordine, et juxta naturæ legem atque rationem, nobis invicem cedimus. Addam, quod maximum est, maximeque proprium. Ordo ex mixtura, partim ratione prædita, partim rationis experte, hominem, ratione utens animal, construxit; atque arcano modo, et qui nullis verbis explicari queat, terram cum mente, mentem cum spiritu vinxit. Quin, ut mirabilius aliquid in figmento suo atque opere patraret, idem ipsum et conservavit, et dissolvit. Alterum enim superinduxit, alterum subduxit, non secus atque in aquarum fluxu, corporique mortali immortalitatem per dissolutionem comparavit. Ordo nos a mutis animantibus distinxit, civitates condidit, leges instituit, virtutem honoribus, vitium pœna affecit, artes excogitavit, matrimonia copulavit, ac, per acrem erga susceptos liberos amorem, feram et agrestem vitam ad humanitatem excoluit, et, quod terreno hoc et carnali amore majus est, divinum amorem animis nostris infixit.

X. Quid autem singula commemorare attinet? Ordo, omnium rerum pater et præsidium est; istudque Verbi, rerum omnium conditoris et architecti, solus recte dicere queat, siquidem vocem acceperit : « Cum mundus a Deo »crearetur ac produceretur, cum eo eram cuncta componens : cum adornaret thronum suum supra ventos, ac »supernas nubes roboraret : cum fundamenta terræ jaceret, et velut firmos et tutos fontes, qui sub cœlo sunt, »statueret, ac Spiritu oris sui virtutem omnem illis largiretur [2]. » Verum, (ut ad rem ipsam, cujus causa hæc

[1] Psal. CIII, 18, et seqq. — [2] Prov. VIII, 27, et seqq, et Psal. XXXII, 6.

omnia disserui, et ad quam jampridem oratio nostra festinat, veniamus,) ordo in Ecclesiis quoque constituit, ut alii oves sint, alii pastores, alii præsint, alii subsint ac pareant; alius velut caput sit, alius pes, alius manus, alius oculi, alius aliud quoddam corporis membrum, ad totius Ecclesiæ concinnitatem et utilitatem, vel inferius, vel præstantius. Et quemadmodum in corporibus, nec membra inter se divulsa sunt, verum cuncta unum corpus sunt ex diversis membris conflatum; nec rursum idem omnium munus est, tametsi alioqui ad benevolentiæ concordiæque necessitatem, honorisque parem in disparibus rationem, alia aliorum opera ex æquo indigeant; neque enim oculus ambulat, sed viam commonstrat: nec pes prospicit, sed progreditur ac loca permutat: nec lingua voces accipit, id enim aurium est: nec rursus auris loquitur, quod linguæ officium est: et nasus quidem est odoratus organum; « Guttur autem, ut ait Job, cibos degustat [1]: » manus porro dandi atque accipiendi instrumentum est: mens denique omnibus præest atque imperat, nimirum a qua vis sentiendi proficiscitur, et ad quam sensus omnes referuntur. Ad eumdem quoque modum apud nos, hoc est, in communi Christi corpore, res se habet.

XI. « Omnes enim corpus unum in Christo sumus, » singuli autem Christi, atque alii aliorum membra [2]. » Alii enim dominantur et præsunt: alii parent ac reguntur. Et quamvis non eadem sit utrorumque actio, siquidem imperare, et imperio regi, non est idem; fiunt tamen utraque unum in unum Christum, ab eodem Spiritu constructa atque compacta. Ac rursus, quemadmodum inter eos, qui subsunt, permagnum discrimen reperitur, ut qui, et doctrina, et usu atque exercitatione, et ætate inter se differant: eodem modo inter præfectos quoque non parva differentia

[1] Job. XXXIV, 3. — [2] Rom. XII, 5.

est; ac « Spiritus Prophetarum Prophetis subjici[1] » cum Paulus ipse affirmet, non est cur de ea re dubites. Et « Quosdam quidem, inquit, posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Pastores et » Doctores[2] : » primum propter veritatem, alterum propter umbram, postremum propter utilitatis et illuminationis divinæ mensuram. Et Spiritus quidem unus est, non autem pares gratiæ : quandoquidem nec paria Spiritus conceptacula. « Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ » et speculationis, alii sermo scientiæ et revelationis, alii » fides certa minimeque dubia, alii virtutum sublimium» que miraculorum operationes, alii gratiæ curationum, » opitulationes, hoc est, defensiones et patrocinia ; gu» bernationes, hoc est, carnis castigationes, genera lin» guarum, interpretationes linguarum[3], » aliis denique præstantiores, aliis inferiores gratiæ, pro fidei nimirum ratione et proportione.

XII. Hunc ordinem revereamur, o fratres, hunc tueamur et conservemus. Alius auris sit, alius lingua, alius manus, alius aliud quiddam. Alius doceat, alius discat ; « Alius propriis manibus bonum operetur, ut habeat quod » egentibus impertiatur[4] : » alius præsit ac plebem moderetur : alius justitiæ laudem per ministerium consequatur. Qui docet, in modestia doceat. « Prophetæ enim duo aut » tres loquantur, idque vicissim, atque unus interpretetur. » Quod si alii revelatum fuerit, primus loco ipsi cedat. Et » qui discit, in obedientia : et qui tribuit, in hilaritate : et » qui ministrat, in alacritate[5]. » Ne linguæ munere, quod omnium promptissimum et paratissimum est, omnes fungamur : « Nec omnes Apostoli simus, nec omnes Prophetæ, » nec omnes Interpretes[6]. » Amplum et præclarum est de

[1] 1 Cor. xiv, 32. — [2] Id. xii, 28. — [3] 1 Cor. xii, 8, et seqq. — [4] Ephes. iv, 28. — [5] 1 Cor. xiv, 29, et seqq., et Rom. xii, 8. — [6] 1 Cor. xii, 29.

Deo verba facere? At præclarius est se ipsum Deo purgare; « Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia [1]. » » Atque ad justitiam seminare, et vitæ fructum metere ju- » bemur [2], » ut scientiæ lumine perfundamur. Ac Paulus ipse « Nos per Domini amorem [3] » a Domino cognosci vult, per cognitionem autem doceri; atque hanc ad cognitionem viam, meliorem esse censet, quam opinionem eam, quæ inflat.

XIII. Magnum et præclarum est docere? At discere periculo vacat. Quid pastoris munus tibi arrogas, cum ovis sis? Quid caput efficeris, cum pes sis? Quid exercitum ducere aggrederis, in militum ordinem ascriptus? Quid magna quidem illa, sed incerta et periculosa maris lucra consectaris, cum terram sine periculo colere liceat, etiamsi minore cum quæstu? Si vir secundum Christum es, « Et » sensus excitatos habes [4], » ac splendido scientiæ lumine præditus es, « Dei sapientiam loquere, quæ apud perfectos » prædicatur [5], » et quæ in mysterio abscondita est; idque ita demum, si commodum tempus nactus fueris, eamque fidei tuæ commissam habueris. « Quid enim a te ipso habes, » quod tibi datum non fuerit, et quod non acceperis [6]? » Sin autem ætate adhuc tenera es, atque humili et abjecto animo, viribusque infirmioribus, quam ut ad sublimiora progredi possis, Corinthius esto, satis tibi sit « Lacte nu- » triri [7]. » Quid solidiorem cibum expetis, quem membra præ imbecillitate conficere, atque in alimentum vertere nequeant? Loquere sane, si quid silentio melius et excellentius habes; (neque enim te fugit laudi duci, si quis « Ordinem labiis adhibeat [8]; ) » at ubi silere præstat, quam loqui, silentium complectere. Atque alia dicere

[1] Sap. I, 4. — [2] Osee. X, 12. — [3] I Cor. VIII, 3. — [4] Hebr. V, 14. — [5] I Cor. II, 6. — [6] Id. IV, 7. — [7] Id. III, 2. — [8] Prov. X, 19.

ames, alia audire; alia laudibus evehere, alia, non tamen acerbe, ablegare ac rejicere.

XIV. Nescitis, fratres, qua difficultate premamur, nos, inquam, qui hic cum pompa et fastu præsidemus, atque hæc vobis, qui e plebe estis, quasi lata lege promulgamus. Ac fortasse nec nostrum plerique, (quod etiam deplorandum est,) intelligunt, quomodo apud Deum, et cogitatio omnis, et sermo, et actio velut ad lancem expendatur: nec apud Deum duntaxat, verum et apud omnes ferme homines; qui, cum rerum suarum tardi sint judices, alienarum autem expediti sunt exploratores, citiusque aliis gravissima errata, quam nobis levissima, concesserint; ac, si imperitiores sint, nobis impietatis crimen potius impegerint, quam ut mediocrem suam inscitiam accusent. Nescitis quantum Dei sit silentium, ac loquendi necessitate minime constrictum esse, ita ut pro arbitratu alterum eligere, alterum fugere liceat, sibique, et sermonis, et silentii, velut dispensatorem esse. Nam cum omnis oratio suapte natura imbellis sit, facileque percellatur, ac propter repugnantem sermonem libertate careat; tum vero ea, quæ de Deo suscipitur, tanto plus habet difficultatis, quanto subjectum majus est, et zelus amplior, et periculum gravius. Quid autem metuemus? Aut quid erit ex quo fiduciam concipiemus? Mens-ne, an sermo, an auditus, cum in tribus his rebus periculum versetur? Nam et res divinas mente consequi arduum, et verbis explicare perdifficile, et purgatas aures nancisci majoris laboris et difficultatis est.

XV. Deus quidem lux est, atque adeo lux omnium sublimissima, cujus perexiguus quidam rivus, ac radius ad inferiora pertingens, est lumen id omne quod cernimus, quantumvis splendidum videatur; sed, ut vides, caliginem nostram calcat, « Ac tenebras latibulum suum posuit[1], »

[1] Psal. XVII, 12.

easque inter se ac nos, quemadmodum olim Moyses « Ve- » lamen » inter se et obduratos Israëlitas, interjecit, ne sepositam ac reconditam pulchritudinem, qua pauci digni sunt, caliginosa natura facile videat, facileque hujusmodi aspectus compos effecta, facile quoque propter adipiscendi facilitatem amittat : verum lumen cum lumine, semper in sublime per appetitionem trahente, versetur, ac mens, vitiorum maculis repurgata, purissimæ menti jungatur, partimque nunc nobis aliquid appareat, partim autem postea, hoc scilicet virtutis, propensiorisque in Deum animi, seu expressæ illius similitudinis præmium ferens. « Videmus enim nunc, inquit, per speculum et in ænig- » mate : tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex » parte : tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum[1]. » Quanta est vilitas nostra et abjectio! Quanta rursus pollicitatio! Deum perinde cognoscere, ut cogniti sumus. Hæc Paulus magnus ille « Veritatis præco, gentium in fide » magister[2], qui amplissimum orbem Evangelio implevit[3]; » qui nulli alii, quam Christo, vixit[4], qui usque ad tertium » cœlum penetravit[5], qui paradisi spectator fuit, qui deni- » que perfectionis causa dissolutionis desiderio flagrabat[6]. »

XVI. Ac Moyses quidem « Dei posteriora per petram » vix conspexit[7], (quæcumque tandem posteriora illa erant, et quæcumque petra,) idque cum multum precatus esset, ac promissi compos factus : nisi quod non tantum, quantum exoptabat, vidit, plusque illud fuit, quod eum fugit, quam quod ipsius oculis sese objecit; Moyses, inquam, qui Pharaonis Deus erat, qui tantam hominum multitudinem ductabat, qui tantam miraculorum vim demonstrarat. Tu vero, quosnam usquam cœlitus aluisti? Quam aquam e petra extudisti? Quod mare virga dirupisti[8]?

[1] Exod. xxxiv, 33. — [2] 2 Tim. i, 11. — [3] Rom. xv, 19. — [4] Galat. ii, 20. — [5] 2 Cor. xii, 2. — [6] Philip. i, 23. — [7] Exod. xxxiii, 22, et seqq. — [8] Id. xvii, 6.

Quem populum per aquas, tanquam per aridam, transmisisti[1]? Quos hostes fluctibus obruisti? Quos per ignis et nubis columnam deduxisti[2]? Quos Amalecitas per orationem, et manuum extensionem, ac crucem tanto ante mystice adumbratam, fudisti et profligasti[3], ut misere tecum et calamitose agi putes, quod plene ac perfecte Deum non comprehendas, atque idcirco omnia tibi moveri, ac sursum deorsumque jactari videantur? At quoniam Moysis mentionem feci, non ne hinc gratiæ divinæ seriem, ordinisque legem didicisti? Si Moyses es, » Nubem quoque » ipsam ingredere, et Deum alloquere, et vocem audi, et » legem accipe, ac leges statue[4]. » Si autem Aaron, « Si» mul quidem ascende : verum extra nubem in propinquo » consiste[5]. » Si vero Ithamar quispiam, aut Eleazar, atque a Moyse tertius, ordinisque senatorii et ex septuaginta unus, « Longius adhuc gradum fige, » quamvis ordine tertius. Quod si plebeius quispiam, infirmique ordinis, « Mons minime te admittit, » quippe quem etiam si bestia tetigerit, lapidibus opprimetur. Infra remane, vocemque solam audi, idque etiam postquam te ipsum, ut jussus es, expiaveris ac perpurgaveris.

XVII. Atque ut uberius te instruam, quis sacerdotum manus consecrabat? Moyses. Quis eorum, qui consecrabantur, primus erat[6]? Aaron. Quis autem, quod ante a nobis dictum oportuit, ea, quæ ad Deum spectabant, curabat? Quis rursus populo vocis instar erat? Jam, « In » Sancta sanctorum[7], » cui, præterquam uni, aditus patebat? Semper-ne autem illi patebat? Nequaquam; sed semel per annum, et statuto tempore. Quinam porro arcam gestabant, nisi Levitæ? Et ex iis, ut constitutum erat, alii quidem

[1] Exod. XIV, 16, et seqq. — [2] Id. XIII, 21. — [3] Id. XVII, 10, et seqq. — [4] Id. XIX, 3, et seqq. — [5] Id. XXIV, 1, et seqq. — [6] Id. XXVIII, 1, et seqq. — [7] Levit. XVI, 2, et Hebr. IX, 7.

præstantiores ejus partes, alii autem inferiores minorisque pretii, prout cujusque dignitas ferebat? Et quoniam eam quoque custodiri oportebat, quinam eam, et quo pacto custodiebant? Alii videlicet aliud latus, alii aliud : nec quidquam non distinctum et ordinatum erat, ne minimarum quidem rerum. At nos si exiguam quamdam gloriam assecuti fuerimus, ac ne hanc quidem persæpe, verum temere duo aut tria Scripturæ verba, eaque imperite et concise perdidicerimus ; ( illa videlicet sapientia est uno die parta, et Chalanæ turris, qua linguæ præclare divisæ sunt ; ) jam et contumaciter atque insane adversus Moysem insurgendum est, et Dathani et Abironis contumelia et impietas imitanda. Quorum arrogantiam et amentiam, quæso, fugiamus, ne iisdem pœnis opprimamur.

XVIII. Vis aliud quoque ordinis et disciplinæ exemplum in medium proferam, idque præclarum et laudabile, ac præsenti commemoratione atque admonitione imprimis dignum ? Vides quemadmodum ex Christi Discipulis, magnis utique omnibus et excelsis, atque electioni dignis, hic Petra vocetur, atque Ecclesiæ fundamenta in fidem suam accipiat, ille impensius ametur, et « Supra pectus « Jesu » requiescat [1], ac reliqui Discipuli eos sibi præferri æquo animo ferant. Jam, cum in montem ascendendum fuisset, ut Christus « Corporea forma splenderet [2], » et Divinitatem suam patefaceret, eumque, qui carne tegebatur, nudaret, atque aperiret, quinam simul ascendunt? ( Nec enim omnes ad hujus miraculi spectaculum admittuntur ; ) Petrus, Joannes et Jacobus, qui ante alios, et erant, et numerabantur. Rursus cum « In supremo agone » versanti, et paulo ante passionem secedenti [4], » ac precibus operam danti quosdam adesse oporteret, quinam

[1] Matth. XVI, 18. — [2] Joan. XIII, 25. — [3] Matth. XVII, 1. — [4] Id. XXVI, 37.

ad eam rem asciti sunt? Iidem illi. Atque hæc Christi prælatio et electio fuit. Cæteroqui vero quanta concinnitas, et disciplina? Aliud Petrus interrogat, aliud Philippus, aliud Judas, aliud Thomas[1], aliud alius quispiam, neque aut idem omnes, aut omnia unus, sed vicissim quisque, ac sigillatim. Dices-ne hic fortasse hoc singulos quæsivisse, quod cuique opus erat? Istud autem, quale tibi videtur? Philippus quiddam dicere gestit[2], nec solus audet, verum Andream quoque adhibet. Petrus aliquid percunctari cupit, et Joanni rem capitis nutu proponit[3]. Ubi hic morositas? Ubi dominandi libido? Ecquod illustrius argumentum edere potuissent, se Christi Discipulos esse, » Mitis, inquam, illius et humilis corde[4], » et servi propter nos, ipsius servos, atque omnem in omnibus rebus gloriam ad Patrem transmittentis, ut nobis moderationis exemplum et disciplinæ præberet? Quam tamen tantum abest, ut colamus et amplectamur, ut bene nobiscum actum iri putemus, si non omnes homines audacia et arrogantia superemus, utpote qui hanc de maximis et in maximis rebus ostentemus.

XIX. An te fugit humilitatem, non tam in parvis rebus levisque momenti, (fieri enim possit, ut eam ostentatio, fictaque et adumbrata virtutis species pariat,) quam in majoribus et gravioribus explorari? Ego certe humilitatis ac modestiæ laudem huic demum tribuerim, non qui de se ipso pauca, (idque apud paucos, et raro commemorat,) nec qui inferiorem humiliter affatur, sed qui parce ac moderate de Deo loquitur; ac quædam proloqui, quædam premere et retinere, quorumdam etiam inscitiam fateri novit, atque ei sermone cedit, cui loquendi munus commissum est, ac nonnullos uberiori Spiritus

[1] Joan. XIII, 6, et XIV, 5, 8, 22. — [2] Joan. XII, 22. — [3] Id. XIII, 24. — [4] Matth. XI, 29.

gratia præditos, et contemplatione altius provectos esse æquo animo patitur. Turpe enim est profecto, in veste ac victus ratione, non sublimiorem, sed viliorem eligere, ac genuum callo, lacrymarum fontibus, jejuniis, vigiliis, chameuniis, labore, atque omni corporis maceratio nehumilitatem præ se ferre, ac propriam imbecillitatem agnoscere; in divinis autem disputationibus principatum et tyrannidem sibi vindicare, nec cuiquam omnino cedere, verum supra omnes legis doctores supercilium efferre; cum ibi humilitas, non solum gloriam, sed etiam securitatem habeat.

XX. Quid igitur, (interpellabit quispiam ex iis, qui ferventioris animi sunt,) an de Deo tacebimus, idque nobis indicis? Et de qua tandem re potius quam de ipso loquemur? Aut quo loco illud ponemus: « Semper laus » ejus in ore meo: et, Benedicam Dominum in omni tem- » pore [1]: et, Veritatem meditabitur guttur meum [2]: et, » Ecce labia mea non prohibebo [3]: » et alia quæ in eamdem sententiam meditata ac definita testimonia producet? Cui leniter et sine acerbitate, ut hinc quoque animi moderationem doceamus, occurrendum est. Non te tacere jubeo, vir sapientissime, sed a pertinaci contentione abstinere: non veritatem occultare, sed præter legem non docere. Nam et ipse vel primus inter eos nomen profiteor, qui sapientiam et doctrinam laudibus efferunt, atque in divinis sermonibus sacrisque studiis tempus atque operam ponunt, aut certe ponere cupiunt: ac Deus faxit, ne quid unquam huic occupationi prævertendum ducam, ne alioqui ab ipsa Sapientia miser appeller, ut « Sapientiam et » eruditionem spernens [4], » ac pro nihilo ducens. Interim tamen excessum vito, et inexplebilem cupiditatem coër-

[1] Psal. XXXIII, 2. — [2] Prov. VIII, 7. — [3] Psal. XXXIX, 10. — [4] Sap. III, 2.

ceo; malimque, si mihi utrumque fugere, ac mediocritatem assequi non liceat, nimis ignavus esse, quam nimis curiosus; ac nimis timidus, quam nimis audax, et temerarius. At tu idem omnino mihi facere videris, ac si me, immodico cibo tibi interdicentem, eo nomine accusares, quasi ab omni universum alimento tibi abstinendum esse præscriberem; aut ad caste pudiceque cernendum hortantem, perinde criminareris, quasi cæcitatem laudibus efferrem.

XXI. « Si est tibi sermo prudentiæ, inquit ille, res» ponde : nec quisquam prohibebit : sin minus, hæreat » vinculum labiis tuis [1]. » Quanto commodius hoc in eos, qui ad docendum prompti ac parati sunt, adhiberi queat? Si tibi tempus est, doce; sin minus, revincta lingua, aures solve. Meditare tu quidem, atque animo versare in rebus divinis, cæterum intra fines te continens. Loquere tu quidem ea quæ sunt Spiritus, ac, si fieri potest, ne aliud quidem quidquam loquere; imo etiam crebrius loquere, quam respires; (pulchrum enim ac divinum est per divinarum rerum commemorationem ad Dei amorem perpetuo extimulari;) sed ita, ut ea, quæ tibi imperata sunt, cogites. Ne Patris naturam anxie inquiras, Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eamdem in tribus personis Deitatem et claritatem, individuam illam naturam, ac confessionem, et gloriam, et credentium spem. Verba ea, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus retine : sermonis autem et disputationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere : superstruat architectus. Sufficit tibi cor pane fulcire : obsonia copiosis et locupletibus relinque. Nemo sanus ac prudens te accusabit, si splendide ac magnifice cœnam non instruxeris : verum si, vel Christi disci-

[1] Eccli. v, 14.

pulo, vel cuipiam alii panem non apposueris, aut aquæ poculum non porrexeris, cum id tibi per facultates tuas liceat, tum demum jure ac merito condemnaberis. « Noli » celer esse in verbis[1], » admonet Sapiens; nec inopia laborans, te cum locuplete compara, nec sapientibus sapientior esse affecta. Sapientiæ quoque genus est, se ipsum nosse, ac non immodice efferri, eodemque modo, quo voces, affici, quæ, si vehementius contendantur, propter excessum omnino deficiunt. Præstat, cum doctus sis, ob mansuetudinem et animi æquitatem consulte cedere, quam, cum eruditione careas, per insolentiam ac temeritatem altius efferri. Celeritas tua usque ad fidei confessionem progrediatur, si quando a te poscitur; ultra eam autem timidiorem te esse velim. Nam ut illic tarditas, ita hic festinatio periculosa est.

XXII. Quid autem est, quamobrem grave et acerbum putes, si non in omni disputatione domineris, atque in omni problemate aut quæstione primariam sedem obtineas, verum alii te, vel doctiores, vel audaciores inveniantur? Deo gratiæ habeantur, quod, ut eximia largitur, ita per communia saluti hominum consulere norit. Atque hoc miraculum non in doctrina tantum ac disputationibus, sed in ipsa quoque mundi effectione locum habere comperies, si animum adverteris. Neque enim in rebus creatis excellentissima quæque nonnullorum duntaxat, sed omnium sunt, atque ad unum idemque creaturarum genus communis Dei gratia dimanat: neque in fidei ratione, ea, quæ salutem afferunt, potentiorum sunt, sed volentium. Quid pulchrius aëre, igne, aqua, terra, pluviis, fructibus, sativis juxta et agrestibus, tecto, indumentis? Atqui hæc sunt ejusmodi, ut omnes iis communiter utantur; partim quidem omnino communiter, partim ad quamdam mediocri-

[1] Eccle. v, 1.

tatem : nec quisquam adeo tyrannus est, ut communi beneficio solus fruatur. Deus enim « Solem suum æque » omnibus oriri facit [1], » divitibus ac pauperibus pluit : communis diei noctisque alternatio et vicissitudo, commune donum sanitas, communis vitæ terminus, communis mensura et gratia corporis, communis sensuum vis et facultas ; ac fortasse hoc nomine, meliori quoque conditione pauper est, quod pro his beneficiis ampliores Deo gratias agat, jucundiusque communibus, quam potentiores superfluis minimeque ad vitam necessariis, fruatur. Atque hæc quidem communia, omnibusque exposita sunt, Deique justitiam perspicuo argumento testantur. At aurum, et pellucidi ac deamati lapides, et molles ac nimis exquisitæ vestes, et mensa deliciis turgens ac libidinem accendens, et redundantes opes, quæ dominos labore conficiunt, paucorum hominum ornamenta sunt.

XXIII. Hoc autem etiam circa fidem ipse animadverto. Communia sunt, Lex, Prophetæ, Testamenta, Testamentorum oracula, gratia, puerilis institutio, perfectio, Christi passiones, nova creatio, Apostoli, Evangelia, Spiritus distributio, fides, spes, charitas, eaque tum erga Deum, tum ex Deo, nec ea ad mensuram data, quemadmodum olim manna illud ingrato et improbo Israëli donatum [2], sed ad uniuscujusque voluntatem, ascensus item, illuminatio, subobscura quidem hæc, quæ in hac vita contingit, clarior autem illa, quam spe conceptam habemus ; denique, quod maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti agnitio, ac primariæ nostræ spei confessio. Quid his majus ac sublimius ? Quid rursus communius ? At quæ ultra hæc sunt, tametsi ob raritatem præstantiora sint, tamen, si necessitatem spectemus, posteriores partes tenent. Nam ea, sine

[1] Matth. v, 45. — [2] Exod. xvi, 16.

quibus nullus potest esse Christianus, iis utiliora sunt, quæ a paucis duntaxat attingi atque percipi possunt.

XXIV. Enimvero alius contemplationis opibus affluit, ac supra vulgus assurgit, et spiritualia cum spiritualibus comparat, atque « In cordis latitudine tripliciter descri- » bit[1], » nimirum, et eam doctrinam, quæ omnes instruat, et eam quæ multos, et eam quæ non omnes, nec multos, sed paucos duntaxat; nec pauper esse sustinet, verum in altissima et abstrusissima quæque penetrat. Ascendat vero ille, ac viæ ducem se præbeat, atque a mente feratur, vel « Ad tertium usque cœlum[2], » si ita libeat, quemadmodum Paulo contigit : cæterum cum ratione et scientia, ne propter animi elationem cadat, pennisque propter volatus sublimitatem liquefactis, misere corruat. Quid enim ob laudabilem ascensum cuiquam invidia confletur ? Quæ rursus fœdior prolapsio, quam ejus hominis, qui animi elatione transfixus est, nec humanæ mentis, quæ ad cœlestia erigitur, humilitatem intelligit, quantumque adhuc a vero fastigio absit, qui mortales omnes sublimitate antecedit ?

XXV. Alius contra exiguo ingenio est, et lingua pauper, nec verborum flexus et captiones novit, nec sapientum dicta et ænigmata, nec Pyrrhonis instantias, aut assensus retentiones, aut oppositiones, nec syllogismorum Chrysippi solutiones, aut pravum artium Aristotelis artificium, aut Platonis facundiæ præstigias; qui velut Ægyptiacæ quædam plagæ in Ecclesiam nostram irrepserunt. At hic quoque habet, unde salutem consequatur. Quibus tandem verbis? O mirificas divinæ gratiæ opes! Nihil, inquit, tibi necesse est « In cœlum ascendere, ut Christum illinc » trahas : nec in abyssum descendere[3], » ut hinc eum a mortuis extrahas, nimirum, vel primam ipsius naturam

[1] Prov. XXII, 20. — [2] 2 Cor. XII, 2. — [3] Rom. X, 6, 7.

curiosius investigans, vel postremam carnis assumptæ dispensationem. « Prope te, inquit, verbum est[1] : » mens et lingua thesaurum hunc habent; illa videlicet credendo, hæc confitendo. Quid his divitiis compendiosius? Quid hoc beneficio facilius expromptius ? Confitere Jesum Christum, eumque a morte ad vitam rediisse crede, et salutem consequeris. Etenim justitia quidem est, vel solum credere : at perfecta salus in eo sita est, ut etiam confiteamur, ac cognitioni dicendi libertatem adjungamus. Tu majus aliquid salute quæris, nempe alterius vitæ gloriam et splendorem : mihi vero salutem consequi maximum est, et futuras pœnas vitare. Tu viam minime tritam et inaccessam ingrederis : ego tritam atque calcatam, et qua multi ad salutem pervenerunt.

XXVI. Nihil fide nostra, fratres, iniquius fingi posset, si in eruditos tantum dicendique facultate ac logicis demonstrationibus præstantiores caderet ; popularis autem multitudo, ut auro et argento, aliisque omnibus rebus, quæ hic in pretio habentur, atque a plerisque avidissime expetuntur, si hac quoque frustraretur ; ac Deus id, quod altum et excelsum est, atque ad paucos pertingit, gratum acceptumque haberet ; contra, quod propinquius est, nec vulgi captum superat, aspernaretur et rejiceret. Nam ne in moderatiores quidem homines hoc cadit, ut non quales ipsis haberi honores possunt, exigant, sed excellentibus tantum eximiisque delectentur, nedum in Deum; qui, cum multis nominibus admirabilis nobis et suspiciendus occurrat, nihil tamen tam proprium habet, quam omnes beneficiis afficere. Usitata ne spernas, novitatem ne captes, ut nominis splendorem tibi apud vulgus concilies. Erudiat te consilio Salomon : « Melior est, inquit, exigua pars cum » securitate, quam magna cum infirmitate et incertitudine[2]. »

[1] Rom. x, 8. — [2] Prov. xvi, 8.

Et, « Melior est pauper ambulans in simplicitate sua [1], » ( nam insignis quoque et erudita est hæc parœmia, ) et qui sermonis ac scientiæ inopia laborat, simplicibusque verbis innititur, atque in illis, tanquam in parva et tenui rate, salutem assequitur, quam fatuus labiisque perversus, qui disputationibus et argumentis inepte atque imperite confidit, ac Christi crucem, rem omni sermone sublimiorem, per disserendi facultatem evacuat, ubi probationis et argumentorum infirmitas veritatem imminuit et labefactat.

XXVII. Quid in cœlum provolas, cum pedes sis? Quid « Turrim extruis [2], » cum iis rebus careas, quæ ad eam perficiendam requiruntur? Quid ipse quoque « Manu » aquam metiris, et cœlum palmo [3], » terramque omnem pugillo, elementa magna, et ejusmodi, ut ea Creator solus dimetiri possit? Primum te ipsum cognosce: quæ in manibus sunt, intellectu assequere: quis sis, et quomodo effictus, ita ut simul et imago Dei sis, et deteriori astringaris; quid illud sit, quod tibi motum attulit, quæ in te sapientia eluceat, quod naturæ arcanum: quomodo loco circumscriberis, ac mens nullo limite includitur, sed in eodem loco manens, omnia lustrat ac pervagatur. Quomodo, cum tantillus sit oculus, tam longe pertingit; utrum quod rem visam admittat, an potius quod a eam transeat: quomodo idem et movet et movetur, ac per voluntatem gubernatur: quæ motus quies, quæ sensuum partitio, quomodo mens eorum opera cum externis versatur, atque externa excipit: quomodo formas recipit: quæ assumptæ rei conservatio, vel memoria: quæ elapsæ recuperatio, vel reminiscentia: quomodo sermo mentis fœtus est, atque in alia mente sermonem procreat, et quomodo cogitatio sermone distribuitur: quomodo corpus per animam alitur, et

[1] Prov. XIX, 1. — [2] Luc. XIV, 28. — [3] Isaï. XL, 12.

quomodo anima per corpus affectuum particeps fit : quomodo eam timor constringit, præfidentia solvit, mœror contrahit, lætitia diffundit, livor tabe afficit, superbia effert, spes erigit : quomodo iracundia eam in furorem agit, et pudor rubore suffundit ; hæc quidem, ebulliente sanguine, hic vero, recedente : quomodo perturbationum signa corporibus imprimuntur : quomodo ratio præsidet, quomodo hæc omnia regit, et moderatur, affectuumque motus lenit ac sedat : quomodo a sanguine et spiratione, id, quod corpore vacat, tenetur : quomodo horum defectio, animæ discessio est. Hæc, aut horum aliquid, o homo, cognitione comprehende : ( nondum enim cœli naturam aut motum, nec siderum ordinem, nec elementorum permixtionem, nec animantium discrimina, nec cœlestium Virtutum inferiores gradus et sublimiores, atque omnia, in quæ artifex ratio distribuitur, nec denique providentiæ gubernationisque rationes commemoro : ) ac tum nondum dicam, aude ; verum adhuc time ad ea, quæ sublimiora sunt, viresque tuas magis superant, accedere.

XXVIII. Ac maxime quidem, ita comparatum est, ut omnis sermo contentiosus et cum ambitione conjunctus, exercitatio quædam sit, qua ad contendendum de rebus gravioris momenti provehamur. Proinde nobis curæ esse debet, ut quemadmodum pueros in primis moribus et prima institutione fingimus, ut insequentis ætatis improbitatem fugiant ; ita nos quoque ne in levibus quidem parvique momenti disputationibus, audaciæ atque ineptiæ significationem præbeamus, ne ea tandem diuturna consuetudine in majoribus abutamur. Minoris enim laboris est primum improbitati non cedere, ac eam accedentem fugere, quam progressam exscindere, seque ea superiorem præbere : non secus videlicet ac facilius est petram initio firmare et retinere, quam ruentem sursum retrahere. Sin autem tam

immodico et inexplebili disputandi studio flagras, nec morbum sistere ac reprimere potes, hæc meditare, inhis esto: ambitionem istam in iis rebus, in quibus periculi nihil subest, effunde.

XXIX. Quod si hoc repudias, nec linguam freno coërcere, animique impetum frangere ac comprimere potes, sed tibi furere atque insanire certum est, ac primis potestatibus minime cedere, (nisi tamen iis quoque cognitionis modus est,) altiusque omnino assurgere, quam ex utilitate tua sit: at illud saltem tibi impera, ut fratrem non condemnes, nec timiditati impietatis nomen imponas, nec temere ac præcipiti judicio eum condemnes, aut salutem ejus pro desperata habens discedas, qui animi facilitatem ac morum suavitatem profiteris. Quin potius, hic humilem te præbe, dum licet: hic nullo cum tuo detrimento fratrem tibi antepone, ubi condemnare et contemnere, nihil aliud est, quam a Christo, ac sola spe ejicere, atque exturbare, occultumque triticum, et quidem triticum fortasse te præstantius, « Una cum zizaniis exscindere [1]. » Hanc rationem tene, ut illum quidem corrigas, idque leniter et humane, non ut hostis, nec ut durus et rigidus medicus, nec ut sectionibus tantum et cauteriis adversus morbum grassari sciens; te ipsum autem, ac tuam infirmitatem agnoscas. Quid enim si lippientibus oculis, aut alio quopiam morbo laborantibus, obscurum solem aspicias? Quid si omnia verti ac sursum deorsumque ferri putes, ipse nausea correptus, aut vino obrutus, ignorantiamque tuam aliis attribuas? Multum diuque ante versandus atque contorquendus est animus, multa ferenda, quam ut alium impietatis damnemus.

XXX. Non idem est stirpem, aut brevem quemdam et caducum florem evellere, atque hominem exscindere. Imago

[1] Matth. XIII, 29.

Dei es, et imaginem quoque Dei alloqueris, « Tuque qui » judicias, ipse judicaberis [1]; et quidem alienum servum » judicas [2], » et quem alius moderatur. Sic fratrem tuum explora, quasi ipse ad eamdem mensuram expendendus. Quocirca, ne cito ac temere membrum seces ac projicias, cum incertum sit, an hac ratione partes quoque sanæ perniciem aliquam contracturæ sint. « Verum argue, increpa, » obsecra [3]. » Habes medicinæ regulam. « Christi Discipulus » es, mitis ac benigni, et qui nostras infirmitates portavit [4]. » Si primum obluctetur, leniter expecta : si secundo, ne spem abjicias; nondum enim curationis tempus effluxit : si tertio, benignum illum et humanitate præditum agricolam imitare, cum Domino adhuc age, » Ne inutilem et » infructuosam ficum exscindat [5], » atque odio habeat, verum emendet et curet, ac stercus injiciat, hoc est, eam correctionem, quæ per confessionem ac publicam ignominiam, contemptio remque victus rationem efficitur. Quis scit, an mutabitur, ac fructum feret, Jesumque a Bethania redeuntem pascet?

XXXI. Tu, qui spirituali illo unguento arte unguentaria confecto delibutus es, fraterni fœtoris nonnihil perfer, sive verus sit fœtor ille, sive ita tibi videatur : ut ipse vicissim boni tui odoris illi aliquid impertiaris. Viperæ virus non est improbitas, ut simul atque ictus fueris, doloribus crucieris, aut etiam intereas, ob eamque causam tibi, bestiam fugienti, vel interimenti, venia parata sit. Verum, si quidem a te fieri potest, eum quoque morbo libera; sin minus, ipse certe ita demum in tuto versaberis, si improbitatis illius particeps nequaquam factus fueris. Insuavis quidam odor est illius morbus, quem fortasse fragrantia tua vincet atque depellet. Libenter scilicet ac

[1] Matth. VII, 1. — [2] Rom. XIV, 4. — [3] 2 Tim. IV, 2. — [4] Matth. XI, 29. Isaï. LIII, 4, et 1 Petr. II, 24. — [5] Luc. XIII, 8.

prompte hujusmodi quiddam conservi et cognati tui causa susciperes, quale Paulus ille zelo et æmulatione flagrans, præ commiseratione, non modo cogitare, sed etiam dicere ausus est; nimirum ut, si fieri posset, « Israël, in ipsius » locum subrogatus, ad Christum introduceretur [1]; » cum sola plerumque suspicione ductus, fratrem præscindas. Quem fortasse lucrari benignitate potuisses, eum audacia tua perimis, « Membrum tuum, pro quo Christus mortem » oppetiit [2]. » Proinde, si firmus ac robustus es, ait Paulus de cibus disserens [3], atque ob doctrinam fideique firmitatem confidis; fratrem quoque ut ædifices, cura. Noli cibo tuo eum, quem Christus communi passione honestavit, evertere. Etsi enim res diversa est, consilii tamen admonitionisque ratio peræque utilis est.

XXXII. Ac profecto legem quoque apud nos constitutam esse oportebat, quæ juberet, ut, quemadmodum olim apud sapientes Hebræos, a quibusdam Scripturæ sacræ libris juvenes arcebantur, utpote tenerioribus adhuc minimeque firmis animis haudquaquam profuturis; eodem quoque modo, non quibuslibet, nec semper, sed certo tempore, ac certis hominibus, de fide disputandi potestas fieret, iis nimirum, qui nec ingenio sunt omnino segni et ignavo; nec rursum iis, qui inexplebili quadam aviditate laborant, gloriæque studio ducuntur, atque in pietate ferventiores sunt, quam par sit: atque hi quidem illic collocarentur, ubi nec sibi ipsis, nec aliis noxii essent; iis autem, qui in disputationibus modesti, ac vere compositi et temperantes essent, libera disputandi facultas daretur: promiscua vero multitudo ab hac via, et loquacitatis morbo hac tempestate vigente, abducta et aversa, ad aliud virtutis genus minus periculosum traduceretur, ubi et segnities

[1] Rom. IX, 3. — [2] 1 Cor. VIII, 12. — [3] Rom. XIV, 15.

minorem labem ac detrimentum afferret, et insaturabilis aviditas pietatis laudem mereretur.

XXXIII. Etenim si, ut « Unus Dominus, una Fides, » unum Baptismum, unus Deus, Pater omnium, et per » omnia, et in omnibus [1], » ita una quædam esset per disputationem et contemplationem ad salutem via, ut qui ab ea exciderent, iidem a toto quoque aberrarent, atque a Deo, ac spe salutis æternæ præcipites ejicerentur, nihil sane periculosius esset, quam vel hujusmodi consilium dare, vel huic parere. At si, ut in rebus humanis, multa et diversa sunt vitarum genera et instituta, alia majora, alia minora, alia illustriora, alia obscuriora, sic in divinis quoque, non una salutis ratio est, nec una quædam virtutis via, sed plures; atque hujus pervulgati dicti omniumque linguis celebrati, nimirum, « Multas apud Deum mansiones esse [2], » nulla alia causa est, quam quod multæ sint viæ eo ferentes, quarum aliæ periculosiores et splendidiores sint, aliæ abjectiores et tutiores; cur, tutioribus relictis, ad unam hanc nos convertimus, adeo lubricam et periculosam, ac nescio quo ferentem? An idem quidem cibus non omnibus congruet, sed alius alii, pro diversa ætatum et constitutionum ratione; eadem autem vita, aut disputatio cunctis conducet? Hoc ipse quidem non dixerim, nec dicentibus assentiar. Quare si mihi obtemperandum duxeritis, juvenes et senes, præfecti et subditi, monachi et qui in sodalitio vivitis, supervacaneas et inutiles ostentationes valere jubebitis; atque id potius curabitis, ut per morum probitatem, et honestam vitæ rationem, ac sermones periculo vacuos ad Deum appropinquantes, ad alterius sæculi veritatem et contemplationem perveniatis, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Ephes. IV, 5 et 7. — [2] Joan. XIV, 2.

# ORATIO XXXIII [1].

## *Adversus Arianos, et de se ipso.*

## ARGUMENTUM.

I. *Ariani ob multitudinem gloriantur.* II. *Quantas excitet tragœdias fidei diversitas.* III. *Arianorum crudelitates summatim enumerantur. — Immania Arianorum facinora. — Altaria fœdata. — Virgines probro affectæ.* IV. *Sanctorum corpora feris objecta. — Episcopi laniati. — Presbyteri combusti.* V. *Catholici fraude et calumnia undequaque vexati.* VI. *Gregorius adversarios invitat, ut ipsi iniquitates suas narrent. — Insulsa Arianorum adversus Gregorium dicteria.* VII. *Lepidæ Gregorii responsiones. — Perfecta Catholicorum abnegatio.* VIII. *Aliæ Arianorum cavillationes.* IX. *Gregorii responsio.* X. *Gregorius hæreticorum dicteria exemplis confutat. Samuël. Saül. David. Amos. Joseph. Abraham. Moyses. Elias. Elisæus. Joannes.* XI. *Apostoli, licet peregrini, in orbem terrarum Evangelium prædicaverunt.* XII. *Superna Jerusalem una est Christianorum patria. — Unde nobilitas.* XIII. *Gregorius, non sponte, sed invito, ad animarum regimen accitus et coactus.* XIV. *Gregorii mansuetudo pro amentia habita.* XV. *Catholici in paupertate, hæreticis deteriores. — Propheticus Gregorii Spiritus. — Exigui gregis præro-*

[1] Alias XXV, quæ autem XXXIII erat, nunc est XXVII. Habita Constantinopoli circa medium annum 380.

*gativæ.* XVI. *Pastor exigui gregis oves nominatim vocat. — Dogma Valentini. Marcionis. Montani. Manis. Novati. Sabellii. Arii. Photini. — Vera Trinitatis confessio.* XVII. *Pater, Filius, et Spiritus sanctus, unus Deus. — Spiritus non est particeps, qui Spiritum non honorat. — Ex forma baptismi hæreticos confutat. — In quo sita vera beatitudo.*

I. Ubi tandem sunt, qui paupertatem nobis exprobrant, opesque suas insolenter jactant? Qui Ecclesiam multitudine definiunt (13), ac parvum gregem aspernantur? Qui et Divinitatem metiuntur, et populum velut ad lancem appendunt? Qui arenam in pretio habent, et mundi lumina contumeliis afficiunt? Qui denique lapides aggerunt, et gemmas contemnunt? Non enim norunt, quod quanto arena stellis copiosior est, et lapides pellucidis lapidibus, tanto vicissim hæc illis puriora et præstantiora sunt. Rursus indignaris? Rursus arma induis? Rursus contumeliam infers? Num nova fides? Parumper, quæso, minas istas comprime, ut loquar. Non injuriam inferemus, sed coarguemus : non minas intendemus, sed exprobrabimus : non feriemus, sed medicinam afferemus. Istud-ne quoque tibi contumelia videtur? O insignem superbiam! Etiam-ne hic eum, qui tibi dignitate par est, in servilem ordinem cogis? Verum, si non ita se res habet, fac nostram dicendi libertatem æquo animo feras. Nam et frater cum fratre expostulat, quoties ab eo æqua portione fraudatur.

II. Vis-ne te verbis illis alloquar, quibus Deus rebellem et obdurum Israëlem affatur? «Populе meus, quid feci »tibi, aut quid te læsi, aut quid tibi molestus fui[1]?» Imo vero ad te, qui contumeliis in me uteris, orationem ipse

[1] Mich. VI, 3.

habebo. Male omnino alii aliorum tempora observamus, ac soluta per sententiæ diversitatem animorum concordia, majori pene audacia et crudelitate nos ipsos mutuo insectamur, quam, qui nunc bello nos lacessunt, barbari, quos Trinitas soluta conjunxit. Quin hoc quoque nomine sceleratiores sumus, quod non exteros exteri, nec ignotos ignoti, (quæ res nonnihil etiam calamitatem levat,) verum nos ipsos mutuo, et quasi domestici domesticos, populamur, et incessimus; aut, si mavis, ejusdem corporis membra, consumimus invicem atque consumimur. Neque id grave et indignum est, quanquam alioqui pergrave: sed quod animis ita comparati sumus, ut imminutionem nostram, accessionem, atque incrementum esse existimemus. Quoniam autem ad hunc modum affecti sumus, atque ad temporum rationem fidem nostram accommodamus, age, tempora cum temporibus committamus. Regem tuum profer: ego proferam meos. Tu Achab: ego Josiam. Tuam mihi humanitatem et mansuetudinem commemora: ego item meam audaciam et importunitatem exponam. Quin potius, tuam quidem inhumanitatem, et multi libri, et linguæ circumferunt, quas etiam posteritas omnis exceptura est, æternam, nisi me opinio fallit, rebus a te gestis ignominiæ notam inustura: meam vero ipse oratione complectar.

III. Quem populum audacia elatum in te immisi? Quos milites instruxi? Quem belli ducem ira inflammatum, iisque, qui imperabant, atrociorem, ac ne Christianum quidem ipsum, verum suam adversum nos impietatem, tanquam congruentem quemdam cultum dæmonibus suis offerentem? Quosnam precibus operam dantes, manusque ad Deum attollentes, obsidione cinxi? Quas Psalmorum cantiones, tubarum clangore compressi? Quorum mysticum sanguinem cum cædium sanguine permiscui? Quos

spirituales fletus, emorientium fletibus, et quas pœnitentiæ lacrymas, tragœdiæ lacrymis cohibui? Quam orationis domum in sepulcrum converti? Quæ vasa ministerio sacro destinata, nec vulgi manibus attrectanda, iniquorum manibus dedidi, nempe, vel Nabuzardæ coquorum præfecto[1], vel Baltazaro, qui male in sanctis poculis perbacchatus est[2], atque adeo dignas amentia sua pœnas exolvit? « Altaria chara[3], » ut ait Scriptura, nunc autem contumeliæ habita; quisnam impudicus adolescens, turpiter membra torquens ac inflectens, nostra causa vobis insultavit? vel potius, per quem unquam hujusmodi nebulonem ego magnum et divinum mysterium ludibrio habui? O cathedra præclara, et præclarorum virorum sedes ac requies, quæque multos pios sacerdotes, qui jam olim res divinas docuerunt, commutasti; quisnam ethnicus concionator te conscendit, et improba lingua, Christianorum religionem invectiva oratione proscindens? O virginum pudor et castitas, ne pudicorum quidem virorum conspectum ferens, quisnam ex nostris, usque etiam ad eas corporis partes, quas inspicere nefas erat, probro et contumelia vos affecit, atque impiorum oculis miserandum spectaculum proposuit, flammaque sodomitica vindicandum? Mitto enim cædes hujusmodi probro tolerabiliores.

IV. Quas feras in Sanctorum corpora immisimus, ut nonnulli, qui humanam naturam publicarunt et prostituerunt, hoc unum crimini vertentes, quod impiis dogmatibus assentiri, atque ipsorum communione contaminari recusassent, quam velut serpentis virus fugimus, non illam quidem corpus lædentem, verum intimos animæ sinus inficientem? Quibus crimini datum est, quod mortuos, qui feris etiam ipsis venerationi fuerunt, sepultura donassent? Et quidem quale hoc crimen judicatum est? Alio scilicet

[1] 4 Reg. xxv, 11. — [2] Dan. v, 3. — [3] Osee. viii, 11.

theatro, atque aliis feris dignum. Quorum episcoporum, inspectantibus discipulis, nec præter lacrymas quidquam opis ipsis afferre valentibus, seniles carnes ferreis ungulis laceratæ sunt: quæ cum Christo suspensæ fuerunt et per cruciatum victoriam retulerunt, et populum pretioso sanguine asperserunt, ac postremo ad necem abductæ sunt, cum Christo, et crucifigendæ, et sepeliendæ, et gloriam adepturæ; cum Christo, inquam, qui per hujusmodi victimas et hostias de mundo triumphavit? Quosnam presbyteros ignis et aqua, elementa contraria, inter se diviserunt, novo et inaudito more navigantibus prælucentes, simulque cum ea navi, in qua e portu solverant, conflagrantes? Quinam, (ut majorem nostrorum malorum partem silentio contegam,) ab ipsis etiam præfectis, qui ejusmodi officia illis præstabant, crudelitatis accusati sunt? Nam etsi cupiditatibus eorum obsequebantur, at sævum tamen et crudele animi propositum oderant. Illud enim temporis erat, hoc rationis et consilii; illud imperatorii sceleris, hoc animi agnoscentis, quid leges, ex quarum præscripto jus dicendum erat, postularent.

V. Atque, ut antiquiora commemoremus, (ejusdem enim hæc quoque sodalitii sunt,) quibusnam, vel mortuorum, vel viventium, manibus præcisis, falsum crimen sanctis viris intuli, ut fidem per fraudem et calumniam oppugnarem? Quorum exilia tanquam beneficia numeravi, ac ne sacrorum quidem philosophorum sacros cœtus veritus sum, in quibus supplices exquirebam; imo contra, illos quoque Martyres effeci, virtutis causa periculum subeuntes? Quibusnam ego, cui sermonis petulantia objicitur, scorta immisi, et quidem ejusmodi viris, qui carne pene ac sanguine carebant? Quosnam pios viros, patriæ finibus pulsos, hominibus iniquis dedidi, ut tenebricosis domibus ferarum in modum inclusi, atque alii ab aliis disjuncti,

(quod in tota tragœdia gravissimum erat,) fame ac siti laborarent, certam cibi mensuram, eamque per angustas rimas accipientes, ne facta quidem ipsis potestate eos videndi, qui in iisdem doloribus versabantur? Atque hæc, quinam viri? « Quibus dignus non erat mundus[1]. » Sic fidem honori habetis? Sic hospitio excipitis? Majorem horum partem ignoratis; et merito sane propter rerum gestarum multitudinem, miramque in faciendo voluptatem. At is, qui patitur, tenaciori memoria esse solet. Quid autem longinqua colligo? At nonnulli violentiores etiam sese præbuerunt, quam temporis ratio ferre videretur, non secus atque apri, qui per septa quædam magno impetu feruntur. Hesternam meam victimam posco, senem illum (14), et Abrahamicum patrem, quem ex exilio redeuntem, medio die, media in urbe saxis excepistis. At nos, (nisi hoc dictu grave atque invidiosum sit,) interemptores etiam ipsos deprecatione nostra periculo mortis liberavimus. « Super quo » horum tibi propitius ero[2], » quodam Scripturæ loco ait Deus? Quid horum laudabo? vel potius, ob quæ corona vos cingam?

VI. Quoniam autem hæc atque hujusmodi facinora tua sunt, age, jam iniquitates quoque meas mihi narra, ut vel malus esse desinam, vel erubescam. Etenim maxime id quidem optarim, omni culpa vacare : sin autem hoc minime conceditur, at illud saltem, ut si quid iniqui admittam, ad meliorem viam revocer : quæ secunda prudentum hominum classis est. Nam etsi « Justi illius more[3], » in mei accusatione primas partes non occupo, at certe peccatis meis ab alio medicinam adhiberi gaudeo. « Parva tibi civi» tas est, inquis, ac ne civitas quidem, sed aridus locus, et » inamœnus atque infrequens. » Atque hoc, si in malis habendum est, vir præclare, patior potius quam facio : et

[1] Hebr. xi, 38. — [2] Jerem. v, 7. — [3] Prov. xviii, 17.

siquidem invito animo, miser sum, liceat enim ita loqui: si vero æquo ac libenti, philosophi laudem obtineo. Utrum horum criminis rationem habet? Nisi vero quis hoc nomine delphinum accusandum putet, quod terrestre animal non sit: et bovem, quod non in aquis degat: et murænam, quod in utroque elementa vitam ducat. « At nobis, inquis, » et mœnia sunt, et theatra, et circi, et palatia, et pulchræ » atque ingentes porticus, atque hoc incredibile opus, sub- » terraneus nimirum, et aëreus fluvius, et illustris hæc ac » visenda columna, et forum frequens, et vulgus exun- » dans, et nobilium virorum præclarum concilium. »

VII. Cur autem non commemoras commodissimum urbis situm, et terram ac mare velut certatim sibi urbem vindicantia, suisque bonis imperatricem urbem ornantia? Ergo hæc injuria nostra est, quod vos quidem magni et admodum splendidi estis, nos autem parvi atque a parvis venientes? Nimirum, si ita est, multi quoque alii eamdem vobis injuriam inferunt, atque adeo omnes ii, quibus superiores estis. Num propterea morte mulctandi sumus, quod nec civitatem extruximus, nec muris cincti sumus, nec circis, nec stadiis et venationibus, atque insanis circa res hujusmodi studiis, nec balneorum venustate et splendore, nec marmorum excellentia, nec picturis et punctis auro fulgentibus, varioque opere confectis, naturæ solertiam propemodum imitantibus, gloriamur? Nec vero nobis adhuc mare in orbem effregimus, nec anni partes temperavimus, (quod tu videlicet novus rerum fabricator effecisti,) ut vitam jucundissime simul et tutissime traducamus. Adde, si placet, et alia crimina, qui dicis: « Meum » est argentum, et meum est aurum[1], » Dei voces usurpans. Nos, nec divitias jactamus, « Quibus affluentibus cor ne ap- » ponamus[2], » lex nostra vetat, nec annuos diurnosque pro-

[1] Agg. II, 9. — [2] Psal. LXI, 11.

ventus numeramus, nec turgida mensa stupidique ventris lenociniis gloriamur. Nec enim quidquam eorum laudamus, quæ semel in fauces transmissa pari postea honore sunt, vel, ut rectius loquar, pari ignominia et ipsa rejicienda. Verum simplici atque illaborato victus genere utimur, nec a bestiis, quarum vita supellectilis atque omnis apparatus expers est, multum dissidemus.

VIII. An mihi quoque detritam vestem objicis, vultusque situm haud satis elegantem? Nam his quoque rebus nonnullos eorum, qui valde abjecti animi sunt, efferri perspicio. Quid? Caput-ne ipsum intactum relinques, nec iisdem cavillis, quibus Elisæum olim pueri illi, incesses? Nam quæ deinde sequuntur, tacebo. Quid? Rusticitatem-ne meam et insulsitatem non accusabis, quodque asperum quiddam et agreste loqui videor? Jamvero quonam id loco pones, quod nec lepidus sum, nec facetus quispiam, ac familiaribus gratus et jucundus, nec multum in foro versor, nec temere et cum quibuslibet garrio, adeo ut sermones quoque ipsos graves et molestos reddam, nec novam illam Jerusalem, hoc est, Zeuxippum (15), inviso, nec e domo in domum subinde commeo, hominibus blandiens, ventrique deditus; verum domi, ut plurimum, maneo, tristis ac tetricus, mecumque ipse tacitus, cum vero scilicet atque germano actionum mearum censore, consuetudinem habeo, vinculisque fortasse dignus sum, ut inutilis atque incommodus? Quî fit ut nobis ista condones, nec in criminum ordinem referas? Quam facilis es, et lenis atque humanus!

IX. At ego ita priscorum hominum more, et philosophice affectus sum, ut unum idemque cœlum omnibus commune esse existimem, communem item solis et lunæ conversionem, communem siderum situm et ordinem, communem diei et noctis æquabilitatem et utilitatem; ac

insuper communes anni partium vicissitudines, et pluvias, et fructus, vimque aëris vitalem; fluvia etiam, communes scilicet et perennes divitias, æque omnibus fluere; unam præterea eamdemque terram, et parentis, et sepulcri rationem habere, ex qua sumpti sumus, et ad quam revertemur, nulla jam re alii alios superantes : et, ut adhuc majora proferam, communem rationem, Legem, Prophetas, ipsos Christi cruciatus, per quos omnes citra ullam exceptionem instaurati sumus, qui eidem Adamo participavimus, atque a serpente in fraudem inducti, et per peccatum morte affecti, ac per cœlestem Adamum saluti restituti, atque ad vitæ lignum, unde excideramus, per ignominiæ lignum revocati sumus.

X. Me vero Samuëlis quoque Ramatha fallebat [1], parva, inquam, magni illius viri patria, quæ Prophetæ dedecori minime fuit, nec a se ipsa potius, quam ab eo honorem consecuta est; nec ei impedimento fuit, quominus Deo, prius etiam quam in lucem prodiret, donaretur, et oracula ederet, et futura prospiceret; ac præterea reges et sacerdotes ungeret, atque ex claris civitatibus ortos regeret ac gubernaret. Tum autem illud de Saüle audiebam, quod patris asinas quærens, regnum invenisset [2]. Atque ipse quoque « David ex ovium gregibus » ad pascendum Israëlem assumitur [3]. Quid Amos? Nonne caprarius erat, ac moros carpebat [4], cum Prophetæ munus ipsi commissum et delegatum est? Quomodo Josephum præterii, « Qui et servus » fuit, et frumenti in Ægypto distributor [5], » et innumerabilium illarum copiarum, quæ Abrahæ promissæ fuerant, pater [6]? Jam Abraham, ut majora colligam, annon peregrinus [7]? Moyses autem, nonne prius expositus, deinde legislator, atque eorum, qui ad promissam terram conten-

[1] I Reg. I, I, et seqq.— [2] Id. IX, 3, et seqq.— [3] Id. XVI, II, et seqq.— [4] Amos. I, I.— [5] Gen. XXXVII, 36. — [6] Id. XLI, 56.— [7] Id. XII, I, et seqq.

debant [1], imperator, de quo tot tamque admiranda prædicantur? Enimvero me quoque Eliæ, « Qui igneo curru » abreptus est [2], » Carmelus fallebat : et Elisæi melote [3], quæ plus virium habuit, quam fila serica, et aurum vestibus per vim assutum. Quin mihi quoque desertum illud, in quo Joannes, « vir inter natos mulierum maximus [4], » cum cibo illo, et veste, et zona degebat, imposturam faciebat. Nec vero ulterius progredi dubitabo, Deum rusticitatis meæ patronum nactus. Cum Bethlehem collocabor, cum præsepi vilipendar, propter quod, cum Deum contemnas, quid mirum, si ob eamdem causam præconem quoque despicias ? Producam etiam tibi piscatores, et pauperes, quibus Evangelium annuntiatur, ac multis divitibus prælatos. Nunquam-ne de civitatibus gloriari desines? Nunquam-ne tibi despicabilem et infamem solitudinem venerationi habebis ? Nondum dico aurum in arenis nasci, et pellucidos lapides a petris produci ac donari ; quibus si quidquid in urbibus vile est, opponere velim, vereor ne dicendi libertate haud satis commode utar.

XI. At etiam peregrinum et exterum præconem habemus, dicet fortasse quispiam ex his, qui nimis circumscripti, et carni dediti sunt. Quid? Nonne Apostoli peregrini fuerunt apud nationes multas et urbes, in quas divisi sunt, ut Evangelium quaquaversum curreret, nec quidquam trini luminis expers esset, ac veritatis luce minime perfusum, adeo ut iis etiam, qui in tenebris ac mortis umbra sedebant, ignorantiæ caligo discuteretur? Audisti quid Paulus dicat : « Ut nos quidem, inquit, ad gentes, illi autem ad » circumcisionem [4]. » Sit sane Petri Judæa. Quid Paulo cum gentibus commune, Lucæ cum Achaïa, Andreæ cum Epiro, Joanni cum Epheso, Thomæ cum India, Marco

[1] Exod. II, 3, et Id. III, 10, et seqq. — [2] Reg. II, 14. — [3] Matth. XI, 11. — [4] Galat. II, 9.

cum Italia? Quid cæteris omnibus, ne sigillatim loquar, cum iis, ad quos profecti sunt? Quare, aut illos etiam objurga, aut mihi quoque ignosce, aut ostende, cum veram doctrinam potissimum astruas, ex insulsis nugis tibi calumniam strui. Quoniam autem de his rebus humiliter tecum hactenus et abjecte disserui, age, sublimius jam ac magnificentius disputabo.

XII. Magnis omnibus et excelsis viris, o homo, patria una est, superna Jerusalem, « In quam conversationem » nostram recondimus [1]. » Omnibus genus unum, si inferiora hæc spectare velis, pulvis; si superiora, spiraculum illud [2], cujus participes facti sumus, quodque conservare jubemur, et cum quo mihi ad tribunal sisti necesse est, ut divinitus inditæ nobilitatis imaginisque rationem reddam. Quisquis igitur per rectam vivendi rationem animique ad exemplar suum inclinationem, spiraculum illud conservaverit, huic demum nobilitas constabit. Contra, qui illud per vitium fœdaverit, formamque alteram, hoc est, serpentis formam, sibi ipsi induxerit, ille vere ignobilis et obscurus habendus erit. Terrenæ autem hæ patriæ, atque hæc generum discrimina, brevis hujus et caducæ vitæ nostræ ac scenæ ludi sunt. Quam enim quisque terram, sive per tyrannidem, sive per calamitatem ante occupaverit, ea patria dicitur, cujus omnes æque hospites et advenæ sumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus. Jam genus illud nobile censetur, quod vel olim opibus et copiis excelluit, vel quod nunc superbe intumescit : obscurum contra et ignobile, quod a parentibus, vel propter calamitatem, vel propter animi æquitatem egentibus ducitur. Quonam enim pacto divinitus indita esse potest hæc nobilitas, quæ partim nunc incipit, partim extinguitur; atque aliis quidem negatur, aliis autem principum rescriptis concedi-

[1] Philip. III, 20. — [2] Gen. II, 7.

tur? Hæc de his rebus mea sententia est. Ac propterea, te quidem ob sepulcra vel fabulas magnifice de te existimare sino. Ego autem me ipsum, quantum possum, a fraude atque impostura repurgare studeo, ut nobilitatem vel conservem, vel recuperem.

XIII. Sic igitur, atque ob has causas parvus ego ille, et mala patria ortus, ad vos accessi, idque non sponte, nec memet offerens, ut multi eorum solent, qui nunc ad Ecclesiæ imperia prosiliunt, sed accitus et coactus, ac timori et Spiritui obsecundans. Quod si falsa loquor, non recuso, quominus hic diutius incassum oppugner, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, « qui ani» mæ meæ sterilitatem imprecantur[1]. » Postquam autem huc veni, ac fortasse cum potestate minime contemnenda, (libet enim ob ea, « Quæ insipientiæ sunt[2], » nonnihil gloriari,) quemnam eorum, qui inexplebili cupiditate flagrant, imitandum mihi duxi? Quidnam ex hac temporis licentia perperam æmulatus sum, idque cum talia exempla ob oculos posita haberem, quibus etiam remotis, malum tamen non esse, difficile ac rarum est? De quibus Ecclesiis vobiscum contendimus? De quibus pecuniis, idque, cum vos in utraque re, ultra quam necesse esset affluеretis, nos autem utrisque inopia premeremur? Quodnam imperatoris edictum contemptum et pro nihilo habitum acribus animis persecuti sumus? Quos præfectos in perniciem vestram coluimus? Quorum audaciam denuntiavimus? At congesta in me mala, quot et qualia fuere? Tum autem dicebam : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum[3]; » (nam opportune Stephani verba in mentem venerunt;) et nunc idem precor. « Maledicimur, et benedicimus : persecutio» nem patimur, et sustinemus : blasphemamur, et obse» cramus[4]. »

[1] Psal. xxxiv, 12. — [2] 2 Cor. xi, 17. — [3] Act. vii, 59. — [4] 1 Cor. iv, 12, 13.

XIV. Quod si propterea injuriam facio, quia tyrannide pressus, æquo animo id fero, hanc injuriam mihi velim condonetis, nam etiam ab aliis tyrannice vexatus, patienti animo id tuli. Ac sane gratiam vobis habeo, quod mansuetudinem et facilitatem mihi tanquam amentiam objecistis. Sic enim, excelsius multo quam pro vestro more, mecum reputo. Quota tandem pars hæc sunt sputorum et alaparum Christi, pro quo, et ob quem pericula subeuntur? Omnia enimvero, unica spinea corona, quæ victori nostro coronam detraxit, et per quam me quoque vitæ asperitate velut corona quadam redimiri sentio, minoris duco : unica arundine, per quam infirmum et imbecille imperium sublatum est : unico felle, atque unico aceto, per quæ amarulenta nostra degustatio sanata est : unica in perferendo cruciatu animi æquitate ac lenitate. Si osculo prodatur [1], coarguit quidem, sed non percutit : si subito comprehendatur, ita exprobrat, ut tamen sequatur : si zelo inflammatus « Malchi aurem gladio præcideris [2], » indigne feret, eamque loco suo restituet : si quis « Sindone » amictus profugiat [3], » eum conteget : si ignem sodomiticum [4] adversus eos, a quibus abigitur, poposceris, haudquaquam profundet : si latronem ob scelus in crucem sublatum passus fuerit [5], eum pro sua benignitate in paradisum introducet. Benigni denique benigna sint omnia, itidemque Christi passiones, quibus quidnam tandem aliud majus ac præstantius daremus, si, cum Deus mortem ipsam nostræ salutis causa pertulerit, nos contra, ne leves quidem offensas et injurias æqualibus nostris remittamus?

XV. Quin hæc quoque mecum cogitabam, atque etiamnum cogito, ( quam recte, ipsi videte, ) de quibus etiam ipsis apud vos sæpe disserui. Hi domos habent, nos hos-

[1] Matth. xxvi, 49. — [2] Joan. xviii, 10. — [3] Marc. xiv, 51, et seqq. — [4] Luc. ix, 54. — [5] Id. xxiii, 43.

pitem : hi templa, nos Deum : idque præterea, quod viva viventis Dei templa sumus, victimæ vivæ, holocausta ratione prædita, sacrificia perfecta, Dii denique, Trinitatis adoratæ beneficio. Hi populos habent, nos Angelos : hi temeritatem et audaciam, nos fidem : hi minas, nos orationes : hi quod percutiunt, nos quod ferimus : hi aurum et argentum, nos repurgatam doctrinam. « Fecisti tibi dupli» ces et triples contignationes, (agnosce Scripturæ verba,) » domum perflatilem, fenestris distinctam [1] ? » At hæc nondum fide mea sublimiora sunt, nec cœlis, ad quos tendo. At mihi grex exiguus ? Sed in præcipitia non fertur. At angusta mihi caula ? Sed quæ lupis non pateat, sed quæ latronem non admittat, nec a furibus, et exteris transcendatur. Eam, pulchre scio, eam latiorem videbo. Multos enim ex his, qui nunc in luporum numero sunt, inter oves, ac fortasse etiam inter pastores, recensendos habeo. Hoc mihi fauste nuntiat Pastor ille bonus, ob quem « Ego ani» mam meam pro ovibus pono [2]. » Exiguus grex timorem mihi non injicit, utpote facile conspicuus ; quoniam « Oves » meas cognosco, et a meis vicissim cognoscor [3]. » Tales sunt, quæ Deum cognoscunt, et a Deo cognoscuntur. « Oves meæ vocem meam audiunt [4], » quam a divinis oraculis audivi, quam a sanctis Patribus didici, quam per omnem vitæ cursum eodem modo docui, (nequaquam pro tempore aliam atque aliam subinde formam assumens,) nec unquam docere desinam, cum qua natus sum, et cum qua hinc discedam.

XVI. « Eas nominatim voco [5], » (nec enim nomine careant, quemadmodum nec sidera, quæ numero comprehenduntur, ac suo quæque nomine appellantur,) et me sequuntur, utpote a quo super « Aquam refectionis [1] »

[1] Jerem. XXII, 14. — [2] Joan. X, 11. — [3] Ibid. 14. — [4] Ibid. 27. — [5] Ibid. 3. — [6] Psal. XXII, 2.

educantur : quemvis etiam alium similem pastorem sequuntur, cujus vocem quanta cum voluptate audiverint, videtis : alienum autem minime sequentur, verum ab eo diffugient, quandoquidem ad eum jam habitum pervenerunt, ut familiarem vocem ab aliena internoscant. Valentini unius in duo sectionem fugient, rerum opificem a bono diversum minime esse credentes. Bythum insuper et Sigen, et fabulosos Æones fugient, res sane profundo gurgite ac silentio dignas. Marcionis quoque conflatum ex elementis et numeris Deum fugient : Montani pravum et muliebrem spiritum : Manis, una cum tenebris materiam : Novati arrogantiam, et sitam in verbis puritatem : Sabellii resolutionem et confusionem, atque, ut ita loquar, absorptionem, tres Personas in unam contrahentis, ac non unam in tribus Personis essentiam constituentis : Arii, et eorum, qui Ario subsunt, naturarum diversitatem, ac novum judaïsmum, solo videlicet Ingenito Divinitatem circumscribentis : Photini terrenum Christum, atque a Maria ortus initium trahentem. Ipsi vero Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorabunt, Deitatem unam; Deum Patrem, Deum Filium, Deum, (nisi hoc tibi stomachum movet,) Spiritum sanctum, unam naturam in tribus proprietatibus, intelligentibus, perfectis, per se ac separatim subsistentibus, numero quidem distinctis, Divinitate autem non item.

XVII. Has voces mihi concedat quisquis mihi hodie minitatur : alias autem, qui volent, sibi vindicent. Pater Filio privari non sustinet, nec Filius Spiritu sancto. Id autem contingat necesse est, si tempori subjiciantur, et si creati sunt. Neque enim Deus est, quod creatur. Ne ipse quidem perfectionis detrimento affici sustineo. « Unus Dominus, una Fides, unum Baptisma [1]. » Hoc si mihi irritum reddatur, a quo tandem alterum habiturus sum?

[1] Ephes. IV, 5.

Quid ad hæc dicitis, qui submergitis, vel remergitis? An quisquam sine Spiritu spiritualis esse potest? An Spiritus particeps est, qui Spiritum non honorat? An honorat, qui in creatum et conservum baptizatur? Minime profecto; nec id, multa verba profundens, persuadere poteris. Fidem tibi datam non fallam, Pater, principii expers: fidem non fallam, Verbum unigenitum: fidem non fallam, Spiritus sancte. Scio quid professus fuerim, cui renuntiarim, et cui me adjunxerim. Non patior, cum fidelis hominis vocibus imbutus sim, ut infidelis sim, discere: cum veritatem confessus sim, mendacio jungi; cum perfectionis adipiscendæ causa descenderim, imperfectior ascendere; cum, ut victurus, baptizatus sim, in aquis emori, quemadmodum fœtus qui inter ipsos partus dolores extinguuntur, eodemque momento, quo nati sunt, morte opprimuntur. Quid me simul beatum et miserum, recenti luce perfusum et lucis expertem, divinum et Deo orbatum facis, ut regenerationis quoque spem quasi naufragio amittam? Breviter dicam: Confessionem tuam memoria tene. In cujus nomine baptizatus es? Patris? Recte: verum id adhuc judaïcum. Filii? Præclare: hoc jam minime judaïcum, sed nondum tamen plenum ac perfectum. Spiritus sancti? Optime: numeris omnibus absolutus est hic baptismus. Verum, heus tu, an simpliciter in hæc tria, an quoddam etiam nomen est, quod tribus his communiter quadret? Maxime. Quodnam hoc? Nimirum Dei nomen. In hoc igitur commune nomen crede, « Et prospere in- » cede, et regna [1], » atque hinc ad alterius vitæ beatitudinem transibis. Ea porro, ut mihi quidem videtur, in expressiore horum cognitione ac comprehensione sita est: ad quam utinam ipsi quoque perveniamus, in ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum Patre principii

[1] Psal. XLIV, 5.

experte, et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

## ORATIO XXXIV[1].

*In Ægyptiorum adventum.*

### ARGUMENTUM.

I. *Eos, qui ex Ægypto venerant, salutat et alloquitur Gregorius.* II. *Ægyptii, fide et Verbi prædicatione, per totum orbem celeberrimi.* III. *Athanasii, et Petri ejus in throno successoris, laus.* IV. *Athanasius et Petrus, ex ipsis periculis pro fide susceptis, robur collegerunt.* V. *Christus veteres Ægyptiorum impietates superavit.* VI. *Ægyptii, ob fidem et pietatem, Gregorio amantissimi.* VII. *Ægyptii magis fidei ac veritatis amore, quam navali pompa celebres. — Dei frumentum, pro terræ frumento accipiunt.* VIII. *Veræ fidei circa Trinitatem expositio.* IX. *Deus unus et trinus.* X. *Pater, uno omnium consensu, ut Deus, agnitus. — Filius et Spiritus sanctus varie a variis impugnati.* XI. *Filii ac Spiritus sancti Divinitatem negare, blasphemia est.* XII. *Qui Deus non est, Divinitatem hominibus afferre nequit.* XIII. *Deus unus ac trinus prædicandus et adorandus.* XIV. *Fures sunt, qui Filii et Spiritus sancti Divinitatem negant.* XV. *Perfecta in tribus Personis divinis naturæ æqualitas.*

[1] Alias XXIV, quæ autem XXXIV erat, nunc est XXVIII. Habita Constantinopoli circa mensem Augusti anni 380.

I. Eos, qui ex Ægypto venerunt, ut par est, salutabo, atque alloquar; quandoquidem, superata per zelum invidia, prompte et alacriter convenerunt, ex hac, inquam, Ægypto, quam et fluvius ditat, e terra pluens, ac tempestive maris instar exundans; ( ut eos quoque nonnihil imiter, qui in hujusmodi rebus sciti et lepidi sunt;) quamque item ditat Christus meus, qui antea quidem « In Ægyptum » fugabatur [1], » hunc autem ab Ægypto alitur; tum nempe ob Herodem pueris necem afferentem, nunc vero ob parentum erga filios charitatem: Christus, inquam, novus eorum, qui recte esuriunt, cibus, annona illa, illa major omni ea, quæ historiæ monimentis prodita est, ac creditur: « Panis, inquam, ille de cœlo descendens [2], » vitamque finis omnis atque interitus expertem mundo afferens; de quo nunc mihi quoque Patrem audire videor dicentem: « Ex Ægypto vocavi Filium meum [3]. »

II. A vobis enim sermo ad omnes homines dimanavit, tum sincere creditus, tum prædicatus: ac vos omnium, et præsertim eorum, qui nunc recta fide præditi sunt, optimi largitores estis, quantum quidem ipse cognosco, qui hujusmodi cibi, non modo sum amator, sed etiam subministrator; nec in patrio duntaxat solo, sed etiam in externo. Vos enim corporeis quidem cibis populos et urbes alitis, quacumque se benignitas vestra porrigit; spiritualibus autem, non certam quamdam plebem, aut certam civitatem, angustis finibus circumscriptas, quamlibet alte et splendide de se sentiant, verum universum prope terrarum orbem alitis. Atque adeo, non panis famem, aut aquæ sitim curatis, quibus nec premi admodum grave est, et iisdem mederi facile; « Sed famem audiendi verbum Domini [4], » quam et pati miserrimum, et curare hoc tempore perar-

[1] Matth. II, 13. — [2] Joan. VI, 33. — [3] Osee. XI, 1. — [4] Amos. VIII, 11.

duum et perdifficile : « Quoniam abundavit iniquitas[1], » ac paucos reperio, qui vere ac bona fide huic fami medeantur.

III. Talis enimvero erat Joseph, dispensator vester, ac proinde et noster, qui, et pro eximia sua sapientia famem prospicere norat, et consilio ac prudentia curare, perpulchris nimirum et obesis bobus, deformes ac macie confectas sanans. Et quidem utrumvis Joseph intelligere volueris, sive illum immortalitatis amatorem, et effectorem, et nomen ferentem; sive illius, et in throno, et in doctrina, et in canitie successorem, novum, inquam, nostrum Petrum, non minus virtute, quam nomine : a quibus, id quod medium fuit, excisum et contritum est, tametsi paululum adhuc et languide, velut serpentis intercisi cauda, palpitet : quorum alter in bona senectute post multas dimicationes et palæstras vita defunctus, nunc res nostras, ut persuasum habeo, cœlitus inspicit, ac virtutis causa laborantibus manum porrigit, eoque magis, quod corporis vinculis liberatus est; alter vero ad eumdem vitæ finem aut resolutionem, post eadem certamina properat, et cœlitibus quidem jam propinquus est; cæterum hactenus adhuc in carne versatur, ut fidei doctrinæ postremam opem ferat, ac cum ampliori et copiosiori viatico iter capessat.

IV. Vos estis alumni et soboles illorum præstantium veritatis doctorum, et propugnatorum, et victorum; quos non tempus, non princeps, non sermo, non invidia, non metus, non accusator, non calumniator, non bellum aperte inferens, non clandestinas insidias struens, non in speciem noster, non alienus, non aurum, occultus ille tyrannus, per quem nunc multa sursum deorsumque, velut in talorum ludo, jactantur, non blanditiæ, non minæ, non exilia, et multa, et diuturna, ( soli enim bonorum proscriptioni

[1] Matth. XXIV, 12.

in eos propter magnas illas divitias, hoc est, inopiam, nihil licuit, ) non aliud quidpiam absentium, aut præsentium, aut in expectatione positorum, extulit, aut adducere potuit, ut deteriores fierent, ac de Trinitate aliquid proderent, et Divinitatis jacturam facerent. Imo contra, ex ipsis periculis robur collegerunt, atque ad pietatem ferventiores extiterunt. Talia enim pro Christo pati, amori cumulum affert, atque animi magnitudine præditis viris ad sequentia certamina velut arrha existit. Hæc sunt, Ægypte, quæ de te modo narrantur miracula.

V. At tu antea Mendesios hircos laudibus efferebas, et Memphiticum Apim, vitulum quemdam præpinguem et obesum, et Isidis sacra, et Osiridis lacerationes, et venerandum tuum Serapidem, lignum, fabula, et tempore, et adorantium amentia, adoratum, velut incognitam quamdam et cœlestem materiam, cæterum materiam, quamlibet a mendacio adjuvetur : ac, quæ his etiam fœdiora et obscœniora sunt, varia quorumdam animalium et reptilium figmenta, quæ omnia Christus superavit, et Christi præcones; tum alii omnes, qui sua quisque tempestate fulserunt; tum hi etiam Patres, quos modo commemoravi; a quibus, o admiranda regio, hodierno die magis agnosceris, quam omnes ab omnibus simul, tam priscis, quam recentibus historiis agnoscantur.

VI. Quocirca te complector et saluto, populorum optime, Christique amantissime, ac pietate ferventissime, tuisque ducibus digne; neque enim majus quidquam, quod dicam, occurrit, nec quo magis vox excipiam. Et vero excipio, parum quidem lingua, multum autem animi affectibus. Popule mi, meum enim appello eum, qui eadem, ac ego, sentit, et eamdem fidem profitetur, et ab iisdem Patribus et doctoribus eruditus est, atque eamdem Trinitatem adorat. Popule mi, meus enim es, etiamsi homini-

bus invidia laborantibus aliter videatur. Atque, ut magis adhuc feriantur, qui ita affecti sunt, en dextras societatis præbeo coram tot testibus, visibilibus juxta et invisibilibus; veteremque calumniam nova benignitate propello. Popule mi, meus enim es, etsi maximum minimus vindico. Talis enim Spiritus gratia est: pares honore eos facit, qui idem sentiunt. Popule mi, meus enim es, etsi procul a me disjunctus: quoniam divinitus connectimur, alioque modo, quam quæ crassitie prædita sunt. Corpora etenim loco conjunguntur, animæ autem Spiritu conglutinantur. Popule mi, qui prius quidem pro Christo pati studio habebas, nunc autem, si consilio meo pareas, operam dabis, ne quid mali inferas, sed lædendi potestatem satis magnum lucrum ducas, « Ac te obsequium Christo offerre existi» mes[1]. » ut tum patientiam, ita nunc mansuetudinem animique facilitatem. « Popule, ad quem beneficiis ornandum » accinctus est Deus[2], » quemadmodum « Ad male mulc» tandos adversarios[3]. » Popule, « Quem Deus sibi elegit » ex omnibus quos accivit[4]. » Popule in manibus Domini scripte, cui, « Tu enim es Voluntas mea[5], » dicit Dominus: et, « Portæ tuæ sculptura[6], » et quæcumque postea ad eos, qui salutem consecuturi sunt, referuntur. Popule, ac ne me, quæso, tanquam immodicum, admiremini, si vos identidem compello; incredibilem enim ex vobis assidua hujusmodi appellatione lætitiam capio, non secus videlicet, atque qui spectaculis quibusdam vel auditionibus insatiabili quadam aviditate fruuntur.

VII. At, o Dei popule, et noster, pulchra quidem erat recens quoque illa vestra celebritas, quam in mari statuistis, et si qua alia, oculis grata et jucunda, cum mare arboribus stratum, et manufacta nube obtectum vidi, et

[1] Joan. XVI, 2. — [2] Malach. I, 4. — [3] Zach. VIII, 15. — [4] Psal. XXXII, 12. — [5] Isaï. LXII, 4. — [6] Id. LIV, 12, et LX, 18.

navium, velut ad pompam instructarum, elegantiam ac celeritatem, modicumque ad puppim ventum, nantem in mari civitatem, tanquam dedita opera stipantem, atque ad urbem transmittentem; pulchrior tamen et magnificentior hæc, quam nunc cernimus. Nec enim vos ipsos multitudini admiscuistis, nec hominum numero pietatem definivistis, nec inconditum potius vulgus esse sustinuistis, quam populus, Dei verbo perpurgatus: verum, posteaquam « Cæsari quæ sunt Cæsaris[1], » quantum officii ratio postulabat, contulistis, Deo etiam quæ Dei sunt tribuistis; illi nempe vectigal, huic timorem[2]: et postquam cibis vestris populum aluistis, ipsi quoque, ut a nobis alamini, huc acceditis. Nam et nos etiam frumentum largimur, ac frumentum quidem vestro nequaquam fortasse deterius. « Venite, comedite panem meum, et bi» bite vinum, quod miscui vobis[3]: » ad mensam meam vos cum Sapientia invito. Candorem enim vestrum laudo, atque animi promptitudine vobis occurro, quoniam ad nos, tanquam ad vestrum portum appulistis, ad similem videlicet accurrentes, fideique cognationem honore prosecuti estis, absurdumque esse censuistis, cum ii, qui res superas contumeliis insectantur, inter se consentiant atque concordent, ac privatam cujusque imbecillitatem communi consensu et conspiratione, non secus ac funiculi illi, qui mutuo nexu roborantur, suffulciri putent, vos autem non una convenire, nec cum iis colligari, qui ejusdem sententiæ sunt, quibus tamen multo æquius est, cum ipsi Deitatem quoque conjungamus. Atque ut vos haud frustra ad nos accurrisse, neque ut ad externos et alienos, sed ad vestros portus appulisse, præclarumque itineris vestri ducem Spiritum sanctum extitisse cognoscatis, pauca de Deo ad vos disseremus. Ac facite, ut vestra agnoscatis,

[1] Matth. XXII, 21. — [2] Rom. XIII, 7. — [3] Prov. IX, 5.

quemadmodum qui suos, ex armorum signis, agnoscunt.

VIII. Duas summas in iis, quæ sunt, differentias reperio, dominationem nempe et servitutem : non quas apud nos, vel tyrannis scidit, vel paupertas disjunxit; sed quas natura distinxit, si cui tamen hac voce uti libeat. Nam quod primum est, supra naturam quoque est. Harum autem altera effectrix est, et princeps, ac motus expers : altera effecta, et imperio subjecta, et caduca. Atque, ut compendiosius adhuc loquar, altera supra tempus est, altera tempori subest. Vocatur autem illa quidem, Deus, et in tribus maximis consistit, in Causa, in Opifice, in Perfectore; hoc est, in Patre, Filio, et Spiritu sancto. Qui quidem nec ita inter se distracti sunt, ut natura scindantur : nec rursus ita in arctum redacta natura, ut in unam circumscribatur Personam; (illud enim est furoris Ariani, hoc Sabellianæ impietatis;) sed ut magis singularis est, quam ea, quæ in divisionem omnino cadunt, ita copiosior, quam ea, quæ prorsus singularia sunt. Hæc vero altera nobiscum est, ac Creatura nominatur; tametsi inter res creatas aliæ aliis dignitate præstent, prout videlicet quæque Deum propinquius attingit.

IX. Quæ cum ita se habeant, « Si quis cor ad Domi » num habet, nobiscum jungatur [1], » atque unam in tribus Personis Deitatem adoremus, nullum humilitatis nomen inaccessibili gloriæ tribuentes, sed unius Dei in tribus Personis « Exaltationes semper in gutture ferentes [2]. » Cujus enim ne magnitudinem naturæ, propter infinitam et nullis terminis inclusam ipsius vim, proprie dicere possumus, quo tandem modo ipsi humilitatem inducemus? Quisquis autem a Deo alienus et aversus est, ob eamque causam, unam illam rebusque omnibus superiorem essentiam in dispares naturas dividit, mirum sane fuerit, si non ipse

[1] Exod. xxii, 26. — [2] Psal. cxlix, 6.

« Gladio dividatur, parsque ipsius cum infidelibus pona» tur[1], » pravum pravæ sententiæ fructum, et nunc, et postea percipientis.

X. Ac de Patre quidem, quid dicere necesse est, cui uno consensu omnes, naturalibus animi notionibus edocti atque imbuti, parcunt? Quanquam etiam primas ignominiæ tulit, utpote qui primus in Bonum et Opificem a priscis novatoribus dissectus est. De Filio autem et Spiritu sancto, videte quam simpliciter et breviter disseramus. Si quis horum alterutrum, vel conversioni aut mutationi subesse, vel in temporis, aut loci, aut potentiæ, aut operationis mensuram cadere, vel non natura bonum, vel non per se moveri, vel arbitrii libertate carere, vel ministrum, vel divinæ laudis cantorem, vel metuentem, vel libertate donatum, vel non simul cum Patre numeratum, dicere potest; hoc ostendat, et acquiescemus, nosque conservorum gloria et dignitate honorari feremus, Dei licet jacturam faciamus. At si, quidquid Pater habet, idem, præter causam, Filii est; quidquid item Filius habet, idem quoque Spiritus sancti est, præter filiationem, eaque omnia, quæ corporea ratione de eo prædicantur, propter me hominem, meamque salutem, ut, quod meum erat, accipiens, quod suum est, mihi per novam hanc commixtionem largiatur; tandem aliquando nugari desinite, o inanium verborum ac statim cadentium artifices. « Et quare, ut ex » Scriptura vos deplorem, moriemini domus Israël[2]? »

XI. Ipse equidem, et Verbi appellationes, tot scilicet tamque magnas et sublimes, et quæ dæmonibus etiam pudorem incusserunt, revereor. Revereor etiam Spiritus sancti æqualitatem; ac constitutam in eos, « Qui blasphe» mis verbis eum impetunt[3], » comminationem pertimesco. Blasphemia porro est, non theologia, ei Divinitatem au-

[1] Luc. XII, 46. — [2] Ezech. XVIII, 31. — [3] Matth. XII, 31.

ferre. In quo illud observandum, quod is, qui blasphemis vocibus incessebatur, Dominus erat; is autem, qui vindicabatur, Spiritus sanctus, procul dubio ut Dominus. Non sustineo, post illuminationem lucis expers esse, quidpiam trium, in quæ baptizatus sum, adulterans, ac vere in aquis sepeliri, non ad regenerationem, sed ad mortem initiatus.

XII. Audacius aliquid proloquar, o Trinitas; ac temeritati venia detur: nam de animæ salute periculum est. Dei quoque ipse sum imago, supernæ scilicet gloriæ, licet humi positus. Non adduco ut credam, mihi ab æquali salutem afferri. Si Spiritus sanctus Deus non est, Deus prius efficiatur, atque ita demum me, æqualem suum, Deum efficiat. At nunc, quæ hæc gratiæ impostura est, vel eorum potius, qui gratiam tribuunt, velut in Deum credere, et Deo orbatum recedere? Aliud professum esse, et aliud doceri? Quales furtivæ verborum fraudes, per aliam interrogationem et confessionem alio ferentes? Me miserum splendoris hujus nomine, si post lavacrum niger effectus sum, si eos qui nondum purgati sunt, splendidiores cerno, si per pravam initiatoris mei doctrinam, tanquam talis quibusdam deludor, si præstantiorem Spiritum quæro, nec invenio. Da mihi alterum lavacrum, ac tum de priore male cogita. Quid mihi perfectam regenerationem invides? Quid me, « Cum Spiritus, tanquam » Dei, templum sim[1], » rei creatæ domicilium facis? Quid ea, quæ mea sunt, partim honore, partim ignominia afficis, malum te Divinitati arbitrum præbens, ut mihi baptismum, vel me ipsum potius per baptismum, seces? Aut totum honore prosequere, o nove theologe, aut totum sperne, ut, etiamsi impius sis, tibi tamen ipse constes, naturam honore parem haudquaquam dispari modo expendens.

[1] 1 Cor. VI, 19.

XIII. Sit autem hoc orationis caput : divinam gloriam cum Seraphinis prædica , « Qui tres sanctitates in unam » dominationem contrahunt[1], » primamque essentiam hactenus indicant , quatenus eam studiosis hominibus eorum alæ paululum aperiunt. Illuminare cum Davide, qui sic lumen alloquitur : « In lumine tuo videbimus lumen[2] , » hoc est, in Spiritu Filium : quo quid fulgidius esse possit? Cum Joanne illo, « Tonitrui filio[3] , » intona , nihil de Deo abjectum ac terrenum insonans, sed excelsum et sublime, (nempe, « Verbum illud, quod in principio erat, » et apud Deum erat, et Deus erat[4], » Deum agnoscens, et Deum verum ex Patre vero, non autem conservum bonum, solo filii nomine ornatum : atque alium Paracletum, alium, inquam, ab eo, qui loquebatur; Dei porro Verbum loquebatur;) eamque rationem iniens, ut cum illa legis : « Ego et Pater unum sumus[5] , » essentiæ conjunctionem tibi ob oculos proponas : cum autem illa : « Ad » eum veniemus , et mansionem apud eum faciemus[6] , » Personarum distinctionem cogites : cum vero , « Patris, » et Filii, et Spiritus sancti nomen[7], » tres proprietates spectes.

XIV. Cum Luca divinitus afflare, Apostolorum Acta legens. Quid te Ananiæ Saphiræque adjungis[8], novis illis pecuniæ furibus? (Nova etenim haud dubie est propriarum rerum surreptio , ) idque non pecuniam , aut aliud quidpiam leve et exigui pretii suffurans, « Ut linguam au» ream, paludamentum , aut didrachma[9], » ut quondam avarus miles , sed ipsam Divinitatem surripiens, « Ac Deo, » non homini mentiens[10], » ut Scripturæ verbis utar. Quid? Ne ipsam quidem revereris Spiritus potestatem, « Qui in

[1] Isaï. vi, 3. — [2] Psal. xxxv, 10. — [3] Marc. iii, 17. — [4] Joan. i, 1. — [5] Id. x, 30. — [6] Id. xiv, 23. — [7] Matth. xxviii, 19. — [8] Act. v, 1, et seqq. — [9] Josuë. vii, 21. — [10] Act. v, 4.

» quos, et quando, et quantum vult, spirat[1]? Ad Corne-
» lium ante baptismum accedit; ad alios, Apostolorum
» opera, post baptismum[2]. » Ita utrinque, nempe, et ex eo quod herili, non autem servili modo accedit, et ex eo quod ad baptismum omnibus numeris absolvendum requiritur, Spiritus sancti Divinitas testata relinquitur.

XV. Cum Paulo de rebus divinis dissere, cum illo, inquam, qui « Ad tertium cœlum evectus est[3]; » qui nonnunquam tres Personas connumerat, idque varie, nec nominum ordine servato, sed eamdem Personam nunc prænumerans, nunc connumerans, nunc subnumerans. Quorsum hoc? Nempe ut naturæ æqualitatem ostendat: nonnunquam etiam trium, interdum duorum, aut unius mentionem facit, tanquam videlicet reliquæ Personæ simul sequantur: atque etiam aliquoties, « Dei operationem
» Spiritui tribuit[4], » ut nulla in re diverso; aliquoties autem rursum « Pro Spiritu Christum infert[2]: » et quidem, cum Personas distinguit, his verbis utitur: « Unus Deus,
» ex quo omnia, et nos in ipsum; et unus Dominus Jesus
» Christus, per quem omnia, et nos per ipsum[5]. » Cum autem unam Deitatem colligit, ita loquitur: « Quia ex
» ipso, et per ipsum, et in ipsum omnia[6], » nimirum per Spiritum sanctum, ut multis Scripturæ locis demonstratur. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Joan. III, 8. — [2] Act. x, 44. et XIX, 2. — [3] 2 Cor. XII, 2. — [4] 1 Cor. XII, 11. — [5] Rom. VIII, 9, et seqq. — [6] 1 Cor. VIII, 6. — [7] Rom. XI, 36.

# ORATIO XXXV[1].

*De Martyribus, et adversus Arianos.*

## ARGUMENTUM.

I. *Exultat Gregorius, quod Ecclesiæ sint Catholicis restitutæ.* II. *Hæresis, instar nebulæ, a Spiritu sancto dissipata.* III. *Horrenda hæreticorum facinora.* IV. *Singularis licentiæ ac libidinis descriptio.*

I. Quid tantum dici potest, quantum oculis usurpare licet? Quænam autem oratio, cum his bonis quæ conspicimus, comparari potest? En oculis nostris incredibile proponitur spectaculum, quod sæpe quidem videre optavimus, expetitum autem, vota quoque excedit. Hic rursus defertur Martyribus honor, qui longo jam temporis spatio neglectus erat; rursus Dei sacerdotum concursus; rursus tripudia et spirituales celebritates. Frequens hic conventus, non ad arma movenda, sed ad diem festum agitandum promptus ac paratus est. O ingens miraculum! Arma e manibus projecta sunt, soluta est acies, belli cura abjicitur. Non jam amplius ululantium voces audiuntur; contra vero, festa, et gaudia, et pacificæ animorum jucunditates totam civitatem, velut instituto choro, ambiunt: hanc, inquam, quæ olim Martyrum parens erat,

[1] Alias XLVIII, quæ autem XXXV erat, nunc est XXIX. Habita exeunte mense novembri an. 380.

verum diuturno interea tempore, eo honore, quem ex filiis capiebat, orbata. At nunc, ut Apostoli verbis utar, « Omnia habet et abundat[1]. » Euge, o Martyres; vestrum hoc quoque certamen est : vos ingens bellum confecistis, sat scio. Hæc quoque sudores vestri præstiterunt. Vos paci trophæum istud erexistis. Vos Dei sacerdotes ad vos ipsos attraxistis. Vos Spiritus sancti tripudiatores huic conventui præfecistis. O quanto affecti sunt damno, quibus vitæ tempus ad hoc usque spectaculum non pertractum est, ut molestiis ærumnisque saturati, pacis bonis fruerentur!

II. Abiit, et deleta est hæresis impostura, instar nebulæ cujusdam, a Spiritu sancto dissipata. Pura autem effulsit pacis serenitas, ac per eam emicant urbis stellæ, in splendida veritatis luce radiantes; non nocti ac tenebris attributæ, sed omnes interdiu lucentes, vero justitiæ lumine refulgentes. Et quoniam, ut ait Apostolus, « Nox præcessit[2], » vel potius omnino evanuit, atque diei luce omnia hilarescunt, fugiunt quidem feræ, quæ pabula noctu quærunt, ac in saltus et speluncas se recipiunt; ita etiam fugiunt nycticoraces hæreticæ stridorem edentes; et ad veritatis lucem cæcutientes, atque capitibus inter se hærentes, in petrarum scissuras se conjiciunt. Per hujus diei lucem cessarunt comessatorum ac temulentorum sodalitia. Fures, parietum effossores, prædones, et si quid aliud noctis opus est, exorto pacis lumine, latebras petiit. Quandiu porro nox illa erat, erroris caligine cuncta obscurans, qualia tandem fuere quæ gerebantur? Hæc siquidem oblivione altoque digna silentio, ut ne tristium rerum memoria præsens gaudium contaminetur. Quonam enim modo, quæ tum patrata sunt mala, quispiam dixerit? Ac quonam rursus modo ea tacuerit? Quis

[1] Philip. IV, 18. — [2] Rom. XIII, 12.

ad hunc modum ex tragœdia commotus est? Quæ fabula tantas calamitates effinxit? Quis tragœdus rem tam luctuosam pro scena conclamarit? Sermonis facultatem calamitas superat : majora sunt mala, quam ut quis verbis ea enarrare possit.

III. Chorus ille, diaboli sedes et propugnaculum erat. Hic sibi exercitum constituerat, ac defensores et satellites in eo collocarat. Hic mendacii castra, erroris propugnatores, dæmonum expeditio, immundorum spirituum legiones; ac, si quid etiam externorum nominum usurpare licet, hinc pravus furiarum exercitus adversus Ecclesiam debacchatus est. Sic enim adducor, ut eas fœminas appellem, quæ supra naturam ad malum viriles sese præbuerunt. « Una erat in diebus Eliæ Jezabel adversus Prophe- » tas Domini cædem anhelans[1]; » eamque inspirata divinitus Scriptura proscindit, ut, mea quidem sententia, omne deinceps sæculum, petulantis ac impudicæ mulieris recordatione, erudiatur. Verum, quot Jezabeli huic similes, velut cicuta, ex agro repente pullularunt, majori quoque sævitia eam, quam commemoravi, superantes. Quod si fidem sermoni meo non habeas, historiam inspice. Illa quidem Naboth vineam mœrenti Achab tradidit, ut ex vinea hortum faceret, luxus ornamentum, muliebres delicias; istæ autem, per se ipsas hoc malum perpetrantes, vivam Dei vineam, id est, Ecclesiam, penitus vi delere ac evertere tentarunt. Quodnam ejus quod refero exemplum reperiam? Ecquam hujus pravitatis ac nequitiæ imaginem excogitabo? Vidi in dealbato pariete picturam. (Ignoscite animo malorum recordatione exulcerato; imo potius vos ipsi dolorem nostrum dolete; nostra quippe, non aliena mala narramus.) Quænam igitur illa erat pictura, quam rebus nostris comparo? Procax ac præpudiosa quædam

[1] 3 Reg. xxi, 1, et seqq.

erat mulierum chorea, alia in aliam tripudii speciem ac gesticulationem sese distorquentes. (Tales fœminas Mænadas fabulæ vocant.) Ad auræ flatum comæ involitabant: aspectus furoris aditus erat: accensi faces manibus gestabantur, ex quibus flammæ, corporum volutatione, rotabantur: aura in sinu peplorum concinnam gravitatem ac modestiam deturpabat: summis pedibus insiliebant ac saltitabant: honestus pudor nihil eorum, quæ fiebant, contingebat.

IV. Per medium autem hujusmodi choreæ, tale viri simulacrum adverti: semivir quidam erat, sexu dubius et vultu effœminatus, in naturæ confinio positus, gestu fractus ac dissolutus, velut, commessatione quadam et tumulentia, mente captus. Hic in curru quodam resupinus per Mænadum chorum a feris gestabatur. Ingens autem circa ipsum meri copia erat, ac loquaces quidam natura monstrosi simulacrum circumstabant, facie pilosi, in hircinis cruribus circa simulacrum tripudiantes. Talia sunt exposita hujus noctis pectacula. Fœminæ in sexus sui dedecus et probrum spectatæ, communi naturæ accusatione, consuetam mulieribus modestiam abjicientes, per mediam urbem pompam agebant, ostentantes naturam turpiter per ipsas ac indecore habitam; manus, scutorum loco, saxis armatæ, cædem occultam, impudenti oculorum conjectu, minitantes, intra divina septa ingressæ, suum in sacra sede Corybantem collocarunt. Deinde crapula, et merum, et ex solitariis locis panes, et nox, et promiscua consuetudo, et ea omnia, quæ Apostolus vel eloqui prohibet, dicens: « Quæ autem in occulto ab eis fiunt, turpe est dicere[1]. » Quis enim accurate verbis percurrere queat ignem, lapides, cædes, vulnera? Quo pacto certatim sacrarum ædium cultores funditus evertere tentarunt? Quomodo in media

[1] Ephes. v, 12.

urbe virum quemdam, veritatis zelo flagrantem, fustibus ceciderunt, quem scilicet cædere destiterunt, quod mortuum crederent? Verum haud scio, quomodo ab ea, quæ decebat, voluptate defluxit oratio, in terrenis immorata narrationibus. Itaque eo, unde digressi sumus, redeundum est, ut suavi grataque orationis potione, salsam et amaram eorum, quæ narrata sunt, potionem eluamus. « In die » enim lætitiæ, inquit, malorum oblivio est [1]. » Quocirca ad eumdem sermonem revertor, quod scilicet nox illa et caligo depulsa est, pacisque radii, per puram serenitatem, veritatis luce undique collucent. Quapropter e divinis septis jectum est quidquid male olens et profanum erat; contra vero omni piorum virorum lætitia ædes resonant, nec quidquam ad jucunditatem desideratur. Præsto sunt convivatores, convivæ, et exquisitis referta dapibus mensa.

## ORATIO XXXVI [2].

*De se ipso, et ad eos, qui ipsum cathedram Constantinopolitanam affectare dicebant, et de populi alacritate, quam erga eum ostenderat.*

### ARGUMENTUM.

I. *Gregorius ob sermones gregi suo charissimus.* — *Nulla vana sui opinione inflatus.* II. *Nec facetus, nec jucundus.* III. *Cur populus erga Gregorium tanto amoris*

[1] Eccli. XI, 27. — [2] Alias XXVII, quæ autem XXXVI erat, nunc est XXX. Habita Constantinopoli, medio circiter decembri anni 380.

*studio sit inflammatus.* IV. *Gregorius ob summam eloquentiam invidiæ et calumniis objectus.* V. *Acerbi invidiæ fructus per enumerationem partium comprobantur. Lucifer. Adam. Caïn. Diluvium. Sodomitæ. Dathan et Abiron. Salomon. Judas. Herodes. Pilatus. Israëliticus populus. Julianus Apostata. Hæreses.* VI. *Erubesceret Gregorius, si morbis et senectute fractus, episcopalem cathedram affectasset. — Gregorius Constantinopolim venit, ut fidei patrocinaretur.* VII. *Objectiones refellit. — Deum veritatis testem appellat Gregorius.* VIII. *Non erubescendum, cum maledicta patimur.* IX. *Virtus ob ipsam virtutem colenda.* X. *Gloria pastoris est grex doctrina et fide imbutus.* XI. *Gregorius monita salutis dat imperatoribus, et aulicis.* XI. *Dat etiam monita sapientibus et philosophis, et denique omnibus civibus.*

I. Demiror [1], quidnam tandem istud sit, quod vobis circa sermones meos accidit, et quam ob causam peregrina hac nostra voce, et exigua fortasse, quæque nihil amore dignum habeat, ita capti sitis, ut eodem modo mihi erga me affecti esse videamini, quo ferrum erga magnetem. Nam et ex me pendetis, et alii ex aliis, mutuo nexu inter vos cohærentes, et omnes ex Deo, « Ex quo omnia, et in » quem omnia [2]. » O admirabilem catenam, quam Spiritus sanctus nectit, firmissimis vinculis compactam et coaptatam! Cujus rei nullam equidem causam suspicari queo; neque enim alios sapientia ullo modo supero, quantum quidem mihi conscius sum; nisi quis hoc ipsum mihi sapientiæ ducat, quod, me sapientem non esse, nec ad veram et primariam sapientiam accedere, intelligam: quod permultum abest, ut hujus temporis sapientes de se existi-

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 291. — [2] 1 Cor. VIII, 6.

ment; quandoquidem nihil facilius est, quam ut se ipsum quis fallat, « Ac se aliquid esse putet, cum nihil sit[1], » inani videlicet opinione inflatus. Nec vero rectæ fidei doctrinam, quam arctissimo complexu tenetis, vobis primus prædicavi, sed aliena vestigia secutus sum, et quidem vestra: ( vera enim loquar ; ) vos siquidem eximii illius Alexandri disciputi estis, qui magnus fuit Trinitatis propugnator et præco, quique sermone, et rebus ipsis, impietatem exturbavit, ac de melio sustulit. Neque enim memoria vobis excidit apostolica illa precatio, quæ impietatis ducem in locis impurissima lingua dignis oppressit, ut nimirum contumelia contumeliam ulcisceretur, atque animarum injusta mors justa morte ad æternam infamiam plecteretur.

II. Ergo non novum fontem vobis rupimus, quemadmodum quem Moyses ab Ægypto profugientibus in arenti loco demonstravit[2] : verum abditum et obstructum aperuimus, ut olim « Servi Isaac, » Non puteos tantum aquæ vivæ fodientes, verumetiam « Quos Philisthiim obstruxerant[3], » repurgantes. Sed neque facetus quispiam ac jucundus sum, atque ita comparatus, ut hominum benevolentiam blanditiis et assentatione surripere queam : quales multos eorum video, qui hoc tempore sacerdotii munus profitentur, qui fidei nostræ pietatem, quæ prius simplex atque artis expers erat, artificiosam reddiderunt, ac novum quoddam politices genus, a foro ad Sancta translatæ, et a theatris ad sacrarium, vulgi oculis minime inspectandum : ita ut, si audacter hoc dicere oporteat, duæ jam scenæ sint, inter quas hoc duntaxat intersit, quod illa omnibus pateat, hæc quibusdam ; illa rideatur, hæc in honore sit ; illa theatrica, hæc spiritualis nominetur. « Vos testes, et Deus[4], » ut

[1] Galat. VI, 3. — [2] Exod. XVII, 6. — [3] Gen. XXVI, 18. — [4] I Thess. II, 10.

Apostoli verbis utar, nos ab hac parte minime stare, verum tales esse, ut morositatis potius et rusticitatis, quam adulationis ac servilis animi nota in nos cadat; quippe qui eos etiam, qui nostri apprime studiosi sunt, asperius interdum accipiamus, si quid nobis non, ut rationi consentaneum est, facere videantur. Atque hoc ex novo eo facinore perspicuum factum est, quod circa me haud ita pridem edidistis, cum vos, qui plebs estis, zelo et iracundia ferventes, clamantem me et lamentantem in hac sede collocastis, quam tyrannicam, an episcopalem dicere debeam, incertum habeo; sed collocastis tamen, propter vim amoris erga me vestri, legem violantes. Quo quidem tempore nonnullis eorum, qui fervidiores erant, usque adeo succensuimus, ut, amore in odium mutato, a nobis confestim recesserint. Non enim tam hominum gratiam, quam utilitatem spectamus.

III. Quæ igitur tanti erga nos sermonesque nostros desiderii et studii causa sit, vultis-ne ipsi expromere, atque in medium proferre, animique vestri affectum indicare, an potius per nos hoc declarare, quemadmodum et ad res alias exponendas nobis non illibenter uti soletis? Mihi vero non est dubium, quin hanc mihi dicendi provinciam imponatis, quantum quidem ex vestro silentio judicare licet. Audite igitur, atque expendite, num malus hujusmodi rerum sim conjector. Primum, quia nos ipsi accivistis, idcirco judicio vestro opem subsidium ferre, ac velut prædam vestram fovere videmini. Est enim ita natura comparatum, ut suis quisque, tam prædiis, quam liberis ac sermonibus faveat, spontaneaque benevolentia in suos fœtus propendeat. Deinde, nulla re perinde moveri, quam quod nos, nec præcipites, et importunos, nec violentos, nec ad theatrorum et festivitatum ostentationem compositos, sed modestos et submissos, atque in hominum frequentia et socie

tate, velut ab hominum commercio remotos ac singulares, et, ut brevius adhuc loquar, philosophos esse perspicitis. Philosophiam autem dico, non callide, et politico artificio excogitatam atque accersitam, sed simpliciter ac spiritualiter cultam et observatam. Non enim, ut quæramur, latebras petimus, nec ut præstantiori honore digni appareamus, quemadmodum qui eximias quasdam formas paululum ostensas statim ex oculis subducunt; sed ut per quietam et e medio reductam vitæ rationem, illud planum faciamus, nos a præfecturis sacris abhorrere, nec hujusmodi honores ambire atque aucupari. Tertio, cum, quibus malis, tum ab externis aperto nos bello lacessentibus, tum ab internis et domesticis insidias molientibus, afficiamur, exploratum habeatis; (quandoquidem, juxta Danielem, « Egressa est iniquitas a senioribus babylonicis, qui » Israëlem regere existimabantur[1]; ) idcirco conqueri quidem atque animis angi videmini, nec, quonam modo opem iniqua vi oppresso feratis, habere; ac proinde, quod unum licet, vicem nostram fortunamque miserari. Miseratio porro pudori conjuncta amorem procreavit. Atque has demum honoris mihi habiti arcanas causas esse censeo.

IV. Quoniam autem non aliam ob rem bello petimur, quam, propter eloquentiam, et supervacaneam hanc et invidiosam linguam, quam, in profanis doctrinis eruditam, divinis postea nobilitavimus, « Salsamque illam et amaru» lentam Maram[2] » per vitæ lignum dulcem reddidimus, affectum sane animis ingenuis et liberalibus dignum induistis: hoc amatis, ob quod oppugnamur. Cur enim mutam eruditionem amplexi non sumus? Cur non aridam et humi reptantem? Cur, cum ea plerosque delectari conspiceremus, in peregrina quædam et aliena studia incubuimus, atque adversariis linguis obstitimus? Cum contra oportuerit ra-

[1] Dan. XIII, 5. — [2] Exod. XV, 23.

tiocinationes audacter defugere, ac mutæ inscitiæ fidei nomen imponere, quam ipse quoque, mihi credite, complexus essem, ut piscator; (quandoquidem hoc multis ad inscitiæ excusationem in promptu est;) si sermonis ac doctrinæ loco, signorum et miraculorum vim habuissem. Utinam ex hominum vita interiret livor, hæc invidorum tabes, hoc venenum eorum, qui eo laborant, solus ex omnibus affectibus iniquissimus simul et æquissimus: illud, quia bonis omnibus infestus est; hoc, quia eos, qui hoc vitio laborant, conficit. Non enim iis, qui nos laudibus primi extulerunt, mali quidquam imprecabor. Neque enim, quis laudum finis futurus esset, perspectum habebant. Nam alioqui nonnihil quoque maledicentiæ adjunxissent, ut invidiam reprimerent.

V. Hæc, et Luciferum obscuravit, ob mentis elationem prolapsum; indignum enim atque intolerandum ducebat, se, cum divinus esset, non Deum quoque existimari; Adamum quoque, per voluptatem et mulierem circumventum, e paradiso expulit. Adductus est enim, ut Deitatem sibi invideri crederet, dum a scientiæ ligno hactenus arceretur. Hæc, et Caïn ad inferendam fratri necem impulit, quod purius sanctiusque ejus sacrificium æquo animo ferre non potuisset. Hæc, et mundum immunde atque incomposite se gerentem aquis texit, et Sodomitas igne obruit. Hæc, et Dathan, et Abiron, adversus Moysen furore elatos, in terram defodit, et Mariam, quæ adversus fratrem tantummodo murmuraverat, lepra infecit. Hæc, et Prophetarum cruore terram contaminavit, et sapientissimum illum Salomonem per mulieres perculit. Hæc, et illum laqueo dignum Judam, exigua pecunia illectum, proditorem exhibuit, et Herodem puerorum interfectorem, et Pilatum Christicidam effecit. Hæc, et Israëlem ventilavit, ac dispersit, ne nunc quidem adhuc e peccato suo emergentem. Hæc, et Apos-

tatam tyrannum in nos excitavit, cujus carbones adhuc molestiam inferunt, licet flammam ipsam effugerimus. Hæc, et præclarum Ecclesiæ corpus discidit, in diversa et contraria studia dissectum. Hæc, et Jeroboam illum peccati servum in nos concitavit, et linguæ vinculum imponit. Disrumpitur enim splendescentem Trinitatem cernens, ac tota Divinitate collucentem, eosque, a quibus sincere prædicatur, vobis charos reddentem. Utrum tandem vobis nugari atque ineptire videmur, ita conjectantes? An vero perquam egregie vestri erga me amoris causas orationis penicillo expressimus? Ac de his quidem rebus ita judico.

VI. Quoniam autem nonnullos contumelias quoque nobis inustas molesto animo ferre, atque ignominiam nostram, calamitatem suam ducere conspicio, age, de eo quoque paucis disseramus. Etenim si humanum aliquid abjectumque cogitans, atque hanc cathedram affectans, aut huc primum cum senectute hac cana, et his membris, tum vitæ diuturnitate, tum morbo rugatis atque contractis venissem, aut nunc has ignominias ferrem, profecto « Cœlum et » terram, (quæ veteribus attestari moris erat,) erubesce» rem[1]: » erubescerem etiam hanc cathedram, et sacrum hoc concilium, et sanctam hanc recensque coagmentatam plebem, adversus quam tot sceleratorum hominum copiæ aciem instruxerunt, ut, prius quam conjuncta sit, dissolvatur, et prius quam in lucem prodeat, extinguatur, jam secundum Christum formari incipiens. Ad hæc laborum meorum et ærumnarum me puderet, et asperæ hujus vestis, et secessus ac solitudinis, quam familiarem semper habuimus, et vitæ facilis et expeditæ, et simplicis ac frugalis mensæ, avium vita haud multo inferioris. In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere volueri-

[1] Deut. xxxii, 1.

mus. Sint etiam meliores, quam nos conditione Gabaonitæ, quos tamen ne ad id quidem munus Spiritus sanctus admissurus est, ut ligna et aquam portent, quandiu cum hujusmodi, et sermonis, et vitæ maculis ad sacra accesserint. Sin autem ea nobis huc veniendi causa fuit, ut fidei patrocinium susciperemus, Ecclesiæque viro interim orbatæ, haud secus ac tutores quidam et curatores, operam pro virili nostra navaremus, alteri, qui præstanti ipsius forma dignus videretur, ac plura virtutum tanquam sponsalia reginæ obtulisset, eam collocaturi, utrum tandem nobis hujusmodi animi alacritas laudem, an hominum suspicio reprehensionem afferre debet? ( Quandoquidem ex alienis affectibus judicamur. ) Eodem igitur modo, vir optime, si navi tempestate jactatæ ac periclitanti, aut urbi obsidione cinctæ, aut ædibus flammæ ardore conflagrantibus manum porrexissemus, partim videlicet scaphis, partim exercitu, partim instrumentis ad extinguendam flammam accommodis opem ferentes, procul dubio nos, aut prædones, aut urbis vel domus amatores vocasses, non autem patronos et procuratores.

VII. At plerisque secus videtur, inquies. Quid vero mea interest, qui rei veritatem magis curo, imo solum curo? Hoc enim vel me condemnaverit, vel absolverit : hoc vel miserum vel beatum reddiderit. At, quid aliis videatur, nihil ad nos, quemadmodum nec alienum somnium. Non ita aliis videtur, ais. Quid vero? An iis, qui vertigine correpti sunt, terra fixa et stabilis esse videtur? An ebriis sobrii integra mente esse, ac non potius in caput incedere, ac sursum deorsumque moveri? Annon quibusdam interdum hominibus mel amarum est, nempe morbo laborantibus, maleque affectis? At non propterea res sic se habent, ut, qui ita affecti sunt, arbitrantur. Quocirca ostende prius eos, qui de nobis ita sentiunt, sanos esse; ac tum

nos admone, ut meliorem mentem induamus: aut condemna, si consilio tuo non paremus, sed in eadem sententia perstemus. Non ita multis videor, at Deo ita: imo non videor, sed perspicuus atque manifestus sum ei, « Qui omnia, prius quam oriantur, novit [1]; qui corda nostra sigillatim fingit [2]; » qui in omnia opera nostra, omnes motus et cogitationes, quibuscum res a nobis geruntur, intelligit; quem nihil eorum, quæ sunt, latet, aut latere potest; qui aliter res nostras intuetur, atque mortales solent. » Homo enim videt in faciem: Deus autem intuetur cor [3]. » Audisti Scripturam hæc dicentem: ac fidem adhibe. Cujus judicium cordatis hominibus pluris faciendum, magisque curandum est, quam omnium aliorum in unum coactorum. An tu, duos quidem homines, quorum alter acutior et sagacior, alter imperitior et hebetior esset, de eodem negotio in consilium adhibens, haud recta mente præditus esse videreris, si, relicto prudentis consilio, judicium imperiti sequereris? Neque enim Roboam ex eo laudem est consecutus, « Quod, pro nihilo habita senum sententia, » juvenum consiliis paruit [4]. » Cum autem Deus et homines inter se expendantur, judicia hominum potiora duces, quam Dei? Nequaquam certe id facies, si me audias, recteque sentias.

VIII. At, inquis, tuarum contumeliarum nos pudet. Me vero vestri, quos ob eam rem pudescat. Nam si hæc juste patimur, nobis potius ipsis, quam vobis nostra causa, erubescendum est; non quia contemnimur, sed quia contemptu et ignominia dignos nos præbemus: si autem inique, crimen eorum est, qui contumeliam inferunt; ac proinde illorum potius, quam nostri causa indignari et stomachari debetis, quoniam ii sunt, quibuscum male

[1] Dan. XIII, 42. — [2] Psal. XXXII, 15. — [3] 1 Reg. XVI, 7. — [4] 3 Reg. XII, 8, et seqq.

agitur. Quod si me, cum malus essem, optimum virum existimares, quid mihi faciendum esset? Improbior-ne ut essem, quo magis tibi placerem? Haudquaquam sane id mihi consilii dedissem. Eodem modo nec si me, recte et cum virtute incedentem, offendere ac labi putes, a recta vivendi ratione propter te desistam. Nec enim tibi magis, quam mihi ipsi vivo : atque in omnibus rebus consiliarii loco, rationem, Deique justificationes habeo, a quibus plerumque, etiam nullo accusante, convincor; et rursum, condemnantibus multis, absolvor. Atque hoc unum tribunal nemo effugere potest, internum nempe atque in nobis situm, idque solum ob oculos propositum habentes, rectum vitæ iter tenere debemus. Quod autem ad hominum de nobis existimationem attinet, ita animo comparati sumus, ut, siquidem ea contingat, non illibenter accepturi simus, ut humani etiam aliquid dicam; sin autem in contrarium cadat, valere jubebimus, nec quidquam de rei veritate propter hominum opinionem detrahemus.

IX. Sic enim comparatum est : qui honestum alicujus causa studiose sectatur, is profecto neutiquam firmas in virtute radices egit. Simul enim atque res ea effluxerit, recti quoque studium deponet; quemadmodum qui quæstus causa navigat, nisi lucrum præsto sit, navigare desistet. At qui bonum ipsum propter se colit et amplectitur, quoniam rem fixam et stabilem amat, certam quoque et constantem erga illud animi alacritatem habet; adeo ut divinum aliquid sentiens, his quoque Dei verbis uti possit : « Ego idem sum, et non mutor [1]. » Quamobrem nec ab animo suo migrabit, nec immutabitur atque a se desciscet, nec cum temporibus ac rebus collabetur, alias alios mores induens, ac novos subinde colores assumens, non secus ac polypi, petrarum, ad quas accesserint, colores

[1] Malach. III, 6.

referunt : verum idem semper suique similis permanebit; fixus in rebus minime fixis, immotus in incertis et fluctuantibus, non aliter, opinor, ac rupes, quæ ventorum fluctuumque impetu non modo non concutitur, sed etiam incursantes undas circa se frangit atque absumit. Verum de his hactenus : nec enim mihi vacat cum linguis pugnare; atque etiam fortasse plura diximus, quam conveniret.

X. Jam ad vos, o mi grex, se convertit oratio. « Vos » estote, quemadmodum ait Paulus, gloria mea, et gaudium, » et gloriæ corona [1] : » vos estote defensio mea apud eos qui me judicant : ut, quemadmodum iis, qui fabricandi aut pingendi artem profitentur, cum artis rationem exposcuntur, fabrile aut pictorium opus ostendere sufficit, ut negotio omni ac molestia liberentur, (« Opus enim, inquit » ille, sermone fortius est [2],» ) sic ipse quoque, vobis in medium productis, obtrectatorum meorum maledicta superem. Quomodo autem ea superabo? Primum, si Patris, et Filii, et Spiritus sancti confessionem firmam et constantem retineatis, nihil uni Deitati addentes, nec detrahentes, nec imminuentes; (nam si quid imminutum fuerit, totum quoque simul imminuetur;) eos autem, qui aliud quiddam sentiunt, aut profitentur, aut per diversos naturarum gradus diversasque mensuras unitatem evertunt, aut dirimunt, tanquam Ecclesiæ labem et perniciem, ac veritatis virus ablegetis, non eos invisos habentes, sed eorum potius casum miserantes. Deinde, si vitam rectæ doctrinæ consentaneam præstetis, ut æqua utriusque virtutis laude floreatis, ac non altera parte deficiatis.

XI. Imperatores, purpuram vereamini; nam sermo noster legislatoribus quoque leges statuet. Cognoscite quan-

[1] 1 Thess. II, 19, et seqq. — [2] Tit. III, 14.

tum id sit, quod vestræ fidei commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus sub manu vestra est, diademate parvo, atque exiguo panno coërcitus. Supera quidem, solius Dei sunt; infera autem, vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete, ut audacius aliquid dicam. « Cor regis in manu Dei est[1], » ut ex Scriptura audimus, ac credimus. Hic imperium vestrum sit, non autem in auro et in exercitibus. Aulici, proceres, ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitetis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commissi et traditi estis. Qui generis splendorem jactatis, date operam ut mores quoque nobilitetis : aut aliquid dicam, injucundum quidem et molestum, at nobile tamen et generosum. Nam tum vere nobilissimus esset ordo vester, si ignobiles tabellis vestris non ascriberentur.

XII. Sapientes, et philosophi, et barba ac pallio venerandi, vosque sophistæ et grammatistæ, publicique plausus captatores, haud scio quonam pacto sapientes appellari possitis, primario sermone ac doctrina carentes. Qui opibus studetis, audite Prophetam dicentem : « Divitiæ si » affluant, nolite cor apponere[2] » : scitote vos re incerta et fragili niti et confidere. Navem paululum exonera, ut levius naviges. Hosti fortasse aliquid eripueris, ad quem facultates tuæ devolventur. Qui deliciis indulgetis, aliquid genio et ventri subtrahite, ac Spiritui date. In propinquo est pauper : morbo succurre : aliquid eorum, quæ tibi redundant, in hunc eructa et evome. Cur uterque vestrum premitur, tu cruditate, ille fame? Tu crapula, ille aqua intercute? Tu saturitatem saturitate gravans, ille morbo vacillans? Ne Lazarum tuum hic asperneris, ut ne te ipse

[1] Prov. XXI, 1. — [2] Psal. LXI, 11.

in futuro ævo diviti illi similem reddat. Vos magnæ urbis cives, qui primi statim post primam estis, aut ne id quidem ei conceditis, ostendite vos mihi primos esse, non improbitate, sed virtute; non morum dissolutione ac mollitie, sed optimis legibus. Turpe enim fuerit, si hæc urbs ita urbibus aliis præstet, ut tamen voluptatibus cedat; aut cætera quidem gravis et moderata sit, verum circa ludos Circenses, et spectacula, et cursus ac venationes adeo insaniat, ut hæc pro vita et serio quodam instituto habeat, atque urbs, inter urbes principatum tenens, ludentium urbs sit, quam aliis quoque virtutum omnium exempla præbere multo æquius erat et congruentius. Utinam hæc abjiciatis, utinam Dei civitas sitis, atque in manibus Domini depingamini, ac tandem nobiscum magno urbium Conditori splendidi splendide astetis. Hunc vobis lætum nuntium affero, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria, honor et imperium in sæcula. Amen.

# ORATIO XXXVII [1].

## *In illud dictum Evangelii :* Cum consummasset Jesus hos sermones [2], etc.

### ARGUMENTUM.

I. *Cur Christus docens, locum sæpe mutaret.* II. *Cur Christus varios pertulerit labores. — In Christo duæ*

[1] Alias XXXI, quæ autem XXXVII erat, nunc est XXXI. Habita Constantinopoli labente anno 380. — [2] Matth. XIX, 1.

*naturæ, non duo filii.* III. *Christus pro nobis exinanitus.* IV. *Luget Gregorius, quod Christus contemnatur, quia exinanitus. — Varia Filii Dei nomina. Verbum. Lux. Ignis. Gladius. Ventilabrum. Securis Ostium. Via. Ovis. Pontifex. Filius.* V. *Legis doctores legem non intelligunt. — Christus quasdam quæstiones solvit, quasdam comprimit.* VI. *Quo pacto matrimonii lex expectanda. — Apud Deum æqua viri ac mulieris conditio, non item apud homines.* VII. *Vir et mulier æqualem a Christo misericordiam consecuti. — Vir et mulier sunt una caro, ac ejusdem honoris participes facti.* VIII. *Quid de polygamia sentiendum. — Libellus repudii adversus impudicas ac adulteras uxores a Christo permissus. — Uxorum vitia benigne a viris corrigenda.* IX. *Non genus tantum, sed et mores Pharisæum efficiunt.* X. *Virginitas matrimonio præstantior. — Virgo Angelorum vitam eligit.* XI. *Angelicum est, in carne nullo carnis vinculo astringi. — Salutaria virginibus monita. — Corporis pulchritudo, temporis ludibrium est.* XII. *Castus Christi amor virginem ad Deum evehit. — Diabolus undequaque scrutatur.* XIII. *Quomodo intelligendum sit hoc verbum :* Quibus datum est. — *Quomodo intelligenda hæc verba :* Non est volentis, neque currentis, etc. — *Solus Deus currentibus ac certantibus præmium et victoriam dat.* XIV. *Matri filiorum Zebedæi ob vim amoris erga filios, ignoscitur.* XV. *Pythagoricum dogma de animabus refellitur.* XVI. *Eunuchorum castimonia laudem non meretur.* XVII. *Qualem pudicitiam ab eunuchis postulet Gregorius.* XVIII. *Christianus ostendat fide et bonis operibus, se esse Christianum. — Trinitatis cum margarita similitudo.* XIX. *Castimonia, et corpore et animo æque colenda.* XX. *Scriptura per corporum figuram ad sublimiora evehit. — Tria eunuchorum spi-*

*spiritualium genera. Eunuchi a natura. Eunuchi a doctrina.* XXI. *Eunuchi a libero arbitrio.* XXII. *Anima, utpote corpore præstantior, majori cura purganda.* XXIII. *Principium edicta plus valent adversus hæreticos, quam pastorum pietas et doctrina.* XXIV. *Pro grege vota facit Gregorius.*

I. Jesus, qui prius piscatores elegerat, ipse quoque piscatur, ac loca subinde commutat : idque non ea tantum causa ,ut majorem piorum hominum multitudinem, suam ipsis præsentiam exhibendo, lucretur : sed etiam, quemadmodum mihi videtur, ut plura loca sanctificet. « Fit Ju» dæis, tanquam Judæus, ut Judæos lucrifaciat : his, qui » sub lege sunt, tanquam legi subjectus, ut eos, qui sub » lege sunt, redimat : infirmis, tanquam infirmus, ut in» firmis salutem afferat. Omnia omnibus efficitur, ut omnes » lucrifaciat[1]. « Quid dico, « Omnibus omnia ? » Imo vero, quod Paulus de se ipso dicere non sustinuit, hoc Salvatori contigisse reperio. Non enim Judæus tantum efficitur, nec quidquid absurdorum et improborum nominum est, in se recepit : sed, quod his omnibus absurdius est, ipsummet etiam peccatum, et ipsamet maledictio; non quod peccatum sit, sed quod ita nominetur. Quo enim modo peccatum esse queat, qui nos etiam « A peccati ser» vitute in libertatem asserit[2]. » Quomodo maledictio, « Qui a legis maledicto nos redimit[3] ? » Nimirum ut, tanto humilitatis edito argumento, nos ad animi summissionem, quæ sublimitatem parit, instituat. Fit igitur, quemadmodum dixi, piscator, ad omnes se demittit, everriculo utitur, omnia perfert, ut piscem e profundo extrahat, atque

1 I Cor. IX, 20-22. — 2 Rom. VI, 18. — 3 Galat. III, 13.

in altum efferat, hominem scilicet in instabilibus et salsis hujus vitæ fluctibus natantem.

II. Quocirca nunc quoque, « Postquam consummavit » hos sermones, migravit a Galilæa, et venit ad fines Ju» dææ trans Jordanem[1]. » In Galilæam se confert, « Ut » populus, qui sedebat in tenebris, lucem magnam vi» deat[1]. » In Judæam migrat, quo illud nobis persuadeat, ut a littera exurgamus, ac Spiritum sequamur. « Nunc » in monte docet[2], nunc in planis locis disserit[3], nunc in » naviculam transit, nunc tempestatem increpat[4]. » Quin hac quoque fortasse ratione somnum capit, ut somnum benedicat: fortasse etiam fatigatur[5], ut fatigationem sanctificet: fortasse etiam « Lacrymas fundit[6], » ut lacrymas laudabiles reddat. Ex locis in loca transit, qui nullo loci spatio continetur, ille, inquam, temporis, et corporis, et circumscriptionis expers. Idem, et erat et fit: et supra tempus erat, et sub tempus venit; et invisibilis erat, et videtur. « In principio erat, et apud Deum erat, et Deus » erat[8]. » Tertio reperitur hoc verbum, « Erat, » ut numero ipso confirmetur. Id, quod erat, exinanivit: id, quod non erat, assumpsit: non duo factus, sed unum ex duplici natura fieri sustinens. Ambo enim Deus, nimirum, quod assumpsit, et quod assumptum est: duæ naturæ in unum concurrentes, non duo Filii: (ne falsi nota prematur unitio.) Hic, qui tantus est, tamque magnus: sed quid ago? Rursus in humana verba prolapsus sum. Quo enim modo, quod simplex est, tantum esse potest? Quo item modo, quod quantitatem nescit, tantæ magnitudinis? Sed dictis nostris, quæso, ignoscite: organo exiguo de rebus maximis loquor. Atque hoc feret multus ille et longanimis,

[1] Matth. XIX, 1. — [2] Isaï. IX, 2, et Matth. IV, 15, 16. — [3] Matth. V, 1. — [4] Luc. VI, 17. — [5] Marc. IV, 38, et seqq. — [6] Joan. IV, 6. — [7] Id, XI, 35. — [8] Id. I, 1.

natura illa formæ et corporis expers, quod, velut de corpore loquens, infirmioribus verbis utar, quam veritas ipsa postulet. Nam cum carnem susceperit, utique et hujusmodi sermonem perferet.

III. « Et secutæ sunt eum turbæ multæ, et curavit eos » illic[1], » ubi vastior solitudo erat. Si in specula sua mansisset, si ad hominum infirmitatem minime se demisisset, si, quod erat, mansisset, inaccessibilem se ipsum et incomprehensibilem custodiens, pauci fortasse secuti fuissent : atque haud scio an pauci, fortasse Moyses solus; idque etiam hactenus, ut Dei posteriora ægre videret[2]. « Etenim nubem » quidem ille penetravit[3], » extra corporis pondus positus, aut a sensibus collectus ac reductus ; Dei vero tenuitatem, aut a corpore vacuitatem, aut quocumque tandem alio nomine res ea appellanda sit, quo tandem modo perspicere potuisset, qui et corpus erat, et corporeis oculis cernebat? Verum, quoniam nostra causa exinanitur, quoniam descendit, (exinanitionem autem voco, quasi gloriæ submissionem et imminutionem, ) idcirco perceptibilis et comprehensibilis efficitur.

IV. Ac mihi velim ignoscatis, affectum quemdam humanum rursus sentienti. Ira et mœrore impleor propter meum Christum, (utinam ipsi quoque simul doleatis, ) cum eum hac de causa contemni ac pro nihilo haberi conspicio, propter quam eum maxime honorari par erat. An idcirco, dic mihi, humilis et abjectus est, quia propter te humilis? An ideo creatura, quia de creatura sollicitus est? An ideo tempori subest, quia eos, qui tempori subsunt, invisit? Verumtamen omnia fert, omnia excipit. Et quid mirum? Alapas tulit[4], sputis aspergi sustinuit, propter gustum meum fel gustavit[5]. Nunc etiam se lapi

[1] Matth. XIX, 2. — [2] Exod. XXXIII, 23. — [3] Id. XX, 21. — [4] Marc. XIV, 65. — [5] Joan. XIX, 29.

dibus incessi patitur[1], non modo ab obtrectantibus et vexantibus, sed a nobis etiam ipsis, qui fidei pietatem profitemur. Etenim de incorporeo disputantem, corporeis nominibus uti, vexantis fortasse fuerit, et lapidantis; sed infirmitati nostræ, iterum dicam, venia concedatur. Lapidamus enim haud lubenter : sed quia aliter loqui non possumus, quibus possumus verbis utimur. Verbum diceris, et verbo omni superior es : lucem superas, et Lux nominaris : Ignis vocaris, non quod in sensum cadas, sed quia levem et improbam materiam expurgas : Gladius, quia rectum a malo scindis : Ventilabrum, quia aream repurgas, ac, quidquid leve et ventosum est, rejiciens, id omne, quod grave et plenum est, in superna horrea recondis : Securis, quia diuturna patientia et lenitate usus, infrugiferam ficum tandem exscindis, quia improbitatis radices amputas : Ostium, propter introductionem : Via, quia recto itinere gradimur : Ovis, quia victima : Pontifex, quia corpus offers : Filius, quia Patris. Rursus linguas incito ac provoco : rursus adversus Christum quidam insaniunt, vel adversum me potius, qui, ut Verbi fierem præco, dignus habitus sum. Ut Joannes efficior : « Vox » clamantis in deserto[2], » deserto quidem prius loco, et siccitate laboranti, nunc autem valde habitabili et frequenti.

V. Cæterum, ut ad rem redeam, sermonemque meum repetam, ideo sequebantur eum turbæ multæ, quia ad infirmitatis nostræ captum se demittit. Quid postea? « Et » accesserunt, inquit, ad eum Pharisæi, tentantes eum, » et dicentes : Si licet homini quacumque ex causa dimit» tere uxorem suam[3]? » Rursus Pharisæi tentant : rursus, qui legem legunt, legem non intelligunt : rursus, qui se legis interpretes profitentur, magistris aliis opus habent. Parum erat Sadducæos de resurrectione tentasse, legispe-

[1] Joan. x, 31. — [2] Matth. III, 3. — [3] Id. XIX, 3.

ritos de perfectione interrogasse, Herodianos de censu, alios de potestate. Adhuc de matrimonio quispiam eum, qui tentari non potest, qui matrimonium creavit, qui ex prima causa universum hoc hominum genus condidit, percunctatur. Ipse autem respondens, dixit eis : « Non legis» tis, quia is qui fecit hominem ab initio, masculum et fœ» minam fecit eos[1] ? Christus quasdam quæstiones solvere atque explicare solet, quasdam velut obstructo interrogantium ore comprimere. Cum ex eo quæritur : « In qua » potestate hæc facis[2] ? » Propter ingentem eorum qui interrogaverant, ineptiam, vicissim ipse quoque interrogat : « Baptismus Joannis de cœlo erat, an ex hominibus[3] ? » Atque utrinque interrogatores suos premit ac constringit. Unde etiam nobis nonnunquam ad Christi imitationem eos, qui curiosa disputatione nos lacessunt, comprimere, quæstionumque absurditatem absurdioribus interrogationibus solvere licet. Nam ipsi quoque interdum in rebus vanis sciti atque ingeniosi sumus : ut in his, quæ sunt insipientiæ, glorier. At cum quæstionem ratiocinatione ac judicio indigentem videt, tum eos, a quibus interrogatur, prudenti responso nequaquam indignos censet.

VI. Quæstio hæc, inquit, quam proposuisti, ad pudicitiæ cultum et honorem spectare mihi videtur, responsionemque humanam et commodam postulare. Circa hanc enim plerosque male affectos cerno, ac legem eorum iniquam, nec sibi constantem. Quid enim causæ fuit, cur mulierem coërcerent, marito contra indulgerent, eumque liberum relinquerent? Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur ; vir autem, qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem

[1] Matth. XIX, 4. — [2] Luc. XX, 2. — [3] Ibid. 4.

haudquaquam probo, hanc consuetudinem minime laudo. Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est; quandoquidem et filios paternæ potestati subjecerunt, infirmiorem sexum incultum atque incuratum reliquerunt. Ac Deus non sic; verum, « Honora » patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit[1], » quod est primum mandatum, in pollicitationibus situm. Et, « Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur[2]. » Æque, et virtuti honorem ac præmia, et sceleri pœnam constituit. Item alio loco: « Benedictio patris firmat domos » filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta[3]. » Legis æquabilitatem videtis. Unus viri et mulieris Creator, pulvis unus uterque, imago una, lex una, mors una, resurrectio una. Æque ex viro et muliere procreati sumus; unum idemque parentibus debitum filii persolvendum habent.

VII. Qua igitur fronte pudicitiam exigis, quam ipse vicissim non præstas? Quomodo, quod non das, petis? Quomodo corpori pari honore prædito, imparem legem statuis? Si deteriora expendis: peccavit mulier; eodem quoque modo Adam peccavit[4]. Utrumque serpens decepit atque in fraudem impulit. Non altera infirmior inventa est, alter fortior. At meliora consideras? Utrumque Christus passione sua salute donavit. Pro viro caro factus est? Pro muliere item. Pro viro mortem subiit? Ipsius item morte mulieri salus parta est. At « Ex semine David[5] » nominatur, atque hinc forsan viros honore præferri colligis? Audio, sed ex Virgine quoque nascitur[6], quod et pro mulieribus valet. « Erunt igitur, inquit, duo in carne » una[7]: » proinde caro, quæ una est, æqualem honorem habeat. Jamvero Paulus exemplo quoque castitatem velut

[1] Exod. xx, 12. — [2] Id. xxi, 17. — [3] Eccli. iii, 11. — [4] Gen. iii, 6. — [5] Rom. i, 3. — [6] Matth. i, 23. — [7] Gen. ii, 24.

lege præscribit. Quo tandem modo, et qua ratione? « Sa» cramentum hoc magnum est : ego autem dico in Christo » et in Ecclesia[1]. » Pulchrum est mulieri Christum per virum revereri : pulchrum quoque viro Ecclesiam per uxorem non aspernari. « Mulier, inquit, ut virum timeat, » quippe et Christum. « At vir etiam, ut uxorem foveat » atque complectatur[2]; » nam et Christus Ecclesiam. Quinetiam hæc verba studiosius et accuratius expendamus.

VIII. « Mulge lac, ait ille, et erit butyrum[3] : » sedulo exquire, et fortasse in iis succulentius aliquid invenies. Hoc enim sermone secundas nuptias mihi dissuadere videtur. Si enim duo Christi sunt; duo quoque viri sint, et duæ uxores : si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput; una etiam caro sit, secunda autem respuatur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porcinus plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. Enimvero Lex omnes ob causas libellum dat repudii. At Christus non ob omnes, sed ab impudica tantum et adultera uxore viro separari permittit : reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate ac patientia uti jubet. Ergo impudicam quidem, quia genus corrumpit et adulterat, expellamus : cætera autem omnia patienter et moderate ac sapienter feramus; aut, ut rectius loquar, sapienter et moderate ferte, quicumque matrimonii jugum subiistis. Si illitos fuco et cerusa colores et pigmenta perspexeris, eam hoc ornatu spolia : si procacem et petulantem linguam, coërce : si meretricium risum, verecundiam et gravitatem compone : si sumptum aut potum immodicum, contrahe : si intempestivos progressus, domi cohibe : si oculum elatum et vagum, reprime. At eam ne temere a te

[1] Ephes. v, 32. — [2] Ibid. 22, et seqq. — [3] Prov. xxx, 33.

divellas et abstrahas. Incertum est, utra pars in discrimine versetur, ea-ne, quæ secat, an ea quæ secatur. « Fons aquæ, » ait ille, sit tibi proprius, nec ullus extraneus tecum sit » particeps. » Et, « Pullus gratiarum tuarum, et cervus » amicitiæ tuæ, consuetudinem vitæ tecum habeat[1]. » Quocirca tibi cavendum est, ne fluvius alienus efficiaris; atque aliis potius, quam uxori tuæ, placere studeas. Quod si alio fertur cupiditas tua, parti quoque tuæ libidinem præscribis. Atque ad hunc quidem modum Salvator locutus est.

IX. Quid autem Pharisæi? « Durus illis hic sermo vide» tur[2]. » Nec mirum, cum et aliis honestis et præclaris rebus offendantur, tum illius temporis Pharisæi, tum etiam nostrates. Pharisæum enim, non solum genus, sed etiam morum vitæque ratio efficit. Sic Assyrium quoque et Ægyptium, eum censeo, qui animi instituto et voluntate ipsis adjungitur. Quid igitur Pharisæi? « Si ita est, » inquiunt, causa hominis cum uxore, non expedit nu» bere[3]. » Nunc demum, o Pharisæe, illud agnoscis: « Non expedit nubere? » An prius id nesciebas, cum viduitates atque orbitates videres, et præmaturas mortes, et luctus plausibus succedentes, et funera thalamos excipientia, et sterilitates, et infelices liberorum procreationes, et imperfectos partus ac matris expertes, atque omnem hujusmodi rerum comœdiam sive tragœdiam? Utrumque enim appositissime dici potest. « Expedit nu» bere? » Id ipse quoque probo; honorabile enim connu» bium, et torus immaculatus[4]; » sed moderatis expedit, non petulantibus et libidine perditis, quique plus æquo carnem colere in animum inducunt. Cum matrimonium nihil aliud est quam matrimonium, et conjunctio, et prolis ac successionis cupiditas, tum bonum est matrimonium.

[1] Prov. v, 17, et seqq. — [2] Joan. vi, 61. — [3] Matth. xix, 10. — [4] Hebr. xiii, 4.

Plures enim introducit, qui Deo placeant. At cum carnis molem inflammat, et spinis circumdat, vitiique quasi via invenitur, tum ipse etiam dico : « Non expedit nubere.

X. Bonum est matrimonium : sed, quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis. « Obedire oportet Deo magis quam » hominibus[1]. » Cæterum facite. ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cœlebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodiisset? Non esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vitæ. Honora tu quoque matrem tuam, ex qua natus es. Honora etiam eam, quæ ex matre est, et mater. Non quidem mater est, sed Christi sponsa. Pulchritudo quidem ea, quæ in oculos cadit, non occultatur : quæ autem oculorum aciem fugit, a Deo perspicitur. « Omnis gloria fi» liæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumdata, varie» gata[2], » sive actionibus, sive etiam contemplationibus. Quæ sub jugo est, aliqua ex parte Christi sit : quæ virginitatem amplexa est, tota Christi sit. Illa mundo non prorsus alligetur : hæc nullo modo animum mundo addicat. Quod enim conjugatæ est pars, id virgini totum est. Angelorum vitam elegisti? In eorum ordinem te aggregasti, qui jugum nesciunt? Ne in carnem prolabaris, ne in materiam dejiciaris, ne cum materia matrimonio jungaris, etiamsi alioqui in cœlibatu perstes. Oculus lascivus et impudicus virginitatem minime servat : lingua impudica diabolo miscetur : pedes vacillantes, aut morbum, aut imminentes morbi periculum produnt. Virginitatem animus quo-

[1] Act. v, 23. — [2] Psal. XLIV, 14.

que ipse colat : ne vagetur, ne oberret, ne meretriciarum rerum formas in se ipso ferat, ( nam libidinis quoque pars, impressa in animo forma est,) ne odio insectanda rerum simulacra in anima effingat.

XI. At ille dixit eis : « Non omnes capiunt verbum istud, » sed quibus datum est[1]. » Videtis rei hujus sublimitatem? Propemodum etiam talis reperitur, ut ne concipi quidem et comprehendi queat. Annon enim præstantius est, quam pro carnis fragilitate, id, quod ex carne creatum sit, in carnem non gignere? Annon plane angelicum, eam, quæ carnis vinculis alligata, sit non secundum carnem vivere, sed natura ipsa excelsiorem esse? Caro mundo devinxit, sed ratio ad Deum subvexit. Caro depressit, sed ratio extulit, eique velut pennas addidit. Caro vinculis astringit, sed amor solvit. Tota anima, o virgo, ad Deum intensa esto; (hoc autem ipsum et viris et mulieribus præscribo;) nec quidquam tibi ex omnibus aliis rebus pulchrum videatur, quæ vulgo videri solent : non generis splendor, non opes, non alta subsellia, non principatus et potentia, non pulchritudo ea, quæ in coloris elegantia et apta membrorum compositione animo fingitur, temporis utique et morbi ludibrium. Si vim totam amoris in Deum effudisti, si tu non duplicis rei amore flagras, fluxæ nimirum, et immotæ, visibilis, et oculorum obtutum fugientis, profecto usque adeo electa illa sagitta sauciata es, sponsique pulchritudinem cognovisti, ut illud quoque sponsalis dramatis et Cantici dicere queas : « Dulcedo es, et totus » desiderabilis[2]. »

XII. Videtis-ne aquarum profluvia, plumbeis canalibus inclusa, quæ, propterea quod nimium comprimuntur, atque ad unum feruntur, adeo plerumque aquæ naturam excedunt, ut, quod retro impellitur, sursum semper ten-

[1] Matth. XIX, 11. — [2] Cant. V, 16.

dat? Consimili modo si amorem strinxeris, totaque Deo conjuncta fueris, sursum tendes, nunquam humi prolaberis, nec diffllues, tota Christi manebis, quousque Christum quoque sponsum tuum videas. Inaccessibilem te ipsam custodi, et verbo, et opere, et vita, et cogitatione, et motu atque impulsione. Undequaque pravus ille te perscrutatur, atque explorat, ubi feriat, ubi vulneret, num nudum quid, et apertum plagæque obvium reperiat. Quo puriorem cernit, eo enixius te commaculare atque inquinare contendit : splendidæ etiam vestis manifestiores sunt sordes. Ne oculus oculum trahat, ne risus risum, ne familiaritas noctem, ne nox interitum et exitium. Nam quod paulatim attrahitur, ac tanquam surripitur, tametsi eam rationem habeat, ut damnum in præsenti minime sentiatur, tamen in vitii summam occurrit.

XIII. « Non omnes, inquit, capiunt verbum istud, sed » quibus datum est[1]. » Cum audis hoc, « Datum est, » nec hæretico ullo affectu tenearis, nec multiplices naturas introducas, nec terrenos, et spirituales, et medios. Sunt enim quidam ita male affecti, ut alios omnino perditæ esse naturæ putent, alios salutem accepturæ, alios denique, ut eos vel ad virtutem vel ad vitium voluntas duxerit, ita se habere. At vero, aptitudinem quidem alios aliis, vel majorem, vel minorem habere, ipse quoque concedo : cæterum ad adipiscendam perfectionem, aptitudinem solam minime sufficere contendo; rationem enim esse, quæ eam excitet, ut natura in opus prodeat, quemadmodum silex ferro pulsatus, atque ita ignis excutitur. Cum audieris : « Quibus datum est, » adde : Vocatis datum est, atque iis, qui ea animi propensione sunt. Etenim cum illud audis : « Non est volentis, neque currentis, sed miserentis » Dei[2]; » idem tibi existimandum censeo. Quoniam enim

[1] Matth. XIX, 11. — [2] Rom. IX, 16.

nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascribant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac bonorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle, divino auxilio indigeat; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinum quoddam beneficium est, atque a Dei benignitate manans. Quod enim salvamur, id et a nobis, et a Deo esse oportet. Idcirco ait : «Non volentis, id est, non solum volentis, nec » currentis solum, sed etiam miserentis Dei. » Ita, quoniam velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. Quantumlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo, qui det coronam. «Nisi Dominus ædificaverit do» mum, in vanum laboraverunt, qui ædificant eam. Nisi » Dominus custodierit civitatem, frustra vigilant qui cus» todiunt eam [1]. Scio, inquit, quod nec velocium cursus est, » nec fortium bellum, nec pugnantium victoria [2], » nec prospere navigantium portus : sed Dei est, victoriam afferre, et incolumem scapham in portum perducere.

XIV. Jam illud quoque, quod alio loco dicitur, atque intelligitur, mihique in mentem venit, superioribus adjungere fortasse necessarium fuerit, ut meas opes vobis etiam largiar. Postulavit mater filiorum Zebedæi [3], materno quodam affectu impulsa, atque eorum, quæ petebat, modum ignorans, digna tamen, cui, propter immodicam vim amoris ac benevolentiam filiis debitam, ignosceretur. Neque enim quidquam est materno affectu mollius : idque eo commemoro, ut matrum honori quasi lata lege consulam. Postulavit ergo a Jesu mater illorum, ut alterum ad dexteram, alterum ad sinistram collocaret. Quid ad hæc Salvator? Primum quærit, an calicem bibere queant, quem

[1] Psal. cxxvi, 1. — [2] Eccle. ix, 11. — [3] Matth. xx, 20, et seqq.

ipse bibiturus erat. Ut autem id quoque professi sunt, atque affirmarunt, ac Salvator ipse assensus est; (futurum enim norat, ut illi quoque eumdem calicem haurirent, ac martyrio perfungerentur;) quid subjunxit? « Calicem » quidem bibent : collocare autem eos ad dextram et si» nistram, non est meum hoc dare, sed quibus datum est[1]. » Nihil igitur mens dux et gubernatrix? Nihil labor? Nihil ratio? Nihil philosophia? Nihil jejunasse? Nihil noctes insomnes duxisse? Nihil humum pro strato habuisse? Fontes lacrymarum profudisse? Nihil quidquam horum profuerit, sed forte quadam ac lege fatali, et Jeremias sanctificatur[2], et alii ab ipsa vulva rejiciuntur?

XV. Vereor, ne absurda etiam ac præpostera cogitatio cuiquam obrepat, tanquam anima alibi usquam versata sit, ac deinde corpori huic astricta fuerit; atque, prout illic se gesserit, alii prophetiam accipiant, alii, qui improbe vixerunt, condemnentur. Sed quoniam hoc existimare nimis stultum et absurdum est, atque ab ecclesiastica fide et doctrina alienum; (alii enim de hujusmodi dogmatibus, si velint, ludant; nobis autem hujusmodi ludis animos oblectare minime tutum est;) illic quoque his verbis « Et quibus datum est, » hoc adjunge, qui digni sunt; quique, ut tales sint, non modo a Patre acceperunt, sed sibi ipsis etiam dederunt.

XVI. « Sunt enim eunuchi, qui ex utero matris cas» trati sunt[3], » etc. Vehementer cuperem virile aliquid de eunuchis proloqui posse. Ne admodum magnifice de vobis sentiatis, qui a natura eunuchi estis. Fortasse enim pudicitia hæc minime voluntaria est. Non enim explorata est, nec castimonia periculo facto comprobata. Bonum enim, quod a natura proficiscitur, laudem non meretur : quod autem a libera voluntate animique instituto fluit, id laude

[1] Matth. xx, 23. — [2] Jerem. I, 5. — [3] Matth. xix, 12.

dignum existimandum est. Quæ igni gratia est, quod urit? Urere enim a natura habet. Quæ aquæ, quod deorsum fertur? Hoc enim a summo rerum omnium opifice habet. Quæ nivi gratia habenda est, quod frigida sit? Aut soli, quod luceat? Lucebit enim etiam invitus. Hoc mihi largire, ut, quæ recta sunt, velis. Largieris autem, si caro factus, spiritualis efficiaris; si a plumbea carnis mole tractus atque depressus, a ratione in altum subleveris; si humilis creatus, cœlestis inveniaris; si carni quasi vinculis quibusdam astrictus, superior carne appareas.

XVII. Quoniam igitur corporea sapere, carnalibusque affectibus duci, haudquaquam laudabile est, aliud quiddam ab eunuchis postulo. Ne circa Divinitatem scortemini. Qui Christo conjuncti estis, Christum ne contemnatis. Qui a Spiritu perfectionem accipitis, ne parem vobis Spiritum faciatis. « Si adhuc hominibus placerem, inquit Paulus, » Christi servus non essem[1]. » Si creaturam colerem, Christianus utique non appellarer. Cur enim Christiani nomen venerabile est? Annon quia Christus Deus? Nisi fortasse hoc humano more facio, amicitia nimirum cum eo conglutinatus. At et Petrum honore prosequor, nec tamen Petrianus vocor : et Paulum, nec tamen Paulianus nominatus sum. Non fero me ab hominibus nomen ducere, qui a Deo sum creatus. Proinde si, quia Deum ipsum existimas, ideo Christianus vocaris : voceris sane, et maneas in nomine, atque adeo in re. Sin autem non aliam ob causam a Christo nomen ducis, quam quod cum amore complecteris, nihil amplius ipsi tribuis, quam aliis nominibus, quæ a studio quodam et instituto, aut re aliqua constituuntur.

XVIII. Videtis hos, qui in cursibus equestribus studium atque operam posuerunt. Illi a coloribus nominantur,

[1] Galat. I, 10.

atque ab iis partibus, cum quibus steterunt. Vos nomina ipsa tenetis, etiamsi non dixero. Si ad eumdem modum Christianus vocaris, parvum admodum ac leve hoc cognomentum est, eo licet glorieris, tibique placeas. Sin autem, quia Deum credis, rebus ipsis quod credas, ostende. Si Filius creatura est, nunc quoque creaturam colis præter Creatorem. Si Spiritus sanctus creatura est, incassum baptizatus es, ac duabus quidem partibus sanus es, imo ne illis quidem : una autem omnino periclitaris. Finge Trinitatem esse margaritam quamdam, undique sibi similem, atque æque fulgentem. Quæcumque margaritæ pars fuerit oblæsa, tota lapidis gratia extincta fuerit. Eodem modo cum Filium contemnis, ut Patrem honore afficias, tuum honorem non recipit. Ad contemptum Filii, Pater haudquaquam glorificatur. « Si filius sapiens lætificat pa» trem [1], » quanto magis Filii honor, Patris quoque honor fuerit? Quod si hoc etiam probas : « Fili, ne glorieris de » ignominia patris [2] : » eodem modo nec Pater ob ignominiam Filii glorificatur. Si Spiritum sanctum aspernaris, honorem tuum Filius repudiat. Tametsi enim non eodem, quo Filius, modo ex Patre est, tamen ex eodem Patre est. Aut totum honore affice, aut totum contemne, ut saltem tibi ipsi constes. Dimidiatam istam pietatem improbo. Totum quidem te pium esse volo, sed quemadmodum volo. Ignosce affectui. Eorum quoque vicem doleo, qui me oderunt. Membrum meum eras, etsi nunc abscinderis : membrum quoque fortasse fies; atque ob hanc causam humane ac benigne loquor. Hæc eunuchorum causa nobis dicta sint, ut circa Divinitatem pudice et caste se gerant.

XIX. Non enim peccatum illud solum, quod in corpore admittitur, fornicatio et adulterium dicitur, sed et quodvis aliud flagitium, ac præsertim scelus id, quod in divinum

[1] Prov. x, 1. — [2] Eccli. III, 12.

Numen perpetratur. Unde id ostendamus, fortasse quæris? « Fornicati sunt, inquit, in adinventionibus suis[1]. » Vides-ne et impudens fornicationis facinus? Et alio loco: « Adul» terium committebant in ligno[2]. » Vides-ne et adulterinum quemdam cultum? Quocirca ne animo adulterium committas, corpore castitatem colens. Alioqui perspicuum facies, te, quoad carnem attinet, invite pudicum esse, quoniam in iis rebus, in quibus scortari tibi licet, pudicitiam non præstas. Quid impietatem vestram effecistis? Quid omnes in vitium præcipites ferimini, ut deinceps idem sit, aut eunuchum, aut impium vocari? Tandem aliquando viris vos adjungite, virilem aliquem affectum habete, gynæcea fugite, ne ad nominis turpitudinem prædicationis turpitudo accedat. Vultis in hac oratione nonnihil adhuc immoremur? An potius sufficiunt, quæ diximus? Verum per hæc, quæ sequuntur, eunuchi quoque honorentur. Laudabilis enim hic sermo est.

XX. « Sunt eunuchi, inquit, qui ex utero matris ita » nati sunt: et sunt eunuchi, qui castrati sunt ab homi» nibus: et sunt eunuchi, qui castraverunt se ipsos prop» ter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat[3]. » Videtur mihi Scriptura, a corporibus abducens, per corporum figuram sublimiora significare. Etenim, in corporeis quidem eunuchis consistere, atque orationem figere, parvum fortasse, valdeque infirmum et Scripturæ majestate indignum fuerit. Decet autem nos quidpiam Scriptura dignum excogitare. Alii quidem videntur naturæ indole ad virtutem tendere. Naturam porro cum dico, liberam voluntatem haudquaquam sperno, sed utrumque statuo, nimirum et naturæ ad bonum facilitatem atque aptitudinem, et animi voluntatem, naturalem illam aptitudinem ad bonum ducentem. Quidam autem alii sunt, quos doc-

[1] Psal. cv, 39. — [2] Jerem. III, 6. — [3] Matth. XIX, 12.

trina expurgat, vitiososque animi affectus abscindit. Hos esse existimo, qui ab hominibus castrantur, cum videlicet magistri præcepta et sermones, virtutem a vitio distinguentes, atque alterum rejicientes, alterum præscribentes, (juxta illud, « Declina a malo, et fac bonum[1], ») spiritualem pudicitiam effecerint. Quod etiam exsectionis genus probo, atque et doctores, et discipulos imprimis laudo, quoniam et illi pulchre exsecuerunt, et hi pulchrius exsecti sunt.

XXI. « Et sunt, qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum. » Alii, cum nullos magistros nacti essent, probi sibi ipsis magistri extiterunt. Non docuit te mater quid officii esset, non docuit te pater, non presbyter, non episcopus, non alius quispiam ex iis, quibus docendi cura commissa est. At tu, rationem tibi insitam movens, ac virtutis igniculum per arbitrii libertatem exsuscitans, te ipsum exsecuisti, radicem excidisti, vitii instrumenta depulisti, tantum tibi virtutis habitum comparasti, ut jam ad vitium ferri propemodum nequeas. Quamobrem hanc quoque exsectionem laudandam censeo, magisque etiam fortasse, quam duas superiores. « Qui potest capere, » capiat. » Quam libuerit partem accipe, aut magistrum sequere, aut tibi ipsi magister esto. Hoc unum turpe est, affectus exsectos non habere. De his autem exscindendis ne quid litis crees. Et qui docet, figmentum Dei est, et tu eumdem ortum habuisti: sive præceptor gratiam hanc rapiat, sive hoc bonum tuum fiat, bonum perinde est.

XXII. Hoc tantum nobis curæ sit, ut nos ipsos ab animi perturbationibus abscindamus, « Ne qua radix amarulentiæ sursum germinans turbas moveat[2]. » Hoc tantum curemus, ut imaginis divinæ vestigiis insistamus, ut exemplar nostrum revereamur. Corporeos affectus amputa,

[1] Psal. XXXVI, 27. — [2] Hebr. XII, 15.

amputa etiam spirituales. Quanto enim anima corpus antecellit, tanto præstantius est animam purgare, quam corpus. Quod si corporis purgatio laudabilis est, cogita, quæso, quanto major atque sublimior sit animæ purgatio. Exscinde Arianam impietatem, exscinde pravam Sabellii sententiam. Nec plus, quam æquum est, conjungas, nec scelerate dividas: nec in unam Personam tria contrahas, nec tres naturarum diversitates efficias. Et unum laudabile est, cum recte intelligitur: et tria, cum recte distinguuntur; nempe, cum Personarum distinctio facta fuerit, non Divinitatis.

XXIII. Hæc et laïcis præscribo, hæc et presbyteris mando, hæc et iis, quibus imperium creditum est. Omnes rectæ doctrinæ opem ferte, qui, Dei beneficio, opem ferre potestis. Magnum est cædem comprimere, adulterium coërcere, furtum castigare; multo majus pietatem sancire, ac sanam doctrinam largiri. Non tantas vires sermo meus habiturus est, pro sancta Trinitate bellum gerens, quantas edictum tuum, si perversis dogmatibus imbutos compresseris, si persecutione oppressis auxilium tuleris, si interfectores represseris, si interfici prohibueris. De corporea autem cæde non tantum loquor, sed etiam de spirituali. Omne enim peccatum, animæ mors est. Atque hic finem habeat oratio.

XXIV. Reliquum est, ut pro iis, qui huc convenerunt, votum faciamus. Viri simul et uxores, principes et subditi, senes et adolescentes ac virgines, omnes cujusvis ætatis, dispendium quidem ac detrimentum omne, tum in pecuniis et facultatibus, tum in corporibus æquo animo ferte: hoc autem unum nunquam patiamini, ut Divinitatis jacturam faciatis. Adoro Patrem, adoro Filium, adoro Spiritum sanctum; vel, ut rectius dicam, adoramus, ego, qui hæc loquor, et ante omnes, et post omnes, et cum

omnibus, in ipso Domino Christo nostro, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

## ORATIO XXXVIII[1].

*In Theophania, sive, natalitia Salvatoris.*

### ARGUMENTUM.

I. *Nascente Christo, cœli et terra lætantur.* II. *Lux veritatis mundum illuminat.* III. *Duo hujus festi nomina, ac duæ incarnationis Verbi causæ.* IV. *Christi nativitas, propria Christianorum festivitas.* V. *Non ethnicorum more celebranda.* VI. *Christianorum deliciæ, in Christi nascentis et ejusdem legis meditatione reconduntur.* VII. *Deus semper est.* — *Immensus et infinitus.* VIII. *Immensitas bifariam consideratur, ratione principii et ratione finis.* — *Quid æternitate intelligatur.* — *Tota Trinitas, unus Deus est.* IX. *Omnis creatura a Dei benignitate originem ducit.* — *Angelorum creatio.* X. *Visibilis mundi creatio.* — *Naturæ mente præditæ Divinitatis propinquæ sunt; remotæ vero, quæ anima et motu carent.* XI. *Hominis ex visibili et invisibili natura creatio.* — *Homo terrenus simul et cælestis.* XII. *Arbitrii libertate donatus.* — *Lex, quasi materia, libero arbitrio tradita.* — *Primi parentis lapsus.* — *E paradiso expellitur.* XIII. *Homo, ob peccatum, lege, Prophetis castigatus, majori auxilio indigebat.* — *Majus illud*

[1] Alias, et nunc est xxxviii. Habita 25 decembris anni 380.

*auxilium fuit ipse Dei Filius. — Dei Filius e virgine conceptus, humana omnia, excepto peccato, suscipit. — Nova mixtio, ac mirabilis temperatio in Christi nativitate agnoscenda.* XIV. *Verbi incarnatio ab impiis ac derisoribus ludibrio habita. —Incarnationis mysterium Angelos non latuit.* XV. *Duplex in Christo nascente natura. — Diversæ hæreticorum de Christo opiniones.* XVI. *Verbi incarnatio omnium Christi mysteriorum fons et origo.* XVII. *Christi nativitas venerabilis et veneranda.* XVIII. *Christus nascens, Christianorum omnium solatium et exemplar.*

I. Christus gignitur, glorificate[1]; Christus e cœlis, obviam prodite; Christus in terra, subvehimini. « Cantate » Domino omnis terra[2]. » Atque, ut hæc duo in unum contraham : « Lætentur cœli, et exultet terra[3], » propter cœlestem, ac postea terrestrem. Christus in carne, tremore et gaudio exultate; tremore, propter peccatum; gaudio, propter spem. Christus ex Virgine : mulieres, virginitatem colite, ut Christi matres sitis. Quis eum, qui a principio est, non adorat ? Quis eum, qui postremus est, non laudat ac celebrat ?

II. Rursus tenebræ solvuntur, rursus lux creatur, rursus « Ægyptus tenebris vexatur[4], » rursus « Israël per » columnam illuminatur[5]. Populus, qui in ignorantiæ te- » nebris sedet[6], » magnam cognitionis et scientiæ lucem inspiciat. « Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia » nova[7]. » Littera cedit, Spiritus superat, umbræ prætereunt, veritas ingreditur. Melchisedech colligitur : qui sine matre erat, sine patre efficitur; prius quidem sine matre, post

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 342-348. — [2] Psal. XCV, 1. — [3] Ibid. 11. — [4] Exod. X, 21. — [5] Id. XIII, 21. — [6] Isaï. IX, 2. — [7] 2 Cor. V, 17.

autem sine patre. Naturæ leges evertuntur. Supernum mundum impleri oportet. Christus jubet : ne obsistamus. « Omnes gentes plaudite manibus [1], quoniam parvulus na- » tus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus » super humerum ejus, (cum cruce etenim extollitur,) ac » vocatur nomen ejus, magni consilii, hoc est, paterni, » Angelus [2]. » Clamet Joannes : « Parate viam Domini [3]. » Ego quoque diei hujus vim ac potentiam clamabo : Carnis expers incarnatur : Verbum crassescit : invisibilis cernitur : intactilis tangitur : tempore vacans initium sumit : Dei Filius, hominis Filius efficitur, « Jesus Christus heri, » et hodie, ipse et in sæcula [2]. » Judæi offendantur, Græci derideant, hæretici linguæ prurigine afficiantur. Tum credent, cum in cœlum ascendentem viderint : quod si ne tum quidem : at certe cum e cœlo descendentem, atque, ut judicem sedentem aspexerint.

III. Verum hæc posterius. Nunc autem Theophania, sive, natalitia, præsens celebritas : utroque enim modo appellatur, duobus scilicet nominibus uni eidemque rei impositis. Deus enim per nativitatem hominibus apparuit, alterum quidem jam existens, et quidem sempiterne ex sempiterno, supra causam omnem ac rationem ; (neque enim causa ulla Verbo superior erat ;) alterum, nostræ salutis causa, postea factus, ut, qui vitam dederat, idem beatam quoque vitam largiretur ; vel potius, ut nos per vitium a beata vita prolapsos, ad eamdem rursus per Incarnationem suam revocaret. Theophania igitur ob eam causam hoc festum appellatur, quod apparuerit : Nativitas vero, quod natus sit.

IV. Hoc festum nostrum est, hoc hodierno die celebramus, Dei nimirum ad homines adventum, ut ad Deum accedamus, aut, (id enim aptius dicitur,) revertamur ; ut,

[1] Psal. XLVI, 1. — [2] Isaï. IX, 6. — [3] Matth. III, 3. — [4] Hebr. XIII, 8.

deposito veteri homine, novum induamus; et quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus, dum nimirum cum Christo, et nascimur et cruci affigimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut, quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestis lætæ et jucundæ redeant. « Ubi enim abundavit peccatum, » superabundavit et gratia [1] : » et, si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? Quocirca non ut in publicis festis fieri solet, sed divine; non mundane, sed supra mundane; non quæ nostra sunt, sed ejus qui noster est, vel, ut rectius loquar, ejus qui Dominus est; non quæ infirmitatis sunt, sed quæ curationis; non quæ creationis, sed quæ regenerationis celebremus.

V. Id autem qua ratione consequemur? Nempe, si nec domus vestibula coronis cingamus, nec choros agitemus, nec vicos ornemus, nec oculum pascamus, nec aurem cantu mulceamus, nec olfactum muliebriter deliniamus, nec gustui lenocinemur, nec tactui gratificemur, promptis, inquam, illis ad vitium viis, et peccati januis, nec delicatis et circumfluentibus vestibus emolliamur, quarum quod pulcherrimum est, nulli usui est, nec gemmarum splendoribus, nec auri fulgoribus, nec colorum artificis nativam pulchritudinem ementientibus atque adversus divinam imaginem excogitatis; nec « Comessationibus et ebrietatibus [2], » quibus cubilia et impudicitias adjuncta esse scio; quandoquidem malorum magistrorum malæ doctrinæ sunt, vel potius, malorum seminum malæ segetes. Ne altos e frondibus toros figamus, ventri umbracula delicata fabricantes. Nec fragrantia vina, nec coquorum lenocinia, nec exquisitissima unguenta in pretio habeamus. Nec terra et mare pretiosum nobis stercus dono offerant: (hoc enim

[1] Rom. v, 20. — [2] Id. xiii, 13.

honore delicias afficere soleo.) Nec alius alium intemperantia superare contendamus. Mihi enim intemperantia est, quidquid superfluum est, ususque necessarios excedit; idque esurientibus aliis, atque inopia laborantibus, iis, inquam, qui ex eodem luto et temperamento constant.

VI. Verum hæc gentilibus, ac gentiliis pompis, festisque relinquamus: qui etiam iis, quos sacrificiorum nidor oblectat, Deorum nomen tribuunt, apteque proinde divinum Numen ventre colunt, mali utique malorum dæmonum, et fictores, et sacerdotes, et cultores. At nos, a quibus Verbum adoratur, si quid deliciis dandum est, in sermone deliciemur, atque in lege divina, et narrationibus, cum aliis, tum iis præsertim, quæ præsenti festo consentaneæ sunt; ut aptæ, minimeque ab eo, a quo convocati sumus, alienæ sint deliciæ nostræ. An vero placet, ut, quandoquidem hodierno die convivatoris apud vos munere perfungor, vobis, præclaris convivis, sermonem de his rebus, quam fieri poterit, lautissimum et copiosissimum apponam, ut noscatis, quam belle, et indigenas peregrinus, et urbanos rusticus, et deliciis operam dantes homo a deliciis alienus, et opibus claros pauper ac domo carens, alere queat? Hinc autem exordiar: ac vos, quæso, et mentem, et aures, et animum purgatum afferte, quicumque hujusmodi deliciis studetis; (quandoquidem quæ de Deo habetur, divina quoque ipsa est oratio;) ut deliciis haudquaquam evanescentibus revera affecti discedatis. Erit autem eadem simul et plenissima, et maxime compendiosa; ut nec ob defectum molestiam, nec ob saturitatem tædium afferat.

VII. Deus, et erat semper, et est, et erit: vel, ut rectius loquar, semper Est. Nam Erat, et Erit, nostri temporis, fluxæque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper Est,

atque hoc modo se ipsum nominat [1], cum in monte Moysi oraculum edit. Universum enim id, quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum, omnem, tum temporis, tum naturæ cogitationem superans; mente sola adumbratus is, et quidem perexigue ac perobscure, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum: alia ex alio collecta specie ad unum quoddam veritatis simulacrum, prius quam teneatur, effugiens, et prius quam intellectu percipiatur, se ipsum fuga proripiens: tantum principem nostri partem, eamque a vitiorum labe purgatam, collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas, minime consistentis. Hoc autem mea quidem sententia, idcirco fit, ut quatenus comprehendi potest, nos ad se trahat; (quod enim percipi omnino nequit, id nec sperat quisquam, nec assequi conatur;) quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius expetatur, expetitus purget, purgans autem divinos efficiat, talesque cum redditi sunt, cum iis jam, velut cum familiaribus, consuetudinem habeat, (metuo ne hoc audacius, a me dictum videri possit,) Deus diis unitus et cognitus, ac tantum fortasse, quantum jam eos, qui ipsi noti sunt, cognoscit. Immensus igitur et infinitus est Deus, et ad contemplandum difficilis: atque hoc solum omnino de ipso comprehendi potest, nempe quod immensus, et infinitus sit: etsi quispiam existimet eum, quia simplicis naturæ sit, rationem hanc habere, ut, vel prorsus incomprehensibilis sit, vel prorsus ac perfecte comprehendi queat. Quid enim ille sit, qui naturam simplicem habet, exquiramus. Neque enim simplicitas illi natura est: quandoquidem nec compositis sola compositio.

VIII. Jamvero, cum immensitas bifariam consideretur,

[1] Exod. III, 14.

nempe et principii, et finis ratione; (nam quod supra hæc est, ac non in his, immensum est;) cum in superius profundum mens aspexit, non habens ubi consistat, formisque illis, quas de Deo concipit, innitatur, immensum hoc et inextricabile, anarchum, hoc est, principio carens, appellavit : cum autem ad inferiora et posteriora, immortale atque interitus expers : cum vero utrumque contraxit et collegit, æternum. Æternitas enim, nec tempus, nec temporis pars ulla est; (nec enim in mensuram cadit;) sed quod nobis tempus est, solis motu definitum, hoc æternis ævum est, nimirum ille quasi temporalis quidam motus, et intervallum, quod simul cum æternis extenditur. Atque hæc nobis in præsentia de Deo dicta sint. Neque enim plura disserere hujus est temporis, quandoquidem nobis hoc loco, non de Divinitate, sed de œconomia instituta est oratio. Deum porro cum dico, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum dico; nec ultra hæc diffusa Divinitate, ne Deorum turbam inducamus; nec rursus infra hæc finita et restricta, ne Deitatis inopia premi judicemur, vel propter unius principatum in judaïsmum, vel propter Deorum multitudinem in gentilismum incidentes. Nam utrobique malum æquale est, tametsi in contrariis reperiatur. Sic nimirum Sancta Sanctorum, quæ etiam a Seraphinis obteguntur, ac tribus sanctificationibus celebrantur [1], in unam dominationem ac Deitatem coëuntibus : quemadmodum et alius quidam ante nos pulcherrime et sublimissime philosophatus est.

IX. Quoniam autem bonitati nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, (id enim summæ bonitatis erat,) primum angelicas et cœlestes Virtutes cogitavit : atque illa cogita-

[1] Isai. vi, 2 et seqq.

tio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri; sive intelligentes Spiritus, sive ignem velut materiæ expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam, quam proxime ad has accedentem, eas existimare oportet. Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles, atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes; (hæc enim inferiora secundariæ illuminationis sunt;) verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt.

X. Sic igitur, atque ob has causas, intellectilis mundus ab eo creatus est, quantum quidem ipse de his rebus philosophari queo, exigua oratione res magnas expendens. Posteaquam autem primas creationis partes præclare constitutas vidit, alterum mundum materia constantem et aspectabilem cogitavit; hanc nimirum ex cœlo et terra, et his rebus, quæ eorum complexu continentur, coagmentationem et concretionem, laudandam illam quidem, ob singularum partium elegantiam, verum laudabiliorem ob eam, quæ ex universis existit, concinnitatem atque concordiam, alia re videlicet cum alia quadam pulchre quadrante atque omnibus cum universis, ad unius mundi ornatum omnibus numeris absolvendum: ut illud ostenderet, se non modo sibi ipsi cognatam et propinquam naturam, sed etiam omnino alienam posse procreare. Divinitatis enim propinquæ sunt naturæ mente præditæ, et quæ mente sola percipi possunt: alienæ autem prorsus quæcumque sub sensus cadunt, hisque ipsis longius adhuc remotæ, quæ anima prorsus et motu carent. Sed quorsum hæc ad nos;

dixerit fortasse quispiam ex his, qui festis impensius delectantur, ac fervidiori animo sunt? Equum ad metam stimula. De iis, quæ ad festum attinent, et ob quæ hodie assidemus, philosophare. Hoc equidem faciam, etsi paulo altius exorsus sum, cum desiderium et orationis series ad id cogant.

XI. Enimvero mens jam et sensus, sic inter se discreta, finibus suis se continebant opificisque Verbi majestatem in se ipsis ferebant taciti laudatores insignis opificii, et celebres præcones. Nondum autem utriusque temperatio ulla erat, aut contrariorum mixtura, quæ sublimioris sapientiæ ac circa naturarum creationem varietatis et excellentiæ specimen exhiberet; nec omnes bonitatis divitiæ notæ atque spectatæ erant. Cum igitur artifici Verbo istud ostendere placuisset, animal unum ex utroque, hoc est, ex invisibili ac visibili natura hominem fabricatur; atque a materia, quæ prius jam creata erat, corpus accipiens, a se autem spiraculum inserens, (quod quidem intellectualem animam, Deique imaginem Scriptura vocat,) velut alterum quemdam mundum, in parvo magnum, in terra collocat, Angelum alium, mixtum adoratorem, visibilis naturæ spectatorem, intellectilis mysten, eorum quidem, quæ in terra sunt, Regem, superis autem subditum, terrenum et cœlestem, caducum et immortalem, visibilem et intelligibilem, medium inter magnitudinem et humilitatem; eumdem, spiritum et carnem; spiritum, propter gratiam; carnem, ob superbiam: illud, ut maneat, ac benefactoris gloriam prædicet; hoc, ut vexetur, ac per vexationes admoneatur, et ob magnitudinem glorians erudiatur atque castigetur; animal hic gubernatum, atque alio demigrans, et, quod mysterii extremum est, per animi ad Deum propensionem Divinitatem consequens. Eo enim mihi veritatis ille splendor, quem hic exigue haurimus,

tendit, ut Dei claritatem, et videam, et sentiam, dignam eo, qui, et constrinxit, et dissolvet, ac rursum sublimius colligabit.

XII. Hunc arbitrii libertate donatum, (ut bonum non minus illius esset, qui elegisset, quam ejus, qui semina præbuisset,) in paradiso, quicumque tandem erat paradisus ille, collocavit, plantarum immortalium cultorem, hoc est, fortasse divinarum cogitationum, tam simpliciorum, quam perfectiorum, nudum, quantum ad simplicitatem et vitam arte et fuco carentem, atque omnis integumenti et munimenti expertem. Talem enim eum esse conveniebat, qui primum esset creatus. Ac legem, quasi materiam, libero arbitrio tradit. Lex autem illa præceptum erat, quo præscribebatur, tum quibus arboribus ei utendum esset, tum a qua manus abstinendæ. Ea porro erat scientiæ arbor, non illa quidem aut male a principio consita, aut per invidiam interdicta, (ne illuc linguas suas Dei hostes injiciant, nec serpentem imitentur,) sed bona quidem, tempestive percepta; (contemplationis enim, ut ipse contemplando assequor, hæc arbor erat, ad quam iis solis tutus est ascensus, qui animi habitu perfectiori sunt;) haudquaquam autem bona simplicioribus adhuc animis, atque appetitu avidiori præditis; quemadmodum nec perfectus ac solidus cibus iis conducit, qui tenera adhuc sunt ætate lacteque opus habent. Postquam autem diaboli invidia, et mulieris injuria, quam et ut mollior passa est, et ut ad persuadendum accommodatior, admovit; (o infirmitatem meam! meam enim duco primi parentis infirmitatem;) accepti mandati memoriam abjecit, et ab acerba esca victus est: tum vero simul et a ligno vitæ, et a paradiso, et ab ipso Deo propter peccatum expellitur, et pelliceas tunicas induit, hoc est, fortasse crassiorem carnem, et mortalem ac renitentem; sicque primum suam fœditatem agnoscit, Deoque se ab-

scondit. Illic tamen aliquid elucratur; et ipsum aliquid, ipsa mors est, ac peccati præcisio, ne malum immortale esset. Ita pœna ipsa in misericordiam cessit. Sic enim Deum supplicia inferre persuasum habeo.

XIII. Multis autem prius modis, ob multa peccata, quæ ex vitii radice pullularunt, secundum diversas causas et tempora castigatus, Sermone, Lege, Prophetis, beneficiis, comminationibus, plagis, aquis, incendiis, bellis, victoriis, cladibus, signis e cœlo, signis ex aëre, ex terra, ex mari, hominum, urbium, gentium insperatis mutationibus; quæ omnia eo tendebant, ut malitia contereretur. Validiori tamen medicamento propter graviores morbos opus habere cœpit, nimirum ob mutuas cædes, adulteria, perjuria, furiosos masculorum amores, et, quod omnium malorum extremum ac primum est, idolorum cultum, atque adorationis a Creatore ad creaturas translationem. Quæ quoniam majus auxilium requirebant, majus etiam acceperunt. Istud autem erat ipse Dei Filius, ille sæculis antiquior, ille invisibilis, ille incomprehensibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ et immortalitatis, illa archetypi expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio; ille, inquam, ad imaginem suam se confert, et carnem ob carnem gerit, et cum intellectuali anima propter animam meam jungitur, ut simile per simile repurget. « Atque humana omnia excepto peccato suscipit[1]; » conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata; (nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat;) progressus autem Deus cum humanitate, unum ex duobus inter se contrariis, carne nimirum et Spiritu; quorum alterum deificavit, alterum deificatum est. O novam mixtionem! o admirandam tem-

[1] Hebr. IV, 15.

perationem! Qui est, fit: qui creatus non est, creatur: qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter Divinitatem et carnis crassitiem, continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego Divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur: sua enim gloria nonnihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar. Quænam hæ bonitatis divitiæ? Quodnam me circumstat mysterium? Divinam imaginem accepi, nec custodivi: ille carnis meæ particeps fit, ut et imagini salutem, et carni immortalitatem afferat. Secundum consortium nobiscum init, et quidem priori longe admirabilius; tum enim id, quod præstantius erat, nobis impertiit; at nunc ipse ejus, quod deterius est, particeps efficitur. Hoc priori illo divinius; hoc apud cordatos et prudentes viros multo sublimius.

XIV. Quid ad hæc nobis sycophantæ dicunt, acerbi, inquam, isti Divinitatis expensores, rerum laudandarum reprehensores, circa lucem tenebrosi, circa sapientiam imperiti, pro quibus Christus gratis mortuus est, ingratæ creaturæ, diaboli figmenta? Siccine Deo beneficium ut crimen objicis? An propterea parvus est, quia propter te humilis, quia bonus ille pastor, « Qui animam suam pro » ovibus ponit[1], » ad errantem ovem venit, ad montes et colles, in quibus sacrificabas, et vagantem invenit, « Et in» ventam iisdem humeris[2], » quibus et crucis lignum, sustulit, sublatamque ad supernam vitam reduxit, reductamque eodem, quo eas quæ nunquam a grege aberrarunt, loco numeroque habuit? Quia lucernam, hoc est, carnem suam, accendit, et domum everrit, mundum scilicet a peccato repurgans, et drachmam, hoc est, regiam imaginem vitiosis affectibus obrutam, conquisivit, atque Angelos

[1] Joan. x, 11. — [2] Luc. xv, 4, et seqq.

amicos suos, ea inventa, convocat, lætitiæque participes facit, quos etiam œconomiæ suæ conscios habuerat? Quia præviam lucernam splendidissima illa lux sequitur, et vocem Verbum, et pro nubum sponsus, Domino peculiarem populum comparantem, ac per aquam ad Spiritum præpurgantem? Hæccine Deo objicis? Atque idcirco eum inferiorem esse censes, « Quia linteo præcingitur, ac Disci» pulorum pedes abluit[1], » optimumque ad sublimitatem iter humilitatem ostendit? Quia propter humi inclinatam animam se dejicit, ut ob peccatum deorsum vergentem secum erigat? Illud autem quin tu item reprehendis, « Quod cum publicanis, et apud publicanos edit, et publi» canos in Discipulos convertit[2], » ut ipse quoque aliquid lucretur? Quid tandem? Peccatorum salutem; nisi quis forte eo nomine medicum accuset, quod ad morbos se inclinet, fœtoremque sustineat, ut sanitatem ægrotis donet: atque eum etiam, qui humanitatis et commiserationis affectu permotus in foveam se ipsum demittit, ut prolapsum jumentum, juxta legis præscriptum[3], servet.

XV. Missus quidem est, verum ut homo; (duplici enim natura erat;) siquidem, juxta corporis legem, et fatigatus est, et fame ac siti laboravit, et angore affectus est, et lacrymas fudit. Quod si etiam ut Deus, quid propterea? Beneplacitum Patris missionem esse existima, cui sua quoque ascribit, tum ut principium temporis expers honore afficiat, tum ne Dei adversarius esse videatur. Quandoquidem ut traditus fuisse dicitur; ita se ipsum quoque tradidisse scribitur: atque ut a Patre ad vitam revocatus, et ad supera susceptus fuisse; ita se ipsum quoque a mortuis excitasse, rursusque in cœlum ascendisse prædicatur. Illa beneplaciti, hæc potestatis. At tu ea quidem, quæ minuendi vim habent, profers; quæ autem efferendi, præ-

[1] Joan. XIII, 4. — [2] Luc. V, 27, et seqq. — [3] Deut. XXII, 4.

teris: atque id quidem expendis, quod passus sit; quod autem sponte, non adjungis. Proh qualia etiamnum patitur Verbum! Ab aliis ut Deus honoratur atque contrahitur: ab aliis ut caro contemnitur, ac separatur. Utris tandem gravius irascetur? Vel potius, utris plus condonabit, iis-ne qui male contrahunt, an qui scindunt? Nam et illos dividere, et hos conjungere oportebat: illos, inquam, numero, hos Divinitate. Offendis ad carnem? Et Judæi etiam. Num Samaritanum quoque vocas? (Nam quod sequitur, tacebo.) Deitati fidem abrogas? Hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, et Judæis insipientior! Isti quidem Filii nomen, æqualitatis vocem esse censebant: illi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant. Illis enim ea, quæ patiebantur, fidem faciebant. At tu, nec æqualitatem admittis, nec Divinitatem confiteris. Proinde satius tibi fuerat circumcisum esse, atque a dæmone obsideri, ut ridicule aliquid dicam, quam in præputio et incolumi valetudine, tam prave et impie affici.

XVI. Ac quidem paulo post, et Jesum, purgationis meæ causa, in Jordane purgari videbis[2]; vel potius, aquas purgatione sua purificare; (neque enim ipse purgatione opus habebat, qui peccata mundi tollit;) et cœlos scindi, et cognati Spiritus testimonio celebrari, et tentari, et victoriam referre, et Angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac languores curare, et mortuos ad vitam lucemque revocare, (quemadmodum utinam te quoque, fidei pravitate mortuum,) et dæmones, partim per se ipsum, partim etiam per Apostolos, in fugam agere, et paucis panibus multa hominum millia nutrire, et pedibus per mare iter facere, et prodi, et in crucem tolli, ac peccatum meum cruci secum affigere: ut agnum offerri, et ut sacerdotem offerre; ut hominem sepultura affici, et ut Deum resurgere;

[1] Joan. VIII, 48. — [2] Matth. III, 13.

ac postea in cœlum ascendere, tandemque cum gloria sua venturum esse. Papæ, quot mihi festos dies, hæc singula Christi mysteria suppeditant! Quorum omnium unum hoc caput est, atque unus hic scopus, nimirum mea perfectio et instauratio, atque ad primum illum Adamum reditus.

XVII. Nunc autem conceptum accipe, ac præsulta : si minus ut Joannes ab utero, at certe ut David ob requiem Arcæ[1]. Descriptionem reverere, propter quam in cœlis ipse describeris : et nativitatem celebra, ob quam nativitatis vinculis solutus es : et parvam illam Bethlehem honora, quæ te in paradisum reduxit : et præsepe adora, propter quod, cum rationis expers esses, a Verbo nutritus es. « Cognosce, ut bos, possessorem tuum, Isaïas te admonet, et, » ut asinus, præsepe domini sui[2] ; » sive mundus quispiam sis ac legi subjectus, rectamque doctrinam ruminans, atque ad sacrificium idoneus; sive etiam adhuc immundus, ac cibo et sacrificiis inutilis, ethnicæque partis. Cum stella curre, cum Magis dona offer, aurum, thus, et myrrham, ut regi, ut Deo, et ut tua causa mortuo. Cum pastoribus Deum laudibus celebra : cum Angelis hymnum dicito : cum Archangelis choros ducito. Sit cœlestium et terrenarum virtutum communis celebritas. Nam eas quoque hodierno die simul festum celebrare, ac lætitia gestire confido : siquidem hominum Deique amore præditæ sunt, quemadmodum illæ, quas David inducit post passionem, cum Christo simul ascendentes, ac simul occurrentes, seque invicem ad portas attollendas inhortantes[3].

XVIII. Unum hoc duntaxat ex iis omnibus, quæ circa Christi nativitatem contigerunt, odio habe, ac detestare, nimirum puerorum cædem ab Herode perpetratam. Imo vero hanc quoque venerare, inquam, coætaneam Christo

[1] 2 Reg. vi, 14. — [2] Isaï. i, 3. — [3] Psal. xxiii, 7.

victimam, quæ pro nova victima mactata est. Si in Ægyptum profugiat, alacri animo te ipsi fugæ comitem adjunge. Præclarum est cum Christo persecutionem patiente fugere. Si diuturniorem in Ægypto moram faciat, ex Ægypto eum voca, qui rite illic adoratur et colitur. Per omnes Christi ætates ac virtutes, ut Christi Discipulus, sine reprehensione incede. Purificare, circumcidere, velum a nativitate contractum abscinde. Postea in templo doce, sacrilegos nundinatores ejice: lapidibus, si ita necesse sit, incessi te patere. Lapidatores, mihi crede, falles, ac per medium ipsorum, ut Deus fugies. Verbum enim lapidibus non feritur. Si ad Herodem adductus fueris, plerumque ne verbum quidem unum respondeas. Silentium tuum magis venerabitur, quam prolixos aliorum sermones. Si flagello cæsus fueris, quæ supersunt, exposce. Fel gusta propter gustum; aceto potare, sputa require, alapas et colaphos accipe, fac spinis, hoc est, piæ vitæ asperitate, coroneris. Coccinum induas, arundinem accipias, ab iis, qui veritatem ludibrio habent, adoreris. Denique prompto animo simul crucifigaris, simul moriare, simul sepeliaris, ut simul quoque resurgas, et gloria doneris ac regnes, Deum, quantus est, conspiciens, vicissimque conspectus ab eo, qui in Trinitate adoratur, et glorificatur, quem nunc quoque nobis, quantum carnis vinculo constrictis licet, declarari optamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

# ORATIO XXXIX [1].

*In sancta lumina.*

## ARGUMENTUM.

I. *Sacrum Christi baptisma, mysterium excelsum et divinum.* II. *Lux vera illuminans mundum. — Lux in tenebris lucens.* III. *Gentilium mysteria, meræ nugæ a dæmonibus inventæ.* IV. *Impia ac indecora gentilium mysteria enumerantur. — Jovis surreptio. — Curetum plausus ac saltationes. Corybantes. Ceres. Bacchus. Pallas. Venus. Diana.* V. *Inhumana Tantali hospitalitas. — Hecatæ spectra. — Trophonii subterranea vaticinia. — Dodonææ quercus deliramenta. — Magorum sacrificia. — Chaldæorum astrologia. — Orgia Thracum. — Orphei mysteria. — Mithræ sacra. Osiris. Isis. Apis.* VI. *Gentiles omnes ad horrendam communemque impietatem animis concordes.* VII. *Dæmones honorem soli Deo debitum ad se detorquent. — Invidia et odio adversus hominem flagrantes. — Homo, inobedientia, erroris licentiæ traditus.* VIII. *Supra creata omnia assurgendum, ut cognoscantur divina. — Timor principium sapientiæ. — Ubi timor, illic mandatorum observatio.* IX. *Solus purus cum Deo puro colloqui potest. — Timor Centurionis laudabilis. — Zachæi humilitas imitanda.* X. *Dei Verbum indignis formidolosum, dignis vero benignum. — Ad vitii fugam, addendus virtutis cultus.*

[1] Alias, et nunc est xxxix. Habita Constantinopoli 6 januarii an. 381.

XI. *Festa instituta, ut divinæ laudes celebrentur. — Deus unus et trinus.* XII. *Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* XIII. *Creatur homo, ut sit super terram Dei adorator. — Deus homo efficitur. — Miscentur quæ a mixtione aliena erant. — Cur diabolus Christi incarnatione deceptus.* XIV. *Christi nativitas ab omnibus celebrata. — Christi baptisma celebrandum. — Quid significet baptismus a Christo susceptus. — Non decet senes a junioribus doceri.* XV. *Baptizatur Christus, ut veterem hominem in aquis sepeliat. — Quid significent ventilabrum, ignis, etc.* XVI. *Cur, baptizato Christo, Spiritus sanctus in columbæ specie apparuit.* XVII. *Multiplex baptisma. — Baptisma Moysis. Joannis. Christi. Martyrum. Pœnitentiæ.* XVIII. *Homo infirmitate circumdatus baptismo indiget. — Novatianos perstringit, qui Catharos se appellabant. — Pœnitentes non sunt arcendi.* XIX. *In dubiis ad benignitatem propendendum.* XX. *Christi baptisma spiritualibus gaudiis celebrandum.*

I. Rursum Jesus meus, et rursum mysterium [1] : mysterium non fallax, nec indecorum, nec gentilitii erroris ac temulentiæ ; ( sic enim veneranda illorum mysteria voco, atque etiam, ut arbitror, omnes mente præditi ; ) sed mysterium excelsum et divinum, ac supernum splendorem concilians. Etenim sanctus luminum dies, ad quem pervenimus, quemque hodie divino beneficio celebravimus originem quidem a Christi mei baptismate ducit ; Christi, inquam, « Qui est lux vera, illuminans omnem hominem » venientem in mundum [2] : » meam autem quoque purgationem operatur, ac lumini ei adjumentum affert, quod

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 348-355. — [2] Joan. i, 9.

ab eo sublimitus ab initio acceptum, peccati caligine obduximus atque confudimus.

II. Quocirca divinam vocem audite, mihi quidem hujusmodi rerum et discipulo et magistro, atque utinam etiam vobis, vehementer insonantem : « Ego sum lux mundi[1]. » Ac proinde : « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies » vestræ, vero lumine consignatæ, minime confundentur[2]. » Tempus regenerationis; nascamur denuo. Tempus instaurationis; primum Adamum recipiamus. Ne in eo statu, quo sumus, maneamus; verum ad pristinum redeamus. « Lux in tenebris, hoc est, in hac vita et carne, lucet[3]; » ac tenebræ quidem eam persequuntur, sed non comprehendunt, adversaria, inquam, potestas, quæ, dum pro sua impudentia in visibilem Adamum impetum facit, in Deum incurrit, ac superatur; ut nos, abjectis tenebris, ad lucem accedamus, ac deinde lux quoque perfecta efficiamur, a perfecta luce prodeuntes. Videtis-ne hujus diei gratiam? Videtis-ne hujus mysterii vim et facultatem? Annon a terra in altum sublati estis? Annon in cœlo perspicue positi, nostra videlicet voce ac contemplatione in sublime elati? Ac multo etiam magis collocati ac stabiliti eritis, cum Verbum sermoni nostro prosperum cursum dederit.

III. Ecqua talis est legalis atque umbratilis purgatio, quæ per temporarias aspersiones utilitatem affert, ac pollutos per vitulæ cinerem lustrat? Ecquid ejusmodi gentiles celebrant? Quorum ego cæremonias omnes et mysteria, meras nugas esse censeo, tenebrosum dæmonum inventum, ac perditæ mentis figmentum, temporis ope ac præsidio fultum, et fabulis furtim obtectum. Nam, quæ ut vera adorant, eadem ut fabulosa obvolvunt et occultant. Oporteret potius, siquidem vera sunt, quæ prædicant, non ea fabulas nuncupare, sed ostendere, quod ab

[1] Joan. VIII, 12. — [2] Psal. XXXIII, 6. — [3] Joan. I, 5.

omni turpitudinis obscœnitatisque nota vindicentur : si autem falsa, non ea suspicere, nec ita impudenter de una eademque re maxime oppositas sententias tenere ; perinde ac ii, qui in cœtu puerorum ludunt, aut amentium prorsus virorum, non autem cum sapientibus viris, ac Verbi adoratoribus disputant; tamesi artificiosum istud et spurcum verborum lenocinium aspernentur.

IV. Non hæc Jovis partus et furta, illius, inquam, Cretensium tyranni, ( moleste licet hoc gentiles ferant; ) nec Curetum soni ac plausus, armatæque saltationes, Dei vagientis clamorem obruentes, ut crudelem patrem effugeret. Grave enim profecto atque indignum erat eum, qui ut lapis devoratus fuerat, ut infantem ejulare. Nec Phrygum exsectiones, et tibiæ, atque Corybantes, et quæcumque circa Rheam homines furore capti peragunt, ejusmodi sacra Deorum matri obeuntes, atque ipsi vicissim ita initiati, ut par est in talium Deorum parentis mysteriis. Nec puella quædam apud nos rapitur, nec Ceres vagatur, ac Celeos quosdam, et Triptolemos, et dracones inducit, multaque alia et facit, et patitur. Pudet enim me nocturnum sacrum in lucem proferre, ac turpitudinem mysterium facere. Novit hæc Eleusis, atque illi tacitorum, ac profecto silentio dignorum sacrorum spectatores. Nec Bacchus hæc nostra mysteria sunt, nec femur, inchoatum fœtum parturiens, quemadmodum caput alium quemdam fœtum prius parturierat : nec semivir Deus, et ebriorum chorus, exercitusque mollis et dissolutus, et Thebanorum amentia, hunc colens, ac Semelæ tonitruum adoratum. Nec meretricia Veneris mysteria, turpiter, ut ipsi narrant, et procreatæ, et cultæ : nec Phalli quidem et Ityphalli, formis et actibus obscœni. Nec atrox Taurorum in hospites feritas, nec aræ affusus Spartanorum adolescentum cruor, flagris sese lacerantium, atque hac una in re male viriles animos geren-

tium, a quibus Dea colitur, eaque virgo. Nam iidem, et mollitiem honori habuerunt, et audaciam venerati sunt.

V. Jam Pelopis dilaniationem, esurientes Deos satiantem, ac sævam et inhumanam hospitalitatem, quo tandem loco pones? Quo item loco horrenda et caliginosa Hecatæ spectra, Trophoniique subterranea ludicra et vaticinia, aut Dodonææ quercus deliramenta, aut Delphicæ tripodis præstigias, aut fatidicos Castalii fontis latices? Quæ omnia hoc unum vaticinari minime potuerunt, nimirum silentium suum. Nec Magorum ars sacrificandi, atque ex victimarum incisione futurorum præsensio : nec Chaldæorum astrologia et nativitatum observatio, res nostras eodem cum sideribus motu volvens, cum tamen ipsi, nec quid sint, aut futuri sint, cognitum habere queant. Nec Thracum orgia hæc sunt, a quibus et religionem natam esse aiunt : nec Orphei sacra et mysteria, quem Græci sapientiæ nomine adeo suspexerunt, ut etiam lyram, quæ fidium pulsibus omnia pertraheret, ipsi effinxerint. Nec Mithræ justum adversus eos supplicium, qui hujusmodi sacris initiari sustinent. Nec Osiridis lacerationes, alia calamitas, quæ apud Ægyptios colitur. Nec Isidis infortunia, atque hirci Mendesiis ipsis venerabiliores; nec Apidis præsepe, hoc est, vituli, Memphitarum vecordia ad luxum abutentis. Nec omnes ii honores, quibus Nilum dedecorant, illum, inquam, frugum parentem, ut ipsi prædicant, spicisque copiosum et locupletem, atque ubertatem cubitis metientem.

VI. Mitto enim reptilium et vilium animalculorum honores, ac profusam obscœnitatem; quorum privatim quidem sua cuique sacra et festa erant, communiter tamen omnia ad horrendam perditamque impietatem tendebant; adeo ut, si quidem omnino eos impietate constringi, atque ad simulacra et artis opera manuumque figmenta pro-

lapsos, a Dei gloria dejici oportebat, nihil aliud ipsis cordati homines imprecari possent, quam ut talia venerarentur, talibusque honoribus afficerent, « Ut erroris mer» cedem, quam decebat [1], » ut ait Paulus, per hujusmodi venerationem reciperent; non magis ea numina per se ipsos honorantes, quam ipsi per ea dedecus atque infamiam sibi ipsis inurentes. Execrabiles quidem illi ob errorem, execrabiliores autem ob eorum, quæ venerantur atque adorant, vilitatem; ita ut iis etiam, quæ colunt, stupidiores se præbeant, tantumque ea dementia et stoliditate superent, quantum ab iis, quæ adorant, vilitate superantur.

VII. Atque hæc quidem ludant gentiles, ac dæmones, a quibus illi in hanc amentiam impelluntur, dum nimirum Dei honorem ad se ipsos detorquent, atque in turpes sententias, et rerum species, alios alio modo discindunt, ex quo nos, per scientiæ lignum minus tempestive et commode perceptum, vitæ ligno exturbatos, velut jam infirmiores, exagitarunt, gubernatrice mente abrepta, januaque vitiosis animi affectionibus patefacta. Nec enim ferre poterant, cum invidia atque odio adversus hominem suapte natura flagrarent, vel, ut rectius loquar, propter vitium suum in hunc habitum degenerassent, terrenos homines supernis bonis frui, cum ipsi e cœlo in terram corruissent, nec tantam gloriæ, pristinæque ipsorum naturæ mutationem fieri. Idcirco persecutio adversus Dei figmentum excitata est: idcirco Dei imago probro et dedecore affecta. Et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus: et quemadmodum aberravimus, ita vicissim in iis, quibus cultum et venerationem adhibuimus, probro et ignominia perfusi sumus. Nec enim hoc solum grave et indignum est, quod, cum ad bona

[1] Rom. 1, 23, et seqq.

opera, in opificis laudem et gloriam, Deique, quantum fas est, imitationem, creati essemus, omnis generis vitiorum, quæ intestinum hominem misere depascunt atque consumunt, sedes et propugnaculum facti sumus; sed etiam quod Deo vitiorum patronos effinximus, ut peccatum, non modo crimine careat, sed etiam divinum censeatur, ad ea videlicet, quæ pro diis adorantur, defensionis causa confugiens.

VIII. At vero, quemadmodum nobis divino beneficio concessum est, ut, superstitioso errore fuga relicto, a veritate stemus, ac Deo vivo et vero serviamus, et supra creaturam assurgamus, omnia, quæ tempori primæque motioni subjacent, trajicientes; ita etiam faciendum est, ut ea, quæ de Deo, ac divina sunt, cognoscamus, de iisque disseramus. Disseremus autem, hinc, unde satius est, initium ducentes. Hinc porro satius est, unde Salomon nobis legem statuit: « Principium sapientiæ, inquit, pos » side sapientiam [1]. » Quidnam hoc vocat principium sapientiæ? Timorem [2]. Neque enim ea nobis ratio ineunda est, ut a contemplatione auspicantes, in timorem desinamus; (effrenata enim contemplatio in præcipitia quoque fortasse nos impulerit;) verum ut timoris rudimentis imbuti, et purgati, atque, ut hoc verbo utar, attenuati, in altum efferamur. Ubi enim timor est, illic quoque mandatorum observatio: ubi autem mandatorum observatio, illic etiam carnis, quæ, nubis cujusdam instar, animæ lumen obscurat, nec divini radii splendorem pure intueri sinit, purgatio est. Porro ubi purgatio, illic illuminatio; illuminatio autem, desiderii summa est, iis utique qui maximarum rerum, vel potius maximæ rei, atque adeo magnitudinem omnem superantis, cupiditate flagrant.

IX. Quocirca se quemque prius purgare oportet, atque

[1] Prov. IV, 7. — [2] Eccli. I, 16.

ita demum cum puro consuetudinem habere; nec alioqui nobis idem, quod Israëli, accidat, vultus Mosaïci gloriam non ferenti, ac propterea velamine opus habenti[1] : aut eodem, quo manuë, modo afficiamur, ac dicamus : « Perii» mus, mulier, Deum vidimus[2], » cum videlicet Dei species ipsi objecta esset : aut, Petri instar, « Jesum a navicula » submoveamus[3], utpote tali præsentia indigni. (Petrum autem cum dico, quem virum dico? Eum, qui super fluctus ambulavit.) Aut oculorum sensu orbemur, quemadmodum Paulo accidit, cum, prius quam a persecutionibus expiatus esset, « Colloquium cum eo, quem persequeba» tur[4] » miscuisset, vel potius, exiguo magni illius luminis splendore perstrictus fuisset : aut denique, ut Centurio ille, medicinam ita requiramus, ut tamen laudabili timore perterriti, medicum « In ædes nostras non admittamus[5]. » Proinde dicat quoque ex nobis quispiam, quandiu nondum purgatur, sed adhuc Centurio est in multos vitii principatum tenens, ac Cæsari, hoc est, mundi principi, eorumque, qui humi volutantur, domino militat : « Non sum » dignus, ut intres sub tectum meum[6]. » Cum autem Jesum conspexerit, quamvis spirituali statura parvus, ut Zachæus ille, ac super sycomorum evectus fuerit, « Morti» ficatis videlicet membris, quæ super terram sunt[7], » atque humilitatis corpore superato, tum vero Verbum excipiat, et audiat : « Hodie salus huic domui[8] », salutemque accipiat, ac perfectiores fructus ferat, præclare spargens et effundens, quæ ex telonii lucris male collegerat.

X. Idem enim Verbum, et propter naturam suam indignis formidolosum est, et propter benignitatem capi potest, iis quidem certe, qui in hunc modum fuerint præparati;

[1] Exod. xxxiv, 30, et seqq. — [2] Judic. xiii, 22. — [3] Luc. v, 8. — [4] Act. ix. iv, et seqq. — [5] Matth. viii, 8. — [6] Luc. xix, 2, et seqq. — [7] Coloss. iii, 5. — [8] Luc. xix, 9.

qui, impuro spiritu depulso, animas agnitione mundarint et exornarint, nec eas desides et otiosas reliquerint, ita ut cum majori apparatu a septem vitii spiritibus, hoc est, totidem, quot virtutis numerati sunt, rursus occupetur; (quod enim difficilius expugnatur, studiosius atque ardentius appetitur; verum ad vitii fugam virtutis cultum adjungunt, totum Christum, vel certe quam maxime, in animi domicilium admittentes, ne prava potestas, vacuum aliquid offendens, domum rursus impleat, « Ac novissima » prioribus deteriora fiant [1], » tum propter acriorem ac vehementiorem incursionem, tum propter majorem arcis firmitatem, ejusque expugnandæ difficultatem. Postea quam autem, « Anima nostra omni custodia servata [2], atque ascensionibus in corde dispositis, novalibusque in » nobis ipsis innovatis [3], ac denique semine ad justitiam » sparso , » quemadmodum, et Salomon, et David, et Jeremias admonent, scientiæ lumen nobis excitaverimus; tum demum in « In mysterio absconditam Dei sapientiam » loquamur [5], » aliisque præluceamus. Interim vero purgemur, ac Verbo ante initiemur, ut quam præclarissime de nobis ipsis mereamur, Deo similes nos ipsos reddentes, ac Verbum veniens suscipientes : nec solum suscipientes, verum etiam retinentes, aliisque præmonstrantes.

XI. Quoniam autem sermone theatrum repurgavimus, age, jam de festo nonnihil disseramus, et cum piis animis festique celebrandi studiosis, diem hunc sacrum celebremus. Et quoniam Dei memoria præcipuum festi caput est, Deum memoria colamus. Nam nec sonum eorum, qui in altero sæculo, in quo « Lætantium omnium habita» tio est [6], » festum celebrant, quidquam aliud esse existimo, quam laudes eas, quibus Deus ab illis, qui in rem-

[1] Matth. xii, 45. — [2] Prov. iv, 23. — [3] Psal. lxxxiii, 6. — [4] Jerem. iv, 3. — [5] 1 Cor. ii, 7. — [6] Psal. lxxxvi, 7.

publicam illam admissi sunt, celebratur. Quod si quid eorum, quæ jam a nobis dicta sunt, hæc oratio habitura est, id nemini mirum videatur. Neque enim eadem solum proloquar, sed de iisdem quoque rebus, et quidem lingua, et mente, et cogitatione horrescens, quoties de Deo sermonem habeo; quem etiam præclarum ac beatum affectum vobis inesse optarim. Deum porro cum dico, uno eodemque triplici lumine perstringamini: triplici quidem, quantum ad proprietates, sive Hypostases, si cui hoc verbum magis arridet, sive Personas; (neque enim de vocabulis dissidebimus, quandiu syllabæ ad eamdem sententiam ferent;) uno autem, quantum ad substantiæ, hoc est, Divinitatis rationem. Distinguitur enim indistinctim, ut sic loquar, et distinctim connectitur. Unum enim in tribus, Divinitas est, et tria unum; ea, inquam, in quibus, Divinitas est, vel, ut magis proprie dicam, quæ, Divinitas est. Excessus autem ac defectus missos faciamus, nec per unionem confusionem, nec rursus per divisionem sejunctionem efficientes. Æquo enim intervallo a nobis absint, et Sabellii contractio, et Arii divisio, mala ex diametro opposita, et impietate paria. Quid enim necesse est Deum vel male contrahere, vel in inæqualitatem scindere?

XII. « Nobis quippe unus Deus Pater, ex quo omnia, » et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et » unus Spiritus sanctus, in quo omnia[1]. » In quibus hæ particulæ, « Ex quo, per quem, et in quo, » non naturas secant; (alioqui enim propositiones istæ nominumque ordines nunquam immutarentur;) verum unius et inconfusæ naturæ proprietates exprimunt. Idque ex eo perspicue constat, quod rursus in unum contrahuntur, si modo quis illud apud eumdem Apostolum non neglectim atque osci-

[1] 1 Cor. VIII, 6.

tanter legat : « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt » omnia : ipsi gloria in sæcula. Amen[1]. » Pater pater est, et principii expers : neque enim ex ullo est. Filius filius est, ac non principii expers : ex Patre siquidem. Quod si temporis principium accipis, principio etiam caret ; neque enim temporum effector tempori subest. Spiritus sanctus vere spiritus est, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, verum processionis ; liceat enim perspicuitatis causa nova nomina fingere. Neque enim Pater eo ingenitus esse destitit, quia genuit : nec Filius genitus esse desinit, quia ex ingenito est. Quonam enim modo desineret ? Nec Spiritus idcirco vel in Patrem, vel in Filium migrat, quia processit, ac Deus est, etiamsi impiis hominibus aliter videatur : proprietas enim moveri non potest. Nam alioqui quonam pacto proprietas maneret, si moveretur et mutaretur ? Qui autem ingenituram, et generationem, deorum homonymorum naturas esse statuunt, iidem, credo, Adamum quoque et Seth, ( quoniam ille, non ex carne, utpote a Deo effictus, hic autem ab Adamo et Eva procreatus est, ) diversa natura præditos esse contendent. Unus igitur Deus in tribus, et tria unum sunt, ut diximus.

XIII. Quæ cum ita se habeant, imo cum hoc ita se habeat, atque adorationem nequaquam supernis tantum Spiritibus definitam et circumscriptam esse conveniret, sed et inferos quosdam adoratores esse deceret, ut omnia Dei gloria, (quandoquidem Dei omnia sunt, ) implerentur ; eam ob causam homo creatur, divina manu et imagine ornatus. Hunc autem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatum despicere, a Deo alienum erat. Quid igitur fit ? Quamque magnum circa nos mysterium designatur ? Innovantur naturæ, ac Deus homo effi-

[1] Rom. xi, 36.

citur: « Et qui super cœlum cœli ad gloriæ suæ et splendoris Orientem ascendit[1], » in vilitatis et humilitatis nostræ occasu celebratur, Deique Filius, hominis quoque filius et esse, et vocari sustinet; non, quod erat, immutans, (neque enim mutatio in eum cadit,) sed pro suo erga homines amore, id, quod non erat, assumens, ut qui natura sua comprehendi non potest, comprehendatur, intermedia carne, tanquam velo quodam interjecto, nobiscum versans: quandoquidem procreata natura et interitui obnoxia, imbecillior est, quam ut puram ipsius Divinitatem ferre queat. Idcirco ea, quæ a mixtione aliena erant, miscentur; ac non modo Deus nativitati, et mens carni, et temporis expers tempori, et id quod circumscribi non potest, mensuræ jungitur; sed virginitati quoque procreatio; et ei, quod omni honore præstantius est, ignominia; et affectibus, id, quod affectibus vacat; et corruptibili, id, quod immortale est. Quoniam enim ille vitii parens et effector, ideo se invicto quodam robore præditum esse existimabat, quia nos, spe Divinitatis objecta tanquam illecebra quadam, in fraudem induxerat; ideo ipse quoque carnis prætextu inescatur, ut dum quasi in Adamum impetum facit, in Deum incurrat, atque ita novus Adamus pristinæ saluti et incolumitati veterem asserat, sententiaque adversus carnem pronuntiata rescindatur, morte nimirum a carne oppressa et interempta.

XIV. Jam Christi quidem nativitas congrua solemnitate prius, tum a me festi duce et auspice, tum a vobis, atque adeo ab omnibus, tam qui in mundo versantur, quam qui mundo sublimiores sunt, celebrata est. Cum Stella cucurrimus, cum Magis adoravimus, cum Pastoribus luce circumfusi sumus, cum Angelis divinam gloriam

[1] Psal. LXVII, 34.

prædicavimus, cum Simeone in ulna accepimus, cum Anna, illa, inquam, vetula et casta fœmina, confessi sumus[1], ei quoque, qui ut alienus « In propria venit[2], » gratia habeatur, quod exterum hominem et peregrinum gloria affecit. Nunc vero alia Christi actio, aliudque mysterium sequitur. Animi voluptatem tenere nequeo, divino furore corripior; propemodum etiam, Joannis instar, faustum nuntium profero, non præcursor quidem, ut ille, cæterum a solitudine veniens. Christus illuminatur, simul illustremur, « Christus baptizatur[3], » simul descendamus, ut simul etiam ascendamus. Jesus baptizatur. Num id solum spectandum est? Nonne et alia etiam sedulo observare juvat? Nimirum quis, et a quo, et quando? Purus videlicet, et a Joanne, et tum, cum signorum edendorum initium faceret? Quid ut inde discamus et doceamur? Nempe purgationem, animique summissionem prius adhibendam esse, nec concionandi provinciam ante suscipi debere, quam ad spiritualis et corporeæ ætatis perfectionem ventum fuerit. Hoc ad eos dictum velim, qui subito et temere ad baptismum accedunt, nec ad eum præparantur, nec per animi constitutionem, ad virtutis habitum pervectam, id agunt, ut redemptio ipsis certa atque incolumis maneat. Quanquam enim hoc gratia affert, ut præteritæ noxæ remittantur, (gratia enim est,) hinc magis cavendum, ne ad eumdem vomitum redeamus. Hoc quoque in eos valeat, qui adversus mysterii dispensatores insolentius efferuntur, si dignitate quadam præstent. Tertium ad eos spectat, qui juvenili ætate confidunt, atque quodvis tempus ad docendum, aut antistitis munus obeundum, idoneum esse arbitrantur. Jesus purgatur; et tu purgationem contemnis? A Joanne; et tu adversus

[1] Matth. II, 1, et seqq., et Luc. II, 7, et seqq. — [2] Joan. I, 11. — [3] Marc. I, 8.

præconem tuum insurgis? Trigesimum annum agens; et tu ante lanuginem senes doces, aut docere te posse credis, nec ab ætate, nec a moribus fortasse, auctoritatem habens? Ac deinde hic Daniel profertur, tum iste, tum ille, in juvenili ætate judices, et hæc exempla in ore versantur. Quisquis enim inique agit, ad sui defensionem promptus et paratus est. Sed non habetur ut Ecclesiæ lex, quod raro accidit: quandoquidem nec hirundo una vel efficit, nec geometram una linea, nec denique nautam una navigatio.

XV. Cæterum baptizat Joannes, Jesus accidit; forsan quidem ut ipsum quoque, a quo baptizatur, sanctitate afficiat; procul dubio autem, ut totum veterem Adamum in aquis sepeliat: ante hos vero, et propter hos, Jordanem sanctificans; ut, quemadmodum spiritus et caro erat, sic etiam per Spiritum et aquam initiaret. Baptista non admittit: Jesus certat. Tum: « Ego a te baptizari debeo[1], » inquit lucerna Soli, vox Verbo, amicus Sponso, « Major » inter omnes natos mulierum, omnis creaturæ primoge» nito[2], » is, qui a materno ventre præsultarat, ei, qui in ventre adoratus fuerat, præcursor et præcursurus, ei, qui apparuerat atque apparebit. « Ego a te baptizari de» beo: » adde, et pro te. Exploratum enim habebat fore, ut martyrio baptizaretur; aut, ut Petrus, non pedibus duntaxat purgaretur. « Et tu venis ad me[3]? » Hoc quoque propheticum. Futurum enim norat, ut quemadmodum post Herodem Pilatus fureret, ita eum quoque prius vita functum Christus sequeretur. Quid autem Jesus? « Sine » nunc[4]. » Hoc enim certo consilio et dispensatione fit. Sciebat namque paulo post futurum, ut ipse Baptistam baptizaret. Jam, quid « Ventilabrum[5] » significat? Purgationem. Quid « Ignis[6]? » Levitatis consumptionem, et

[1] Matth. III. 14. — [2] Id. XI, 11. — [3] Id. III, 14. — [4] Ibid. 15. — [5] Ibid. 12. — [6] Ibid. 10.

Spiritus fervorem. Quid « Securis? » Insanabilis animi, etiam post adhibitum fimum, excisionem Quid « Gladius? » Verbi divini sectionem, bonum a malo dividentem, atque fidelem ab infideli secantem, « Ac filium, et filiam, et nurum, adversus patrem, et matrem, et socrum excitantem[1], » novaque et recentia, adversus prisca et umbratica. Quid autem « Calceamenti corrigia[2], » quam non solvis, qui Jesum baptizas, tu, inquam, solitudinis alumne, ac nullius cibi homo, tu nove Elia, « Plus quam Propheta[3], » utpote qui eum etiam, qui prædicebatur, vidisti, tu inter Vetus et Novum Testamentum interjecte? Adventus forsan et carnis rationem, cujus ne extrema quidem facile solvi atque explicari possunt, non dicam ab iis, qui adhuc crassi et carnales sunt, atque in Christo parvuli, sed ne ab iis quidem, qui Spiritu Joannem referunt.

XVI. At etiam Jesus ex aquis ascendit; mundum enim secum in altum effert, ac cœlos, quos Adamus, et sibi, et posteris, quemadmodum et flammeo gladio paradisum, clauserat[4], findi atque aperiri cernit. Ac Spiritus Deitatem testatur, nimirum ad parem accurrens; « Et vox cœlitus mittitur[5]; » illinc enim is erat, cui testimonium dicebatur; et « Ut columba[6], corpus enim honore afficit, quandoquidem hoc etiam per deificationem Deus est, « Corporeo modo conspecta. » Ac simul multis retro sæculis columba diluvii finem nuntiare consuevit[7]. Quod si mole ac pondere Deitatem æstimas, ac propterea Spiritum parvum esse censes, quia in columbæ forma cernitur, o homo in maximis rebus minute ac jejune, jam tibi regnum quoque cœlorum contemnendum et pro nihilo putandum est, quia sinapis grano comparatur[8], ac majes-

[1] Matth. x, 35. — [2] Id. iii, 11. — [3] Id. xi, 9. — [4] Gen. iii, 24. — [5] Matth. iii, 17. — [6] Luc. iii, 22. — [7] Gen. viii, 10. — [8] Matth. xiii, 31.

tati Jesu præferendus adversarius, quoniam hic quidem «Mons magnus vocatur[1],» et «Leviathan[2],» et «Rex »eorum[3],», quæ in aquis degunt : ille autem «Agnus, et »margarita, et gutta[4],» atque id genus nominibus appellatur.

XVII. Quoniam autem baptismi hoc festum est, pro eo qui nostra causa formatus, et baptizatus, atque in crucem sublatus est, nonnihil ærumnæ sufferre convenit, age, de variis baptismorum generibus aliquid disseramus, ut hinc purgati discedamus. Baptizavit Moyses, verum in aqua, priusque etiam «In nube et in mari[5].» Cæterum hoc per figuram agebatur, quemadmodum et Paulo placet. Mare enim aquam, nubes Spiritum, manna panem illum vitæ, potio divinam potionem adumbrabat. Baptizavit etiam Joannes, non jam ille quidem judaïco more, non enim in aqua solum, sed etiam ad pœnitentiam; nondum tamen prorsus spiritualiter, nec enim addit, in Spiritu. Baptizat quoque Jesus, sed in Spiritu. Quandoquidem perfectum numerisque omnibus absolutum baptismum reddit. Quid autem, ut paulo fidentius obiter aliquid dicam, afferri potest, quin ille Deus non sit, per quem tu Deus efficeris ? Quartum etiam baptismi genus novi, nempe quod martyrio et sanguine comparatur, quo ipse quoque Christus baptizatus est, et quidem eo cæteris augustius, quod nullis postea sordibus contaminatur. Quintum locum lacrymarum baptismus tenet : verum martyrio asperior et laboriosior est, utpote qui «Per singulas »noctes lectum suum ac stratum lacrymis lavat[6], cui ipsæ quoque «Vitii cicatrices fœtent;» qui «Lugens et »contristatus ingreditur[7],» et qui «Manassis resipiscen-

[1] Zach. IV, 7. — [2] Job. XL, 2. — [3] Matth. III, 4. — [4] Joan. I, 29. — [5] Exod. XIII, 23, et I Cor. X, 1, et seqq. — [6] Psal. VI, 7. — [7] Id. XXXVII, 6 et 7.

»tiam[1], » ac «Ninivitarum humilitatem[2], » cui misericordia impertita est, imitatur; qui Publicani verbis in templo utitur[3], ac supra insolentem et superbum Pharisæum justificatur; qui denique, Chananææ instar, deprimitur, et misericordiam implorat, ac micas hoc canis vehementi fame correpti pabulum, exposcit[4].

XVIII. Ipse quidem, (nam hominem me esse fateor, animal mutabile, fluxæque et fragilis naturæ,) hunc quoque baptismum libenter amplector, ejusque datorem adoro, aliisque tribuo, ac misericordiam erogo, ut misericordiam consequar. Nam me quoque infirmitate circumdatum esse scio, illudque fore, ut « Qua mensura mensus fuero[5], » eadem quoque mihi vicissim Deus remetiatur. Tu vero quid ais? Quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure, ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? Luctibus locum negas? Lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam talem tibi judicem experiri non contingat. Jesu benignitate non moveris, qui « Infirmitates nostras » suscepit, et morbos nostros portavit[6], qui « Non venit » vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam[7], qui mi» sericordiam mavult, quam sacrificium[8], » qui septuagies septies peccata condonat[9]? » Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens. In eodem enim vitio sunt, indulgentia non corrigens, et severitas non condonans: illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. Puritatis specimen ede, et tum audaciam tuam probabo. At nunc vereor, ne ipse ulceribus scatens, medendi im-

[1] 2 Paral. XXXIII, 13. — [2] Jon. III, 5. — [3] Luc. XVIII, 13. — [4] Matth. XV, 22, et seqq. — [5] Matth. VII, 2. — [6] Isai. LIII, 4. — [7] Luc. V, 32. — [8] Osee. VI, 6. — [9] Matth. XVIII, 22.

possibilitatem inducas. Quid? Ne pœnitentem quidem Davidem admittis [1], cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit? Nec magnum illum Petrum [2], qui circa Salvatoris passionem humani aliquid perpessus est? At Jesus eum suscepit, « Ac per triplicem interrogationem » et confessionem [3], » triplicem abjurationem sanavit. Quid? Ne martyrio quidem perfunctum admittis? ( Nam id quoque tuæ arrogantiæ est. ) Nec eum, qui « Scelere » sese in Corintho devinxit [4]? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit, simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit; istamque causam affert: « Ne » abundantiori tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est [5], » immodica objurgatione gravatus et oppressus. Anne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit, cujus te scilicet magistrum profiteris, perinde atque ad quartum cœlum, alium que paradisum perveneris, ac verba magis arcana audiveris, majoremque circulum Evangelio comprehenderis.

XIX. Verum, inquis, hæc minime post baptismum. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba: aut, si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. At Novatus, inquis, persecutionis tempore lapsos non recepit. Quid hoc? Si quidem illi pœnitentia minime ducebantur, optimo jure eos repulit; ( nam ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimuntur, nec patrato crimini parem vitæ emendationem afferunt; cumque recipio, convenientem ipsis locum assigno [11]; ) sin autem lacrymis confectos haudquaquam istud imitabor. Quid autem Novati crudelitatem pro lege habeam, qui avaritiam quidem,

[1] 2 Reg. XII, 13. — [2] Matth. XXVI, 70. — [3] Joan. XXI, 15. — [4] 1 Cor. V, 1, et seqq. — [5] 2 Cor. II, 7.

« Alterum scilicet idololatriæ genus[1], » nulla pœna vindicavit; stuprum autem ita sæve acerbeque condemnavit, quasi ipse carnis et corporis expers esset? Quid dicitis? An vos his verbis permovemus? Agedum, a nobis, hoc est, ab hominum partibus, state. Dominum una magnificemus. Ne quis vestrum, quamlibet virtute sua fretus, eo audaciæ prorumpat, ut dicat: « Noli me tangere; purus enim » sum[2], » et quis mihi par? Facite ut nos quoque in splendoris vestri partem veniamus. At non flectimus? Lacrymas pro vobis fundemus. Atque hi quidem nostra si velint, atque adeo Christi, via, sin minus, sua insistant. In altero ævo igni fortasse baptizabuntur; qui postremus est baptismus, nec solum acerbior, sed et diuturnior, qui crassam materiam instar fœni depascitur, ac omnis vitii levitatem absumit.

XX. Nos autem hodie Christi baptismum honore complectamur, ac festum honeste celebremus, non ventris deliciis operam dantes, sed spiritualiter nos ipsos oblectantes. Quonam autem modo deliciis indulgebimus? « Lavamini, mundi estote[3]. » Si peccato rubri estis, minusque sanguinei, « Quasi nix dealbemini[4]: » si autem coccinei ac perfecti viri sanguinum, etiam usque ad lanæ candorem pervenite. Omnino autem purgati sitis, ac purgemini. Nulla enim re Deus perinde delectatur, ut hominis, pro quo omnis sermo et omnia mysteria, resipiscentia et salute; ut efficiamini, « Sicut luminaria in mundo[5], » vis quædam vitalis reliquis hominibus, quo perfecta lumina magno illi lumini astantes, ejus ipsius, quæ in cœlo est, lucis splendoribus imbuamini, purius et clarius a Trinitate illuminati, cujus nunc radium unum ex una Deitate manantem minus plene accepistis, in Christo Jesu Do-

[1] Ephes. v, 5. — [2] Isaï. lxv, 5. — [3] Id. i, 6. — [4] Ibid. 18. — [5] Philip. ii, 15.

mino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

---

# ORATIO XL [1].

## *In sanctum Baptisma.*

### ARGUMENTUM.

I. *Christianorum solemnitates a mundi solemnitatibus longe dispares.* II. *Triplex nativitatis genus a Christo honoratum.* III. *Baptismi effectus. —Baptisma, omnium Dei beneficiorum præstantissimum.* IV. *Varia baptismatis nomina.* V. *Deus est summum, inaccessibile et ineffabile lumen. — Angelus, secundum lumen. — Homo, tertium lumen.* VI. *Alia lumina, Dei beneficio, hominibus concessa. — Lex scripta.* VII. *Peccare, non Dei, neque Angelorum, sed hominis est. — Regenerationis donum, dono creationis præstantius. — Baptismus, primum hominis lavacrum.* VIII. *Baptismus aqua et Spiritu constat. — Baptismi natura et effectus. — Fides Deo in baptismo data, nequaquam violanda. — Pœnitentia, altero hominis lavacro, minime indigere præstat.* IX. *Pergrave est post baptismum peccare.* X. *Baptismus, propugnaculum est adversus hostiles tentatoris insidias.* XI. *Aqua baptismi, hyssopo, legali sanguine, et cinere vitulæ præstantior et efficacior. — Baptismus non differendus.* XII. *Periculosum baptisma in morbo aut*

[1] Alias, et nunc est XL. Habita Constantinopoli 7 januarii 381.

*alia necessitate susceptum. — Baptismi donum hilariter suscipiendum.* XIII. *Tres salvandorum ordines. — Non contemnenda Dei misericordia, quia gratuita.* XIV. *Omnia tempus habent. — Omni tempore saluti consulendum.* XV. *Baptismus in periculis efficax antidotum. — Unctio baptismalis, maximum in vita et mortis articulo solatium.* XVI. *Speciosa Catechumenorum argumenta. — Diaboli astutia contemnenda. — Catechumenus in pietatis ac salutis vestibulo positus.* XVII. *Baptismus perutilis ac necessarius juvenibus : senibus : infantibus :* XVIII. *Virginibus : conjugatis. — Virginitas matrimonio præstat. — Continentia quandoque a conjugatis colenda.* XIX. *Baptismus magistratibus necessarius. — Baptismus in omnibus vitæ institutis perutilis.* XX. *Alia refelluntur argumenta circa baptismi dilationem. — De vineæ operariis parabola explicatur.* XXI. *Vineæ parabola ad cunctantes accommodata.* XXII. *Triplex genus baptizatorum. — Impii. — In pietate fluctuantes. — Pii. — Baptismus peccata, non virtutes delet.* XXIII. *Triplex etiam genus non baptizatorum. — Contemptores. — Ignavi. — Infantes et alii, qui inopinato casu, baptismi gratia privantur. — Parvuli sine baptismo morientes, qua pœna mulctati.* XXIV. *Non confunditur quisquis ad baptismum illuminandus accedit. — Miserrima procrastinantium conditio.* XXV. *Promptus ad scelus, tardus ad virtutem pari vitio laborant. — Vocationi divinæ statim obtemperandum.* XXVI. *Nihil salute sublimius. — Ad suscipiendum baptismum, non inquirenda ministrorum dignitas.* XXVII. *Dives et pauper, nobilis et ignobilis æquali dignitate et conditione sunt, cum baptismum suscipiunt. — Exorcismus in baptismo. — Baptismi donum sola voluntate acquiritur.* XXVIII. *Num infantes baptizandi. — Circumcisio baptismi*

*figura.* XXIX. *Cur exemplo Christi non sit prorogandus baptismus.* XXX. *Non omnis Christi actio imitanda. — Ecclesiæ ritus observandus.* XXXI. *Baptizandi duplex certamen ineundum occurrit. — Baptismi recordatio ad virtutis exercitium incitat.* XXXII. *Baptismus pristinas vitæ sordes abluit. — Opes male partæ restituendæ. — Tres peccantium classes.* XXXIII. *Per baptismum homo erigitur ac roboratur.* XXXIV. *Peccati lepra mundatus, sacerdoti se ostendat. — Baptismo initiatus bonis operibus studere debet. — Quid baptizato cavendum.* XXXV. *Impuri spiritus parabola.* XXXVI. *Nihil lumine dulcius ac jucundius. — Ignis purgans. — Ignis scelerum vindex.* XXXVII. *Duplex lumen. — Deliciæ, fallax lumen.* XXXVIII. *Omnia membra, omnes sensus purificare debemus. — Lingua et auribus illuminandus est baptizatus : olfactu : tactu et gustu.* XXXIX. *Purgandum caput : humeri : manus et pedes : venter : cor et intestina :* XL. *Lumbi ac renes. — Omnia, quæ in nobis sunt, Deo consecranda.* XLI. *Brevis circa Trinitatem expositio.* XLII. *Deus ab omni passione alienus, contra Arianos, Eunomianos, et Macedonianos.* XLIII. *Nullum est ratione substantiæ discrimen inter eos qui eamdem substantiam habent. — Non licet omnibus adversus hæreticos disputare.* XLIV. *Fides vera et immutabilis, nec temporibus accommodanda.* XLV. *Veritatis ac salutis doctrina fidei adjungenda. — Nulla mali essentia, contra Manichæos. — Ad fidem adjungenda bona opera.* XLVI. *Baptismi cæremoniæ. — Inopinatus Christi adventus. — Impii sero damnum suum intelligunt. — Nullus, nisi veste nuptiali indutus, thalamum sponsi ingreditur.*

I. Quoniam heri splendidum luminum diem cravimus, (salutem etenim nostra lætitia prosequi conebat, ac multo quidem magis, quam carnis amici, qus eos quotannis celebrant, quibus vel nati, vel matrimouncti sunt, vel nomen acceperunt, vel certe inter juvecenseri cœperunt, vel locum aliquem primum incunt, vel quacumque tandem alia de causa, quæ ab hibus celebratur;) hodie de baptismo, ac beneficio hil nos manante, breviter disseremus: tametsi hesternæ nos oratio effugerit, tum quia temporis angustia prer mur, tum quia sermo saturitatem ac fastidium fugie Sermonis quippe saturitas non minus auribus ini est, quam immodicus cibus corpori. Operæ-pretiautem fuerit vos ad ea, quæ dicturi sumus, animumentum afferre, atque orationem de tantis rebus institi, non perfunctorie et oscitanter, sed prompte et alac excipere: quandoquidem hoc quoque splendor estm hujusce mysterii perspectam habere.

II. Triplex nativitatis genus agnoscit Scrip : primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tert ex resurrectione. Horum primum, nocturnum et sim est, ac cum libidine conjunctum: alterum, diurnet liberum, ac depellendarum vitiosarum affectionum habens, omne, quod a nativitate contractum estlamen amputans, et ad supernam vitam nos revocarpostremum, formidabilius ac brevius, omne homir genus temporis momento in unum cogens, ut Creatortantur, suæque servitutis, et vitæ actæ rationem reddanive carnem solum secutæ fuerint, sive sese una cumiritu in altum evexerint, atque instaurationis gratiamluerint. Has porro cunctas nativitates honore a Christoo affectas fuisse constat; primam quidem, per pri^llam et

: Vide D. Guillon, tom. vi, p. 355-362.

vitalemsufflationem [1]; secundam vero, per incarnationembaptismum [2], quo ipse baptizatus est; tertiam deniquer resurrectionem [3], quam ipse auspicatus est; nimiru cut primogenitus in multis fratribus extitit [4], ita prinitus quoque ex mortuis [5] fieri non dedignatus.

III. le duabus quidem nativitatibus, hoc est, de prima tima, non est nunc disputandi locus : verum de meet hoc tempore nobis necessaria, a qua luminum diomen accepit, tractabimus. Baptismus igitur, splendo animarum, vitæ in melius mutatio, « Conscien- » tiæ adm interrogatio [6].» Baptismus, infirmitatis nostræ adjutum. Baptismus, carnis est abjectio, Spiritus assectatierbi participatio, figmenti correctio, peccati diluviumis communicatio, tenebrarum oppressio. Baptismus, culum ad Deum, peregrinatio cum Christo, fidei amilum, mentis perfectio, cœlestis regni clavis, vitæ comatio, servitutis depulsio, vinculorum solutio, composits in meliorem statum conversio. Quid plura commemre attinet? Baptismus, omnium Dei beneficiorum præssimum est, et præstantissimum. Etenim, ut quædam cta Sanctorum vocantur, et Cantica Canticorum; (qucilicet latius pateant ac plura complectantur, præcipuae dignitatem habeant;) eodem modo baptismus quodlluminatio dicitur, quod omnes alias illuminationes titate superet.

IV. Quadmodum autem Christus, hujus doni dator, multis acersis nominibus appellatur, ita ipsum quoque donum va nomina sortitur : sive id nobis ob miram quamdam lætitiam accidat; (fit enim fere, ut qui rem aliquam ensissime amant, nomina quoque ipsa liben-

[1] Gen. II — [2] Luc. II, 7, et III, 21. — [3] Marc. XVI, 6. — [4] Rom. VI[illegible] 29. [illegible] oss. I, 18. — [6] I Petr. III, 21.

ter usurpent ; ) sive quod multiplex hujus beneficii utilitas, multas quoque appellationes nobis pepererit. Donum vocamus, Gratiam, Baptismum, Unctionem, Illuminationem, incorruptionis Indumentum, regenerationis Lavacrum, Sigillum, ac denique excellentissimo quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui nihil prius contulerunt, datur. Gratia, quia etiam debentibus. Baptismus, quia peccatum in aqua sepelitur. Unctio, quia sacer et regius. (Hæc enim erant, quæ ungebantur.) Illuminatio, quia splendor et claritas. Indumentum, quia ignominiæ nostræ velamen est. Lavacrum, quia abluit. Sigillum, quia conservatio est, ac dominationis obsignatio. Huic gratulantur cœli : hunc Angeli propter splendoris cognationem celebrant : hic beatitudinis illius imaginem gerit : hunc laudibus quidem et hymnis celebrare volumus, verum pro rei dignitate non possumus.

V. Ac quidem Deus summum et inaccessibile ac ineffabile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditam illuminans. Hoc in intelligibilibus, quod sol in sensibilibus; eo se magis contemplandum nobis præbens, quo accuratius animos purgaverimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimus ; eo denique magis cognoscendum, quo magis amaverimus, sese ipse speculans et comprehendens, ac perexigue ad externa diffundens. Lumen porro hoc dico, quod in Patre, et Filio, et Spiritu sancto consideratur : quorum opulentia, naturæ identitas est, atque una eademque splendoris prosultatio. Secundum lumen est Angelus, primi illius luminis velut rivulus quidam aut participatio, per propensionem ad illud ministerium, ac illuminationem habens : de quo statuere nequeo, utrum pro classis suæ ordinisque ratione splendor ei impertiatur, an potius pro divinæ illuminationis modo

hanc vel illam sedem accipiat. Tertium lumen homo est, quod externis etiam perspicuum et manifestum est. Φῶς enim, id est, lumen, hominem vocant, propter rationis nobis insitæ vim et facultatem. Quo etiam rursus nomine ii inter nos appellantur, qui Deo similiores sunt, propiusque ad Deum accedunt. Aliud quoque lumen agnosco, nempe illud, quo primigenæ tenebræ depulsæ, aut certe intercisæ sunt, quod ante res eas omnes creatas, quæ aspectu sentiuntur, productum est; circularemque item illam siderum conversionem, et supernum splendorem, universum orbem illustrantem.

VI. Jam lumen etiam erat primigenum illud mandatum, quod primigeno homini datum est; (quandoquidem « Legis » mandatum lucerna et lumen est [1] : et rursus, Lumen » præcepta tua in terra [2]; ) » tamesi invida illa caligo irrepens vitium procrearit. Lumen etiam typicum, atque ad modulum eorum, qui excipiebant, admensum. Lex scripta erat, veritatem adumbrans, ac magni illius luminis mysterium : quippe et Moysis vultus, eo perfusus, gloria afficitur. Atque, ut plura lumina orationi demus, lumen igne conflatum id erat, quod Moysis oculos in monte perstrinxit, tum videlicet cum « Ignis flagrantem rubum [3] » perurere atque absumere non poterat, ut, et naturam suam indicaret, et divinam potentiam declararet. Lumen præterea id erat, quod « in ignis columna Israëli præibat [4], » ac deserti asperitatem mitigabat. Lumen item, « Quod Eliam in igneo » curru rapuit [5], » nec raptum exussit. Lumen insuper, « Quod » tum pastores circumfulsit [6], » cum lumen temporis expers temporali miscebatur. Lumen quoque pulchrum illud « Si» dus in Bethlehem præcurrens [7], » ut et Magis viæ dux esset, et lumen illud nobis sublimius, ad nos demissum, nobis-

[1] Psal. cxviii, 105. — [2] Prov. vi, 23. — [3] Exod. iii, 2. — [4] Id. xiii, 21. — [5] 4 Reg. ii, 11. — [6] Luc. ii, 9. — [7] Matth. ii, 9.

que conjunctum velut stiparet. Præterea lumen erat Divinitas illa, « Discipulis in monte [1] » velut per transennam ostensa, et quidem ita firma, ut vix eam oculorum acies ferre posset. Lumen item visio illa, quæ « Paulum fulgore » circumfudit [2], » ac per oculorum plagam tenebris animæ medicinam attulit. Lumen etiam illius vitæ claritas, his utique, qui animos suos a peccati sordibus in hac vita perpurgarint : quo tempore nimirum « Justi fulgebunt si» cut sol [3], » quorum, utique deorum ac regum, in medio stat Deus, beatitudinis illius atque dignitatis gradus distinguens et dividens. Lumen postremo, præter hæc omnia, propiori et peculiari modo, est baptismi splendor, de quo nunc oratio nobis instituta est, quo magnum atque admirandum salutis nostræ mysterium continetur.

VII. Quoniam enim omni peccati labe carere, Dei est, primæque et incompositæ naturæ; (simplicitas enim pacata est, atque ab omni dissidio remota;) audacter etiam addam, et angelicæ, quia profecto, ob propinquitatem quam ad Deum habet, ad id proxime accedit. Peccare autem, humanæ ac terrenæ compositionis; (compositio siquidem dissidii origo est;) idcirco Dominus minime sibi faciendum putavit, ut figmentum suum auxilio destitutum relinqueret, et periclitans ab eo separari, despiceret. Quin potius, quemadmodum nos primum creavit, ita creatos instauravit ac refinxit, et quidem figmento diviniori, primumque figmentum superanti; (quod, ut vitæ cursum ineuntibus signaculum est, ita iis, qui adultiori ætate sunt, gratia etiam est, ac collapsæ imaginis erectio;) ne alioqui ob desperationem pejores efficeremur, et in graviora quotidie flagitia ruentes, penitus tandem a summo bono, atque a virtute, propter desperationem laberemur; sicque « In pro» fundum malorum, ut Scripturæ verbis utar, gurgitem

[1] Matth. VII, 1, et seqq. — [2] Act. IX, 3. — [3] Sap. III, 7.

prolapsi, contemneremus[1] : » verum potius, ut qui longum iter emetiuntur, in diversoriis interquiescunt, fessaque labore membra recreant, ita nos, quod superest viæ, vegeti et impigri conficiamus. Atque hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum, ut olim, aquis obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easque obstructiones vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens.

VIII. Quandoquidem autem duabus partibus, hoc est, animo et corpore, constamus, quarum altera in aspectum cadit, altera oculorum sensum fugit : duabus quoque rebus constat baptismus, aqua scilicet et Spiritu, illa visibili et corporeo modo accepta, hoc vero incorporeo et invisibili concurrente : illa typica, hoc vero, et intimos animi fines purgante. Qui primæ nativitati opem et adjumentum ferens, ex veteribus novos, ex humanis divinos efficit, absque igne nos rursus conflat, et absque confractione rursus effingit. Nam ut compendio dicam, nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus[2], ne mendacio fidem pactumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur ; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud Veritatis tribunal rei peragamur? Idque cum nulla jam posthac altera regeneratio sit, nec instauratio, nec in veterem statum restitutio, quamlibet maxime eam multis cum gemitibus et lacrymis requiramus : quibus licet cicatrix ægre tandem obducatur, ut quidem ipse statuo ; (obducitur enim, idque

[1] Prov. xviii, 3. — [2] Id. iv, 23.

persuasum habemus, ac præclare mecum agi putarem, si ipsæ quoque vulnerum notæ delerentur, quandoquidem et ipse misericordia opus habeo;) præstat tamen secunda purgatione minime indigere, verum in prima consistere, quæ omnibus communis est, et labore vacua, cunctisque ex æquo patet, tam servis, quam heris, tam egentibus, quam copiosis, tam abjectis, quam sublimibus, tam genere claris, quam ignobilibus et obscuris, tam ære alieno obstrictis, quam iis qui nihil æris alieni conflarunt, non secus atque aëris haustus, et lucis profusio, et temporum vicissitudines, et rerum creatarum, id est, magni illius omnibusque communis oblectamenti, spectaculum, ac denique æqua fidei portio.

IX. Grave enim est facilioris medicinæ loco, difficiliorem et molestiorem adhibere, ac, projecta misericordiæ gratia, suppliciis se ipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem expectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque ignis illius ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidem fortasse, bone et humane agricola, dominum supplex rogabis, « Ut ficulneæ adhuc parcat [1], » nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat; verum tibi permittat, ut stercora undique in eam injicias, hoc est, lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigilias, animæ et corporis macerationem, ac denique correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorique vitæ genere existit: at incertum est, an Dominus illi parcet, utpote quæ etiam locum otiose occupet, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanimitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. Proinde, « Cum Christo per baptis-

[1] Luc. XIII, 23.

» mum sepeliamur, ut et cum eo resurgamus [1]; » cum eo descendamus, ut simul etiam extollamur : cum eo ascendamus, ut simul quoque gloria afficiamur.

X. Si te luminis persecutor et tentator post baptismum adortus fuerit : (et certe adorietur; nam et Verbum, et Deum meum, propter carnis velamen oppugnare aggressus est, lumen, inquam, illud absconditum, propter humanitatem quæ in aspectum cadit;) habes quo eum superes; ne certamen reformides. Aquam adversus eum oppone, oppone Spiritum, « In quo ignita omnia pravi illius » tela extinguentur [2]. » Spiritus quidem est, verum qui montes dissolvat. Aqua quidem est, sed quæ ignis extinguendi vim habeat. Si inopiam tibi proposuerit, (nam hoc quoque Christo proponere non dubitavit,) ac famem ob oculos ponens, postularit, « Ut lapides panes fiant [3]; » ne illius cogitationes ignores. Doce quæ non didicit; oppone vitalem illum sermonem, qui « Panis est cœlitus missus, ac » mundo vitam largitur [4]. » Si tibi per inanem gloriam insidias moliatur; (quemadmodum et illi, cum in templi pinnaculum eum sustulit, ac dixit : « Projice te deorsum [5], ut Divinitatis specimen edas;) ne per animi elationem dejiciaris. Nam si hoc evicerit, nequaquam hic consistet. Inexplebilis est, ad omnia grassatur. Benignitatis quidem specie lenocinatur, verum in malum desinit. Hæc est illius pugnandi ratio. Atque etiam Scripturarum peritus est hic latro. Hinc illud « Scriptum est, » de pane : hinc istud, « Scriptum est, » de Angelis. « Scriptum est enim, in» quit, quia Angelis suis mandavit de te, et in manibus por» bunt te [6]. » O vitii sophista ! Quomodo id, quod sequitur, suppressisti? Hoc enim probe intelligo, etiamsi ipse reticueris;) nimirum, quod super aspidem te et basiliscum

[1] Rom. VI, 4. — [2] Ephes. VI, 16. — [3] Matth. IV, 3. — [4] Joan. VI, 33. — [5] Matth. IV, 6. — [6] Ibid.

ascendam, et calcabo super serpentes et scorpiones, Trinitate videlicet septus et communitus. Si per avaritiam te oppugnet, uno temporis momento atque obtutu, regna omnia, velut ad se attinentia, ostendens, atque adorationem a te exigens; ut pauperem contemne. Dic, signaculo fretus : Ipse quoque Dei imago sum : nondum, ut tu, a superna gloria propter superbiam dejectus sum : Christo indutus sum : Christum mihi per baptismum vindicavi : tu me ipse adora. His verbis, mihi crede, ut a Christo primo lumine, ita ab iis, qui ab ipso illuminati sunt, victus ac pudefactus recedet. Hæc beneficia lavacrum affert iis, qui ipsius vim agnoscunt : has iis, qui laudabili fame laborant, epulas proponit.

XI. Baptizemur itaque, ut victoriam assequamur : lustralium aquarum participes simus, quæ et hyssopum extergendi facultate superant, et legalem sanguinem [1], puritate, et vitulæ cinerem sanctitate, inquinatos homines aspergentis, ac brevem corporis purgationem afferentis, non autem peccatum prorsus de medio tollentis. Quid enim purgatione iis opus esset, qui semel purgati fuissent? Baptizemur hodie, ne cras vi aliqua cogamur. Ne beneficium tanquam injuriam differamus; nec expectemus ut plura peccata congeramus, quo plura nobis condonentur; nec Christo, cauponum et negotiatorum ritu, abutamur; nec graviori sarcina oneremur, quam vires nostræ ferre queant, ne simul cum ipsa navi demergamur, ac gratiam naufragio amittamus; sicque, dum plura spe atque animo concipimus, omnia perdamus. Ad donum accurre, quandiu mentis adhuc compos es : quandiu nondum es et corpore et animo æger, vel certe sic astantibus videris, etiamsi mente sis integra : quandiu bonum tuum non in aliis situm est, verum in tua ipsius potestate : quandiu lingua

[1] Hebr. x, 4.

non titubat, nec frigore confecta est; nec, ut nihil amplius dicam, sacræ initiationis pronuntiandæ vim et facultatem amisit: quandiu fidelis effici potes, non hominum opinione et conjectura, sed argumento certo et explorato; non miserationem movens, sed gratulationem: quandiu perspicuum tibi donum est, non autem obscurum et dubium; ac gratia intimos animæ sinus attingit, non autem corpus funebri aqua abluitur: quandiu non circum te lacrymæ, discessus indices, ac fortasse etiam ipsæ in tui gratiam compressæ, atque uxor et liberi discessum retrahentes, et extrema verba requirentes: quandiu lateri tuo non hæret imperitus medicus, horas tibi largiens, quarum potestas penes eum non est, capitisque nutu salutem velut ad lancem expendens, ac de morbo post mortem disputans, aut recessibus suis mercedem augens, aut deploratum morbum esse significans: quandiu inter eum, qui baptizandi munere fungitur, et quæstuarium nulla pugna est; dum ille morientem viatico instruere, hic hæres scribi contendit, nec utrumque per tempus licet.

XII. Quid febrim, quæ te beneficio afficiat, expectas, non autem Deum? Quid tempus, non autem rationem? Quid insidiosum amicum, non autem salutare desiderium? Quid vim potitus, quam potestatem? Quid rerum angustiam potius, quam libertatem? Quid opus est, ut de exitu tuo ab alio certior fias, ac non ipse potius de eo, tanquam jam præsenti, cogitas? Quid medicamenta quæris, nihil profutura? Quid criticum sudorem, cum fortasse letalis adsit? Tibi ipsi, prius quam urgeat necessitas, medere; tui ipsius miserere, qui verus et germanus infirmitatis es medicus; tibi ipsi revera salutare medicamentum adhibe. Dum secundo vento navigas, naufragium time; et tutior a naufragio eris, adjutorem ac socium tibi timorem asciscens. Læte atque hilariter Donum celebretur, non autem

defleatur : negotiatione ac crescat talentum, non autem terra obruatur. Inter gratiam ac mortem, temporis aliquid intercedat, ut non solum pravæ litteræ deleantur, verum etiam earum loco meliores inscribantur; nec solum gratiam habeas, verumetiam præmium consequaris ; nec ignis tantum supplicium effugias, verumetiam gloriæ hæreditatem percipias, quam negotiatio dono adjuncta conciliat. Nam parvis quidem atque abjectis animis amplum ac præclarum videtur, pœnam vitare : at qui magno et excelso animo præditi sunt, ad mercedem quoque aspirant.

XIII. Tres enim eorum, qui salutem consequuntur, classes esse scio, servorum videlicet, mercenariorum, et filiorum. Si servus es, plagas metue. Si mercenarius, mercedem duntaxat specta. Sin autem supra hos assurgis, ac filius es, ut patrem reverere. Bonis operibus stude, quia bonum est patri obtemperare, etiamsi ex ea re nihil quæstus ad te rediturum sit. Hoc ipsum merces est, patri obsequi. Quæ utinam ne contemnamus. Absurdum enim fuerit, cum pecunias avide præripias, sanitatem in longius differre atque extrahere; cum corpus præpurges, animæ purgationem in aliud tempus reservare; cum ex hac terrena servitute in libertatem vindicari studeas, supernæ libertatis cupiditate minime tangi; cum studium et diligentiam omnem adhibeas, ut magnificas ædes incolas, aut splendidas vestes geras, nihil curæ suscipere, ut ipse summo pretio dignus sis; cum ad bene de aliis merendum promptus sis, de te ipso bene mereri nolle. Et quidem si tibi pretio hoc bonum comparare liceret, nullis omnino pecuniis parceres : nunc autem, quia gratuita misericordia proponitur, idcirco tibi prompta et exporrecta beneficentia et liberalitas contemptum parit. Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tem-

pus, mortis periculo vacat. Cum Paulo, id est, cum magna illa voce, ad te clamo : « Ecce nunc tempus acceptabile, » ecce nunc dies salutis [1]. » Quo loco particula, « Nunc, » non certum aliquod tempus, sed tempus omne designat. Et rursus : « Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et » illuminabit te Christus [2], » peccati noctem discutiens : quandoquidem « In nocte spes mala [3], » ut testatur Isaïas, ac mane accipi conducibilius est.

XIV. Sere, cum serendi tempus fuerit, et fruges comporta, et horrea solve, cum tempus hoc postularit, et tempestive planta, et uvam maturam detonde, et Veris temperie fretus navem e portu solve, rursusque oriente hyeme, marique sæviente, fac eam in portum subducas. Quin tibi quoque, « Et belli, et pacis tempus sit [4], » et matrimonii ineundi, et a matrimonii opere abstinendi, et amicitiæ, et dissidii, siquidem ita necesse sit, atque omnis denique rei, si Salomoni auscultandum est. Auscultandum est autem ; utile enim consilium proponit. At vero salutis tuæ negotium semper age, ac quælibet occasio sit tibi tempus suscipiendi baptismatis. Si autem semper hodiernum diem præteriens, crastinum observes, paulatim differendo, non animadvertis te a pravo illo deludi, ut ita fert illius consuetudo. Da mihi præsens, inquit, futurum Deo : mihi juveniles annos, Deo seniles : mihi voluptates, Deo corpus effœtum, nullisque usibus aptum. Verum, quanto in periculo versaris? Quot, quamque inopinati rerum casus? Vel bellum oppresserit, vel terræ motus obruerit, vel mare exceperit, vel bellua rapuerit, vel morbus extinxerit, vel mica panis, res vilissima, transverse per fauces currens; (quid enim hominis interitu facilius, quantumvis ob divinam imaginem glorieris?) vel immo-

[1] 2 Cor. VI, 2. — [2] Ephes. V, 14. — [3] Isaï. XXXVIII, 13. — [4] Eccle. III, 1, et seqq.

dica crapula, vel ventus in præceps agens, vel equus sessorem secum abripiens, vel pharmacum de industria, ad insidias comparatum, fortasse etiam pro salutari pestiferum inventum, vel inhumanus judex, vel inexorabilis carnifex, vel denique quidpiam eorum, quæ celerem mortem, atque omni ope et auxilio validiorem, efficiunt.

XV. At si per baptismum te ipsum præmunieris, ac pulcherrimo et firmissimo auxilio tibi in futurum caveris, animum scilicet et corpus unctione et Spiritu consignans, quemadmodum olim Israël nocturno illo cruore, qui primigenos tuebatur; quid tibi accidet, et quod tibi præsidium comparatum erit? Audi Salomonis Proverbia : « Si » sederis, ait, intrepidus eris : Si dormieris, suavem som» num carpes[1]. » Audi etiam quid tibi læti nuntiet David : « Non timebis, inquit, a timore nocturno, ab incursu, et » dæmonio meridiano[2]. » Hoc tibi et viventi, maximum ad securitatem momentum afferet; (pecus enim signata non facile insidiis appetitur, quæ autem minime signata est, a furibus facile capi potest; ) et vita perfuncto, commodum quoddam, tanquam funebre munus, futurum est, veste splendidius, auro præstantius, tumulo magnificentius, infructuosis libaminibus religiosius, maturorum fructuum primitiis tempestivius, iisque omnibus rebus, quas mortui mortuis largiuntur, consuetudinem pro lege observantes. Omnia tibi pereant, omnia diripiantur, pecuniæ, prædia, throni, splendores, ac cætera, quæ vagæ atque incertæ hujus vitæ sunt : tu vero secura et tranquilla mente diem ultimum claude, nullo ex omnibus, quæ Dei beneficio tibi ad salutem concessa sunt, auxilio destitutus.

XVI. At metuis, ne gratiam corrumpas, ac proinde purgationi moram producis, utpote nullam alteram jam ultra habens? Quid autem? Non vereris, ne persecutionis

[1] Prov. III, 24. — [2] Psal. XC, 5.

tempore in periculum adducaris, ac Christo, possessione omnium, quas habes, præstantissima spolieris? Num igitur ob hanc causam a suscipiendo christianismo refugies? Absit. Non est sani hominis hic metus : desipientis est hæc cogitatio. O incautam, ut ita loquar, cautionem! O ingentes pravi illius versutias! Vere ille caligo est, et lucem ementitur. Cum aperto Marte nihil perficit, insidias obscure tendit; et cum pravus sit, quasi humanus ac bene affectus, consilium dat, ut alterutro certe modo superior omnino discedat, nec ulla ratione ipsius insidias effugiamus. Id quod hic quoque perspicue molitur. Nam cum tibi in animum inducere nequeat, ut baptismum palam aperteque contemnas ac pro nihilo ducas, per fictam cautionem te eo mulctat, ut in eam fraudem, quam metuis, imprudens per metum incidas; et dum times, ne donum corrumpas, ea ipsa de causa ab hoc prorsus excidas. Atque ille quidem hoc ingenio est, nec unquam versutiæ suæ finem statuet, quandiu nos ad cœlum properantes videbit, unde ipse dejectus est. Tu autem, o homo Dei, fac adversarii insidias cognitas habeas. Etenim adversus habentem, et de rebus maximis, certamen initur. Ne hostem in consilium adhibeas : ne fidelis fieri ac nominari parvipendas. Quandiu in catechumenorum numero es, in pietatis vestibulo versaris. Intrare te oportet, atrium pertransire, Sancta contueri, in Sancta Sanctorum prospicere, cum Trinitate conjungi. Magna sunt ea, ob quæ oppugnaris; magno quoque præsidio opus habes. Quocirca fidei clypeum adversus eum objice. Timet te cum armis dimicantem; ac propterea te charismate spoliat, ut inermem et incautum facilius opprimat. Omnes ætatum gradus, omnia vitæ genera et instituta attingit. Quare omni studio propulsetur.

XVII. Juvenis es? Contra pravos affectus, in acie cum

subsidio sta, in Dei phalange nomen profitere, adversus Goliath strenue pugna, mille, vel decies totidem hostes cape, ac tibi subjice. Ita flore ætatis fruere; nec tuam juventutem marcescere sustine, imperfecta fide mortuam et extinctam. Senilem ætatem agis, nec a necessarie præstituto die longe abes? Canos reverere; prudentiam, quæ a te requiritur, pro ea, qua nunc teneris, infirmitate, præsta; paucis his diebus, quos reliquos habes, succurre; purgationem senectuti committe. Quid in effœta senectute atque extremo vitæ spiritu, juvenilis ætatis vitia pertimescis? An tu etiam expectas, dum mortuus, non jam misericordiam magis, quam tui odium movens, abluaris? An voluptatum reliquias in his vitæ reliquiis expetis? Turpe est, cum ætate consenueris ac defluxeris, libidine tamen te minime consenuisse; sed, vel ea affici, vel eam certe opinionem, per baptismi dilationem, hominibus præbere. Infans tibi est? Ne occasionem improbitas arripiat: ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecretur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum metuis? Quam imbecillis animi mater es pusillæque fidei! Anna vero Samuëlem, prius etiam quam procreatus esset, «Deo »vovit[1];» atque in lucem editum statim consecravit, ac cum sacerdotali stola educavit, nihil humani verita, sed Deo fidem habens. Nihil tibi amuletis, nec incantamentis opus est, quibuscum pravus ille in leviorum hominum animos simul irrepit, venerationem Deo debitam furtim ad se transferens. Trinitatem ipsi da, magnum, inquam, illud et pulchrum amuletum.

XVIII. Quid præterea? Virginitatem colis? Baptismo consignare: hunc tibi vitæ socium et familiarem ascisce. Hic tibi, et vitam, et verba moderetur, omnia membra, omnes animi motus, omnes sensus. Honore eum complec-

[1] 1 Reg. 1, 10.

tere, ut te ornet, « Capitique tuo gratiarum coronam » nectat[1], » et corona deliciarum te protegat. Matrimonii vinculis astrictus es? Baptismo quoque constringere: hunc tibi contubernalem adjunge pudicitiæ custodem, innumeris eunuchis et janitoribus tutiorem. Nondum carni copulatus es? Ne baptismi perfectionem extimescas. Purus ac mundus es, inito etiam matrimonio : in me hoc periculum recipio, ego harum nuptiarum conglutinator, ego auspex. Nec enim, quia honoratior est virginitas, idcirco turpe et ignominiosum est matrimonium. Christum imitabor, purum, inquam, illum pronubum et sponsum, qui, et « Miraculum in nuptiis edit[2], » et conjugium præsentia sua honestat. In id tantum incumbe, ut purum sit matrimonium, atque ab obscœnarum cupiditatum contagione liberum. Hoc unum posco; a dono securitatem accipe, ac vicissim istud dono repende, ut certo tempore, quandiu scilicet assignatum fuerit orationi tempus, omni negotio præstabilius, a re uxoria abstineas, idque ex communi pacto et consensu. Non enim legem sancimus, sed consilium damus; ac quidpiam eorum, quæ tua sunt, ad utilitatem tuam, communemque utriusque vestrum securitatem, accipere volumus. Ut autem in summa dicam, nullum vitæ genus est, nullum studium et institutum, cui non hoc conducibilius sit. « Qui conditione libera gaudes[3], » frenum accipe; qui servili premeris, æqualem honoris gradum; qui in mœrore versaris, solatium; qui læto atque hilari es animo, disciplinam; qui rerum inopia laboras, opes tutas, nec direptioni obnoxias; qui divitiis affluis, præclaram facultatum tuarum administrationem. Nihil adversus animæ tuæ salutem captiose comminiscere, nihil machinare. Nam licet aliis fucum faciamus, nobis quidem

[1] Eccli. XXXII, 3. — [2] Joan. II, 1, et seqq. — [3] Galat. III, 28.

ipsis nunquam poterimus. Ac profecto adversus se ipsum ludere, admodum periculosum et stolidum est.

XIX. At in media hominum frequentia versaris, ac publicarum rerum cura et administratione inquinaris : atque idcirco metuis, ne misericordia, quam per baptismum consecutus es, depereat? Simplici oratione tecum agam. Forum quoque ipsum, si fieri potest, cum pulchro comitatu fuge, aquilæ, vel, ut magis apposite dicam, columbæ pennis tibi ipsi impositis. (Quid enim tibi cum Cæsare, aut Cæsaris rebus?) Atque ita fuge, ut non ante conquiescas, quam eo perveneris, ubi nec peccatum est, nec infuscatio, nec serpens in via mordens, piosque tuos gressus impediens. Abripe animam tuam ex hoc mundo; fuge Sodomam; incendium fuge; irretorto oculo gradere, ne in salis lapidem concrescas. In montem salutis causa te confer, ne simul corripiaris. Quod si jam occupatus es, ac necessariis vinculis astrictus, ita tecum ipse disputa, vel ego potius tecum disputabo. Præstat quidem, et bonum consequi, et purgationem tueri ac conservare : verum si utrumque non datur, illud certe præstat, in rerum publicarum administratione nonnihil interdum sordium contraxisse, quam omnino a gratia excidere : quemadmodum scilicet a patre et hero quandoque objurgari satius est, quam domo ejici : et exiguo splendore perstringi, quam prorsus obscurari. Prudentum porro et cordatorum virorum est, ut in bonis meliora et excellentiora, ita in malis minora et leviora eligere. Quocirca ne tantopere purgationem formides. Ea enim, quæ recte et cum laude gerimus, a justo et benigno rerum nostrarum judice semper ad vitæ nostræ studia atque instituta, tanquam ad amussim quamdam, exiguntur. Atque ita plerumque accidit, ut qui in civili vita et in medio posita, aliquid honeste et ex virtute fecerit, in meliori causa sit, quam qui a publicis muneribus feriatus, officio suo non usque-

quaque perfunctus fuerit : quemadmodum, ut mea fert opinio, mirabilius est hominem compedibus vinctum nonnihil progredi, quam nullo onere impeditum, currere : mirabilius item, eum, qui per cœnum incedat, leviter aspergi, quam eum, qui pura via iter faciat, purum ab omni macula manere. Argumento est Raab meretrix, cui, alioqui parum laudatæ, hospitalitas sola justitiæ laudem attulit; et publicanus, quem una tantum humilitas extulit, nullo alio nomine commendatum; ut tibi documento sit, ne de tua salute temere desperes.

XX. Verum, dicet quispiam, quid mihi ex ea re accesserit, si per baptismum præoccupatus fuero, atque omnes vitæ suavitates mihi ipsi ob hujusmodi celeritatem præclusero, cum voluptatibus interim indulgere liceat, atque ita demum gratiam assequi? Neque enim, qui « Priores in » vinea laborarunt[1], » meliori idcirco conditione fuerunt, æqua nempe mercede postremis quoque persoluta. Negotio me liberasti, quisquis tandem es, qui talia profers, dum procrastinationis istius arcanum ægre tandem extulisti : et quamvis consilii tui perversitatem improbem, eo tamen nomine te laudo, quod eam aperte confessus es. Verum adesdum, et parabolæ expositionem accipe, ne ex hoc Scripturæ loco per imperitiam in fraudem incidas. Primum hic de baptismo non agitur, sed de his, qui aliis atque aliis temporibus fidem amplectuntur, atque in pulchram vineam, hoc est, Ecclesiam, ingrediuntur. Nam ex qua die atque hora ad fidem quisque accessit, ab eadem quoque hoc ab eo exigitur, ut operi manum admoveat. Deinde, tametsi quantum ad laboris modum, plus contulerint, qui priores ingressi sunt, non tamen, quantum ad bonæ voluntatis mensuram. Ea etiam ratione, postremis fortasse amplior merces debebatur, etsi quodam modo absurdum

[1] Matth. xx, 1, et seqq.

videri possit, quod dico. Nam quod posterius ingressi sint, ea causa fuit, quia posteriores ad vitis excolendæ operam vocati sunt. In cæteris autem rebus quantum alios antecelluerint, videamus. Illi quidem non prius crediderunt, nec ingressi sunt, quam ipsis ex conventu merces constituta fuisset: hi autem nulla condicta mercede ad laborem accesserunt, quod quidem majoris fidei argumentum est. Præterea, illi invidæ, et ad murmurandum proclivis naturæ esse inventi sunt: his nihil tale objicitur. Tum etiam, illis merces erat quod dabatur, etiamsi improbis et malignis: his gratia. Quamobrem stoliditatis etiam et amentiæ damnati, ampliori mercede merito privati sunt. Quid autem et iis qui tarde venerant factum sit, consideremus. Certe æqualem ipsi mercedem acceperunt. Qua igitur fronte operarum conductorem criminantur, velut in æquæ mercedis persolutione ab æquitate recedentem? Hæc omnia sudoris gratiam primis subtrahunt, etiamsi priores labore fatigati sint. Ex eoque efficitur, ut æquali huic mercedis distributioni æquitas sua constet, nimirum animi voluntate cum labore compensata.

XXI. Sed demus, lavacri quoque vim et facultatem, juxta hanc expositionem tuam, parabola designari; quid prohibet, quominus ipse, et prior ingressus, et diei æstum perpessus, postremis non invideas, ut humanitate quoque ipsa et animi facilitate ac benignitate superior sis, atque remunerationem, non beneficii et gratiæ, sed debiti loco accipias? Huc etiam accedit, quod ita demum operarios mercedem accipere vult parabola, si in vineam ingressi fuerint, ac non ab ea aberraverint; quod quidem tibi periculum imminet. Quamobrem si tibi exploratum esset fore, ut ita sentiens, ac de labore aliquid malitiose subtrahens, baptismum consequereris, ignoscendum tibi esset ad hujusmodi rationes confugienti, ac nonnihil lucri ex Do-

mini benignitate facere cupienti ; ut illud non dicam, hoc ipsum amplius laborare, amplioris mercedis loco habendum esse, his quidem certe, qui animo sunt non omnino illiberali et sordido. Cum autem periculum tibi sit, ne, dum hujusmodi lucra consectaris, a vinea prorsus excidas, et dum parva et exigua obiter colligis, sorte ipsa mulcteris; age, verbis meis obtempera, pravisque hisce interpretationibus et oppositionibus missis factis, simplici animo, et citra argutationem, ad donum accede, ne, antequam spei tuæ compos fias, ex hac vita abripiaris, atque imprudens in perniciem tuam hujusmodi captiones et argutias comminiscaris.

XXII. Quid autem? Nonne, inquies, benignus et facilis est Deus? Nam et cogitationes humanas cognoscit, et animi nostri desiderium explorat, baptismique votum pro baptismo ducit. Ænigmati simile quiddam narras, si apud Deum, propter ipsius benignitatem, is pro illuminato habetur, qui luminis expers est, aut etiam intra regnum cœlorum est, qui eo frui expetit, cum interim ea minime faciat, quæ ad cœleste regnum iter aperiunt. Ego vero, quid de his rebus sentiam, libere dicam ; ac futurum arbitror, ut prudentes viri sententiæ meæ calculum suum addant. Eorum, qui Donum consecuti sunt, alii quidem prius a Deo et salute sua prorsus aversi erant, qui videlicet per omnia flagitiorum genera grassabantur, et de industria vitium amplexabantur. Alii quodam modo semimali, ac medio inter virtutem et vitium loco positi ; ii nempe, qui tametsi malum perpetrarent, id tamen, quod perpetrabant, minime probabant, quemadmodum nec morbum suum qui febri divexantur. Alii etiam ante lustricam initiationem honeste et cum laude vivebant ; illi quidem ex bona indole, isti vero quod ad baptismum se ipsos sedulo ac studiose præpurgarent : qui etiam post baptismum præs-

tantius adhuc cautiusque vitam instituunt : illud, ut bonum consequerentur ; hoc, ut tueantur atque conservent. In his porro, ut meliores illi judicandi sunt, qui de improbitate quidpiam remiserunt, quam qui omnino improbi et scelerati fuerunt : ita iis, qui non omnino effrenate ac prostitute peccarunt, illi præferri debent, qui virtutem coluerunt, ac se ipsos ante baptismum velut scopis quibusdam purgarunt. ( Habent enim quiddam præter cæteros, nimirum superioris vitæ studia et labores ; non enim, quemadmodum lavacrum hanc vim habet, ut peccata deleat, ita etiam recte facta extinguit. ) Atque his rursus anteponendi sunt, qui et gratiam excolunt, et se ipsos ad omnem virtutis elegantiam quam maxime expoliunt.

XXIII. De iis autem, qui baptismum non assequuntur, alii quidem pecudum omnino, vel ferarum vitam imitantur, prout vel amentia, vel animi pravitate laborant ; qui scilicet ad cætera mala hoc quoque adjunxerunt, ut nec baptismum ipsum, ut opinor, magnopere venerentur, eoque sint animo, ut, siquidem detur, eum non gravatim accipiant ; si vero non detur, susquedeque ferant. Alii donum quidem agnoscunt, atque honore prosequuntur ; verum moras producunt, illi ob ignaviam, isti ob infinita et irrita desideria. Alii ne accipere quidem possunt, vel propter infantiam fortasse, vel propter inopinatum prorsus et violentum aliquem casum, quo efficitur ut ne cupientibus quidem gratia potiri liceat. Quemadmodum igitur in illis permagnum discrimen invenimus, ita etiam inter istos. Nam qui plane baptismum aspernantur, sceleratiores sunt iis, qui ob infinita ac irrita desideria, vel ob socordiam, a baptismo suscipiendo retardantur. Atque hi rursus in graviori crimine sunt, quam illi, qui per ignorantiam ac tyrannidem a baptismo exciderunt. Tyrannis enim nihil aliud est, quam rei alicujus consequendæ inopinato erepta fa-

cultas. Ac futurum existimo, ut primi quidem, cum aliorum scelerum, tum etiam baptismi contempti pœnas luant: alii autem pœnas quidem, leviores tamen pendant, ut qui non tam animi pravitate, quam stultitia, a baptismo aberrarint: postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo judice afficiantur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. Neque enim quisquis dignus supplicio non est, protinus honorem quoque meretur; quemadmodum ne quisquis honore indignus est, statim etiam pœnam promeretur. Quin ad hunc quoque modum rem expendo. Si eum, qui animo tantum et voluntate, non autem reipsa, cædem perpetravit, cædis damnandum putas, sit sane is quoque apud te pro baptizato, qui baptismum citra baptismi susceptionem expetivit: sin autem illud non admittis, quonam pacto hoc admittas, haud sane perspicio. Aut, si magis placet, hoc modo agamus. Si ad vim baptismi obtinendam, ipsius desiderio teneri satis esse censes, ac propterea de gloria contendis, tibi quoque ad gloriam, gloriæ desiderium sufficiat. Quid enim tua interfuerit, ea carere, modo eam habere concupiscas?

XXIV. Ergo, posteaquam hos sermones audivistis, « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non » confundentur [1], » Baptismum videlicet non assecutæ. Atque illuminationem suscipite, quandiu per tempus licet, « Ne vos a baptismo disjunctos tenebræ comprehendant [2]. » Venit nox, quando nemo potest operari [3], » nimirum post discessum ex hac vita. Illa Davidis vox est; hæc veræ illius lucis, « Quæ omnem hominem in mundum venientem il» luminat [4]. » Existimate Salomonis his verbis inertiam ac socordiam vestram acriter insectari: « Quousque tandem

[1] Psal. xxxiii, 6. — [2] Joan. xii, 7. — [3] Id. ix, 4. — [4] Id. i, 9.

» piger jacebis? Quando consurges a somno [1]? » Hoc et illud causaris, atque « Excusas excusationes in peccatis [2]. » Luminum diem expecto : Paschatis festum pluris facio : Pentecosten expectabo. Cum Christo in resurrectionis die ad vitam redire : Spiritus adventum honorare. Quid postea? Veniet repente vitæ finis in die, quam non expectas, et in hora, quam ignoras : ac tum adveniet, quasi malus viator, gratiæ inopia, atque in tantis bonitatis opibus fame laborabis. Sed faciendum tibi est, ut contraria per contraria colligas, messem nempe per diligentiam et industriam, sitisque restinctionem per fontem, atque, « Instar cervi [3] » gravissima siti laborantis, magna celeritate ad fontes accurras, contractamque currendo fatigationem aqua extinguas ; non autem, ut Ismaëli accidit, aquæ inopia exarescas ; aut, quod poëtæ fabulantur, in medio fonte siti crucieris. Miserum est, cum nundinæ effluxerint, tum demum negotiationem quærere. Miserum est, cum Manna præterierit, tum cibum appetere. Miserum est, serum consilium capere, ac tum damni sensu affici, cum nulla jam ratione acceptum incommodum sarciri potest, hoc est, postquam hinc excesserimus, acerbeque conclusa fuerint, quæ quisque in hac vita gessit, atque, et scelerati homines, supplicio, et qui animos purgarint, splendore affecti fuerint. Quocirca vobis providendum est, ne ad gratiam cunctanter accedatis ; verum summam celeritatem adhibeatis, ne latro vobis antevertat; ne adulter vos prætereat; ne avarus superiori conditione sit; ne sicarius bonum illud præripiat; ne publicanus, ne scortator, ne denique quisquam ex iis, qui « Per vim in regnum irrumpunt, illud» que rapiunt [4]. » Ultro enim vim patitur, ac propter bonitatem tyrannidem suffert.

XXV. Enimvero, si mihi auscultandum putabis, ad

[1] Prov. VI, 9. — [2] Psal. CXL, 4. — [3] Id. XLI, 2. — [4] Matth. XI, 12.

scelus quidem et fraudem tardus eris, celer autem ad salutem. Pari enim in vitio sunt, promptitudo ad vitium, et segnities ad virtutem. Si ad comessationem vocatus fueris, ne festines; si ad fidei abjurationem, fac pedem retro celerrime referas; si tibi flagitiosorum ac perditorum hominum sodalitium dixerit: « Veni nobiscum, particeps esto » sanguinis, virum justum injuste in terram abscondamus [1]; » ne auribus quidem hos sermones admitte. Ita duas maximas utilitates consequeris: nam et illis peccatum suum indicabis, et te ipsum a prava societate eximes. At si tibi magnus David dicat: « Venite, exultemus Domino [2]. » Si alius Propheta: « Venite, ascendamus in montem Do» mini [3]. » Si ipse salutis nostræ Vindex: « Venite ad me » omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vos refi» ciam [4]: » aut, « Surgite, abeamus hinc [5], nive splendidius » effulgentes, et super coagulati, et super sapphirum col» lustrati [5]; » ne in contrarium nitamur, ne moram faciamus. Petrum et Joannem æmulemur: ad baptismum ut illi ad sepulcrum et resurrectionem [6], omni festinatione properemus, simul currentes, certatim currentes, omni contentione in id incumbentes, ut hoc bonum priores occupemus. Ne dixeris: Abi et redi, et cras baptizabor, cum hodie beneficio affici queas. Adsit mihi mater, adsit mihi pater, fratres, uxor, liberi, amici atque omnes quos charos habeo, et tum salutem accipiam: nunc autem nondum mihi splendidum fieri vacat. Verendum enim est, ne luctus socios accipias, quos te lætitiæ socios habiturum speraveras. Quamobrem, siquidem adsint, pulchre tecum agi puta; sin autem absint, ne eos expectes. Turpe est enim dicere: Ubi est munus, quod propter baptismum offeram? Ubi splendida vestis, in qua explendescam? Ubi ea, quæ

[1] Prov. I, 11. — [2] Psal. XCIV, 1. — [3] Mich. IV, 2. — [4] Matth. XI, 28. — [5] Joan. XIV, 31. — [6] Thren. IV. 7. — [7] Joan. XX. 3.

ad initiatores meos excipiendos requiruntur, ut in his quoque rebus nominis celebritatem consequar? Valde enim, uti vides, hæc necessaria sunt; ac propterea gratia imminuetur. Ne in magnis rebus minuta et levicula in rationem mittas: ne turpi aliquo et abjecto affectu te duci patiaris. Istud mysterium sublimius est rebus iis, quæ in oculorum aspectum cadunt. Te ipsum offer, Christum indue, honesta et laudabili vita me ale: si ego excipi lætor: sic etiam Deus, qui maxima quæque beneficia nobis elargitur. Nihil apud Deum magnum est, quod non pauper quoque donare possit, ut ne hac quoque in re tenuiores propellantur; cum siquidem non habeant, quomodo cum locupletibus certent. Etenim in cæteris quidem rebus inter divitias et paupertatem interest: hic autem, qui promptior atque alacrior est idem quoque ditior evadit.

XXVI. Nihil progressum tuum inhibeat: nihil animi alacritatem reprimat. Quandiu vehemens est desiderium, id, quod desideras, arripe. Quandiu calet ferrum, frigida obduretur, ne quid interim accidat, quod animi cupiditatem infringat. Philippus sum: esto Candaces. Dic ipse quoque: « Ecce aqua, quid me prohibet baptizari[1]? » Temporis occasionem arripe: ob bonum lætitiam concipe: atque hæc locutus, baptizare; baptizatus, salutem accipe; et quamvis corpore Æthiops sis, animo dealbare. Salutem consequere, qua nihil sublimius præstantiusque est, apud eos certe, qui mente præditi sunt. Ne dicas: Baptizet me episcopus, atque is metropolitanus, aut Jerosolymitanus; (non enim locorum est gratia, sed Spiritus;) isque etiam sit claro et nobili genere ortus; grave enim fuerit, nobilitati meæ ob ejus, qui baptizat, obscuritatem, labem ac dedecus inferri; aut, si presbyter, saltem qui cælebs sit, qui continentiæ laude atque angelica vivendi ratione flo-

[1] Act. VIII, 36.

reat; grave enim fuerit, si in purgationis tempore inficiar atque commaculer. Ne concionatoris aut baptizantis auctoritatem inquiras. Alius horum judex est, ac rerum obscurarum explorator : quandoquidem « Homo faciem, Deus » autem cor intuetur[1]. » Tibi autem quivis ad purgationem satis idoneus est, modo inter probatos censeatur, ac non aperte condemnatus sit, atque ab Ecclesia alienus. Qui curatione indiges, in judices judicium ne arripe; nec eorum, a quibus purgaris, dignitates excute, nec inter genitores delectum habe. Est quidem alius alio præstantior, vel inferior : te autem quivis est superior. Sic tecum reputa. Sint duo annuli, alter aureus, alter ferreus, atque ambo eamdem imperatoris imaginem insculptam habeant, ac deinde ceram imprimant. Quid tandem hoc signum ab illo signo differet? Nihil. Materiam in cera internosce, quamlibet singulari solertia sis? Dic, utrum e duobus signis, aureo scilicet annulo, an ferreo expressum sit, et quomodo unum idemque signum existat? Discrimen enim in materia est, non in signo. Sic tibi quoque omnes, qui baptizandi munere funguntur, idonei habeantur. Quamvis enim alius alium vitæ probitate antecellat, eadem tamen baptismi vis est; ac quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est.

XXVII. Ne tua dignitate alienum putes, simul cum paupere baptizari, qui dives es, patricius cum ignobili, herus cum eo qui hactenus tibi servus extitit. Nondum tantum te demittes, quantum Christus, cui hodierno die baptizaris, qui salutis tuæ causa servilem quoque formam accepit. Ex quo die per baptismum immutaris, veteres omnes notæ cesserunt : una forma omnibus Christus impositus est. Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ

[1] 1 Reg. xvi, 7.

pudorem, futuri sæculi pudorem ignominiamque fugias; (nam hoc quoque sempiterni illius supplicii pars est;) ac perspicuum facias, te serio atque ex animo peccatum odisse ac detestari, dum illud tanquam contumelia dignum traducis, ac velut ludibrio exponis, de eoque triumphum agis. Ne exorcismi medicinam respuas, nec ob illius prolixitatem animo concidas. Nam id quoque velut lapis quidam Lydius est, ad quem exploratur quam sincero quisque pectore ad baptismum accedat. Ecquando tantum laboris susceperis, quantum « Æthiopum regina, quæ ab extre- » mis terræ finibus perrexit, ut Salomonis sapientiam vi- » deret? Et ecce plus quam Salomon hic[1], » saltem apud eos, qui rem perfecte considerant. Ne viæ longinquitatem reformides, nec maris spatia, nec ignem, si adhibeatur, nec aliud quodcumque impedimentum, quo gratiam consequaris. Cum autem tibi, nec labore ullo, nec opera ulla suscepta, rei expetitæ compotem fieri liceat, quæ tandem stultitia est, donum in aliud tempus rejicere? « Sitientes, » inquit, venite ad aquam; (sic te hortatur Isaïas;) et qui » non habetis argentum, ite et emite, ac vinum, nullo per- » soluto pretio, bibite[2]. » O ingentem benignitatis celeritatem! o facilem contrahendi rationem! Hoc bonum sola voluntate venale tibi proponitur; ipsum animi desiderium Deus ingentis pretii loco habet. Sitit sitiri: bibere volentibus potum præbet: cum ab eo beneficium petitur, ipse beneficio afficitur: in promptu est ipsius munificentia ac liberalitas: jucundius dat, quam alii accipiant. Hoc unum caveamus, ne jejuni ac minuti animi notam subeamus, parva, Deique munificentia parum digna postulantes. Beatus ille, a quo, ut ab illa Samaritana, potum Christus poscit, « Fontemque dat aquæ in vitam æternam salientis[3].

[1] 3 Reg. x, 1-3, et Matth. xii, 42. — [2] Isaï. lv, 1. — [3] Joan. iv, 7, et seqq.

» Beatus, qui seminat super omnem aquam[1], » et omnem animam, crastino die aratro perstringendam et irrigandam, quam hodie bos et asinus calcant, utpote vastam, incultam et aridam, ac bruta stoliditate laborantem. Beatus, qui licet « Juncorum torrens sit, de domo tamen Do» mini rigatur[2], » atque ex juncifero frumenti ferax efficitur, pastumque eum, qui hominibus aptus sit, profert, non autem asperum et inutilem. Ac proinde omni cura et studio nobis est providendum, ne communi hac gratia careamus.

XXVIII. Sint hæc sane, dixerit aliquis, quantum ad eos attinet, qui baptismum requirunt. Quid autem de iis dices, qui tenera adhuc ætate sunt, nec aut damnum aut gratiam sentiunt? An eos quoque baptizabimus? Ita prorsus, si quod periculum urgeat. Præstat enim absque sensu sanctificari, quam sine sigillo et initiatione abscedere. Atque hujus rei ratio nobis est circumcisio, die octavo peragi solita[3], quæ baptismi figuram quodam modo gerebat, atque iis, qui rationis adhuc expertes erant, offerebatur; sicuti etiam postium unctio, quæ, rebus sensu carentibus adhibita, primogenitis salutem afferebat. De reliquis ita censeo, ut triennio expectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio; (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte intelligunt, imbuuntur tamen et informantur;) ita demum, magno perfectionis sacramento, et animas et corpora sanctificent. Etenim res ita se habet. Vitæ quidem actionibus referendis tum demum obnoxii esse incipiunt, cum et ratio ad plenum accrevit, et mysterium didicerunt; (ætatis enim beneficio hoc habent, ut peccatorum, quæ per ignorantiam admiserint, rationem reddere minime cogantur;) at propter inopinatos et repentinos periculorum impetus,

[1] Isaï. XXXII, 20. — [2] Joël III, 18. — [3] Gen. XVII, 12.

quique nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilius est.

XXIX. At dices : Christus trigesimo anno baptizatur[1], idque cum Deus esset : tu vero me baptismum urgere jubes? Cum Deum dixisti, quæstio abs te soluta est. Nam ille purgatio ipsamet erat, nec purgationis indigebat; verum tua causa purgabatur, quemadmodum et carnem ferebat, cum carnis expers esset. Nec vero ei quidquam periculi metuendum erat, baptismum proroganti; quippe qui passionis quoque suæ arbiter esset, quemadmodum et nativitatis. Tibi autem non leve periculum imminet, si hinc, corruptioni soli genitus, nec incorruptibilitate indutus, excesseris. Quin illud etiam animadverto, quod illi quidem tempus hoc baptismi necessarium erat; tua autem non eadem est ratio. Idcirco enim ille trigesimo denique anno, ac non prius, sese indicavit, tum ne ostentator aliquis esse videretur; (quo affectu inepti homines ducuntur;) tum quia hæc ætas plenum virtutis argumentum, docendique maturitatem habet. Jam quoniam ei salutiferum mundo supplicium subeundum erat, omnia profecto, quæ ad passionem spectabant, ad passionem concurrere oportebat, nimirum ostensionem, baptismum, cœleste testimonium, prædicationem, multitudinis concursum, miracula et velut corpus unum fieri, non divulsum, nec temporum intervallis disjunctum et interruptum. Etenim ex baptismo et prædicatione excitatus est ille « Confluentis multitudinis terræ motus[2]; » sic enim tempus illud Scriptura vocat. Rursus ex populi multitudine et frequentia, signorum editio, et miracula, quæ homines ad Evangelium adducebant, extiterunt. Ex his porro invidia nata est, ex invidia odium, ex odio insidiæ, et proditio. Hinc postremo crux, eaque omnia, quæ nobis salutem pepere-

[1] Luc. III, 23. — [2] Matth. XXI, 10.

runt. Ac Christi quidem res ita se habent, quantum quidem nobis assequi licet : atque etiam fortasse alia quædam ratio iis, quas commemoravimus, reconditior inveniri queat.

XXX. Tibi autem quid necesse est, ut dum exempla, quæ te sublimiora sunt, sequeris, malum consilium capias, præsertim cum, permulta quoque alia ex iis, quæ tum ab eo gesta esse historiæ proditum est, a nostro ritu discrepare, ac tempore dissidere, constet? Exempli causa : Christus paulo ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha. Jejunium unum idemque est; at utriusque temporis non parva est differentia. Ille enim jejunium adversus tentationum impetus objicit; nobis autem jejunium hoc præstat ut cum Christo commoriamur, ac festum præcedat purgatio. Jam ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit; (Deus enim erat;) nos autem ad virium nostrarum modulum jejunium attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsi, ultra virium facultatem in jejunando prosiliant. Præterea, ille Paschatis mysterium Discipulis in cœnaculo tradit, et a cœna, et unico ante passionem die; nos in templis, et ante cœnam, et post resurrectionem. Ille tertio die a morte ad vitam rediit; nos post diuturnum tempus. Ita ipsius res, nec a nostris penitus distractæ atque abruptæ sunt, nec rursus temporibus inter se cohærent; verum hactenus nobis traditæ, ut ad earum exemplar ritus nostros conformemus, plenam omnibusque modis perfectam similitudinem fugiunt. Quid igitur mirum, cum, quamvis salutis nostræ causa baptismum susceperit, temporis tamen ratione a nobis differre? Quod tu quidem mihi, velut magnum aliquid et admirandum, adversus tuam ipsius salutem opponere videris.

XXXI. Quare, si quid me audiendum putatis, hujusmodi rationes valere jubete, atque ipsi ad bonum hoc pro-

silite, ac duplex certamen inite; alterum, ut vos ipsos ante baptismum emundetis; alterum, ut acceptum baptismum conservetis : quandoquidem ejusdem est difficultatis, et bonum aliquod, quo prius carebas, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare. Fit enim plerumque, ut, quod studio et industria partum est, socordia labefactetur, quod autem inertia amissum est, labore et diligentia recuperetur. Magnum tibi ad ea, quæ cupis, assequenda et retinenda, subsidium attulerint vigiliæ, jejunia, chameuniæ, orationes, lacrymæ, commiseratio erga pauperes, largitio. His rebus, partim pro iis, quæ accepisti, gratias age, partim etiam ea tuere ac custodi. Habes beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat : ne contemptim prætereas. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias provectus es. Pane carens, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ fores provolutus[1]? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; panis ille, cujus particeps factus es; calix ille, quem accepisti, cum Christi passionibus initiareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advena? Per hunc eum excipe, qui propter te peregrinatus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, teque ad cœleste domicilium pertraxit. Zachæum imitare, illum, inquam, heri publicanum[2], hodie magnificum : facultates omnes tuas ingredienti Christo offer, ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Ægrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera, quibus te Christus liberavit. « Si videris nudum, operi eum[3], » tuum incorruptionis indumentum, hoc est, Christum, honore prosequens : « Quotquot enim in Christum bapti-

[1] Luc. XVI, 20. — [2] Id. XIX, 2, et seqq. — [3] Isaï. LVIII, 7.

» zati sumus, Christum induimus[1]. » Si debitorem nactus sis, ad pedes tuos sese abjicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam, rescinde[2]. Decem illa talentorum millia, quæ tibi Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit, ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, pœnæ a te expetantur.

XXXII. Sic te compara, ut lavacrum non modo corpus, sed imaginem quoque abluat : non modo peccata eluat, sed mores etiam emendet : non modo pristinas vitæ sordes abstergat, verum fontem quoque ipsum expurget: non hoc tantum in animo tibi insculpat, ut bona honeste acquiras ; sed ut etiam bene parta amittas, aut, quod levissimum est, male parta deponas. Quid enim tibi profuerit, ita peccati veniam impetrasse, ut tamen ei, quem læseris, damnum non sarciatur; cum tu duplici scelere constrictus tenearis ; altero, quia sceleratis artibus facultates tuas auxisti ; altero, quia partas opes retines? Ita, quamvis illa tibi noxa condonata sit, hac tamen hodierno die adhuc implicaris. Hodie enim apud te aliena res est, ideoque minime sublatum et extinctum est peccatum, sed tempore solum intercisum. Illud quidem ante baptismum perpetratum est, istud vero post baptismum manet. Lavacrum enim admissorum peccatorum veniam habet, non eorum, quæ admittuntur. Porro non fucanda est purgatio, sed imprimenda; tibique hoc agendum, ut plene ac perfecte splendescas, non ut leviter atque in superficiem illinaris ; ut gratia non peccata tantum obducat, sed ab iis omnino te vindicet. « Beati, quorum remissæ sunt ini» quitates : » hoc plenæ et cumulatæ purgationis est. « Et

[1] Galat. III, 27. — [2] Matth. XVIII, 26.

» quorum tecta sunt peccata : » hoc iis congruit, quorum intimæ animi partes nondum purgatæ sunt. « Beatus vir, » cui non imputavit Dominus peccatum[1] : » tertia quædam hæc est peccantium classis; quorum scilicet, tametsi actio minime laudabilis est, mens tamen culpa et crimine vacat.

XXXIII. Quid igitur dico, et quo mea spectat oratio? Heri Chananæa anima eras[2], et per peccatum « In terram » inclinata[3] : » hodie a Verbo erecta es. Ne rursus curveris, ac, velut ligneo collari a diabolo depressa, in terram propendeas, atque ita afficiaris, ut vix erigi et assurgere queas. Heri « Sanguinis profluvio tabescebas[4] ; » rubrum enim et cruentum peccatum ex te manabat; hodie siccato profluvio ad pristinum florem rediisti. Contacta quippe vestis Christi fimbria, fluxum compressisti. Fac purgationem serves, ne alioqui sanguinis defluvio rursus labores, Christumque jam, surripiendæ salutis causa, prehendere nequeas. Neque enim Christus sæpius sibi aliquid surripi amat, tametsi mire benignus et facilis. Heri in lecto jacebas, corpore fractus et solutus, nec hominem præsto habebas, qui, « Cum turbaretur aqua, te in piscinam injiceret[5] ; » hodie nactus es hominem, eumdemque Deum, vel, ut rectius loquar, Deum et hominem. Elatus es e grabato, imo grabatum extulisti, ac beneficium acceptum, velut in columna incisum, omnibus spectandum proposuisti. Cave, ne admisso peccato rursus in grabato, id est, in pessima corporis voluptatibus fracti quiete, jaceas. Verum, ut es, proficiscere, præcepti hujus memor : « Ecce » sanus factus es; jam noli peccare, ne deterius aliquid » tibi accidat[6], » si post acceptum beneficium malus inveniaris. Magnam hanc vocem, « Lazare, veni foras[7], » in

[1] Psal. xxxi, 1, et seqq. — [2] Matth. xv, 22. — [3] Luc. xiii, 11. — [4] Id. viii, 43, et seqq. — [5] Joan. v, 7. — [6] Ibid. 14. — [7] Id. xi, 43.

sepulcro jacens audisti. (Quid enim Verbi voce præstantius?) Ac prodiisti, non quatriduo, sed multis diebus mortuus, cum triduano illo simul ad vitam rediens, atque funebribus vinculis solutus es. Cave, ne rursus emoriaris, iisque, « Qui in sepulcris habitant[1], » aggregeris, ac peccatorum tuorum funibus constringaris; cum incertum sit, an rursus e sepulcro ad vitam excitaberis, usque ad postremam illam et communem resurrectionem, quæ, quidquid factum est, ad judicium adducet, non jam ut curetur, sed ut judicetur, rationemque eorum reddat, quæ recte vel male coacervarit.

XXXIV. Si lepra, hoc est, deformi pravitate, prius infectus eras, ac deinde abrasa ejectaque hac vitiosa materia, salvam et incolumem imaginem recepisti, purgationem mihi, sacerdoti tuo, ostende[2], ut cognoscam, quantum ea legalem purgationem antecellat. Novem illis ingratis ne te adjungas, verum decimum tibi imitandum propone; qui, quanquam Samaritanus esset, alios tamen grati animi officio vicit. Da operam, ne mala vitiligo rursus erumpat, atque ita afficiaris, ut corporis tui vitio vix ulla medicina possit adhiberi. Nuper avaritia et tenacitas manum tuam siccabat; hodie eam largitio et beneficentia extendat[3]. Præclara ægræ manus curatio est, dispergere, dare pauperibus, ea, quibus circumfluimus, ubertim exhaurire, quoad fundum quoque ipsum attigerimus; (fortasse ex eo quoque alimentum tibi manabit, velut olim Sarephthanæ, ac præsertim si Eliam alueris[4];) egregias opes existimare, inopia propter Christum, qui nostra causa paupertatem subiit, laborare. Si surdus ac mutus eras, auribus tuis Verbum insonet[5]; vel potius eum, qui insonuit, retine. Ne ad Domini disciplinam et admonitio-

[1] Psal. LXVII, 7. — [2] Luc. XVII, 12, et seqq. — [3] Luc. VI, 6. — [4] 3 Reg. XVII 9. — [5] Marc. VII, 32.

nem, quemadmodum aspis ad incantationes, occlusas aures habeas. Si cæcus, et luminis expers[1], « Illumina oculos » tuos, ne unquam in mortem obdormias. In Domini lu» mine lumen perspice[2], » in Spiritu Dei Filium intuere, trinum, inquam, illud et simplex atque indivisum lumen. Si Christum totum admiseris, universas ipsius curationes, quibus sigillatim unusquisque ad sanitatem revocatus est, in animam tuam congeres. Illud modo caveas, ne gratiæ mensuram ignores, neve tibi somno dedito, ac male securo, zizania hostis superseminet[3]. Illud modo provideas, ne, puritate tua diaboli invidiam subiens, te ipsum rursus per peccatum miserabilem reddas. Illud modo videas, ne propter bonum opus effusiori lætitia gestiens, atque immodice elatus corruas, dum in altum efferris. Illud modo cures, ut purgationem summo studio excolere nunquam intermittas, « Ascensiones in corde tuo disponens[4]; » atque acceptam Dei beneficio et gratia veniam, cura et diligentia tuearis; ut peccatorum quidem tuorum remissio a Deo proficiscatur, verum remissionis conservatio, ex te quoque sit.

XXXV. Quomodo autem id assequeris? Fac tibi parabola illa semper in animo hæreat, et tibi optime ac præstantissime consulueris. « Excessit a te impurus et crassus » Spiritus[5], » per baptismum ejectus ac profligatus. Disrumpitur se in fugam conjectum; non patitur se domo et tecto carere. Ambulat per loca inaquosa, divinoque rore minime perfusa; illic commorari gestit; vagatur, quærens requiem, non invenit; animas baptismo consignatas offendit, quarum vitia lotione obruta sunt; aquam perhorrescit; lustricis undis, non secus ac legio marinis, suffocatur. Rursus, in domum, e qua recesserat, revertitur.

[1] Luc. xviii, 35. — [2] Psal. xii, 4, et Id. xxxv, 10. — [3] Matth. xiii, 25. — [4] Psal. lxxxiii, 6. — [5] Luc. xi. 24, et seqq.

Impudens est, pervicax est, rursus impetum facit, rursus tentat. Ac si quidem Christum in ea inhabitantem invenerit, et locum, quem vacuum reliquerat, ab eo impletum; rursus propellitur et propulsatur, infectis rebus discedit, oberrationisque nomine miser et calamitosus existit. Sin autem animæ tuæ sedem, scopis quidem mundatam et ornatam, cæterum vacuam et inertem, atque ad hunc aut illum excipiendum, uter tandem prior invaserit, æque comparatam repererit, in eam insiliet, et cum majori apparatu immigrabit, fientque novissima tanto pejora prioribus, quanto quidem tum emendationis et præsidii a baptismate spes erat : nunc autem perspicua et manifesta est pravitas, per boni fugam malum attrahens; ob idque firmior jam et stabilior habitatori possessio.

XXXVI. Rursus enimvero, ac sæpius tibi luminum memoriam refricabo, ex Litterarum sacrarum monumentis ea colligens. Nam et ipse iis commemorandis exhilarescam. (Quid enim lumine dulcius et jucundius, his qui lumen degustarunt?) Et oculos tuos his verbis perstringam : «Lux orta est justo, et huic conjuncta lætitia[1]. » Et, Lux » justis omni tempore[2]. » Quinetiam quidam Deum ad hunc modum affatur : « Illuminas tu mirabiliter a montibus » æternis[3]; » hoc est, ut opinione assequor, ab angelicis Virtutibus, quæ nobis ad optima quæque adjumento sunt. Jam Davidem quoque his verbis utentem audis : » Dominus illuminatio mea, et Salvator meus, quem ti- » mebo[4]? » Qui etiam nunc sibi lucem et veritatem emitti » postulat[5]; » nunc ob eam sibi impertitam gratias agit, cum » lumen Dei super se signatum esse[6] » ait, hoc est, impressa et cognita esse datæ illuminationis signa. Unum illud lumen fugiamus, quod ex sævo igne nascitur. Ne in

[1] Psal. XCVI, 11. — [2] Isaï. LX, 19. — [3] Psal. LXXV, 5. — [4] Id. XXVI, 1. — [5] Id. XLII, 3. — [6] Id. IV, 7.

ignis nostri lumine ambulemus, et in flamma quam accendimus. Ignem etiam purgantem novi, « Ad quem mittendum Christus in terram venit [1], » qui et ipse mystice ignis appellatur. Hujus porro ignis ea vis est, ut crassiorem materiam, ac vitiosam animi affectionem absumat, eumque proinde celerrime Christus accendi vult. Cupit enim nos quamprimum beneficio affici; utpote qui nobis quoque ignis carbones auxilii causa porrigat. Est alter ignis non purgans, sed scelerum vindex; sive sodomiticus ille, quem sulphure et procella permixtum [2], Deus in peccatores omnes fundit [3]; sive ille, « Qui diabolo ejusque angelis paratus est [4]; » sive etiam ille, « Qui ante faciem Domini procedit, et in circuitu inimicos ejus inflammat [5]; » sive denique ille omnibus his formidabilior, qui cum insomni illo verme conjunctus est [6], nec unquam extinguitur, verum in sceleratorum hominum pœnam perennis est et sempiternus. Hi enim omnes eam vim habent, ut perdant ac deleant; nisi tamen hoc quoque loco quispiam ignem mitiorem, et ut Deo vindice dignum est, intelligendum putet.

XXXVII. Quemadmodum porro duplex ignis genus est, ita duplex quoque lumen est : alterum, quo princeps animi nostri pars illustratur, ac nostri secundum Deum gressus reguntur : alterum, fallax et curiosum, veroque lumini oppositum, atque interim tamen illius speciem præ se ferens, ut nos externa specie fallat, et in fraudem impellat. Hoc, et caligo est, et meridies esse videtur, id est, clarissima luminis pars. Sic enim illud Scripturæ audio, iis « Qui semper in meridianis tenebris fugiunt [7]. » Hoc, et nox est, et splendor existimatur, his utique, qui deliciis et voluptatum illecebris corrupti sunt. Quid enim ait David? « Nox

[1] Luc. XII, 49. — [2] Gen. XIX, 24. — [3] Psal. X, 7. — [4] Matth. XXV, 41. — [5] Psal. XCVI, 3. — [6] Marc. IX, 43. — [7] Isaï. V, 20.

» me miserum circumstabat, et nesciebam : delicias enim » lumen esse arbitrabar [1]. » Atque illi quidem tales sunt, animoque ita affecti : nos vero scientiæ lumen nobis ipsis excitemus ; quod quidem nobis hac ratione continget, si « Ad justitiam seminemus [2], » et vitæ fructum vindemiemus ; (actio quippe contemplationem parit ; ) ut cum alia, tum hoc quoque, nempe quod verum lumen, quod rursus fictum et ementitum sit, intelligamus, nec in malum, tanquam in bonum, per imprudentiam labamur. Lumen efficiamur, ut Discipuli a magno Lumine vocati sunt, his verbis : « Vos estis lux mundi [3]. » Efficiamur luminaria in mundo, verbum vitæ sustinentes, hoc est, vitalis aliis hominibus vis et facultas. Arripiamus Deitatem, arripiamus primum et purissimum Lumen. Ad ipsius splendorem incedamus, prius quam pedes nostri ad tenebrosos et hostiles montes offendant. Quandiu dies est, « Sicut in die ho- » neste ambulemus, non in comessationibus et ebrietatibus, » non in cubilibus et impudicitiis [4], » quæ noctis furta sunt.

XXXVIII. Omnibus membris purificemur, fratres, omnes sensus purgemus ; nihil in nobis sit imperfectum, nihil quod primam nativitatem oleat, nihil denique luminis expers relinquamus. Illuminemur oculis, ut recte cernamus, nec meretricium ullum et obscœnum simulacrum, ex studioso et curioso aspectu conflatum, in nobis circumferamus ; alioqui enim, etiamsi libidinem non adoremus, anima tamen ipsa sordes contraxerit. Si qua in nobis trabes, si qua festuca, eam evellamus ; ut et aliorum trabes et festucas perspicere queamus. Illuminemur auribus, illuminemur lingua : partim ut, « Quid loquatur Dominus » Deus, audiamus, et auditam faciat nobis mane miseri- » cordiam suam [5], » atque exultatio illa, et lætitia, quæ

1 Psal. CXXXVIII, 11, et seqq. — 2 Osee. X, 12. — 3 Matth. V, 14. — 4 Rom. XIII, 13. — 5 Psal. LXXXIV, 9, et CXLII, 8.

sanctis et divinis auribus insonat, auditui nostro infundatur : partim ne « Gladius acutus [1], aut novacula acuta simus [2], ac sub lingua laborem et dolorem versemus [3], sed » Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, loquamur [4], » igneas linguas reveriti. Olfactu curemur, ut ne effœminemur, suavisque odoris loco, pulvere conspergamur; verum unguentum illud, nostra causa effusum, odoremur, spirituali modo illud percipientes, atque ab eo ita efformati, et commutati, ut ex nobis quoque suavis odor afflctur. Purgemur tactu, gustu, faucibus, non molliter tangentes, nec rebus levibus et politis gaudentes, sed Verbum, salutis nostræ causa incarnatum, ut decet, attrectantes, ac Thomam hac in re imitantes; nec succis cupediisque titillati, acriorum titillationum fratribus, sed « Gustantes et agnoscentes, quoniam suavis est Dominus [5], » præstantiori gustu ac permanente; nec denique acerbas illas et ingratas fauces, quæ id, quod datur, transmittunt, nec unquam retinent, paululum recreantes, sed divinis sermonibus, « Qui melle dulciores sunt [6], » eas oblectantes.

XXXIX. Præclarum insuper fuerit, purgato capite, ut pars ea, quæ sensuum domicilium et officina est, purgari solet, Christi caput, « Ex quo corpus omne construitur [7] » et conglutinatur, tenere; ac peccatum, supra nos sese efferens, atque in præstantiorem nostri partem imperium sibi arrogans, consternare. Præclarum etiam humeris sanctificari ac purgari, ut Christi crucem tollere queant, quam non facile quilibet ferre potest. Præclarum item manibus et pedibus lustrari : illæ nempe, ut in omni loco puræ attollantur, Christique disciplinam, « Ne irascatur » Dominus [8], » apprehendant, ac per opera divinum sermonem sibi creditum probent, quemamodum ille qui datus

[1] Psal. LVI, 5. — [2] Id. LI, 4. — [3] Id. X, 7. — [4] I Cor. II, 7. — [5] Psal. XXXIII, 9. — [6] Id. XVIII, 11. — [7] Coloss. II, 19. — [8] Psal. II, 12.

est « In manu cujusdam Prophetæ [1] » his autem, ne ad fundendum sanguinem præcipites ruant [2], atque ad vitium cursu ferantur; verum ad Evangelium, « Supernæque vo» cationis [3] » palmam prompti ac parati sint, Christumque abluentem atque purgantem suscipiant. Quod si qua ventris quoque illius, qui cibos e Verbo procedentes capit ac distribuit, perpurgandi ratio est, præclarum etiam fuerit cavere, ne eum luxu et diffluentibus cibis Deum efficiamus; quin potius illum accuratissime purgemus et extenuemus, ut Verbum Domini intimo sinu suscipiat, ac pro peccante Israële in honesto et laudabili dolore versetur. Jam cordi quoque et intestinis honorem haberi comperio. Hoc mihi David persuadet, « Cum cor mundum in » se ipso creari, ac Spiritum rectum in visceribus inno» vari [4], » postulat. Quibus verbis, ut opinor, ea animæ facultas, qua cogitamus, atque hujus motus aut cogitationes significatur.

XL. Quid lumbi? Quid renes? Nam ne hoc quidem prætereundum est. Attingat hæc quoque purgatio. Sint lumbi nostri succincti, ac per continentiam restricti, quemadmodum Israëli olim, ex legis præscripto, Pascha comedenti [5]. Nemo enim pure ac perfecte ex Ægypto excedit, nec exterminatorem fugit, nisi hæc domuerit ac frenaverit. Renes autem laudabilem immutationem sentiant, vim totam appetitus ad Deum transferentes, ut dicere queamus: « Domine, ante te omne desiderium meum [6]. » Et, « Diem » hominis non desideravi [7]. » Viros etenim spiritualium desideriorum nos esse convenit [8]. Nam ita demum draconem illum, cujus vires maxima ex parte in umbilico et lumbis sitæ sunt, oppresserimus, extincta videlicet eversaque ea

[1] Jerem. L, 1. — [2] Psal. XIII, 3. — [3] Philip. III, 14. — [4] Psal. L, 12. — [5] Exod. XII, 11. — [6] Psal. XXXVII, 10. — [7] Jerem. XVII, 16. — [8] Dan. X, 23.

potentia, quam in his partibus obtinet. Nec vero tibi mirandum accidat, quod « Minus honestis corporis partibus » uberiorem honorem [1] » tribuo, eas sermone mortificans et castigans, atque adversus materiam stans in procinctu. Omnia membra, quæ sunt super terram, Deo demus, omnia consecremus ; non autem fibram solum hepatis, non renes cum adipe, non partem quamdam corporis, non hoc, aut illud. Cur enim alia contemnamus? Verum nos totos offeramus. Simus holocausta ratione prædita, victimæ perfectæ ; nec brachium solum, aut pectusculum sacerdoti attribuamus ; nimis enim parvum hoc fuerit ; verum nos ipsos totos Deo in munus offeramus, ut nos totos recipiamus ; quandoquidem hoc est plane accipere, Deo donatum esse, et quasi rem sacram salutem nostram operari.

XLI. Præter hæc omnia, imo ante hæc omnia, « Bo» num depositum custodi [2], » cui vivo, et pro quo milito, et quod utinam me ex hac vita discedentem comitetur, cum quo et omnes vitæ molestias perfero, et jucunditates omnes contemno ac pro nihilo duco ; fidem, inquam, et confessionem in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Hanc tibi hodierno die committo ; cum hac te, et lustricis aquis immergam, et in altum extraham. Hanc tibi do totius vitæ sociam, et patronam, unam Deitatem et potentiam, quæ in tribus conjunctim invenitur, et tria divisim comprehendit, nec substantiis aut naturis inæqualis est nec præstantiis aut submissionibus augetur vel minuitur sed undequaque æqualis est, undequaque eadem, non secus ac una cœli pulchritudo et magnitudo : trium infinitorum infinitam conjunctionem, Deum unumquemque, si separatim consideretur, ut Patrem sic Filium, ut Filium sic et Spiritum sanctum, servata sua cuique proprietate : Deum rursus tria hæc, si simul cogitentur ; illud, propter

[1] 1 Cor. xii, 23. — [2] 2 Tim. i, 14.

eamdem essentiam : hoc, propter unum principatum. Vix unum animo concepi, cum statim tribus circumfulgeo. Vix tria distinguere incipio, cum ad unum reducor. Si unum quodpiam trium appareat, id totum mihi esse videtur, atque implentur oculi, majorque etiam pars oculorum aciem fugit. Hujus magnitudinem comprehendere nequeo, ut ei, quod reliquum est, plus tribuam. Quod si rursus tria hæc animi consideratione contraxero, unum splendorem cerno, utpote qui lumen unitum distinguere aut dimetiri nequeam.

XLII. Num tu generationem metuis, ne quid patiatur Deus, qui ab omni perpessione alienus est? Ego contra creationem metuo, ne per contumeliam et iniquam sectionem Deus mihi pereat, si vel Filium a Patre, vel Spiritus essentiam a Filio distraxero. Nam quod mirum et absurdum est, non modo creatura Deo ab iis inducitur, qui Deitatem male trutinant, verum ipsa quoque creatura in se ipsam iterum secatur. Quemadmodum enim humiles et abjecti homines Filium a Patre sejungunt, atque inferiori loco ponunt; sic Spiritum rursus a Filio separant, inferioremque faciunt : ita ut, per novam hanc theologiam, et Deo, et creaturæ, contumelia infertur. Nihil, o viri, in Trinitate servum est, nec creatum, nec adventitium, ut ex cujusdam docti viri sermone accepi. « Si adhuc hominibus » placerem, Christi servus non essem [1], » inquit divinus Apostolus. Si adhuc creatum aliquid adorarem, aut in rei creatæ nomine baptizarer, Divinitatem minime consequerer, nec primam procreationem in melius immutarem. Quid ad eos dicam, qui Astartem adorant, aut Chamos, Sidoniorum idolum, aut sideris formam, Dei quidem paulo majoris, apud idololatras illos, sed tamen facti atque creati, cum ipse, aut hos duos, in quorum nomine bapti-

[1] Galat. I, 10.

zatus sum, non adorem, aut conservos adorem? Conservi enim utique erunt, ut cumque nobis aliquantulum honore præstent; quandoquidem inter conservos quoque discrimen, et præstantia reperitur.

XLIII. Cupio Patrem majorem dicere, ex quo id æquales habent, quod æquales sunt, et quod sunt. Hoc enim ab omnibus mihi concedetur. Verum, principium vereor, ne minorum principium illud faciam, ac per hujusmodi prælationem contumelia afficiam. Neque enim Patri gloria est, eorum, quæ ex ipso sunt, depressio. Ac præterea inexplebilem tuam aviditatem suspectam habeo, ne, arrepta hac voce, Major, naturam seces, atque hac voce ad omnia abutaris. Non enim hæc dictio, Major, ad naturam, sed ad causam referenda est. Neque enim quidquam eorum, quæ eamdem substantiam habent, substantia majus aut minus est. Cupio Filium, ut Filium, Spiritui anteferre; sed mihi hoc non permittit baptismus, per Spiritum sanctum me perficiens. At enim vereris, ne tibi Tritheiæ crimen impingatur? Habe tu tibi hoc bonum, hanc, inquam, in tribus conjunctionem; certamen ad me transmitte. Sine me navis extructorem esse, tu nave utere. Quod si alius est navis extructor, domus architectum me accipe; tu animo habita, etsi nihil laboris exantlasti. Non minus prospere navigabis, aut domum habitabis, quam ego, qui hæc fabricatus sum, quamvis in iis nihil elaboraveris. En quo animi candore tecum ago! En Spiritus benignitatem! Meum sit bellum: tua sit palma. Ego telis feriar: tu tranquillus et pacatus sede, propugnatorem tuum precibus juvans; manum per fidem porrige. « Tres lapides habeo[1], » quibus Philistæum funda petam et percutiam. « Tres adversus Sarephthanæ filium insufflationes habeo[2], » quibus homines morte sublatos ad vitam revocem. « Tres

[1] 1 Reg. XVII, 40. — [2] 3 Reg. XVII, 21.

» adversus assulas proluviones habeo [1], » quibus victimam consecrabo, aqua scilicet ignem excitans, quod quidem maxime mirandum est ; atque ignominiosos Prophetas mysterii viribus prosternam.

XLIV. Quid longiori oratione opus est? Doctrinæ etenim hoc tempus est, non altercationis et disputationis. « Testificor coram Deo et electis Angelis, » quod cum hac fide baptizaberis. Si alio modo inscriptus es, quam mea doctrina exposcit, veni ac transcribere. Ego horum non inscitus atque ineptus sum scriptor, scribens ea quæ mihi inscripta sunt, et docens quæ didici, atque a prima ætate ad hanc usque canitiem servavi. Meum sit periculum, meum quoque præmium, qui animæ tuæ sum dispensator, ac per baptismum te perficio. Sin autem ita te habes, ac pulchris litteris notatus atque inustus es, quæ scripta sunt serva, in obnoxiis mutationi temporibus circa rem minime mutabilem immutabilis manens. Tu, qui recte conscriptus es, Pilatum qui male scripserat, in meliorem partem imitare. Dic iis, qui te a sententia deducere student : « Quod » scripsi, scripsi [2]. » Puderet enim me profecto, si, cum malum stabile ac firmum maneat, bonum contra facile in deterius flecteretur ; cum nos ita comparatos esse vitæ ratione oporteat, ut a vitio quidem ad virtutem facili motu impellamur, a virtute autem ad vitium nullo modo incitemur. Si cum hac sententia et doctrina ad baptismum accedis, « Ecce labia mea non prohibebo [3], » ecce manus meas Spiritui commodo. Salutem acceleremus, ad baptismum exurgamus ; exilit Spiritus, præsto est initiator, in promptu est baptismus. Sin vero adhuc claudicas, nec Deitatis perfectionem suscipis, quære qui te tingat, vel in malam rem tingat. Mihi enim non vacat Deitatem secare, atque in regenerationis tempore tibi mortem inferre ; ut

[1] 3 Reg. XVIII, 34. — [2] Joan. XIX, 22. — [3] Psal. XXXIX, 10.

sic nec gratiam habeas, nec gratiæ spem, salute nimirum brevi tempore naufragio amissa. Si cui enim ex his tribus Divinitatem detraxeris, totum everteris, tibique ipsi perfectionem ademeris.

XLV. At nondum ulla in animo tuo, vel melior, vel deterior littera impressa est; verum hodierno die inscribi te oportet, atque a nobis ad perfectionem informari? Nubem ingrediamur; da mihi pectoris tui tabulas; Moyses tibi ero, etsi hoc insolentius a me dictum videri queat; Dei digito novum Decalogum inscribam; compendiosam salutis doctrinam insculpam. Quod si qua bellua hæretica, et a ratione aversa sit, inferiori loco maneat; aut periculum erit, ne veritatis doctrina tanquam lapidibus obruatur. Baptizabo te, docens, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Nomen porro unum tribus commune, Deitas. Intelliges, tum ex ipsa rerum specie, tum ex verbis ipsis, te omnem impietatem rejicere, et cum tota Deitate conjungi. Crede mundum universum, tam qui oculis cernitur, quam qui oculorum obtutum fugit, a Deo ex nihilo creatum esse, et Creatoris providentia gubernari, foreque aliquando, ut in præstantiorem statum immutetur. Crede nullam mali essentiam esse, nec regnum, aut principii expers, aut a se ipso subsistens, aut a Deo creatum, sed nostrum opus hoc esse et Pravi illius, malum ex incuria et socordia ad nos irrepsisse, non autem a Creatore. Crede Dei Filium, Verbum illud omnibus sæculis antiquius, atque citra ullum temporis principium, et incorporeo modo a Patre genitum, hunc, inquam, Dei Filium, extremis diebus, hominis quoque filium tua causa factum esse, arcano modo, ac sine ulla spurcitie ex virgine Maria progressum; (nihil enim spurcum, ubi Deus est, et cujus beneficio et opera salus paratur;) totum hominem, eumdem et Deum, pro toto homine læso, ut, tota peccati condemnatione

rescisa, tibi toti salutem afferat; impatibilem divinitate, patibilem assumptæ humanitatis ratione; tantum hominem propter te effectum, quantum tu propter illum Deus efficeris; hunc propter iniquitates nostras ad mortem ductum, in crucem sublatum, et sepultura affectum fuisse, (hactenus scilicet, ut mortem gustaret,) tertio demum die ad vitam rediisse, atque in cœlos ascendisse, ut te humi jacentem secum ducat; ac denique gloriosum et illustrem rediturum, ut de vivis ac mortuis judicium ferat; non jam illum quidem carneum, nec corpore tamen vacantem, sed augustius diviniusque corpus habentem; qualeque ipse solus novit, ut, et ab his, « Qui eum pupugerunt [1], » videatur, et Deus, omnis molis et crassitici expers, maneat. Crede præterea resurrectionem, judicium, mercedem ad justam Dei lancem exigendam. Hanc porro iis, qui animo et mente purgati fuerint, lucem esse, hoc est, Deum, sese cuique, pro puritatis ratione, spectandum cognoscendumque præbentem, id quod regnum quoque cœlorum appellamus; iis contra, qui animi cæcitate laborant, tenebras esse, hoc est, abalienationem atque aversionem a Deo, pro hebetudinis ac cæcutientiæ modo, qua quisque in hac vita affectus fuerit. Decimo ac postremo loco, super hoc dogmatum fundamento bona opera extrue; quandoquidem « Fdes sine operibus mortua est [2], » quemadmodum et opera, si fides absit. Habes quæ de mysterio foras exportare, atque ad vulgi aures efferre licet. Cætera intus, Trinitate largiente, addisces, quæ etiam ipsa apud te ipsum tegas, velut ea quæ sub sigillo tenentur.

XLVI. Cæterum illud ex me intelligas velim. Statio hæc, qua confestim a baptismo ante magnum sacrarium stabis, futuræ vitæ gloriam præsignat. Psalmorum cantus, cum quo accipieris, illius hymnodiæ præludium est. Lam-

[1] Apoc. I, 7. — [2] Jacob. II, 20.

pades, quas accendes, illius luminum gestationis figuram gerunt, cum qua splendidæ et virgines animæ, splendidis fidei lampadibus, « Christo sponso obviam prodibimus [1], » nec per ignaviam et socordiam dormientes, ne, inscientibus nobis, is, cujus adventus expectatur, inopinato adsit, nec alimento et oleo, bonisque operibus carentes, ne a nuptiali thalamo excludamur. Prospicio enim animo tristem et miseram calamitatem. Aderit ille, « Cum clamor » exortus [2], » ut ei obviam procedatur, exiget : hæ quidem quoquot prudentes sunt animæ, cum splendido lumine, et uberiori ejus alimonia ipsi occurrent; cæteræ autem in magna perturbatione erunt, oleum ab iis, quibus suppetit, intempestive quærentes. Ille porro festinanter ingredietur : prudentes autem simul introibunt; fatuæ vero, quæ tempus illud, quo ingrediendum erit, in lampadum adornatione consumpserunt, ab ingressu arcebuntur, multumque et graviter ingemiscent, damnum negligentia sua, desidiaque contractum sero intelligentes, cum jam ipsis, quamlibet obnixe petentibus atque obsecrantibus, nequaquam ultra ad nuptialem thalamum aditus patebit, quem sibi ipsis male præcluserunt; alio quodam modo illos imitatæ, qui nuptiis, quas bonus ille pater bono sponso celebrat, interesse recusant, vel propter « Uxorem recens ductam, vel propter agrum nuper emptum, vel propter par » boum [3], » quæ male acquisierunt, per exiguarum leviumque rerum studium majoribus bonis sese mulctantes. Nec enim illic cuiquam superbo et arroganti homini locus est, nec segni et inerti, nec sordida nuptiisque indigna veste contecto, etiamsi in hac vita splendore illo dignum se censuerit, furtimque se aliis inseruerit, inani spe animum lactans. Quid postea ? Cum eo ingressi fuerimus, tum novit sponsus quæ docebit, et quo modo cum animabus iis,

[1] Matth. xxv, 1, et seqq. — [2] Ibid. 6. — [3] Luc. xiv, 18, et seqq.

quæ ingredientem comitatæ fuerint, versabitur. Cum iis porro, ut quidem opinor, versabitur, excellentiora et puriora mysteria docens; quorum utinam ipsi quoque participes fiamus, tam qui hæc docemus, quam qui discitis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

# ORATIO XLI [1].

## *In Pentecosten.*

## ARGUMENTUM.

I. *Festa non Judæorum aut Gentilium more, sed spirituali modo celebranda.* II. *Septenarius numerus a priscis hominibus commendatus. — Deus die septimo ab opere conquievit. — Septem dierum hebdomades Pentecostem pariunt.* III. *Septem Spiritus operationes.* IV. *Septenarius numerus in Enoch, Abrahamo et Christo consideratus. — Septenarius numerus in aliis rebus consideratus.* V. *Pentecoste mysterium magnum et venerandum. — Spiritus sancti auxilium implorat Gregorius.* VI. *Mali servi, qui in rerum creatarum ordinem Spiritum sanctum rejiciunt.* VII. *Macedonianos alloquitur, qui Spiritum sanctum, nec temporis expertem credebant. — Fraterna charitate cum hæreticis disputandum. — Turpe est, abjectis rebus, de vocibus contendere.* VIII. *Benigne cum Macedonianis controversiam init Grego-*

[1] Alias XLIV, quæ autem XLI erat, nunc est I. Habita Constantinopoli in festo Pentecostes anni 381.

*rius. — Macedoniarum vitæ genus, abstinentiam aliasque virtutes laudat Gregorius. — Pro eorum salute anathema esse desiderat.* IX. *Probatur Spiritus sancti æternitas. — Spiritus sanctus, lux, et lucis largitor; bonitas, et fons bonitatis.* X. *Honorandus Spiritus sanctus, ac dies ipsi consecratus.* XI. *Angelicæ Virtutes a Spiritu sancto perfectionem ac splendorem accipiunt. — Patriarchæ et Prophetæ per Spiritum sanctum Deum agnoverunt. — Triplex in Apostolis Spiritus sancti operatio. — Spiritus sanctus dæmonia et morbos depellit.* XII. *Cur Spiritus sanctus in igneis ac dispertitis linguis et in cœnaculo apparuerit.* XIII. *Spiritus sanctus a Prophetis prædicatus.* XIV. *Rerum creatio Filio et Spiritui sancto communis. — Varii ac benigni in homines. Spiritus sancti effectus.* XV. *Linguis externis, non vernaculis locuti sunt Apostoli.* XVI. *Laudabilis ac præclara linguarum divisio.* XVII. *Multiplex Judæorum captivitas. Ægyptiaca et Babylonica. Romana. Antiochica.* XVIII. *Peroratio.*

I. De hoc festo pauca disseramus[1], ut spirituali modo festum diem agitemus. Aliud namque alii festum est: Verbi autem cultori, sermo; et ex sermonibus, is, qui tempori maxime congruit. Nec ulla pulchritudo perinde pulchritudinis amantem oblectat, ut festorum amantem spiritualis celebrandorum festorum ratio. Sic autem consideremus. Festos dies Judæus etiam agit, verum juxta litteram; legem enim corpoream consectans, ad spiritualem legem non pervenit. Festos quoque dies gentilis agit, verum juxta corpus, deosque suos et dæmones; quorum alii vitiosarum affectionum effectores atque

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 369-373.

architecti sunt, quemadmodum ipsimet asserunt, alii ex vitiosis affectionibus honorem consecuti sunt. Quamobrem modus etiam ille, quo festa celebrant, cum vitiosis affectionibus conjunctus est; ut hoc ipsum quod peccant, in Dei honorem cedat, ad quem, vitium, quasi res quædam honesta et prædicanda, confugit. Festos dies nos quoque agitamus, verum ut Spiritui gratum est. Gratum est porro, eam a nobis rationem iniri, ut eorum, quæ ad festum pertinent, vel aliquid dicamus, vel agamus. Nec feriari nostrum quidquam est aliud, quam animæ aliquid eorum aggerere, quæ firma et stabilia sunt, ac tenentur, non ea autem quæ suffugiunt et dilabuntur, leviterque duntaxat sensum demulcent, magna vero ex parte, meo quidem judicio, et labefactant, et noxam inferunt. « Sufficit » enim corpori malitia sua [1]. » Quid flammæ ampliore materia opus est, aut belluæ copiosiori alimento, ut effrenatior, ac ratione violentior reddatur?

II. Quocirca nobis spiritualiter feriendum est. Orationis porro exordium erit hujusmodi; liceat enim hinc auspicari, etiamsi ab instituto argumento hic sermo nonnihil digredi videatur, atque in studiosorum gratiam elaborare, ut velut condimentum quoddam hujus diei solemnitati admisceamus. Septenarium numerum, ex legis Mosaïcæ præscripto, Hebræi in honore habent, quemadmodum postea Pythagorei quaternarium, per quem etiam jurare consueverant; atque octonarium et tricenarium Simoniani ac Marcionistæ, quibus etiam et parem Æonum numerum assignant et colunt. Et quidem, qua proportionis ratione, aut propter quam hujus numeri vim ac potentiam, eum in pretio habeant, haud scio, sed tamen habent. Quanquam ea perspicua causa afferri potest, quod cum Deus « Sex dierum spatio » materiam produxisset et informas-

[1] Matth VI, 34.

set[1], atque omnis generis speciebus et commixtionibus exornasset, mundumque hunc, quem nunc cernimus, condidisset, septimo die ab operibus conquievit, velut ipsum quoque Sabbati nomen indicat, quietem hebræa lingua significans[2]. Quod si circa hæc sublimior quædam est ratio, alii eam explicent. Porro hic honor apud eos, non in diebus tantum est, sed ad annos quoque porrigitur. Ac dierum quidem honor, Sabbatum est[3]; hoc declarat, quod apud ipsos in perpetuo honore est; cui etiam fermenti sublatio atque submotio pari dierum numero respondet. Annorum autem honor, «Septenarius ille remissionis annus[4].» Nec vero in hebdomadis solum, sed etiam in hebdomadarum hebdomadis, in diebus juxta atque annis. Enimvero dierum hebdomades Pentecosten pariunt, sanctum diem apud illos nuncupatum: annorum autem septimanæ, jubileum annum[5], sicut ipsi nominant, æque, tum terræ remissionem, tum servorum manumissionem obtinentem, et prædiorum emptores possessione sua excedere cogentem. Nam hæc natio, non modo frugum et primogenitorum, sed dierum etiam et annorum primitias Deo consecrat. Eo cultu venerabilis septenarius numerus, Pentecostes cultum una secum invexit. Septenarius enim in se ipsum ductus, quinquagenarium gignit, uno die excepto, quem ex futuro sæculo assumpsimus, octavum eumdem et primum; vel, ut rectius loquar, unum et sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum sabbatismus, desinat necesse est, ut detur pars, illis septem, et illis octo[6], quemadmodum jam nonnulli majorum nostrorum hunc Salomonis locum exposuerunt.

III. Quanquam autem de septenarii honore multa sint nobis Scripturæ testimonia, pauca tamen e multis producere satis erit. Septem itaque pretiosi Spiritus nominan-

[1] Gen. I, 1, et seqq. — [2] Id. II, 3. — [3] Exod. XVI, 26. — [4] Levit. XXV, 4. — [5] Ibid. 8, et seqq. — [6] Eccle. XI, 2.

tur. Isaïas enim, ut opinor, Spiritus operationes, Spiritus appellare solet[1]. « Eloquia item Domini, juxta Davidem, » septuplum purgata sunt[2]. » Ac justus a necessitatibus sexies liberatur, in septimo autem ne quidem percutitur[3]. Peccatori autem, « Non septies tantum, sed septuagies » etiam septies noxa remittitur[4]. » Ac rursum ex adversa parte; (nam improbitatis quoque pœna laudabilis est;) de Caïn quidem septies supplicium sumitur, hoc est, fraternæ cædis ab eo pœnæ repetuntur[5]; de Lamech autem septuagies septies[6], quia, post legem et condemnationem, cædem perpetravit. Eodem pertinet, quod de pravis vicinis scriptum est, « Eos septuplum in sinum suum reci» pere[7] » quod etiam de septem columnis[8], quibus Sapientiæ domus nititur; quod de totidem oculis, quibus Zorobabelis lapis ornatur[9]. Quinetiam, septies in die laudatur Deus[10].» Atque adeo sterilis septem filios, qui perfectus est numerus, parit[11], illa, inquam, quæ imperfectæ in filiis opposita erat.

IV. Quod si veteres etiam historias considerare oportet, animadverto septimum inter primævos homines Enoch translationis honore affectum[12]. Animadverto item vigesimum primum Abraham patriarchatu ornatum[13], mysterii majoris accessione. Septenarius enim, ter in se ductus, numerum hunc efficit. Ausit autem fortasse quispiam, juvenili animi impetu fervens, ad novum quoque Adamum venire, Deum, inquam, meum, et « Dominum Jesum » Christum[14],» qui, juxta retrogradam Lucæ descriptionem, a veteri et sub peccato constituto Adamo, septuagesimus septimus numeratur. « Tum septem illas Jesu filii Nave

[1] Isaï. XI, 2. — [2] Psal. XI, 7. — [3] Job. V, 19. — [4] Matth. XVIII, 21, et seqq. — [5] Gen. IV, 15. — [6] Ibid. 24. — [7] Psal. LXXVIII, 12. — [8] Prov. IX, 1. — [9] Zach. III, 9. — [10] Psal. CXVIII, 164. — [11] 1 Reg. II, 15. — [12] Gen. V, 24. — [13] Id. XII, 1, et seqq. — [14] Luc III, 23.

»tubas[1]» mecum reputo, totidemque circuitus, et dies, et sacerdotes a quibus muri Jericho quatiuntur. Consimili modo septenam Eliæ prophetæ conversionem, mysticamque illam triplicem insufflationem, qua Sarephthanæ viduæ filio vita inspirata est[2], ejusdemque numero parem «Super assulas proluvionem[3],» tum cum igne divinitus immisso sacrificium assumpsit, atque infames prophetas, qui, ab eo provocati, idem facere nequiverant, obtruncavit. Quo etiam in genere ponenda est «Septenaria illa nu»bis speculatio[4],» puerulo imperata, et æqualis Elisei circum Sunamitidis filium inflexio, qua vitalis halitus suscitatus est[5]. Ad eamdem quoque, ni fallor, doctrinam pertinet, (ut Septem hastilibus et lucernis[6]» instructum templi candelabrum prætercam,) quod, et sacerdos septem diebus initiatur[7], et septem item leprosus purgatur[8], ac totidem diebus templum dedicatur[9]. Eodem denique referendum, quod septuagesimo anno populus ex captivitate reducitur[10], ut quam vim in unitatibus hic numerus habet, eamdem quoque in decadibus habeat, ac perfectiori numero septenarii mysterium honoretur. Quid autem longinqua colligo? Jesus ipse, qui pura perfectio est, «Quin»que panibus» in deserto quinque hominum millia nutrire novit[11], ac rursus «Septem panibus quatuor millia[12].» Atque saturitatis reliquiæ, illic quidem duodecim cophini, hic autem septem sportæ: neutrum, opinor, temere, nec aliter, quam Spiritu dignum erat. Quin per te quoque ipse Scripturas pervolvens, multos numeros observaveris, qui profundius aliquid habeant, quam quod prima fronte præ se ferunt. Quod autem præsenti tempori commodissimum

[1] Josuë. VI, 3, et seqq. — [2] 3 Reg. XVII, 18, et seqq. — [3] Id. XVIII, 34. — [4] Ibid. 43, et seqq. — [5] 4 Reg. IV, 35. — [6] Exod. XXV, 31. — [7] Levit. VIII, 33. — [8] Exod. XXIX, 30. — [9] 3 Reg. VIII, 65. — [10] Jerem. XXV, 11, et XXIX, 10. — [11] Matth. XIV, 19. — [12] Id. XV, 34.

est, ob has fortasse, vel his proximas, vel etiam subliminiores quasdam, ac diviniores rationes, Pentecostes diem Hebræi colunt, ac nos item colimus; quemadmodum et nonnullos alios hebraïcos ritus observamus, qui apud illos quidem typice celebrabantur, a nobis autem mystice peraguntur. Cum hæc a nobis de die dicta sint, ad ea quæ sequuntur progrediamur.

V. Pentecosten celebramus, ac Spiritus adventum, et præstitutum pollicitationi exequendæ diem, speique impletionem. Ac, bone Deus, quantum est hoc mysterium! Quam magnum et venerandum! Corporea Christi finem habent, vel, ut rectius dicam, ea, quæ ad corporeum ipsius adventum spectabant; vereor enim dicere res ad corpus pertinentes, quoad mihi cujusdam oratio persuaserit, præclarius esse corpus deposuisse. Spiritus autem actiones initium sumunt. Quænam porro ea erant, quæ ad Christum spectabant? Virgo, Nativitas, præsepe, incunabula, Angeli divinam gloriam prædicantes, Pastores accurrentes, stellæ cursus, Magorum adoratio, et munerum oblatio, infantium cædes ab Herode patrata, ipse in Ægyptum fugiens, ex Ægypto rediens, circumcisus, baptizatus, supernum testimonium consecutus, tentatus, lapidibus propter nos impetitus, (utpote quibus afflictionis pro fide ac recta doctrina subeundæ exemplum dari oportebat,) proditus, clavis affixus, sepultus, vitæ restitutus, ascendens; quorum nunc etiam plurima patitur: ab impiis quidem, ea, quæ ignominiam habent, pro sua quoque lenitate patienter tolerat: a piis autem et Christi amore præditis, ea, quæ cum honore conjuncta sunt. Atque ut illis iram, eodem modo nobis quoque benignitatem differt; hoc fortasse consilio, ut et illis pœnitentiæ spatium concedat, et desiderium nostrum exploret; num scilicet in calamitatibus et certaminibus pietatis causa susceptis, animis

frangemur : quemadmodum jam olim divinæ dispensationis et impervestigabilium ipsius judiciorum, quibus res nostras sapienter moderatur, est ratio. Atque hujusmodi quidem sunt, quæ ad Christum pertinent; et quæ postea sequentur, splendidiora conspiciemus, utinamque et ipsi conspiciamus. Ad Spiritus autem mysteria explicanda, Spiritus ipse mihi adsit, tantamque dicendi facultatem tribuat, quantam cupio : aut si non tantam, at certe quæ huic festi celebritati par sit. Ac profecto aderit heriliter, non serviliter, nec jussum atque imperium, ut quibusdam videtur, expectans. Spirat enim ubi vult, et super quos vult, et quando, et quantum. Ex divino nobis est afflatu, ut sic de Spiritu sentiamus et loquamur.

VI. Qui Spiritum sanctum in rerum creatarum ordinem dejiciunt, contumeliosi sunt et mali servi, atque adeo malorum pessimi. Malorum enim servorum est, imperium rejicere, et adversus dominationem insurgere, atque id, quod liberum est, in eamdem secum servitutis classem redigere. Qui autem Deum eum censent, divini profecto viri sunt, ac splendido animo præditi. Qui vero etiam appellant, si quidem apud viros probos, sublimes et excelsi sunt : sin autem apud abjectos et humi provolutos, haud satis prudenter agunt; utpote qui luto margaritam, et imbecillæ auri tonitrui sonum, et solem infirmis oculis, et lacte adhuc utentibus solidum cibum committant; cum eos paulatim ad ulteriora promovere, atque ad sublimiora provehere conveniat, lumini lumen largiendo, ac veritati veritatem conciliando. Quocirca nos quoque, perfectiori interim sermone misso facto, (nondum enim tempus id postulat,) ad hunc modum cum ipsis disseremus.

VII. Si quidem, o viri, nec increatum, nec temporis expertem Spiritum sanctum creditis, spiritu adversario haud dubie afflamini : dabitis enim veniam, si zelo com-

motus, asperius aliquod verbum extulero. Quod si hactenus saltem recte sentitis, ac belle valetis, ut manifestam impietatem fugiatis, atque eum, qui nos quoque liberos efficit, a servili ordine eximatis, quod sequitur, una cum Spiritu sancto ac nobis, expendite. Vos quippe quadantenus ipsius participes esse confido, ac jam velut cum nostris simul rem considerabo. Aut mihi aliquid, quod inter servitutem et dominationem interjectum sit, date, ut illic Spiritus dignitatem collocem : aut, cum servitutis nomen fugiatis, non obscurum erit, quo loco atque ordine id, quod exquiritur, ponetis. At syllabas moleste fertis, atque ad vocem impingitis, « Lapisque offensionis et petra scan» dali[1] » hoc vobis efficitur, nec mirum, cum Christus quoque nonnullis scandalo fuerit. Humanus is quidem affectus. Verum spiritualiter inter nos hanc controversiam transigamus : fraternæ potius charitatis studium, quam nostri amorem præ nobis feramus. Vim Divinitatis ac potentiam nobis date, et nos vicissim Divinitatis vocem vobis concedemus. Naturam aliis vocibus, quibus plus tribuitis, confiteamini; ac vos, ut infirmos curabimus, nonnulla vobis grata et jucunda suffurantes. Etenim turpe quidem illud est, turpe, inquam, ac perabsurdum, cum animo valeatis, circa vocis sonum jejunos et minutos vos præbere, ac thesaurum occultare, quasi aliis eum invidentes, aut metuentes, ne linguam quoque vestram sanctificetis ; turpius autem nobis est, eodem vitio teneri, quod vobis objicimus, atque, cum vestram de minutis rebus contentionem damnemus, minute etiam de litteris disputare.

VIII. Trinitatem, o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem, Deus, a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit, idque potissimum, si id de

[1] Isaï. VIII, 14, et Rom. IX, 33.

quo pugnatur, spiritualis quædam timiditas fuerit, non autem diabolica contentio. Atque, ut apertius et compendiosius loquar, sic inter nos agamus, ut nec vos, sublimioris vocis causa, nos in crimen vocetis; (nec enim invidia et reprehensione premi debet hujusmodi ascensus;) nec nos vicissim eam vocem, cujus modo capaces estis, vobis objiciemus, quandiu alio itinere ad idem hospitium feremini. Non enim victoriam ambimus, sed, ut fratres, quorum disjunctione cruciamur, ad nos redeant, laboramus. Atque hæc ad vos dicta sint, apud quos vitale quidpiam reperimus, quippe qui sane atque integre de Filio sentiatis; quorum, cum vitam mirifice probemus, doctrinam tamen non omni ex parte laudamus; qui cum ea, quæ sunt Spiritus, habeatis, Spiritum quoque insuper assumite, ut non solum certetis, sed etiam legitime, cum hinc quoque coronæ decus comparetur. Hoc vobis morum et vitæ præmium detur, ut Spiritum plene perfecteque confiteamini, ac nobiscum, imo etiam ante nos, quantum æquum est, prædicetis. Atque etiam majus quiddam vestra causa dicere, illudque Apostoli proloqui non dubitabo. Adeo vos amplector atque exosculor; adeo concinnam hanc vestram et compositam vestem revereor, et contractum ex continentia colorem, et sacros hos cœtus, et venerandam virginitatem ac purgationem, et noctes, quas in Psalmorum cantione insomnes transigitis, et propensum in pauperes, et fratres, et hospites studium atque amorem, « Ut anathema etiam a Christo esse[1], » ac nonnihil, ut damnatus, perpeti non recusem; modo nobiscum adjungamini, communibusque animis Trinitatem celebremus. Nam quid de aliis dicam, perspicue mortuis, (quos ad vitam revocare, Christi solius est, qui sua potentia mortuos vivificat,) qui loco male atque improbe distrahun-

[1] Rom. IX, 3.

tur, cum doctrinæ vinculo constricti sint, tantumque inter se contendunt, quantum distorti oculi, unam eamdemque rem cernentes, ac non obtutu, sed situ duntaxat inter se dissidentes; si tamen illis distortio et perversitas, non autem cæcitas objicienda est? Postquam autem ad vos utcumque disserui, agedum, ad Spiritum jam ipsum redeamus; ac vos jam, ut opinor, dicentem sequemini.

IX. Spiritus sanctus semper quidem erat, et est, et erit, nec ullo ortu generatus, nec finem habiturus, sed semper cum Patre et Filio conjunctus, atque connumeratus : nec enim conveniebat, ut vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto unquam careret. Nam alioqui maximum Divinitati dedecus conflaretur, ut quæ ad perfectionem tanquam ex pœnitentia venisset. Erat igitur semper perceptibilis, non particeps; perficiens, non ab alio perfectus; explens, non expletus; sanctificans, non sanctificatus; deificans, non deificatus : ipse semper, et secum, et cum iis, quibus adjunctus est, idem et æqualis; invisibilis, temporis expers, nullo loco inclusus, immutabilis; qualitate, quantitate, forma et tactu carens, se ipsum movens, ac sempiternum motum habens, arbitrii liber, per se potens, omnipotens; (tametsi ad primam causam, ut omnia ea quæ Unigeniti sunt, ita etiam quæ Spiritus sancti sunt, referantur;) vita, et vivificans; lux, et lucis largitor; bonitas ipsa, et fons bonitatis; Spiritus rectus, principalis, dominus, mittens, segregans, templum sibi extruens, viam præmonstrans, arbitratu suo operans, gratiasque dividens; Spiritus adoptionis, veritatis, « Sapientiæ, intellectus, scientiæ, pietatis, consilii, fortitudinis, timoris[1], » quemadmodum numerantur; per quem Pater cognoscitur, et Filius glorificatur, et a quibus solis ipse cognoscitur, una classis, unus cultus, una ado-

[1] Isaï. XI, 12.

ratio, potentia, perfectio, sanctitas. Quid pluribus verbis opus est? Omnia, quæcumque Pater habet, sunt Filii, præter quam quod ingenitus non est. Omnia quæcumque Filius, Spiritus sancti sunt, si generationem exceperis. Hæc porro substantiam non secernunt, ut quidem ipse sentio, verum circa substantiam secernuntur.

X. Parturis objectiones? At ego orationis cursum. Diem Spiritui sacrum honori habe; linguam paululum, si fieri potest, comprime. De aliis linguis sermo nobis institutus est; has venerare, aut metue, utpote quæ cum igne appareant. Hodie doceamus; cras argute et artificiose disseremus. Hodie festum agamus; cras inhoneste et indecore nos geremus. Hæc mystice, illa theatrice; hæc Ecclesiis, illa foro; hæc sobriis, illa temulentis; hæc serio agentium sunt, illa adversus Spiritum ludentium. Posteaquam autem aliena submovimus, age, nostra componamus.

XI. Primum igitur Spiritus sanctus in angelicis, et cœlestibus Virtutibus, iisque, quæ post Deum primæ sunt, eumque circumstant, vim suam exercebat. Neque enim aliunde perfectionem et splendorem habent, idque præterea, ut ad malum ægre, vel nullo prorsus modo moveri queant, quam a Spiritu sancto. Deinde in Patribus et Prophetis, quorum alii Deum per imaginem viderunt, aut cognoverunt, alii autem etiam res futuras præsciverunt, impressam nimirum per Spiritum sanctum principem animi partem habentes, et cum futuris tanquam cum præsentibus versantes. Hujusmodi quippe Spiritus vis ac potentia est. Tum in Christi Discipulis; (Christum enim prætermitto, cui aderat, non ut operans, sed ut æqualem comitans;) iisque trifariam, prout ipsorum captus ferebat, tribusque temporibus: nempe, antequam Christus per passionem glorificatus esset: postquam per resurrectionem glorificatus fuit: ac denique post ejus ad cœlos ascensio-

nem, sive restitutionem, sive quocumque alio nomine res ea sit appellanda. Hoc autem perspicue ostendit, tum prima illa morborum spirituumque depulso, quæ scilicet non absque Spiritus Numine fiebat; tum illa post confectum salutis nostræ negotium insufflatio, quæ divinioris procul dubio inspirationis specimen habebat; tum postremo præsens hæc ignearum linguarum divisio, quam etiam solemni festo celebramus. Verum primo quidem, obscure; deinde, expressius; nunc vero, perfectius, utpote qui non jam operatione sola præsens sit, ut prius, sed essentiali, ut sic loquar, modo adsit, simulque versetur. Nam cum Filius corpoream nobiscum consuetudinem habuisset, Spiritum quoque corporeo modo cerni conveniebat; et cum Christus ad sese reversus esset, eum ad nos descendere, et quidem ita, ut et, tanquam Dominus, veniret, et, tanquam Deo nequaquam oppositus, mitteretur. Etenim hujusmodi voces non minus concordiam declarant, quam naturam distrahunt.

XII. Idcirco, post Christum quidem accedit, ne Paracletus nobis desit: Alius autem, ut tu honoris æqualitatem cogites. Quod enim ait, Alius, alium, qualis ego sum, constituit. Hoc porro nomen parem imperii gradum indicat, non ignominiam. Vox enim, Alius, non de alienis, sed de iis, quorum eadem substantia est, usurpatur. Jamvero in linguis apparet [1], propter cognationem eam, quam cum Verbo habet. Cur autem in linguis igneis? Utrum propter purgationem; (ignis autem purgantis Scriptura meminit, quemadmodum cuivis discere promptum est;) an vero propter essentiam? « Deus enim noster ignis est [2], » et quidem ignis improbitatem absumens, discrucieris rursum licet propter Consubstantialem in angustias redactus. Atque in dispertitis quidem linguis apparet, ob gratiarum

[1] Act. II, 3, et seqq. — [2] Deut. IV, 24.

diversitatem; sedentibus autem, propter regiæ dignitatis excellentiam, ejusque super Sanctos requiem; quandoquidem Deus quoque pro throno Cherubinos habet[1]. In cœnaculo vero[2], (nisi forte curiosius, quam par sit, ista persequi videor,) propter eorum, qui accepturi sunt, ascensionem[3], atque a terra subvectionem: nam et cœnacula quædam divinis aquis[4], a quibus Dei quoque laudes celebrantur, tegi audivimus. Atque ipse Jesus, cum sublimioribus rebus Discipulos initiaret, mysterium ipsis in cœnaculo impertit[5], ut illud indicetur, et Deum ad nos descendere oportere, quemadmodum olim in Moyse contigisse scimus[6], et nos ad eum ascendere, sicque Deum cum hominibus consortium inire, dignitate commixta. Quandiu autem uterque in propriis manserit, Deus scilicet in sua specula, et homo in humilitate sua, nec bonitas miscebitur, nec benignitas communicabitur; sed « Erit » magnum et inextricabile chaos interjectum[7], » non modo divitem a Lazaro, et expetendo illo Abrahæ sinu dirimens, verumetiam procreatam et fluxam atque caducam naturam, ab increata et stabili.

XIII. Hic a Prophetis quidem prædicatus est, quemadmodum ex his Scripturæ locis patet: « Spiritus Domini » super me[8]: » et, « Requiescent super eum Spiritus sep» tem: » item, Descendit Spiritus Domini, et deduxit » eos[9]: » ad hæc, « Spiritus scientiæ, » a quo Beseleel[10], tabernaculi architectus, impletus est: ac præterea, « Spi» ritus ad iracundiam provocatus[11]: » insuper, « Spiritus » qui Eliam in curru extulit, ac duplex ab Eliseo pos» tulatus est[12]: » adde « Spiritum bonum et principalem[13], »

[1] Isaï. xxxvii, 16. — [2] Act. i, 13. — [3] 2 Reg. xviii, 33. — [4] Act. ix, 37, et seqq. — [5] Luc. xxii, 22, et seqq. — [6] Exod. iii, 2. — [7] Luc. xvi, 26. — [8] Isaï. lxi, 1. — [9] Id. xi, 2, et lxiii, 14. — [10] Exod. xxv, 30, et seqq. — [11] Isaï. lxiii, 10. — [12] 4 Reg. ii, 9, et seqq. — [13] Psal. l, 14.

quo David deducitur et confirmatur. Promissus autem est; primus quidem a Joële his verbis utente : « Et erit in no» vissimis diebus : Effundam de Spiritu meo super omnem » carnem, scilicet fide præditam, et super filios vestros et » super filias vestras [1], » et quæ sequuntur ; postea autem ab ipso quoque Jesu, qui, ut « A Spiritu glorificatur [2], » ita vicissim quoque ipsum glorificat ; quemadmodum « Et » Patrem glorificat, et a Patre glorificatur [3]. » Et hæc quidem promissio, quam larga et copiosa est, fore ut « In » æternum permaneat [4] ; » sive nunc cum his, qui per tempus digni erunt ; sive in posterum cum his, qui alterius ævi bonis digni habebuntur ; posteaquam videlicet ipsum per honestam et præclaram vitæ rationem integrum servaverimus, ac non hactenus amiserimus, quatenus in peccatum prolapsi fuerimus.

XIV. Hic Spiritus, cum Filio quidem rerum creationem et resurrectionem fabricatur. Suadeat tibi istud : « Verbo » Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis vir» tus eorum [5]. » Et, Spiritus divinus, qui fecit me : Flatus » omnipotentis, qui docet me [6]. » Et rursus, « Emittes » Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ [7]. » Est etiam ille spiritualis regenerationis auctor. Hujus rei tibi fidem faciat, quod Christus ait : « Neminem regnum » videre aut accipere posse, nisi qui per Spiritum desuper » renatus fuerit [8], » ac per diurnam et lucidam creationem, qua per sese quisque fingitur, a priori generatione, quæ noctis arcanum est, purificatus fuerit. Hic Spiritus, utpote sapientissimus, atque hominum amantissimus, si Pastorem nactus fuerit, Psaltem efficit, pravos spiritus incantantem, atque Israëlis regem designat [9]. » Si Caprarium moros

[1] Joël. II, 28, et seqq. — [2] Joan. XVI, 14. — [3] Id. VIII, 54. — [4] Id. XIV, 16. — [5] Psal. XXXII, 6. — [6] Job. XXXIII, 4. — [7] Psal. CIII, 30. — [8] Joan. III, 5. — [9] I Reg. XVI, 12, et seqq.

vellicantem, Prophetam reddit [1]. Davidem et Amos cogita. Si adolescentem pulchræ indolis acceperit, « Presbyterorum judicem constituit [2], » idque supra quam ætatis ratio ferre videtur. Testis est Daniel, qui leones in lacu superavit. Si piscatores invenerit, Christo irretit, ut orbem universum sermonis retibus complectantur [3]. Petrum mihi atque Andream accipe, tonitruique filios, qui spiritualia intonuerunt. Si publicanos, ad discipulatum elucratur, atque animarum negotiatores efficit [4]. Testis Matthæus, heri publicanus, hodie Evangelista. Si feroces persecutores, zelum commutat, ac Paulos pro Saulis facit, nec minus pios reddit, quam impios offenderat [5]. Hic et lenitatis est Spiritus; et tamen in eos, qui peccant, incitatur. Proinde lenem ipsum et clementem, non autem iracundum experiamur, dignitatem ipsius confitentes, ac blasphemiam fugientes, nec eum implacabiliter irascentem videre in animum inducamus. Hic me quoque hodierno die præfidentem et audacem præconem reddit: si nihil propterea perpessurus sum, Deo sit gratia; si autem perpessurus, sic quoque Deo gratia: alterum, ut iis, qui nobis infesti sunt, parcat: alterum, ut nos sanctificet, hoc videlicet evangelici ministerii præmium consecutos, ut cruenta morte perfungamur.

XV. At vero linguis externis, non autem vernaculis, Apostoli loquebantur [6], singularique miraculo sermo ab his, qui non didicerant, proferebatur; signumque illud infidelibus erat, non fidelibus, ut infidelium accusator esset, sicut scriptum est: « Quoniam in aliis linguis, et in labiis » aliis loquar populo huic, nec sic exaudient me, dicit » Dominus [7]. » Audiebant autem. Verum hic paululum

[1] Amos. I, 1. — [2] Daniel. XIII, 45. — [3] Matth. IV, 18, et 21. — [4] Id. IX, 9. — [5] Act. VIII, 3, et seqq. — [6] Id. II, 4. — [7] Isaï. XXVIII, et I Cor. XIV, 21.

consiste, atque ambige quo modo distinguenda sit oratio. Textus enim nonnullam ambiguitatem habet, interpunctione dirimendam. Utrum enim audiebant sua quisque dialecto, ita ut, verbi gratia, vox quidem una emitteretur, multæ autem audirentur, sic videlicet pulsato ac perstrepente aëre, pluribusque vocibus, et, ut magis perspicue dicam, ex una voce effectis : an potius in hoc verbo, « Au» diebant[1], » punctum statuendum est ; atque hæc verba, « Loquentes suis linguis, » cum his, quæ sequuntur, jungenda sunt, ut sic legatur : « Loquentes linguis, » propriis scilicet audientium, hoc est, « externis ; » quia etiam sensus mihi magis arridet. Nam in primo quidem sensu, eorum potius, qui audiebant, quam qui verba faciebant, hoc miraculum fuerit; in isto autem, eorum qui loquebantur ; utpote qui etiam temulentiæ insimulantur, haud dubie, quia ipsi Spiritus operatione novum quoddam miraculum circa voces designabant.

XVI. Quanquam autem laudabilis quoque fuit vetus illa « linguarum divisio[2]; ») cum scilicet male atque impie inter se concordes erant, qui turrim extruebant, quemadmodum nunc quoque quidam facere non verentur;) dissoluta simul, cum linguarum divortio, animorum concordia, susceptum negotium abrupit; laudabilior tamen est ea, quæ nunc insigni miraculo patratur. Ab uno enim Spiritu in multos diffusa, ad unum concentum rursus connectitur. Atque gratiarum diversitas est, alia gratia opus habens, ad discernendum quænam sit præstantior; quandoquidem nulla est, quæ laude careat. Quin præclara quoque illa divisio dici possit, de qua loquitur David : « Præcipita, Domine, et divide linguas eorum[3]. » Quid ita? Quoniam « Dilexerunt omnia verba præcipitationis, » linguam dolosam[4]; » tantum non aperte hujusce loci ac

[1] Act. II, 6, et seqq. — [2] Gen. XI, 1, et seqq. — [3] Psal. LIV, 10. — [4] Id. LI, 6.

tempestatis linguas accusans, quæ Divinitatem scindunt. Ac de his quidem hactenus.

XVII. Quoniam autem habitantibus Jerusalem religiosissimis Judæis, Parthis, Medis, et Ælamitis, Ægyptiis et Libycis, Cretensibus et Arabibus, Mesopotamitis et Cappadocibus meis, linguæ loquebantur, atque ex omni gente, quæ sub cœlo est, Judæis, illic (si cui sic cogitare placet) congregatis, operæ-pretium fuerit videre, tum quinam hi erant, tum cujus captivitatis. Nam illa ægyptiaca et babylonica, præterquam quod circumscripta et certo loco definita erat, jam etiam olim per captivorum reditum soluta fuerat. Illa autem romana, qua temeritatis et audaciæ adversus salutis auctorem pœna expetebatur, nondum acciderat, sed imminebat. Relinquitur igitur, ut hanc captivitatem antiochicam esse censeamus, iis temporibus non multo antiquiorem. Quod si cui hæc expositio minus probatur, ut curiosius alieniusque petita; (neque enim captivitatem hanc veterem esse, neque in multas orbis partes diffusam;) ac probabiliorem quærit, illud fortasse rectius fuerit existimare, quod cum sæpe atque a multis, hæc natio exilii causa solum vertere coacta sit, quemadmodum Esdras litterarum monumentis prodidit, aliæ quidem Tribus in patriam restitutæ fuerint, aliæ vero in exilio relictæ; quibus, ut verisimile est, in multas nationes dispersis, tum temporis quidam affuerint, et Spiritus miraculi participes extiterint.

XVIII. Atque hæc a nobis perpensa et considerata sint, quæ etiam ejusmodi esse arbitramur, ut doctrinæ studiosi, ea pro superfluis supervacaneisque nequaquam habituri sint. Quod si quis aliud quidpiam ad hujus diei solemnitatem contulerit, nobis quoque id collegerit. Sed jam concio quidem solvenda est; (satis enim longe se porrexit oratio;) festi autem celebratio nunquam abrumpenda.

Quin potius festum agendum est, nunc quidem corporeo quoque modo, paulo post autem omnino spirituali; illic nimirum, ubi rationes harum rerum purius apertiusque cognoscemus, in ipso Verbo, et Deo, et Domino nostro Jesu Christo, vero eorum, qui salutem consequuntur, festo et exultatione; cum quo gloria et veneratio Patri cum sancto Spiritu, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

## ORATIO XLII[1].

*Supremum Vale, coram centum quinquaginta episcopis* (16).

### ARGUMENTUM.

I. *Concilii patres modeste compellat Gregorius. — Gregorius suæ administrationis rationem reddere paratus. — Fidei doctrina inter pastores et cum pastoribus conferenda.* II. *Tristis Constantinopolitanæ Ecclesiæ, hæreticis florentibus, imago. — Constantinopolitanæ Ecclesiæ grex, exiguus et pastore carens. — Hæretica tempestate jactatus.* III. *A Deo fere derelictus. — A Juliano Apostata obtritus. — A Valente imperatore probro et contumeliis affectus.* IV. *Seges olim parva. — Dei tamen oculis magna et copiosa.* V. *Dei benedictione adaucta et multiplicata. — Quemadmodum Joseph in Ægypto multiplicatus, sic Gregorii grex Constantinopoli.* VI. *Ad perfectionem quotidianis incrementis progrediens. — Spiritus vitæ ossibus aridis datus.* VII. *Deus in*

[1] Alias XXXII, quæ autem XLII erat, nunc est XLV. Habita Constantinopoli labente junio 381.

*ira percutit, in misericordia glorificat. — Præstantior est fides sub dio degens, quam copiosa ac magnifica impietas.* VIII. *Impius multitudinem numerat, Deus vasa electionis. — Pietas, communes Christianorum divitiæ.* IX. *Deus electos suos, Angelorum ministerio, conservat ac protegit.* X. *Concilii patribus electum gregem offert Gregorius. — Constantinopolitana civitas commune fidei emporium.* XI. *Constantinopolitanæ Ecclesiæ disciplina. Presbyteri. Diaconi. Lectores.* XII. *Gregorius curis omnibus gregem suum excoluit.* XIII. *Spiritus sanctus, Gregorii ministerio, adversarias linguas compressit. — Fidei detrimento, non est paci studendum. — Lex pastoribus præscripta.* XIV. *Fidei et doctrinæ suæ rationem reddit Gregorius. — Tria pastorum genera.* XV. *Breve Gregorii doctrinæ argumentum, plebs ab eo instituta. — Doctrina de Trinitate. — Trium personarum una natura.* XVI. *Catholica fides inter Sabellii et Arii errores medium tenet. — Tribus hypostasibus aut tribus Personis, idem significatur.* XVII. *Deus non est creatura. — Quidquid creatum est, Deus non est.* XVIII. *Dei generatio et processio non curiose inquirenda. — Discendum prius quam docendum.* XIX. *Gregorius purum ac incorruptum sacerdotium Constantinopoli servavit. — Nec honores, nec imperatoris aulam sectatus.* XX. *Discedendi facultatem pro laborum præmio postulat. — Qualem successorem exoptet. — Inimicus occultus aperto hoste molestior.* XXI. *Dissidia inter sacerdotes et episcopos ferre non potest Gregorius.* XXII. *Ecclesiæ dissidia circorum et theatrorum certaminibus comparata. — Non decent senectutem puerorum ludi. — Quæ aliis voluptatem Gregorio mæstitiam gignunt.* XXIII. *Præteritas Ecclesiæ persecutiones breviter recenset Gregorius, velut crimina sibi objecta. — Gregorii mansuetudo et lenitas.* XXIV.

*Tenuis Gregorii victus et vestitus vitio vertitur. — Gregorius aliis splendorem et magnificentiam relinquens, sibi solitudinem et Deum eligit.* XXV. *Enixius discedendi licentiam obtestatur. — Dimissionis libellum ab episcopis postulat.* XXVI. *Supremum Vale dicit parvæ Anastasiæ, in qua primum fides pene extincta se surrexit : magno sanctæ Sophiæ templo : sacris aliis ædibus : Apostolis : pontificali cathedræ : monachis, virginibus, mulieribus, viduis, orphanis, pauperibus : imperatoribus et aulicis :* XXVII. *Magnæ civitati : Orienti et Occidenti : Angelis Ecclesiæ tutoribus. — Valedicit demum sanctissimæ Trinitati, quam exorat, ut plebem in fidem servet ac corroboret.*

I. Quo pacto res nostræ vobis se habere videntur[1], o chari pastores et collegæ; quorum et « Speciosi pedes sunt, » annuntiantium pacem et bona[2], » quibuscum huc venistis ; et, quantum ad nos attinet, speciosi, utpote, ad quos opportune vos contulistis, non ut errantem ovem in viam reducatis, verum ut Pastorem peregrinum invisatis? Quo pacto peregrinatio nostra judicio vestro se habet? Et quis « Hujus fructus[3], vel, ut rectius loquar, Spiritus in nobis » habitantis[4], quo et semper movemur[5], » et nunc moti sumus, nihil proprium habere cupientes, nec fortasse habentes? Utrum tandem per vosmetipsos intelligitis, et percipitis, ac benigniores rerum nostrarum censores estis? An contra nobis faciendum est, ut, quemadmodum qui militaris imperii, aut gubernationis popularis, aut pecuniarum administrationis rationem exposcuntur, sic nos quoque eorum, quæ a nobis administrata sunt, rationes

[1] Vide D. Guillon. tom. VI, p. 306-317. — [2] Isaï. LII, 7 ; Nahum. I, 15, et Rom. X, 15. — [3] Galat. V, 22. — [4] 2 Tim. I, 14. — [5] Act. XVII, 28.

publice vobis reddamus? Nec enim subire judicium erubescimus, quandoquidem etiam vicissim judicamus, atque utrumque cum pari charitate. Vetus autem hæc lex est. Nam etiam Paulus « Evangelium cum Apostolis communicabat[1]; non ut ambitiose se ostentaret; procul enim ab omni gloriæ cupiditate remotus est Spiritus; sed ut, vel confirmaretur quod recte et cum laude gerebat, vel corrigeretur quod officio deerat; si quid tamen hujusmodi erat in iis, quæ ab eo dicebantur, vel agebantur, quemadmodum ipse ostendit, cum de se ipso ad hunc modum scribit: « Quoniam et Spiritus Prophetarum Prophetis subji» ciuntur[2], » juxta constitutum Spiritus ordinem, qui omnia recte dispensat, et dividit. Quod si ille quidem privatim et apud quosdam, ego autem publice et apud omnes judicium subeo, ne id vobis mirandum accidat. Nam ego ea, quæ ex libera reprehensione percipitur, utilitate magis opus habeo, quam ille, si qua in re officii partes deseruisse videar, « Ne alioqui frustra curram, aut cucurrerim[3]. » Nec vero aliter defensionis munus recte suscipi potest, quam si apud eos, quibus administrationis meæ ratio cognita est, sermo habeatur.

II. Quæ igitur est nostra defensio? Ac siquidem falsa, coarguite; si autem vera, testimonio vestro confirmate, vos, inquam, quorum causa, et apud quos hæc habetur oratio. « Vos enim mihi estis defensio, et testes, et gloriæ » corona[4], » ut ego quoque ex Apostoli verbis aliquid audacter usurpem. Hic grex exiguus quondam erat et imperfetus, quantum quidem oculorum sensu judicari poterat, ac ne grex quidem, sed parvum quoddam et tenue gregis vestigium, aut reliquiæ, incompositus, pastore carens, nullis terminis inclusus, nec pascui liberi jus habens, nec caula cinctus, « Oberrans in montibus, in speluncis et ca-

[1] Galat. II, 2. — [2] I Cor. XIV, 32. — [3] Galat. II, 2. — [4] I Thess. II, 19.

» vernis terræ[1], » huc illuc dispersus atque disjectus, eoque redactus, ut, qua quamque ovem sors tulisset, contegeretur ac pabularetur, præclareque secum agi duceret, si salutem suam surriperet; non secus videlicet ac grex ille, quem leones expulerunt, aut tempestas dissolvit, aut caligo dissipavit; quem et Prophetæ lugent, populi Israëlitici gentibus traditi calamitatem adumbrantes; et nos etiam luximus, quandiu luctuoso statu res nostræ fuerunt. Nam ipsi quoque revera expulsi et projecti fuimus, atque in montes omnes et colles ob pastoris inopiam dispersi; ac dira quædam tempestas Ecclesiam invasit, et horrendæ belluæ in nos impetum fecerunt, quæ ne nunc quidem, reddita serenitate, nobis parcunt; verum, qua sunt impudentia, potentiores etiam et atrociores, quam tempus ferat, se præbent: atque tristis quædam caligo cuncta occupavit et contexit, multo sane « Nona illa Ægyptiorum » plaga[2], » hoc est, palpabilibus tenebris, gravior, præ qua pene nec alii alios videre potuimus.

III. Atque, ut aliquid, quod majorem commiserationem redoleat, dicam, eo scilicet, qui nos afflixit, tanquam parente, fretus : « Abraham nescivit nos, et Israël igno» ravit nos : at tu Pater noster es[3] : » in te oculos conjicimus : præter te alium non novimus : nomen tuum invocamus. « Propterea causam dicam, inquit Jeremias, cæte» rum judicia loquar ad te[4]. » Facti sumus ut a principio, » cum non imperares nobis[5], » et oblitus es testamenti sancti tui, ac misericordias tuas nobis occlusisti. Propterea opprobrium facti sumus dilecto tuo; nos, inquam, Trinitatis adoratores, perfecti perfectæ Divinitatis clientes et supplices; nec eo audaciæ prorumpentes, ut quidquam eorum, quæ supra nos sunt, ad nos detrahamus et deji-

[1] Hebr. xi, 38. — [2] Exod. x, 21. — [3] Isaï. LXIII, 16. — [4] Jerem. xii, 1. — [5] Isaï. LXIII, 19.

ciamus; nec ita superbi et arrogantes, ut, quod impiæ linguæ ac Deitatis hostes faciunt, dominium in servilem ordinem nobiscum redigamus : sed scilicet propter alia scelera nostra, et quia non, ut mandatis tuis dignum erat, vitæ nostræ rationes instituimus; verum post pravam nostram mentem et cogitationem ambulavimus. Quænam enim alia causa proferri potest, cur hominibus iniquissimis, atque omnium, quos terra fert, sceleratissimis dediti sumus? Primus Nabuchodonosor nos obtrivit, ille, inquam, qui post Christum adversus Christum furore flagravit, atque ob eam causam Christum invisum habuit, quia per eum salutem consecutus fuerat; ac sacros libros cum impiis sacrificiis commutavit. « Devoravit me, in partes dis- » traxit me [1] : contexerunt me tenebræ tenues [2], » ut ne lugens quidem, a verbis Scripturæ recedam. « Nisi quia » Dominus adjuvit me [3], » atque ipsum, (qualia Dei judicia!) in Persidem ejectum, iniquorum manibus, ut merebatur, tradidisset, imo sceleratus cruor in ultionem innoxii sanguinis juste effusus fuisset, (hic solum justitia quidem longanimitate uti non sustinuit,) « propemodum » habitasset in inferno anima mea [4]. » Secundus nihilo humanior illo fuit, imo eo etiam acerbior, quod Christi nomen ferens, pseudo-christus erat, Christianisque onus simul et dedecus, quibus et facere impium, et pati inglorium erat; quod ne injuriam quidem accipere viderentur, nec illustre martyrii nomen cruciatibus accederet; verum hic quoque fucus veritati fieret, ut qui tanquam Christiani patiebantur, tanquam impii cruciatu afficerentur. Heu me! quia in malis divites et copiosi extitimus, « Quia ignis spe- » ciosa terræ comedit. Residuum erucæ comedit locusta, » et residuum locustæ comedit rubigo [5]; » tum bruchus,

[1] Jerem. LI, 34. — [2] Psal. LIV, 6. — [3] Id. XCIII, 17. — [4] Ibid. — [5] Joël, I, 4, et 19.

ac postea nescio quod aliud atque aliud malum subinde exoriens. Quid autem omnia illius temporis mala tragica oratione prosequi attinet, eamque, quæ tum nos invasit, sive pœnam dicere convenit, sive explorationem ac purgationem? Cæterum « Transivimus per ignem et aquam[1], » ac benigna Salvatoris voluntate in refrigerium prodiimus.

IV. Enimvero, ut eo se, unde digressa est, oratio referat : hæc seges parva quondam et inops erat, ac non modo Deo, qui pulchris pietatis seminibus et doctrinis totum orbem terrarum excoluit, atque excolit, sed ne paupere quidem, ac tenui homunculo digna, ut quidem videbatur : imo nec seges omnino, nec horreis, nec area fortasse, nec falce digna : nec etiam acervi, nec manipuli, aut certe parvi et immaturi, et quales sunt tectorum, nec messoris manum implentes, nec eorum, qui pertranseunt, benedictionem illicientes[2]. Talis seges, tantilla messis nostra erat; magna tamen, et spicis copiosa, et pinguis apud eum, qui abscondita intuetur, et tali Agricola digna habebatur illa, quam animarum valles multiplicant, cum recta doctrina excoluntur ; quamvis nec in vulgus nota esset, nec in unum cogeretur, sed paulatim « Colligeretur, non secus ac stipula in messe, et racemu- »lus in vindemia, cum nullus est botrus[3]. » Quin illa quoque, et quidem admodum tempestive, mihi videor adjecturus : « Ut ficum præmaturam in deserto Israëlem »inveni[4], » et ut unum aut alterum acinum in immaturo botro maturum, «Domini quidem benedictione servatum[5], » ac primitiis consecratum, adhuc tamen parvum et rarum, nec os comedentis implentem : atque etiam, ut « Signi- »ferum lignum in colle, et malum navis in monte[6], » aut

[1] Psal. LXV, 12. — [2] Id. CXXVIII, 6, et seqq. — [3] Mich. VII, 1. — [4] Osee. IX, 10. — [5] Isaï. LXV, 8. — [6] Id. XXX, 17.

si quid aliud est singulare, nec multis conspicuum. Atque hæc quidem pristina nostra paupertas et mœstitia fuit.

V. Ex quo autem tempore Deus, « Qui pauperem facit » et ditat, qui mortificat et vivificat, qui sola voluntate » omnia facit atque immutat, qui ex nocte diem facit, ex » hyeme ver, ex tempestate tranquillitatem, ex siccitate » pluviam[1]; » idque plerumque unius justi, diuturna persecutione vexati precibus permotus; qui denique « Mansuetos in altum suscipit, ac peccatores usque ad terram » humiliat[2], » illud secum dixit : « Videns vidi afflictionem » Israëlis[3] : » nec luto, nec laterum conficiendorum labore diutius opprimentur : ac locutus visitavit, et visitans salutem attulit, « Populumque suum eduxit in manu potenti » et brachio excelso, in manu Moysis et Aaron[4] » electorum suorum. Quid fit, et quid mirum perpetratur? Ea nimirum, quæ memoriæ prodita, et Litterarum monumentis commendata circumferuntur. Nam, ut miracula in via edita, magnumque illum strepitum taceam, ac rem uno verbo complectar, « Joseph unus in Ægyptum proficiscitur[5], » ac « Sexcenta hominum millia » non multo post ex Ægypto excedunt[6]. Quid hoc admirabilius aut illustrius divinæ magnificentiæ argumentum, cum ex rebus perditis ac deploratis, iter secundis aperire voluerit? Promissionis terra per unum hominem odio habitum sorte distribuitur, atque is, qui venditus fuerat, gentes sedibus pellit, ipseque in gentem magnam constituitur, ac parva illa propago, « Vinea lata et palmitibus abundans » efficitur, in eamque magnitudinem evadit, ut et « Supra fluvios ascendat, et » usque ad mare extendatur, et a finibus ad fines dilatetur, » et gloriæ sublimitate montes operiat, et cedrorum magni-

1 1 Reg. II, 6, et seqq.; Amos. V, 8, et 3 Reg. XVIII, 45. — 2 Psal. CXLVI, 6. — 3 Exod. III, 7. — 4 Psal. CXXXV, 11, et seqq., et LXXVI, 21. — 5 Gen. XXXVII, 28. — 6 Exod. XII, 37.

» tudinem superet, et quidem cedros Dei[1], » quicumque tandem montes illi, et quæcumque cedri existimandæ sunt.

VI. Talis quondam hic grex erat, talisque rursum nunc, tamque succulentus, lateque se porrigens; ac si nondum perfectionem assecutus, ad eam tamen quotidianis incrementis progrediens, atque etiam, ut auguror, progressurus. Hoc mihi prædicit Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, futuraque prospicio. Ac simul ex iis, quæ præcesserunt, spem non dubiam concipio, atque ratiocinatione id percipio, utpote rationis alumnus. Multo enim mirabilius est, quod ex tantillo ad tantam magnitudinem pervenerit, quam ut ex eo statu, quo nunc est, ad summum splendoris gloriæque gradum provehatur. Posteaquam enim semel ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, ossa cum ossibus, et commissuræ cum commissuris jungi cœperunt, « Ac aridis ossibus Spiritus vitæ[2] » et regenerationis datus est, resurrectionem perfecte expleri necesse est : ac proinde, « Qui exasperant, non exaltentur in » semetipsis[3]; » nec umbram, aut « Somnium exurgen» tium[4], » aut auram perflantem, aut navis vestigia aquis impressa tenentes, quidquam se habere existiment. « Ululet » pinus, quia cecidit cedrus[5] (17). » Ex aliorum malis documentum sibi capiant, ac discant, « Pauperem nequa» quam in finem usque oblivioni fore[6]; nec Divinitatem sese diutius cohibituram, quin « Procerum capita[7], » ut Habacuc loquitur, cum stupore dissecet, utpote quæ ipsa quoque dissecta sit, et male divisa in id quod præest, et quod subest; ut sic maxime, et Deitas contumelia afficiatur, in creaturarum ordinem redacta, et res creatæ graventur, Deitati honore adæquatæ.

[1] Psal. LXXXIX, 9, et seqq. — [2] Ezech. XXXVII, 7 et 10. — [3] Psal. LXV, 7. — [4] Id. LXXII, 20. — [5] Zach. XI, 2. — [6] Psal. IX, 19. — [7] Habac. III, 13, et seqq.

VII. Quin illam quoque ejus, qui contritos colligit, et oppressos ad se recipit, vocem mihi audire videor; « Dilata adhuc locum funiculorum tuorum : extende ad dextram et ad sinistram : fige, atriis ne parcas[1]. » Ego tradidi te, et ego auxiliabor tibi. In parva ira percussi te, in sempiterna autem misericordia glorificabo te. Major est mensura benignitatis, quam mensura correptionis. Priora illa, propter flagitia; hæc, propter Trinitatem adoratam. Illa, ob purgationem; hæc, ob gloriam meam; utpote qui « Glorificabo glorificantes me, et ad iram provoco provocantes me. Ecce hæc signata sunt apud me[2], » atque hæc remunerationis inviolabilis lex est. At tu parietes, et tabulas, et scite atque eleganter incisos lapides, et longas porticus et ambulacra avide complectebaris, atque auro fulgebas, et collucebas, illudque partim aquæ instar spargebas, partim quasi arenam aggerebas; nimirum ignorans præstantiorem esse fidem sub dio degentem, quam copiosam et magnificam impietatem, « Ac tres in nomine Domini congregatos[3], » plures apud Deum censeri, quam multos Divinitatem abnegantes. An tu universos etiam Chananæos Abrahamo uni antepones? An Sodomitas uni Lot[4]? An Madianitas Moysi[5]? Peregrinis, inquam, his et hospitibus? Quid? « An trecentos illos viros[6], » qui cum Gedeone lamberunt, tot hominum millibus, qui terga verterunt, inferiores esse contendes? « An Abrahæ vernaculos[7], » numero haud multo plures, multis illis regibus atque innumerabilibus copiis, quas, quamvis ipsi pauci essent, persecuti tamen sunt, atque fugarunt? Illud autem quomodo intelligendum esse censes : « Si fuerit numerus filiorum Israël ut arena maris, reliquiæ salvæ fient[8]? »

[1] Isaï. LIV, 2, 3. — [2] 1 Reg. II, 30; Deut. XXXII, 21 et 34. — [3] Matth. XVIII, 20. — [4] Gen. XII, 6, et seqq. — [5] Exod. II, 15. — [6] Judic. VII, 5. — [7] Gen. XIV, 14. — [8] Isaï. X, 22, et Rom. IX, 27.

Quo item modo illud : « Reliqui mihi septem millia viro-»rum, qui non flexerunt genu ante Baal[1] ? » Non est ita, non, inquam, ita est. « Non in pluribus beneplacitum est »Deo[2]. »

VIII. Tu quidem myriades numeras, at Deus eos, qui salutem consequuntur; tu infinitum pulverem, ego electionis vasa. Nihil enim apud Deum ita amplum et magnificum est, ut doctrina perpurgata, et anima veritatis dogmatibus instructa atque perfecta. Etenim Deo quidem, « Qui omnia creavit, et a quo omnia, et in quem omnia[3], » nullum satis dignum munus offerri potest; non modo si unius hominis opus et divitiæ in eam rem impendantur, sed neque si, omnibus omnium hominum operibus et facultatibus in unum cumulatis, eum quispiam honore afficere velit. « Nonne cœlum et terram ego impleo, dicit »Dominus[4] ? » Et, « Qualem domum ædificabitis mihi ? »Aut quis locus requietis meæ[5] ? » Quoniam autem infra ipsius dignitatem nobis necessario subsistendum est, quod secundum est, pietatem a vobis postulo, communes illas apud me, ac æquales divitias, quibus etiam fortasse splendidissimum quemque superabit, qui gravi inopia premitur, si animi magnitudine præstet. Voluntatis enim est hæc liberalitas et munificentia, non opum et copiarum. Accipiam quidem hæc quoque, ne dubitetis, de manibus vestris. « Calcare aulam meam non adjicietis, sed calcabunt eam »pedes mansuetorum[6], » qui recte atque sincere me agnoverunt, Verbumque meum Unigenitum, et Spiritum sanctum. Quousque montem sanctum meum hæreditate possidebitis ? Quousque arca apud Philistæos ? Nunc autem aliquantulum adhuc in alienis luxuriate, ac libidinem vestram explete. Quemadmodum enim me repellendi con-

[1] 3 Reg. XIX, 18, et Rom. XI, 4. — [2] Psal. CXLVI, 10. — [3] 1 Cor. VIII, 6. — [5] Jerem. XXIII, 24. — [6] Isaï. LXVI, 1. — [7] Id. XVI, 10, et XXVI, 6.

silium cepistis, « Sic ego quoque vos repellam [1], » dicit Dominus omnipotens.

IX. Hæc, et loquentem audire, et facientem sentire mihi videbar; atque insuper ad populum clamantem, ad hunc, inquam, ex parvo magnum jam et copiosum, et ex diperso satis jam coadunatum, et ex miserabili fortassis invidiosum: « Incedite per portas meas, et dilatamini [2]. » An vos in perpetua ærumna versari oportet, in tentoriis commemorantes, eosque, qui vos opprimunt, immodica lætitia efferri? Tum etiam ad Angelos, quibus hujus urbis cura commissa est, his verbis utentem: (nec enim mihi dubium est, quin alii « Aliarum Ecclesiarum [3], » Præsides ac patroni sint, quemadmodum in Apocalypsi Joannes me docet:) « Sternite viam populo meo, lapidesque e via pro» jicite [4], » ne quod offendiculum aut impedimentum existat, quod divinum populi mei iter atque ingressum remoretur; nunc quidem ad manufacta templa (18), paulo post autem ad supernam Jerusalem, atque illa Sancta Sanctorum, quæ ærumnarum hujus vitæ contentionisque animi finem esse scio, iis, qui rectum iter tenent. « Quo » in numero vos quoque estis vocati sancti, populus eximius, » regale sacerdotium [5], » funiculus Domini fortissimus, a gutta fluvius integer a scintilla flamma sublimis, et in cœlum tendens, « A sinapis grano [6] » arbor, avium requies.

X. Hos vobis largimur, chari pastores, hos offerimus, his amicos nostros et hospites ac peregrinationis socios excipimus. His nihil pulchrius et illustrius habemus, quod vobis offeramus, cum id, quod in bonis nostris præstantissimum est, exquisiissemus; ut intelligatis nos, licet externos ac peregrinos, inopia tamen minime laborare; « Verum pauperes quidem esse, sed multos locupletare [7]. »

[1] Osee. IV, 6. — [2] Isaï. LXII, 10. — [3] Apoc. II, 1, et seqq. — [4] Isaï. LXII, 10, et LVII, 14. — [5] Rom. I, 6, et I Petr. II, 9. — [6] Matth. XIII, 31. — [7] 2 Cor. VI, 10.

Quæ si parva nulloque in pretio habenda sunt, lubens sane audierim quænam majora sint, atque amplioris pretii. Etenim, si civitatem, orbis oculum, terra marique potentissimam, orientalis atque occiduæ oræ velut nodum et vinculum, ad quam extremi totius terræ fines concurrunt, et a qua, velut a communi fidei emporio incipiunt; si hanc, inquam, civitatem salutifera doctrina fulciisse ac firmasse haud magnum atque amplum censeri debet, idque cum tot linguis omni ex parte agitaretur, vix certe aliud quidquam magnum ac studio dignum videri poterit. Si autem præclarum ac laudabile existimandum est, (liceat mihi quoque per vos nonnihil hoc nomini gloriari, ) aliquam ipsi quoque partem his, quæ videtis, contulimus.

XI. Tolle per circuitum oculos tuos, et vide, quisquis es, qui doctrinæ nostræ censuram facis. Vide textam hanc gloriæ coronam, « Pro mercenariis Ephraïm et corona » contumeliæ [1]. » Vide presbyterorum concilium, canitie et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam, non procul ab eodem Spiritu remotorum, lectorum concinnitatem, plebis dicendi studium, tam in viris, quam in fœminis, virtutis honore paribus: ac rursus virorum, tam in philosophis, quam in simplicioribus, omnibus divinarum rerum sapientia præditis; tam in præfectis, quam in subditis, hic videlicet omnibus recte subjectis; tam in militibus, quam in nobilibus, ac studiosis et litteratis, omnibus Dei militibus, cætera quidem placidis et mansuetis, pro Spiritu autem bellicosis, omnibus superiorem senatum honore afficientibus, ( ad quem non vilis et abjecta littera, sed vivificans Spiritus aditum, aperit, ) omnibus vere doctis et eruditis, ac Verbi cultoribus; tum etiam fœminis, tam quæ in matrimonii jugo Deo magis quam carni astrictæ sunt, quam quæ nuptiarum expertes et liberæ, Deo sua omnia conse-

[1] Isaï. XXVIII, 1.

crarunt ; ac denique tam in juvenibus, quam in senibus, quorum alii ad senectutem præclare gradiuntur, alii vim adhibentes ad comparandam immortalitatem, per meliores spes animo conceptas renovantur.

XII. Hujus coronæ, ( quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed tamen loquar, ) textoribus nonnihil ipse quoque adjumento fui. Horum quispiam sermonum quoque nostrorum opus est; non eorum, quos temere jactavimus, sed quos amore complexi sumus; nec meretriciorum, ( ut quidam nos proscindens dixit, homo, et sermone, et moribus meretriciis, ) verum admodum etiam gravium et pudicorum. Horum quispiam mei quoque Spiritus fœtus ac fructus est, quemadmodum Spiritus eos, qui animum a corpore abduxerunt, gignere consuevit. Hujus rei non dubito quin candidissimos quosque vestrum testes habiturus sim, aut etiam omnes, quandoquidem labore nostro omnes exculti estis; et Trinitatis confessio, sola est merces quam a vobis expeto. Non enim aliud quidquam quærimus, aut quæsivimus. Virtutem enim mercedis expertem esse oportet, ut virtus maneat, nihil sibi præter bonum ipsum proponens.

XIII. Vultis juvenilius aliquid adjiciamus? Videtis-ne adversarias linguas mitescentes, atque eos, qui Divinitati bellum indixerunt, nihil jam turbarum nobis facescentes? Id quoque Spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non enim sine disciplina docemus, nec adversarios contumeliis et conviciis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum sermone, sed cum loquentibus confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum obtegentes; non aliter ac sepias atramentum ante se vomere aiunt, ut piscatores effugiant, aut ipsæ latendo venentur. Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argumento planum facimus, quod secundum Christum, « Qui

» mitis ac pacatus est, atque infirmitates nostras portavit[1], » dimicamus. Nec enim, veræ doctrinæ detrimento, paci studemus, nonnihil remittentes, ut facilitatis et mansuetudinis famam colligamus; non enim quod bonum est male aucupamur : et rursum pacem colimus, legitime pugnantes, atque intra limites nostros Spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo; ut nec per duritiam hominum animos exasperent, nec per summissionem elatos et insolentes efficiant; sed ut prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in horum alterutro mediocritatem excedant.

XIV. Sed jam fortasse operæ-pretium est ipsius quoque fidei doctrinam, quæcumque tandem illa apud nos est, cupientibus vobis indicare. Nam, et ipse per commemorationis assiduitatem sanctitate afficiar : et populus hic utilitatem consequetur, ex hujusmodi sermonibus, si qua alia ex re, mirificam voluptatem capiens : et vos agnoscetis, annon frustra nobis invideatur, dum in manifestanda veritate, illos quidem æquare, alios vero antevertere contendimus. Quemadmodum enim subterraneæ aquæ, partim in imo prorsus occultantur; partim in angustias redactæ ebulliunt, atque eruptionem jamjam quidem auribus pollicentur, cæterum adhuc morantur; partim denique in altum erumpunt: ad eumdem modum eorum, qui de Deo philosophantur, (ut eos, qui omnino improbi ac perfidi sunt, missos faciam,) alii abditam omnino atque occultam sibi ipsis pietatem habent; alii a partus doloribus non longe absunt, ii nimirum, qui impietatem quidem fugiunt, sed pietatem libero atque intrepido animo minime prædicant, sive consilio quodam in fidei doctrina utentes, sive ob metum atque ignaviam eo confugientes;

[1] Isai. LIII, 4, et Matth. XI, 29.

verum animo quidem et mente sani sunt, ut affirmant, cæterum plebis sanitati minime consulunt, perinde atque ipsi sese, non item alios, suæ curæ ac fidei commissos habeant; alii vero thesaurum quoque in medium proferunt, pietatis fœtum, parturientium instar, retinere nequeuntes, nec, quod soli ipsi salutem consequantur, salutem existimantes, nisi in alios quoque bonum hoc redundet. Quo in numero utinam ipsi collocer, ac si qui mecum laudabili audacia præditi, et piam doctrinam profiteri non vereantur.

XV. Atque unum quidem, idque breve, doctrinæ nostræ argumentum, ac velut in columna insculptum, omnibusque notum, est hic populus, adeo verus ac sincerus Trinitatis adorator, ut ab hac potius vita divelli se passurus sit, quam ut trium horum aliquid a Divinitate disjungat: eadem omnes fidei sententia præditi, eodem zelo flagrantes, una et eadem fidei doctrina, et inter se, et nobiscum, et cum Trinitate conjuncti atque connexi. Ut autem brevi singula percurram, quod principii expers est, et principium, et id quod cum principio est, unus est Deus. Nec vero, principio carere, ejus, quod principio caret, natura est; aut etiam ingenitum esse. Nullius enim rei natura ex eo declaratur, quod dicamus, quid non sit, sed quid sit. Est enim ejus, quod est, positio; non autem ejus, quod non est, sublatio: nec principium, eo quod principium est, ab eo, quod principio caret, dirimitur; non enim principium ipsi natura est, quemadmodum nec illi, quod principii expers sit. Circa naturam enim hæc considerantur, non autem natura ipsa sunt. Eodem modo id, quod cum principii experte, et cum principio est, nihil omnino est aliud, quam quod illa. Nomen autem principii experti, Pater: principio, Filius: ei autem, quod cum principio est, Spiritus sanctus. Una autem his tribus

natura Deus est. Unio vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur; non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohæreant; utpote quæ, nec tempore, nec voluntate, nec potentia secernantur ac distinguantur. Hæc enim tria, ut multa simus, effecerunt, singulis nempe, et secum, et cum aliis, dissidentibus. At quibus et simplex natura, et eadem essentia est, his proprie quoque unius vox convenit.

XVI. Ac contentiosas quidem et pertinaces fidei in alterutram partem deflexiones, et compensationes valere sinamus; nec per unum, ut Sabellius, tria convellentes, et per nefariam contractionem, divisionem tollentes; nec rursus per tria, Arii instar, unum oppugnantes, ac per improbam divisionem, unum evertentes. Neque enim id a nobis quæritur, ut malum malo permutemus, sed ut a bono minime aberremus. Nam profecto diaboli ludi hæc sunt, perniciose res nostras ponderantis. Nos vero media et regia incedentes via, in qua virtutes quoque, ut harum peritis placet, sitæ sunt, credimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ejusdem substantiæ et gloriæ; in quibus et baptismo sua perfectio constat, tam in nominibus, quam in rebus; (hæc non ignoras, quisquis eo initiatus es;) quippe quod impietatis abjuratio, et Divinitatis confessio sit, atque ita perficimur; unum quidem, quoad essentiam ac divisionis omnis expertem adorationem, credentes; tria autem, quantum ad Hypostases, sive Personas, ut nonnulli malunt. Desinant enim, qui de his inter se contendunt, ineptire, perinde ac si fidei nostræ pietas in nominibus, non in rebus, consistat. Quid enim dicitis, qui tres Hypostases affertis? An hoc eo dicitis, quod tres essentias existimetis? Non est apud me dubium, quin adversus eos, qui ita existimant, ingentem clamorem excitaturi sitis. Unam enim et eamdem horum trium essentiam

profitemini. Quid vos, qui Personas dicitis? Num unum, velut quiddam compositum, animo fingitis, ac tres facies, aut humanam omnino formam habens? Absit, ipsi quoque inclamabitis, nec faciem quidem Dei, quæcumque tandem illa est, unquam ille videat, qui ita sentit. Quid igitur, ut interrogare pergam, vobis Hypostases volunt, aut vobis Personæ? Nimirum tria esse, quæ dividantur, non naturis, sed proprietatibus. Optime. An fieri potest, ut quidam magis inter se concordent, atque idem dicant, quam cum ita sentiunt, tametsi alioqui syllabis discrepent? Videte qualem vobis pacificatorem me præbeam, a littera ad mentem traducens, quemadmodum si quis Vetus Testamentum et Novum componat et conciliet.

XVII. Sed eo, unde digressi sumus, redeundum est. Ingenitus quidem, et Genitus, et Procedens, dicantur sane et intelligantur, si cui nomina fingere libeat: non enim verebimur, ne ea, quæ corpore carent, corporeo modo intelligantur, quemadmodum iis placet, qui Deitati calumniam inferunt. At creatura, Dei quidem dicatur; nam id quoque nobis amplum et honorificum est: Deus autem, nequaquam. Alioqui, tum Deum creaturam esse admittam, cum ipse quoque proprie Deus fuero. Sic enim se res habet. Si Deus est, creatura non est; creatura enim nobiscum est, qui Dii non sumus. Si autem creatura est, utique Deus non est; temporis enim ratione ortum habuit. Quod autem ortum habuit, aliquando non erat. Quod vero in ea causa est, ut id, quod non erat, eo antiquius sit, hoc certe proprie non est. Quod autem proprie non est, quo tandem modo Deus esse queat? Ergo nec quidquam horum trium creatura est; nec, quod eo deterius, propter me creatum est. Alioqui non modo creatura esset, sed etiam nobis abjectior atque contemptior. Nam si ego ad Dei gloriam conditus sum, hoc autem propter me, (forceps

utique propter currum efficitur, aut sera propter januam,) sequitur profecto, ut respectu causæ sim superior. Quanto enim Deus rebus creatis est sublimior, tanto id, quod mea causa creatum est, me, qui propter Deum effectus sum, vilius atque ignobilius est.

XVIII. Propterea, Moabitis quidem et Ammonitis nec aditus ad Ecclesiam Dei pateat, hoc est, dialecticis et impiis sermonibus, qui Dei generationem ac processionem, quæ nullis verbis explicari potest, curiosius scrutantes, adversus Divinitatem temere insurgunt; perinde scilicet, ac si ea, quæ vim omnem et facultatem verborum superant, ab ipsis solis percipi posse oporteat; vel omnino non esse, quoniam ipsi ea intellectu assequi nequeant. Nos autem Scripturæ divinæ vestigiis hærentes, atque obscura loca, quæ cæcutientibus molestiam exhibent, submoventes, consertis manibus salutem retinebimus, priusque omnia audacter perferemus, quam ut adversus Deum temere atque arroganter aliquid aggrediamur. Et quidem Scripturæ testimonia aliis relinquemus, cum a multis jam sæpe litteris mandata, tum etiam a nobis haud perfunctorie et negligenter. Ac simul, mea quidem sententia, turpe admodum fuerit, nunc earum rerum, quæ jampridem certo exploratæ sunt, argumenta colligere. Neque enim optimus ordo est prius docere, ac postea discere; non dicam divina, et usque adeo magna et sublimia, sed ne aliud quidem quidquam parvum et contemnendum. Offendicula etiam e Scripturis objecta solvere, et explanare, non est præsentis temporis, sed majoris et perfectioris studii atque operæ, quam pro præsenti instituto. At fidei quidem nostræ doctrina, ut summatim complectar, talis est. Atque etiam hæc ipsa non eo commemoravi, ut cum adversariis confligerem; (jam enim sæpe conflixinus, etsi moderate;) verum ut doctrinæ meæ formam vobis osten-

derem, annon vestrorum dogmatum propugnator ego sim, atque adversus eosdem, et pro iisdem in acie stem.

XIX. Habetis, o viri, nostri in hanc urbem adventus apologiam: quæ siquidem laudem meretur, Deo, et vobis, quorum accitu huc veni, gratiam habeo; sin autem spem vestram minus implevi, sic oque gratiam habeo. Non enim omnino vituperanda est, ut mihi persuadeo, ac vobis id affirmantibus fidem haud abrogo. Numquid populum hunc per avaritiam circumvenimus? Numquid privatis utilitatibus consuluimus, quemadmodum multos facere video? Numquid Ecclesiam molestia affecimus? Alios quidem fortasse, quibus, cum se indicta causa victoriam adversum nos obtinuisse arbitrarentur, sermonem nostrum objecimus: at vos nihil profecto, quantum quidem mihi conscius sum. « Non bovem vestrum accepi, ait magnus » Samuël, cum Israële propter regem contendens: non » animarum vestrarum piaculum, testis inter vos Deus[1]: » non hoc atque aliud, plura commemorans, ne singulis enumerandis longius orationem producam; verum purum minimeque adulterinum sacerdotium custodivi. Quod si principatus, aut sublimium thronorum studio ductus sum, aut imperatorum aulas calcare appetii, nunquam aliud quidquam splendoris consequi mihi contingat, aut, si consecutus fuero, statim illud projiciam atque amittam.

XX. Quid igitur est, quod dico? Non enim gratuitus virtutis sum cultor, nec in eam virtutis magnitudinem perveni. Laborum præmium mihi date. Quod tandem? Non quod nonnulli fortasse ex iis, qui ad quidvis suspicandum facile adducuntur, existimarint; sed quod mihi tuto postulare licet. Diuturnis laboribus nos levate, ac recreate. Moveat vos hæc canities; sit apud vos honori nostra peregrinatio. Alium subrogate, qui pro vobis vexetur, qui puris

[1] 1 Reg. XII, 2, et seqq.

sit manibus, qui voce non inerudita, qui omnibus in rebus vobis obsequi, curasque ecclesiasticas simul perferre possit (19); quandoquidem tales præsertim hoc tempus flagitat. At mihi cernitis quo modo corpus etiam hoc se habeat, nimirum et tempore, et morbo, et labore confectum. Quid vobis timido et ignavo sene opus est, atque in dies singulos, ut ita loquar, non corpore tantum, sed etiam curis moriente? Qui vix hæc quoque ad vos loquor? Ne magistri voci fidem denegetis; neque enim unquam denegastis. Lassus sum, dum toties mansuetudo crimini vertitur. Lassus sum, dum, et cum sermone, et cum invidia, et cum hostibus, et cum nostris pugno. Illi pectora feriunt, et minus, quod cupiunt, assequuntur; nam qui apertas inimicitias gerit, facile caveri potest. Hi autem terga observant, et magis molesti sunt; nam qui minime suspectus est, letalius vulnus infert. Quod si etiam nauclerus, et quidem peritissimus essem: atque hinc effusum mare in nos sæviret, ac circum navem æstuaret: hinc vero gravi seditione vectores laborarent, aliique de alia re contenderent, atque, et sibi ipsis mutuo, et fluctibus obstreperent, quandiu tandem ipse obluctari possem ad gubernacula sedens, ut simul, et cum mari, et cum vectoribus pugnarem, atque ex duplici tempestate navem sine periculo eriperem? Quibus etenim omni ratione connitentibus et adjuvantibus, salutem tamen consequi difficile esset, iisdem inter se dissidentibus et confligentibus, quî tandem fieri posset, ut navis pessum non iret?

XXI. Quid alia commemorare attinet? Quo tandem modo sacrum hoc bellum feram? Dicatur enim etiam quoddam bellum sacrum (20), quemadmodum et barbaricum. Quomodo hos adversis thronis insidentes, atque adversas in pascendo grege partes foventes connectam, atque in unum adducam, populumque simul cum ipsis

abruptum, studiisque contrariis distractum; quemadmodum in iis hiatibus, qui ex terræ motibus accidunt, vicinæ et propinquæ partes simul moveri solent; aut in pestiferis morbis famuli ac domestici simul abripiuntur, morbo nimirum ab aliis ad alios facile dimanante. Nec populum solum, sed etiam orbis terræ segmenta, eodem cum dissidentibus affectu commota, ita ut jam in duas contrarias partes Oriens et Occidens secreti atque divisi sint, nec jam minus animorum et voluntatum, quam finium segmenta esse videantur? Quousque enim hæc audientur, Meus et tuus, antiquus et novus, facundior aut spiritualior, nobilior aut ignobilior, multitudine opulentior aut tenuior? Erubescerem canitiem meam, si, a Christo salvatus, ab aliis nomen ducerem.

XXII. Non fero circos vestros, et theatra, atque æmulum hunc tam in sumptibus, quam in animorum studiis, furorem. Equos transjungimus, contra jungimus, certatim fremimus, propemodum etiam aërem ipsum verberamus, ut illi, pulveremque in cœlum tanquam insani jacimus; ac sub alienis personis contentiones nostras explemus; malique ambitionis et munificentiæ arbitri efficimur, atque iniqui et absurdi rerum judices. Iidem enim homines hodie pari nobiscum sacrorum fideique commercio communicantes, si ita nos duces et antistites nostri tulerint; cras contrariæ sedis et sententiæ sunt, si ventus reflaverit. Odium atque amicitiam nomina comitantur; nec, quod gravissimum est, apud eosdem auditores contraria loqui erubescimus; nec nobis ipsis constamus, cum subinde nos contentio immutet. Dicas Euripos quosdam esse, nunc exundantes, nunc reciproco fluctu subsidentes. Quemadmodum igitur si adolescentuli in medio foro lusitarent, turpe admodum esset, nobisque indignum relictis nostris studiis, vitæque institutis, cum illis ludere; (neque enim puero-

rum ludi senectutem decent;) eodem modo nec si, aliis mutuo sese versantibus atque jactantibus, melius quiddam ipse quam vulgus sentiam, unus eorum esse malim, quam, ut sum, cum obscuritate liber. Ac præterea ita quodammodo afficior, ut non admodum mihi cum vulgo conveniat, nec eamdem viam ingredi sustineam; rusticius id quidem fortasse atque imperitius, sed tamen ita afficior. Ea, quæ aliis voluptatem gignunt, mihi molesta sunt; quæ autem aliis tristia et injucunda videntur, ea animum meum oblectant. Quocirca, ne hoc quidem mihi mirum fuerit, si vinculis etiam astringar, ut incommodus et morosus, ac plerisque desipere videar, quemadmodum ethnico cuidam philosopho accidit, cui prudentia quasi insania vitio vertebatur, quoniam omnia irridebat, risu videlicet ea digna esse perspiciens, quæ a multis summo studio expetuntur: aut etiam musto plenus esse censear, ut postea Christi Discipuli, cum linguis loquerentur[1]; ignorante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione.

XXIII. Jam crimina quoque nostra, quæso, expendite. Tanto jam tempore, inquiunt, Ecclesiæ præes, temporis auxilio fultus, atque Imperatoris favore, tanta re, ac tanti momenti. Ecquod mutationis signum nobis affulsit? Quot homines contumeliis nos prius affecerunt? Quid non acerbitatis passi sumus? Annon injurias? Annon minas? Annon exilia? Annon pecuniarum direptiones? Annon bonorum proscriptiones? Annon presbyteri in medio mari combusti (21)? Annon templa Sanctorum cruore contaminata, et ex templis in sepulcra immutata? Annon publicas senum episcorum, aut, ut aptiore verbo utar, Patriarcharum cædes? Annon illud, ut piis solis invius omnis locus esset? Annon denique quidquid calamitatis ullis verbis quisquam consequi possit? Quorum quidnam iis, qui

[1] Act. II, 4, et seqq.

hæc fecerunt, rependimus? Quandoquidem versis, ut par erat, rerum vicibus, rependendi potestas nobis facta est, atque eos, a quibus per summam contumeliam vexati fueramus, castigari oportebat. Et, ut omissis aliis, nostra, ne dicam tua, commemoremus, nonne persecutionem passi sumus? Nonne contumeliis omnibus affecti? Nonne Ecclesiis, domibus, et quod acerbissimum est, solitudinibus ipsis pulsi sumus? Nonne furentem populum tulimus? Contumeliosos præfectos? Imperatores simul cum edictis suis contumeliose spretos? Quid postea? Fortiores extitimus, et persecutores nostri pœnam effugerunt. Ita sane est, inquam. Mihi enim adversus eos, qui injuriam intulerunt, satis gravis pœna est, referendæ injuriæ potestas. At istis aliter videtur; perquam enim exacti ac justi sunt ad ulciscendum; atque idcirco ea, quæ temporis sunt, exigunt. Quis præfectus mulctatus est, inquiunt? Quis populus castigatus? Qui plebis inflammatores? Quem nostri terrorem adversariis in posterum injecimus?

XXIV. Quin hæc quoque fortasse nobis exprobraverint; (jam enim exprobrarunt;) quod nec lauta et opipara mensa, nec magnifica veste utimur, nec splendide in publicum prodimus, nec eos, qui nos adeunt, graviter ac fastuose excipimus. Nesciebam scilicet, nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumfluunt, ut, quo sua projiciant, non habeant, æmulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter undique comprimatur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolli, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde

ac belluis, de via decedere, et in utramque viæ partem scindi ac distrahi, aut etiam tantam præeuntium turbam esse, ut procul incessus noster magnificus appareat. Si hæc gravia vobis et acerba fuere, præterierunt : hanc injuriam mihi condonate. Antistitem alium, qui multitudini placeat, create : mihi autem date solitudinem, et rusticitatem, et Deum, cui soli etiam per tenuem victum cultumque placebimus. At grave est concionibus, et cœtibus, et publicis conventibus, et plausibus his, a quibus quasi pennis in sublime ferimur, et familiaribus, et amicis, et honoribus, et urbis pulcritudine ac magnitudine, et hoc denique fulgore, qui eos, qui hæc intuentur, nec oculorum aciem intro collectam habent, circumfundit et illuminat, privari. Verum hoc mihi minus grave fuerit, quam si diutius in tumultu verser, ac civilis vitæ turbis et fervoribus commaculer, atque ad vulgi mores me ipsum inflectere necesse habeam. Non enim sacerdotes, sed rhetores quærunt; nec animarum dispensatores, sed pecuniarum custodes; nec puros sacrificos, sed fortes ac robustos defensores. Nonnihil eos excusabo : sic eos erudivimus, « Qui omnibus omnia efficimur[1], » haud scio utrum, ut omnes salvos faciamus, an ut perdamus.

XXV. Quid dicitis? Num vos his verbis permovemus, ac victoriam obtinuimus? An potius ad vestros animos inflectendos validior nobis adhibenda est oratio? Vos ergo per trinitatem ipsam, quam nos colimus, et vos colitis, per communem nostram spem, atque hujus populi coagmentationem obtestor : hoc mihi beneficium date : cum precibus me dimittite : hoc mihi sit dimicationis præconium : missionis libellum mihi date, quemadmodum imperatores militibus solent; ac, si quidem vestra voluntas tulerit, cum fausto et præclaro elogio et testimonio, ut

[1] I Cor. IX, 22.

honori meo consulatur; sin minus, utcumque vobis collibuerit: nihil ea re altercabor, quandiu Deus rerum nostrarum statum inspectabit. Dicet aliquis: Quem igitur tibi substituemus? Videbit sibi Dominus pastorem ad præfecturam, quemadmodum ovem vidit ad holocaustum. Hoc unum requiro, ut talis sit, qui æmulationem, non miserationem provocet; qui non in omnibus rebus cunctis obsequatur, sed qui in quibusdam etiam ob recti studium in hominum offensionem incurrat. Alterum enim in præsens jucundissimum est; alterum in posterum utilissimum. At vos quidem orationes discessui meo congruentes parate; ego autem his verbis extremum vos salutabo.

XXVI. Vale, Anastasia, nomen a pietate habens. Tu enim nobis fidei doctrinam, quæ adhuc contemptui erat, excitasti. Vale, inquam, communis victoriæ sedes, « Nova » Silo[1], » in qua primum arcam fiximus, quadraginta annis in deserto circumactam incertisque sedibus vagantem. Vale tu quoque, o magnum hoc et nobile templum, nova hæreditas, quod magnitudinem, quam nunc habes, a Verbo suscepisti, quodque nos, cum prius Jebus esses, Jerusalem effecimus. Valete vos etiam aliæ sacræ ædes, huic dignitate proximæ, alia aliam quamdam urbis partem complectentes, quasi vincula quædam et compages, propinqua etiam loca connectentes; quas cum hac corporis imbecillitate, « Non nos, sed Dei gratia nobiscum[2], » qui pro perditis ac desperatis habebamur, implevit. Valete, Apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi, fortasse « Pauli vestri » Satanam[3] » ad utilitatem meam in corpore circumferens, ob quem nunc a vobis abscedo. Vale, Cathedra, invidiosum hoc et periculosum fastigium, pontificum concilium, sacerdotum non minus majestate quam ætate ornatum,

[1] Josuë. XVIII, 1. — [2] 1 Cor. XV, 10. — [3] 2 Cor. XII, 7.

et quicumque tandem alii circa sacrosanctam mensam Deo ministratis, atque ad appropinquantem Deum appropinquatis. Valete, Nazaræorum chori, Psalmodiarum concentus, nocturnæ stationes, virginum sanctimonia, mulierum modestia, viduarum et orphanorum cœtus, pauperum oculi, in Deum, et in nos intuentes. Valete, domus hospitales, et Christi amantes, infirmitatisque meæ adjutrices. Valete, sermonum meorum amatores, et cursus, et concursiones, et styli, tam perspicui, quam occulti, atque hujus suggesti cancelli, a multitudine compressi hominum, audiendi studio sese mutuo protrudentium. Valete, imperatores, et palatia, omnesque imperatoris famuli et cubicularii : si quidem imperatori fideles, haudquaquam certum habeo; Deo autem magna ex parte infidi. Manibus plaudite, acute clamate, rhetorem vestrum in sublime tollite. Siluit vobis improba et loquax lingua; nec tamen omnino silebit. Pugnabit enim manu et atramento. Cæterum in præsentia consiluimus.

XXVII. Vale, civitas magna, et Christi amore prædita; (vera enim testabor, etsi « Non secundum scientiam hic » zelus est[1]; » benigniores nos disjunctio reddidit.) Ad veritatem accedite; ad meliorem frugem tandem aliquando vos convertite. Deum, amplius quam consuevistis, colite. Non turpe est sententiam mutare; sed in malo perseverare, funestum et exitiosum. Vale, Oriens et Occidens, pro quibus et a quibus oppugnamur; testis ille est, qui pacatos vos reddet, si nonnulli secessionem meam imitentur. Non enim Dei quoque jacturam facient, qui thronis cesserint; sed supernam cathedram habebunt, his multo sublimiorem et tutiorem. Præter omnia, et ante omnia, clamabo : Valete, Angeli, hujus Ecclesiæ præsides, meæque præsentiæ ac peregrinationis, si modo in manu Dei res

[1] Rom. x, 2.

nostræ sunt. Vale, Trinitas, meditatio mea, et decus meum. His velim serveris, et hos serves, meum hunc populum; (meus enim est, etiamsi aliter gubernemur;) atque audiam te quotidie, tum sermone, tum vita et moribus augeri, et in sublime attolli. Filioli, « Depositum, » quæso, custodite[1] : memores estote lapidationum mea» rum[2]. » Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen.

---

## ORATIO XLIII[1].

*Funebris oratio in laudem Basilii Magni Cæsareæ in Cappadocia episcopi.*

### ARGUMENTUM.

I. *Basilii vita ab orationibus celebranda. — Basilii encomium, opus ipsis oratoribus arduum. — Viris virtute præditis debetur laudis tributum.* II. *Postulat Gregorius ut sibi ignoscatur, quod tam sero istud tributum Basilio persolverit. — Nec negligentia, nec contemptu istud amicitiæ officium prætermisit. — In vere doctrinæ periclitantis negotio occupatus.* III. *Basilii genus laudatur. — Basilius paterno et materno genere celeberrimus.* IV. *Insignis majorem Basilii pietas.* V. *Maximini persecutio, omnium persecutionum acerbissima.* VI. *In*

[1] 2 Tim. VI, 20. — [2] Coloss. IV, 18. — [3] Alias XX; quæ autem XLIII erat, nunc est XLIV. Habita Cæsareæ circa mensem augustum, vel septembrem anni 381.

*persecutionibus, nec ultro ad certamen accedendum, nec ab illo detrectandum, cum præsens est. — Quidam nobiles, persecutionis tempore, ad montes et sylvas se recipiunt.* VII. *Omnibus vitæ deliciis privati, murmuratores Israëlitas non imitantur. — Prodigia Israëlitis præstita recensent. — Nova miracula in eorum gratiam operatur Deus* VIII. *Quantum Dei miracula discrepent ab insulsis ethnicorum fabulis.* IX. *Parentum Basilii in liberis felicitas.* X. *Basilii parentes pietate celeberrimi. — Omnis honor, lege divina, parentibus debetur.* XI. *Doctrina inter humana bona primas tenet. — Non ideo contemnenda doctrina, quia pravi homines ea abutuntur. — Cur doctrinam nonnulli improbent.* XII. *Prima Basilii institutio. — Liberales artes docetur, et ad Dei cultum excolitur. — Parentum virtutes assectatur.* XIII. *Cæsaream Cappadociæ litteris celeberrimam contendit. — Magistros æquat, æquales superat.* XIV. *Byzantium et mox Athenas proficiscitur. — Mutua Gregorii et Basilii amicitia Athenis conflata.* XV. *Communia utriusque studia. — Insanum Athenis adolescentium erga sophistas studium.* XVI. *Attica consuetudo circa tyrones. — Basilius a communi tyronum lege solvitur.* XVII. *Armeniorum mores. — Armenii Basilio invident. — Armenis in disputationem favet Gregorius. — Agnita Armeniorum nequitia, Basilii partes suscipit Gregorius, eique victoriam asserit.* XIII. *Victi Armenii Gregorio irascuntur. — Luget Basilius, quod res opinione sua essent inferiores.* XIX. *Arctissima inter Basilium et Gregorium amicitia. — Instabiles corporum amores. — Pudici amores stabiles.* XX. *Nulla inter Gregorium et Basilium de doctrina rivalitas. — Empedocles et Anaxagoras. — Unum opus et studium utrique virtus erat.* XXI. *Basilius et Gregorius festa, spectacula et convivia respuunt.*

XXII. *Basilius et Gregorius per totam Græciam celeberrimi.* XXIII. *Eximiæ Basilii dotes. — Basilius excelluit in rhetorica, in grammatica, in philosophia, in astronomia et geometria, in medicina, quam morbi docuerunt. — Basilii virtus et doctrina.* XXIV. *Basilius et Gregorius Athenas relinquere et perfectionem vitam aggredi statuunt. — Sodales obsistunt. — Discedendi facultas Basilio conceditur, negatur Gregorio. — Gregorius Athenas relinquit.* XXV. *Basilius Cæsaream reversus, quasdam peregrinationes suscipit. — Gregorius in patriam apud seniles parentes retinetur. — Basilius sacro presbyterorum ordini ascribitur.* XXVI. *Sacerdotii ordo legi nauticæ et militari ordini comparatus. — Sacerdotii ordo violatus.* XXVII. *Basilius virtutum omnium exemplar.* XXVIII. *Eusebii simultas erga Basilium. — Monachi Basilio adhærentes, ab Ecclesiæ corpore sese abrumpere constituunt.* XXIX. *Basilius se in Pontum cum Gregorio recipiens, monasteria moderatur.* XXX. *Valens imperator Ecclesias vastat. — In Trinitate tria sunt quoad proprietates, unum quoad essentiam.* XXXI. *Valens, improbis Ecclesiarum ministris stipatus, impetum facit. — Basilius, relicta eremo, ad fidei subsidium currit.* XXXII. *Alacriter ac strenue pro fide dimicat.* XXXIII. *Basilius cum Eusebio in gratiam redit. — Basilius etsi cathedra inferior, Ecclesiæ tamen imperium obtinet.* XXXIV. *Alia Basilii præclara merita in Cæsarienses. — Spiritualia et corporea beneficia. — Languenti fame civitati opem fert Basilius. — Qui frumentum abscondit, execrabilis est.* XXXV. *Basilius pauperes alit. — Locupletum horrea orationibus et cohortationibus suis aperit.* XXXVI. *Basilius Josepho comparatus. — Pauperes cibis et sermone pascit.* XXXVII. *Basilius, mortuo Eusebio, Cæsariensis episcopus eligitur.*

*Basilio constructa comparari potest. — Tristis leprosorum imago. — Leprosos, ut fratres, amplectebatur Basilius.* LXIV. *Nullo inani fastu inflatur. — Vitia virtutibus finitima.* LXV. *Basilii eloquentia.—In explananda divina Scriptura sublimior.* LXVI. *Basilii doctrina per totum orbem insonuit. —Una et maxima oblectatio, Basilii scripta.* LXVII. *Basilii Hexaëmeron. —Scripta adversus hæreticos. — De Spiritu sancto. — Scripturarum interpretationes. —Panegyricæ orationes. —Morales.* LXVIII. *Basilius pro vera doctrina plurima mala tolerat. — Exilio damnatur. — Sermones cum judicio disponit. —Spiritus sancti Divinitatem, vocibus a Scriptura petitis, adversus hæreticos asserit.* LXIX. *Palam et privatim cum amicis de Spiritus sancti Divinitate loquitur. — Basilius obtrectatorum invidia sublimior.* LXX. *Basilii cum clarissimis viris collatio. — Adam. Enos. Enoch. Noë.* LXXI. *Abraham. Isaac. Jacob.* LXXII. *Joseph. Job. Moyses. Aaron. Josuë.* LXXIII. *Samuël. David. Salomon.* LXXIV. *Elias. Elisæus. Tres pueri. Jonas. Daniel. Machabæi.* LXXV. *Joannes Baptista.* LXXVI. *Petrus et Paulus. Jacobus et Joannes. Stephanus.* LXXVII. *Tanta erat de Basilio existimatio, ut quidam honori ducerent ipsius etiam naturæ nævos imitari.* LXXVIII. *Basilius moriens fidissimis discipulis manum imponit.* LXXIX. *Basilii mors.* LXXX. *Basilii funus. — Basilius in cœlis sacrificia pro vivis offert. — Nocturnis visionibus Gregorium admonet.* LXXXI. *Omnes civitatis ordines compellat orator.* LXXXII. *Basilium alloquitur. — Basilium invocat.*

I. Hoc profecto supererat[1], ut, cum Magnus ille

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 461-530.

Basilius multa nobis orationum argumenta proposuisset, (sic enim meis orationibus gloriabatur, ut nemo unquam, omnium perinde suis,) se ipsum nunc nobis proponeret, argumentum certaminum omnium maximum, iis, qui litteris et eloquentiæ operam dederunt. Nam existimo, si quis suam in dicendo facultatem experiri, eamque postea velut ad normam exigere vellet, materiam unam ex omnibus sibi proponens, quemadmodum pictores eas tabulas, ex quibus exempla petunt, eum, hac sola submota, velut oratoriam omnem vim superante, cæterarum primam quamque delecturum. Tam arduum opus est hujus viri encomium, non nobis solum, qui jam olim omne gloriæ studium deposuimus; verumetiam illis, quibus vita est oratio, quique etiam in id unum operam suam contulerunt, ut hujusmodi argumentis, nominis sui famam celebrent. Hac de re quidem sic existimo, et, ut mihi persuadeo, admodum recte. Cæterum nescio, qua tandem alia in re sermonibus uti queam, si nunc iis minime usus fuero; aut quid ipse gratius facere possim, vel mihi, vel iis qui virtutem laudibus efferunt, vel ipsis denique sermonibus, quam si hujus viri laudes prædicem. Ita enim me primum ipse velut ære quodam alieno utcumque liberavero. Debetur quippe, ut si quid aliud, viris, cum cætera egregiis, tum in dicendo copiosis, oratio. Deinde, illos simul, et voluptate afficiet hic sermo, et ad virtutis studium extimulabit. Quarum enim rerum laudes novi, earum quoque haud dubie incrementa explorata habeo; nec quidquam omnino est, quod non hac ratione augeatur. Postremo, quod ad sermones attinet, utrovis modo res præclare se habitura est. Nam si ad ipsius dignitatem et meritum propius accesserint, vim suam et facultatem ostendent; sin autem ab illius præstantia longe abfuerint, (quod omnino iis, qui eum laudare instituerint, accidere

necesse est,) re ipsa se succubuisse declarabunt, eumque de cujus laudibus agitur, omnem vim orationis superare.

II. Hæc quidem sunt, quæ me ad dicendum, et ad suscipiendum hoc certamen impulerunt. Quod si multo serius, quam tempus postulabat, ac post tot alios, qui res illius privatim publiceque laudibus ornarunt, ad hoc munus accessi, nemini mirum videatur. Verum ignoscat mihi, velim, divina anima, mihique, et nunc, et ante veneranda. Quemadmodum autem omnino, cum apud nos ageret, multa mea errata pro amicitiæ jure ac præstantiori lege corrigebat; (non enim dicere vereor, quod cunctis esset lex et norma virtutis;) sic nunc quoque supra nos positus, facilem se mihi ac exorabilem præbebit. Ignoscant etiam, quæso, quicumque ex vobis ferventiores illius laudatores sunt; si qui tamen alii aliis ferventiores sunt, ac non potius omnes hac una in re, hoc est, in ipsius laude et prædicatione, pares sumus. Non enim negligentia et contemptu officium prætermisimus; absit enim, ut aut virtutem, aut amicitiæ officium usque adeo negligamus, nec quod hoc laudationis munus cuiquam alii potius, quam nobis convenire arbitremur. Sed primum, ut verum fatear, sermonem habere detrectabam, quemadmodum qui ad sacra accedunt, prius quam vocem animumque perpurgassem. Deinde, tametsi enim id non ignoretis, in memoriam tamen vobis revocabo, in veræ doctrinæ periclitantis negotio interim occupati fuimus, pulchre coacti, nec sine Dei numine fortasse peregre profecti, nec præter voluntatem ac consilium eximii illius veritatis propugnatoris, quique nihil unquam aliud quam piam orbique universo salutarem doctrinam spiravit. Nam de corporis mei imbecillitate forsan ne sermonem quidem facere audendum est, ad strenuum virum, corporeque, etiam ante quam hinc migraret, sublimiorem, ac illud

asserentem, nihil ex animæ bonis a vinculo impediri. Atque hic excusatio nostra finem habeat. Neque enim longiore alia mihi opus fore arbitror, cum sim duntaxat apud eum, cæterosque, quibus res nostræ probe cognitæ sunt et exploratæ, locuturus. Jam igitur ad laudationem nobis accedendum est, illius Deum orationi nostræ præficientibus; ne nostris laudibus huic viro dedecus inferamus, ab iisque, qui jam in hoc argumento versati sunt, longo intervalla prætereamur; quanquam fortasse omnes ab illo pari intervallo distemus, non secus atque a cœlo solisque radiis, qui ea contuentur.

III. Enimvero si eum genere, ac generis splendore gloriari perspicerem, aut ulla re ex iis, quæ omnino parvæ sunt, et quibus ii, qui humi defixos oculos habent, efferri solent, alius utique Heroum catalogus appareret. Quanta a majoribus illius ad eum ornandum accipere possemus? Nec historiis quidem quidquam hac parte cederemus; hoc certe nomine superiores futuri, quod non commentitiis fictisque narrationibus, sed rebus ipsis, quarum multi testes sunt, ornaremur. Multa enim nobis narratu digna ex paterno latere Pontus suppeditat, et quidem priscis suis prodigiis, quibus, et historicorum, et poëtarum volumina plena sunt, neutiquam inferiora: multa etiam veneranda hæc mea patria Cappadocia, non minus juvenum, quam equorum bona nutrix. Unde paterno generi materni generis splendorem opponimus. Quorumnam autem et militaria imperia, et populorum gubernationes, et in imperatorum aulis potentia et auctoritas; ac præterea, opes, et excelsi throni, et publici honores, ac sermonum splendores, vel plures, vel majores extiterunt? Quæ nobis, si arbitratu nostro commemorare liceret, nihil essent Pelopidæ, nec Cecropidæ, nec Alcmæones, nec Æacidæ, nec Heraclidæ, nec alii quibus nihil est sublimius; qui

quidem, cum nihil proprium habeant, quod aperte prædicent, ad obscura confugiunt, dæmones videlicet quosdam, et deos, ac fabulas, majoribus suis attribuentes; quorum ea est ratio, ut quod in ipsis maxime speciosum et illustre est, fide careat; quod autem creditur, probrum et contumelia sit.

IV. Quoniam autem de eo viro mihi oratio instituta est, qui nobilitatem viritim expendi vult, nec, cum formæ atque colores, et equi, tam nobilissimi, quam abjectissimi ex se ipsis explorari soleant, nos contra per ea, quæ extra nos posita sunt, depingi, posteaquam unum aut alterum ex iis, quæ a majoribus ipse habuit, quæque, et ipsius vitæ conveniunt, et maximam ei, si commemorentur, voluptatem allatura sunt, exposuero, ad ipsum confestim me convertam. Aliarum quidem familiarum, vel etiam sigillatim cujuslibet hominis, alia sunt insignia, et narrationes, vel majores, vel minores, quæ, instar paternæ cujusdam hæreditatis, vel longinquius, vel propinquius exorsæ, ad posteros devolvuntur: huic autem utriusque generis decus pietas fuit, quemadmodum nunc oratio declarabit.

V. Persecutio erat, et quidem persecutionum omnium atrocissima maximeque horrenda; iis loquor, quibus Maximini persecutio nota est, qui, cum post multos, qui paulo ante extiterant, ingruisset, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuisse viderentur, ingenti nimirum ipse audacia furens, atque impietatis principatum consequi summo studio contendens. Hunc Athletarum quidem nostrorum permulti superarunt, et ad mortem usque decertantes, et pene usque ad mortem; hactenus videlicet relicti, ut victoriæ suæ superstites essent, nec cum ipsis certaminibus abscederent, sed aliis virtutis Aliptæ, (22) vivi Martyres, spirantes columnæ, tacitaque præconia relinque-

rentur, cum multis autem aliis, et quidem celebribus, paterni etiam illius avi, quibus, cum omne pietatis genus coluissent, eximiam tempestas illa coronidem invexit. Etenim illi quidem animo ita constituti et comparati erant, ut ea omnia facile perpessuri, ob quæ Christus eos, qui ipsius certamen nostra causa susceptum imitantur, corona donat.

VI. Verum quoniam certamen quoque legitimum ipsis esse oportebat; (lex autem martyrii hæc est, ut, nec nos ultro ad certamen accedamus, hac nimirum ratione tum persecutoribus, tum imbecillioribus athletis consulentes, nec, cum præsentes sumus, certamen detrectemus; illud quippe temerarii ac præcipitis est animi, hoc timidi et ignavi; in hac quoque re legislatorem honore afficientes;) quid moliuntur? Vel potius, quonam a divina Providentia, quæ omnia eorum gubernabat, feruntur? Ad quamdam Ponticorum montium sylvam, (illic autem permultæ sunt et profundæ ac longe se porrigentes,) cum paucis admodum, tam fugæ comitibus, quam cibi ministris, confugiunt. Admirentur hic quidem alii temporis diuturnitatem; (nam in annum pene septimum, atque aliquando amplius, protractum aliis exilium fuisse narrant;) et vivendi rationem corporibus generosis angustam et insolentem, ut verisimile est; illudque item, quod sub dio agentes, algoribus, caloribus, pluviis divexarentur; ac denique amicis, atque hominum commercio et societate destitutam solitudinem; quæ res, quam gravis et ærumnosa iis fuisse putanda est, qui a multis stipari atque honore affici solebant? Ego autem quod his majus et admirabilius est exponam; nec mihi quisquam fidem abrogabit, nisi qui nihil magnum esse existimarit persecutiones et pericula Christi causa suscepta prave utique et admodum periculose judicans.

VII. Suaviores quasdam epulas egregii viri exoptabant,

ut qui temporis longinquitate laborarent, ac necessariorum ciborum fastidium contraxissent. Nec idcirco tamen Iraëlitarum sermonibus utebantur; ( non enim queruli et murmuratores erant, ut illi, cum, post fugam ex Ægypto[1], ærumnis in deserto premerentur; nimirum solitudine meliorem sibi atque optabiliorem Ægyptum esse rati, ut qui amplissimam ollarum et carnium, aliarumque omnium rerum, quas illic reliquerant, copiam ipsis subministraret; nec enim jam, qua dementia erant, gravis ipsis laterum confectio et lutum esse videbatur; ) verum alia, quæ majorem pietatem ac fidem redolebant, loquebantur. Quid enim, aiebant, fieri-ne hoc nequit, ut Deus ille miraculorum, qui peregrinum et fugitivum populum adeo large et copiose « In deserto aluit [2], » ut et panem, et aves tanquam ex fonte profunderet, non solum necessariis, sed etiam superfluis cibis eum nutriens; « Qui mare scidit, » solis cursum compressit, fluvium inhibuit [3], » aliaque deinde subjungentes, quæcumque ab eo gesta fuerant, ( solet enim in hujusmodi rebus animus veteres historias libenter persequi, ac Dei gloriam ex multis miraculis celebrare; ) idem ipse Deus, inferebant, nos quoque pietatis Athletas hodierno die lautioribus obsoniis pascat? Multæ feræ divitum mensis, quales quondam nobis erant, fuga elapsæ in his montibus delitescunt; multæ esculentæ aves supra nos, qui eas expetimus, volitant; quorum quid omnino est, quod te, vel solum annuente, non facile capi possit? Hæc eorum verba erant: ac præda verborum comes erat, obsonium ultro oblatum, convivium nullo labore instructum, cervi e tumulis repente apparentes. Quam proceri! Quam pingues! Quam ad cædem prompti et alacres! Propemodum eos conjiceres, quod non citius vocati

[1] Exod. XVI, 2, et seqq.— [2] Ibid. 13. — [3] Id. XIV, 21, et Josuë. III, 16, et X, 12.

essent, moleste ferre. Illi capitum nutu alliciebant, hi sequebantur. Quo insectante, et cogente? Nemine. Quibus equis? Quibus canibus? Quo latratu, aut clamore, aut juvenum studio, viarum exitus, ut venationis leges ferunt, occupantium? Orationis tantum justæque petitionis vinculo constricti. Quis, vel nostra, vel omnium, qui unquam fuerunt, memoria talem venationem ac prædam cognovit?

VIII. O rem admirandam! Ipsi prædæ suæ arbitri erant. Quidquid placebat, voluntate tantum tenebatur; quod supererat, ad sylvas in secundam mensam relegabatur. Coqui extemporales, cœna exquisita, convivæ grati, præsens miraculum tanquam præludium quoddam rerum in spe positarum habentes. Ex quo etiam ad eam dimicationem, ob quam hæc illis præsto erant, alacriores reddebantur. Ac talia quidem sunt, quæ narranda susceperam. Tu vero Dianas tuas, et Oriones, et Actæones, infelices illos venatores, mihi narra; tu, inquam, qui me persequeris, fabulasque admiraris, ac cervam virgini substitutam; si quid tantum ad laudem et gloriam tibi suppetit, ut interim narrationem hanc minime fabulosam esse donemus. Quæ deinceps sequuntur, quam turpia sunt! Quæ enim hujus commutationis utilitas, si ea de causa virginem e periculo extrahat, ut hospitibus necem afferre doceatur, et humanitatem pro humanitate rependere condiscat? Atque hoc hactenus, ex multis unum, ac pro multis, mea quidem sententia. Quod etiam ipsum non eo commemoravi, ut ei cumulum aliquem gloriæ afferam; (nam nec mare fluviis, qui in ipsum influunt, opus habet, etiamsi plurimi maximique influant: nec is, quem nunc laudamus, his, qui ad ipsius encomium aliquid erogent;) verum, ut ostendam, quibus ille ortus majoribus, in quos velut in exemplar respiciens, quanto longius jaculatus sit. Nam si aliis magnum est aliquid a majoribus ad gloriam accepisse, majus pro-

fecto ipsi est majoribus suis laudis cumulum ex se adjecisse, velut fluctu reciprocante.

IX. Quanquam autem conjugii parentum ipsius, quod non minus virtutis, quam corporum erat, multa quoque alia insignia sunt, nimirum, pauperum alendorum, atque hospitum excipiendorum studium, animæ purgatio per continentiam, bonorum portio Deo consecrata, (quæ res nondum tunc multis studio erat, ut nunc ex primis exemplis adaucta et culta est,) aliaque omnia, quæ inter Pontum et Cappadoces divisa, multorum auribus implendis suffecerunt; mihi tamen maximum et clarissimum esse videtur felicitas in liberis. Nam qui simul et multos, et probos atque honestos filios habuerint in fabulis fortasse reperias: hos autem experientia ipsa nobis exhibuit, ut qui tales quidem ipsi fuerint, ut, etiamsi talium liberorum parentes haudquaquam extitissent, sibi ipsis tamen ad nominis claritatem sufficere potuissent; rursum autem ejusmodi filios in lucem extulerint, ut, etiamsi ipsi non tanta virtute fuissent, omnes tamen sobolis felicitate superaturi essent. Nam cum unus aut duo cum laude vivunt, id tale est, ut naturæ ascribi queat; at undique perfecta et ad summum provecta omnium virtus, iis plane, a quibus editi et educati sunt, assignari debet. Quod quidem liquido demonstrat ille felicitatis nomine prædicandus sacerdotum et virginum numerus, eorumque, qui in matrimonio eam vim sibi adhibuerunt, ut nihil impedimento esset, quominus parem virtutis gloriam assequerentur; atque illud effecerunt, ut hæc generum vitæ potius, quam rationis vivendi electiones essent.

X. Eccui Basilius, Basilii nostri pater, incognitus est, vir magni apud omnes nominis, qui paterni voti compos factus est, si quis unquam alius, ne dicam solus? Cum enim reliquos omnes virtute superarit, a solo filio primas

obtinere prohibetur. Eccui Emmelia, quæ id prius appellata est, quod postea fuit; aut id fuit, quod prius nuncupata fuerat; illa, inquam, merito Εμμελείας, id est, *concinnitatis*, nomen ferens, quæ, ut uno verbo dicam, hoc inter mulieres fuit, quod ille inter viros; ut, si quidem eum, cujus laudes illustrandas suscepimus, ad servitutem naturæ obeundam, mortalibus dari oportebat, velut quempiam ex priscis illis viris, qui ad publicam utilitatem divino beneficio concessi sunt, neque huic ex aliis potius, quam ex his gigni conveniret, neque illis rursus cujusquam alterius potius, quam hujus parentes nominari. Quæ duæ res percommode concurrerunt. Posteaquam autem legi divinæ obtemperantes, quæ honorem omnem parentibus haberi jubet, iis, quorum mentionem fecimus, primitias laudum persolvimus, ad ipsum jam orationem conferamus, hoc tantum præfati, quod neminem fore puto, qui non verissime a me dici existimet, qui modo illum noverit, nobis in eo laudando atque ornando sola ipsius voce opus esse. Idem enim ipse, et splendida est materia iis, qui laudationis munus aggrediuntur, et solus pro eximia sua dicendi facultate huic materiæ par. At pulchritudinis quidem, et roboris, et magnitudinis laudem, quibus plerosque delectari conspicio, volentibus relinquemus; non quod in his etiam quoquam eorum, qui res parvas in pretio habent, et circa corpus volutantur, inferior esset, cum adhuc ætate floreret, ac nondum philosophia carnem domuisset; sed ne idem nobis, quod imperitioribus athletis, usuveniat, qui, profusis in vana minimeque necessaria colluctatione viribus, in seriis postea certaminibus, quibus victoria comparatur, ac præconis voce cuipiam corona tribuitur, inferiores reperiuntur. Ea vero, quæ nec dictu superflua, nec ab orationis scopo aliena fore videntur, laudanda suscipiam.

XI. Illud autem inter omnes sanæ mentis homines constare arbitror, eruditionem inter humana bona principem locum tenere; non de hac nostra solum ac nobiliore loquor, quæ, contempto omni sermonis lepore atque ornatu, saluti uni, atque earum rerum, quæ ratione atque animo intelliguntur, pulchritudini arctissime hæret; sed etiam de externa, quam plerique Christiani, pravo quodam judicio, ut insidiosam et periculosam, ac procul a Deo avertentem, aspernantur. Quemadmodum enim cœlum, terram, aërem, ac quæque eorum complexu coërcentur, non ideo contemnere debemus, quia nonnulli scelerate acceperunt, pro Deo ea, quæ Dei sunt venerantes; quin potius, quidquid, tum ad vitam, tum ad animi oblectationem usui est, decerpentes, quidquid periculosum est, fugimus; non res creatas adversus Creatorem, ut stulti faciunt, concitantes, sed, « Ex rebus conditis Conditorem » agnoscentes [1], atque omnem intellectum, ut Apostoli » verbis utar, Christo captivum submittentes [2] : » Quemadmodum insuper, nec cibus, nec ferrum, nec res ulla alia suapte natura, vel maxime utilis est, vel maxime noxia, verum ut iis, qui utuntur, placet; atque adeo e reptilibus bestiis quasdam interdum salutaribus medicamentis admiscemus : eodem nos quoque modo ex litteris illis et disciplinis, id sane, quod in inquirenda rerum natura et contemplatione versatur, suscepimus; quidquid autem ad dæmones, et errorem, et exitii voraginem ducit, respuimus. Imo etiam ab eo ad Dei cultum adjuti sumus, nimirum ex deteriori, id, quod præstantius est, cognoscentes, atque doctrinam nostram illorum imbecillitate fulcientes. Quamobrem, non idcirco eruditio contemnenda est, quod ita quibusdam videatur; quin potius, stulti atque imperiti habendi sunt, qui hoc existimant, quique omnes sui si-

[1] Sap. XIII, 5. — [2] 2 Cor. X, 5.

miles esse cupiant, ut privata eorum inscitia sub communi deliteat, nec quisquam ipsorum imperitiam prodat et coarguat. Hoc igitur posito atque pro confesso habito, age, Basilii vitam contemplemur.

XII. Prima igitur ætate sub magno patre, quem communem virtutis magistrum eo tempore Pontus proponebat, velut fasciis involvitur, atque optimo illo purissimoque figmento, quod David diurnum pulchre vocat [1], nocturnoque oppositum, effingitur. Sub hoc igitur, et vita simul, et sermone pariter augescentibus, atque in altum assurgentibus, egregius adolescens eruditur; non thessalicum et montanum quoddam antrum, quasi virtutis scholam et officinam, jactans, nec arrogantem quemdam Centaurum, heroum sui temporis præceptorem, nec ab eo artem percipit, qua lepores sagittis configat, vel hinnulos cursu insequatur, vel cervos venetur, vel in rebus bellicis excellat, vel feroces equos optime domet, eodem videlicet et equo utens, et magistro, nec fabulosis cervorum ac leonum medullis nutritur; sed liberales artes docetur, atque ad Dei cultum excolitur, et, ut uno verbo complectar, per primas ac pueriles disciplinas ad futuram perfectionem ducitur. Nam, qui vel solos mores, vel solam doctrinam consecuti sunt, ab altera vero deseruntur, ii mihi nihil a luscis differre videntur, quibus cum magnum detrimentum sit, tum vero major turpitudo, sive alios cernant, sive ab aliis cernantur. At quibus utraque laude excellere, ac velut ambidextris esse contigit, hi nimirum omnibus numeris absoluti sunt, ac cum alterius vitæ beatitudine vitam agunt. Quod quidem illi, ut par erat, contigit, quippe qui domesticum haberet virtutis exemplar, in quod oculorum aciem intendens, statim optimus erat. Et quemadmodum equorum pullos, ac vitulos, simul atque

[1] Psal. CXXXVIII, 16.

in lucem prodierunt, matribus suis assultare videmus; sic ille patrem cum equino et generoso impetu e propinquo assectabatur, nec a summis virtutis illius agitationibus longo intervallo distabat; aut, si mavis, in ipsa quoque virtutis adumbratione, futuræ virtutis pulchritudinem subindicabat, atque accuratioris vitæ notas ante accuratioris vitæ tempus præferebat.

XIII. Illic porro cum satis uberem doctrinam collegisset, nec rei cujusquam honestæ ignarum et expertem eum esse oporteret, nec ab apicula, quæ ex quibuslibet floribus utilissima quæque decerpit, labore ac diligentia superari, Cæsaream, ut scholarum urbis illius particeps esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram, (nam meorum quoque studiorum dux et magistra extitit,) non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium, quibus præcellit et dominatur, metropolim; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. Nam cum aliæ civitates aliis ornamentis, vel antiquis, vel novis glorientur, prout, opinor, vel historiis, vel rebus quibusdam visendis ornatæ sunt; hanc contra, ut arma vel tragœdias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat, illustremque reddit. Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsius eruditione ceperunt; quantus videlicet magistris, quantus æqualibus esset, illos nimirum æquans, hos omni doctrinæ genere superans; quantam apud omnes tum plebeios, tum civitatis primarios gloriam brevi tempore assecutus fuerit; majorem quidem, quam illa ætas ferebat, eruditionem, majorem rursus eruditione morum constantiam et gravitatem ostendens : rhetor inter rhetores, etiam ante sophisticam exhedram : philosophus inter philosophos, etiam mihi arduum aliquid hic sermo. Huc enim oratione pro-

ante philosophiæ decreta : et, quod maximum est, sacerdos Christianis, etiam ante initum sacerdotium. Tantum ipsi omnes in omnibus rebus concedebant. Ipsi porro eloquentiæ studium, accessionis duntaxat, ac velut corollarii cujusdam rationem habebat, hoc tantum scilicet ex ipsa fructus decerpenti, quantum auxilii, ut ea ad nostram philosophiam uteretur; quandoquidem ad explicandanda animi sensa ipsius vis ac facultas requiritur. Mens enim, quæ id, quod sentit, verbis exprimere nequit, hominum torpore laborantium incessui haudquaquam dissimilis est. At vero serium et præcipuum illius studium in eo versabatur, ut veræ philosophiæ operam daret, seseque a mundi contagione abrumperet, Deoque adjungeret, ac per terrena, supera lucraretur, et per fluxa et fragilia, ea, quæ firma et æterna sunt, compararet.

XIV. Hinc Byzantium, urbem totius Orientis principatum tenentem, venit; (excellentissimis enim oratoribus philosophisque florebat, quorum brevi optima quæque ingenii celeritate ac magnitudine collegit;) atque inde Athenas, hoc est, litterarum sedem ac domicilium, a Deo, atque inexplebili simul et præclara doctrinæ cupiditate mittitur; Athenas, inquam, mihi vere aureas, ac, si cuiquam alii, bonorum procuratrices. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt : ac doctrinam exquirens, beatidinem reperi; mihique dispari modo idem quod Saüli accidit, « Qui patris asinas quærens, regnum invenit [1]. » plusque in ea re, quam obiter agebat, quam in ea, quæ præcipue ipsi curæ erat, lucrifecit. Jam nobis quidem hactenus plana, et facili ac vere regia laudum illius via prosperum cursum oratio tenuit : nunc autem quam dicendi rationem sequar, aut, quo me vertam, nescio; habet enim

[1] 1 Reg. IX, 3, et seqq.

gressus, atque hanc occasionem nactus, rerum etiam mearum aliquid adjungere, paululumque in hac narratione immorari gestio, atque unde, et quo modo, ac quibus ex initiis conflata inter nos amicitia, sive, ut congruentius loquar, animorum conspiratio et naturæ conjunctio fuerit, explicare. Quemadmodum enim oculi a jucundis spectaculis non facile recedunt, ac si quis per vim eos retrahat, eodem rursus feruntur; sic nec sermo a rerum suavissimarum commemoratione. Sed in hoc conatu metuendam mihi difficultatem esse conspicio. Annitar itaque, ut, quam parcissime potero, id faciam. Quod si nos forte amoris et cupiditatis æstus modum excedere coëgerit, affectui nostro, quæso, ignoscite, affectuum omnium justissimo, et quo non affici, damnum ac detrimentum est, iis quidem certe, qui sana atque integr mente sunt.

XV. Habebant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursumque, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coëuntes. Ac me quidem aliquanto ante habebant; illum autem haud multo post, et quidem cum mirifica et luculenta spe expectatum. Etenim in multorum linguis versabatur, antequam advenisset; nec quisquam erat, qui non præclare secum agi putaret, si id, quod summo studio expetebat, prior occuparet. Nec vero alienum erit narratiunculam unam, condimenti cujusdam vice, orationi adjungere, ut scientibus quidem memoriam renovet, ignorantibus autem documento sit. Insano quodam erga Sophistas studio Athenis tenentur quam plurimi et stolidisssimi adolescentes; non modo ignobiles et obscuri, sed nobiles etiam et illustres, ut qui miscellanea quædam multitudo sint, et juvenes, et ita effecti, ut eorum impetus vix reprimi possint. Quod igitur in equestribus certaminibus iis accidere videmus,

qui equis et spectaculis oblectantur; exiliunt enim, clamant, pulverem in cœlum mittunt, sedentes habenas moderantur, aërem verberant, equos digitis, quasi scuticis, in alterum atque alterum latus subinde jungunt, cum nihil horum in ipsorum potestate situm sit : facile inter se aurigas, equos, equorum stationes, certaminis duces permutant; idque quinam tandem? Pauperes plerumque atque inopia laborantes, et quibus ne in unum quidem diem victus suppetit : hoc ipsis quoque plane circa præceptores suos, aliosque ejusdem artis professores, eorumque æmulos accidit; in hoc nimirum elaborantibus, ut et plures ipsi sint, et illos opera sua locupletiores efficiant. Atque ea res vehementer absurda et prodigiosa est. Præoccupantur urbes, viæ, portus, montium cacumina, campi, solitudines omnes denique Atticæ ac reliquæ Græciæ partes, atque adeo incolarum maxima pars; nam et illos in partes ac studia distractos habent.

XVI. Cum autem juvenis quispiam accesserit, atque in eorum, a quibus captus est, manus et potestatem venerit; (venit autem, vel sponte, vel coactus;) tum Attica hæc illis consuetudo est, ludusque rei seriæ admixtus. Primum, apud eorum aliquem, qui priores ipsum arripuerint, hospitio accipitur, vel amicorum, vel propinquorum, vel qui ejusdem sunt patriæ, vel qui sophistices artem apprime callent ac lucra magistris conciliant, eoque nomine apud eos summo honore ac pretio sunt; quandoquidem illis mercedis loco est, habere qui ipsorum commodis studeant. Deinde, a quolibet cavillis lacessitur; quod quidem, ni fallor, eo faciunt, ut eorum, qui nuper advenerunt, fastum reprimant, atque a principio ipsos in potestate redigant. Lacessitur autem : ab aliis, audacius; ab aliis, urbanius, prout ille, vel repticis et ineptis est moribus, vel urbanitate præditus. Atque id ignaris qui-

dem horrendum valde et inhumanum videtur, iis autem perquam jucundum et suave, qui hoc prius norunt. Amplior enim hæc est minarum ostentatio, quam res ipsa. Tum per forum ad balneum cum pompa deducitur. Pompa autem hoc modo se habet. Qui deducendi juvenis munere funguntur, ordine collocati, atque æquis spatiis distincti, bini eum ad balneum antecedunt. Cum autem propius accesserint, quasi fanatico furore correpti, clamorem ingentem cum saltitatione tollentes; (hic autem clamor, ne ulterius progrediantur, vetat, sed ut insistant, tanquam eos balneum minime admittat;) simulque pulsatis januis, cum per strepitum juveni metum incusserint, postea concesso ingressu, ita demum eum in libertatem asserunt, atque a balneo redeuntem deinceps ut æqualem ac sodalem accipiunt; atque hoc ipsis est totius hujusce cæremoniæ jucundissimum, nimirum celerrima vexantium discessio ac cœtus solutio. Tunc igitur meum magnumque Basilium, non ipse solum veneratione prosequebar, quod illius tum in moribus gravitatem, tum in sermonibus maturitatem et prudentiam conspicerem; sed aliis etiam, quibus non perinde cognitus erat, ut idem facerent, persuadebam. Nam apud multos statim in veneratione erat, ut qui fama et auditione jam eum præcepissent. Ex quo quid contigit? Ipse solus fere ex omnibus, qui studiorum causa Athenas veniebant, communi lege solutus est, majorem utique honorem, quam tyronis conditio ferre videbatur, consecutus.

XVII. Hoc nobis amicitiæ præludium: hinc necessitudinis igniculus: sic mutuo amore sauciati sumus. Postea hujusmodi quoque quiddam accidit; nam ne hoc quidem prætermitti debet. Haud simplicem et apertam nationem Armenios esse invenio, quin potius, admodum tectam et simulatam. Tum ergo nonnulli jam olim cum ipso familia-

ritate et amicitia conjuncti, tum adhuc ex patre, tum ex veteri sodalitio, (nam in illa schola instituti fuerant,) ad ipsum per amicitiæ speciem accedentes, (invidia autem, non benevolentia ducebantur,) contentiosis potius, quam doctis et argutis quæstionibus eum urgebant, ac primo impetu sibi subjicere conabantur, tum quod egregiam ipsius indolem jampridem nossent, tum quod honorem tunc ipsi præstitutum permoleste ferrent. Grave enim minimeque ferendum esse judicabant, eos, qui philosophica pallia priores induissent, atque in funditandis verbis operam ante posuissent, extero et tyroni nequaquam anteferri. Ego autem, ille Athenarum amans ac stultus, non enim invidiam senseram, frontis involucro fidem habens, Athenarum gloriam in ipsis oppressam et celerrime contemptam indigno animo ferens, succumbentes jam adolescentes, et terga vertentes, reducta disputatione suffulciebam, atque auxilii mei momentum ipsis largiens, (in hujusmodi porro rebus vel perexigua accessio quidvis potest,) « Æqualia, ut ille ait, prælii capita constitui[1]. » At ubi disputationis arcanum intellexi, quod jam ne contineri quidem poterat, sed perspicue sese prodebat, repente mutatus, remigationem ad puppim converti, ab illius partibus stans, ambiguamque victoriam reddidi. Qua ex re, ut erat ingenio imprimis acuto, magnam statim voluptatem cepit, atque alacritate perfusus, ut cum Homericis verbis omnino describam, strenuos illos juvenes disputatione perturbatos insectabatur; nec ante argumentationibus eos ferire destitit, quam prorsus in fugam convertisset, victoriamque haud dubiam adeptus fuisset. Hæc altera nobis amicitiæ, non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur.

XVIII. Atque illi quidem sic infecto negotio discesse

[1] Homer. Iliad. XI, vers. 72.

serunt, tum suam temeritatem multum incusantes, tum insidiarum nomine tantam in me indignationem concipientes, ut etiam apertas mihi inimicitias indicerent, ac proditionem objicerent, non modo eorum, sed ipsarum quoque Athenarum; quoniam primo impetu ab uno homine confutati atque ignominia affecti fuerant, et quidem ejusmodi, qui ne fiduciæ etiam tempus habebat. Ipse contra, (humanus enim affectus est, cum, magnis quibusdam rebus spe conceptis, in eas subito incidimus, opinione nostra inferiores eas videre,) ipse ejusdem quoque affectus periculum faciens, mœrebat, angebatur, non habebat quod sibi de adventu suo gratularetur. Quærebat quod spe sibi effinxerat; inanem felicitatem Athenas nominabat. Hæc quidem ille: ego autem maximam mœroris partem ipsi adimebam, tum argumentis congrediens, tum rationibus eum mulcens; cum, ut res erat, nec hominis mores statim, sed diuturno tempore, ac perfectissima familiaritate, vitæque consuetudine, percipi, nec eruditionem iis, qui periculum ipsius faciunt, ex paucis argumentis ac brevi agnosci, dicerem. Hinc eum ad animi tranquillitatem revocavi, ac benevolentiæ specimen simul præbens et accipiens, arctioribus vinculis mecum astrinxi.

XIX. Ut autem temporis progressu desiderium nostrum mutuo inter nos confessi sumus, ac philosophiam id esse quod a nobis expeteretur, tum vero jam uterque alteri quidvis eramus, contubernales, convictores, concordes, unum idemque spectantes, ferventius quotidie ac firmius desiderium nobis invicem colligentes. Etenim corporum amores, quia rerum fluxarum sunt, fluunt quoque ipsi, non secus ac veris flores. Nam nec flamma, consumpta materia, sed una cum ea extinguitur, nec desiderium, marcescente fomite, subsistit. At pudici et Deo grati amores quandoquidem rei

stabilis et firmæ sunt, propterea diuturniores etiam sunt; quantoque major pulchritudinis species ipsis objicitur, tanto etiam arctius et secum, et inter se, earumdem rerum amatores devinciunt. Hæc quippe superni amoris lex est. Equidem me, extra tempus, et extra modum, præcipitem ferri sentio; nec, quonam modo in hos sermones incidam, scio; nec rursus quonam pacto me ipsum ab hujusmodi narratione reprimere queam. Mihi enim, id quod prætermissum est, necessarium semper videtur, præstantiusque eo quod prius arripui. Quod si quis me vi abducere tentet, ne ulterius progrediar, idem mihi quod polypis accidet, quorum acetabulis, cum e cubilibus extrahuntur, petræ adhærescunt, nec prius divelluntur, quam ex illa vi quidpiam utrinque acceprint. Proinde si quis mihi hoc concesserit, habeo quod quæro; sin minus, a me ipso accipiam.

XX. Cum igitur hec inter nos animo essemus, talesque « Valido thalamo, ut est apud Pindarum, aureas columnas » subjecissemus [1], » ita demum porro progrediebamur. Deo et desiderio adjutoribus utentes. Heu! Quomodo harum rerum mentionem sine lacrymis faciam? Par spes doctrinæ, hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat; et tamen aberat invidia, æmulatio autem in pretio habebatur. Hoc utrique certamen, non uter primas ferret, sed uter alteri eas concederet; uterque enim alterius gloriam pro sua ducebat. Una utrique anima videbatur, duo corpora ferens. Quod si fides iis minime habenda est, « Qui omnia » in omnibus sita esse dicunt; » at nobis certe credendum est, quod uterque in altero et apud alterum siti eramus. Unum utrique opus et studium, virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut, ante discessum ex hac vita, hinc migraremus. Quod quidem nobis ob oculos ponentes,

[1] Pind. Olymp. Od. VI, vers. 1.

vitam actionesque omnes nostras dirigebamus, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exacuentes; atque nisi hoc arrogantius dicere videar, qua uterque alteri norma et amussis eramus, rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum castissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pacatissimis, iisque, quorum consuetudo maximos fructus afferebat; illud nimirum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impertiri; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tam jucundissimis, quam optimis oblectabamur; nam hinc quoque vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informantur.

XXI. Duæ nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior; secunda altera, et inferioris pretii: illa quidem ad sacras ædes nostras, et ad doctores, qui illic erant, ferebat; hæc autem ad externos præceptores. Cæteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conventus, epulas, ducebant, æquo ac libenti animo aliis reliqueramus. Nihil enim, mea quidem sententia, magni faciendum est, quod ad recte honesteque vivendum nihil affert, nec sui studiosos meliores reddit. Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint, vel a parentibus accepta, vel ex se ipsis, hoc est, ex propriis vitæ studiis institutisque comparata: nobis contra, magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse, et nominari; atque ea re magis efferebamur, quam Gyges palæ annuli conversione, siquidem hoc fabulosum non esset, per quam Lydiorum tyrannidem occupavit: aut Midas auro, quod ipsi interitum accersivit, cum voti sui compos factus, nihil præter aurum possideret? quæ et ipsa Phrygia est fabula. Nam quid Hyperborei Abaridis sagittam, aut Argivum Pegasum dicam, quibus non tantum

erat per aërem ferri, quantum nobis mutua opera et simul ad Deum attolli? Atque, ut rem in pauca contraham, pestiferæ quidem aliis, quantum ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt; (nec enim id a piis viris temere existimatur;) malis namque opibus, hoc est idolis, supra reliquam omnem Græciam affluunt, difficileque factu est, non simul cum eorum laudatoribus et patronis in errorem abripi; nobis autem nihi detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communiti et obsepti eramus. Quin potius, quod vix credibile est, hinc ad fidem confirmati sumus, ipsorum fraudem et imposturam agnoscentes, atque illic dæmones contemnentes, ubi dæmones admiratione afficiuntur. Quod si quis est, aut esse creditur, fluvius, per mare dulcis fluens; aut animal in igne, quo omnia consumuntur, saliens, hoc ipsi inter omnes æquales ac coætaneos eramus.

XXII. Illud autem præclarissimum, quod circa nos quoddam non ignobile sodalitium erat, præceptorem illum habens ac ducem sequens, iisdemque rebus gaudens, quamvis alioqui pedites, ut vetus habet proverbium, ad Lydium currum, hoc est, illius cursum et mores, curreremus; ex quo id nobis contigit, ut, non solum apud præceptores et socios, sed etiam apud universam Græciam, ac præsertim clarissimos quosque Græciæ viros, clari atque illustres essemus. Quinetiam, ultra Græciæ fines processimus, ut ex multis hæc commemorantibus perspicuum factum est. Nam præceptores quidem nostri apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ: ac nos item, apud quot homines de præceptoribus nostris, apud totidem de nobis etiam, et audiebatur, et prædicabatur; ac par quoddam non obscurum et incelebre apud eos, et eramus, et dicebamur. Nec vero quidquam ejusmodi apud eos erant Orestes et Pylades; nec Molionidæ

illi, Homerico versu celebrati, quos calamitatum societas, atque ars egregie aurigandi nobilitavit, eodem tempore habenas et flagrum inter se partientes. At enim imprudens ipse in meas laudes prolapsus sum, quas ne ab alio quidem unquam prædicari sustinui. Nec mirum videri debet, si hic quoque fructum aliquem ex illius amicitia obiter cepi; nam quemadmodum, cum viveret, ad virtutem, ita, cum vita excessit, ad laudem et commendationem mihi prodest. Verum ad metam rursum nobis reducenda est oratio.

XXIII. Quis prudentia perinde canus erat, etiam ante canitiem? Quandoquidem hac re senectutem Salomon quoque definivit[1]. Quis, vel senibus, vel juvenibus æque venerabilis, non de nostræ tantum memoriæ viris loquor, sed de iis etiam, qui longo ante tempore vixerunt? Quis doctrina propter mores minus eguit? Quis tamen uberiorem doctrinam cum moribus conjunxit? Quod disciplinæ genus est, in quo versatus non sit; atque ita eximie versatus, quasi in eo solo elaborasset? Sic nimirum omnia complexus, ut ne unum quidem quisquam; singula rursus ita ad summum, quasi nihil aliud præterea didicisset. Ad ingenii enim solertiam studium accedebat, ex quibus imperium scientiis et artibus comparatur. Qui cum celeritate naturæ propter laborem et contentionem minime opus haberet, quemadmodum nec labore propter ingenii magnitudinem; sic tamen utrumque conjunxerat, ut non satis liqueret, utro nomine admirabilior esset. Quis in rhetorica, illa, inquam, vim ignis spirante, cum eo comparandus, tametsi illius mores a rhetorum moribus dissiderent? Quis in grammatica, quæ linguam ad græcismum format, historias colligit, metris præest, carminibus leges præscribit? Quis in philosophia, excelsa procul dubio scientia, et sur-

[1] Sap. IV, 8.

sum gradiente, sive eam partem spectes, quæ in actione et speculatione posita est, sive eam, quæ in logicis demonstrationibus aut oppositionibus et concertationibus versatur, quam *Dialecticam* vocant; in qua adeo excelluit, ut iis, qui cum eo disputabant, facilius esset e Labyrinthis sese extricare, quam argumentorum ejus laqueos effugere, si quando res ita postularet? Jamvero astronomiam, geometriam, numerorum proportiones hactenus didicisse contentus, ut non ab iis, qui in hujusmodi rebus sciti et eruditi sunt exagitaretur; quidquid supererat, ut pietatis cultoribus infrugiferum, contempsit; adeo ut, et quod elegit, magis admirari ac prædicare liceat, quam quod reliquit; et rursus, id quod reliquit, majori laude efferre, quam quod elegit. Nam medicinam, quæ philosophiæ et laboris atque industriæ fructus est, corporis morbus, ac morbi curatio, necessariam ipsi reddiderat; unde exorsus, ad artis habitum tandem pervenit. Eam porro artis partem intelligo, non quæ circa perspicua oculisque subjecta et humilia versatur, sed quæ in doctrina et philosophia consistit. Sed quid hæc, tametsi magna et præclara, si cum morum illius doctrina conferantur? Qui virtutis ipsius periculum fecerunt, Minoëm illum ac Rhadamanthum pro nugis habent, quos pratis asphodelo refertis, et campis Elysiis Græci donandos duxerunt, paradisi videlicet nostri speciem quamdam animo intuentes, atque ex Mosaïcis, ut opinor, nostrisque libris, tametsi in nomine nonnihil discreparint, aliis tamen vocabulis hoc ipsum indicantes.

XXIV. Atque hæc ita se habebant, eratque doctrinæ mercibus onusta navis, quantum quidem humanæ naturæ assequi datur; neque enim ultra Gades transmeare cuiquam concessum est; ac jam faciendum nobis erat, ut in patriam rediremus, perfectiusque vitæ genus ordiremur, resque spe conceptas, atque inter nos compactas, arriperemus.

Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocutiones, prosecutiones, revocationes, gemitus, complexus, lacrymæ. Nihil enim cuiquam perinde molestum et acerbum est, ut iis, qui illic simul educati sunt, et ab Athenis, et inter se divelli. Tum igitur triste et miserum ac commemoratione dignum spectaculum accidit. Circumstare nos sodalium et æqualium, nonnullorumque etiam magistrorum chorus, prorsus negare se nobis abeundi potestatem facturos, obsecrare, cogere, hortari, omnia denique ea, tum facere, tum dicere, quæ verisimile est eos, qui in dolore versantur. Hoc loco faciam, ut et me ipsum, et divinam illam ac irreprehensibilem animam, licet hoc audacius aliquanto videri possit, nonnihil accusem. Ille enim, cum causas exposuisset, cur de reditu suo tam obnixe contenderet, iis, qui eum retinere conabantur, superior extitit; et quanquam ægre, abeundi tamen facultatem impetravit. Ego autem Athenis relictus sum; partim, ut vere loquar, amicorum precibus emollitus; partim ab ipso quadam ex parte proditus, ut qui eo se adduci passus sit, ut dimitteret non dimittentem, iisque, a quibus trahebar, manus daret. Res profecto, antequam contigisset, incredibilis! Fit enim quasi unius corporis in duas partes sectio, atque utriusque interemptio; aut boum, qui simul nutriti sunt, atque idem jugum traxerunt, disjunctio, lugubre quiddam utriusque causa mugientium, dissidiumque permoleste ferentium. Nec tamen in longum mihi producta est hæc calamitas; neque enim diutius miser conspici, nostræque disjunctionis rationem omnibus reddere, sustinui; sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, ut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis, campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror.

XXV. Domum autem reversi, cum modo ac scenæ nonnihil inserviissemus, hactenus scilicet, ut permultorum desiderio utcumque satisfaceremus; nam ipsi quidem ab ambitione ac theatrica ingenii ostentatione abhorrebamus; juris nostri quamprimum efficimur, atque ex imberbibus inter viros censemur, fortius ac virilius ad philosophiam accedentes; non quidem jam corpore, (haud enim sinebat livor,) sed desiderio et amore conjuncti. Ille enim a Cæsariensi civitate, ut alter quispiam conditor et conservator, retinetur; ac deinde, quoniam me carebat, necessarias quasdam peregrinationes, minimeque a propositæ sibi philosophiæ scopo alienas, iniit. At me et pietas erga parentes, et senilis ætatis cura, et incursantes calamitates, ab illius consortio abstractum tenuerunt; haud recte id quidem fortasse, nec juste, sed tamen tenuerunt. Atque haud scio, an mihi hinc quoque omnis vitæ difficultas asperitasque orta sit, ac salebrosum ad philosophiam iter fuerit, nec cupiditate mea et animi instituto satis dignum. Sed res quidem nostræ, ut Dei voluntas tulerit, ferantur; atque utinam per illius deprecationem melius ferantur. Hunc vero, multiplex Dei benignitas, atque erga genus nostrum cura et dispensatio, in multis ante muneribus exploratum, ac quotidie clariorem illustrioremque compertum, in sacrum interea presbyterorum ordinem ascribit, ac splendidam et celebrem Ecclesiæ facem proponit, atque, per unam Cæsariensem civitatem, universo terrarum orbi prælucet. Quonam autem id modo? Sic nempe, ut eum non subito ad hunc gradum subveheret, nec simul eum, et ablueret, et sapientia instrueret, quemadmodum plerosque eorum, qui nunc antistitum munus appetunt; verum ordine, ac spiritualis progressionis lege, hoc eum honore afficeret.

XXVI. Nec enim mihi perturbatio illa temeritasque pro-

batur, quæ apud nos nonnunquam, et in nonnullis Ecclesiæ præsidibus existit. Non enim eo audaciæ progrediar, ut omnes accusem; inique enim facerem. Verum nauticam legem laudo, quæ gubernatori futuro primum remos tradit, deinde ad proram eum collocat, sicque prioribus muneribus ipsi commissis, tandem eum, post diuturnam remigationem ac ventorum observationem, ad gubernacula constituit. Eadem rei militaris est ratio : miles primum, deinde centurio, tum imperator. Hic optimus ordo est, iisque, qui subsunt, imprimis conducibilis. Quam præclare nobiscum ageretur, si idem esset rerum nostrarum status ! Nunc autem periculum est, ne ordo omnium sanctissimus sit quoque omnium maxime ridiculus. Non enim virtute magis, quam maleficio et scelere, sacerdotium paratur; nec digniorum, sed potentiorum throni sunt. Samuël inter Prophetas, ille, inquam, futura prospiciens; sed et Saül, vilis ille et rejiciendus. Roboam Salomonis filius inter reges; sed et Jeroboam, servus et apostata. Cumque, nec medici, nec pictoris nomen quisquam obtineat, nisi prius morborum naturas considerarit, aut multos colores miscuerit, variasque formas penicillo expresserit; antistes contra facile invenitur, non elaboratus, sed recens, quantum ad dignitatem, simul satus et editus, quemadmodum poëtæ Gigantes finxerunt. Uno die sanctos fingimus, eosque sapientes et eruditos esse jubemus, qui nihil didicerunt, nec ad sacerdotium quidquam prius contulerunt, præter *Velle*. Atque ille quidem inferiori sede acquiescit, humilisque stat, qui sublimem promeretur, atque et multum diuque in divinorum Sermonum meditatione versatus est, et multum diuque carni leges sanxit ad Spiritui parendum : hic contra superbe et arroganter præsidet, superciliumque adversus meliores attollit, nec thronis intremiscit, nec ex aspectu horrorem concipit, hominem continentiæ studio-

sum infra se videns; verum simul cum imperio, sapientiorem quoque se esse existimat; prave utique sentiens, atque a potentia et auctoritate de mente deturbatus.

XXVII. At non ita magnus et insignis Basilius; verum ut aliarum omnium virtutum, sic etiam in his rebus ordinis et disciplinæ exemplar aliis se præbet. Nam cum prius sacros Libros populo lectitasset, ipse eorum interpres, nec illud lectoris officium se indignum duxisset, ita demum presbyterorum, ac deinde in episcoporum cathedra Dominum laudat, non hanc potestatem furatus, nec ea per vim potitus, nec honorem prosecutus, sed ab honore quæsitus, nec humano favore, sed divinitus ac Dei gratia sacerdotium consecutus. Verum de sedis principatu hoc loco nos expectet oratio; atque in ea, quæ ad inferiorem dignitatis locum pertinet, nonnihil immoremur. Quale enim hoc quoque mihi pene effluxit, in medio eorum, quæ a nobis commemorata sunt, jacens!

XXVIII. Cum Basilio simultatem quamdam is, qui ante ipsum Ecclesiæ præfuit, exercebat; (quibus autem de causis, aut quomodo, silentio dissimulare satius est, cæterum exercebat;) vir cætera quidem fortis, ac mirabili pietate præditus, ut illius temporis persecutio, et acris adversus eum suscepta contentio perspicue declaravit, sed tamen in Basilio aliquid humani passus. Neque enim vulgares tantum homines, sed etiam præstantissimos quosque viros Momus attingit, ut solius Dei sit omni peccato vacare, atque ab animi perturbatione immunem esse. Ac propterea adversus eum Ecclesiæ pars selectior et sapientior concitatur; si modo sapientiores ii habendi sunt, quam plerique, qui se ipsos a mundo sejunxerunt, ac vitam suam Deo consecrarunt. Nazaræos nostrates dico, atque in hujusmodi rebus maximum studium atque operam ponentes; qui cum grave atque indignum esse duxissent,

pati, ut is, qui principatum inter eos obtinebat, contumelia et probro afficeretur et rejiceretur, periculosissimum facinus aggrediuntur. A magno et a seditione alieno Ecclesiæ corpore deficere, seseque abrumpere constituunt, non exiguam quoque plebis partem amputantes, tam eorum, qui inferioris ordinis erant, quam qui dignitates gerebant. Id autem tribus de causis, iisque firmissimis, perfacile erat. Primum enim Basilius tanta apud omnes veneratione erat, quanta haud scio an quisquam nostræ ætatis philosophorum, eamque vim habebat, ut tumultuanti parti, si voluisset, animos ac fiduciam afferre potuisset. Deinde, qui molestiam ipsi exhibebat, ob eum tumultum, qui in ipsius electione acciderat, civitati suspectus erat, ut qui non tam legitime atque ex canonum præscripto, quam per vim præfecturam accepisset. Postremo aderant episcopi quidam ex Occidente, (23) qui orthodoxos omnes ad suas partes pertrahebant.

XXIX. Quid igitur egregius ille vir, et pacifici discipulus[1]? (Nec enim iis, qui contumelia ipsum affecerant, aut qui ipsi studebant, obluctari poterat; nec illius erat dimicare, aut Ecclesiæ corpus lacerare, quæ etiam alioqui ab hæreticis, qui tum potentiam atque imperium obtinebant, oppugnabatur, ac periculose affecta erat.) Simul etiam nobis hac in re consultoribus, ac sinceris monitoribus usus, nobiscum hinc in Pontum profugit, ac pietatis gymnasia, quæ illic erant, moderatur; quodque commemoratione dignum est, ipse cum Elia et Joanne, summis philosophis, solitudinem amplectitur; conducibilius id sibi esse existimans, quam in præsenti negotio cogitationem quamdam philosophia sua indignam suscipere, ac consilii et prudentiæ clavum, quem in tranquillitate tenuerat, in tempestate perdere. Quamvis autem adeo philosophica et

[1] Matth. XI, 29.

admirabilis illius secessio fuerit, præstantiorem tamen et admirabiliorem ipsius reditum fuisse reperiemus. Sic enim se habuit.

XXX. Cum in his studiis versaremur, ingruit subito nubes grandinis plena, et exitiose stridens, quæ obtrivit Ecclesias omnes, in quas cecidit, et quascumque invasit; imperatorem dico, auri amantissimum et Christi inimicissimum, ac duobus his gravissimis morbis, inexplebili nimirum avaritia et blasphemia, laborantem; qui post persecutorem, persecutor extitit, post Apostatam, non quidem apostata, sed nihilo tamen melior Christianis, vel, ut rectius loquar, Christianorum piissimæ et purissimæ parti, ac Trinitatis cultrici, quam quidem solam pietatem ac salutarem doctrinam appello. Non enim Divinitatem velut ad libram expendimus, nec unam et inaccessibilem naturam per alienas disjunctiones a se ipsa separamus, nec malum malo curamus, impiam Sabellii contractionem per magis impiam divisionem et sectionem dissolventes; quo morbo correptus ille, a furore nomen habens Arius, magnam Ecclesiæ partem concussit, et labefactavit. Nam nec Patrem honoravit, et ea, quæ ex ipso sunt, dedecore affecit, dum inæquales Divinitatis gradus invexit. Verum unam quidem Patris gloriam esse agnoscimus, Unigeniti æqualitatem : unam autem Filii, Spiritus sancti adæquationem. Ac si quid horum trium infra collocemus, ita existimamus, totam Trinitatem a nobis everti ac deleri; tria quidem quoad proprietates, unum autem quoad Divinitatem, venerantes et agnoscentes. Quorum cum ille nihil animadverteret, nec sursum cernere posset, verum ab iis, qui eum ducebant, deprimeretur, secum etiam Divinitatis naturam deprimere non dubitavit; atque improbam creaturam se præbuit, dominationem nempe in servitutem detrahens,

naturamque increatam et tempore sublimiorem inter res creatasco nstituens.

XXXI. Hoc ille quidem animo, et cum hujusmodi impietate, adversum nos expeditionem suscipit. Nec enim aliud quiddam ea res existimanda est, quam barbarica incursio, non muros evertens, non urbes, non domos, aut alia quædam parva et manufacta, et quæ rursum refici atque instaurari possint, sed animas ipsas disturbans. Impetum quoque una cum eo facit exercitus ipso dignus, improbi Ecclesiarum gubernatores, sævi atque immanes orbis illius, qui ipsius imperio et ditioni subjectus erat, tetrarchæ. Qui cum ex Ecclesiis alias jam tenerent, alias oppugnarent, alias ob imperatoris opem ac manum, quæ partim adhibebatur, partim denuntiabatur, in potestatem venturas sperarent, huc quoque, ut nostram in ditionem suam redigerent, veneruut, nulla re perinde freti atque subnixi, ut eorum, de quibus paulo ante locuti sumus, simultate, atque illius, qui tum nobis præsidebat, imperitia, ac morbis etiam, qui apud nos grassabantur. Magnum ergo certamen propositum erat; non ignava tamen multorum alacritas, sed infirma erat acies, utpote quæ propugnatore, ac perito defensore in sermonis et Spiritus virtute careret. Quid igitur generosa illa et excelsa anima, Christique amore vere prædita? Ne multis quidem sermonibus ad hoc opus habuit, ut nobis præsto esset, ac suppetias ferret; verum simul atque nos legationem obeuntes vidit, (erat enim utrique nostrum commune hoc certamen, ut qui fidei propugnatores designati essemus,) statim legationi cessit; ac spiritualibus rationibus secum optime sapientissimeque distinguens, aliud simultatis tempus esse, (si quid etiam ejusmodi affectui indulgendum esset,) nempe securitatis et tranquillitatis; aliud autem longanimitatis ac patientiæ, nempe necessitatis et periculorum

tempus; hoc, inquam, secum reputans, confestim e Ponto nobiscum excedit, ac pro periclitante veritate zelo afficitur, ultroque et sponte belli socium se præbet, totumque se matri Ecclesiæ tradit.

XXXII. At fortasse alacriter quidem hanc rem suscepit, verum nequaquam, ut illa animi alacritate dignum erat, dimicavit : aut strenue ille quidem dimicavit, sed non consulte ac prudenter : aut ita prudenter, ut tamen sine periculo : aut hæc quidem omnia perfecte, ac supra quam dici queat, præstitit, cæterum in illius animo veteris simultatis reliquiæ quædam residebant? Minime gentium. Omnia quippe simul præstat : inimicitias deponit, consilium agitat, aciem instruit; scandala et offendicula, quæ in medio erant, ac cætera omnia, quorum fiducia, illi nos bello lacessendos putaverant, submovet. Alios assumit, alios retinet, alios propulsat. « Aliis murus firmus et vallum efficitur[1]; aliis securis petram scindens[2], aut ignis in spinis[3], » ut divina Scriptura loquitur, sarmentitios homines, et in Divinitatem contumeliosos, facile absumens. Quod si quid auxilii Barnabas, qui hæc loquitur ac scribit, Paulo decertanti tulit, Paulo habenda est gratia, qui illum elegit, ac certaminis socium adhibuit.

XXXIII. Atque illi sane sic infectis rebus discesserunt, mali male tum primum pudefacti et superati, atque edocti, etiam si alios omnes homines, Cappadoces tamen non ita temere contemnere ac pro nihilo putare; quorum nihil tam proprium est, quam fidei firmitas, atque erga Trinitatem fides animique sinceritas; cujus etiam beneficio hoc habent, quod animis conjuncti sunt, atque concordes, viribusque pollent, eadem videlicet auxilia, quæ Divinitati ferunt, accipientes, imo, multo etiam præstantiora et firmiora. Proximum autem Basilio negotium ac studium hoc

[1] Jerem. I, 18. — [2] Id. XXIII, 29. — [3] Psal. CXVII, 12.

fuit, antistitem colere atque observare, suspicionem extinguere, mortalibus omnibus persuadere, molestiam eam, quam acceperat, tentationem quamdam et luctam pravi illius fuisse, honestæ ac laudabili concordiæ invidentis; cæterum non ignarum se esse, quid obedientiæ ordinisque spiritualis leges postularent: ac proinde adesse, docere, dicto audientem se præbere, monere, quidvis denique illi esse, monitor probus, opitulator commodus, divinorum oraculorum interpres, rerum agendarum præmonstrator, senectutis subsidium, fidei adminiculum, domesticorum fidelissimus, externorum ad res gerendas aptissimus; verbo dicam, tantus ad benevolentiam, quantus prius ad inimicitiam esse putabatur. Ex quo factum est, ut etiamsi cathedra inferior esset, Ecclesiæ tamen imperium obtineret. Etenim pro benevolentia, quam afferebat, auctoritatem recipiebat; ac mirus quidem erat concentus nexusque potestatis. Ille plebem ducebat, hic ductorem; ac velut quidam leonum curator erat, arte demulcens eum, qui principatum tenebat; quippe, ut nuper in cathedra collocatus, ac mundanæ materiæ aliquid adhuc spirans, nondumque in his, quæ Spiritus erant, instructus, ac præterea ingenti tempestate undique æstuante, aque imminentibus Ecclesiæ hostibus, opus habebat homine, a quo velut porrecta manu duceretur, et fulciretur. Quamobrem ipsius auxilium amplectebatur, eoque victore, se ipse victorem putabat.

XXXIV. Jamvero ipsius erga Ecclesiam curæ ac præsidii, multa alia quidem indicia sunt: nimirum, dicendi libertas apud præsides, cum alios, tum potentissimos quosque civitatis; controversiarum diremptiones nequaquam suspectæ, sed ab ejus voce formatæ, et ratione modi, legum instar adhibitæ; egentium patrocinia, plura quidem spiritualia, sed tamen corporea non pauca; (nam

id quoque sæpenumero ad animam tendit, per benevolentiam subigens, ac velut in servitutem trahens;) erga pauperes alendos, hospites excipiendos, curandas virgines studium; monasticarum legum institutiones, tum scripto, tum voce traditæ; precum descriptiones, cleri ordines et officia, ea denique omnia, quibus quispiam vere Dei homo, ac Deo adjunctus, plebi prodesse queat. Istud autem unum, maximum est et celeberrimum. Fames erat, et quidem post hominum memoriam atrocissima. Languebat civitas, nec ulla ex parte auxilium afferebatur, nec ulla erat calamitatis medicina. Nam maritimæ quidem urbes ejusmodi rerum penuriam facile perferunt, dantes nimirum ea, quibus affluunt, ac vicissim ea, quibus carent, a mari accipientes; at nos, qui procul a mari degimus, nec ex iis, quibus redundamus, utilitatem ullam capimus, nec ea, quibus egemus, ulla arte comparare possumus, utpote qui, nec quæ habemus, exportare, nec ea, quibus caremus, importare queamus. Sed in hujusmodi malis nihil gravius est, quam crudelitas ac inexplebilis eorum, qui frumentum habent, cupiditas. Observant enim temporum difficultates, et penuriam in quæstum vertunt, atque ex aliorum calamitatibus messem faciunt; nec illud audientes: Eum, qui pauperum miseretur, Domino fœne» rari[1]: » nec rursus illud: « Eum, qui frumentum abs» condit, plebi execrabilem esse[2]: » nec denique quidquam aliud eorum, quæ vel benignis ac mansuetis hominibus pollicetur Scriptura, vel duris et inhumanis comminatur. Verum ad rem avidiores sunt, quam par sit, maleque sibi consulunt; quemadmodum scilicet aliis sua, ita sibi ipsis Dei, cujus ope magis se indigere nesciunt, quam alii ipsorum auxilio egeant, viscera præcludentes. Atque hæc quidem frumenti emptores et caupones faciunt, qui nec

[1] Prov. xix, 17. — [2] Id. xi, 26.

cognationis jure commoventur, nec Deo, cujus beneficio ipsi frumentum habent, cum alii opprimantur, gratias referunt.

XXXV. At Basilius, nec precibus quidem panem e cœlo fundere[1], nec fugitivum populum in deserto alere poterat, nec indeficientem alimoniam e vasculis, fontis instar, scaturire, quæ, res mira! ipsomet vacuo replebantur, ut nutricem suam in hospitalitatis præmium aleret[2]; nec demum quinque panibus multa hominum millia pascere, quorum reliquiæ quoque ipsæ tales erant, ut pluribus aliis mensis sufficerent[3]. Hæc enim Moysis erant, et Eliæ, et Dei mei, a quo ad eos quoque hujusmodi potestas manaverat. Fortasse etiam temporibus illis, atque huic rerum statui conveniebant; quandoquidem « Signa » infidelibus, non fidelibus dantur[4]. » Verum quæ his consentanea sunt, et eodem tendunt, ea cum pari fide cogitavit atque perfecit. Aperiens enim verbo et cohortationibus suis locupletum horrea, facit quod est in Scriptura, « Cibum esurientibus frangit, panibusque pauperes saturat, alitque eos in fame, atque esurientes animas implet » bonis[5]. » Quo tandem modo? Neque enim hoc ad laudis cumulum parvi momenti est. In unum etenim cogens, quos fames vulnerat, et nonnullos etiam, qui spiritum ægre trahebant, viros, fœminas, pueros, senes, miserabilem omnem ætatem, omnia interim ciborum genera, quibus fames depelli solet, corrogans, atque ollas leguminum, falsique nostratis obsonii, et ad levandam pauperum famem accommodati, plenas proponens; ipse deinde Christi, qui, linteo præcinctus, Discipulorum pedes abluere minime grave duxerat, ministerium imitans, simul-

[1] Exod. XVI, 15, et Psal. LXXVII, 24. — [2] 3 Reg. XVII, 14. — [3] Matth. XIV, 19; Luc. IX, 16, et Joan. VI, 11.— [4] 1 Cor. XIV, 22.— [5] Isaï. LVIII, 7; Psal. XXXII, 19, et Luc. I, 53.

que puerorum, sive conservorum suorum, ad eam rem opera utens, pauperum corpora et animas curabat, honorem nempe cum necessario alimento connectens, atque ipsorum calamitatem utrinque leniens.

XXXVI. Talis erat novus noster procurator, et secundus Joseph : imo etiam majus aliquid dicere possumus. Ille enim ex fame quæstum captat, ac benignitate « Ægyptum emit[1], » ubertatis tempus ad famis tempus disponens et administrans, atque aliorum somniis ad eam rem ordinatus. Hic autem gratuito benignus erat, neque in hoc tribuendi frumenti auxilio lucrum ullum captabat, id unum spectans, ut misericordia misericordiam sibi compararet, ac præsenti annonæ largitione futura bona consequeretur. Accedebat insuper sermonis alimonia, et perfectius beneficium, ac largitio vere cœlestis et sublimis; siquidem Angelorum panis sermo est, quo aluntur atque irrigantur animæ Dei fame laborantes, ac cibum, non fluentem et abeuntem, sed perpetuo manentem expetentes; cujus ipse dispensator erat, et quidem perquam locuples, homo alioqui omnium, quos novi, pauperrimus et egentissimus, non panis famem aut sitim aquæ sanans, sed famem verbi illius, quod vere vitale est, ac vim alendi habet, eumque, qui recte nutritur, ad spiritualis ætatis incrementum ducit.

XXXVII. Ob hæc igitur, ac tanta, (quid enim omnia recensendo diutius immorari necesse est?) Basilius, cum is, qui nomen a pietate apposite ducebat, ex hac vita migrasset, atque in ipsius manibus animam libenter exhalasset, ad excelsum episcopatus thronum evehitur; non id quidem citra laborem, ac citra invidiam et dimicationem, tum eorum, qui patriæ præsidebant, tum perditissimorum quorumque urbis civium, qui ad eorum partes

[1] Gen. XLI, 1, et seqq.

sese adjunxerant. Verum fieri aliter non poterat, quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. Nam ad eum ungendum viros pietate claros, ac zelo flagrantes, ab exteris regionibus excitavit (24), et cum iis novum Abrahamum et patriarcham nostrum, parentem, inquam, meum, cui miranda etiam res quædam accidit. Nam quamvis non solum senectute confectus, sed etiam morbo fractus ac debilitatus esset, animamque ageret, iter tamen aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet ope atque auxilio fretus. Atque ut rem in pauca conferam, vehiculo, non secus ac mortuus feretro, impositus, juvenis redit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite roboratus. Hoc igitur ad priscas narrationes accedat, quod labor sanitatem affert, et animi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spiritu delibuta.

XXXVIII. Cum autem primariæ sedis honore ita affectus fuisset, ut par erat eos, qui ita vixerant, eamque gratiam consecuti fuerant, ac talem apud homines existimationem obtinebant; minime commisit, ut ulla in re postea, vel philosophiæ suæ, vel eorum, qui hoc munus ipsi crediderant, spei, dedecori esset. Quin potius, quantum alios prius, tantum quotidie se ipsum vincebat, optime utique ac sapientissime de his rebus sentiens. Sic enim existimabat, privati quidem hominis virtutem in eo consistere, ut vitio careat, aut quoquo modo probitatem colat; principem autem et antistitem, ac præsertim hujusmodi imperium gerentem, improbitatis notam effugere non posse, nisi multum antecellat, ac melior in dies existat, paremque dignitati suæ ac throno virtutem afferat. Vix enim esse, ut in summo positus, medium assequatur, ac per exuberantem virtutis amplitudinem, vulgus ad

mediocritatem pertrahat. Imovero, ut rectius de his rebus disseram, quod ego in Salvatore prospicio, (atque etiam, ut opinor, sapientiorum quilibet, ) quo tempore nobiscum extitit, secundum id quod supra nos, et nostrum erat, formatus, hoc quoque hic contigisse animadverto. « Proficiebat enim, inquit, ut ætate, ita etiam sapientia et » gratia[1]; » non quod hæc in illo incrementum caperent; quid enim eo, quod a principio perfectum erat, perfectius esse possit? Sed quod hæc paulatim detegerentur et elucerent. Eodem modo Basilii virtutem eo tempore, non incrementum, sed majorem operationem accepisse arbitror, cum ipsi nimirum potestas uberiorem materiam suppeditaret.

XXXIX. Ac primum quidem illud omnibus perspicuum facit, munus id, quo affectus fuerat, non humano favore, sed divino beneficio ipsi contigisse. Id autem ex nobis quoque liquido constabit. Qualia enim mecum circa illud tempus philosophabatur? Nam cum aliis omnibus dubium non esset, quin, cum id contigisset, statim accurrerem, maximaque animi voluptate perfunderer, (id quod fortasse alius quispiam fecisset, ) ac cum eo imperium potius pariter, quam supparem auctoritatem ac potentiam haberem, idque ex amicitia nostra conjectarent; ego tamen, cum in omnibus rebus arrogantiæ suspicionem, ut si quis alius, fugiens, ac simul temporis illius invidiam vitans, præsertim cum res ejus nondum pacatæ essent, ac adhuc turbarentur, desiderio meo frenum injeci, domique me continui. Quo nomine mecum quidem ille expostulavit, cæterum veniam dedit. Ac postea, cum ad eum venissem, atque eadem de causa cathedræ honorem, insignioremque inter presbyteros honoris locum recusassem, non modo meum hoc factum non incusavit, sed etiam, ut debuit, compro-

[1] Luc. II, 1.

bavit; atque a nonnullis, qui rationis ipsius ignari erant, fastus insimulari maluit, quam aliquid facere, quod rationi consiliisque suis adversaretur. At certe, quonam modo luculentius specimen edere potuisset animi ab omni adulatione et assentatione alieni, solamque honesti legem intuentis, quam ita de nobis, quos in præcipuorum amicorum et familiarium loco numeroque habuit, constituens?

XL. Deinde eos, qui ab ipso dissidebant, emollit, ac sublimis et excelsæ medicinæ rationibus curat. Non enim adulatorie ac serviliter, sed perquam fortiter et magnifice hoc facit, ut qui non præsentis solum temporis rationem haberet, sed etiam futuram obedientiam procuraret. Nam cum perspiceret subditorum animos mollitie enervari, et nimia austeritate asperos atque contumaces reddi, utrique malo per alterum medetur; duritiam nimirum mansuetudine et facilitate, mollitiem autem gravitate atque animi firmitate temperans; sermone ad animarum curationem haud multum indigens, opere quam plurima perficiens; non callido artificio homines subigens, sed benevolentia sibi concilians; nec imperii potestate utens, sed per indulgentiam, quam in potestate adhibebat, eos alliciens. Quod autem maximi momenti est, omnes mentis acumine ipsi cedebant, eamque ipsius virtutem esse norant, ut ad eam nemo aspirare posset; atque unam hanc demum sibi salutem esse arbitrabantur, si cum ipso, et sub ipso, sese collocarent, unum vero et certissimum periculum, si in ipsius offensionem incurrerent; ab eo etiam disjungi, nihil aliud esse judicabant, quam a Deo abalienari: sic ultro cesserunt, ac manus dederunt, et quasi ad tonitrui sonum sese submiserunt, alius alium ad ipsi satisfaciendum antevertentes, conceptamque prius adversus ipsum odii vim, in non minorem benevolentiæ vim, ac virtutis incrementum, (quam quidem unam firmissimam ipsi satisfaciendi

rationem inveniebant, ) commutantes; præterquam si quis ob deploratam improbitatem neglectus ac projectus est, ut ipse in se ipso contereretur atque consumeretur, non secus ac rubigo simul cum ferro consumi solet.

XLI. Postquam autem res ipsius domesticæ ex animi sententia constitutæ sunt, et quemadmodum nemo fide carens, virtutisque illius ignarus, unquam arbitratus esset, majus quidpiam et sublimius animo agitare incipit. Nam cum alii omnes id tantummodo, quod ante pedes est, videant, suaque ut in tuto sint, laborent, ( si tamen id satis tutum esse potest, ) nec ulterius progrediantur, nec magni aliquid et strenui, vel cogitatione complecti, vel efficere queant; ipse contra, tametsi cæteris in rebus moderatus esset, in his tamen modum haudquaquam tenet; verum sublato in altum capite, mentisque oculis quoquoversum jactatis, omnes eas orbis partes, quas salutifera Christi doctrina pervagata est, comprehendit. Cum autem videret magnam illam Dei hæreditatem, ipsiusque doctrina et legibus, atque cruciatibus acquisitam, « Gentem illam » sanctam, regium illud sacerdotium [1], » male se habere, atque in sexcentas opiniones et errores distractum esse: atque « Vineam illam, quæ ex Ægypto, hoc est, ex impia » et caliginosa ignorantia, translata et transplantata fuerat [2],» quæque ad tam immensam pulchritudinem et magnitudinem pervenerat, ut terram universam operiret, ac supra montes et cedros assurgeret; hanc, inquam, a pravo et agresti apro, id est, a diabolo, labefactatam et pervastatam; haudquaquam satis esse judicavit, si hanc calamitatem tacite deploraret, manusque ad Deum duntaxat tolleret, ab eoque, ut urgentia mala depelleret, precibus contenderet, ipse vero interea dormiret; verum faciendum sibi

[1] 1 Petr. II, 9. — [2] Psal. LXXIX, 9.

quoque putavit, ut opem quamdam afferret, ac de suo aliquid erogaret.

XLII. Quid enim hac calamitate tristius, cum satius esset, ut is, qui sursum spectat, operam in rem publicam conferret? Uno etenim homine recte aut male se gerente, nihil hinc reipublicæ portendi; at republica hoc aut illo modo se habente, singulos etiam eodem modo affici necesse esse. Hæc igitur ille publici commodi procurator et antistes secum reputans atque perpendens; (quandoquidem « Tinea ossium est cor sensu præditum[1], » ut Salomoni et veritati placet; atque ut indolentia læta est et hilaris, ita commiseratio tristis et acerba, pectusque conficit diuturna cogitatio;) idcirco mœrebat, angebatur, convulnerabatur, idem ipsi, quod Jonæ[2], quod Davidi, usuveniebat animum despondebat, nec, aut « Somnum oculis, aut » dormitationem palpebris concedebat[3]: » quidquid carnium supererat, curis absumebat, quoad huic malo remedium invenisset; divinam et humanam opem, quæ publicum incendium comprimeret, offusamque nobis caliginem discuteret, implorabat.

XLIII. Atque illud quidem unum valde salutiferum excogitat. Nam cum se ipsum, quantum fieri poterat, collegisset, et cum Spiritu conclusisset, atque et omnes humanos sensus excitasset, et altissima quæque Scripturæ loca pervolvisset, piam doctrinam litteris consignat, adversariisque colluctationibus et præliis ingentem hæreticorum audaciam frangit, ac propulsat; eos quidem, qui manus conferre ausi fuerant, armis linguæ cominus contundens; eos autem, qui procul ab eo dissiti erant, sagittis ex atramento confectis feriens, nihilo inferiore iis litteris, quæ in tabulis insculptæ sunt: nec uni tantum et exiguæ Judæorum nationi de cibis, et potionibus[4], et caducis sacrificiis, car-

[1] Prov. xiv, 30. — [2] Jon. iv, 9. — [3] Psal. cxxxi, 4. — [4] Hebr. ix, 9.

nisque purgationibus; sed omnibus hominibus, atque omnibus orbis partibus, de veritatis doctrina, ex qua salus comparatur, leges statuente. Deinde, quoniam æque imperfecta res est, actio sermone destituta, et sermo ab actione remotus, idcirco actionis subsidium sermoni adjungebat, alios nimirum adiens, ad alios legationem mittens; alios accersens, « Admonens, arguens, increpans[1],» minis insectans, probris incessens, pro gentibus, pro urbibus, pro singulis etiam hominibus certamen suscipiens, omne salutis genus excogitans, undecumque medicinam morbo adhibens; Beseleel ille, ille, inquam, divini fabricator tabernaculi [2], materiam omnem et artem ad opificium accommodans, atque omnia contexens, ad eximiam quamdam unius operis pulchritudinem et concinnitatem.

XLIV. Quid alia dicere necesse est? Verum enimvero Christi hostis imperator, et fidei tyrannus, cum majori impietate, ac ferventiori acie, ut pote cum potentiori adversario rem habiturus, ad nos iterum venit, impuri ac pravi illius Spiritus in modum, qui « Ex hominis corpore » pulsus [3], » diuque vagatus, ad eumdem rursus cum majori spirituum agmine habitaturus redit, quemadmodum in Evangelio habetur. Hujus ille imitatorem se præbet, tum ut cladem prius acceptam sarciret, tum ut prioribus palæstris aliquid adderet. Indignum enim et miserum esse existimabat, cum multas gentes imperio teneret, magnamque gloriam consecutus esset, ac finitimos omnes impietatis robore atque potentia domuisset, ditionique suæ, quidquid obvium habuerat, subjecisset, ab uno homine, unaque civitate superari, nec solum impietatis patronis, a quibus ducebatur, sed etiam omnibus mortalibus, ut ipsius opinio ferebat, risui esse.

XLV. Persarum quidem regem narrant, cum infinitam

[1] 2 Tim. IV, 2. — [2] Exod. XXXI, 2, et seqq. — [3] Luc. XI, 24, et seqq.

quondam hominum cujusvis nationis multitudinem secum ducens, atque iracundia et audacia fervens, in Græciam expeditionem faceret, non eo tantum nomine superbia elatum et in minis immodicum fuisse: sed, ut majorem illis terrorem incuteret, per ea etiam, quæ novo et inusitato modo adversus elementa designabat, formidabilem sese reddidisse. Nova quædam terra et novum mare audiebatur novi illius opificis, et exercitus in continenti navigans, ac rursum pedibus mare peragrans, abreptæ item insulæ, et mare verberibus cæsum, cæteraque omnia, quæ vesani exercitus ducisque haud dubium argumentum erant ignavioribus quidem formidabilia, fortioribus autem ac firmiori animo præditis stulta et ridicula. Hic vero nihil quidem ulla hujusmodi re opus habebat, cum bellum adversum nos compararet; verum, quod his pejus et perniciosius erat, hoc et facere, et dicere ferebatur. « Posuit » in cœlum os suum, blasphemiam in excelsum loquens, » et lingua ejus transivit in terra [1]. » Pulchre enim David eum ante nos confixit; illum, inquam, qui cœlum in terram inclinabat, ac in rerum creatarum numerum cogebat naturam mundo sublimiorem, quam ne capere quidem res ulla creata potest, tametsi, ob nostri amorem, aliquantisper nobiscum versata sit, ut nos humi jacentes ad se ipsam attraheret.

XLVI. Porro cum illustria quidem prima illius facinora fuerint, tum vero illustriora fuere ea certamina, quæ postrema adversum nos habuit. Quænam autem prima dico? Exilia, fugæ, bonorum proscriptiones, insidiæ, tam apertæ, quam obscuræ; sermonum illecebræ, ubi occasio se offerebat; vis, ubi verborum blanditiis locus non erat. Alii quidem ab ecclesiis extrudebantur, qui scilicet fidem orthodoxam ac nostram profitebantur. Alii autem intro-

[1] Psal. cxxii, 9.

ducebantur, nempe qui pestiferam et exitialem imperatoris doctrinam tenebant, qui impietatis chirographa exigebant, qui his adhuc graviora scribebant. Presbyteri in medio mari combusti; impii belli duces, non Persas superantes, non Scythas in potestatem redigentes, non aliam quamdam barbaricam gentem debellantes; verum ecclesiis bellum inferentes, in altaribus saltitantes, hominum et victimarum sanguine incruenta sacrificia contaminantes, ac virginum pudorem probro afficientes. Idque quam tandem ob causam? Nimirum, ut Jacob (25) Patriarcha expelleretur, ipsique Esaü ille, « Ante etiam, quam in lucem prodiiset, odio habitus [1] » subrogaretur. Habetis primorum ipsius facinorum historiam, quorum ipsa quoque commeratio et auditio multis etiamnum lacrymas movet.

XLVII. Ut vero, peragratis omnibus oppidis, ad hanc firmam et inoffensam ecclesiarum matrem se contulit, ut eam in potestatem redigeret, ac vitalem illum veritatis igniculum, qui solus supererat, extingueret; tum primum se malum consilium iniisse sensit. Nam, ut sagitta in durius ac solidius corpus incidens, repulsus est, et rudentis instar effractus, cessit. In talem Ecclesiæ antistitem incidit: in tantum scopulum impactus sese infregit ac dissolvit. Atque alia quidem ex eorum, qui tunc periculum fecerunt, sermone ac commemoratione accipere licet; nemo autem est, qui non hæc memoriæ prodat. Verum ii demum admiratione afficiuntur, quibus cognita sunt temporis illius certamina, insultus, pollicitationes, minæ; illi ex judicum classe, qui ad eum mittebantur, eumque flectere ac permovere conabantur; illi ex militari ordine; illi ex gynceo; illi inter fœminas viri, et inter viros fœminæ, nec virile quidquam præter impietatem habentes; qui cum naturali modo libidini operam dare nequeant, quod unum

[1] Rom. IX, 11.

possunt, lingua scortantur; ille denique Nabuzardan, coquorum præfectus, artis suæ gladios minitans, atque ad ignem sibi congruentem transmissus. Ego vero id, quod ex omnibus ejus laudibus summe admiror, et quod, ne si cupiam quidem, præterire queam, breviter, quoad ejus fieri poterit, exponam.

XLVIII. Eccui tandem incognitus ille est, qui tunc apud nos præfecti munere fungebatur, tum suapte audacia adversus nos præsertim inflammatus; (nam ab illis quoque baptismatisa qua tinctus, vel potius, submersus fuerat;) tum etiam amplius, quam necesse esset, imperatori subserviens, atque ex eo quod illi omnibus in rebus obsequeretur, diuturnius imperium sibi conservans? Ad hunc, adversus Ecclesiam frementem, leonisque speciem præ se ferentem, ac leonis more rugientem, atque ejusmodi, ut a multis ne adiri quidem posset, vir fortis adducitur; imovero, ingreditur perinde ac si non ad judicium, sed ad festum vocaretur. Quonam autem modo, vel præfecti audaciam, vel Basilii virtutem et sapientiam, eam, inquam, qua ei restitit, satis digna oratione complectar? »Quæ tua est, inquit, ratio, heus tu, nomine illum com- »pellans; (nondum enim eum episcopum vocare digna- »batur;) ut tanto imperatori obsistere audeas, solusque »omnium contumaciter te geras? Quorsum, respondit Ba- »silius, hæc oratio spectat, et quænam hæc contumacia et »arrogantia? Nondum enim id satis intelligo. Quoniam, »inquit ille, imperatoris religionem minime colis, omni- »bus aliis jam inclinatis ac superatis. Non enim, inquit »Basilius, hæc vult imperator meus; nec rem ullam crea- »tam adorare sustineo, cum et ipse a Deo creatus sim, et »Deus esse jubear. Nos vero, inquit ille, quid tandem tibi »videmur? Nihil-ne sumus qui hæc jubemus? Quid igitur? »Non magnum et honorificum existimas ad nostras partes

» adjungi, sociosque nos habere? » Ad hæc Basilius : « Vos » quidem præfecti estis, et quidem illutres, non inficias eo; » minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos ha- » bere mihi quidem amplum et honorificum fuerit; (quidni » enim? ipsi quoque Dei creaturæ estis;) sed ut alios quos- » dam ex his, qui nobis subjecti sunt. Non enim persona- » rum dignitate, sed fide christianismus insignitur. »

XLIX. Hac oratione commotus præfectus, ac majori ira succensus, de subsellio surrexit, atque asperioribus verbis cum eo agere perrexit. « Quid? Potestatem hanc non » pertimescis? Cur vero pertimescerem, inquit Basilius? » Quid fiet? Quid patiar? quid patieris, intulit ille? Unum » e tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quænam hæc, » subjunxit Basilius? Fac enim intelligamus. Bonorum, in- » quit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. » Tum Basilius : « Si quid aliud habes, id nobis minitare. » Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attin- » git. Quonam modo, inquit ille? Quoniam, inquit Basilius, » bonorum proscriptioni obnoxius non est, qui nihil habet; » nisi forte laceris et detritis hisce pannis indiges ac paucis » libellis, in quibus omnes mihi facultates et copiæ sunt. » Exilium autem haud cognosco, qui nullo loco circum » scriptus sum; ac neque terram hanc, quam nunc incolo, » meam habeo, et eam omnem, in quam projectus fuero, » pro mea duco; imo, ut rectius loquar, universam terram » Dei esse scio, cujus advena ego sum et peregrinus. Jam » tormenta quid accipere queant, cum corpus desit, nisi » forte primam plagam dixeris? Hujus enim solius penes » te arbitrium et potestas est. Mors porro beneficii mihi » loco erit; citius enim me ad Deum transmittet, cui vivo, » et servio, maximaque ex parte mortem obii, et ad quem » jampridem propero. »

L. Quo sermone obstupefactus præfectus; « Nemo, in-

»quit, me, (nomenque suum adjunxit,) ad hunc usque »diem, ita, nec pari verborum libertate, est allocutus. »Neque enim, ait Basilius, fortasse in episcopum incidisti. »Alioqui hoc prorsus modo disseruisset, pro hujusmodi »rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus, »o præfecte, mansueti et placidi sumus, atque omnium »abjectissimi, quemadmodum hoc nobis lege præscriptum »est; ac non dicam adversus tantum imperatorem, sed ne »adversus plebeium quidem quemquam et infimi ordinis »hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis »periclitatur, ac proponitur, tum demum alia omnia pro »nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, et »gladius, et bestiæ, et ungulæ carnem lacerantes, volup-»tati nobis ac deliciis potius sunt, quam terrori. Proinde »contumeliis nos affice, comminare, fac igitur quidquid »collibuerit, potestate tua fruere. Audiat hæc etiam impe-»rator; nequaquam profecto nos vinces, nec efficies, ut »impiæ doctrinæ assentiamur, ne si his quidem atrociora »miniteris.»

LI. Hæc postquam præfectus dixit, atque audiit, ipsiusque contentionem animi eam esse cognovit, ut nulla vis eum perterrefacere ac superare posset, ipsum quidem foras misit, atque ablegavit, non jam cum iisdem minis, sed cum quadam reverentia et summissione. Ipse autem, quam celerrime potuit, imperatorem adiens: «Imperator, inquit, »ab hujus Ecclesiæ Antistite victi sumus. Minis superior »est, sermonibus firmior, verborum blanditiis fortior. »Ignaviorum alius quispiam tentandus est; huic autem, »aut vis aperte inferenda, aut non expectandum, ut minis »cedat.» Qua de causa, factum suum improbans imperator, Basiliique laudibus victus, (virtus enim hosti quoque admirationi est,) vim ipsi adhiberi vetuit: idemque ipsi accidit, quod ferro solet, quod quamvis igni emolliatur,

ferri tamen naturam retinet; minisque in admirationem conversis, illius quidem societatem haudquaquam amplexus est, quod mutationem erubesceret, cæterum rationem quæsivit, qua honestissime ipsi satisfaceret, quam etiam oratio declarabit.

LII. Etenim, cum in templum, universa satellitum manu stipatus, ingressus fuisset; (erat autem Epiphaniæ dies, cœtusque amplissimus;) ac inter laïcos locum habuisset, ita se gessit, ut ipsius communionis quodam modo particeps esse videretur. At ne id quidem prætermittendum est. Postquam enim intus fuit, atque ipsius aures Psalmorum cantu, non secus ac tonitruo quodam personuerunt, plebisque pelagus vidit, omnemque ordinem et concinnitatem, quæ tam in sacrario, quam prope sacrarium erat, angelicam potius quam humanam : atque ipsum quidem ante populum recto corpore stantem, qualem Scriptura Samuëlem describit[1], nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullam in partem se moventem, sed, in cippi modum, ut ita dicam, Deo et altari affixum; eos autem, a quibus cingebatur, cum timore quodam ac reverentia stantes: hæc, inquam, simul atque perspexit, (nec enim simile quidquam unquam viderat,) humanum quiddam passus est, ejusque oculi et anima vertigine ac tenebris præ timore replentur. Atque id plerisque adhuc obscurum erat et incognitum. Verum cum dona, quorum ipsemet opifex erat, divinæ mensæ offerenda essent, nec quisquam, ut mos ferebat, simul ea caperet, utpote incertum, an ea Basilius accepturus esset, tum manifeste se affectus prodidit. Ita enim titubare cœpit, ut nisi quispiam ex sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinuisset, misere utique et luctuose prolapsurus fuerit. Atque hæc ita.

LIII. Jamvero quæ ad ipsum imperatorem, et quanta

[1] 1 Reg. XIX, 20.

cum sapientia prolocutus est; (cum quidem ille, nescio quo pacto, rursus nobiscum in Ecclesiam se contulisset, et intra velum extitisset, atque in illius conspectum colloquiumque, quod jampridem expetebat, venisset;) quidnam aliud dicendum est, nisi Dei voces eas fuisse, quas, et qui cum imperatore erant, et nos, qui simul ingressi fueramus, audivimus? Hæc est imperatoriæ erga nos humanitatis origo, ac prima rerum in meliorem statum compositio; hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit.

LIV. Sequitur alia narratio, superioribus haudquaquam inferior. Vincebant improbi, atque adversus Basilium exilium decernitur; nec quidquam eorum, quæ ad eam rem attinebant, desiderabatur. Nox aderat, in promptu currus, in plausu hostes, in luctu pii, nos parati atque alacris viatoris latus cingebamus; nihil denique, quod ad præclaram ignominiam spectaret, requirebatur. Sed quid accidit? Exilii decretum Deus rescindit. Nam qui Ægypti, adversus Israëlitas sævientis, « Primogenitos percusserat[1], » idem imperatoris quoque filium morbi plaga afficit. Et quidem qua celeritate? Illinc exilii tabulæ, hinc morbi decretum: ac scelerati scriptoris manus inhibetur, et Sanctus periculo liberatur, fitque vir pius febris donum, qua imperatoris audacia coërcetur. Quid hoc Dei judicio, vel æquius, vel celerius excogitari potest? Deinde imperatoris filius ægrotabat, afflictoque corpore erat; pater etiam, utpote pater, simul ægro animo urgebatur, remedium undecumque morbo conquirens, atque optimos quosque medicos seligens, ac precibus, ut si alias unquam, incumbens humique provolutus. Nam reges quoque humiles et abjectos reddit calamitas: nec mirum, cum Davidem etiam prius ob filii

1 Exod. XII, 29.

morbum eodem modo affectum fuisse Scriptura testetur[1]. Cum autem huic malo medicinam nullam inveniret, ad Basilii fidem confugit: et quoniam, ob contumeliam recens ipsi illatam, eum suo nomine accersere præ pudore non auderet, aliis, quos arctissima familiaritate et benevolentia devinctos habebat, hanc legationem committit. Ille vero nihil cunctatus, nec, quod fortasse alius fecisset, adversus tempus insultans, confestim affuit, atque ad ejus adventum statim levior fit morbus, ac meliorem spem pater animo concipit; et certe, nisi salsam aquam dulci admiscuisset, simul videlicet et ipsum advocans, et hæreticis credens, sanum quoque et incolumem filium fortasse recepisset. Id namque pro certo et indubitato habebant, qui tunc aderant, calamitatisque participes erant.

LV. Idem autem et ipsi præfecto non multo post accidisse narrant. Nam hunc quoque morbus quispiam obortus, viri sancti manibus substernit. Et quidem profecto plaga cordatis hominibus doctrina efficitur, ac plerumque prospero rerum successu potior ac præstabilior est afflictio. Ægro corpore erat, illacrymabat, distorquebatur, Basilium accersebat, obsecrabat. « Satisfactionem habes, » clamabat : da salutem. » Et quidem hanc consecutus est, ut et ipse fatebatur, et multis hujus rei ignaris persuadebat; neque enim illius virtutes admirari ac prædicare desinebat. At hujusmodi quidem fortasse ea, quæ cum illis egit, fuerunt, eumque finem habuerunt; cæterum vero cum aliis alio modo se gessit, aut parvis de rebus, aut parum egregie dimicavit, aut non ita magnam exhibuit constantiam, nec ut hominum commemorationem, aut certe insignem laudem, mereretur? Minime sane. Verum is, « Qui nefarium illum Adad adversus Israëlem olim provo» cavit[2], » idem contra hunc quoque Ponticæ provinciæ

[1] 3 Reg. xii, 16. — [2] 3 Reg. xi, 14.

præfectum excitavit[1] ; hoc quidem prætextu, quasi mulierculæ cujusdam causa stomacharetur, sed revera impietatis defensionem suscipiens, ac pietatem oppugnans. Mitto alias omnes contumelias, quibus Basilium vexavit, quod perinde est, ac si Deum dicerem, adversus quem, et cujus causa bellum gerebatur. Quod autem, et eum, qui contumeliam inferebat, maxima ignominia affecit, et pugilem nostrum summopere extulit, (si modo magnum quiddam et excelsum existimandum est philosophia, et hujus laude vulgus anteire,) id oratione prosequar.

LVI. Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cujus maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, judicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuptias petrahebat. Illa autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset, consilium capit, non majoris audaciæ, quam prudentiæ plenum. Ad sacram etenim mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur, per Trinitatem ipsam ! ut forensi quoque dicendi genere nonnihil inter laudes utar, faciendum fuit, non dico Magno Basilio, qui his de rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii cuipiam longe illo inferiori, modo tamen sit sacerdotio præditus? Quid aliud, nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ, et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanius ullum adversus eam consilium iniret, sicque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam, cum qua supplex erat, contumelia afficeret? « Nequaquam, inquit superbus » judex; sed omnes imperio meo cedere, ac Christianos » leges suas prodere oportet. » Ille igitur supplicem deposcebat; hic omni vi retinebat. Ille rursum furore concitatur, ac magistratus quosdam mittit, qui sancti viri cubi-

[1] Is Ponti præfectus erat Eusebius, qui calumniis Basilium inurebat.

culum perscrutarentur, ignominiæ causa potius id faciens, quam quod ejusmodi quidquam necesse esset. Quid ais? Domum-ne illius, qui ab omni libidinis motu liber est, quem Angeli complectuntur, quem vel solum intueri fœminæ reformidant? Nec eo contentus, ipsum insuper adesse, et causam dicere jubet, neque id placide et humane, sed quasi unum ex iis, qui capite damnati sunt. Atque ipse quidem aderat. Ille autem ira et arrogantia plenus pro tribunali sedebat. Stabat Basilius, quemadmodum Jesus meus, Pilato judicante. Cunctabantur porro fulmina, Deique gladius adhuc exacuebatur, et differebatur; arcus quoque ita contendebatur, ut tamen retineretur, pœnitentiæ videlicet tempus ac locum aperiens. Hoc enim apud Deum in more atque usu positum est.

LVII. Age vero, alterum persecutoris et Athletæ certamen specta. Ille pallium detrahi et lacerari jubebat : iste, « Exuam præterea, si ita lubet, etiam tunicam. » Ille eum, qui carnis expers erat, verberaturum se minabatur : iste corpus submittebat. Ille, se ungulis laceraturum : at iste, » Hujusmodi laniatione, inquit, medicinam hepati afferes, » magnopere, ut vides, me prementi. » Atque hi quidem in his erant. Civitas autem, simul atque hujusmodi malum ac commune periculum rescivit, (periculum enim suum quisque ipsius contumeliam esse existimabat,) tota furore corripitur, atque incenditur; ac, velut fumo apum examen movente, certatim omnes cujuslibet generis atque ætatis excitantur et exurgunt, ac præsertim armorum opifices, imperatoriique textores. Nam hi in hujusmodi rebus ferventiores sunt, atque, ob libertatem ac licentiam qua fruuntur, ad audendum paratiores. Unicuique porro teli loco erat, vel quod ars offerebat, vel quod in re præsenti tumultuarie confecerat. Faces in manibus, saxa, fustes in promptu, unus omnium cursus, unus clamor, com-

munis animorum alacritas : furor, miles vehemens, imo belli dux. Ne mulieres quidem tunc temporis inermes erant, hac nimirum occasione animos earum exacuente; radii autem ipsis hastarum loco erant; imo, nec mulieres jam manebant, quippe quas zelus roborasset, atque ad virilem fortitudinem animique magnitudinem traduxisset. Quid plura? Pietatem omnes ita demum inter se partituros censebant, si ipsum dividerent ac discerperent; atque is majorem apud eos pietatis laudem habiturus videbatur, qui primus in eum, qui tantum facinus aggressus esset, manum injecisset. Quid igitur audax ille et insolens judex? Supplex erat, miserabilis, calamitosus, quovis homine dejectior, quoad in conspectum prodiens ille incruentus matyr, et sine plagis coronatus, ac populum pudore victum vi retinens, supplicem suum et vexatorem a periculo vindicavit. Hæc sanctorum Deus, qui omnia facit, atque in melius commutat, « Qui superbis resistit, et humilibus » gratiam abundanter tribuit [1]. » Quidni autem is, qui mare scidit, et fluminis cursum inhibuit, et elementis vim attulit, et manuum extensione trophæum erexit, ut fugitivo populo saluti esset, hunc etiam a periculis extraheret?

LVIII. Hic quidem mundanum bellum finem accepit, exitumque habuit, Deo favente, lætum atque felicem, qualemque illius fides merebatur. Hinc vero jam initium sumit episcoporum, et eorum, qui socios se ipsis adjunxerant, bellum; bellum, inquam, tum per se admodum turpe et ignominiosum, tum subditis ipsis magis perniciosum. Quis enim alios ad modestiam inducere queat, cum ipsi præsules sic se affectos præbeant? Ac tres quidem erant causæ, cur multi etiam pridem parum leni erga eum animo essent. Prima, quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine,

[1] Jacob. IV, 6.

necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem, ex ipsius electione conceptum, nondum omnino ex animis ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent, tametsi id confiteri turpissimum esset. Orta est et alia quædam simultas, quæ hæc omnia redulceravit. Nam cum patria nostra in duas provincias et metropoles divisa esset, ac multa ex priori novæ metropoli adjungerentur, ea de causa inter illos dissidium excitatum est. Ille enim æquum esse dicebat, ut, cum publicis diœcesibus, nostræ quoque simul dividerentur; ob eamque causam eas parœcias, quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam ad se attinentes, atque ab illo distractas, vindicabat. Hic contra veteri consuetudini, atque huic divisioni, quæ olim a patribus facta fuerat, inhærebat. Atque hac contentione permulta mala, partim jam contingebant, partim impendebant. Subtrahebantur conventus a novo metropolita, proventus diripiebantur; Ecclesiarum presbyteri, alii quidem sermonum blanditiis alliciebantur, alii vero immutabantur. Ex quo illud contingebat, ut Ecclesiarum negotia deterius se haberent, utpote quæ in partes ac studia scinderentur. Homines quippe novarum rerum studio quodam modo delectantur, ac libenti animo noxas suas obiter elucrantur; faciliusque est constituta labefactare, quam labefactata in pristinum statum reducere. Quod autem illum magis in furorem agebat, Taurici reditus erant, qui ab ipso quidem in transitu cernebantur, ad Cæsariensem vero devehebantur, ac sancti Orestis proventus colligere, magni æstimabat : adeo ut ipsius etiam iter facientis mulos aliquando corripuerit, ac, ne ultra progrederentur, cum prædatoria manu prohibuerit. Et quam speciosus his rebus prætextus adhibebatur! « Filii spirituales, et animæ, et fidei doctrina, » cæteraque hujusmodi cupiditatis inexplebilis integumenta, res

inventu persacilis;) itemque illud : « Tributum hæreticis » pendendum non esse : » quisquis enim molestiam exhibebat, in hæreticorum numero habebatur.

LIX. Nec tamen ille Dei sanctus, ac supernæ Jerusalem vere metropolites, aut cum iis, qui errabant, abductus est, aut hoc dissimulare ac negligere sustinuit, aut parvum hujus mali remedium excogitavit. Sed perspiciamus, quæso, quam magnum et admirandum, et illius, quid enim aliud dicam, anima dignum. Etenim dissidium hoc in Ecclesiæ commodum et incrementum convertit, atque hanc calamitatem quam pulcherrime constituit, patria nimirum pluribus episcopis communita. Ex quo tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est : et quælibet civitas proventus suos habuit : et bellum hac ratione compressum et extinctum est. Hujus consilii vereor ne velut appendix quædam ipse fuerim. Neque enim honestius ac speciosius verbum, quo utar, occurrit. Nam cum cætera omnia hujus viri facta, supra quam dici queat, admirer, unum hoc laudare nequeo; (dolorem enim confitebor, alioqui nec multis incognitum,) eam nimirum, quam in nos adhibuit, novationem ac perfidiam, cujus mœrorem ne tempus quidem adhuc exhaurire potuit. Hinc enim mihi omnis vitæ inconstantia et perturbatio manavit, quodque philosophari nequiverim, aut certe non existimer, tametsi de posteriori non magnopere laborem; nisi quis tamen hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc, prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiæ officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi, atque res in spe positas, quam fragiles et caducas, pluris facere oportebat.

LX. Equidem mihi verendum esse video, ne, dum apud

eos, qui omnes illius laudes requirunt, negligentiæ culpam vitare cupio, in immodicæ prolixitatis crimen apud eos incidam, qui mediocritatem laudant, quam nec ille contemnebat, utpote qui sententiam hanc, « Modus omnis » optimus, » imprimis laudaverit, ac per omnem vitæ cursum observaverit. Ego tamen, utriusque perpensis, nempe et iis, qui brevitatis nimirum studiosi sunt, et iis, qui nulla oratione saturari possunt, hunc fere dicendi modum tenebo. Alii alio quodam virtutis officio funguntur. Nonnulli etiam ex pluribus virtutis generibus quædam assequuntur. Nemo autem est, qui per omnia ad summum usque grassatus sit, eorum quidem certe, qui nobis noti sunt. Verum is apud nos præstantissimus est, qui, vel quamplurima præstiterit, vel unum quam maxime et præstantissime. At Basilius ita omnia peragravit, ut in eo gloriæ materiam quæsivisse natura videatur. Id autem sic perspiciamus. Laudat quispiam possessionem penuriam, vitamque supellectilis expertem, et supervacaneis rebus vacuam? Illi vero quid unquam fuit, præter corpus, ac necessaria carnis integumenta? Divitiæ autem illi erant nihil habere, et crux, cum qua sola ipsius vita versabatur, et quam majori in pretio habebat, quam ingentes pecuniæ acervos. Neque enim quemquam, etiamsi maxime cupiat, omnia adipisci posse; posse autem omnia contemnere, sicque omnibus rebus præstantiorem se præbere. Hac porro mente præditus, atque ita comparatus, ara quidem opus non habuit, nec inani gloria, nec publico illo præconio: « Crates Cratetem Thebanum libertate donat. » Non enim optimus videri, sed esse, studebat. Nec vero in dolio, atque in medio foro habitabat, ut apud omnes luxum ac delicias sibi compararet, inopiam in rerum copiam novo modo convertens: verum ab omni gloriæ cupiditate alienus, pauper erat et incultus; atque omnibus facultatibus,

quas unquam habuerat, æquo animo projectis, leviter facileque vitæ pelagus transmittebat.

LXI. Admiranda res, continentia, et parvo contentum vivere, nec a voluptatibus superari, nec a ventre, tanquam a sævo et sordido domino, gubernari! Quis unquam tanta inedia fuit, pene etiam dixerim, quis tam carnis expers? Nam voracitates et saturitates ad eos abjecerat, qui ad brutorum naturam propius accedunt, quorumque servilis atque in terram prona vita est. Ipse autem nihil eorum, quæ post guttur pari deinceps honore sunt, magnum esse censebat; verum necessariis tantum cibis, quandiu licuit, vitam tolerabat, atque hunc solum luxum norat, nempe a luxu abstinere, nec ob eam causam pluribus rebus indigere; sed lilia et aves, quibus simplex atque artificii expers pulchritudo est, et victus facilis atque ex tempore quæsitus[1], ob oculos habere, quemadmodum Christus meus monet, qui carnis paupertatem nostra causa subiit, ut nos ipsius Divinitate locupletemur. Hinc illi tunica una, et pallium unum, et stratus humi lectulus, et vigiliæ, et illuvies, (illa ejus decora et ornamenta,) et suavissima cœna et obsonium, panis et sal, novum, inquam, illud condimentum, et potio sobria et uberrima, quam nobis nihil laborantibus fontes profundunt. Ex quibus, imo cum quibus, morborum curationes ac medicationes promanarunt, quod commune utriusque nostrum studium fuit. Oportebat enim me, cum in aliis rebus inferior essem, calamitatem saltem æquam partem habere.

LXII. Magna res, virginitas, et cœlibatus, atque in Angelorum, naturæque singularis ordine censeri, vereor enim dicere Christi, qui, cum propter nos genitos nasci vellet, ex Virgine gignitur, virginitatem velut lata lege sanciens, ut hinc abducentem ac mundum conscindentem;

[1] Matth. vi, 26, et seqq.

vel potius, mundum ad mundum transmittentem, præsentem nimirum ad futurum. Quis igitur magis quam ille, aut virginitatem in pretio habuit, aut carni leges imposuit, idque, non suo tantum exemplo, sed etiam per ea quibus operam dedit? Cujus sunt virginum cœnobia, ac præcepta illa litteris mandata, quibus, et omnes sensus coërcebat, et membra omnia componebat, ac vere virginitatem colere admonebat, pulchritudinem, ab iis rebus, quæ aspectu sentiuntur, ad ea, quæ oculorum obtutum fugiunt, convertens; atque id quidem, quod externum est, debilitans, flammæque materiam subtrahens, quod autem internum et occultum est, Deo, qui solus est purarum animarum sponsus, atque insomnes animas, si modo cum claris lampadibus et copiosa olei alimonia obviam ipsi prodierint, secum introducit, spectandum offerens? Cum igitur solitaria vita, et ea, quæ societate gaudet, ut plurimum inter se dissiderent, ac pugnarent, neutraque omnino, vel commoda, vel incommoda sua pura et immixta haberet; verum illa magis quidem tranquilla et sedata esset, ac Deo animos copularet, cæterum ob eam causam fastu non careret, quod virtus non exploraretur, nec in comparationem veniret; hæc autem magis quidem actuosa et utilis esset, verum a tumultibus minus libera, eas præclare inter se reconciliavit ac permiscuit, pietatis nimirum gymnasia et monasteria extruens, non tamen longo intervallo ab iis, qui in sodalitio vivunt, remota, nec, velut muro quopiam interjecto, ea distinguens atque a se invicem separans, verum prope conjungens ac dirimens: ut nec contemplatio communicationis expers esset, nec actio contemplatione careret; sed quemadmodum terra et mare, ita etiam hæ duæ vitæ commoda sua inter se communicantes, ad unicam Dei gloriam concurrerent.

LXIII. Quid præterea? Pulchra res benignitas, et pau-

perum alendorum studium, atque humanæ infirmitati opem ferre. Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice (26), illud pietatis promptuarium, illud commune locupletum ærarium, in quod, non modo redundantes ac superfluæ opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes reconduntur, tineas excutientes, fures non oblectantes, invidiæ certamen, et temporis corruptionem effugientes; in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur, et misericordia exploratur. Quid cum hoc opere comparem Thebas septem portas habentes, et Ægyptias illas, et muros Babylonicos, et Caricum Mausoli sepulcrum, et pyramides, et colossi æs immensum, et delubra mira magnitudine atque eleganti arte confecta, jam eversa et prostrata, cæteraque omnia, quæ homines admirantur, atque historiis prodiderunt (27); ex quibus omnibus, præter inanem quamdam et exiguam gloriam, nulla prorsus utilitas ad extructores rediit? Mihi vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, hic facilis in cœlum ascensus. Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponitur, homines ante mortem vita functi ac pluribus corporis membris mortui, civitatibus, domibus, foro, aquis, hominibus etiam sibi charissimis expulsi, nominibus potius quam corporum lineamentis agnoscendi: nec in publicis cœtibus et conventibus per sodalitia et contubernia offeruntur, non jam misericordiam ob morbum, sed odium sui concitantes; miserabilium cantionum artifices, si quibus tamen vox quoque ipsa superest. Quid res nostras omnes tragicis verbis prosequar, cum nulla oratio huic calamitati per inveniri queat? At ille omnium maxime nobis persuasit, ut, cum homines simus, homines ne contemnamus, nec per nostram in illos crudelitatem, Christum, unum omnium caput, igno-

minia afficiamus; sed in alienis calamitatibus nobis ipsis optime consulamus, Deoque misericordiam, qua ipsi egemus, fœneremur. Quocirca ne labra quidem vir nobilis, et nobilibus ortus, gloriaque clarissimus, ægrotis admovere gravabatur; verum ut fratres amplectebatur, non, ut quispiam fortasse existimaverit, inanem gloriam captans; (quis enim ab hoc affectu remotior?) verum per philosophiam suam hoc aliis præscribens, ut ad ægrorum corporum curationem accedere non vererentur. Ita, non modo loquendo, sed etiam tacendo, monitoris partes obibat. Nec vero civitas quidem ad hunc modum se gerebat, regio autem atque externa loca non item: quin potius, omnibus populi præsulibus commune benignitatis erga pauperes et munificentiæ certamen proposuit. Et aliorum quidem coqui, et lautæ mensæ, et cupediariorum lenocinia et scitamenta, et elegantes currus, et vestes molles lateque diffluentes: Basilii autem, ægroti, et vulnerum curationes, et Christi imitatio, non quidem sermone, sed opere lepram purgantis.

LXIV. Quid ad hæc nobis dicturi sunt, qui homini fastum superciliumque objiciunt? Iniqui sane et acerbi rerum hujusmodi judices, eosque, qui regulæ non sunt, ad regulam admoventes. An vero fieri potest, ut qui leprosos deosculetur, et huc usque se demittat, adversus sanos et valentes supercilium attollat? Qui carnes continentia et inedia conficiat, inani animi fastu infletur? Qui Pharisæum damnet, atque illius ex arrogantia depressionem commemoret, et Christum sciat ad formam usque servilem sese demisisse, et cum publicanis comedisse, et Discipulorum pedes abluisse, nec crucem recusasse, ut peccatum meum affligeret; (quanquam quid hoc mirabilius, Deum, qui capi atque expugnari nequit, ac perpessione omni sublimior est, pendentem, et quidem cum la-

tronibus, ac prætereuntium ludibrio expositum intueri;) idem tamen supra nubes sese efferat, atque omnibus ante ponat, quemadmodum iis videtur, qui ipsius virtuti invident? Verum illi fastus nomen, ut opinor, morum firmitati et innocentiæ imposuerunt. At iidem homines facile quoque mihi facturi videntur, ut et fortem, temerarium appellent; et prudentem ac circumspectum, timidum; et temperantem, agrestem et inhumanum; et justum, illiberalem et sordidum. Neque enim hoc quidam male tradiderunt, « Virtutibus finitima et quodam modo vicina esse » vitia; » nihilque facilius esse, quam ut ab illis, qui hujusmodi rerum scientiam non tenent, res quædam aliud esse judicetur, quam revera sit. Quis enim magis aut virtutem coluit, aut vitium coërcuit, vel officio probe functis benigniorem ac suaviorem, aut peccantibus severiorem se præbuit; utpote cujus vel pertenuis risus sæpe laudatio esset, et silentium increpatio, in propria nimirum cujusque conscientia culpam explorans ac puniens? Quod si non lepidus quispiam et facetus erat, nec circumforaneus, nec ex eo quod omnibus omnia fieret, plerisque gratus et acceptus, quid tum? Nonne laudem potius quam reprehensionem hoc nomine meretur, saltem apud mente præditos? Nisi quis leonem etiam accusandum putet, quod non simiæ vultum, sed torvum quemdam et horrificum ac regium præferat, cujus ipse quoque saltationes fortes et generosæ sunt, et cum admiratione jucundæ; atque etiam histriones, ut suaves et humanitatis plenos, admiretur, quoniam populi voluptatibus inserviunt, colaphosque sibi invicem in malam impingendo, strepitumque ciendo, risum ei movent. Quanquam etiam, si hoc quæramus, quis in cœtibus adeo jucundus, quantum quidem ipse cognosco, qui ipsius maxime periculum feci? Quis in narrando festivior? Quis in jocando argutior? Quis in objurgando lenior?

Sic ut neque increpatio in temeritatem, neque indulgentia in mollitiem recideret, sed utriusque excessum fugeret, utroque congruenter et tempestive utens, juxta Salomonis leges, qui omnibus rebus tempus constituit[1].

LXV. Sed quid ista sunt, præ illius dicendi facultate, palmaque doctrinæ, qua extremas orbis partes inter se conciliavit? Adhuc in montis radicibus versamur, a vertice remoti: adhuc fretum trajicimus, relicto magno et profundo Oceano, existimo enim, si quæ unquam tuba fuit, vel futura est, in aërem quam longissime penetrans, aut vox Dei totum orbem comprehendens, aut universæ terræ motus novo quodam et mirando modo exortus, hæc omnia vocem illius ac mentem fuisse, tantum omnes a tergo relinquentem atque infra se collocantem, quantum nos brutorum naturam superamus. Quis se ipsum magis Spiritui purgavit, atque ita se comparavit, ut dignus esset, qui oracula divina explanaret? Quis rursum majori scientiæ luce collustratus est, atque in profunda Spiritus prospexit, ac cum Deo, quæ Dei sunt, exquisivit? Quis porro sermonem habuit animi sensa melius exponentem, ita ut neutra parte, ut plerique, claudicaret, nempe, vel mente sermone destituta, vel sermone qui ad mentis intelligentiam non assurgat: verum parem in utraque re laudem obtineret, parque ipse sibi haud dubie esset, ac vere integer et perfectus. Ac quædam Scriptura hoc Spiritui sancto tribuit, quod « Omnia scrutetur, etiam profunda Dei[2], » non ut ignorans, sed ut ex eorum contemplatione summam voluptatem capiens. Basilius autem omnia, quæ Spiritus sunt, perscrutatus est, ex eoque mores omnes erudivit, ac subliminter loqui docuit, hominumque animos a rebus præsentibus abstractos ad futura traduxit.

LXVI. Laudatur apud Davidem solis pulchritudo, et

[1] Eccle. III, 1, et seqq. — [2] 1 Cor. II, 10.

magnitudo, et cursus celeritas, et vis ac facultas; quippe qui sponsum splendore, gigantem magnitudine referat[1], ac longe lateque progrediendo, tantam vim habeat, ut ab extremis extrema æque collustret, nec locorum intervallis ipsius calor ullo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo, virtus fuit; magnitudo, theologia; cursus, perpetua mentis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrinæ semen ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est, « In omnem terram » sonum illius exiisse, atque in fines orbis terræ vim illius » verborum[2]; » quod de Apostolis Paulus dixit, a Davide mutuatus. Quænam hodie alia ullius conventus lætitia? Quæ conviviorum voluptas? Quæ fori? Quæ Ecclesiarum? Quæ principum et privatorum deliciæ? Quæ monachorum, aut eorum qui societate gaudent? Quæ eorum, qui se a negotiis removerunt, vel eorum qui in rebus gerendis versantur? Quæ eorum qui profanæ, vel eorum qui nostræ disciplinæ studium profitentur? Una, et per omnia, et maxima oblectatio, illius volumina et lucubrationes. Nec scriptoribus materia ulla alia et copia post eum, præter ipsius scripta, suppetit. Silentur vetera, quæcumque in divinorum Oraculorum explanatione a quibusdam elaborata sunt: nova prædicantur; atque is apud nos eruditissimus habetur, qui libros ipsius quam maxime intelligit, ac lingua versat, auribusque instillat. Unus enim, omnium loco, studiosis ad eruditionem comparandam sufficit.

LXVII. Hoc tantum de eo dicam. Cum Hexaëmeron illius in manus sumo, atque in ore habeo, cum Creatore conjungor, ac creationis rationes cognosco, Creatoremque magis admiror ac suspicio, quam prius solebam, cum solo aspectu magistro uterer. Cum libros eos, quibus hæ-

[1] Psal, XVIII, 6. — [2] Ibid. 5, et Rom. X, 18.

reticorum scripta refutat, lego, Sodomiticum ignem cerno[1], quo improbæ ac sceleratæ linguæ in cinerem rediguntur, aut Chalanæ terrim[2], ut male constructam, ita recte interruptam atque deletam. Cum ea, quæ de Spiritu sancto scripsit, evolvo, Deum, quem habeo, nanciscor, veritatem libero et fidenti animo prædico, illius videlicet theologiæ atque contemplationi insistens. Cum alias ejus enarrationes perlego, quas iis, qui hebetiori ingenio sunt, explicat, trifariam in solidis cordis sui tabulis describens, eo adducor, ut non in externo litteræ cortice pedem figam, nec verborum tantum superficiem spectem, sed ulterius progrediar, atque ex profundo in profundum transeam, « Abyssum per abyssum invocans[3]. » ac per lumen lumen inveniens, quoad usque ad summum tandem verticem pervenero. Cum Martyrum encomia lego, corpus contemno, et cum iis, qui laudibus efferuntur, animo versor, atque ad certamen excitor. Cum orationes eas, quas de moribus ac bene vivendi ratione scripsit, in manus accipio, animo et corpore purgor, templumque Dei capax efficior, atque instrumentum musicum a Spiritu pulsatum, divinamque gloriam et potentiam canens; ipsius afflatu corrigor et concinnor, atque divina quadam immutatione alius ex alio efficior.

LXVIII. Quoniam autem theologiæ mentionem feci, ejusque in dicendo sublimitatis, qua ille in eo potissimum argumenti genere usus est, hoc adhuc superioribus adjungam. Simplicibus enim et imperitis utilissimum est providere, ne damno afficiantur male et sinistre de ipso existimantes. Mihi vero ad improbos et malignos oratio est, qui ex eo quod alios calumniis incessunt, vitiis suis opem ferre moliuntur. Ille etenim pro recta doctrina, sanctæque Trinitatis conjunctione et condeitate, aut nes-

[1] Gen. xix, 24. — [2] Id. xi, 4, et seqq. — [3] Psal. xli, 8.

cio quo magis proprio et perspicuo verbo res ea notari potest, non modo de throno, ad quem ne ab initio quidem cupide prosiliit, exturbari ac dejici, sed etiam exilio, et morte, atque ante mortem variis cruciatibus affici, prompto alacrique animo tulisset, ac lucro potius quam periculo deputasset. Hoc vero ita esse aperte declarant ea, quæ et fecit, et passus est : ut qui etiam ob veritatis defensionem exilio mulctatus, nihil aliud negotii susceperit, quam uni ex asseclis, ut se acceptis pugillaribus sequeretur, imperaret. Cæterum, « Sermones cum judicio disponere[1], » de Davidis consilio et sententia, necessarium esse judicabat, ac belli tempus, et hæreticorum principatum aliquantisper tolerare, quoad libertatis ac serenitatis tempus successisset, linguæque libertatem ac licentiam attulisset. Illi enim nudam et apertam vocem de Spiritu sancto, quod Deus esset, arripere studebant; (quod quidem, tametsi verum erat, impium tamen illis, atque improbo impietatis antistiti videbatur;) ut eum quidem cum theologica lingua civitate pellerent, ipsi autem Ecclesiam occuparent, eamque sceleris sui propugnaculum efficerent, atque hinc deinde, velut ex arce quadam, id omne, quod reliquum erat, popularentur. At ille, in aliis quidem vocibus e Scriptura petitis, testimoniisque minime dubiis, eamdem vim habentibus, necessariisque argumentis, adversarios ita comprimebat, ut nullo modo repugnare ac contra niti possent, sed, quæ maxima sermonis virtus et prudentia est, propriis vocibus constringerentur. Id autem perspicue ostendet is liber, quem hoc argumento edidit, in quo calamum quasi ex Spiritus pyxide movet ; interim tamen propriam vocem usurpare differebat, tum ab ipsomet spiritu, tum a sinceris ipsius propugnatoribus illud in gratiæ loco petens, ne hoc suo consilio offenderentur (28):

[1] Psal. cxi, 5.

nec committerent, ut, dum unam voculam mordicus retinere conarentur, propter inexplebilem cupiditatem omnia perderent, turbulento nimirum tempore convulsa ac distracta pietate. Ipsos enim nihil ex eo incommodi ac detrimenti accepturos, si vocabula paululum immutarentur, modo aliis verbis eadem docerentur; neque enim salutem nostram in verbis potius, quam in rebus consistere; quippe cum ne Judæi quidem rejiciendi sint, si ad aliquod tempus pro *Christi* voce, vocem *Uncti* sibi concedi postulantes, in nostrum numerum atque ordinem ascribi velint; at reipublicæ non posse majorem perniciem ac pestem afferri, quam si Ecclesia ab hæreticis occuparetur.

LXIX. Nam quod alioqui melius quam quivis alii, Spiritum sanctum Deum agnosceret, cum ex eo perspicue constat, quod et hoc sæpe palam, quoad per tempus licebat, prædicavit, et privatim apud eos, a quibus interrogabatur, haud cunctanter confessus est; tum vero in suis ad me sermonibus apertius id demonstravit; (neque enim quidquam unquam, cum de his rebus mecum colloqueretur, animo tectum occultumque habuit;) non simpliciter hoc affirmans, sed, quod antea ipsi perraro acciderat, sibi rem omnium maxime horrendam imprecatus, nempe, ut ab ipso Spiritu excideret, nisi cum Patre et Filio Spiritum, ut consusbtantialem et honore parem, veneraretur. Quod si quis me in tantis quoque rebus illius socium admiserit, aliquid, quod plerisque incognitum ante fuit, evulgabo. Nam cum tempus in summas angustias nos redigeret, hanc ipse rationem inibat, ut sibi quidem dispensationem, nobis autem, quos, ob nominis obscuritatem, nemo in judicium adducturus, patriaque ejecturus esset, loquendi libertatem committeret. Atque ita Evangelium nostrum firmum et validum erat, utriusque præsidio suffultum. Nec vero hæc eo a me commemorata sunt,

ut illius existimationem oratione mea defenderem; præstantior enim est, quam ut accusatoribus, si qui tamen sunt, in ipsius famam quidquam liceat; sed ne quidam, pietatis normam ac regulam solas eas voces, quæ in illius libris reperiuntur, esse existimantes, imbecilliorem fidem habeant, eamque de Divinitate disserendi rationem, quam ei tempus illud, non sine Spiritus numine, afferebat, in pravitatis suæ confirmationem trahant; verum eorum, quæ ab eo scripta sunt, sensum ac scopum, quem sibi, dum hæc scriberet, proponebat, expendentes, tum ad veritatem magis accedant, tum iis, qui in impietate versantur, os obstruant. Mihi quidem, omnibusque, quibus charus sum, utinam adsit illius theologia. Atque adeo, hujusce viri, quantum ad hanc rem attinet, puritati usque adeo confido, ut, præter alia omnia, hoc quoque cum eo commune habere non recusem; ita ut ille mea, mihi vicissim illius omnia, et apud Deum, et apud candidissimos quosque homines, ascribantur. Nam neque Evangelistas idcirco inter se pugnare dixerimus, quoniam alii in exponenda Christi humanitate plus operæ posuerunt, alii ad explicandam Divinitatis materiam se contulerunt; atque alii ab his rebus, quæ ad intelligentiam nostram sese accommodant, alii ab iis, quæ captum nostrum superant, auspicati sunt; sic videlicet prædicationem inter se partiti, ut eorum, qui eam excipiebant, utilitas ferebat, atque ita informati et edocti a Spiritu, qui in ipsorum animis erat.

LXX. Age igitur, cum multi viri, tum in Veteri, tum in Novo Testamento pietate clari et illustres fuerint, legislatores, militares duces, Prophetæ, doctores, fortes usque ad sanguinis profusionem cum illis Basilium nostrum conferamus, atque hinc, qualis fuerit, agnoscamus. Adam Dei manu, ac deliciarum paradisi, et prima lege dignus

habitus est[1]; ille tamen, ne quid debitæ parenti nostro reverentiæ contumeliosum dicam, præceptum minime servavit: hic autem, et illud accepit, et servavit, nec ex scientiæ ligno incommodi quidquam accepit; nec dubito, quin flammeum gladium prætergressus, ad paradisum pervenerit. Enos primus spe adductus est, ut Dominum invocaret[2]: hic autem, non solum invocavit, sed, quod invocatione multo præstantius est, aliis quoque prædicavit. Henoch translatus est[3], exiguæ pietatis præmium, (fides enim adhuc in umbris erat,) hac translatione consecutus, vitæque sequentis periculum effugit: hujus autem vita omnis nihil aliud quam translatio erat, quippe qui perfecte in vita perfecta probatus et exploratus fuerit. Noë arcam fidei suæ commissam accepit, et secundi mundi semina parvo ligno credita, atque inter undas conservata: hic autem impietatis diluvium effugit[4] suamque civitatem arcam salutis effecit, in hæreticorum undis facile et leviter supernatantem, atque ex eo universum orbem recuperavit.

LXXI. Magnus Abraham, et Patriarcha, et novæ victimæ mactator, eum, quem ex promissione acceperat, beneficii Auctori offerens, victimam promptam et alacrem, atque ad cædem properantem[5]. At nec parva Basilii laus est, qui se ipsum Deo obtulit, nec quidquam in ejus locum, tanquam ipsi par, (quidnam enim illud esset?) substitutum est, sed plene perfecteque litatum. Isaac etiam, antequam in lucem ederetur, promissus est: hic autem sponte se ipsum promisit, ac Rebeccam, hoc est, Ecclesiam, non procul quæsitam[6], sed e propinquo assumptam, uxorem duxit, nec per servorum legationem, sed divino beneficio concessam atque commissam; nec in filiorum prælatione

[1] Gen. I, 27, et seqq. — [2] Id. IV, 26. — [3] Id. V, 21, et seqq. — — [4] Id. VI, 13, et seqq. — [5] Id. XXII, 1, et seqq. — [6] Id. XXIII, 10; XXIV, 3, et seqq.

circumventus est, sed unicuique, quod promerebatur, cum Spiritus judicio et delectu, sine ulla fraude ac circumscriptione, tribuit. Jamvero Jacobi scalam et columnam eam laudo, quam Deo unxit, ejusque etiam cum eo colluctationem, quæcumque tandem illa erat[1]; est quidem, ut ipse opinor, humani moduli cum divina sublimitate comparatio et contentio, unde etiam procreatæ naturæ devictæ notas gerit. Illius quoque circa ovium greges artificium et felicitatem, et duodecim ex eo natos Patriarchas, et benedictionum partitionem cum egregia futurarum rerum prædictione conjunctam, laudibus eveho. At hujus etiam, non conspectam tantum, sed et transitam, et per quotidianos virtutum gradus conscensam scalam laudo, et columnam, quam Deo, non quidem unxit, sed erexit, impiorum dogmata ad infamiæ sempiternæ notam inusta continentem, eamque dimicationem, quam, non adversus Deum, sed pro Deo suscepit, hæreticorum dogmata dejicientem ac prosternentem; ac præterea pastoralem illius artem, ex qua locupletatus est, plures oves insignitas, quam signi expertes adeptus; elegantem item et numerosam sobolem secundum Deum progenitam, ac denique benedictionem, qua multos suffulcivit.

LXXII. Joseph frumenti distributor fuit[2], sed Ægypti duntaxat, neque id sæpius, nec nisi corporeo modo. At hic, et omnium, et semper, et spirituali modo: quod quidem illa frumenti distributione, mea quidem sententia, longe præstantius augustiusque censendum est. Cum Job Ausita, et tentatus est, et superior discessit[3], confectisque certaminibus, illustri præconio victor pronuntiatus est: ut qui nullo incursantium acerbitatum, quæ multæ fuerunt, impetu concussus et labefactatus fuisset, sed tentatorem

[1] Gen. XXVIII, 12, et seqq. — [2] Id. XLI, 40, et seqq. — [3] Job. I, 1, et seqq.

abunde superasset, atque amicorum calamitatis arcanum ignorantium stultitiam ac temeritatem repressisset. « Moyses » et Aaron in sacerdotibus ejus[1] » Et magnus quidem Moyses, qui Ægyptum vexavit, populum in signis multis prodigiisque servavit[2], intra nubem processit, duplicem legem sanxit, litteralem nimirum externe, spiritualem interne. Aaron autem, Moysis, et corpore, et spiritu frater[3], pro salute populi preces et sacrificia ad Deum adhibens, magni illius et sacrosancti tabernaculi mystes, « Quod » fixit Dominus, ac non homo[4]. » Utriusque horum ille æmulus fuit, hæreticam et ægyptiam nationem, non corporeis, sed spiritualibus plagis excrucians; « Populum au» tem acquisitionis, bonorum operum sectatorem[5] » ad promissionis terram ducens, et tabulis, quæ non perfringuntur, sed conservantur, leges, non jam obscuras et abumbratas, sed omni ex parte spirituales, inscribens; atque adeo in Sancta Sanctorum, non semel quotannis, sed sæpius, et, ut ita dicam, quotidie ingrediens, atque hinc nobis sanctam Trinitatem detegens, ac postremo, non per fluxas et caducas aspersiones, sed per æternas purificationes, populi labes eluens. Quid pulcherrimum habuit Josuë[6] ? Militare imperium, et portionum distributionem, terræque sanctæ possessionem. Iste vero, nonne imperator? Nonne Dux eorum, qui salutem per fidem assequuntur? Nonne diversarum hæreditatum ac mansionum, quæ apud Deum sunt, assignator, quas militibus suis distribuit? Adeo ut hac quoque voce ipse uti possit : « Funes cecide» runt mihi in præclaris[7]. » Et rursus : « In manibus tuis » sortes meæ[8] ; » sortes utique iis, quæ humi serpunt, ac diripi possunt, multo præstantiores.

[1] Psal. XCVIII, 5. — [2] Exod. VII, 8, et seqq. — [3] Id. XXIX, 4, et seqq. — [4] Hebr. VIII, 2. — [5] Tit. II, 14. — [6] Josuë. I, 2, et seqq. — [7] Psal. XV, 6. — [8] Id. XXX, 16.

LXXIII. Atque, ut judices, et judicum clarissimos quosque prætereamus, « Samuël inter eos, qui invocant » nomen ejus[1], » et ante nativitatem donatus, et post nativitatem confestim sacer, ac cornu suo reges et sacerdotes ungens[2]. Quid Basilius? Nonne ab infantia, et ab ipsa matrice, Deo consecratus, ac cum diploïde altari oblatus est, et cœlestia perspiciebat, et unctus Domini erat, et unctor eorum, qui ex Spiritu perficiebantur? David inter reges clarus et celebris[3], cujus multæ quidem de hostibus victoriæ ac triumphi historiis proditi sunt, et præcipuum decus ac ornamentum est mansuetudo[4], et ante regiam dignitatem vis citharæ malum Spiritum incantans. Salomon cordis latitudinem a Deo postulavit, et obtinuit, eoque sapientiæ et contemplationis progressus est, ut omnes ætatis suæ mortales nominis celebritate superaret[5]. Basilius autem, nisi me opinio fallit, nec illi lenitatis, nec huic sapientiæ laude quidquam, aut minimum certe concedit; adeo ut imperatorum quoque, qui dæmonum intemperiis agitabantur, furorem emolliret; nec regina tantum Austri, aut quidam duntaxat homines, sapientiæ ipsius fama commoti, et finibus terræ ad eum se conferrent, sed omnibus orbis finibus sapientia ipsius nota esset. Ac, quæ de Salomone sequuntur, silentio præteribo; sunt autem ea cunctis conspicua et explorata, etiamsi nos dicere supersedeamus.

LXXIV. Eliæ loquendi libertatem, quam adversus tyrannos adhibuit, ipsiusque per ignem raptum laudas[6]? Laudas etiam pulchram Elisæi hæreditatem, illam nimirum melotem, quam Eliæ Spiritus comitatus est[7]? Hujus quoque vitam lauda, in igne traductam, id est, in tenta-

[1] Psal. XCVIII, 6. — [2] 1 Reg. I, 20, et XVI, 13. — [3] 2 Reg. V, 1, et seqq. — [4] Psal. CXXXI, 1. — [5] 3 Reg. IV, 29, et seqq. — [6] 4 Reg. I, 1, et seqq. — [7] Id. II, 9, et seqq.

tionum agmine, ac salutem per ignem partam, urentem quidem illum, sed non perurentem, quod est rubi miraculum [1], sublimitusque illi concessam pellem, nimirum virginitatem. Mitto rore perfusos in flammis adolescentes [2]; et fugitivum Prophetam, in ventre ceti precantem, atque ex bestiæ præcordiis, quasi e thalamo, prodeuntem [3]; et Justum illum, leonum furorem in lacu vincientem [4]. Mitto septem Machabæorum dimicationem, qui cum sacerdote et matre in sanguine, atque omnis generis tormentis consummati sunt [5]. Quorum ille tolerantiam æmulatus, gloriam quoque retulit.

LXXV. Transeo jam ad Novum Testamentum, ac iis, qui hic laude atque gloria floruerunt [6], ipsius vitam conferens, ex magistris Discipulum ornabo. Quis præcursor Jesu? Joannes, ut vox Verbi, et ut lucerna luminis, qui coram ipso et in ventre exiliit, et ad inferos per Herodis furorem transmissus est, ut illic quoque mox venturum prædicaret. Quod si cui audacior forte videatur hic sermo, illud prius cogitet, me in hac comparatione non id agere, ut ei, qui inter natos mulierum omnes superavit, Basilium, vel anteponam, vel exæquem; sed ut, cum ipsius imitatorem fuisse, atque ex ejus forma et charactere nonnihil in se ipso gessisse, ostendam. Non enim probis viris exiguam laudem affert summorum virorum vel parva imitatio. Annon enim philosophiæ illius simulacrum perspicue in se ipso expressit? Ipse quoque in deserto habitavit. Ipse quoque noctu, ut lateret, hominumque fugeret notitiam, aspera veste tectus est. Ipse quoque idem cibi genus adamavit, Deo videlicet per continentiam se purgans. Ipse quoque dignus etiam habitus est, qui Christi præco fieret, etiamsi non præcursor; atque ad eum egrediebatur, non solum

1 Exod. III, 2. — 2 Dan. III, 5, et seqq.— 3 Jon. II, 1, et seqq. — 4 Dan. XIV, 28, et seqq. — 5 2 Mach. VII, 1, et seqq. — 6 Luc. III, 4.

omnis finitima regio, sed etiam externa et longe dissita. Ipse quoque inter duo Testamenta medius, illius videlicet litteram evertens, hujus autem Spiritum in publicum efferens; ac per externæ et visibilis legis eversionem, occultam legem implens.

LXXVI. Imitatus est Petri zelum, Pauli constantiam et firmitatem, ac utriusque, tum nomine, tum nominis mutatione clarissimi, fidem [1] : filiorum Zebedæi grandiloquentiam : Discipulorum omnium frugalitatem et superfluarum rerum contemptum. Propterea « Claves etiam regni » cœlorum ipsi committuntur [2] ; » nec « Ab Jerosolyma » tantum usque ad Illyricum [3], » sed majorem circulum Evangelio comprehendit; et filius tonitrui, non quidem nominatur, sed efficitur; atque ad Jesu pectus positus, illinc vim dicendi et sententiarum profunditatem haurit. Nam Stephanus fieri, quanquam id parato esset animo, prohibitus est [4] ; pudore nimirum ac reverentia compresso lapidantium impetu. Atque etiam, ne singula persequar, de his rebus brevius adhuc et compendiosius loqui possum. Ille enim bonorum, alia quidem invenit, alia æmulatus est, alia superavit. In quantum autem per omne virtutis genus grassatus est, omnibus nostræ memoriæ hominibus palmam præripuit. Unum ad omnia adjiciam, idque breve.

LXXVII. Tanta ipsius virtus gloriæque præstantia fuit, ut multa etiam ex parvis illius virtutibus, atque adeo ex corporeis defectibus, ab aliis ad gloriam nominisque claritatem parandam, excogitata sint. Cujus generis sunt, pallor, barba, certus incedendi modus, tum etiam ad loquendum minime promptum esse, sed ut plurimum cogitabundum atque intro collectum; id quod multi non recte

[1] Act. IV, 8, et seqq. — [2] Matth. XVI, 1. — [3] Rom. XV, 1. — [4] Act. VII, 58.

imitantes, nec animadvertentes, in odiosam quamdam tristitiam inciderunt. Vestis etiam genus, et lectuli species, et cibi sumendi modus; quorum nihil ille studiose adhibuit, sed simpliciter, et prout congruebat. Ac multos jam Basilios specie tenus videre licet, statuas nimirum in umbris; multum enim fuerit si repetitam Echus vocem esse dixero. Nam illa, quamvis postremam duntaxat vocis partem, expressius tamen effingit: hi autem longius ab eo distant, quam quantum accedere concupiscunt. Illud vero non jam parvi, sed maximi etiam momenti ad gloriam haud immerito existimatur, consuetudinem cum eo aliquando habuisse, aut eum coluisse, aut quidpiam ab eo joco vel serio dictum aut factum, monimenti loco ferre; quemadmodum dum ipse quoque me hoc nomine sæpe gloriatum esse scio: quoniam quæ ab illo velut obiter fiebant, multo præstantiora atque illustriora erant, quam ea in quibus alii elaborant.

LXXVIII. Cum autem « Cursu consummato, ac fide » servata, dissolutionis desiderio teneretur [1], » tempusque coronarum instaret, atque illud quidem non audivisset: « Ascende montem, et morere [2]; » verum, « Morere, at» que ad nos ascende [3]: » hic quoque miraculum edit, superioribus haudquaquam inferius. Nam cum ferme mortuus et exanimis esset, maximaque ex parte vita perfunctus, circa extremos sermones robustior fit, ut cum pietatis verbis abscederet, ac fidelissimis suis cultoribus ad ecclesiasticos gradus provehendis manum et Spiritum præberet; ut ne sacrario fraudarentur (29), quos discipulos atque in sacerdotio adjutores habuerat. Ad ea, quæ sequuntur, gravatim quidem, sed tamen se conferet oratio, licet aliis potius quam nobis hic sermo conveniat. Nec enim in dolore philosophari queo, etsi, ut philosopharer, vehementer con-

[1] 2 Tim. IV, 7. — [2] Philip. I, 23. — [3] Deut. XXXII, 49.

tenderim, dum mihi in animo versatur commune detrimentum, et calamitas ea, quæ universum terrarum orbem invasit.

LXXIX. Jacebat ille extremos Spiritus ducens, atque a cœlesti choro, ad quem jampridem oculorum aciem intendebat, expetitus. Effusa autem circum eum erat tota civitas, jacturam hanc ægerrime ferens, ac discessum, perinde ut tyrannidem, accusans, ejusque animam, non secus ac si retineri, atque vel manibus, vel precibus cogi posset, arripere studens. Dementes enim eos dolor reddebat; nec quisquam erat, qui non aliquam vitæ suæ partem, si fieri posset, illius vitæ addere, paratus esset. Ut autem cessere, (oportebat enim eum mortalem deprehendi,) ipse tandem hæc verba proferens: « In manus tuas com» mendo Spiritum meum [1], » inter Angelos, a quibus abducendus erat, animam lætus exhalavit; non ante tamen quam sacro-sancta doctrina eos, qui aderant, nonnihil instruxisset, extremisque alloquiis meliores effecisset. Tum vero miraculum omnium, quæ unquam fuerunt, celeberrimum designatur.

LXXX. Efferebatur vir sanctus, sanctorum virorum manibus elatus: unusquisque autem operam dabat, alius ut fimbriam [2], alius ut umbram [3], alius ut sacriferum lectulum arriperet, ac vel solum attingeret; (quid enim illo corpore sanctius et purius?) alius ut propius ad eos, qui corpus ferebant, accederet, alius ut aspectu solo frueretur, tanquam eo quoque utilitatis aliquid afferente. Plena erant fora, porticus, duplicia et triplicia tabulata, hominum deducentium, præeuntium, prosequentium, assectantium, sese invicem prementium; multa millia omnis generis et ætatis ante eum diem incognita. Psalmodiæ gemitibus cedebant, et animi constantia doloris magnitudine frangeba-

[1] Psal. xxx, 6. — [2] Luc. viii, 44. — [3] Act. v, 15.

tur. Certabant nostri cum exteris, cum ethnicis, Judæis, advenis; iique vicissim nobiscum, utris uberiores lacrymæ uberiorem utilitatem afferrent. Denique dolor ille in periculum desiit. Multæ enim animæ ex vi protrusionis et compressionis una cum eo excesserunt; quæ hujus finis nomine felices prædicatæ sunt, ut discessus ipsius sociæ, atque, ut ferventiorum quispiam dixerit, funebres victimæ. Cum autem corpus vix rapientium manus effugisset, ac prosequentes superasset, in parentum sepulcro conditur, ac sacerdotibus sacerdotum princeps, prædicatoribus magna vox, meisque auribus insonans, martyribus martyr adjungitur. At nunc ille quidem in cœlis est, illic etiam, ni fallor, sacrificia pro nobis offerens, et pro populo preces fundens; neque enim ita nos reliquit, ut prorsus reliquerit. At ego media ex parte mortuus et dissectus Gregorius, (utpote a magno illo socio abruptus, atque acerbam et miseram vitam trahens, ut consentaneum est eum, qui ab eo disjunctus sit,) haud scio, quemnam post illius disciplinam finem nanciscar; a quo nunc quoque per nocturnas visiones admoneor, et castigor, si quando ab officio recessero. Nec vero ego quidem luctus laudibus adjungo, atque illius vitam oratione pingo, ac tempori communem virtutis tabulam, salutiferumque omnibus ecclesiis, omnibusque animabus exemplum propono; in quod, velut in vivam quamdam legem, intuentes, vitam nostram dirigemus: vobis autem, qui ab ipso doctrina sacra imbuti estis, quidquam aliud suaserim, quam ut eum semper spectetis, ac, tanquam ipse, et vos videat, et a vobis videatur, Spiritu instruamini.

LXXXI. Adeste jam, ac me circumsistite, omnis illius chorus, tam qui sacrarii estis, quam qui inferioris ordinis; tam qui ex nostris, quam qui ex exteris; encomium mecum conficite, alius aliam quampiam illius virtutem ex-

ponentes, et conquirentes : qui thronis insidetis, legislatorem; qui rempublicam geritis, civitatis principem, ac velut conditorem; plebeii, moderatorem; litterarum studiosi, præceptorem; virgines, pronubum; conjugatæ, pudicitiæ magistrum; solitarii, eum qui vobis pennas addebat; cœnobiaci, judicem; simplices, itineris ducem; speculationis amantes, theologum; hilares, frenum; calamitosi, solatium; senes, baculum; juvenes, pædagogum; pauperes, largitorem; locupletes, dispensatorem. Quin mihi quoque videntur et viduæ patronum suum laudaturæ, et orphani patrem, et pauperes pauperum amatorem, et peregrini hospitalem, et fratres fratrum amatorem, et ægrotantes medicum, cujuscumque volueris morbi et medicinæ, et sani sanitatis custodem; omnes denique eum, qui omnibus omnia factus est, ut omnes, aut certe quamplurimos, lucrifaceret.

LXXXII. Habes hæc a nobis, Basili, hoc est, a lingua quondam tibi suavissima, atque honore et ætate æquali. Quæ si ad virtutis tuæ meritum prope accesserint, beneficium id tuum est; te enim fretus, hanc orationem institui. Sin autem longe infra dignitatem et spem tuam substiterint, quid facerem, homo et senectute, et morbo, et tui desiderio confectus? Quanquam Deo quoque gratum est, quod pro viribus efficitur. Tu vero, sacrum et divinum caput, e cœlo nos, quæso, inspice, carnisque stimulum, a Deo nobis ad disciplinam datum, aut precibus tuis siste, aut certe, ut cum forti animo perferamus, persuade : atque omnem nostram vitam ad id, quod maxime conducibile est, dirige : nosque, posteaquam ex hac vita migraverimus, illic quoque tabernaculis tuis excipe; ut simul viventes, et sanctam ac beatam Trinitatem, cujus nunc exiguam speciem et imaginem accepimus, purius pleniusque cernentes, desideriis nostris finem statuamus, ac bel-

lorum eorum, quæ intulimus, vel pertulimus, hoc præmium referamus. Atque hanc quidem a nobis orationem habes : nos autem, vitam post te cum morte commutantes, quis laudaturus est ? si quid tamen laude dignum habeamus, quod orationi suppeditare possimus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

---

## ORATIO XLIV [1].

*In novam dominicam.*

### ARGUMENTUM.

I. *Lex vetus de Encæniis honorandis constituta, et Scripturarum testimoniis confirmata.* II. *Encæniorum solemnitas, sacrarum ædium cordisque innovationem complectitur.* III. *Deus lumen primum et inaccessibile. —Angeli secundum lumen, seu, radii primi luminis. — Tertium lumen, sol visibilis.* IV. *Primitivum lumen, incorporeum, nec a sole productum. — Cur homo postremus a Deo creatus. — Cur Deus homo factus.* V. *Nova dominica, dominicæ resurrectionis encænium.* VI. *Deposito veteri homine, in vitæ novitate ambulandum.* VII. *Totis desiderii viribus ad Deum contendendum. —Colenda misericordiæ opera.* VIII. *Gregorius leges constituit conjugatis, virginibus, etc.* X. *Elegans Veris*

[1] Alias XLIII, quæ autem XLIV erat, nunc est XLI. Habita 16 aprilis anni 383, n Ecclesia S. Mamantis prope Nazianzum.

*descriptio.* XI. *Admirabilis apum solertia.* XII. *Martyrum certamina, in illorum festivitatibus, Christianis proposita.*

I. De Encæniis (30) honorandis lex vetus est, eaque præclare constituta; vel potius, de rebus novis per Encænia honore complectendis; idque non semel, verum sæpius, nimirum qualibet anni conversione diem eumdem advehente, ne alioqui res pulchræ progressu temporis evanescant, atque oblivionis gurgite obscuratæ dilabantur. « Innovantur quidem ad Deum insulæ [1], » quemadmodum apud Isaïam legimus, quæcumque tandem illæ insulæ existimandæ sunt; ut autem ipse opinor, gentium Ecclesiæ recens constitutæ, atque ex falsa et amara infidelitate emergentes, ac firmitatem accipientes, Dei incessibus aptam et congruentem. Innovatur etiam, apud alium Prophetam, « Murus æreus [2]; » hoc est, ni fallor, anima firma et aurea, recensque ad pietatem compacta. Præterea, « Canticum novum Domino canere [3] » jubemur, tam qui in Babylonem pravamque confusionem a peccato pertracti, ac deinde in Jerusalem incolumes reversi sumus; (atque illic quidem, ut « In terra aliena [4], » canticum divinum canere minime poteramus, hic autem novam cantionem, vitæque rationem instituimus;) quam qui in virtute perstitimus, novosque subinde in ea progressus facimus; cujus virtutis muneribus, sancti et innovatoris Spiritus ope, jam perfuncti sumus, ac etiam nunc fungimur.

II. Tum etiam « Tabernaculum testimonii » innovatur, et quidem magnificis sumptibus, quod Deus ostendit, et Beseleel confecit, et Moyses fixit [5]. Jam regnum quoque

[1] Isaï. xli, 1. — [2] Jerem. i, 18. — [3] Psal. cxlix, 1. — [4] Id, cxxxvi, 4. — [5] Exod. xxxi, 7, et xxxv, 30, et seqq.

Davidi innovatum est, neque id semel, sed prius « Cum » ungeretur, ac postea, cum rex salutaretur[1]. Facta sunt etiam Encænia Jerosolymis, et hyems erat[2], » nimirum infidelitatis, Jesusque aderat, Deus et templum, Deus tempori omni antiquior, et templum recens factum, uno eodemque die solutum, ac tertio post die excitatum, atque in sæcula manens, ut ipse salutem consequar, atque a veteri lapsu revocer, ac per hujusmodi beneficium instauratus, nova creatura efficiar, quin divinus quoque David « Cor mundum in se creari, ac spiritum rectum in visce» ribus innovari[3] » postulat, non quod non habeat; (quis enim habere possit, si tantus vir eo careat?) sed quod pro novo id ducat quod nunc quotidie accrescit. Sed quid mihi plura Encænia colligere necesse est, cum præsentia declarare promptum sit, eaque, quæ hodierno die, vitæ post mortem adjuncti, celebramus? Encænia, Encænia, hoc festum est, fratres. Identidem enim hoc verbum præ voluptate repetatur. Et quænam illa? qui scitis, docete: qui nescitis, auribus innovemini.

III. Lumen erat inaccessibile, ac successioni minime obnoxium, Deus, nec principium habens, nec finem habiturum, nec in dimensionem cadens, perpetuo fulgore rutilans, trino splendore micans, atque ejusmodi, ut paucis, imo ne paucis quidem, perspicua sit ipsius magnitudo. Secunda autem lumina, primique Luminis radii, Virtutes ipsum circumstantes, atque administri Spiritus. At nostrum lumen, non modo serius ortum habuit, sed etiam nocte scinditur, noctemque vicissim æquis partibus secat, oculis concreditum, ac per aërem fusum, atque id, quod dat, accipiens. Nam oculis liberam cernendi facultatem præbet, et primum ab oculis cernitur, rebusque iis, quæ sub aspectum cadunt, circumfusum, fiduciam affert. Nam cum

[1] 1 Paral. XI, 3, et seqq. — [2] Joan. X, 22. — [3] Psal. L, 12.

Deus hunc ex visibilibus et invisibilibus rebus constantem mundum, hunc, inquam, magnum et admirabilem majestatis suæ præconem, fingere ac construere voluisset, Æternis quidem nullum aliud lumen quam se ipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus iis erat, qui maximum habebant? Inferioribus autem atque humanis primam hujus luminis vim protulit. Conveniebat quippe magno Lumini, opificium suum a lumine auspicari, quo tenebras, vastamque illam rerum congeriem et confusionem omnia occupantem, solvit ac depellit.

IV. Nec vero id organicum a principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum, nec a sole productum; sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. Nam cum in aliis rebus hanc rationem tenuisset, ut materiam prius conderet, ac deinde eam forma convestiret, ordine videlicet, figura, ac magnitudine unicuique rei impositis, hic, ut majoris cujusdam miraculi specimen ederet, formam materia priorem protulit; (forma enim solis, lumen est;) ac postea materiam induxit, solem hunc nimirum, diei oculum, fabricatus. Ita procreato lumine, primum quiddam inter dies numeratur, et secundum, et tertium, ac sic deinceps usque ad septimum operumque cessationis diem, quibus ea, quæ creata sunt, dividuntur ac distinguuntur, arcanis rationibus ordinata et constituta, nec confertim in rerum naturam ab omnipotenti illo Verbo producta, cujus sola etiam cogitatio, vel solus sermo, confectum opus repræsentat. Quod si homo postremus creatus est, idque cum Dei manu atque imagine ornatus sit, nemini mirum videri debet. Construendum enim prius, tanquam regi, palatium erat, atque ita rex introducendus, omni jam suo satellitio stipatus. Quod si, quod eramus, permansissemus, ac præcepto paruissemus, effecti utique fuissemus, quod non

eramus, atque ad lignum vitæ post scientiæ lignum accessissemus. Quid autem effecti? Immortales ac Deo propius adjuncti. Quoniam autem diaboli invidia mors in mundum intravit, hominemque per fraudem illexit ac circumvenit, idcirco Deus passione nostra patitur, nimirum homo factus, eoque paupertatis sese dejicit, ut caro compingatur, quo nos ejus paupertate ditemur. Hinc mors, et sepultura, resurrectio. Hinc nova creatura, et festum festo succedens, ac rursus ego festum diem agito, salutis meæ Encænia celebrans.

V. Quid igitur, dixerit quispiam? Nonne prima Dominica Encænium erat, ea, inquam, quæ sacro-sanctam illam noctem, et luminum gestationem excepit? Quid igitur hodiernæ Dominicæ hoc tribuis, o festorum amans, et permulta festorum gaudia comminiscens? Respondeo. Illa salutifera erat, hæc salutis Natale: illa erat sepulturæ et resurrectionis confinium, hæc secundæ omnino creationis est; ut, quemadmodum prima creatio initium a Dominica die accepit; (id quod ex eo perspicue liquet, quod septimus ab ea dies Sabbatum efficitur, quod ab operibus requiem affert;) sic etiam rursus secunda ab eadem Dominica incipiat, ut quæ prima sit earum, quæ ipsam sequuntur, atque octava ab iis diebus, qui ante fluxerunt, sublimi utique sublimior, et admirabili admirabilior. At supernæ siquidem vitæ statum spectat; quem etiam mihi divinus ille Salomon designasse videtur, cum præscriberet, ut partem septem daremus, id est, huic vitæ [1]; atque etiam octo, hoc est, futuro ævo. Id porro fiet, si et hic honestis actionibus incubuerimus, et in altero sæculo velut in integrum restituti fuerimus. Quin magnus etiam ille David eidem diei Psalmos « De octava [2] » accinere videtur, quemadmodum et huic Encæniorum diei Psalmum

[1] Eccle. XI, 2. — [2] Psal. VI, XI, etc.

alium nuncupat, « Innovationem quamdam domus[1] » nominans : quæ quidem domus ipsi sumus, qui Dei templum, et esse, et dici, atque adeo fieri, digni habiti sumus.

VI. Encæniorum rationem habetis. At vos innovemini, ac, « Deposito veteri homine, in novitate vitæ[2] » rationes vestras instituite, omnibus rebus, ex quibus mors oritur, frenum injicientes, omnia membra coërcentes, pravam omnem ligni manducationem detestantes, aut etiam evomentes, atque ob id solum vetera memoria tenentes, ut ea fugiatis. Pulcher erat ad aspectum, et bonus ad esum fructus ille, qui mihi mortem intulit; proinde colorum nitorem fugiamus, ad nos ipsos oculos convertamus. Cave, ne te pulchræ atque eximiæ formæ cupiditas superet, neque tuis abripiaris palpebris, ne quidem, si fieri potest, ad tenuem furtivumque contuitum; quod quidem assequeris, si Evam tibi animo proposueris, dulcem illam illecebram, charum venenum. Quonam enim modo aliena facile huic saluti erit, quem sua perdidit? Ne dulcedine perfundantur fauces tuæ, in quas volvitur quidquid porrigitur : et quod, antequam accipiatur, in pretio est; idem acceptum, vilescit et contemnitur. Odoratus te effœminavit? Odorum suavitates fuge. Tactu emollitus es? Lævitati omni ac mollitiei nuntium remitte. Auditus in fraudem te induxit? Fraudulentis, et curiosis, ac supervacaneis sermonibus ostium claude. Verbo Dei os tuum aperi, « Ut » Spiritum attrahas[3], » non autem mortem haurias. Cum quidpiam eorum, quæ interdicta sunt, te illicit, in mentem tibi veniat, quinam eras, et unde perieris. Si vel tantillum a ratione deflexeris, ad te ipsum redi, prius quam penitus excidas, et in mortem proruas; atque ex veteri novus efficere, animæque Encænium celebra.

VII. Ira tibi adversus serpentem solum existat, per

[1] Psal. XXIX. — [2] Ephes. IV, 22, et Rom. VI, 4. — [3] Psal. CXVIII, 131.

quem excidisti. Omne desiderium tuum ad Deum tendatur, non ad aliud quidquam insidiosum ac periculosum. Ratio omnibus præsit; neque id, quod excellentius est, ab inferiori deorsum trahatur. Fratrem tuum, et quidem immerentem, odio ne habeas, pro quo Christus mortem obiit, ac frater tuus, cum Deus ac Dominus esset, effectus est. Recte et ex virtute aliquid gerenti ne invideas, qui ex invidia laborasti, atque animum induxisti, ut tibi invideri crederes, eamque ob causam corruisti. Lacrymam ne asperneris, qui multis lacrymis digna perpessus es, ac postea misericordiam consecutus. Pauperem ne repellas, qui Deitatis opes accepisti; sin minus, at certe in pauperis detrimentum ne dives sis. Nam id quoque ab hominibus inexplebili cupiditate correptis impetrare, permultum est. Peregrinum ne contemnas, pro quo Christus, cujus nos omnes hospites et advenæ sumus, peregrinatus est, ne a paradiso, ut prius, peregrineris. Egenti tectum, cibum, vestem impertiaris, qui in his deliciaris, etiam ultra necessitatem. Divitias ne ames, nisi pauperibus opem ferant. Remitte, cum tibi remissum sit : miserere, cum misericordiam consecutus sis : benignitate, dum licet, benignitatem compara : cura, ut omnis tibi vita, omnisque studiorum ac disciplinæ ratio innovetur.

VIII. Quæ sub jugo estis, Deo quoque nonnihil date : jam enim aliis obstrictæ estis. Virgines, omnia Deo offerte : solutæ quippe estis. Servam voluptatem ne suffuremini, libertate mulctatæ, ex eo quod cum iis habitetis, qui mariti quidem non sunt, sed tamen viri. Ut quispiam assiduis voluptatis monimentis prematur, haud sustineo; eam quoque familiaritatem, quæ per aërem contrahitur, odi ac detestor. Proceres, potentiorem timete : qui sublimibus soliis insidetis, sublimiorem. Ne quid admireris, quod non permaneat : ne contemnas, quod certum et sta-

bile sit : ne quidquam arctius constringas, quod, cum manibus tenetur, effluit : ne quid ex iis, quæ non in invidia, sed in odio sunt, expetas : ne magnopere te efferas, ut ne profundius dejiciaris : ne animos hinc attollas, quod malis præstantior appareas ; verum id tibi molestiam pariat, quod a probis supereris. Proximi tui lapsum ne ride ; verum tu, quam poteris tutissime, transi, atque interim humi jacenti manum porrige. Nec, cum mœrore afficeris, secundarum rerum spem abjice; nec, cum prosperis rebus frueris, mœrorem. Annus unus quatuor partes vehit, atque unicum temporis momentum multas rerum mutationes. Fac, ut et sollicitudo voluptatem, et spes melior tristitiam reprimat. Sic innovatur homo : sic Encæniorum dies celebratur, hujusmodi deliciis, hujusmodi epulis. « Non apparebis, inquit, in conspectu meo vacuus[1]; » verum si quid pulchri habes, tecum feres. Nunc vero novus, moribus alius, totus in virum alterum mutatus, appareas. « Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova [2]. » Hoc festo, muneris loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic quidem magnifice de te sentias; verum dic cum Davide : « Hæc mutatio dexteræ Excelsi [3], a quo promanat, quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. Non vult sermo, ut in eodem semper statu maneas, sed ut perpetuo ac laudabili motu agiteris, ac nova prorsus creatura sis; quod quidem assequeris, si, vel in peccatum lapsus, ad bonam frugem te referas; vel, cum ex virtute aliquid geris, cursum adurgeas.

IX. Heri ad temporis arbitrium fidem tuam accommodabas; hodie Dei fidem cognosce. Quousque utroque poplite claudicabis? Quousque dispones? Tandem aliquando alacriter ædifica. Heri alicujus pretii haberi, magni ducebas; hodie reipsa esse pluris facito. Usquequo insomnia?

[1] Deut. XVI, 16. — [2] 2 Cor. V, 17. — [3] Psal. LXXVI, 11.

Sit quoque tibi aliquando curæ veritas. Heri spectaculorum studio flagrabas; hodie contemplationis studiosum te præbe. Heri conviciator, petulans eras; hodie placidus laudator. Heri comessator eras; hodie gravitatis et temperantiæ magister. Hodie temulentus; cras abstemius. Hodie in lectis eburneis lasciviens, ac primariis unguentis delibutus; cras humum pro lecto habens, atque insomnem noctem ducens; pro scurra et faceto, cogitabundus; pro ornato, et vestium elegantiam nimium ambitiose consectante, pannis indutus; pro superbo et arrogante, vilis, quantum ad externam speciem; pro laquearibus aureis, anguste habitans; pro sublimi, ac cervicem attollente, humi vultum demittens. Hoc si animo fueris, atque ita feceris, « Cœlum » tibi novum erit, et terra nova[1], » nimirum, ut alia, ita horum etiam rationem intelligenti.

X. Sed jam ad ea, quæ temporis sunt, celebranda, nos conferamus. Commodum enim omnia ad hoc festum concurrunt, simulque lætantur. Vide enim qualia sint, quæ oculis offeruntur. Princeps anni pars principi dierum pompam peragit, ac quidquid pulcherrimum et suavissimum habet, a se ipsa tribuit. Nunc cœlum splendidius; nunc sol sublimior, aureoque nitore rutilantior; nunc lunæ orbis clarior, et siderum chorus purior. Nunc, et fluctus cum littoribus, et nubes cum sole, et venti cum aëre, et terra cum stirpibus, et stirpes cum oculis, in gratiam redeunt. Nunc fontes limpidius fluunt, nunc flumina uberius, nimirum hybernis vinculis soluta. Nunc, et pratum suaviter olet, et plantæ pullulant, et herba detondetur, et in virentibus arvis agni saltitant. Nunc navis cum celeusmatibus, iisque ut plurimum piis ac religiosis, e portu solvit, veloque, tanquam pennis, cingitur; ac per gyrum assultat etiam delphinus, jucundissimum quiddam insuf-

[1] Isaï. LXV, 17.

flans, seseque in altum evehens, et gaudio gestiens, vectores prosequitur. Nunc aratrum agricola compingit, oculos in altum tollens, frugumque datorem invocans, ac bovi aratori jugum innectit; dulcemque sulcum proscindit, ac spes lætas fovet. Nunc pastor ei bubulcus fistula aptant, ac pastorale carmen inspirant, atque inter plantas et petras vernum tempus transigunt. Nunc plantarum cultor plantam curat, et auceps calamos construit, ac ramos suspectat, et pennam avium studiose explorat. Nunc piscator profundum aquæ perspicit, ac rete suum repurgat, et petris insidet.

XI. Nunc sedulæ apes, solutis pennis, et relictis alvearibus, sapientiæ suæ documentum præbent, atque ad prata convolant, floresque diripiunt: et aliæ quidem cellulas elaborant, sexangulas et inter se oppositas fistulas attexentes, rectasque lineas angularibus alternantes, non minus ad operis elegantiam, quam ad securitatem: aliæ vero mel in horrea recondunt, atque hospiti suo dulcem fructum et inaratum proferunt. Utinam nos quoque, qui Christi aspiarium sumus, ac tale tum sapientiæ, tum industriæ et laboris exemplum accepimus, eas imitemur. Jam avis nidum construit, atque alia quidem redit, alia immigrat, alia circumvolat, ac nemus cantu suo implet, hominemque garritu demulcet. Omnia Deum laudant, et vocibus mutis concelebrant. Propter omnia enim gratiæ Deo per me habentur; atque ita illorum laudatio, mea efficitur nimirum a quibus ego laudis argumentum capio. Nunc quidem omne animantium genus ridet, atque omnibus sensibus pascimur. Nunc etiam superbus equus, et jubam arrigens, stabulum fastidit, ac, perfractis vinculis, per campos lascivius fertur, atque in fluminibus gestit, seseque ostentat.

XII. Quid cætera commemorem? Nunc Martyres sub

dio populum retinent, ac pompam agunt, splendidisque sedibus piam plebem et Christi amantem convocant, ac certamina sua in publicum proponunt. Quo e numero unus quoque est meus ille laureatus, (meus enim, etsi non apud me, facessat invidia, scientibus loquor,) Mamas ille insignis, et pastor, et martyr; qui prius quidem cervas mulgebat, ad sanctum virum novo et inusitato lacte alendum certatim properantes; nunc autem metropolis plebem pascit, hodieque multis hominum millibus undecumque accurrentibus ver innovat, tum virtutis pulchritudine varium, tum pastoribus dignum, tum sermonibus in ipsius triumphi laudem consecratis. Atque ut paucioribus adhuc verbis rem complectar, nunc ver mundanum, ver spirituale, ver animis, ver corporibus, ver visibile, ver invisibile : quo utinam in altero ævo participes efficiamur, præclare in hac vita mutati, ac novi ad novam vitam transmittamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium cum sancto Spiritu, ad gloriam Dei Patris. Amen.

## ORATIO XLV[1].

*In sanctum Pascha.*

### ARGUMENTUM.

I. *Gregorius, ut alter Habacuc, speculatur.* II. *Pascha, festivitatum festivitas.—Pascha, Christi resurrectionem,*

[1] Alias XLII, quæ autem XLV erat, nunc est Epistola CCXLIII. Habita Arianzi anno circiter 385.

*non in spe positam, sed jam ortam indicat. — Pascha, dies omnium maximus.* X. *Pascha litterali ac spirituali sensu consideratum.* XI. *Universa lex vetus futurorum umbra fuit; quamvis difficile sit cuique figuræ allegoriam excogitare. — Deus a mortali natura leviter concipitur.* XII. *In allegoriis media quædam via tenenda est. — Homo Dei misericordia a peccato revocatus. — Planta incurva non facile erigitur. — Lex, adjumenti causa, hominibus data.* XIII. *Lex scripta, et varia hujus legis sacrificia. — Qualis agnus legalis, utpote Christi figura. Perfectus. Masculus. Anniculus. Immaculatus.* XIV. *Allegoriarum series circa agnum legalem. — Cur hædus in sacrificiis legalibus deligatur.* XV. *Sacra Paschatis nocte, primigenæ tenebræ depelluntur. — Agnus mactatur, et ostiorum postes sanguine signantur. — Mors primogenitorum, ultima Ægypti plaga.* XVI. *Agnus paschalis ad vesperam comedendus. — Non elixus, sed tostus. — Totus vorabitur. — Nec quidquam ex eo in posterum diem recondetur. — Quidquid osseum est igne absumetur.* XVII. *Modus, quo paschalis agnus est comedendus. Festinanter. Cum lactucis agrestibus. — Lex nova cum veteri comparata.* XVIII. *Lumbi zona castitatis sunt præcingendi. — Zona militaris. — Quid sit lumbos cum veritate succingi.* XIX. *Calceamenta solvenda. — Baculus duplex.* XX. *Vasa aurea ab Ægyptiis petenda.* XXI. *Idola surripienda ac delenda.* XXII. *Christi sanguis, pretium nostræ redemptionis. — Deo Patri a Christo oblatus. — Certa consilii ratione et dispensatione Pater Christi sacrificium accipit. — Serpens æneus, non Christi typus, sed antitypus. — Crucis victoria.* XXIII. *Pascha in veteri lege, figura erat figuræ obscurior. — Legis participes simus, non littera, sed spiritu. — Sacrificium laudis Deo immolandum. — Humi-*

*liter in Sancta Sanctorum prospiciendum.* XXIV. *Christus in cruce adorandus. — In morte, funebribus unguentis ungendus. — In resurrectione, celebrandus.* XXV. *In ascensione, glorificandus.* XXVI. *Christus pro hæreticis gratis mortuus est. — Humilitas ad exaltationem ducit.* XXVII. *Christus, missus ut homo, sitivit, esurivit, flevit. — Hæretici, animi perversitate Judæos, dæmones incredulitate superant.* XXVIII. *Homo creatus, mandatum accipit. — Ob mandati transgressionem labitur. — Christi morte sublevatur.* XXIX. *Varia, Christo moriente, miracula.* XXX. *Sacrum Pascha totius mundi piaculum.*

I. « Super custodiam meam stabo [1], » inquit admirandus Habacuc [2]. Ego quoque cum ipso hodie, data mihi per Spiritum sanctum potestate ac contemplatione, quasi e specula diligenter observabo, et mecum ipse considerabo quidnam mihi spectandum proponetur, et quid dicetur. Et steti, ac speculatus sum : et ecce vir sedens super nubes, atque hic perquam sublimis; et facies ejus, ut facies Angeli; et amictus ejus, « Ut splendor fulguris discurrentis [3]; » et extulit manum suam ad Orientem, et clamavit voce magna. Vox ejus, ut vox buccinæ; et in circuitu ejus, quasi multitudo cœlestis exercitus, et dixit : Hodie salus mundo, tam visibili, quam invisibili. Christus ex mortuis; simul surgite. Christus ad sese; redite. Christus ex sepulcro; peccati vinculis solvamini. Portæ inferi aperiuntur, et mors opprimitur, et vetus Adam deponitur, et novus perficitur; si quæ nova in Christo creatura, renovemini. Hæc quidem ipse dicebat : illi autem idem cane-

[1] Habac. II, 1. — [2] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 365-368. — [3] Nahum. II, 4.

bant, quod ante, cum Christus nobis per terrenam nativitatem apparuit : « Gloria in altissimis Deo, et in terra » pax, in hominibus bona voluntas [1]. » Cum quibus ipse quoque inter vos hæc loquor; atque utinam vocem angelicæ parem accipiam, omnesque orbis terræ fines circumsonantem.

II. Pascha Domini, Pascha, iterumque Pascha dicam, in honorem Trinitatis. Hæc nobis festivitatum festivitas, et celebritatum celebritas, tanto cæteris omnibus, non solum humanis et e terra ortis, sed iis etiam, quæ ipsius Christi sunt, ac propter ipsum celebrantur, superior, quanto sol stellas antecellit. Præclara quidem nobis quoque fuit hesterna candidæ vestis ac luminum gestatio, (quam privatim juxta publiceque peregimus, omne genus hominum ferme, atque omnes magistratu et dignitate insignes, largo igne noctem collustrantes), magnumque illud lumen referens, quod, vel cœlum orbem universum siderum suorum pulchritudine illustrans, superne nobis trajicit, vel supercœleste est, tum in Angelis, quæ prima post primam lucida natura est; (nam illinc splendorem trahunt;) tum in ipsa Trinitate, a qua lumen omne productum est, ab indivisibili lumine divisum atque honoratum. At hodierna præclarior et excellentior. Nam hesternum lumen magni illius luminis exurgentis prænuntium erat, ac veluti profesta quædam animorum voluptas. Hodie autem ipsam resurrectionem celebramus, non jam in spe positam, sed jam ortam, mundumque totum sibi conciliantem. Enimvero alius aliud quiddam huic tempori donet, ac munus festivum offerat, vel parvum vel magnum, modo spirituale, Deoque gratum, unusquisque pro virium suarum ratione. Nam dignum munus offerre vix ipsi quoque Angeli possint, illi, inquam, primi, et intelligentes, et puri,

[1] Luc. II, 14.

supernæque gloriæ spectatores, ac testes; si tamen his quoque omnibus numeris absoluta Dei laudatio concessa est. Nos autem sermonem, quo nec pulchrius quidquam habemus, nec præstantius, conferemus; præsertim Verbum laudantes, ob beneficium, quod ab eo ad naturam ratione utentem profectum est. Hinc autem exordiar. Facere enim nequeo, quin de magna victima, et die omnium dierum maximo, sermones, victimæ cujusdam instar, offerens, ad Deum excurram, atque illinc exordium ducam. Ac vos, et mentem, et aures, et intellectum perpurgate, qui in hujusmodi rebus delicias positas habetis; (quandoquidem de Deo, ac divina est hæc oratio;) ut veris deliciis, non autem evanescentibus expleti, discedatis. Erit autem oratio nostra simul et plenissima, et contractissima; ut nec ob defectum molesta sit, nec ob saturitatem tædium afferat.

*A num.* III-X. *vide orationem* XXXVIII. N. VII-XIV. *ubi eadem iisdem verbis concepta reperies.*

X. Sed quorsum hæc, dicturus est fortasse quispiam ex his, qui majore erga festum studio ducuntur, fervidiorique animo præditi sunt? Equum ad metam stimula; de iisque, quæ hujus festi sunt, et ob quæ hic assidemus, orationem ad nos habe. Ita vero faciam, etsi paulo altius exorsus sum, sic nimirum et ratione et amore perpellentibus. Nec vero abs re, ut opinor, fuerit, studiosis et honesti cupidis hominibus de nomine ipso Paschæ quædam præfari. Id enim non contemnundum additamentum auribus fuerit. Hoc Pascha, hoc, inquam, magnum et venerandum, Pascha ab Hebræis juxta eorum linguam nomi-

natur; quæ vox Transitum sonat [1], historica quidem ratione, propter Israëlitarum ex Ægypto in Chananæam regionem fugam et migrationem: sin autem spiritualem sensum spectemus, propter nostram ex his inferioribus ad superiora, atque ad promissionis terram progressionem et ascensum. Quod vero in permultis Scripturæ locis accidisse comperimus, ut vocabula quædam ab obscuriori sensu ad apertiorem, atque ab duriori sono ad elegantiorem immutata sint, idem hic quoque contigisse animadvertimus. Quidam enim salutiferæ passionis nomen hoc esse arbitrati, ac deinde per litteræ φ in π. et κ in χ mutationem, hanc vocem ad linguam græcam accommodantes, hunc diem Pascha nominarunt. Atque hæc vox postea consuetudine atque usu confirmata est, multitudine videlicet hoc verbum, ut magis pium, calculo suo comprobante.

XI. Enimvero legem universam, futurorum, atque eorum, quæ animo et ratione intelliguntur, umbram fuisse, divinus Apostolus ante nos pronuntiavit [2]. Ac Deus etiam, qui Moysi ante oracula edidit, cum de his rebus leges illi præscriberet: « Vide, inquit, ut omnia facias juxta exem» plar, quod tibi in monte ostensum est [3]; » ea nimirum, quæ aspectu sentiuntur, quasi adumbrationem quamdam, et delineationem earum rerum, quæ oculorum sensum fugiunt, esse ostendens. Atque illud persuasum habeo, nihil temere, nec inconsiderate, nihil humiliter atque abjecte, nihil denique Deo legislatore ac ministro Moyse parum dignum, indictum atque constitutum esse; tametsi difficile factu sit, ut suam cuique umbræ ac figuræ allegoriam excogitemus, minutatim ad singula descendentes, quæ tum de arca ipsa, et mensuris, et materia, et Levitis ac ministris eam gestantibus; tum etiam de sacrificiis et

[1] Exod. XII, 11. — [2] Coloss. II, 17. — [3] Exod. XXV, 40, et seqq.

lustrationibus atque oblationibus lege sancita sunt: quæ quidem iis solis conspicua sunt, qui virtute Moysem referunt, vel ad ejus eruditionem proxime accedunt. Nam in ipso quoque monte Deus hominibus apparet, partim de specula sua ipse nonnihil descendens, partim nos ex terrena depressione in altum evehens, ut a mortali natura leviter saltem, et quatenus tutum est, incomprehensibilis ille concipiatur. Neque enim aliter terreni corporis ac mentis vinctæ crassities Deum concipere potest, nisi divinitus adjuvetur. Tunc igitur, non eodem statu atque ordine omnes dignos habitos fuisse constat; verum hunc alio, illum alio, unumquemque, ut opinor, pro purgationis suæ modo ac ratione. Quidam etiam prorsus arcebantur, ipsisque vocis ex alto duntaxat audiendæ potestas fiebat, nimirum iis, qui belluinis erant moribus, divinisque mysteriis indigni.

XII. Nos tamen media quadam via inter eos, qui crassiore omnino ingenio sunt, et eos, qui nimio contemplationis et anagogiæ studio ducuntur, incedentes, ut nec prorsus inertes ac torpidi maneamus, nec rursus curiosiores simus, quam par sit, atque a proposito argumento excidamus et evagemur; (alterum enim judaïcum quodam modo et abjectum, alterum ineptum et somniorum conjectore dignum est, ac utrumque parem reprehensionem meretur;) ad hunc modum de his rebus, pro virium nostrarum modulo, non nimis absurde nec ridicule disseremus. Ita enim existimamus: quandoquidem nos per peccatum ab initio lapsi, atque voluptatis illecebra usque ad idolorum cultum ac nefarios cruores surrepti fueramus, per viscera misericordiæ Dei Patris nostri, qui hominis, tanti manus suæ opificii, jacturam facere non sustinuit, revocari ac in pristinum statum restitui oportebat. Quonam igitur pacto illum reformari, quidve fieri? Negligi quidem

acriorem medicinam, utpote ad persuadendum minus idoneam, et quæ, ob diuturniorem animi tumorem, excæcare possit, leni autem ac benigno medicamine procurari, ut erigeretur. Neque enim plantam incurvam, subitam inflexionem, manusque erigentis violentiam ferre; sic enim potius fore, ut lædatur atque infringatur, quam ut erigatur; nec equum præferocem, ac jam ætate aliquanto provectiorem, freni tyrannidem perferre, nisi blanda quadam et adulabunda manu permulceatur. Propterea nobis, adjumenti causa, Lex datur, velut maceria quædam, inter Deum atque idola interjecta, ab his quidem nos abducens, ad illum autem revocans. Ac paululum quiddam primo indulget, ut majus accipiat. Sacrificia ad tempus concedit, ut Deum in nobis inserat; ac postea, cum commodum fuerit, ipsa quoque sacrificia de medio tollat, mira sapientia per tacitas subtractiones animos nostros sensim immutans, atque ad Evangelium traducens, jam ad obediendum exercitatos et assuefactos.

XIII. Sic igitur atque his de causis, Lex scripta introducta est, ad Christum nos deducens: atque hæc, ut mea fert sententia, sacrificiorum est ratio. Ut autem sapientiæ Dei profunditatem, atque impervestigabilium ipsius judiciorum divitias intelligas, ne quidem mysterii prorsus expertia et inutilia, et in nudo ac simplici sanguine defixa reliquit: verum magna illa, et, quantum ad primam naturam, immactabilis, ut ita loquar, victima, legalibus sacrificiis immixta est; illa, inquam, non exiguæ cujusdam partis orbis terrarum, nec ad exiguum tempus, sed totius mundi nunquam intermoritura expiatio. Proinde agnus quidem accipitur, propter innocentiam veterisque nuditatis indumentum. Talis enim est victima illa pro nobis cæsa, quæ incorruptionis indumentum, ut revera est, appellatur.

Perfectus autem [1], non modo propter Divinitatem, qua nihil perfectius, sed etiam propter humanitatem Divinitate unctam, idemque effectam, quod id a quo uncta est, atque, ut audacter loquar, ὁμόθεον « Simul Deum. » Masculus autem, ut qui pro Adamo potissimum offeratur, verum illo firmo firmior, cum ille primus in peccatum lapsus sit; atque imprimis quod nihil muliebre, nihil molle atque effœminatum gestet; verum et virgineis et maternis vinculis pro potestate ac vi eruperit, et « Masculus, ut annuntiat » Isaïas, ex Prophetissa natus sit [2]. » Anniculus porro, ut sol justitiæ, vel e cœlo progrediens, vel, quantum ad partem eam, quæ oculis cernitur, circumscriptus ac definitus, et ad se ipsum rediens : atque item ut « Benignitatis co» rona benedicta [3], » omnique ex parte sibi similis et æqualis : ac præterea ut virtutum, quæ amicitiæ ordinisque lege leniter placideque inter se conjunguntur, et commiscentur, orbem progignens. Immaculatus insuper et incorruptus, ut qui nævos, et vitia, et sordes a peccato manantes, curet. Quamvis enim « Peccata nostra susce» perit [4], » et morbos portaverit, ipse tamen nihil eorum, quæ curationis indigent, perpessus est. « Tentatus est » enim per omnia pro similitudine nostra, cæterum absque » peccato [5]. » Ille enim, qui « Lucem in tenebris lucen» tem [6] » persecutus est, eam haudquaquam comprehendit.

XIV. Quid præterea? Mensis quidem primus [7], vel mensium potius principium inducitur; sive quispiam ab initio apud Hebræos id fuerit, sive ex ea re postea factus sit, atque hoc mysterio hoc acceperit, ut princeps esset. « Decima autem mensis : » quia hic numerus omnium absolutissimus, nimirum ex unitatibus unitas prima perfecta, et perfectionis parens. Asservatur porro in quintum diem,

[1] Exod. XII, 5, et seqq. — [2] Isaï. VIII, 3. — [3] Psal. LXIV, 12. — [4] Isaï, LIII, 4. — [5] Hebr. IV, 15. — [6] Joan. I, 5. — [7] Exod. XII, 2, et seqq.

fortasse quia victima mea id habet, ut sensus expurget, a a quibus peccatum oritur, et circa quos bellum committitur, utpote peccati aculeum admittentes. Deligitur autem, non solum ex agnis [1], sed etiam ex deteriori genere, ex hœdis scilicet, qui sinistra manu sunt [2]; quia non pro justis duntaxat, sed etiam pro peccatoribus mactatur; ac fortasse ipsorum potius causa, quandoquidem majori misericordia opus habemus. Illud autem minime mirandum est, quod maxime quidem per singulas domos ovis requiritur; sin minus, at certe per domos familiarum ob paupertatem erogatus : quandoquidem optimum est, potissimum quidem sibi quemque ad perfectionem sufficere, seseque hostiam sanctam viventem vocanti Deo offerre, atque ejusmodi, quæ semper, et per omnia consecretur : sin id non datur, eorum saltem opera et adjumento ad eam rem uti, qui virtute nobis consanguinei sunt, moribusque persimiles. Hoc enim mihi significare videtur, quod vicinos sacrificii participes fieri Deus præcipit, si ita opus fuerit.

XV. Hinc sacra nox, noctisque hujus, qua præsens vita suffunditur, inimica, in qua primigenæ tenebræ depelluntur, atque omnia in lucem et ordinem formamque prodeunt, ac confusio ea, quæ prius vigebat, ornatum accipit. Hinc Ægyptum fugimus, hoc est, triste nosque persequens peccatum, ac Pharaonem invisibilem tyrannum, et sævos operum præfectos, ad supernum mundum migrantes : ac luto et conficiendorum laterum labore liberamur, paleari nimirum et instabili carnis hujus constitutione, quæ ne acerosis quidem rationibus in multis validior est. Hinc agnus mactatur, atque actio et contemplatio, seu habitus et actus, pretioso sanguine signantur; nam hi ostiorum nostrorum postes sunt, hoc est, mentis agitationum et dog-

[1] Exod. XII, 5. — [2] Matth. XXV, 33.

matum, quæ ex contemplatione recte aperiuntur atque clauduntur, quandoquidem comprehensionum quoque modus quidam est. Hinc postrema et persecutoribus gravissima plaga, nocteque profecto digna : ac cogitationum suarum actionumque primogenita luget Ægyptus, ( quod et « Semen Chaldaïcum » sublatum atque oppressum Scriptura vocat [1], et « Puerulos Babylonios ad petram allisos [2] » et solutos, ) atque clamore et luciferatione apud Ægyptios omnia personant : ac tum a nobis illorum exterminator secedet, unctionis metu ac reverentia. Hinc « Fermentum » septem dierum spatio [3] » submovetur ; ( hic enim numerus omnium maxime mysticus, atque huic mundo consociatus ; ) hoc est, vetus et acida pravitas ; ( non enim illud, quod panem efficit ac vitale est ; ) ut ne quod Ægyptiacæ conspersionis viaticum [4], nec ullas pharisaïcæ [5] et impiæ doctrinæ reliquias nobis paremus.

XVI. Atque illi quidem lugeant : nos autem agnum comedamus ; ad vesperam quidem [6], quoniam in sæculorum fine Christi passio contigit ; siquidem vespere quandoque, peccati videlicet caliginem discutiens, Discipulis sacramentum impertitur. Non elixum autem, sed tostum [7] ; ut ne quid speculationis expers atque aquosum nobis fidei doctrina habeat, nec ejusmodi, ut facile dissolvi queat, sed tota densa et solida, atque igne purgante explorata, et ab omni crassiore ac superflua materia pura et libera sit, utque bonis illis carbonibus, intellectum nostrum accendentibus, et purgantibus, ab eo adjuvemur, qui idcirco « In terram venit [8], » ut ad improbas animi habitudines absumendas « Ignem mitteret, » ejusque accensionem adurgeret. Quidquid porro carneum [9] et esculentum habet

[1] Judith. v, 6. — [2] Psal. cxxxvi, 8, et seq. — [3] Exod. xii, 15.— [4] Ibid. 19. — [5] Matth. xvi, 6. — [6] Exod. xii, 18. — [7] Ibid 9. — [8] Luc. xii, 49. — [9] Exod. xii, 8, et seqq.

doctrina cum intestinis abditisque mentis partibus comedetur et absumetur, atque ad spiritualem concoctionem digeretur, ad caput usque ac pedes, hoc est, primas de Divinitate contemplationes, et postremas Incarnationis meditationes. Nec vero quidquam efferemus, nec « Usque » ad mane relinquemus[1], quoniam nec ad exteros magna nostrorum mysteriorum pars efferenda est, nec ultra hanc noctem purgatio ulla superest, nec in iis, qui Verbi participes fiunt, procrastinatio laudem habet. Quemadmodum enim præclarum ac Deo gratum est, ut ira per omnem diei cursum minime duret, verum « Ante solem occidat[2], » sive id temporali modo, sive anagogico intelligas; (nec enim nobis irascentibus justitiæ Solem occumbere tutum est;) ita nec hujusmodi escam pernoctare, nec in posterum diem abscondi expedit. Quidquid autem osseum minimeque ad edendum aptum est[3], hancque rationem habet, ut difficillime intelligi queat, id nec confringetur, hoc est, male dividetur atque intelligetur; (mitto enim dicere, quod, « Nec, quantum ad historicum sensum, os Jesu » confractum est[4], » idque cum carnifices ipsius mortem ob Sabbatum adurgerent; nec projicietur et raptabitur, « Ne sancta canibus dentur[5], » ac sceleratis Verbi discerptoribus, quemadmodum « Nec porcis, » quod in Verbo splendidum et gemmeum est, verum igne absumetur, quo et holocausta, a Spiritu omnia scrutante et sciente attenuata et servata, non autem in aquis pereuntia, nec dispersa; quemadmodum vituli illius ab Israël tumultuarie confecti caput a Moyse in diuritiæ illius probrum sparsum est[6].

XVII. Ne modus quidem manducationis prætereundus est, cum nec lex ipsa eum prætermiserit, sed contempla-

[1] Exod. XII, 10. — [2] Ephes. IV, 26. — [3] Exod. XII, 16. — [4] Joan. XIX, 33. — [5] Matth. VII, 6. — [6] Exod. XXXII, 19, et seqq.

tionem in verbis et littera eosque elaboraverit. « Victimam » enim festinanter absumemus, et azymos panes cum lactucis agrestibus comedentes, et lumbis accincti, et calceamentis instructi, ac denique sonum more, baculum » gestantes [1]. » Festinanter quidem, ne in eam culpam incidamus, a qua Lot divino interdicto avocabatur; ne circumspiciamus, ne stemus in omni circumjacente regione; in montem, salutis causa, confugiamus, ne « Sodomitico » illo et inusitato igne [2] » simul involvamur, nec propter nostram in deterius conversionem, quæ ex cunctatione nasci solet, in salis statuam concrescamus [3]. Cum lactucis autem agrestibus [4], quoniam vita divinæ legi consentanea, iis præsertim qui incipiunt, acerba et ardua est, voluptatibusque sublimior. Nam etsi novum « Jugum suave est, et » onus leve [5], » ut ex Scriptura audis; id tamen propter spem fit ac mercedem, hujus vitæ molestiis et ærumnis longe uberiorem: alioqui enim quis non Evangelium legalibus præceptis multo laboriosius atqne ærumnosius esse dixerit? Nam cum lex peccatorum duntaxat fines prohibeat, nobis ipsæ etiam causæ, propemodum ut actiones, crimini vertuntur. « Non adulterium committes [6], » inquit Lex: at tu, « Ne concupisces [7] » quidem, ex curioso ac studioso contuitu animi affectum incendens. « Non occides [8], » ait illa: at tu, « Ne si feriaris quidem, referies [9], » quin potius percutienti te ipsum expones. Quanto tandem hæc illis sapientiora? « Non pejerabis, » inquit illa: at tu, « Penitus » nec jurabis, nec parvum, nec magnum; » quod scilicet ex juramento perjurium nascatur. « Non junges domum » cum domo, ait illa, nec agrum cum agro [10], » tyrannide pauperem opprimens: at tu, libenti animo, justis etiam

[1] Exod. XII, 3, et seqq. — [2] Gen. XIX, 24. — [3] Ibid. 26. — [4] Exod, XII, 8. — [5] Matth. XI, 20. — [6] Exod. XX, 14. — [7] Matth. V, 28. — [8] Exod, XX, 13. — [9] Matth. V, 39. — [10] Isaï, V, 8.

rationibus quæsitas opes excuties, atque in pauperum subsidium spoliaberis[1], ut leviter crucem tollas divitiasque ab aspectu remotas assequaris.

XVIII. Jam lumbi, mutis quidem animantibus remissi ac soluti sint[2] : neque enim illis inest ratio, quæ voluptatibus imperet; quanquam hæc quoque motus naturalis libidinisque modum norunt. Tibi autem per zonam ac temperantiam restringatur pars illa, quæ libidine æstuat, ac velut hinnitum edit[3]; (nam hoc verbo Scriptura, hujus affectus turpitudinem exagitans, utitur;) ut, « Mortificatis membris, quæ sunt super terram[4], » Pascha pure comedas, solitarii illius Joannis et præcursoris, magnique veritatis præconis, præcinctionem imitans[5]. Sed et aliam zonam novi, nimirum militarem et virilem, juxta quam « Euzoni Syriæ et Monozoni » quidam nominantur[6]; ac Deus ipse Jobum alloquens : « Nequaquam, inquit, verum accinge ut vir lumbos tuos[7], » et da responsum virile; quibus etiam viribus beneficio divino « Accinctum se esse » David gloriatur[8], ac Deum quoque ipsum « Potentia indutum atque accinctum[9] » inducit, nempe adversus impios : nisi tamen malit quispiam potentiæ exuberantiam ac veluti restrictionem his verbis significari : quo etiam sensu, « Lumine, sicut vestimento[10], » amictus dicitur. Insuperabilem enim potentiæ ipsius ac luminis vim quis sustinebit? Quæro quid lumbis cum veritate commune sit, et quæ Pauli mens fuerit, cum diceret : « State igitur succincti lumbos vestros in veritate[11]? » Num forte quod speculatio concupiscentiam coërceat, nec aliorsum ferri sinat? Nec enim fieri potest, ut qui rei cujuspiam amore flagrat, parem ad alias voluptates vim habeat.

1 Matth. XIX, 21. — 2 Exod. XII, 11. — 3 Jerem. V, 8. — 4 Coloss. III, 5. — 5 Matth. III, 4. — 6 4 Reg. V, 2. — 7 Job. XXXVIII, 3. — 8 Psal. XVII, 33. — 9 Id. XCII, 1. — 10 Id. CIII, 2. — 11 Ephes. VI, 14.

XIX. Jam qui terram sanctam ac divinis vestigiis impressam contacturus est, « Calceamenta solvat[1], » quemadmodum et Moyses ille in monte, ut nihil mortuum ferat, nec inter Deum atque homines intermedium. Consimili modo si quis Discipulus « Ad prædicandum Evangelium » mittitur [2], frugalitati ac simplicitati studeat : quippe quem, præter id quod nec æs, nec baculum, nec duplicem tunicam habeat, etiam nudis pedibus iter facere oporteat, ut « Pulchri pedes evangelizantium pacem[3], » et quodlibet aliud bonum, appareant. At vero qui Ægyptum ac res Ægypti fugit, calceos sumat[4], ut tutus sit, cum ab aliis rebus, tum a scorpiis et serpentibus, quos permultos Ægyptus alit, ut ab iis, qui calcaneum observant, et quos calcare jussi sumus, minime vulneretur[5]. Jam de baculo atque ejus significatione ita sentio[6]. Nam cum alter fulciendi vim habeat, alter pastoris et doctoris proprius sit, atque oves ratione præditas convertat, in viamque reducat; hic lex fulcientem baculum tibi præscribit, necubi animo titubes, dum Dei sanguinem, et passionem, et mortem audis, ac dum Dei patronus atque defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius, sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vitæ desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore atque illecebris abripiaris. In fastigio tuo sta, « In atriis Jerusalem » pedes statue[7], in petra suffulci, ut tui secundum Deum gressus non moveantur.

XX. Quid ais? Ita-ne fixum ac decretum est, ut ex

[1] Exod. III, 5. — [2] Luc. x, 3, et seqq. — [3] Isaï. LII, 7. — [4] Exod. XII, 11. — [5] Luc. x, 19. — [6] Exod. XII, 11. — [7] Psal. CXXI, 2.

Ægypto, hoc est, « Ex fornace ferrea[1], » excedas, impiumque deorum multorum cultum illic vigentem relinquas, atque a Moyse, ipsiusque legibus ac militari imperio ducaris? Consilium quoddam tibi porrigo, nequaquam meum, imo admodum quoque meum, si rem spiritualiter expenderis. « Vasa aurea et argentea[2] » Ægyptiis commodato pete : cum his te itineri committe : ex alienis facultatibus viaticum tibi para, imo ex tuis potius. Servitutis enim ac confectorum laterum merces tibi debetur. Callide tu quoque aliquid circa mercedis flagitionem comminiscere : pulchre frauda. Esto sane, gravibus hic laboribus vexatus es, cum luto colluctans, id est, cum ærumnoso et impuro corpore, ac domos alienas et caducas extruens, quarum memoria cum sonitu perit. Quid? gratis-ne et absque pretio egrederis? Quid? An Ægyptiis et adversariis potestatibus ea relinques, quæ male adepti sunt, ac pejus consument? Nullum jus in ea habent; sacrilegio compilarunt, eripuerunt ei, qui dixit : « Meum est argentum, et meum » est aurum, daboque ei, cui voluero[3]. » Heri illa possidebant; sic enim permittebatur. Hodie ea tibi Dominus offert ac tradit, honeste et ad salutem usuro. « Amicos » nobis de mammona iniquitatis[4] » comparemus, ut, cum defecerimus, in judicii tempore recipiamus.

XXI. Si Rachel quædam es, aut Lia, hoc est, patriarchica et magna anima, patris quoque tui idola, quæcumque inveneris[5], surripe, non ut serves, sed ut deleas. Si autem sapiens Israëlitis, ad terram promissionis transfer; eoque nomine discrucietur persecutor, atque ex fraude sibi facta hoc intelligat, quod tyrannide ac servitute meliores frustra opprimebat. Hoc si feceris, atque ita ex Ægypto excesseris, ignis, mihi crede, ac nubis columna

[1] Deut. IV, 20. — [2] Exod. XI, 2. — [3] Agge. II, 9, 2, et Dan. IV, 14. — [4] Luc. XVI, 9. — [5] Gen. XXXI, 19.

tibi die ac nocte iter præmonstrabit[1], desertum mitigabitur, mare tibi scindetur, Pharao demergetur, panis pluet, petra scaturiet, Amalec opprimetur; non armis tantum, sed etiam hostilibus justorum manibus, precationem simul atque insuperabile crucis trophæum signantibus : fluminis cursus inhibebitur[2], sol sistetur, lunæ cursus reprimetur, muri, nullis etiam machinis admotis, corruent, crabrones præcurrent, viam Israëli munientes, atque alienigenas arcentes; reliqua etiam omnia, quæ post hæc, et simul cum his, memoriæ prodita sunt, ne nimis longum sermonem producam, Dei beneficio tibi concedentur. Ac tale est festum, quod hodierno die agitas; tali epulo, tum natalitio, tum funebri, quantum in te est, accipias, ob eum, qui, tua causa, et natus, et passus est; tale tibi Paschatis mysterium. Hæc lex adumbravit; hæc Christus perfecit, ille, inquam, litteræ abrogator, ille Spiritus initiator, qui, ut ex eo, quod passus est, ad patiendum nos erudit, ita ex eo, quod glorificatus est, hoc nobis affert, ut simul glorificemur.

XXII. Enimvero alienum non fuerit, rem ac doctrinam inquirere, a multis quidem neglectam, meo autem judicio, studiose perquirendam. Eccui enim ille pro nobis sanguis, et quam ob causam fusus est, ille, inquam, magnus et nobilis Dei, tum pontificis, tum victimæ sanguis? Nos enim a diabolo detinebamur, utpote qui venumdati essemus sub peccato, ac vitium cum voluptate commutassemus. Quod si redemptionis pretium non alii ulli, quam ei, qui captivos tenet, persolvitur, quæro cui tandem oblatum est, et quam ob causam? Si pravo illi, o gravem contumeliam! si non a Deo solum, sed Deum quoque ipsum pro redemptionis pretio latro accipit, adeoque insigne et excellens tyrannidis suæ præmium, cujus causa

[1] Exod. XIII, 12, et seqq. — [2] Josuë. III, 15, et seqq.

nobis quoque parci æquum erat : si autem Patri, primum quomodo id factum est? Nec enim ab ipso tenebamur. Deinde, quæ ratio afferri potest, ut Unigeniti sanguine Pater oblectetur, qui ne Isaac quidem a patre oblatum acceperit, sed ariete, in rationalis victimæ locum substituto, sacrificium permutarit? Perspicuum utique est Patrem quidem accepisse, non tamen quod petierit, aut eo opus habuerit, verum certa consilii ratione et dispensatione, et quia, per humanitatem a Deo assumptam, homini sanctitatem afferri oportebat; ut, tyranno per vim superato, nos liberaret, atque ad se per mediatorem Filium reduceret, hoc, ad Patris honorem, cui in omnibus rebus cedere perspicitur, dispensantem. Ac de Christo hæc nobis dicta sint, aliaque multo plura silentii honore afficiantur. At vero, serpens æneus adversus serpentum morsus suspenditur[1], non tamen ut Christi pro nobis passi typus, verum ut antytipus (31): atque iis, qui ipsum intuentur, salutem affert, dum non vita frui, sed mortuus esse, ac subditas sibi potestates secum interimere creditur, oppressus nimirum et extinctus, sicut merebatur. Et quod tandem illi congruens epitaphium canemus? « Ubi est, mors, stimulus tuus? » Ubi tua, inferne, victoria[2]? » Crux te prostravit, vitæ auctor tibi necem attulit. Exanimis es, mortuus, immobilis, iners, serpentis licet figuram serves, in sublimi loco ignominiose pendes.

XXIII. Jamvero Paschatis participes erimus, nunc quidem adhuc typice, tametsi apertius, quam in veteri lege; (legale siquidem Pascha, nec enim dicere verebor, figura erat figuræ obscurior;) aliquanto post autem perfectius et purius, tum videlicet cum «Verbum novum illud » nobiscum in regno Patris bibet[3], » patefaciens ac docens,

[1] Num. xxi, 8, et seqq. — [2] Osee. xiii, 14, et 1 Cor. xv, 55. — [3] Matth. xxvi, 29.

quæ nunc minus plene demonstravit. Novum enim illud semper est, quod nunc intelligitur. Quænam autem illa sit potio atque perceptio, discere nostrum est, illius docere, Discipulisque suis hanc doctrinam impertiri. Doctrina enim, ejus quoque, qui alit, cibus est. Age vero, nos quoque legis participes efficiamur, verum evangelice non litteraliter, perfecte non imperfecte, sempiterne non temporarie. Caput nobis efficiamus, non terrenam Jerusalem, sed cœlestem metropolim; non eam, inquam, quæ nunc ab exercitibus calcatur, sed quæ ab Angelis laude et prædicatione effertur. Mactemus, non « vitulos novellos, nec ag» nos cornua producentes et ungulas [1], » quæ magna ex parte mortua sunt, ac sensu carent; verum Deo in superno altari cum cœlestibus choris « Sacrificium laudis immole» mus [2]. » Penetremus primum velamen, ad secundum accedamus, in Sancta Sanctorum prospiciamus. Atque, ut majus aliquid dicam, immolemus nos Deo; imo, singulis diebus nosmetipsos motusque omnes immolemus. Omnia pro Verbo excipiamus, per passiones passionem imitemur, per sanguinem sanguinem honoremus, crucem alacres conscendamus. Dulces sunt clavi, tametsi valde acerbi. Præstat cum Christo, et pro Christo pati, quam cum aliis in deliciis versari.

XXIV. Si Simon Cyrenæus sis, crucem tolle, ac sequere [3]. Si, ut latro, cruci simul affixus fueris, ut vir probus, « Deum agnosce [4] : » si ille quoque propter te tuumque peccatum « Cum iniquis reputatus sit [5], » tu propter illum justus fias. Adora tua causa suspensum; et pendens ipse, lucri aliquid ex ipsa quoque improbitate collige : morte salutem eme : cum Jesu paradisum ingredere, ut intelligas, quibus bonis excideras. Pulchritudines illas

[1] Psal. LXVIII, 32. — [2] Id. XLIX, 14. — [3] Luc. XXIII, 26. — [4] Ibid. 40. — [5] Isaï. LIII, 12.

contemplare : murmuratorem cum sua blasphemia foris mori sine. Si Joseph Arimathæus sis, ab eo, qui cruci affixit [1], corpus pete : tuum fiat mundi piaculum. Si Nicodemus sis, nocturnus ille Dei cultor, funebribus unguentis ipsum unge [2]. Si Maria quædam sis, si alia Maria, si Salome, si Joanna, diluculo lacrymas profunde. Fac, ut prima sublatum lapidem, Angelos etiam fortasse, atque adeo Jesum ipsum, videas [3]. Nonnihil loquere ; vocem ausculta. Si audieris : « Noli me tangere [4], » procul sta, Verbum venerare, non autem mœre. Novit enim a quibus primum conspiciendus sit. Resurrectionis encænium celebra : Evæ succurre, quæ primum lapsa, prior quoque Christum salutavit, ac Discipulis indicavit. Petrum vel Joannem imitare, ad sepulcrum propera, « simul ac certatim currens [5], » atque honesta æmulatione contendens. Quod si celeritate antevertaris, studio vince, non inclinato corpore in monumentum introspiciens, sed in ipsum ingrediens. Quod si, Thomæ instar, « a cœtu Discipulorum, » quibus apparuit Christus, abfueris [6], posteaquam videris, ne rei fidem abroges. Quod si id tibi fidem non facit, narrantibus saltem crede. Si ne his quidem, at certe clavorum impressionibus fidem habe. Si in infernum descendat, simul descende. Ea quoque mysteria cognosce, quæ Christus illic designavit, quod duplicis descensus consilium, quæ ratio fuerit : utrum omnes sine ulla exceptione adventu suo salvos fecerit, an illic quoque eos duntaxat, qui crediderunt.

XXV. Si in cœlos ascendat, simul ascende : comitantibus vel excipientibus Angelis te adjunge. Portis, ut attollantur ac sublimiores fiant, impera [7], quo a passione subli-

[1] Luc. xxiii, 50, et seqq. — [2] Joan. xix, 29. — [3] Marc. xvi, 1. — [4] Joan. xx, 17, et seqq. — [5] Ibid. 2. — [6] Ibid. 24, et seqq. — [7] Psal. xxiii, 7.

maiorem capiant. His, qui propter corpus et passionis signa, quæ in descensu non allata, secum ascendens tulit, mente dubia et ancipiti sunt, atque ideo percunctantur: « Quis est iste Rex gloriæ? » Responde: « Dominus fortis » et potens[1], » tum in iis omnibus, quæ semper fecit, et facit, tum in præsenti bello ac trophæo, pro humana natura erecto; ac duplici interrogationi responsum duplex repende. Quod si, secundum dramaticam illa apud Isaïam personarum loquentium inductionem, admiratione defixi, dixerint: « Quis est iste, qui de Edom, rebusque terrenis » venit[2]? » Aut, quomodo rubra sunt ejus, qui sanguinis ac corporis expers est, vestimenta, non secus ac vinitoris, qui torcular plenum calcaverit? Stolæ corporis passi pulchritudinem ex adverso profer, quod per passionem exornatum est, ac per Deitatem, qua nec amabilius quidquam, nec pulchrius, explenduit.

XXVI. Quid ad hæc nobis sycophantæ dicunt, acerbi, inquam, isti Divinitatis expensores, rerum honestarum et laudabilium reprehensores, circa lucem tenebrosi, circa sapientiam imperiti, pro quibus Christus gratis mortuus est, ingratæ creaturæ, pravi illius figmenta? Siccine Deo beneficium crimini vertis? Eo-ne parvus est, quia propter te humilis, « Quia ad ovem errantem bonus ille Pastor » venit[3], animam suam pro ovibus ponens, ad montes et » colles, in quibus sacrificabas[4], et errantem invenit, et inventam, iisdem humeris, quibus et crucis lignum, sustulit, et acceptam, ad supernam vitam reduxit, eoque subvectam eodem numero atque ordine collocavit, quo eas, quæ minime aberrarunt? « Quia lucernam, hoc est, » carnem suam accendit; et domum everrit[5], » mundum scilicet a peccato repurgans, et drachmam, re-

[1] Psal. xxiii, 8. — [2] Isaï. lxiii, 1, et seqq. — [3] Joan. x, 11. — [4] Osee. iv, 13. — [5] Luc. xv, 8.

giam videlicet imaginem fœdis affectibus obrutam, conquisivit, atque amicas sibi virtutes ob repertam drachmam convocat, lætitiæque participes facit, quas incarnationis quoque conscias effecerat? Quia lucernam præviam Lux illa clarissima sequitur, et vocem Verbum, et pronubum sponsus, Domino populum eximium comparantem, atque ad Spiritum per aquam præpurgantem? Hæccine Deo objicis? Et idcirco inferiorem eum esse censes, quia « Linteo » præcingitur, ac Discipulorum pedes abluit[1], » optimamque exaltationis viam ostendit, nimirum humilitatem? Quia propter inclinatam in terram animam se dejicit, ut peccati mole deorsum vergentem secum attollat? Quonam autem pacto illud quoque non reprehendis, quod cum publicanis, et apud publicanos comedit, et publicanos Discipulos efficit, ut ipse quoque aliquid lucretur? Quid tandem? Peccatorum salutem. Nisi quis forte eo nomine medicum accuset, quod ad corporis morbos se demittat, fœtoremque perferat, ut sanitatem ægrotis largiatur : atque eum etiam, qui humanitate ac misericordia permotus, in foveam se ipsum inclinat, ut « Prolapsum jumentum[2], » quemadmodum lege sancitum est, servet.

XXVII. Missus quidem est, verum ut homo; nam duplex in eo natura erat; siquidem, juxta naturæ legem, et fatigatus est, et fame ac siti laboravit, et angore affectus est, et lacrymas fudit. Quod si etiam ut Deus, quid propterea? Missionem[3], Patris beneplacitum interpretare, ad quem sua quoque refert, tum ut principium temporis expers honoret, tum ne Deo adversari videatur. Nam alioqui, ut traditus fuisse dicitur, ita « Se ipsum tra» didisse scribitur[4] » atque ut a Patre ad vitam revocatus, et susceptus fuisse, ita « Se ipsum quoque a morte exci-

[1] Joan. XIII, 4, et seqq. — [2] Deut. XXII, 4. — [3] Galat. IV, 4. — [4] Act. X, 14.

» tasse [1], rursusque in cœlum ascendisse prædicatur. Illa beneplaciti; hæc potestatis. At tu ea quidem, quæ minuunt, atque extenuant, profers; quæ autem efferunt, præteris : atque id quidem expendis, quod passus sit; quod autem sponte, non adjungis. Proh, qualia Verbum nunc quoque patitur! Ab aliis ut Deus honoratur et contrahitur : ab aliis, ut caro, contemnitur, ac separatur. Utris amplius irascetur? Vel potius, utris condonabit, iis-ne qui male contrahunt, an qui scindunt? Nam et illos dividere, et hos contrahere oportebat; illos, inquam, numero, hos Deitate. Impingis ad carnem? et Judæi quoque ad eam impegerunt. Num Samaritanum etiam vocabis [2]? Nam quod sequitur, tacebo. Deitati fidem abrogas? Hoc ne Dæmones quidem ipsi fecerunt. Ita et judicii perversitate Judæos, et incredulitate dæmones superas. Illi enim Filii vocabulum, æqualitatis vocem esse censuerunt : hi autem eum, a quo fugabantur, Deum agnoverunt [3]; doloribus nimirum, quos sentiebant, fidem ipsis facientibus. At tu, nec æqualitatem admittis, nec Deitatem confiteris. Satius tibi fuerat circumcisum esse, ac dæmonis intemperiis agitari, ut ridicule aliquid dicam, quam in præputio, et incolumi valetudine, prave atque impie sentire. Sed bellum hoc, quod cum illis gerimus, vel comprimatur, si serius quidem, sed tamen aliquando, meliorem mentem induere velint; vel si id facere recusent, atque in sententia maneant, in tempus aliud differatur. Nec enim profecto quidquam extimescemus, pro Trinitate, et cum Trinitate dimicantes.

XXVIII. Nunc autem nobis faciendum est, ut orationem in summam ita colligamus. Creati sumus, ut beneficio afficeremur : beneficium accepimus, postquam creati sumus. Paradisus fidei nostræ commissus est, ut deliciis frueremur. Mandatum accepimus, ut, eo servato, gloriam

[1] Ephes. IV, 8, et seqq. — [2] Joan. VIII, 48. — [3] Marc. V, 7.

assequeremur ; non quod Deus id, quod futurum erat, ignoraret, sed quod arbitrio legem præscriberet. Decepti fuimus, quoniam commodis nostris invisum est. Excidimus, quoniam mandatum transgressi sumus. Jejunavimus, quoniam non jejunavimus, ligni nimirum scientiæ suavitate deliniti ac devicti. Antiquum enim hoc mandatum erat, nobisque contemporanea quædam animæ disciplina, ac deliciarum castigatio : quod non abs re nobis indictum est, ut quod eo non servato perdidimus, servato recuperemus. Opus habuimus Deo, qui carnem acciperet ac moreretur, ut vivamus. Commortui sumus, ut purgemur ; simul resurreximus, quoniam simul mortui sumus ; simul glorificati sumus, quoniam simul resurreximus.

XXIX. Quamvis autem permulta illius temporis miracula fuerint : Deus nempe in cruce pendens, sol obscuratus ac rursus inflammatus ; ( nam creaturas quoque Creatori condolere oportebat ; ) velum scissum, sanguis et aqua ex latere profluentes ; alterum, ut hominis ; alterum, ut humana conditione majoris ; terra tremore concussa, petræ propter petram perruptæ, mortui ad fidem postremæ et communi resurrectioni asserendam resurgentes ; signa partim ad sepulcrum, partim post sepulcrum edita, quæ, quis est, qui pro dignitate laudare queat ? Nullum tamen cum salutis meæ miraculo conferendum est ; in quo exiguæ cruoris guttæ orbem universum instaurarunt, atque idem, quod lacti coagulum, hominibus præstiterunt, in unum nos conjungentes et constringentes.

XXX. At, o Pascha, magnum, inquam, et sacrum Pascha, totiusque mundi piaculum ! Te enim quasi vita præditum alloquar. O Verbum Dei, et lux, et vita, et sapientia, et potentia ! Omnibus enim nominibus tuis oblector. O magnæ illius mentis soboles, et progressio, ac signaculum ! O Verbum intellectile, et homo aspectabilis,

qui omnia potentiæ tuæ verbo devincta portas : hanc velim orationem, non ut primitias, sed ut extremam fortasse oblationem nostram habeas, quam tibi duplici nomine offero, tum ut pro acceptis beneficiis tibi gratias agam, tum ut supplex rogem, ne ad sacras et necessarias curas, in quibus omnis vita nostra versata est, quidquam afflictionis adjicias ; ac corporis in nos tyrannidem, ( quæ quanta sit, vides, Domine, quamque me curvet, ) vel sententiam tuam, siquidem a te purgemur, sistas atque comprimas. Quod si, qualem expetimus, vitæ finem nanciscamur, atque in cœlestia tabernacula recipiamur, illic quoque tibi fortasse super altari tuo sancto grata sacrificia offeremus, o Pater, et Verbum, et Spiritus sancte ; quia tibi debetur omnis gloria, honor, et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

# ANNOTATIONES.

### ANNOTATIO (1) pag. 48.

*Musica in luctu*, ait Sapiens, *importuna narratio.* Eccli. XXII, 6. Cum autem musica disciplinas omnes complecti, in hisque geometriam quoque tradatur ab harum rerum peritis, idcirco Gregorius Scripturæ consentiens, non convenire luctui Geometriam dicit. ET. CRETEUS.

### ANNOTATIO (2) pag. 49.

Gregorius hic perstringit Eunomianos, qui, apud gentiles, quibus non licebat talia audire, de Deo arroganter et cum ostentatione disserebant, cum ipsi in deorum suorum patrocinium sermones etiam adhibere possent. Nam Eunomiani creatum esse Filium Dei, ortumque de nihilo contendebant, sicque eumdem a Patre quasi dissecatum separabant.

### ANNOTATIO (3) pag. 53.

*Platonis ideas.* Id est, inquit Billius, *rerum quæ fiunt exemplaria, seu, exemplares rerum formas.* In hoc erravit Plato, quod ideas extra Deum statuebat, aiebatque Deum, in hæc quasi exempla respicientem, res sensibiles condidisse. Præterea docebat idem Philosophus nostrum scire, nihil aliud esse, quam reminisci, quasi animus noster

imbutus esset hujusmodi cognitione ac scientia, antequam in corpus immigraret. Vulgavit etiam animarum in alia ex aliis corporibus migrationem. Hoc autem dogma a Pythagora acceperat Plato.

ANNOTATIO (4) pag. 54.

Conjicimus difficultatis nodum solvi posse, si vox διαμαρτάνειν accipiatur, non pro *a scopo, a recta via aberrare,* circa quæstiones, quæ in controversiam vocantur, quod semper periculosum est, sed pro, *spe frustrari*, circa eos, quibuscum disputationes aggredimur, qui in erroribus obstinate perseverant, licet tum verbo, tum scriptis illorum error invicte confutetur. Sic enim recte dicitur minime periculosum. Leuvenklaius hunc contextum sic reddidit : *Nam ut in his est utile præstare quod cupias*, *sic expectationi votoque animi non satisfacere*, *periculo caret.*

ANNOTATIO (5) pag. 59.

Plato hic intelligitur in Timæo, cujus verba Tullius in lib. de Universitate sic reddit : *Illum quidem quasi parentem hujus Universitatis invenire difficile est*, *et*, *cum jam inveneris*, *indicare in vulgus nefas.*

ANNOTATIO (6) pag. 60.

Nullum certe est dubium, quin Angeli Deum videant, eumque visuri sint homines, cum æternam beatitudinem adipiscentur.

ANNOTATIO (7) pag. 63.

Ex his fuit Aristoteles, qui præter quatuor rerum princi-

pia, seu elementa, quæ sunt *aqua*, *terra*, *ignis*, *aër*, quintum, nempe, *cælum*, e materia quadam efformatum, admittebat.

ANNOTATIO (8) pag. 75.

Vox est Jeremiæ XXIII, 18, cui subjungit Gregorius καὶ οὐσία explicationis causa, quasi vox illa *essentiam*, sive, *naturam Dei* significet, quod a vero sensu longius abest. Vox enim hebræa Jeremiæ *consilium* sonat. Hinc Vulgata recte reddit : *Quis enim affuit consilio Domini?* septuaginta et Theodotion iuterpretantur, *substantiam*, seu, *subsistentiam*; Aquila, *secretum*; et Symmachus, *sermonem*. Verum voces ὑποστεμα et ὑποστασισ recte verti possunt, *statio* et *consessus*, sicque proprius accederent ad genuinum hebraïcæ vocis sensum.

ANNOTATIO (9) pag. 76.

Mirum videri potest Joannem evangelistam, Verbi Præcursorem a Gregorio appellari. Elias hanc, inter alias, affert causam, nempe, *quod et interpres fuerit doctrinæ de Deo.* Billius vero putat Gregorium hic *memoriæ lapsu errasse, quod cum Verbi Præcursorem, et veritatis vocem* appellet, quem Tonitrui potius filium vocare debuerat. Addit etiam ita sensisse Maximum.

ANNOTATIO (10) pag. 78.

Immortalitas hic a Gregorio sumitur pro speciei perpetuitate, id est, pro perpetua morientium et nascentium hominum successione.

ANNOTATIO (11) pag. 89.

*Vel certe non facile mobiles.* Id refertur ad Luciferi lapsum. Nunc enim ad malum immobiles sunt Angeli per concessam ipsis constantiæ ac perseverantiæ gratiam.

ANNOTATIO (12) pag. 100.

*Nunc ego mentior.* Hoc problema ab Alexandro Aphrodisiaco sumitur.

ANNOTATIO (13) pag. 197.

Ecclesiæ definitionem ex multitudine deductam irridet Gregorius; non quod vera Christi Ecclesia, locorum et temporum universitate, ac membrorum multitudine, præ aliis societatibus, quæ Ecclesiæ titulo gloriantur, catholica non sit; sed quia Ariani veram se Constantinopolis Ecclesiam esse jactabant. Risu id magis, quam confutatione dignum erat, cum regiæ civitatis Orthodoxi, omni pene terrarum orbi ejusdem communionis et fidei societate jungerentur.

ANNOTATIO (14) pag. 201.

Putat Elias hunc senem esse Eusebium Samosatensem, qui ab ariana muliere, tegula in ejus caput e tecto conjecta, interfectus est. Is moriens jurejurando amicos obstrinxit, ut fœminam, quæ tantum facinus perpetrarat, a pœna liberarent.

ANNOTATIO (15) pag. 203.

Alii, juxta Eliam, intelligunt domum summo sumptu

extructam atque ornatam, in qua equos aurigæ jungebant, ad quam certaminum equestrium studiosi crebro confluebant. Alii locum, *in quo dogmata sua hæretici disseminabant*, ut est in Schol. Ἐν αὐτῷ γὰρ πολλοὶ συνιότες ἐδογματίζον. Unde per ironiam Gregorius vocat hunc locum *novam Jerusalem*. Alii denique celeberrimum Zeuppi balneum intelligunt.

### ANNOTATIO (16) pag. 362.

Jam medio circiter maio anni 381, plerique Orientales episcopi, ad concilium a Theodosio imperatore vocati, Constantinopolim advenerant. Damnata primum in Synodo Maximi Cynici ordinatione, Gregorius, licet clamans et reluctans, unanimi Patrum suffragio, Constantinopolitanæ Ecclesiæ præficitur. Non multo post moritur Meletius Antiochenæ sedis antistes, vir sanctitate et doctrina conspicuus, qui paulo ante, concordiæ magis, quam propriæ utilitati consulens, Paulinum una secum in episcopali sede collocari permiserat, ea tamen lege, ut, extincto altero, alter solus Antiochenæ sedis episcopus agnosceretur. Verum post Meletii mortem, juniores præsules litem hac de re movere cœperunt, et de eligendo successore, magno cum tumultu in Synodo tractare aggressi sunt. Gregorius vero pacis et æquitatis studiosissimus, quique, defuncto Meletio, primas in concilio tenebat, ad saniorem mentem blandis sermonibus turbarum artifices revocare conatur. Ob omnium oculos ponit, quanta Ecclesiæ mala pepererit præcedens Antiochenum schisma, cujus causa Oriens simul et Occidens in duas jam adversas partes miserabiliter scissi fuerant, et quam graviora adhuc imminerent, si præsul alter Meletii loco subrogaretur. Eos igitur amanter hortatur, ut Paulinum jam senio gravatum, solum absque

collega sedere sinant, ac deinde, cum iste e vita excesserit, alterum more majorum eligant. At irrita plane fuere illius vota; imo Gregorium obnixe rogant amici, ut cæteris assentiatur; quod perhorrescens Theologus, secum tandem abdicandi consilium iniit, ac de Synodo recessit. Interea Constantinopolim adveniunt Ægyptii ac Macedones episcopi, qui minus Gregorio, quam Orientalibus præsulibus infensi, ipsius electoribus negotium facessunt, quod, contra Ecclesiæ leges et canones, Gregorium jam Sasimorum episcopum Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfecissent, aliaque permulta moventes, majus discordiarum incendium excitarunt. In tanta rerum confusione, Gregorius solitudinis amore flagrans, ac *veluti generosus quidam equus,* ut ipse loquitur, *vinculorum, quibus adhuc tenebatur, impatiens*, arrepta dissidiorum occasione, in mediam prosiliens Synodum, plura, quæ carmine de vita sua intexuit, præfatus, sese, ut alter Jonas, ad sedandam tempestatem offert, ac discedendi facultatem exposcit. Turbatis ad tale propositum episcopis, quidve agerent incertis, licet nondum consentientibus, evasit Gregorius, eamdem discedendi licentiam ab imperatore petiturus. Quam ubi obtinuit, hanc subinde præclarissimam ac celeberrimam orationem coram centum quinquaginta episcopis, universo clero ac toto fidelium grege habuit.

ANNOTATIO (17) pag. 370.

*Ululet pinus*, id est, prolapsis majoribus hæreticis, minores lugeant.

ANNOTATIO (18) pag. 373.

Tunc scilicet, ob edictum a Theodosio decima diei ja-

nuarii 381 promulgatum, Catholici, pulsis hæreticis, Ecclesias occupabant.

ANNOTATIO (19) pag. 382.

*Curas ecclesiasticas.* Hæc videntur ironice dicta. Unde Nicetas pecuniarias curas interpretatur.

ANNOTATIO (20) ibid.

Alludit ad bellum Phocense, quod quidem, quia pro fano Delphico direpto et expilato gerebatur, *sacrum* est dictum. Istud autem *sacrum* est appellatum a Gregorio, quia ab episcopis et sacerdotibus de rebus sacris et divinis committebatur.

ANNOTATIO (21) pag. 384.

Alludit ad octoginta presbyteros, quos Valens imperator Nicomediæ navi impositos in medio mari crudeliter exussit.

ANNOTATIO (22) pag. 397.

*Aliptæ*, id est, *cohortatores.* Mox Σιγῶντα κηρύγματα, *tacita præconia*, quia non sermonibus, sed membrorum lacerationibus pietatem prædicabant.

ANNOTATIO (23) pag. 421.

*Episcopi quidam.* Hi erant Lucifer et Eusebius apostolicæ sedis legati, qui ex Occidente, ad componendos motus, Cæsareæ missi fuerant.

ANNOTATIO (24) pag. 429.

Intelligit Eusebium Samosatensem, qui cum Gregorio, Theologi nostri patre, Basilium consecravit.

ANNOTATIO (25) pag. 436.

Per *Jacob*, *Athanasium* intelligit : per *Esaü*, *Georgium*, qui, ejecto Athanasio, in ejus locum subrogatus fuerat.

ANNOTATIO (26) pag. 451.

Intelligit hospitalem domum, quam Basilius, alendis pauperibus et fovendis ægrotis, extra Cæsaream construendam curaverat.

ANNOTATIO (27) ibid.

Septem mundi miracula hic a Gregorio intelliguntur; nempe, Thebæ in Bœotia septem portas habentes, et Thebæ in Ægypto centum portis cinctæ : muri Babylonii a Semiramide extructi : Mausoli sepulcrum in Caria ab Arthemisia uxore conditum : Ægypti pyramides : Colossus Rhodius : Romæ Capitolium : Adriani templum apud Cyzinicos.

ANNOTATIO (28) pag. 457.

Quod scilicet expressis verbis Spiritum sanctum Deum non diceret; quamvis aliis vocibus, eamdem vim habentibus, ejus Divinitatem prædicaret. Quæ quidem Basilii agendi ratio ab aliis culpata, Magno Athanasio probata fuit.

ANNOTATIO (29) pag. 466.

*Ne sacrarium,* id est, ordo sacerdotalis et clerus, *iis defraudaretur, quos discipulos et sacerdotii adjutores habuisset.*

ANNOTATIO (30) pag. 471.

*Encœnia.* Hoc nomine significatur dedicatio cujuscumque rei; seu festum quo qualiscumque res innovatur, sive templum, sive domus, etc. Sacer erat apud Judæos dies Encæniorum, ob memoriam instaurati templi post captivitatem.

ANNOTATIO (31) pag. 497.

Gregorius, *inquit Nicetas*, serpentem æneum Christi typum haudquaquam esse censet; (neque fas est ac pium perversum spiritum Christi typum vocari;) verum antitypum, id est, contrariam figuram. Etenim serpens a principio homini exitium attulit, Christus autem postea salutem.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI.

# CONCORDANTIA

## BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

| BIBLIOTHECA LATINA. | BIBLIOTHECA GALLICA. |
|---|---|
| Oratio xxv. In laudem Heroris philosophi, p. 3. | Ejusdem fragmenta, tom vi, p. 390-396. |
| Oratio xxvi. In se ipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a Maximo perpetrata fuerant, p. 24. | Ejusdem fragmenta, p. 291-306. |
| Oratio xxvii. Theologica i. Adversus Eunomianios, p. 44. | Ejusdem fragmenta, p. 317-322. |
| Oratio xxviii. Theologica ii. De Theologia, p. 54. | Ejusdem fragmenta, p. 322-331. |
| Oratio xxix. Theologica iii. De Filio, p. 91. | Ejusdem fragmenta, p. 331-334. |
| Oratio xxx. Theologica iv. De Filio, p. 114. | Ejusdem fragmenta, p. 334-337. |
| Oratio xxxi. Theologica v. De Spiritu sancto, p. 137. | Ejusdem fragmenta, p. 337-341. |
| Oratio xxxii. De moderatione in disputationibus servanda, p. 165. | Ejusdem fragmenta, p. 270-290. |
| Oratio xxxvi. De se ipso et de populi alacritate, p. 228. | Ejusdem fragmenta, p. 291. |
| Oratio xxxviii. In Theophania, sive, Natalitia Salvatoris, p. 260. | Ejusdem fragmenta, p. 342-348. |
| Oratio xxxix. In sancta Lumina, p. 275. | Ejusdem fragmenta, p. 348-355. |
| Oratio xl. In sanctum Baptisma, p. 297. | Ejusdem fragmenta, p. 355-362. |
| Oratio xli. In Pentecosten, p. 344. | Ejusdem fragmenta, p. 369-373. |
| Oratio xlii. Supremum Vale, p. 362. | Ejusdem fragmenta, p. 306-317. |
| Oratio xliii. Funebris in laudem Basilii Magni, p. 389. | Ejusdem fragmenta, p. 461-530. |
| Oratio xlv. In sanctum Pascha, p. 482. | Ejusdem fragmenta, p. 363-368. |

# INDEX

## TOMI QUINQUAGESIMI.



EXPLICIT INDEX.